

non nisi post annum 383 lucubratam esse; constat siquidem eam citari in hac ipsa expositione (*Lib. III, in c. III, ac proinde hanc dici debere illa posteriore. Quapropter ut aliquid firmiter statuatur, observandum est sanctum Ambrosium antequam in Evangelium Lucæ scriberet, multos libros. quorum ibidem mentionem facit, in lucra emisisse, v. g. de Viduis (Lib. II, in c. II; lib. IV, in cap. IV) post an. 377, de Fide (Lib. III, in c. III) post 379, de Spiritu sancto (Lib. VI, in cap. VI) an. 381, denique Apologiam David (Lib. II, in cap. II, et alibi) post 385 compositam. Quin etiam nec suam in Isaïæ prophetiam (Lib. III, in cap. III) commentarium silet. Quæ cum sint, si Baronius tot libros huic expositioni præmissos expendisset, haud ægre animadvertisset, tot opera ab eo, qui ad episcopatum a præfectura anno tantum 374 traductus fuerat, intra duos annos elucubrari non potuere. Sed quæ Sanctus noster de Justinæ in se persecutione scribit (Lib. VII, in cap. IX), ea tantam cum illis quæ in scriptione de Basil. non trad leguntur, præferunt affinitatem; ut inde constet commentationem de qua loquimur, non nisi elapsis difficillimis illis temporibus, id est, non ante annum 386 absolutam esse; quandoquidem ab (Lib. IX, in cap. XX) pacem, quam deinceps consecuta est Ecclesia, memorari obscurum non est. Porro quod ad Baronii argumentum, ei non absurde quivis respondet, de incursionibus barbarorum istorum, aliisque calamitatibus tanquam de rebus præteritis locutum Ambrosium.*

Multum temporis dum is expositioni huic operam daret, exactum est. Enim vero cum sub finem libri quæ significet Epiphania festa paucis ante diebus celebrata esse (*Lib. IV, in cap. V*), superiores libros per aliquot anni proxime elapsi menses ad populum pronuntiatos fuisse oportebat: cum autem ex libro octavo (*In cap. XVII sermonem habuerit anniversariis consecrationis suæ encænii, quæ in Ecclesia tum Græca tum Latina nunquam nisi VII idus Dec. renuntiantur (Baron. in Martyrol., etc.); hanc materiam ferme per biennium tractatam esse manifestum est. Nihil tamen hic admiramur, cum ex Augustino (Confess. lib. VI, cap. 3) cognoverimus, Ambrosium Dominicis tantum diebus verba facere consuevisse: nec illud etiam ignoremus ipsum ab argumento in quandoque avocatum esse propter majores solemnitates, quemadmodum usu veniebat in sacro Pascha, quo tempore ipse per se catechumenos instituebat. Sed fortassis etiam contigerit, ut intermissum opus propter Justinæ persecutionem, reddita demum tranquillitate perfecit.*

In prioribus libris nonnulla mutuatus est ab Origene (*Homil. in Luc.*) Utrum autem illum quoque in sequentibus subinde imitari perrexit, cum non omnia doctissimi illius Patris opera ad nos pervenerint, definire certum non potest. Verum ex Ambrosii oratione satis intelligas ipsum nemini homini privatim adhærentem variorum auctorum opiniones (*Lib. VII, in cap. XIV, XVI et alibi sæpius*), prout in rem suam esse videbantur, proponere, nec non multa Ecclesiæ suæ, illisque temporibus congruentia dicere, quæ cum Origenis doctrina minime cohereret. Ceterum si quid ex illius scriptis aliorum Patrum ad instar hausit, non dubitarunt etiam posteriores ex hac præcherrima commentatione plurima decerpere. In primis falcem inmisit in hanc segetem S. Maximus; adeo ut ejus nomine quædam ex hoc Ambrosiano tractatu sumpta Lanfrancus XI sæculo citaverit (*Libel. de Celandæ conf.*).

Porro, si Rufino credimus (*Lib. II Invect.*), erat hoc ipsum opus unum e duobus illis commentariis, e quibus alter, ut ex Paulæ atque Eustochii judicio refert Hieronymus, et sensibus hebes esset, et verbis: alter in verbis luderet, in sententiis dormitaret (*Epist. ad Paul. et Eustoch.*). Sed etsi constaret eu de re, varie admodum de lucubrationibus sancti Ambrosii locutum Hieronymum, et a summis interdum laudibus ad contemptum hæc satis æquum descendisse, in confesso est. Hujus varietatis alibi rationem aperuimus (*Præfat.*). Interim expositionis Ambrosianæ utilitas et excellentia abunde vindicatur, tum quod toties ab Augustino (*Loc. cit.*), Cassiodoro (*Lib. de Instit. divin. litt. cap. 7*), atque aliis non sine laude memorata est, tum quod ejusdem auctoritate synodus Hispal. secundam anno 619 et Sextam generalem (*Act. 10*) 680 habitam, usas comperimus. Sed nec Hieronymus ipse usque adeo pro contemnendis nugis habuit hanc expositionem, ut non ad illam lectores suos aliquando remiserit (*Epist. 151, quæst. 6*).

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

EXPOSITIO

EVANGELII SECUNDUM LUCAM

LIBRIS X COMPREHENSA.

PROLOGUS.

1261 1. Scripturi in Evangelii Librum, quem dominicarum distinctione digessit, stylum ipsum prius Lucas sanctus pleniore quodam modo rerum Do-
exponendum putamus; est enim historicus. Nam

icet Scriptura divina mundanæ evacuet sapientiæ disciplinam, quod majore fucata verborum ambitu quam rerum ratione subnixâ sit: tamen si quis in Scripturis divinis etiam illa quæ miranda illi putant, quærit, inveniet.

2. Tria sunt enim quæ philosophi mundi istius præcellentissima putaverunt, ^a triplicem scilicet esse sapientiam, quod aut naturalis sit, aut moralis, aut rationalis. Hæc tria jam et in veteri Testamento potuimus advertere. Quid enim aliud significant tres illi putei, quorum unus est Visionis, ^b alius Abundantiæ, tertius Juramenti: nisi triplicem istam in Patriarchis fuisse virtutem? Rationalis puteus Visionis; eo quod ratio visum mentis acuat, et animi purget obtutum. Ethicus puteus Abundantiæ; eo quod cedentibus allophyllis, quorum specie vitia corporis figurantur, vivæ Isaac liquorem mentis invenit. Purum enim profluunt boni mores, et bonitas ipsa popularis abundat aliis, sibi restrictior. Tertius puteus Juramenti, hoc est, sapientiæ naturalis, quæ ea quæ supra naturam, vel naturæ **1262** sunt, comprehendat. Quod enim affirmatur, et quasi Deo teste juratur, etiam divina complectitur; cum Dominus naturæ, fidei testis adhibetur. Quid etiam tres libri Salomonis, unus de Proverbiis, alius Ecclesiastes, tertius de Canticis Cantorum; nisi triuæ hujus ostendunt nobis sapientiæ sanctum Salomonem fuisse solertem? Qui ^c de rationalibus, et ethicis in Proverbiis scripsit, de naturalibus in Ecclesiaste; quia *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas (Eccles. 1, 2)*, quæ in hoc mundo sunt constituta, **C** *Vanitati enim creatura subjecta est (Rom. viii, 20)*: de moralibus autem, et rationalibus in Canticis Cantorum; eo quod cum animæ nostræ amor Verbi cœlestis infunditur, et rationali mens sancta quadam societate connectitur; admiranda mysteria revelantur.

3. Evangelistis quoque quam putas defuisse sa-

piantiam; quorum alii cum variis generibus sint referti, singuli tamen diverso genere præstant? Est enim vere sapientia naturalis ^d in libro evangelistæ Joannis. Nemo enim, audeo dicere, tanta sublimitate sapientiæ majestatem Dei vidit, et nobis proprio sermone reseravit. Transcendit nubes, transcendit Virtutes cœlorum, transcendit Angelos, et Verbum in principio reperit et Verbum apud Deum vidit. Quis autem moralis secundum hominem singula persecutus, quam sanctus Mathæus, qui edidit nobis **1263** præcepta vivendi? Quid rationalibus illo ^e admirabili copulato, quam quod sanctus Marcus in principio statim locandum putavit? *Ecce, inquit, mitto angelum meum (Marc. 1, 2 et 3)*: et, *Vox clamantis in deserto*; ut et admirationem moveret, et doceret hominem humilitate atque abstinentia et fide placere debere, sicut ille sanctus Johannes Baptista his ad immortalitatem gradibus ascendit, vestimento, cibo, nuntio?

4. At vero sanctus Lucas velut quemdam historicum ordinem tenuit, et plura nobis gestorum Domini miracula revelavit: ita tamen ut omnis sapientiæ virtutes Evangelii istius complecteretur historia. Quid enim præcellentius ad sapientiam naturalem, quam quod Spiritum sanctum creatorem etiam Dominicæ incarnationis existitisse reseravit (*Luc. 1, 35*)? ^f Docet ergo naturalia, si creat spiritus. Unde et David docens sapientiam naturalem: *Emitte, inquit, Spiritum tuum et creabuntur (Psal. ciii, 20)*. Docet moralia in eodem libro, cum me in illis beatitudinibus docet mores: quemadmodum amare inimicum debeam (*Luc. vi, 27 et seq.*): quemadmodum non referre, et non repercutere verberantem: quemadmodum benefacere, mutuum dare cum desperatione recuperationis, aut remunerationis et mercedis. Merces enim facilius sequitur non exspectantem. Docuit etiam rationalia, cum lego, quoniam *Qui fidelis est in minimo, etiam in majore fidelis est (Luc.*

legunt, mirabilibus. Verum etsi videatur hisce mss. favere, quod legimus in fine periodi, *admiranda mysteria revelantur*; tamen receptam lectionem defendit illud ex eodem loco memoratæ expos., *Hocque in Canticis lucet tam mysticum, quam morale*.

^d Edit. et mss. aliquot, in libro Evangelii qui scribitur secundum Joannem. Corb. atque alii melioris notæ, in libro evangelistæ Joannis.

^e Omnes edit. ac mss. aliquot, *admirabili copulato*. Plures et potiores, *copulato*. Et certe nihil vetat, quin ut dicitur *actus, et actum*; ita etiam dicatur *copulatus et copulatum*. Kursus edit. Rom. *quem sanctus Marcus*; at edit. vet. et mss., *quam quod sanctus Marcus*. Quæ verba non incommodum sensum efficiunt, modo interpretis rationabilem quidem esse illum copulatum, sed adhuc rationalibus id esse, quod illum statim initio duxerit collocandum.

^f Edit. Rom. hæc rejecerat post verba, *Et creabuntur*, contra vet. edit. et mss. omnium fidem. Sed nec ad hoc ulla cogebat necessitas, cum sit superioris sententiæ, *quam quod Spiritum sanctum creatorem, etc.*, conclusio, cujus sequens illa: *Unde et David, etc.*, confirmatio est. Cæterum tres mss. sed ævi recentioris pro, *si creat Spiritus, habent, secreta Spiritus*.

^a Hanc Philosophiæ divisionem vulgo Platoni adtribuunt: qua de re ita sanctus Augustinus, lib. viii de Civitat. Dei, cap. 4: *Plato . . . philosophiam perfectissimè dividit, quam in tres partes distribuit: unam moralem quæ maxime in actione versatur: alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est: tertiam rationalem qua verum determinatur a falso*. Idem tradunt Cicero, lib. 1 Acad. quæst.; Laert. in Vita Platonis; Euseb. de Præpar. Evang. lib. xi, cap. 2; Plutarchus et alii. Sunt tamen qui Philosophiam in duo tantum membra distribuunt, naturalem ac moralem, quod non abhorret ab Augustini sententia, ubi loco citato subjungit rationalem philosophiæ partem utriusque, id est, actioni et contemplationi necessariam.

^b *Alius abundantia*, addit edit. Rom. *seu latitudinis*.

^c Mss. Carn. et Taur., *de moralibus, id est, ethicis*. Sed præterquam quod hic non obscurum, sed clarum explicaretur per obscurius, et duo hi cod. recentiores sunt, quam ut aliorum et edit. consensui præferantur: communis lectio etiam confirmari potest his verbis et Prol. expos. in Psal. cxviii, n. 3: *Et in Proverbiis mystica pleraque reperias*. Et infra ubi omnes edit. cum majori parte mss. *de moralibus autem et rationalibus*, sive ut habent perique mss. *et rationalibus*: Cod. Corb. et alii septem pro, *moralibus*,

xvi, 10). Quid adhuc de naturalibus dicam, quod A docuit virtutes cœlorum moveri (*Luc. xxi, 26*), Dominum solum esse unigenitum Dei Filium, in cuius passione tenebræ per diem factæ sunt, terra obscurata est, sol refugit (*Luc. xxiii, 44*)?

5. Ergo omnem quem mundana sibi prudentia falso vindicat principatum, sapientia vere possidet spiritalis: præsertim cum, audacius ut aliquid usurpemus, ipsa fides nostra, ipsum mysterium Trinitatis sine hac triplici sapientia esse non possit; nisi credamus^a et illum naturaliter Patrem, qui nobis genuit Redemptorem: et illum ethicum Filium, qui Patri usque ad mortem secundum hominem obediens, nos redemit: et illum rationabilem Spiritum, qui rationem colendæ divinitatis, et vitæ regendæ, humanis pectoribus infudit. Nec quisquam putet nos potestatis aut virtutis fecisse distantiam, cum hæc calumnia etiam Paulum possit incessere. Neque enim distantiam fecit ille, cum dixit, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus* (*I Cor. xii, 4-6*). Operatur enim omnia, et in omnibus Filius, sicut habes alibi, quia *Omnia et in omnibus Christus* (*Coloss. iii, 11*). Operatur et Spiritus sanctus, quia *Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (*I Cor. xii, 11*). Nulla ergo operationum distantia, nulla discretio est, ubi vel in Patre, vel in Filio, vel in Spiritu sancto, nulli secunda plenitudo virtutis est.

6. Hæc igitur cum legimus, diligenter consideremus, ut in ipsis locis nobis possint melius **1264** elucere. *Qui enim querit, inveniet: et qui pulsat, aperitur ei* (*Matth. vii, 8*). Aperit sibi diligentia januam veritatis, et ideo præceptis cœlestibus pareamus. Neque enim otiose dictum est homini, quod nulli aliorum animalium: *In sudore vultus tui manducabis panem tuum* (*Gen. iii, 19*). His enim animalibus quæ natura irrationalia sunt, jussu Dei terra pabulum ministrare præcepta est: soli autem homini, ut rationale quod accepit, exerceat, vitæ cursus in labore præscribitur. Qui enim non est contentus animalium pabulo cæterorum, cui non satis est lignum fructiferum in commune omnibus ad escam datum: sed delicias sibi variarum exquirat epularum, delicias sibi transmarinis arcessit e terris, delicias verrit e fluctibus, recusare non debet, qui labore victum requirit, brevem si laborem pro vita subeat æterna. Itaque si quis in hæc sacratarum disputationum certamina veniens, exuat se vitæ hujus exposita ad errorem sollicitudine, et nudus malitiæ, athleta pietatis oleo spiritali velut quædam animæ

^a Rom. edit., et illum naturalem Patrem . . . et illum moralem Patrem.

membra perfusus, suscipiat certamina veritatis: haud dubie perpetua promerebitur sacratarum premia coronarum. Bonorum enim laborum nobis fructus est: et quanto plura certamina, tanto præcellentior corona virtutum.

7. Sed ad propositum revertamur. Historico enim stylo diximus hunc Evangelii librum esse digestum. Denique describendis magis rebus, quam exprimeendis præceptis, studium uberius comparatione aliorum edemus impensum. Et ipse Evangelista historico more a narratione sumpsit exordium: *Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias* (*Luc. i, 5*), eamque historiam plena digestionem persequitur. Unde etiam ii qui quatuor animalium formas quæ in Apocalypsi revelantur (*Apoc. iv, 7*), quatuor Evangelii libros intelligendos arbitrati sunt, hunc librum volunt vituli specie figurari: vitulus enim sacerdotalis est victima. Et bene congruit vitulo hic Evangelii liber, quia a sacerdote inchoavit, et consummavit in vitulo, qui omnium peccata suscipiens, pro totius mundi vita est immolatus: sacerdotalis enim est ille vitulus. Idem quippe et vitulus et sacerdos: sacerdos, quia propitiator est noster; advocatum enim ipsum habemus apud Patrem: vitulus, quia suo sanguine nos diluit, et redemit. Et bene accidit, ut quoniam Evangelii librum secundum Matthæum diximus esse moralem, opus hujuscemodi non prætermittetur; mores enim proprie dicuntur humani.

8. Plerique tamen putant ipsum Dominum nostrum **C** In quatuor Evangelii libris, quatuor formis animalium figurari, quod idem homo, idem leo, idem vitulus, idem aquila esse comprobatur. Homo quia natus et Maria est: leo, quia fortis est: vitulus, quia hostia est: aquila, quia resurrectio est. Atque ita in libris singulis forma animalium figuratur, ut uniuscujusque libri series positorum videatur animalium aut naturæ, aut virtuti, aut gratiæ, aut miraculo convenire. Quæ **1265** licet omnia in omnibus sint; tamen plenitudo quædam in singulis virtutum est singularum. Ortum hominis alius (*Matth.*) descripsi uberius, mores quoque hominis præceptis uberius crudivit. Alius (*Marcus*) a potentiæ cepit expressione divinæ, quod ex Rege Rex, fortis ex forti, verus ex vero, vivida mortem virtute contempserit. **D** Tertius (*Lucas*) sacrificium **1266** sacerdotale promisit et ipsam vituli immolationem stylo quodam pleniore diffudit. Quartus copiosius cæteris divini miracula resurrectionis expressit. Unus igitur omnia, et unus in omnibus, sicut lectum est (*Coloss. iii, 11*): non dissimilis in singulis, sed verus in cunctis. Sed jam ipsum sermonem adoriamur Evangelii.

^b Tanto præcellentior corona virtutum, vocem virtutum Rom. edit. sustulerat.

LIBER PRIMUS.

1265 (Cap. I. — Vers. 1). *Quoniam, inquit, A multi conati sunt ordinare narrationem rerum.*

1. Pleraque nostrorum, quemadmodum veterum Judæorum, paribus et generibus formantur et causis^a atque exemplorum similium pari usu, exituque conveniunt, principioque rerum et sine concordant: Nam sicut multi in illo populo divino infusi Spiritu prophetarunt: alii autem prophetare se pollicebantur, et professionem destituebant mendacio (*Jerem. xxviii, 1*), erant enim pseudoprophetae, potius quam prophetae, sicut Ananias filius Azor; erat autem^b populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum; quos autem quasi bonus nummularius improbareret, in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor laminis resultaret: sic B et nunc in novo Testamento multi Evangelia scribere conati sunt, quæ boni nummularii non probarunt. Unum autem tantummodo in quatuor libros digestum ex omnibus arbitrati sunt intelligendum.

2. Et aliud quidem fertur Evangelium,^c quod duodecim scripsisse dicuntur. Ausus est etiam Basilidem Evangelium scribere, quod dicitur secundum Basilidem. Fertur etiam aliud Evangelium, quod scribitur secundum Thomam. Novi aliud scriptum secundum Matthiam. Legimus aliqua (*Dist. 37, cap. Legimus aliqua*), ne legantur: legimus, ne ignoremus: legimus non ut teneamus, sed ut repudlemus, et ut sciamus qualia sint in quibus magnifici isti cor exaltant suum. Sed Ecclesia, cum quatuor Evangelii libros habeat, per universum mundum^d Evangelistis C

^a Rom. edit., atque exemplorum simili usu.

^b Cave credas hanc Ambrosii mentem fuisse, ut singulis e populo Judæorum eam gratiam attribuerit; cum ejus partem multo maximam toties a pseudopropheta deceptam tradant sacri codices: at credibilis est ipsum hanc prerogativam ei sacerdotum collegio, quod *sanedrim* vocabant, adscripsisse; cum ad eorum iudicium in gravibus controversiis recurrere populus jubeatur Deut. xvii, 9, et seq. Forsan etiam hoc tantum significatum voluit, benignitate divina fuisse provisum, ne unquam universus populus a falsis prophetis perverteretur, ut Reg. iii, 19 tempore Achab factum legimus.

^c Rom. edit. quod duodecim apostoli: quo etiam vocabulo adulterinum hoc Evangelium ab Hieronymo nominatur Proemio in Matth.; sed vox *apostoli*, suppressa in vet. edit. ac mss. satis a lectore intelligitur. Infra vero ubi omnes edit. et plures mss. *secundum Basilidem*: mss. quinque melioris notæ legunt, *secundum proprium nomen*. De hoc Basilidis Evangelio loquitur Hieronymus citato loco, et in Isai. cap. lxiiv, ubi alia nonnulla hujusmodi apocrypha Evangelia recenset. Evangeliorum quoque Thomæ ac Matthiæ idem Hieronymus memorato Proem. in Matth. mentionem facit, sicut et Evangelii secundum Bartholomæum. Denique hæretici eo usque amplificaverunt numerum pseudoevangeliorum, ut suum etiam Judæi proditori ascriberetur, quemadmodum ab Epiphano, hæresi 88, ac Theodoro, lib. 1 *Hæresi fabul.*, discerni est. Origenes, Hom. 4 in Luc., Athanasius in Synopsi,

redundat: hæreses, cum multa habeant, unum non habent. *Multi enim conati*, sed Dei gratia destituti sunt. Plerique etiam ex quatuor Evangelii libris in unum^e ea quæ veneratoris putaverunt assertionibus convenientia, refererunt. **1266** ha Ecclesia quæ unum Evangelium habet, unum Deum docet: illi autem qui alium Deum veteris Testamenti, alium novi asserunt, ex multis Evangelii non unum Deum, sed plures fecerunt.

3. *Quoniam multi, inquit, conati sunt.* Conati utique illi sunt, qui implere nequiverunt. Ergo multos cœpisse, nec implevisse, etiam sanctus Lucas testimonio locupletiore testatur, dicens plurimos esse conatos. Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec implevit. Sine conatu sunt enim donationes et gratia Dei, quæ ubi se infuderit, rigare consuevit; ut non egeat, sed redundet scriptoris ingenium. Non conatus est Mathæus; non conatus est Marcus, non conatus est Joannes, non conatus est Lucas: sed divino Spiritu ubertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine ullo molimine cœpta compleverunt. Et ideo dicit:

Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum, quæ in nobis, completæ sunt, vel^f quæ in nobis redundant.

4. Quod enim redundat, nulli deficit: et de completo nemo dubitat, cum fidem effectus adstruat, exitus prodat. Itaque Evangelium completum est, et redundat omnibus per universum orbem fidelibus, et^g mentes omnium figat, animumque confirmat. Ergo fundatus in petra, et qui om-

et alii nonnulla ex his insanorum Evangelistarum commentis memorant, quæ omnia configit decreto suo Gelasius, et Innocentius I, epist. 3, ad Exuper. Notandum porro quod hic dicitur, *Legimus aliqua, ne legantur*; innuit enim his verbis S. Doctor hororum episcoporum munus esse, ut pravorum libros ipsi pervolvendo detecto eorum veneno illos refellant, et plebi suæ hæc pestifera lectio interdican.

^d Rom. edit., *Evangelistis redundat.*

^e Ea temeritate corrupendis sacras paginas Marcionem in Evangelio B. Lucæ usum testantur Tertul. in libris adversus eundem hæreticum, et Epiphani. hæresi 4. De manichæorum autem in conspurcandis libris divinis audacia hic aperte Ambrosius noster non secus ac Leo papa, serm. 4 de Epiph., conqueruntur. Ad extremum Gelasius citato decreto Evangelia Luciani atque Hericli apocrypha declarat. Cæterum hoc loco liceat obiter admonere hoc decretum de libris apocryphis, quod recentiores quidam Hormisdæ pontifici attribuunt, a nobis sub consueto Gelasii titulo allegari, quia illud in mss. ante mille annos exaratis eadem inscriptione prænotatum reperitur. Vide Mabill. nostrum in *Dissert. de Cursu Gallic.* § 1, num. 9.

^f Græce *πεπληροποιημένων ἐν ἡμῖν*, quod etiam nonnulli vertunt, *quæ nobis abunde probata sunt*. Vide annot. Corderii in Catenam græc. Patrum ad hunc versum.

^g Corb. cod. et alii non pauci, *mentes omnium regit.*

nem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentum-
que constantiæ, recte dicit : *Quæ in nobis com-
pletæ sunt*; quoniam non signis et prodigiis, ^a sed
verbo vera et falsa discriminant, qui salutaria Do-
mini gesta describunt, vel qui animum mirabilibus
ejus intendunt. Quid enim tam rationabile, quam ut
credas, quod legis ea gesta quæ supra hominem sunt,
potioris esse naturæ; at vero cum legis ea quæ
sunt moralia, suscepti credas **1267** esse corporis
passiones? Ita verbo atque ratione, non signis fides
nostra fundatur.

(Vers. 2.) *Sicut tradiderunt, inquit, nobis qui ab
initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt Verbi.*

5. Non congruit ista locutio, ut ^b magis ministe-
rium verbi visum quam auditum esse credamus. Sed
quia non prolativum verbum, sed substantiale signat
Verbum illud quod caro factum est, et habitavit
in nobis: non vulgare verbum, sed illud cœleste in-
telligamus, cui Apostoli ministrarunt. Et tamen in
Exodo lectum est, quia populus videbat vocem Do-
mini (*Exod. xx, 18*): et utique vox non videtur, sed
auditur. Vox enim quid est, nisi sonus qui non oculo
cernitur, sed aure percipitur? Verum altissimo
ingenio voluit declarare Moyses, quia vox videtur
Dei; interioris enim mentis videtur obtutu; in Evan-
gelio autem non vox, sed illud quod voce præstans
tius est, Verbum videtur. Unde et Joannes sanctus
Evangelista: *Quod erat, inquit, ab initio, quod audi-
vimus, et quod vidimus, et oculis nostris perspeximus,
et manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ: et vita
apparuit, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vo-
bis de vita, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis
(I Joan. 1, 1 et 2)*. Vides ergo quod Verbum Dei et
visum est apostolis, et auditum. Non solum enim se-
cundum corpus viderunt Dominum, sed etiam se-
cundum Verbum; viderunt enim Verbum, qui cum
Moysæ et Elia viderunt gloriam Verbi (*Cf. August.
Epist. nunc. 148, al. 111*). Isti enim viderunt Jesum,
qui in sua viderunt gloria; alii non viderunt, qui
corpus tantummodo videre potuerunt; non enim
corporalibus, sed spiritualibus oculis Jesus videtur.

6. Denique Judæi ^c non viderunt eum; quia non
videbant in spiritu. Vidit enim Abraham; quia scrip-
tum est: *Abraham diem meum vidit, et gavisus est
(Joan. viii, 56)*. Vidit ergo eum Abraham, qui Do-
minum utique in corpore non videbat: sed qui vidit
in spiritu, vidit in corpore: qui autem vidit in cor-
pore, et non vidit in spiritu; nec in ipso vidit cor-
pore, quod videbat. Vidit eum Esaias; et quia vidit
in spiritu, vidit et in corpore. Denique *Non habebat,
inquit, speciem suam neque decorem (Esai. lxxii, 2)*. Non
viderunt eum Judæi; obcæcatur enim erat insipiens

^a Rom. edit., sed verbo atque ratione vera, etc.

^b Sic edit. omnes, ac mss. aliquot. Novem tamen
non infimæ notæ legunt ut magis. e quibus quatuor
majus, ministerium verbi. quam auditus: ex quo etiam
numero quidam forte calami lapsu, quam auditum.
Sed in illis omnibus deest, visum.

^c Mss. Corb. et alii non pauci, non viderunt eum,

cor eorum. Ipse quoque non se posse a Judæis
deri testificatur dicens: *Duces cæci, liquantes cam-
cem, camelum autem glutientes (Math. xxiii, 24)*.
Non vidit eum Pilatus: non viderunt illi, qui clam-
bant: *Crucifige, crucifige eum (Joan. xix, 6)*; ^d
enim vidissent, numquam Dominum majestatis cruci-
fixissent. Qui ergo Deum vidit, vidit Emmanuel, ^e
est, vidit nobiscum Deum: qui autem nobiscum
Deum non vidit, non potuit videre quem virgo peperit.
Denique, qui non crediderunt Dei Filium, ^f
Filiū virginis crediderunt.

7. Quid est ergo Deum videre? Nolo me inter-
ges, Evangelium interroga, ipsum Dominum inter-
roga, ^d immo docentem audi: *Philippe, qui videt,
videt, et Patrem qui me misit. Quomodo tu disci-
pulis Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in **1268**
Patre, et Pater in me est (Joan. xiv, 9 et 10)*? Uti-
que non corpus videtur in corpore, nec spiritus videtur
in spiritu: sed solus ille Pater videtur in Filio, ^g
iste Filius videtur in Patre. Non enim dissimiles a
dissimilibus videntur: sed ubi unitas operationis est
atque virtutis, et Filius in Patre, et Pater videtur in
Filio. *Quæ ego, inquit, opera facio, et ille facit (Jan.
v, 19)*. In operibus Patris Jesus videtur, in operibus
Filii et Pater cernitur. Vidit Jesum qui Galilæa:
illud mysterium (*Joan. ii, 9*). ^h id est, ex aqua vinum
factum vidit; quod nemo posset, nisi mundi Domi-
nus elementa convertere. Video Jesum, quando lego
qui: cæco linivit oculos luto, et reddidit visum. ⁱ
Isum enim recognosco qui de luto finxit hominem, et
ei vivendi spiritum, et videndi lumen infudit (*Gal.
ii, 7*). Video Jesum, quando peccata condonat; ^j
nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus
(*Marc. ii, 6 et 7*). Video Jesum, quando Lazarum
suscitavit: et non viderunt qui viderunt (*Joan. xi,
44*). Video Jesum, video etiam Patrem, quando oculos
ad cælum erigo, ad maria convertito, ad terram
retorqueo: *Invisibilia enim ejus, per ea quæ perfecta
sunt intellecta, conspiciuntur (Rom. i, 20)*.

8. *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio viderunt, et
ministri fuerunt Verbi.* Gemina virtus est in homine
perfecto, ut et intentio sit, et actio. Utramque igitur
virtutem sanctus Evangelista apostolis defert; non
solum enim viderunt, sed etiam ministri, inquit,
Verbi fuerunt. Intentio visionis, actionis est ministe-
rium: finis autem intentionis est actio: principium
actionis intentio. Atque ut proprio apostolorum uti-
mur exemplo, intentio est, quod Petrus et Andreas
audita Domini voce dicentis: ^k *Faciā vos fieri pisca-
tores hominum (Math. iv, 19)*, sine ulla comperen-
dinatione reliquerunt scalnum, Verbum secuti sunt.
Sed non statim in intentione actio: nec ibi quidem

qui videbant. Vidit, etc. Non male, si post verbum
videbant, subintelligatur in corpore.

^d Vet. edit. et plerique mss. immo dicentem audi.

^e Id est, ex aqua vinum factum. Hæc verba quæ
non nisi in tribus mss. et in edit. Rom. reperiuntur,
e glosa in textum irrepsisse haud improbabile est.

^f Corb. et alii aliquot, faciā vos pisces homi-
num.

Hinc actio, sed intentio ubi dicit Petrus: Domine, **A** *per id quod ministri fuerunt, eorum actio declaretur.* *Di. are non possum te sequi modo? Animam meam pro e ponam (Joan. xiii, 37).* Erat enim intentio passionis, sed nondum erat actio; licet in jejuniis jam esset actio, esset in vigiliis, esset in contemptu corporalium voluptatum; hæc enim est actio Christiani. Neque enim in omnibus rebus simul et intentio, et actio est: sed cum sit rei alterius actio, alterius ad hæc intentio est. Nam et ipse Petrus ^a cum multa apostolica virtute perpeti peregisset; postea tamen quando dixit ei Dominus: *Tu me sequere (Joan. xxi, 22), tulit crucem suam et secutus est Verbum, atque actionem subiit passionis. Sed fuerat in Petro, Andrea, Joanne, et cæteris apostolis et intentionis, et actionis æqualitas.*

9. Est autem nonnumquam plus in intentione **B** quam in actione, aut plus in actione, quam in intentione; ut in Evangelio cernimus inter sanctam Mariam, et Martham fuisse distantiam. Alia enim Verbum audiebat: alia festinabat circa ministerium, quæ stetit, et ait: *Domine, non est tibi curæ, quod dereliquit me soror mea solam ministrare. Dic ergo illi, ut me adjuvet. Et dixit illi Dominus: Martha, Martha... Maria optimam partem elegit, quæ 1269 non auferetur ab ea (Luc. x, 40-42).* Ergo in altera intentionis studium, in altera actionis ministerium redundabat: utrique tamen utriusque virtutis studium suppetebat. Siquidem et Martha, nisi audisset Verbum, ministerium non subiisset, cujus actio intentionis indicium est: et Maria tantum gratiæ de utriusque retulit perfectione virtutis; ut ungeret pedes Jesu, et tergeret capillis, et totam domum suæ fidei odore completeret (Joan. xii, 3). Est etiam nonnumquam maxima intentio, cassa actio; ut si medicinæ animam aliquis intendat, et cum omnia medendi præcepta cognoverit, non exsequatur officia: atque ita sit ut quia cassa actio, cassa etiam intentio sit. Est etiam in nonnullis uberior aliquando actio, exillior intentio; ut si quis baptismi salutaris sacramenta percipiat, et cognoscendis variarum virtutum præceptis animum nolit intendere, sit plerumque ut per intentionis incuriam fructum actionis amittat. Ideo ergo utriusque virtutis plenitudo querenda est, quam consequi potuerunt apostoli, de quibus dicit: *Qui ab initio viderunt, et ministri fuerunt Verbi; ut per id quod viderunt, divinæ cognitionis intelligatur intentio: D*

^a Rom. edit. et pauci mss. cum multa apostolica virtute perpeti prælegisset: duo nss. perelegisset. Alia edit. et cod. scripti: cum multa apostolica virtute perpeti (quidam, *perpete*, quidam vero utrumque omiserunt) peregisset. Atqui sensus docet ultimam hanc lectionem optimam ac retinendam esse. Non enim vox, *apostolica*, in sexto casu, sed in quarto, sicut nec *perpeti* pro verbo, sed pro adjectivo sumenda est.

^b Sic mss. omnes. Addunt. vet. edit., *tibi scribere*. Rom. autem locum ita decurtaverat: *omnia diligenter. Et ideo, etc.*

^c Edit. Rom., *qui Deum diligit*: quod quidem cum hoc sequenti, *si Deum diligis*, videtur melius convenire: sed huic lectioni vet. omnes edit. ac mss. refugantur. Cæterum videtur hoc loco Ambrosius per

per id quod ministri fuerunt, eorum actio declaretur. (Vers. 3). *Visum est, inquit, et mihi.*

10. Potest etiam non soli visum esse, quod visum sibi esse declarat. Non enim voluntate tantum humana visum est: sed sicut placuit ei qui in me, inquit, loquitur Christus; qui ut id quod bonum est, nobis quoque bonum videri possit, operatur; quem enim miseratur, et vocat (II Cor. xiii, 3). Et ideo qui Christum sequitur, potest interrogatus cur esse voluerit Christianus, respondere: *Visum est mihi.* Quod cum dicit, non negat Deo visum; a Deo enim preparatur voluntas hominum. Ut enim Deus honorificetur a sancto, Dei gratia est. Denique plurimi voluerunt scribere Evangelium: sed quatuor tantummodo, qui divinam meruerunt gratiam, sunt recepti.

Visum est, inquit, et mihi assecuto a principio omnia diligenter ex ordine.

11. Prolixior enim hunc Evangelii librum quam cæteros esse nemo dubitaverit. Non ideo non ea quæ falsa sunt, sed quæ vera, sibi vindicat. Denique etiam a sancto apostolo Paulo testimonium meruit diligentia. Sic enim laudat Lucam: *Cujus laus, inquit, est in Evangelio per omnes Ecclesias (II Cor. viii, 18).* Et vere laudabilis est, qui meruit a tanto gentium doctore laudari. Assecutum itaque se non pauca dicit, sed omnia: et assecuto omnia visum est scribere non omnia, sed ex omnibus. Non enim scripsit omnia, sed assecutus est omnia; quia quæ fecit, inquit, Jesus, si scribantur omnia, nec ipsum capere mundum arbitror (Joan. xxi, 25). Advertis enim quod consulto etiam ea quæ ab aliis sunt scripta præteriiit, ut diversa in Evangelio gratia refugeret, et propriis quibusdam singuli 1270 libri mysteriorum gestorumque miraculis emmerent. Diviserunt enim sibi vestimenta Domini milites Christi, quod suo loco plenius explanabitur (*Infra lib. x, in cap. xxiii, xxiv*).

12. Scriptum est autem Evangelium ad Theophilum, hoc est, ad eum, e quem Deus diligit. Si Deum diligis, ad te scriptum est: si ad te scriptum est, suscipe munus Evangelistæ: pignus amici in penetralibus animi diligenter adserva. *Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (II Tim. i, 14):* frequenter inspicere, sæpius discutere. Fides pignori prima debetur: fidem sequitur diligentia; ne commissa tibi pignora aut tinea, aut ærugo consumat. ^d Quod enim tibi commissum est,

Theophilum non certi cujuspiam hominis nomen intelligere, sed quamdam omnium Christianorum appellationem. Communior tamen opinio certum ac definitum hominem eo significari contendit; et hoc imprimis nititur argumento, quod honoris gratia optimus salutetur, qui titulus non nisi viris illustribus tribui consueverat. Vide Baron. ad an. 58. num. 35, et interpretes in hunc locum, nec non in Acta apost. cap. i, vers. 1, cap. xxiii, vers. 26, et alibi.

^d Quod enim tibi commissum est, consumi potest: Evangelium consumi non potest. Ist hæc in Rom. edit. evanuerant: eo videlicet ne parum coherentia loqui videretur Ambrosius, cum nobis cavendum esse præcipit, ut ne in animo corrupti sinamus Evangelium. Sed nihil in hoc est repugnantia, cum veritas omnis in se incorruptibilis maneat licet in mentibus

consumi potest : Evangelium consumi non potest. Evangelium bonum pignus est : sed vide ne vel in animo tuo illud aut tinea aut ærugo consumat. Consumit tinea, si quod bene legeris, male credas.

13. Tinea hæreticus est, tinea Photinus est, tinea tua Arrius est. Scindit vestimentum, qui separat a Deo Verbum. Scindit vestimentum Photinus, cum legit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat (Joan. 1, 1)*. Integrum enim vestimentum est, si legas : *Et Deus erat Verbum, (Ibid.)* Scindit vestimentum qui separat a Deo Christum. Scindit vestimentum qui legit : *Hæc est autem vita æterna; ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. xvii, 3)*; nisi cognoscat et Christum. Non enim solum Patrem vere Deum cognoscere vita æterna est : sed etiam a Christum cognoscere verum Deum, verum de vero, Deum de Deo, vita est sempiterna. Tinea est Christum cognoscere sine divinitatis fide, aut corporis sacramento. Tinea est Arrius, tinea est Sabellius. Patitur has tineas spiritus fluctuantium : patitur has tineas spiritus qui non credit quia Pater et Filius divinitate unum sunt : Scindit quod scriptum est : *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)*, qui unum per discretas substantias dividit. Patitur hanc tineam spiritus, qui Jesum Christum in carne venisse non credit : et ipse est tinea : ipse est enim antichristus. Qui autem de Deo sunt, fidem tenent; et ideo tineam pati non queunt, quæ dividit vestimentum. Omne enim quod inter se dividitur, sicut satanæ regnum, non potest esse perpetuum.

14. Est etiam ærugo animi, cum sæcularium sordibus cupiditatum religiosæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ. Ærugo mentis est rei cupiditas familiaris; ærugo mentis incuria est : ærugo mentis est ambitio dignitatum, si in his summa spes vitæ præsentis locetur. Et ideo ad divina conversi, acuamus ingenium, exerceamus affectum; ut gladium illum, quem vendita veste (*Luc. xxii, 36*), emi Dominus jubet, paratum semper et lucidum tamquam in vagina mentis reconditum habere possimus. Arma enim spiritalia et fortia Deo ad destruendas munitiones militibus Christi debent semper esse præsentia; ne cum venerit dux cœlestis militiæ, **1271** situ no-trorum offensus armorum, a legionum suarum nos societate secernat,

(Vers. 5, 6). *Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia : et uxor ejus de filiabus Aaron, et nomen ejus Elizabeth. Et erant ambo justii, incedentes in omni-*

plurimorum hominum mendacii commixtione adulteretur.

* Ita vet. edit. quibus scripti cod. consentiunt. Edit. vero Rom. locum interpolaverat hoc modo : *Christum cognoscere Deum de Deo, verum de vero, vita est sempiterna.*

b Rom. edit., *numquam omnino peccasse*. Cæteræ, ac mss. omnes, *desiisse peccare*, ex quibus verbis ut depellatur ambiguitas locum intellige isto sensu : Si dicant eum esse sine peccato, qui peccare desiderit, de hac definitione ipsi assentior, cum alia in homi-

A bus mandatis et justificationibus Domini sine querela.

15. Docet nos Scriptura divina non solum more in iis qui prædicabiles sunt, sed etiam parentis oportere laudari; ut veluti transmissa immaculata puritatis hæreditas in iis quos volumus laudari præcellat. Quæ enim alia intentio hoc loco sacre Evangelistæ, nisi ut sanctus Joannes Baptista nobilitetur parentibus, miraculis, moribus, munere passione? Sic etiam sancti Samuel mater Anna laudatur : sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. Sacerdos itaque Zacharias, nec solum sacerdos, sed etiam de vice Abid est uobilis inter superiores familias.

16. *Et uxor, inquit, ejus de filiabus Aaron.* Ne solum igitur a parentibus, sed etiam a majoribus sancti Joannis nobilitas propagatur; non seculari potestate sublimis, sed religionis successive venerabilis. Tales enim majores habere debent præconuntius Christi; ut non repente conceptus sed a majoribus acceptam, et ipso infusam naturæ prædicare fidem Dominici videretur inventus.

17. *Erant, inquit, ambo justii incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* Qui ad hoc referunt qui peccatis suis solatia præferentes, sine peccatis frequentibus hominem putant esse non posse, et utuntur versiculo; quia scriptum est in Job : *Nemo mundus a sorde, nec si una die ejus sit in terra, numerosi menses ejus ab ipso (Job. xiv, 4 et 5)?* Quibus respondendum est, prius ut quis sit hominem sine peccato esse definiant : utrum numquam omnino peccasse, an desiisse peccare? Si enim hoc putant sine peccato esse, ^b desiisse peccare : et ipse consentio; *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei (Rom. iii, 23)*. Sin autem, eum qui veterem errorem correxerit, et in eam se vitæ transformaverit qualitatem, ut temperet a peccato, negat abstinere a delictis, non possum in eorum convenire sententiam; cum legamus : *Quia sic Dominus dilexit Ecclesiam... ut exhibeat sibi ipse gloriosam, et non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi : sed ut sit sancta, et immaculata (Ephes. v, 25 et 27)*. Nam cum Ecclesia ex gentibus, hoc est, ex peccatoribus congregata sit, quomodo ex maculatis immaculata potest esse; nisi primo per Dei gratiam, quod abluta a delicto sit : deinde quod per qualitatem non peccandi abstineat a delictis? Ita nec ab initio immaculata; humanæ enim hoc impossibile est naturæ : sed per Dei gratiam et qua-

neque quadrare nequeat. Sed si præterea contendant qui recesserit a prioribus peccatis, in posterum ab iisdem aut aliis abstinere non posse, id vero penitus inficior. Certum non levia et quotidiana, sed gravia peccata, qualia sunt quæ sanctificantem gratiam excludunt, hic intelligenda esse manifestum est; cum ipse miseram hanc peccandi, quoad isto corpore mortis liberemur, necessitatem passim agnoscat. Et certe quam pulchre ipsi cum Augustino hac in parte conveniat, a nobis jam fuit observatum.

litatem sui, quia jam non peccat, sicut ut immaculata videatur.

18. Nec otiose justos ante Deum dixit, *incedentes in mandatis et justificationibus Domini*: 1272 in quo Patrem omnipotentem, et Filium comprehendit. Filium esse qui legem tulerit, mandata præscripsit, etiam sanctus Lucas evangelista declarat (*Luc. vi, 47*). Et bene justos ante Deum; non enim omnis qui justus est ante homines, justus est ante Deum. Aliter vident homines, aliter videt Deus; homines in facie, Deus in corde. Et ideo fieri potest ut aliquis, affectata bonitate populari, justus videatur mihi; justus autem ante Deum non sit, si justitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur; abscondita enim in ea homo non poterit deprehendere. Perfecta igitur laus est, ante Deum justum esse. Unde et Apostolus: *Cujus laus, inquit, non ex hominibus, sed ex Deo est* (*Rom. ii, 29*). Beatus plane ille qui in conspectu Dei justus est. Beatus ille, de quo Dominus dignatur dicere: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est* (*Joan. i, 47*); verus enim Israelita, qui Deum videt, et videri se novit a Deo, et ipsi exhibet cordis occulta. Solus enim perfectior, qui ab eo probatur, qui non potest falli: *Judicia enim Domini vera* (*Psal. xviii, 10*): judicia autem hominum sæpe falluntur; ut et injustis justitiæ gratiam frequenter adscribant, et justum aut odio persequantur, aut mendacio decolorent. *Novit autem Dominus immaculatum vias* (*Psal. xxxvi, 18*); nec pro peccatore laudabilem, nec pro laudabili peccatorem: sed unumquemque pro competentium judicat ratione meritorum; idem est enim arbiter mentis et facti. Divina namque judicia meritum justitiae ex mentis habitu, non aliquo factorum exitu metiuntur. Plerumque enim aut bona mens facti reprehensibilis exitu deformatur: aut improba cogitatio facti alicujus decore velatur. Sed etiam quod bene feceris, si male cogitaveris, divino judicio non potest comprobari. Scriptum est enim: *Juste quod justum est persequeris* (*Deut. xvi, 20*). Nam nisi esset ut justum injuste faceres, numquam dictum esset: *Juste quod justum est persequeris*. Et certe posse justum injuste fieri docuit nos ipse Salvator dicens: *Cum feceris eleemosynam, noli tuba canere ante te. Et, Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ* (*Matth. vi, 2 et 5*). Bonum est misericordia, bonum est oratio: sed potest injuste fieri, si jactantiæ causa aliquis pauperi largiatur, ut videatur ab hominibus.

19. Unde sanctus Evangelista non solum justos ante Deum, et *incedentes in mandatis omnibus*

^a Rom., edit., *In priore tabernaculo semper intrabant sacerdotes ministeria consummantes: in secundo autem, etc.* Ant. edit. atque mss. addunt. . . *consummantes, uno tantum anni tempore intrabant in templum, etc.* Mss. nonnulli. . . *intrabat in templum.* Denique unicus Clarom. post vocem, *consummantes*, negationem habet, quem licet recentiores sequi visum est, cum sensum præ se ferat expeditiorem. Non tamen omnino displicent qui legunt, *intrabat, etc.*, ut referatur ad summum sacerdotem: sed sic etiam videtur inserenda negatio. Tandem si de sacerdotibus

et justificationibus Domini: sed etiam sine querela *incedentes* ait. Quod mire cum prophético congruit dicto, quo sanctus Salomon in Proverbiis usus est dicens: *Provide bona semper coram Deo, et coram hominibus* (*Prov. iii, 4*). Nulla ergo querela est, ubi et mentis bonitas concordat, et facti. Et plerumque justitia durior hominum querelam excitat.

20. Quam vero congruat verborum ipsa distinctio, et ordo conveniat, diligenter advertet. *Incedentes, inquit, in omnibus mandatis et justificationibus Domini.* Prius enim mandata, secunda est justificatio. itaque cum mandatis celestibus obedimus, in mandatis *incedimus* Domini; 1273 cum judicamus, et congrue judicamus, tenere Domini justificationes videmur.

21. Plena igitur laudatio est quæ genus, mores, officium, factum, judicium comprehendit. Genus in majoribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandato, in justificatione judicium.

(Vers. 8, 9, 10.) *Factum est autem, cum sacerdote fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Dominum Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini: et omnis populus foris orabat hora ineansi.*

22. Videtur hic sanctus Zacharias summus dignari sacerdos; quia, sicut lectum est de priore tabernaculo in quod semper intrabant sacerdotes ministeria consummantes, non uno tantum anni tempore intrabant in templum: in secundo autem semel in anno singularis summus sacerdos non sine sanguine, quem offerret pro se et populi delictis (*Hebr. x, 6 et 7*). Hic est ille summus sacerdos, qui adhuc sorte quæritur; quia verus adhuc ignoratur: qui enim sorte legitur, humano judicio non comprehenditur. Ille igitur quærebatur, et alius figurabatur. Ille quærebatur verus in æternum sacerdos, cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum* (*Psal. cix, 4*): qui non hostiarum cruore, sed proprio sanguine Patrem Deum generi reconciliaret humano. Sed tunc sanguis fudebatur in specie, et in specie sacerdos ordinabatur: nunc quia veritas venit, reliquamus speciem, veritatem sequamur. Et tunc quidem vices orant, nunc autem est perpetuitas. ^b Erat ergo, et certe erat ejus vices etiam gerebantur.

23. Sorte ergo legebatur, ut introiret in templum sacerdos. Si igitur in typo nullus poterat testis adhiberi, quid aliud significabatur, nisi eum sacerdotem esse venturum, cujus sacrificium non esset commune cum cæteris: qui denique non in manufactis templis

inferioribus intelligas, et malis amandare negationem, dicendum erit Ambrosium in ea sententia fuisse, vicem cujusque familie ad ministrandum in templo semel tantum in anno rediisse; eum tamen post 168 dies rediret, ut ex J. Scalig. observat Grotius in hunc locum.

^b Edit. Rom. in textu juglavaret sequentia: *Erat ergo, et certe erat ejus vices etiam gerebantur: quos nos in suum locum vel. edit. et mss. omnium auctoritate restitimus.*

sacrificaret pro nobis, sed in sui corporis templo nostra peccata vacuaret. Sorte ergo quærebatur sacerdos. Ideo fortasse et milites vestimenta Domini sortiebantur (*Joan. xix, 24*), ut quoniam in templo suo pro nobis Dominus deferre sacrificium præparabat, ^a circa ipsum quoque sortis agitatio præceptum Legis impletet. Propter quod ait: *Non veni Legem solvere, sed adimplere* (*Matth. v, 7*). **1274** Certo ut ipse esset, qui et expectatus in veteri Testamento, et mandato Dei videretur electus. Denique et super apostolum Matthiam ^b sors cecidit (*Act. 1, 26*), ^c ne apostoli electio a mandato discrepare legis veteris videretur.

(Vers. 11.) *Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensii.*

24. Non immerito angelus videtur in templo; quia veri Sacerdotis jam nuntiabatur adventus, et cœlestis sacrificium parabatur, in quo angeli ministrarent (*Cf. Aug. epist. 148, al. 111, et alibi*). Et bene apparuisse dicitur ei, qui eum repente conspexit. Et hoc specialiter aut de angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit; ut quod non potest prævideri, apparere dicitur; sic enim habes: *Apparuit Deus Abraham ad illicem Mambre* (*Gen. xviii, 1*). Nam qui ^d ante non præsentitur, sed repentino videtur aspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur, et is in cuius voluntate ^e situm est videri, et cuius naturæ est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur: si vult, videtur. Apparuit enim Deus Abraham, quia voluit: alii, quia noluit, non apparuit. Visum est etiam Stephano, cum lapidaretur a populo, aperiri cœlum: visus est etiam Jesus stans ad dexteram Dei; et non est visus a populo (*Act. vii, 55*). Vidit Esaias Dominum Sabaoth, sed alius videre non potuit; quia cui placuit, apparuit (*Esai. vi, 1*).

25. Et quid de hominibus loquimur, cum etiam ^f de ipsis cœlestibus virtutibus et potestatibus legerimus, quia *Deum nemo vidit umquam* (*Joan. 1, 18*)? Et addidit, quod ultra cœlestes est potestates: *Unigeni-*

^a Rom. edit., circa ipsam quoque sortis agitationem præceptum Legis impletetur. Propter quod ait.

^b Sortium usum in veteri Testamento frequentem fuisse ignorat nemo. Sed nec ab August. epist. al. 180, nunc 228, idem usus in novo plane repudiatur, et in Conc. Barcel. ann. 599, can. 3, comprobatur. At forte mirabitur aliquis scripsisse Ambrosium nostrum sortem idcirco illic adhibitam esse, ne apostoli electio a mandato discrepare legis veteris videretur. Difficultas autem inde oritur, quod jam tunc huiusmodi legales observationes in desuetudinem abiisse censentur. At relato hoc ipso loco Venerabilis Beda in Acta apostolorum objectioni occurrit ad eum modum: *Matthias ante pentecosten, inquit, ordinatus sorte quaeritur; quia scilicet nondum erat plenitudo Spiritus sancti effusa.* Unde sic colligit: *Donec veritas completeretur, figuram licuit exerceri. Inde est quod Matthias qui ante pentecosten ordinatur, sorte quaeritur.* Et hoc in posterioribus eo confirmat, quod postea in electione diaconorum nulla sors memoratur intervenisse. Addi etiam potest id forte eo modo peractum esse, ut ne Judæis recens ad fidem conversis offensionis daretur occasio, quam ipsam ob

Aut Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit (*Ibid.*). Aut adquiescat igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit umquam, Filium visum esse in veteri Testamento; et desinant hæretici ex Virgine ei principium dare, qui antequam nasceretur ex Virgine, videbatur: aut certe refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certe Spiritum sanctum, ⁵ si tamen est Spiritus sancti visio (*Aug. loco citato*), ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit; quoniam Spiritum quoque visum accepimus a columba. Et ideo Deum nemo vidit umquam; quæ eam in Deo habitat plenitudinem divinitatis nec conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Vidit enim ad utrumque **1275** referendum est. Denique cum additur: *Unigenitus Filius ipse enarravit* mentium magis quam oculorum visio declaratur. species enim videtur, virtus vero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur.

26. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quædam voluit, apparuit, et vocem ejus Esaias solus audit (*Esai. vi, 6*). Apparuit angelus, et nunc præsto est, sed non videtur; neque etiam in potestate nostra est videre, sed in potestate illius apparere. Tamen, est potestas non est videndi, est gratia promerendi videre possumus. Et ideo qui habuit gratiam, mercedem copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.

27. Et quid mirum si in præsentis sæculo, si quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis quæ corde sunt mundo. Et ideo ait: *Beati mundo corde: ipsi enim Deum videbunt* (*Matth. v, 8*). Quantos beatos jam numeraverat, et tamen videndi his Deum non promiserat facultatem! Si ergo ii qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quaeritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sen-

causam Actuum xvi narratur Apostolus Timotheum patre gentili natum circumcidisse. Adi sis Thomasiuum Discipl. Eccl. lib. ii, cap. 14.

^c Corb. cod., ut apostoli electio a mandato Legis videretur.

^d Idem Corb. et alii aliquot, ante non presentatur.

^e Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero locum contraxit in hanc formam, situm est videri, natura vero est non videndi.

^f Cum nemo catholicus ambigere possit, quin beati Angeli semper videant faciem Patris, intelligendus hic locus de visione, ut vocant, comprehensiva. Quod quidem ipse Doctor satis aperte significat, dum infra subdit, plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Neque vero aliter accipiendum est quod ait Chrysostomus: *Ἐπι αὐτῷ ὅπερ ἴσθιν ὁ Θεὸς οὐ μόνον προφήται, ἀλλὰ οὗτοι ἄγγελοι εἶδον οὗτοι ἀρχάγγελοι.* Nam in sequentibus haud ambignis verbis ipse exponit, ubi dicit, *ἀλλ' οὕτως οὐδαμῶς εἶδεν ὡς ὁ Υἱός.* Et infra eidem Filio tribuit soli, *ἀρχὴ τοῦ Πατρὸς κατὰληψεν.*

⁵ Rom. edit. sola, si tamen et Spiritus sanctus visus

titur inaccessu. Et cum absens putatur, videtur: et cum præsens est, non videtur. Denique nec apostoli omnes Christum videbant; et ideo ait: *Tanto tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis* (Joan. xiv, 9)! Qui enim cognovit quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum; spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur; ut videri possit a nobis. Ideo ergo apparuit Zachariæ angelus a dextris altaris incensi, quia apparuit cum voluit, non apparuit quomodo noluit.

28. Apparuit autem a dextris altaris incensi; quia divini insignis misericordiæ deferebat: *Dominus enim a dextris est mihi, ne commovear* (Psal. xv, 8). Et alibi: *Dominus protectio tua super manum dexteræ tuæ* (Psal. cxv, 5). Atque utinam nobis quoque a adolentibus altaria, sacrificium deferentibus assistat angelus, immo præbeat se videndum. Non enim dubites assistere angelum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v, 7). Nec verearis ne turbetur cor tuum angeli visione (perturbamur enim, et a nostro alienamur affectu, quando præstringimur alicujus superioris potestatis occursum), idem enim angelus qui occurrerit nobis, confirmare nos poterit, sicut turbatum ante Zachariæ firmavit animum, dicens:

(Vers. 13, 14.) *Ne timeas Zacharia, quoniam ecce oratio tua exaudita* 1276 *est: et uxor tua Elizabeth pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem: et erit gaudium tibi: et multi in nativitate ejus gaudebunt.*

29. Plena semper, et redundantia sunt divina beneficia: non exiguo constricta numero, sed uberi honorum concervata congestu; ut hic primo precectionis fructus, deinde sterilis partus uxoris, tum lætitia plurimorum, et magnitudo virtutis. Altissimi quoque propheta promittitur: quin etiam, ne qua esset dubitatio, futuri quoque vocabulum designatur. Tantis igitur supra votum fluentibus, non immerito diffidentis poena silentium est: quod in posterioribus explanabimus. Solemnis autem lætitia est in ortu et generatione sanctorum; sanctus enim non solum parentum gratia, sed etiam salus est plurimorum. Unde admonemur hoc loco sanctorum generatione lætari.

est. Id autem autumatam eo sensu intelligendum quo S. Thom. 1 part. quæst. 43, art. 7, ad 6, negat in vet. Testamento factam fuisse Spiritus sancti visibilem missionem. Alioquin enim tres personas SS. Trinitatis Abrahamo apparuisse liquido in libris de eodem Patriarcha, et alibi tradit hic noster Ambrosius.

^a Hujus loci testimonio utitur Card. Bona. *Rerum Liturg.* lib. 1, cap. 23, num. 9, ut purificationis antiquitatem probet. Sed eo non minus demonstrari potest admissum ab antiquis Patribus in Ecclesia verum sacrificium, qua de re Ambrosii extant loci

30. Admonentur etiam parentes gratias agere non minus pro ortu, quam pro meritis filiorum; non enim mediocre munus est Dei, dare liberos propagatores generis, successionis hæredes. Lege Jacob duodecim filiorum generatione gaudere (Gen. xlix, 28). Abrahæ filius datur (Gen. xxi, 2). Zacharias exauditur. Divinum igitur munus, fecunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt: filii, quia generati sunt: matres, quia conjugii præmiis honorantur; stipendia enim militiæ suæ filii sunt. Vernet in Dei laudem terra, quia colitur: mundus, quia cognoscitur: Ecclesia, quia devotæ numero plebis augetur. Nec otiose in principio (Gen. n, 24) statim Genesis Dei jussu conjugium copulatur, nisi ut hæresis destruat. Sic enim Deus conjugium probavit, ut jungeret: sic remuneratus est, ut quibus sterilitas filios denegasset, pietas divina concederet.

(Vers. 15.) *Et erit magnus coram Domino.*

31. Non corporis hic, sed animæ magnitudinem declaravit. Est coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis: est etiam parvitas animæ, et pueritia virtutis. Juxta enim animæ et corporis numeramus ætates, non pro ratione temporis, sed pro qualitate virtutis; ut vir perfectus ille dicatur, qui careat errore pueritiæ, et lubricum adolescentiæ: animi maturitate non sentiat: pusillus autem, qui nullum adhuc virtutis videatur habuisse processum. Unde illud in Hieremia, cum miseretur Dominus deflentis Ephræm, ^b et peccata propria deprecantis:

C *A juventute, inquit, mea dilectus mihi est filius Ephræm, puer in deliciis* (Jerem. xxxi, 20). Si enim non fuisset puer in deliciis, numquam peccavisset. Et bene utrumque dixit, et in deliciis, et puerum; est enim puer, qui non peccat: *Ecce puer meus, quem elegi* (Esai. xlvi, 10). Per delicias itaque peccavit, ^c qui ita erat informatus a Domino, ut nescius esset erroris. Ergo et si puer in deliciis non fuisset, et si in virum perfectum virtutis processisset ætate, numquam lapsus fuisset; ut illi necesse esset veniam suorum petere 1277 delictorum, cum magis meritum præmia sperare deberet. Quid etiam Dominus noster in Evangelio videtur exprimere, cum dicit: *Nolite contemnere unum ex pusillis istis* (Matth. xviii, 10). Sed loco suo plura serventur. Ergo pusillus contrarius est magno. Et si, juxta Apostolum, parvulus sub elementis est: *Cum enim essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus* (Galat. iv, 10): ergo magnus supra elementa mundi est.

complures, ut jam alibi observavimus.

^b Ita edit. Amerb. in corpore. Era. et Gill. in marg. cum mss. fere omnibus. Edit. autem Era., Gill. æ Rom. in corpore cum paucissimis mss., *peccata propria deplorantis.*

^c Omnes edit., *qui non ita erat informatus a Domino.* Omnes mss., *qui ita, vel, quia ita erat,* etc. Negationem autem hic superfluum esse videtur satis indicare sequens conclusio: *Ergo et si puer in deliciis, etc.*

32. Erit itaque Joannes magnus non virtute corporis, sed animæ magnitudine. Denique non fines alicujus propagavit imperii, non triumphos aliquos bellici certaminis adoreis præoptavit: sed quod est amplius, in deserto prædicans, delicias hominum, corporisque lasciviam magna animi virtute depressit. Parvulus ergo in sæculo, magnus in spiritu. Denique quasi magnus, nec vitæ captus illecebris, sententiæ constantiam vivendi desiderio mutavit.

(Vers. 15.) *Et Spiritu, inquit, sancto replebitur adhuc in utero matris suæ.*

33. Non est dubium verum hoc angeli esse promissum; siquidem sanctus Joannes, antequam nasceretur, matris adhuc in utero positus, Spiritus accepti gratiam designavit. Nam cum et pater ejus aut mater nulla ante mirabilia fecissent, in utero parentis exsilens, parenti Domini evangelizavit adventum; sic enim habes, quod cum advenisset mater Domini ad Elizabeth, ait illa: *Ecce ut facta est salutatio tua in auribus meis, exsultavit infans in utero meo* (Luc. 1, 44, infra). Nondum enim erat illi^a spiritus vitæ, sed spiritus gratiæ. Denique et alibi vivendi substantiam præcurrere sanctificandi gratiam potuimus advertere, cum dicit Dominus: *Priusquam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te* (Jerem. 1, 3). Alius enim est spiritus vitæ hujus, alius gratiæ: ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum: iste non temporibus, non ætatibus coercetur, non obitu extinguitur, non alvo matris excluditur. Denique et sancta Maria plena sancto Spiritu prophetavit (Luc. 1, 46, infra): et Elisæus mortuam defunctam cadaver hominis tactu sui corporis suscitavit (IV Reg. xiii, 21): et Samuel post mortem, secundum Scripturæ testimonium, futura non tacuit (I Reg. xxviii, 17 et seq.).

34. *Et Spiritu, inquit, sancto replebitur.* Cui enim adest Spiritus gratiæ, nihil deest. Et cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum plenitudo virtutum est. Denique

(Vers. 16.) *Multos, inquit, filiorum Israel conerret ad Dominum Deum ipsorum.*

35. Non egemus testimonio quod plurimorum sanctus Joannes corda converterit, in quo nobis propheticiæ Scripturæ et evangelicæ suffragantur. *Vox enim clamantis in deserto: Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus* (Esai. xl, 3; Matth. iii, 6): et baptismata 1276 populis frequentata declarant conversæ plebis non mediocres factos esse processus; quia dum creditur Joanni, creditur Christo. Non enim de se, sed de Domino prædicabat prævultus Christi. Et ideo

^a Spiritus vitæ, hic non est accipiendus pro rationali anima, sed tantum pro aeris respiratione, ut Doct. Angelicus acute exposuit in parte quest. 27, art. 2. Et hac etiam ratione intelligamus necesse est quod ait, *vivendi substantiæ præurrere sanctificandi gratiam*; etenim per vivendi substantiam designari eandem respirationem satis declarat Ambrosius, cum ei spiritum gratiæ opponens de prioro dicit, *illo nascendo sumit exordium*: de posteriore autem non alio modo excluditur. Et confirmari ex eo potest, quod illa verba: *Priusquam te formarem in utero, novi*

(Vers. 17.) *Præibit in conspectu Domini in spiritu et virtute Eliæ.*

36. Bene ista junguntur; nunquam enim sine virtute spiritus, nec sine spiritu virtus est. Et ideo fortasse in spiritu et virtute Eliæ; quia sanctus Eliæ et virtutem magnam habuit et gratiam: virtutem, ut ad fidem animos populorum a perfidia retorqueret: virtutem abstinentiæ atque patientiæ, et spiritum prophetandi. In deserto Eliæ, in deserto Joannes: ille corvis pascebatur, hic dumis; et calcata omni voluptatis illecebra, parcimoniam prætulit, luxuriam contempsit: ille Achab regis gratiam non quæsit, hic sprevit Herodis: ille Jordanem divisit, hic ad lavacrum salutare convertit: hic cum Domino versatur in terris, ille cum Domino apparet in gloria: hic prioris, ille sequentis Domini præcursor adventus: ille post triennium arescentem pluviis terram rigavit, et hic post triennium nostri corporis humum fidei imbre perfudit. Quæris quod triennium sit? *Ecce, inquit, anni tres sunt, ex quo venio querens fructum in ficina hac, et non invenio* (Luc. xiii, 7); mysticus enim numerus debebatur, ut salus populis redderetur. Unus in Patriarchis annus: denique de hominibus tuæ anni proventus fuit, qualis non fuit postea sepe per terram. Alius in Moyse et prophetis exteris. Tertius in Domini Salvatoris adventu: *Ecce, inquit, annus Domini acceptus, et diem retributionis* (Luc. iv, 19). Et ille paterfamilias qui plantavit vineam, non semel exactores fructuum, sed sæpius destinavit: primum servulos, secundo alios servulos destinavit. C

tertio autem Filium suum misit (Matth. xxi, 33 et seq.). 37. Venit ergo Joannes in spiritu et virtute Eliæ: alterum enim sine altero non potest esse, sicut etiam in sequentibus reperitur, cum dicitur: *Spiritus sanctus superveniet te, et virtus Altissimi obumbrabit te* (Luc. 1, 35, infra). Sed fortasse hoc supra nos, et supra apostolos^b videatur exemplum. Nam et ille sub Eia divise amne fluvialium recursus undarum in originem fluminis, sicut dicit Scriptura: *Jordanis conersus est retrorsum* (Psal. cxiii, 5) significat salutari lavacri futura mysteria, per quæ in primordia nature suæ, qui baptizati fuerint parvuli a malitia reformantur (Cf. August., lib. 1 contra Jul. Pelag., cap. 2). Quid quod etiam apostolis suis ipse Dominus virtutem Spiritus esse tribuendam promisit, dicens: *Accipietis virtutem adveniente in vos Spiritu sancto*. (Act. 1, 8). Deinde in sequentibus: *Factus est, inquit, subito sonus de celo, tamquam vi magna ferretur Spiritus* (Act. 11, 2). Bene vi magna, quia Spiritus oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Et vir-

te, a quibus Jer. locus in cunctis edit. ac mss. aliquot exordium ducit, in antiquissimis mss. præmittuntur. Confer etiam, si lubet, hunc locum cum iis quæ in *Apologia David*, cap. 11, num. 56, tradit idem sanctus Ambrosius.

^b Rom. edit., *videatur expletum*. Sed haud dubie aliarum ac mss. omnium lectio præponenda est.

^c Plures et antiquiores mss., *Accipietis virtutem advenientem in vos Spiritus sancti. Duo, . . . Spiritum sanctum*. Nonnulli tamen, ac omnes edit. nobiscum loquunt. Quod quidem magis convenit cum se-

tus est illa, quam a sancto Spiritu apostoli consecuti sunt.

1270 38. Bene etiam præbit ante faciem Domini sanctus Joannes, qui præmuntius natus est, et præmuntius mortuus est. Et fortasse hoc mysterium in hac vita nostra hodieque celebratur. Præcarrit enim animæ nostræ quædam virtus Joannis, cum credere paramus in Christum; ut paret ad fidem animæ nostræ vias, et de vitæ istius tramite tortuoso, rectas semitas nostri faciat commentus, ne anfractu labamur erroris; quo omnis vallis animæ nostræ virtutis fructibus possit impleri, et omnis sæcularium altitudo meritorum Domino se humili magis timore prosterнат, sciens nihil sublime posse esse, quod fragile est.

(Vers. 18, 19, 20.) *Et dixit Zacharias ad angelum: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis. Et respondit ei angelus dicens: Ego sum Gabriel angelus, qui assisto ante Deum, et missus sum hæc annuntiare tibi. Et ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant; propterea quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.*

39. Condemnatur silentio incredulitas sacerdotis, et fides prophetarum probatur oraculo. *Clama, inquit. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro senum (Esaï. xl, 6). Vides jubentis imperium, obtemperantis obsequium, interrogantis affectum, obsequentis oraculum. Credidit enim, qui quid clamaret exposcit: et quia credidit, prophetavit. At vero Zacharias qui non credidit, non potuit loqui: sed*

(Vers. 22.) *Erat annuens illis, et remansit mutus.*

40. Non unius mysterium, nec unius silentium est. Tacet sacerdos, tacet propheta. Nisi fallor, in uno vox totius plebis obmutuit: quia in uno totus ad Dominum per Moysen populus loquebatur. Cessatio sacrorum, et silentium prophetarum, taciturnitas prophetæ, et taciturnitas sacerdotis est. Auferam, inquit, validam virtutem, prophetam, et consiliarium (Isaï. iii, 1 et 2). Et vere abstulit prophetas, a quibus abstulit verbum quod loqui in prophetis solebat. Et vere his abstulit virtutem, a quibus Dei virtus recessit. Abstulit his consiliarium, b quem magni consilii Angelum declaravit. Abstulit vocem; quia vox verbi, non vocis est verbum. Nam nisi Verbum illud operetur in nobis, nullus est sonus vocis. Vox Joannes est; vox enim clamantis est in deserto (Luc. iii, 4): Christus est Verbum, hoc Verbum operatur; et ideo ubi desivit operari, muta repente c carens spiritu veluti quædam animæ lingua conticuit. Transivit enim ad nos Dei Verbum, et in nobis non tacet. Denique jam non potest Judæus dicere, quod potest

dicere Christianus: quia *Experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus (II Cor. xiii, 5).*

41. *Et ipse erat annuens illis.* Remansit ergo mutus Zacharias et erat innuens illis. d Quid est nutus, nisi quidam sine verbo corporalis actus, indicare mollius, nec exprimens voluntatem: quidam, suprema morte, voce suppressa, mutus sermo morientium? Nonne tibi videtur huic similis **1280** esse populus Judæorum, ita irrationabilis, ut actuum suorum non possit præstare rationem: qui in ultimo spei vitalis obitu constitutus, vocem quam habebat, amiserit: quæ titubantis actu corporis signum verbi cupiat explicare, non verbum? Mutus ergo populus sine ratione, sine verbo. Cur enim tibi magis videatur mutus esse qui sonum quam qui mysterium nescit? Et est profecto vox operum, fideique clamor, sicut lectum est: *Sanguis fratris tui clamat ad me (Gen. iv, 10).* Et ille clamat, qui in corde suo clamat per diem. Qui ergo cordis clamorem perdidit, perdidit etiam linguæ. Nam qui distinctionem fidei non tenet, quomodo potest tenere verborum? Et ante quidem Moyses dixerat quia loqui non poterat (Exod. iv, 10): sed posteaquam dixit, verbum accepit, et bonorum operum edidit claritatem. Ergo sicut Moyses typus populi fuit, et typus Legis, ita etiam Zacharias tacuit.

42. Singula itaque ut concurrant, considerandum est. Verbum in utero. Lex in silentio, Joannes appellatur, et Zacharias loquitur. Verbum editur, Lex absoluitur, sed Legis absolutio Verbi est explicatio: Et ideo qui dixerit verbum, loquitur; etiamsi ante non sit locutus. Ab angelo jubetur tacere Zacharias, ab angelo vox premitur Judæorum. Non enim humanæ, sed divinæ hoc potestatis imperium est; ut non loquatur Deo, qui non credit Christo. Et ideo credamus, ut loquamur. Credat Judæus, ut loqui possit. Loquamur in spiritu mysteria, intelligamus rationem sacrificiorum veterum, ænigmata prophetarum. Mutus est qui non intelligit Legem, mutus est qui non intelligit divinarum seriem Scripturarum. Vox enim nostra fides est; et ideo malo in *Ecclesia quinque verba mente mea loqui ut alios instrum, quam decem millia in lingua.... Lingua enim in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus (I Cor. xiv, 19 et 22):* prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus.

(Vers. 24, 25.) *Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque dicens: Quid mihi sic fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines?*

43. Magna sanctis cura est verecundiæ, ut plerumque e in ipsis pudor votis sit; sicut hoc loco advertimus sanctam Elizabeth, quæ utique filios habere cu-

cro textu, in quo constanter exhibetur ἀλλὰ λήψοθε δύναμιν ἐπιλόθοτος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς.

a Ad Dominum per Moysen. Voces per Moysen Rom. edit. susulerat.

b Sic plures probatiorisque mss. Attamen aliqui et omnes edit. præferunt quos, vel, a quibus magni consilii Angelus declinavit.

c Rom. edit. sola, carens spiritu veluti quædam anima, etc.

d Vet. edit. cum mss. aliquot. *Quid est nutus?* Rom. cum aliis pluribus ac probatoribus magis commode, *Quid est nutus?* At infra e converso vet. edit. et cuncti mss., *spei vitalis obitu constitutus.* Rom. sola, *spiritus vitalis, etc.*

e Mss. nonnulli, omnesque edit., in ipsis pudor votis sit. Alii mss. majori numero atque auctoritate, ... votis sit; id est, in rebus quas summo studio expectant.

pebat, occultantem se mensibus quinque. Quæ causa occultationis, nisi pudoris? Est enim unicuique officio præscripta ætas: et quod tempore decet, tempore non decet; ævique mutatio, facti uniuscuiusque mutat sæpe naturam. Sunt etiam ipsi quædam tempora præscripta conjugio, quando dare operam liberis sit decorum: dum anni vigent, dum suscipiendorum liberorum spes est; dum generandi usus est in exemplo, copulæ quoque usus in studio est: at vero ubi matura ævi senectus successerit, et ætas regendis liberis habilior quam creandis, pudor est legitimi licet coitus indicia gestare, et gravari alienæ ætatis onere, et tumescere alvum non **1281** sui temporis fructu. Senes enim ab ipsa concluduntur ætate, et justo intemperantiæ pudore ^a revocantur facere opera nuptiarum. Adolescentes ipsi plerumque filiorum vota **B** præterdunt, et excusandum arbitrantur ætatis calorem, generationis affectu. Quanto magis senibus agere turpe est, quod adolescentibus pudor est confiteri? Quinetiam ipsi juvenes, sobria timore divino corda qui temperant, suscepta plerumque sobole, renuntiant operibus juventutis.

44. Et quid mirum de hominibus, si pecudes quoque muto quodam opere loquuntur generandi sibi studium, non desiderium esse coeundi? Siquidem ubi semel ^b gravem alvum sibi senserint et ^c genitali arvo semen receptum, jam nec concubitu indulgent, nec lasciviam amantis, sed curam parentis assumunt. At vero homines nec conceptis, nec Deo parant: illos contaminant, hunc exasperant. *Priusquam te* inquit, *formarem in utero, novi te: et in vulva matris* **C** *sanctificavi te (Jerem. 1, 5).* Ad cohibendam petulantiam tuam, manus quasdam tui Auctoris in utero

^a Rom. edit. *revocantur ab opere nuptiarum.* Optime, nisi reliquæ et cuncti mss. dissentirent. Intellege igitur, *revocantur facere*, hic per hellenismum poni pro, *revocantur a faciendo.* Quod autem eadem edit. Rom. post duos versus reposuit, *ætatis calore, generationis affectum*: hoc non solum ab aliis et mss. omnibus abhorret, verum etiam ab Auctoris nostri sententia; quemadmodum series patefaciet inventi.

^b *Gravem alvum sibi senserint, et.* Hæc verba reseantur in edit. Rom.

^c Omnes edit. ac mss. non pauci, *genitali alvo.* Cod. Corb. et alii aliquot melioris notæ, *genitali arvo.* Melius; eadem quippe metaphora usum etiam reperimus Virgil. lib. III Georg.

^d *De hominis ortu,* in eadem edit. deletum est.

^e *Quibus hæc sola est causa nubendi.* *Sola,* inquit Glossa Decreti, *id est præcipua.* Nec sane credendum

A hominem formantis advertis. Ille operatur, et tu scri uteri secretum incestas libidine? Vel pecudem imitare, vel Deum verere. Et quid de pecudibus loquor? Terra ipsa a generandi opere sæpe requiescit et si impatienti hominum studio jactis frequenter seminibus occupetur, impudentiam multat agricolæ, et fecunditatem sterilitate **1282** commutat. Itaque in ipsis elementis, ac pecudibus ab usu non cessare generandi, naturæ pudor est.

45. Merito ergo etiam sancta Elizabeth erubescit gratiam, etsi non agnosceret culpam. Nam etsi de viro conceperat (neque enim aliter ^d de hominis ortus est credere), tamen partus sui erubescit aetatem. Et rursus caruisse se gaudebat opprobrio; pudor est enim feminis nuptiarum præmia non habere, ^e quibus hæc sola est causa nubendi. Hoc igitur opprobrium consolatur sui pudore sublato, eo pudore, ut dixi, quod pudebat eam propter ætatem (52, 2, c. *Pudor*). Unde intelligi potest quia jam non conveniebant inter se concubitu conjugali; neque enim ea ^f quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum; et tamen erubescit onus parentis, quamdiu nescit mysterium ^g religionis.

46. Illa quæ occultabat se, quia conceperat filium, jactare se coepit quia generabat prophetam. Et quæ erubescit ante, benedicit: et quæ dubitabat ante, firmatur. *Ecce enim, inquit, ut vox salutationis tu facta est in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo (Luc. 1, 44, infra).* Itaque magna voce clamavit, ubi Domini sensit adventum; quia religiosum credidit partum. Nulla enim causa erat pudoris, ubi prophetæ ortus datæ, non affectatæ fidem generationis adscisceret.

est mentem Ambrosio fuisse alias duas causas, quæ proli adjungunt Theologi post Aug. nempe fidem et sacramentum, excludere. Præsertim cum infra verum conjugium inter Mariam ac Joseph intercessisse defendat, quæ etiam fuit Augustini sententia lib. II *De consensu Evang.* cap. 4; lib. XXXIII *cont. Faustum*, cap. 8, et lib. *De Nupt. et Concupis.* cap. 11. Adique B. Tho. III part. quæst. 29, art. 2, et alios. Forte etiam simplicius explicari possit, *sola causa*, subintelligendo, *ut plurimum*, id est, causa maxime ordinaria.

^f Mss. aliquot, *quæ anilis esset, non erubesceret coitum cum erubesceret partum.*

^g *Voci religionis,* addit Rom. edit. *At ubi id intellexit.* Et post pauca pro vocibus *quia generabat prophetam,* propria auctoritate reposuit *quia gerebat prophetam.*

LIBER SECUNDUS.

1281 (Vers. 26, 27.) *Eodem autem tempore missus est Angelus Gabriel a Domino in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, de domo David: et nomen Virginis, Maria.*

1. Latent quidem divina mysteria, nec facile juxta Propheticum dictum quisquam hominum potest scire

D consilium Dei, sed tamen ex cæteris factis atque præceptis domini Salutaris possumus intelligere et hoc perpensionis fuisse consilii, quod ea potissimum electa est ut Dominum pareret, quæ erat desponsata viro. Cur autem non antequam desponsaretur, impleta est? Fortasse ne diceretur quod conceperat ex adulterio. Et bene utrumque posuit Scriptura,

ut et desponsata esset, et virgo: virgo, ut expers A virilis consortii videretur: desponsata, ne temerata virginitatis adureretur infamia, cui gravis alvus corruptelæ videretur insigne præferre. Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu quam de matris pudore dubitare; sciebat enim teneram esse^a virginis verecundiam, et lubricam famam pudoris: nec putavit ortus sui fidem matris injuriis adstruendam. Servatur i: aque sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ita inviolabilis opinione virginitas; **1282** oportet enim sanctos et ab his testimonium habere qui foris sunt: nec decuit sinistra virginibus opinione viventibus velamen excusationis relinqui, quod infamata mater quoque Domini videretur.

2. Quid autem Judæis, quid Herodi posset ascribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Quemadmodum autem ipse diceret: *Non veni Legem solvere, sed adimplere* (*Math. v, 18*); si videretur cœpisse a Legis injuria, cum partus inuptæ Lege damnetur (*Deut. xxiii, 17*)? Quinetiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset et dolere injuriam, et vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum. Quid quod etiam fides Mariæ verbis major adsciscitur, et mendacii causa removetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio inupta prægnans. Causam autem mentiendi indesponsata habuit, desponsata non habuit; cum conjugii præmium et gratia nuptiarum partus sit feminarum.

3. Non mediocri quoque causa est, ut virginitas Mariæ falleret principem mundi: qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere sus- C pectum. Fallendi autem principis mundi fuisse consilium, ipsius Domini verba declarant, cum apostoli jubentur tacere de Christo (*Math. xvi, 20*), **1283** cum sanati prohibentur gloriari de remedio (*Math. viii, 4*), cum dæmones præcipiuntur silere^b de Dei Filio (*Luc. iv, 35*). Fallendi, ut dixi, principis mundi fuisse consilium etiam Apostolus declaravit dicens: *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam... quam nemo principum istius sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent* (*I Cor. ii, 7 et 8*), hoc est, nunquam me redimi Domini morte fecissent. Fefellit ergo pro nobis, fefellit ut vinceret, fefellit diabolum cum tentaretur, cum rogaretur, cum Dei Filius dice-

retur, ut nusquam divinitatem propriam fateretur. Sed tamen magis fefellit principem sæculi; diabolus enim etsi aliquando dubitavit, cum diceret: *Si filius Dei es, mitte te deorsum* (*Math. iv, 6*); tamen vel sero cognovit, et discessit ab eo. Cognoverunt et dæmones qui dicebant: *Novimus qui sis Jesu Filius Dei. Quid venisti ante tempus torquere nos* (*Math. viii, 29*)? Et ideo venisse cognoverunt, quia præcognitum habebant esse venturum. Principes autem sæculi non cognovissent, quo majore possumus quam Apostolicæ sententiæ probare documento: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent?* Dæmonum enim malitia facile etiam occultia deprehendit: at vero qui sæcularibus vanitatibus occupantur, scire divina non possunt.

4. Bene autem sibi diviserunt Evangelistæ, ut sanctus Matthæus Joseph ab angelo moneri induceret^d Mariam conjugem accipere (*Math. i, 20*): Lucas illic Evangelista testimonium ferret quod non convenissent: hic ipsa Maria fateretur, cum dicit angelo: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognovi* (*Luc. i, 34*)? Et ipse sanctus Lucas virginem declaravit dicens: *Et nomen Virginis Maria.* Et propheta edocuit qui ait: *Ecce virgo in utero accipiet* (*Esai. vii, 14*). Et Joseph designavit, qui quoniam prægnantem videbat quam non cognoverat, dimittere gestiebat (*Math. i, 19*). Et Dominus ipse in cruce positus manifestavit, cum dixit matri: *Mulier, ecce filius tuus. Deinde discipulo: Ecce mater tua* (*Joan. xix, 26 et 27*). Etiam uterque testatus est, Discipulus et Mater, quia *Ex illa hora suscepit eam Discipulus*^e *in sua* (*Ibid., 27*). Utique si convenisset, nunquam virum proprium reliquisset, nec vir eam justus passus esset a se discedere. Quomodo autem Dominus divortium præcepisset, cum ipsius sit sententia, quia nemo dimittere debet uxorem, excepta causa fornicationis (*Math. v, 32*)?

5. Pulchre autem (**27, quæst. 2, c. Quod autem, § Item si conjuges**) docuit sanctus Matthæus quid facere debeat justus, qui probrum conjugis deprehenderit, ut incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat: *Qui enim jungitur mœtrici, unum corpus est* (*I Cor. vi, 16*). Ergo ubique in Joseph justæ gratia et persona servatur, ut testis ornetur; os enim justæ mendacium nescit, et lingua

^a Virginis verecundiam, vocem ultimam expunxit D Rom. edit.

^b Rom. edit. vocibus aliquot resecatis ita posuit, *de Dei Filio: quod etiam Apostolus declaravit, etc.*

^c Omnes edit., *Novimus te, quia es Jesus Dei Filius.* Mss. vero, *Novimus qui sis Jesu Filius Dei: paucis exceptis, quorum alii habent, quis sis Jesus; alii, quod sis, etc.*

^d Ita vel. edit. ac plerique mss. excepto quod edit. omittunt, *illic, mss. autem, accipere.* Quidam alii legunt, *induceret, ne dimitteret Mariam, etc.* Unicus, *induceret. Mariæ Lucas illic testimonium ferret. Quod non cognovissent* (*Matthæus et Lucas videlicet*) *hoc ipsa Maria fateretur.* Quam lectionem vehementer suspicamus germanam esse: et potissimum, quod in aliquot mss. pro, *non convenissent, hic ipsa, legatur*

etiam, *non cognovissent, hoc ipsa.* Cæterum edit. Rom. totum locum emendare conata est hoc pacto, *induceret, ne Mariam conjugem timeret accipere; quo testimonium ferret quod non convenissent: quod hic ipsa, etc.*

^e Mss. nonnulli, ac postrema Paris. edit. *in suam.* Reliqui et mss. et edit. cum sacris cod. *in sua, græce sic τὰ ἴδια, id est in propria, sive in res suas, sive, ut alii volunt, in domicilium: qua de re vide Guill. Estium in eadem verba. Quod vero Doctor noster affirmat Josephum tempore passionis etiam tunc superstitem exitisse, in hoc quidem consentit cum D. Cypriano Tract. *De Passione Domini*: sed dissentit ab Epiph. Hæresi. 78, num. 10, quem recentiores magis sequendum existimant. Consule card. Bar. ad annum Christi 42, num. 9; Estium, loco cit., et alios.*

ejus loquitur iudicium, iudicium ejus loquitur veritatem. Nec te moveat quod frequenter **1284** Scriptura conjugem dicit; non enim virginittis ereptio, sed conjugii testificatio, nuptiarum celebratio declaratur. Denique quam non accepit, nemo dimittit; et ideo qui volebat dimittere, fatebatur acceptam.

6. Simul etiam movere non debet quod ait Evangelista: *Non cognovit eam, donec peperit filium* (Mat. 1, 25); illud enim vel idioma Scripturæ est, sicut habes alibi: *Et donec senescatis, ego sum* (Esaï. XLVI, 4). Numquid post illorum senectutem Deus esse desivit? Et in Psalmo: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum* (Psal. CIX, 4). Numquid postea non sedebit? Vel quoniam qui causam agit, satis putat quod causæ est dicere, redundantia non requirit; satis enim est ei ut causam susceptam astruat, incidentem differat. Et ideo qui Incarnationis incorruptum susceperat probare mysterium, non putavit uberius prosequendum virginittis Mariæ testimonium; ne defensor magis Virginis, quam assertor mysterii crederetur. Certe quando justum docuit Joseph, satis declaravit quod sancti Spiritus templum, uterum mysterii, matrem Domini violare non potuit.

7. Didicimus serlem veritatis, didicimus consilium: dicamus et mysterium. Bene desponsata, sed virgo; quia est Ecclesiæ typus, quæ est immaculata, sed nupta. Conceptit nos virgo de Spiritu, parit nos virgo sine gemitu. Et ideo fortasse sancta Maria alii nupta, ab alio repleta; quia et singulæ Ecclesiæ Spiritu quidem replentur et gratia; ^a junguntur tamen ad temporalis speciem sacerdotis.

(Vers. 28, 29.) *Et ingressus ad eam angelus dixit: Ave. gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Ipsa autem ut vidit eum, mota est in introitu ejus.*

8. Disce virginem moribus, disce virginem verecundia, disce virginem oraculo, disce mysterio. Trepidare virginum est, et ad omnes viri Ingressus pavere, omnes viri affatus vereri. Discant mulieres propositum pudoris imitari. Sola in penetrabilibus, quam nemo virorum videret, solus angelus reperiret: sola sine comite, sola sine teste; ne quo degeneri depravaretur affatu, ab angelo salutatur. Disce, virgo, verborum vitare lasciviam: Maria etiam salutationem angeli verebatur.

Erat tamen, inquit, cogitans, qualis esset hæc saluatio.

9. Et ideo cum verecundia; quia pavebat: cum prudentia; quia benedictionis novam formulam mira-

^a Ita edit. ant. et potiores mss. Rom. autem et Vat. cod., *Junguntur tamen temporali ad speciem sacerdoti*. Reliqui,.... *ad temporis speciem sacerdoti, vel, sacerdotis*. Lectionem vero nostram interpretare hoc sensu, *sacerdotii exteriori apparenti junguntur*.

^b Hic sequentem Evangelii textum ponunt nonnulli mss. sed non antiquissimi.

^c Quod hoc loco legitur in edit. Rom., *Magnus hic, sed Dominus*, optimum quidem sensum efficit; sed nulla alia edit. vel mss. confirmatur.

A batur, quæ nusquam lecta est, nusquam ante conperta. Soli Mariæ hæc saluatio servabatur. Bre enim sola gratia plena dicitur, quæ sola **1285** gratiam quam nulla alia meruerat, consecuta est, et gratiæ repleteretur auctore. ^b Erubescerebatur ergo Mari, erubescerebatur etiam Elizabeth; et ideo cognoscimus quid intersit inter mulieris et virginis verecundia. Illa de causa erubescerebatur, hæc per verecundiam: a muliere modus pudoris adhibetur, in virgine pudor augetur gratia.

(Vers. 30, 31, 32.) *Et ait angelus ad eam: Mitimes, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum, ecce concipies in utero, et paries altum, et vocabitur nomen ejus Jesum. Hic erit magnus.*

10. Dictum est quidem etiam de Joanne ab Angelo, quia erit magnus (Luc. 1, 15); sed ille qui homo magnus, hic autem quasi Deus magnus; *Magnus enim Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis* (Psal. CXLV, 3). Et vere ille magnus; quia *major inter natos mulierum propheta Joanne Baptista nemo est* (Luc. VII, 28). Hæc tamen majorem; quia *qui minor est in regno Dei, major est illo* (Ibid.). Magnus autem Joannes; si coram Domino ^e magnus. Et Joannes vinum et ceram non bibit, hic cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit. Ille abstinentia meritum colligit cui potentia nulla naturæ: Christus autem cui ^d naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos decerneret, quos abstinentibus poterat præstare meliores.

11. Simul mystice non dedignatur eorum ^{con-} vium, quibus daturus est sacramentum. Hic ergo manducat, ille jejuna: ^e utriusque populi typus: a illo jejuna, in hoc pascitur. Sed jejunavit et Christus, ne ^f præceptum declinaret: manducavit cum peccatoribus, ut gratiam cernebat, agnosceres ^g testatem. Magnus ergo et Joannes, sed hujus magnitudo habet principium, habet finem: Dominus autem Jesus idem est finis atque principium, ideo primus et novissimus (1 Tim. VI, 16). Nihil ante primum, nihil ultra novissimum.

12. Neque te generationis humanæ consuetudo in vitium trahat, ut putes non primum esse, quia filius est. Sequere Scripturas, ut errare non possis. Primus Filius dicitur. Lectum est etiam quia et solus Pater, *qui Solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem*; sicut legisti: *Et immortalis solus, Deo* (1 Tim. 1, 17); sed neque primus ante Patrem, neque solus sine Filio. Si alterum negas, ^h alterum astruis, utrumque sequere, et utrumque confirmas. Non dixit: Ego prior, et ego posterior, sed: Ego

^d Naturaliter, nimirum ad ministrorum differentiam indicandam.

^e Mss. aliquot non infimæ notæ, *utriusque populi spiritus*.

^f Observa præceptum jejunii, ac ejus obligationem novum inventum nequaquam esse in Ecclesia.

^g Edit. Amerb. et Era., *Alterum destruis*. Gill. et Rom. cum potissima parte mss., *Alterum adstruis*. Reliqui, *Alterum non adstruis*. Et rursus nonnulli habent, *et utrumque confirma*. Sed totus locus obscuritate non caret.

primus, et ego novissimus (Apoc. 1, 17 et xii, 13). **A** Primus est Filius, et ideo cœternus; habet enim Patrem, cum quo sit æternus. Audeo dicere. Primus est Filius, sed solus non est; et bene dico, et religiose dico. Quid erigitis ad impietatem, hæretici, aures? In laqueos quos tenditis, incidistis. Primus est Filius, et solus non est: primus, quia cum Patre semper: solus non est; quia sine Patre numquam est. Non ego hoc dico, sed ipse dixit: *Et non sum solus, quia Pater mecum est (Joan. xvi, 32).* Solus Pater, quia unus Deus: solus Pater, quia sola divinitas **1286** Patris et Filii et Spiritus sancti: et quod unum est, solum est. Solus Pater, solus Unigenitus, solus et Spiritus sanctus; neque enim qui Filius, et Pater: aut qui Pater, et Filius: aut qui Spiritus sanctus, et Filius. Alius Pater, alius **B** Filius, alius Spiritus sanctus; legimus enim: *Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis (Joan. xiv, 16).* Solus Pater, quia unus Deus, ex quo omnia: solus Filius, quia unus Dominus, per quem omnia. Solum divinitas facit, generatio et Patrem testificatur et Filium; ut nusquam Filius sine Patre, aut Pater esse videatur sine Filio. Ergo nec solus, quia non solus immortalis: nec solus lucem habitat inaccessibleem; quia *Drum nemo vidit umquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris (Joan. 1, 18),* qui sedet ad dexteram Patris. Et hinc quidam audent dicere inaccessibleem lucem esse quam habitat Pater. Numquid lux melior Patre? Quæ autem lux inaccessibleis ei, cui non est inaccessibleis Pater? Et ipse lux vera, et genitor lucis æternæ, de qua **C** dictum est: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1, 9).* Vide ne illa sit lux inaccessibleis quam habitat Pater, habitat et Filius; quia Pater in Filio, et Filius in Patre.

15. Bene ergo magnus; late enim funditur Dei virtus, late cœlestis substantiæ magnitudo porrigitur. Nihil præscriptum, nihil circumscriptum, nihil emensum, nihil dimensum Trinitas habet. Non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non æstimatione concluditur, non arte variatur. Dedit quidem Dominus Jesus hominibus magnitudinem: *In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. xviii, 5);* non in fines tamen mundi, non in fines cœli, non ultra cœlos. **D** At vero in Domino Jesu omnia condita sunt in cœlis et in terra, *visibilia et invisibilia... et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant (Coloss. 1, 16 et 17).* Cœlum aspice, Jesus illic est: terram intueri, Jesus adest: ascende ^a verbo in cœlum, descende verbo in infernum, Jesus adest. Etenim si ascenderit in cœlum, Jesus illic est: si descenderit in infernum, adest. Hodie cum loquor, mecum est, intra hoc punctum, intra hoc momentum. Et si in Armenia nunc loquitur Christianus, Jesus adest: *Nemo enim*

dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (I Cor. xii, 3). Abyssos opinione si penetres, illic quoque Jesum videbis operari; scriptum est enim: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit in cœlum? id est Christum deducere: aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum a mortuis reducere (Rom. x, 6 et 7).* Ubi ergo non est, qui cœlestia, inferna, et terrena complevit? Bene ergo magnus, cujus virtus mundum replevit, qui ubique est, et erit semper; quia *regni ejus non erit finis.*

(Vers. 34.) *Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognovi?*

14. Videtur hic non credidisse Maria, nisi diligenter advertas; neque enim fas est ut electa ad generandum unigenitum Dei Filium, fuisse ^b videatur **1287** incredula. Quo autem modo fieri posset (licet salva prærogativa sit matris, cui profecto fuit amplius deferendum: sed ut prærogativa major, major etiam fides ei debuit reservari), quo ergo modo fieri posset, ut Zacharias qui non crederat, silentio condemnaretur: Maria autem si non credidisset, Spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neque non credere Maria, neque tam temere debuit usurpare: non credere angelo, usurpare divina. Neque enim facile erat scire mysterium absconditum a sæculis in Deo, quod nec superiores Potestates scire potuerunt. Et tamen non fidem renuit, non officium refutavit: sed accommodavit affectum, sponndit obsequium. Etenim cum dicit: *Quomodo fiet istud?* non de effectu dubitavit, sed qualitatem ipsius quæsitum effectus.

15. Quanto temperatior ista responsio, quam verba sunt sacerdotis? Hæc ait: *Quomodo fiet istud?* Ille respondit: *Unde hoc sciam (Sup., v. 18)?* Hæc jam de negotio tractat: ille adhuc de nuntio dubitat. Negat ille se credere, qui negat scire; et quasi fidei adhuc alium quærit auctorem: ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum, quod quomodo fieri possit, inquiri; sic enim habes: *Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognovi?* Incredibilis et inaudita generatio ante audiri debuit, ut crederetur. Virginem parere, divini est signum mysterii, non humani. Denique, *Accipe, inquit, tibi signum: Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium (Esai. vii, 14).* Legerat hoc Maria, ideo credidit futurum: sed quomodo fieret, ante non legerat; non enim quemadmodum fieret, vel tanto prophetæ fuerat revelatum. Tanti namque mandati mysterium non hominis fuit, sed angeli ore promendum. Hodie primum auditur: *Spiritus sanctus superveniet in te.* Et auditur, et creditur. Denique:

(Vers. 36.) *Ecce, inquit, ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum.*

16. Vide humilitatem, vide devotionem. Ancillam se dicit Domini, quæ mater eligitur: nec repente exaltata promisso est. Simul ancillam dicendo,

^a Verbo, id est, ratione et cogitatione; ut infra, *Abyssos opinione si penetres, et alibi frequenter.*

^b Rom. edit., *censeatur incredula. Quo ergo modo*

fieri posset! salvi a prærogativa matris, cui profecto fuit amplius deferendum: et ut prærogativa major, major etiam fides debuit reservari) ut Zacharias, etc.

nullam sibi prærogativam tantæ gratiæ vindicavit, quæ faceret quod juberetur. Mitem enim humillemque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre. *Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum.* Habes obsequium, vides votum. *Ecce enim ancilla Domini*, apparatus officii est: *contingat mihi secundum verbum tuum*, conceptus est voti.

17. Quam cito ergo etiam * de impari conceptione credit Maria! Quid enim tam impar quam Spiritus sanctus, et corpus? Quid tam inauditum, quam virgo prægnans contra legem, contra consuetudinem, contra pudorem, cujus carior cura est virgini? Zacharias autem non de impari conditione, sed de senili ætate non credit; **1268** nam conditio congruebat. Ex viro et femina solemniter est partus: nec incredibile debet videri, ubi natura concordat. Cum enim ætas naturæ sit, non natura ætatis, sit plerumque ut ætas impediatur naturam; non est tamen irrationabile ut minor cedat causa majori, et potius prærogativa naturæ usum inferioris excludat ætatis. Huc accedit quod Abraham et Sara filium in senectute susceperant: et Joseph filius senectutis est. Quod si, quia risit Sara, reprehenditur (*Gen. xviii, 13*): justius condemnatur qui nec oraculo credit, nec exemplo. Maria autem cum dicit: *Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognovi* (*Supra, v. 34*)? non videtur dubitasse de facto, sed de facti qualitate quæsisse. Liquet enim quia faciendum esse crederat, quæ quomodo fieret, interrogavit. Unde et meruit audire: *Beata quæ credidisti* (*Infra, v. 45*). Et vere beata, quæ sacerdote præstantior; cum sacerdos negasset, virgo correxit errorem. Nec mirum si Dominus redempturus mundum, ^b operationem suam inchoavit a Maria; ut per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore.

18. Et bene quæsit quomodo fieret; legerat enim ^c quia virgo generaret, sed non legerat quemadmodum generaret. Legerat, ut dixi: *Ecce virgo in utero accipiet* (*Esai. vii, 14*): quomodo autem acciperet, in Evangelio primum angelus est locutus.

(Vers. 39, 40.) *Excursus autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Judæ, et intravit in domum Zachariæ, et salutavit Elizabeth.*

19. Morale est omnibus, ut qui fidem exigunt, ^d fidem adstruant. Et ideo angelus cum abscondita

* Ita cuncti mss. et vet. edit. in corpore. Era. autem ac Gill. in marg. et Rom. in corp. *de impari conditione*: quod etiam videtur eo confirmari, quod infra mss. et edit. legunt, *non de impari conditione*; uno tantum cod. excepto, ubi pro *conditione*, habetur *conceptione*.

^b Ex hoc loco manifestum est non minus Christum cum peccata ne fiant, gratiæ presidio impedit, quam cum dimittit perpetrata, redemptorem esse. Namque a matre dicitur inchoasse redemptionem, quoniam ne incredula esset Angeli verbis, ipse prohibuit. Quo quidem cuneo eorum qui immaculatam Deiparæ conceptionem impugnant, nodosissimum, ut ipsi putant, argumentum facili negotio diffringitur atque disjicitur.

nuntiaret, ut fides astrueretur exemplo, senioris femine sterilisque conceptum virgini Mariæ nutritiavit; ut possibile Deo omne quod ei placuerit, assereret. Ubi audivit hoc Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo: sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio, in montana perrexit. Quo enim jam Deo plena, nisi ad superiorum festinationem contenderet? Nescit tarda molimina sancti Spiritus gratia.

20. Discite et vos, sanctæ mulieres, sedulitate quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariam, quæ ante sola in intimis penetralibus versabatur, non a publico virginitatis pudor, non ab studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit. In montana virgo cum festinatione, virgo officii memor, ^d injuriæ immemor, affectu vigente, non sexu, relicta perrexit domo.

21. Discite, virgines, non circumcursare per alienas ædes, non demorari in plateis, non aliquando in publico miscere sermones. Maria in domo serio festina in publico, mansit apud cognatam **1269** suam tribus mensibus. Etenim quæ propter officium venerat, inhærebat officio. Mansit ergo mensibus tribus, non quod domus eam delectaret aliena, sed quia frequentius videri in publico displicebat.

22. Didicistis, virgines, pudorem Mariæ: discite humilitatem. Venit propinqua ad proximam, junior ad seniores: nec solum venit, sed etiam prior salutavit; decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. Noverit honorem deferre senioribus. Si magistra humilitatis, in qua est professio castitatis. Est et causa pietatis, est etiam norma doctrinæ. Contuendum est enim quia superior venit ad inferiorem, ut inferior adjuvetur: Maria ad Elizabeth, Christus ad Joannem. Denique etiam postea, ut sanctificaret baptismum Joannis, Dominus venit ad baptismum. Cito quoque adventus Mariæ, et præsentis dominicæ beneficia declarantur.

(Vers. 41.) *Simul enim ut audivit salutationem Mariæ Elizabeth, exultavit infans in utero ejus. Et repleta est Spiritu sancto.*

23. Vide distinctionem, singulorumque verborum proprietates. Vocem prior Elizabeth audivit, sed Joannes prior gratiam sensit: illa naturæ ordine audivit, iste exultavit ratione mysterii: illa Mariæ, iste Domini sensit adventum: femina mulieris, et

^c Omnes edit., *quia virgo conciperet*; omnes mss., *quia virgo generaret*.

^d *Injuriæ*, qua nimirum virginis pudor afficitur, dum cogitur prodire in publicum. Consequenter autem Rom. edit., *affectu urgente*. Aliæ, ac mss. omnes, *affectu vigente*. Aptius sane, ut charitatis vigor puellari debilitati opponatur. Infra vero omnes edit. cum majori parte mss. legebant, *Maria in domo sera*: ubi e cod. Vat. Corb. et aliis nonnullis reposuimus, *Maria in domo seria*. Corb. quidem in glossa indicans legeudum esse *sera*, addit, *id est tarda*, quam correctionem alii forte secuti sunt. Sed tamen magis placet, *seria*, hoc est, gravis; nam gravitatis etiam contraria ut plurimum censetur festinatio.

pignus pignoris. Istæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisque mysterium maternis adiunguntur profectibus; duplicique miraculo prophetant matres spiritu parvulorum. Exsultavit infans, repleta est mater. Non prius mater repleta, quam filius: sed cum filius esset repletus Spiritu sancto, replevit et matrem. Exsultavit Joannes, exsultavit et Mariæ spiritus. Exsultante Joanne, repletur Elizabeth: Mariam tamen non repleti Spiritu, sed spiritum ejus exsultare cognovimus; incomprehensibilis enim incomprehensibiliter operabatur in matre. Et illa post conceptum repletur, ista ante conceptum.

(Vers. 42, 43.) *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?*

24. Novit sermonem suum Spiritus sanctus, nec umquam obliviscitur. Et prophetia non solum rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum. Quis est iste fructus ventris, nisi ille de quo dictum est: *Ecce hæreditas Domini filii, merces fructus ventris* (Psal. cxxvi, 3)? Hoc est, hæreditas Domini filii sunt, qui merces sunt fructus illius, qui de Mariæ ventre processit. Ipse fructus ventris est, flos radices, de quo bene prophetavit Esaias dicens: *Exiet virga de radice Jesse, et flos ex radice ejus ascendet* (Esai. xi, 1); radix enim est familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus: qui veluti bonæ arboris fructus pro nostræ virtutis processu nunc floret, nunc fructificat in nobis, nunc rediviva corporis resurrectione reparatur.

Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?

1290 25. Non quasi ignorans dicit; scit enim esse Spiritus sancti gratiam et operationem, ut mater Prophetæ a matre Domini ad profectum sui pignoris salutetur: sed quasi non humani hoc meriti, sed divinæ gratiæ munus esse cognoscat, ita dicit: *Unde hoc mihi?* Hoc est, quantum bonum mihi accidit; ut mater Domini mei veniat ad me? Non cognosco meum. *Unde hoc mihi,* qua justitia, quibus factis, pro quibus meritis? Non usitata hæc officia seminarum sunt: *Ut veniat mater Domini mei ad me.* Miraculum sentio, cognosco mysterium: mater Domini Verbo facta, Deo plena est.

(Vers. 44, 45.) *Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exsultavit gaudio infans in utero meo: et beata quæ credidisti.*

26. Vides non dubitasse Mariam, sed credidisse; et ideo fructum fidei consecutam. *Beata,* inquit, *quæ credidisti.* Sed et vos beati, qui audistis, et credidistis: quæcumque enim crediderit anima et concipit et generat Dei Verbum, et opera ejus agnoscit. Sit in singulis Mariæ anima, ut magnificet Dominum: sit in singulis spiritus Mariæ, ut exsultet in Deo. Si secundum carnem una mater est Christi; secundum fidem tamen omnium fructus est Christus. Omnibus

enim anima accipit Dei Verbum, si tamen immaculata et immunis a vitiiis, intemerato castimoniam pudore custodiat.

27. Quæcumque igitur talis esse potuerit anima, magnificat Dominum, sicut anima Mariæ magnificavit Dominum, et exsultavit spiritus ejus in Deo salutari. Magnificatur enim Dominus, sicut et alibi legis: *Magnificate Dominum mecum* (Psal. xxxiii, 44); non quod Domino aliquid humana voce possit adungi, sed quia magnificatur in nobis. Imago enim Dei Christus est; et ideo si quid justum fecerit anima aut religiosum, illam imaginem Dei, ad cujus est similitudinem creata, magnificat. Et ideo dum magnificat eum, magnitudinis ejus quadam participatione sublimior fit; ut illam imaginem splendido bonorum colore factorum, et quadam æmulatione virtutis in se videatur exprimere. Magnificat autem anima Mariæ Dominum, et exsultat spiritus ejus in Deo; eo quod et anima et spiritu Patri Filioque devota, unum Deum ex quo omnia, et unum Dominum per quem omnia, pio veneretur affectu.

28. ^b Sequitur Mariæ, quo persona melior, eo prophetia plenior. Nec otiosum videtur quod et ante Joannem Elizabeth prophetat, et Maria ante Domini generationem; serpunt enim jam tentamenta salutis humanæ. Nam sicut peccatum a mulieribus cœpit: ita etiam bona a mulieribus inchoantur; ut feminæ quoque muliebria opera deponentes, infirmitati renuntient: et anima quæ non habet sexum, ut Maria quæ nescit errorem, religioso imitetur studio castitatem.

(Vers. 56.) *Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus: et reversa est in domum suam.*

1291 29. Bene inducitur sancta Maria, et exhibuisse officium, ^c et mysticum numerum custodisse. Non enim sola familiaritatis est causa quod diu mansit, sed etiam tanti vatis profectus. Nam si primo ingressu tantus processus extitit; ut ad salutationem Mariæ exsultaret infans in utero, repletur Spiritu sancto mater infantis: quantum putamus usu tanti temporis sanctæ Mariæ addidisse præsentiam? *Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus.* Ungebatur itaque, et quasi bonus athleta exercebatur in utero matris propheta; amplissimo enim virtus ejus certamini parabatur. Denique tamdiu mansit Maria, quamdiu Elizabeth pariendi tempus impleret. Quod si diligenter advertas, invenies hoc nusquam positum, nisi in generatione justorum. Denique impleti sunt dies, ut pareret Maria: impletum est tempus, ut pareret Elizabeth: impletum est vitæ tempus, cum sancti viri ex hoc vitæ curriculo denigrarunt. Plenitudinem justi vita habet, inanes autem dies sunt impiorum.

30. Peperit ergo filium Elizabeth, et congratula-

tis: *Sequitur Mariæ, quo, etc., ut nos in textu.*

^c Albin. codex: *et implese mysterium; ut et parientem (forte parientem vel parturientem) non desereret, et mysticum numerum custodiret.*

^a Edit. Rom. sola, quo tantum bonum mihi accidit, etc.

^b Edit omnes: *Sed Mariæ quo.* Mss. aliquot: *Sequitur enim ut Mariæ, quo.* Alii, qui et mellioris æta-

bantur * vicini. Habet sanctorum editio lætitiæ plurimorum, quia commune est bonum; justitia enim communis est virtus. Et ideo in ortu justæ futuræ vitæ insigne præmittitur, et gratia secutoræ virtutis exultatione vicinorum præfigurante signatur. Pulchre autem tempus quo fuit in utero Propheta, describitur; ne Mariæ præsentia taceatur: sed tempus siletur infantia, eo quod præsentia Domini, matris in utero roboratur, qui infantia impedimenta nescivit. Et ideo in Evangelio nihil super eo legimus, nisi ortum ejus, et oraculum, exultationem in utero, vocem in deserto. Neque enim ullam infantia sensit retatem, qui supra naturam, supra ætatem in utero situs matris, a mensura perfectæ cœpit ætatis plenitudinis * Christi.

(Vers. 60, 64.) *Et respondit mater ejus, et dixit: Non, sed vocabitur Joannes. Et responderunt ad illam: Nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Annuebant ergo patri ejus, quem vellet vocari eum. Et accepit pugillares, et scripsit, dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt omnes. Continuo autem resoluta est lingua ejus, et apertum est os ejus, et loquebatur benedicens Deum.*

51. Mire sanctus Evangelista præmittendum putavit, quod plurimi infantem patris nomine Zachariæ appellandum putaverint; ut advertas matri non nomen alicujus displicuisse de generis, sed id sancto infusum Spiritu quod ab angelo ante Zachariæ fuerat prænuntiatum. Et quidem ille mutus intimare vocabulum filii nequivit uxori: sed per prophetiam Elizabeth didicit, quod non didicerat a marito: *Joannes est, inquit, nomen ejus*, hoc est, non nos ei nomen imponimus, qui jam a Deo nomen accepit. Habet vocabulum **1292** suum quod agnovimus, non quod elegimus. Habent hoc merita sanctorum, ut a Deo nomen accipiant. Sic Jacob Israel dicitur (*Gen. xxxii, 28*), quia Deum vidit. Sic Dominus noster Jesus nominatus est, antequam natus: cui non angelus, sed Pater nomen imposuit. *Revelabitur enim, inquit, filius meus Jesus cum iis qui cum eo jucundabuntur, qui relictii sunt in annis quadringentis. Et erit post annos hos, et morietur Filius meus Christus Jesus... et convertetur sæculum* (*IV Esdr. vii, 28-30*). Vides angelos, quæ audierint, non quæ usurpaverint, nuntiare. Nec mireris si nomen mulier quod non audivit, asseruit; quando Spiritus ei sanctus qui Angelo mandaverat, revelavit. Neque poterat Domini ignorare prænuntium, quæ prophetaverat Christum.

* Viet. cod., vicini. In illo tempore Elizabeth impletum est tempus pariendi, et peperit filium. Habet sanctorum, etc.

^b Rom. edit., siletur infantia, quia infantia impedimenta nescivit. Cur tamen interjectæ voces jugulentur, nihil causæ est.

^c Unus e Colb., Christi. Et nota quod de Joannis vocabulo erat vicinorum hesitatio. Unde indubitanter scimus, quia cujus nomen angelo nuntiante in templo cognoverat ejusdem vocabulum spiritus prophetiæ Elizabeth matri revelaverat. Unde conquerentes dicunt, quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Et respondit, etc. Sed hæc non tam auctoris verba, quam paraphrasis,

32. Et bene additur quia nemo in cognatione tua vocabatur hoc nomine; ut intelligas nomen non generatæ esse, sed vatæ. Zacharias quoque nutu interrogatur. sed quia incredulitas ei affatum eripuerat et adtutum, quod voce non poterat, manu et litteris est incutus; scripsit enim dicens: *Joannes est nomen ejus*. Et hoc nomen non imponitur, sed astruitur: mentoque continuo resoluta est lingua ejus; quia quæ vixerat incredulitas, fides solvit. Credamus et igitur, ut loquamur, ut lingua nostra quæ incredulitatis vinculis est ligata, rationis voce solvatur. Scribamus spiritu mysteria, si volumus loqui: scribamus prænuntium Christi non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Etenim qui Joannem loquitur, Christum prophetat. Loquamur Joannem, loquamur et Christum, ut nostrum quoque os possit aperiri, quod in sacerdote tanto irrationabilis mentis pœcudis frena nutantis fidei coercerant.

(Vers. 67.) *Et Zacharias pater ejus impletus a Spiritu sancto, et prophetabat dicens.*

53. Vide quam bonus Deus, et facilis indignis peccatis: non solum ablata restituit, sed etiam sperata concedit. Ille dudum mutus prophetat; et enim gratia Dei maxima, quod eum ^d qui negaverat confitentur. Nemo ergo diffidat, nemo veterum cœscius delictorum præmia divina desperet. Novit de minus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum (*De pœnit., dist. 1, cap. Novit Dominus*).

(Vers. 76.) *Et tu puer propheta Altissimi vocaberis*

34. Pulchre cum ^e de Domino prophetaret, ad prophetam sua verba convertit; ut hoc quoque beneficium esse Domini designaret; ne cum publice cavere-aret sua, quasi ingratus tacuisse quæ acceperat beneficia videretur, quæ agnoscebat in filio. Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem mentis excessum putent, quod octo dierum alloquitur infantem. Verum si teneamus ^f, intelligimus profecto quod potuit vocem patris natus **1293** audire, qui Mariæ salutationem antequam nasceretur, audivit. Sciebat prophetæ alias esse aures prophetæ, quæ Spiritu Dei, non corporis ætate reserantur. Habebat intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum.

55. Simul illud adverte quam paucis Elizabeth quam multis Zacharias prophetet; et uterque sanctus impletus Spiritu loquebatur: sed disciplina servatur, ut mulier discere magis quæ divina sunt, studeat, quam docere. Nec facile ullam prophetasse uberius quam matrem Domini reperimus. Prophetissa ipsa

^d Edit. Era. et seq. ac pauci mss., qui; alii plures quem negaverat, confitentur. Amerb. et cod. Corb. cum aliis probatoris notæ, qui negaverant, confitentur. Et hoc sane non tam dicitur de Zacharia, quam ejus occasione universim colligitur.

^e Mss. Corb., de dono; alii aliquot, de dono. Reliqui cum ant. edit. in lectionem nostram consentiunt: nisi quod in uno e Vat. cod. et Rom. edit. desiderantur, quæ acceperat beneficia. Quædam edit. Paris. finem loci hujus ita immutaverant, et quæ acceperat beneficia, videretur agnoscere in filio.

^f Post vocem teneamus, non pauci addunt superiora; unus, quæ legimus.

Maria soror Aaron quam cito cantici verba conclusit (Exod. xv, 20 et 21)! Eademque ubi prolixius est locuta cum fratre, nequaquam sui pœnam sermonis evasit (Num. xii, 1 et seq.).

(Cap. II.—Vers. 1.) *Factum est autem, in diebus illis exiit edictum a Cæsare Augusto, ut censum profiteretur universus orbis terræ.*

36. De ortu Salvatoris dicturi, non putamus alienum ut quonatus sit tempore, requiramus. Quid enim professio sæcularium ad generationem Domini pertineret, nisi ut advertamus hoc quoque divinum esse mysterium; quia dum professio sæcularis obtenditur, spiritualis impletur, non terrarum regi dicenda, sed cœli? ^a Professio ista fidei, census est animorum; abolito enim Synagogæ censu vetusto, novus census Ecclesiæ parabatur, qui tormenta non exigeret, sed auferret: et spiritualiter in typo plebs sua jam Christo nomina conferebat. Non hic spatia terrarum, sed mentium animorumque censentur: nec describuntur limites, sed proferuntur: nec ætas ulla distinguitur, sed omnis ascribitur; ^b nullus enim ab hoc immunis est censu, quia omnis ætas munifica Christo est, quem vagientes pueri martyrio constantur, quem intra uterum positi exultatione testantur. Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immitte, nihil triste; sola unumquemque fides signat. Vis Christi audire censores? ^c Jubentur censere sine virgis: nec terrore, sed gratia plebem quærere: recondere gladium, non possidere aurum (Matth. x, 9 et 10). Talibus censoribus acquisitus est orbis.

37. Denique ut scias censum non Augusti esse, sed Christi, totus orbis profiteri jubetur. Quando nascitur Christus, omnes periclitantur. 1294 Quis ergo poterat professionem totius orbis exigere, nisi qui totius habebat orbis imperium? Non enim Augusti, sed Domini est terra, et plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi qui habitant in eo (Psal. cxlii, 1). Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armenis: imperabat Christus. Acceperunt utique

^a Rom. edit. post voces, *Professio ista*, loco moverat dictionem *fidei*, quæ tamen omnium vet. edit. ac mss. auctoritate propugnatur. Iterum eadem edit. pro, *qui tormenta non exigeret*, reposuerat, *qui tributa non exigeret*. Perperam; etenim obscurum non est allusionem fieri ad censorium Romanorum disciplinam, quam constat fuisse longe severissimam. Ipseque Ambrosius hoc infra satis aperte indicat, cum illi opponens Christi censuram dicit: *Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immitte, nihil triste, sola unumquemque fides signat*, etc. His autem ultimis verbis innuitur ille vetus censorum ritus, quo nonnullos ignominie causa Ceritum ceris sive tabulis ascribebant: quo spectat illud Horatii epist. 6 lib. 1:

Oncid deeat, quid non, obliti: Cerite cera
Digni, etc.

Qua de re parcœmia exstat apud Eras. chil. 1, cent. 10, ada. 81.

^b Marcus ante annum. 14, femine ante 12, non cogebantur apud censores profiteri, cum ante illam sætatem tributum ab eisdem non exigeretur. Consule super hoc J. Lipsium, lib. ij de Mag. Rom. cap. 3.

A Christi censorem, qui Christi martyres ediderunt. Et ideo fortasse nos vincunt, ut presentia docent; quoniam quem illi oblatione sanguinis fatebantur, huic Ariani quæstionem generis inferebant.

(Vers. 2.) *Hæc, inquit, professio prima facta est.*

38. Atqui plerasque jam partes terrarum sæpe fuisse descriptas loquuntur historiæ. Hæc est ergo professio ^d prima, sed mentium: cui omnes profitentur, quia nullus excipitur, non præconis evocatione, sed vatis qui multo ante prædixit: *Omnes gentes plaudite manibus: jubilate Deo in voce exultationis, quoniam Deus summus, terribilis, rex magnus super omnem terram* (Psal. xlvj, 2 et 3). Denique ut scias censum esse justitiæ, veniunt ad eum Joseph et Maria, hoc est, justus et virgo: ille, qui Verbum servaret: ista, quæ pareret. Ubi profiteretur justus et virgo, nisi ubi nascitur Christus? *Omnis enim spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est* (I Joan. iv, 2. Ubi autem secundum altiore rationem nascitur Christus, nisi in corde tuo, et in pectore tuo? *Prope est enim Verbum in ore tuo, et in corde tuo* (Rom. x, 8).

39. Pulchre autem quod et præsidis nomen addit, ut seriem temporis designaret. *Præsides, inquit, Syriæ Cyrino facta est hæc prima professio.* Ut quasi consulem quemdam, signi gratia, huic libro Evangelista ascripsisse videatur. Nam si consules ascribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus ascribi? Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueverunt: vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam. Testes quoque abhiberi solent: hos quoque nativitati suæ, et generationis secundum carnem Christus adhibuit, qui signarent Evangelium, dicens: *Vos eritis mihi testes in Hierusalem* (Act. 1, 8).

(Vers. 6, 7.) *Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit filium primogenitum, et pannis eum involvit, et posuit in præsepio; quia non erat locus in eo diversorio.*

1295 40. Breviter sanctus Lucas et quomodo,

^e Sic omnes mss. Contra vero cunctæ edit., *Jubentur censere, sed non virgis*. Minus bene, cum manifesta fiat allusio ad Luc. ix, 3, ubi prohibentur apostoli, ne virgam ferant, ad proseminandum Evangelium proficiscentes.

^d Edit. omnes, *professio prima, non terrarum, sed mentium*. Apertus sensus. Verum quia in cunctis et et Gallic. et Vat. cod. desunt, *non terrarum*, et alioqui potest sententia constare illis expunctis, in hoc mss. consensum sequi maluimus. Dicitur autem, *professio prima*, non absolute, sed prima sub Cyrino, ut opponatur secundæ sub eodem peractæ, ut docet Baronius Appar. ad Annales eccles. pag. 29, Jans. Gand. aliique interpretes in hunc locum. Sed litteralem sensum unde parum utilitatis redire poterat ad suos lectores, hoc loco non excutit B. Ambrosius. Quod porro subditur, *non præconis evocatione*, hoc satis declarat suos præcones fuisse censoribus, licet hoc negetur a nonnullis. Qui de censura, ejusque officio plura voluerit, adeat lib. xiii Cod. Theod., tit 10, de Censu, et tit. 11, de Censit.; Rosin. Antiq. Rom. lib. vii, cap. 10; Laur. Polym. lib. iii, Syn. 4, § 4, et alibi.

^e Omnes edit. ac recentiores mss. *quia non erat et*

et quo tempore, et quo loco secundum carnem Christus natus sit, explicavit. At vero de cœlesti generatione si quæris, lege Evangelium sancti Joannis, qui a cœlestibus exorsus ad terrena descendit. Illic invenies et quando erat, et quomodo erat, et quid erat, quid egerat, quid agebat, et ubi erat, et quo venerit, et quomodo venerit, quo tempore venerit, qua causa venerit. *In principio, erat Verbum (Joan. 1, 1); habes quando erat: Et Verbum erat apud Deum; habes quomodo erat. Habes etiam quid erat: Et Deus, inquit, erat Verbum. Quid egerat: Omnia per ipsum facta sunt (Ibid., 3). Quid agebat: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Ibid., 9). Et ubi erat: In hoc mundo erat (Ibid., 10). Quo venerit: In sua propria venit (Ibid., 11). Quomodo venerit, Verbum caro factum est (Ibid., 14). Quando venerit, Joannes testimonium perhibet de ipso dicens: Hic est de quo dixi, qui post me venit, ante me factus est; quia prior me erat (Ibid., 30). Qua causa venerit, Joannes ipse testatur. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Ibid., 29). Si igitur generationem utramque cognovimus, et^a utriusque munus unum, et causam qua venit advertimus; ut pereuntis mundi peccata suscipiens, peccati labem, et omnium mortem in se, qui vinci non posset, aboleret: consequens est ut nunc quoque sanctus Lucas evangelista nos doceat, et vias Domini secundum carnem crescentis ostendat.*

41. Nec quemquam movere debet quod altiori consilio Joannis infantiam diximus prætermissam, Christi vero infantiam asserimus esse descriptam, non enim omnium est dicere: *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam: omnibus omnia factus sum (I Cor. ix, 22)*: neque de quoquam alio ita dici potest, quia *Vulneratus est propter iniquitatem nostram, et infirmatus est propter peccata nostra (Esai. lxxv, 5)*. Ille igitur parvulus, ille infantulus fuit; ut tu vir possis esse perfectus: ille involutus in pannis; ut tu mortis laqueis sis absolutus: ille in præsepibus; ^c ut tu in altaribus: ille in terris; ut tu in cœlis: ille alium locum in eo diversorio non habebat; ut tu plures haberes in cœlestibus sedibus mansiones. *Qui cum dives, inquit, esset, propter vos*

*locus in diversorio. Reliqui, quia non erat locus in eo diversorio: quæ lectio etiam eo confirmatur, quod infra mss. et edit. magno consensu præ se ferant, ille alium locum in eo diversorio non habuit. Unde intelligas Ambrosium in Græcis vocibus ἐν τῷ παραλύματι accepisse particulam τῷ non pro articulo, sed pro demonstrativo, ut non raro etiam a probatis auctoribus usurpatur. Hinc præterea advertas licet eundem sanctum Ambrosium ab opinione Eusebii *Demonst. Evang. lib. vii, cap. 3; Epiphani. Hæresi 20; Hieronymi epist. 28, ad Marcellam, et aliorum dissentire; quandoquidem hi omnes Christum non in stabulo domus cuspisiam, sed in saxea spelunca natum volunt. Neque tamen desunt qui Doctore nostro patrocinentur, quos videre potes apud interpretes.**

^a Sic mss. aliquot melioris notæ. Alii nonnulli prætermittunt dictionem, *munus*, quod haud dubie

A pauper factus est; ut illius inopia vos disceremini (I Cor. viii, 9). Meum ergo paupertas illa patrimonium est; et infirmitas Domini mea est virtus. Malui scire egere, ut omnibus abundaret. Me illius infantia vagientis abluunt fletus, mea lacrymæ illæ delicta laverunt. Plus igitur, Domine Jesu, injuriis tuis debeo quod redemptus sum, quam operibus quod creatus sum. Non prodesset nasci, nisi redimi profuisset.

42. Sed nemo intra usum corporis formam omnem divinitatis includat. Alia natura carnis est, alia divinitatis gloria. Propter te infirmitas, in se potentia: propter te inopia, in se opulentia. Noli bæc aestimare quod cernis, sed quod **1296** redimeris. agnosce. Quia in panis est, vides: quia in cœlis est, non vides: infantis audis vagitus, non audi: bovis Dominum agnoscentis mugitus: *Agnovit enim bos possessorem suum, et asina præsepe Domini sui (Esai. 1, 3); immo præsepium dixerim, sicut scripsit qui transtulit; nihil enim apud me distat in verbo, quod non distat in sensu. Nam si orator illum (Demost. Orat. pro Ctesiph.) qui phaleras sermonum sequuntur, neget in hoc positas esse fortunas Græciæ, hoc an illo verbo usus sit; sed rem spectandam putat: si ipsi philosophi eorum qui totis dies in disputatione consumunt, minus Latinis et receptis usi sermonibus sunt; ut propriis uterentur: quanto magis nos negligere verba debemus, spectare mysteria, quibus vincit sermonis villitas, quod operum miracula divinorum nullis venustata sermonibus, veritatis suæ lumine refulserunt? Denique asinam illam irrationabilem^d non fucio deliciarum, sed succo naturalis alimonix præsepia sancta paverunt.*

43. Hic est Dominus, hoc præsepe, quo nobis divinum mysterium revelatum est: irrationabiles gentes, pecudum intra præsepia more viventes, alimonix sacræ ubertate pascendas. Agnovit ergo asina, species scilicet, et forma gentilium, præsepe Domini sui. Et ideo dicit: *Dominus pascit me, et nihil derit (Psal. xxii, 2)*. An mediocribus signis Deus probatur, quod angeli ministrant, quod Magi adorant, quod martyres confitentur? Ex utero funditur, ^e sed cornuscat e cœlo: terreno in diversorio jacet, sed cœlesti lumine viget. Nupta peperit, sed virgo con-

D in quibusdam recentioribus emendare conati sunt qui reposuerunt, *et utriusque unam esse causam*, etc. quam lectionem secutæ sunt omnes edit.

^b Rom. edit.. *Christi vero oportere esse descriptum.*

^c *Ut tu in altaribus, nempe ad accipiendum corporis Dominici sacramentum. Quo illud similiter pertinet, quod lib. de Init. cap. 8, dicitur, His ablata plebs. . . . contendit ad altaria. Et non multo post, venit igitur, et videns sacrosanctum altare compositum. Ubi plura dicendi de ritu quo in prisca Ecclesia divinissimum illud sacramentum administrabatur, locus erit opportunior.*

^d Cunctæ edit. ac mss. non pauci, *non succo deliciarum. Cod. vero melioris ævi, non fucio deliciarum, id est, laute ac opipare conditis cibis. Quidni enim delicatas illas cupedias, ciborum fucum non liceat appellare?*

^e Edit., *sed cœlesti lumine fulget.*

epit : nupta concepit, sed virgo generavit. Docuit enim nos sanctus Matthæus non mediocre mysterium, quod sanctus Lucas, quia plene jam erat expositum, silendum putavit, satis se divitem fore cretens, si præsepe Domini sibi ex omnibus vindicasset.

44. Istum igitur parvulum, quem tu quasi vilem, qui infidelis es, arbitraris, Magi ex Oriente venientes, tam longo spatio sequuntur, et procidentes adorant, et regem appellant, et resurrecturum fatentur, offerentes de thesauris suis aurum, thus, et myrrham (*Matth. ii, 1 et seq.*). Quæ sunt ista veræ fidei munera? Aurum regi, thus Deo, myrrha defuncto; aliud enim regis insigne, aliud divinæ sacrificium potestatis, aliud honor est sepulturæ, quæ non corrumpat corpus mortui, sed reservet. Nos quoque qui hæc audimus et legimus, de thesauris nostris talia, fratres, munera proferamus: *Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus* (II Cor. iv, 7). Si igitur in teipso quod es, non ex te debes æstimare, sed ex Christo: quanto magis in Christo non tua debes æstimare, sed Christi.

45. Ergo Magi de thesauris suis offerunt munera. Vultis scire quam bonum meritum habeant? Stella ab his videtur: et ubi Herodes est, non videtur: ubi Christus est rursus videtur, et viam monstrat. Ergo stella hæc via est, et via **1297** Christus; quia secundum Incarnationis mysterium Christus est stella: *Orietur enim stella ex Jacob, et exsurget homo ex Israel* (*Num. xxiv, 17*). Denique ubi Christus, et stella est; ipse enim est stella splendida, et matutina. Sua igitur ipse luce se signat.

46. Accipe aliud documentum. Alia venerunt via Magi, alia redeunt; qui enim Christum viderant, Christum intellexerant, meliores utique quam venerant, revertuntur. Duæ quippe sunt viæ: una quæ ducit ad interitum, altera quæ ducit ad regnum: illa peccatorum est, quæ ducit ad Herodem: hæc via Christus est, qua reditur ad patriam; hic enim temporalis est incolatus, sicut scriptum est: *Multum incola facta est anima mea* (*Psal. cxix, 6*). Caveamus igitur Herodem mundanæ ad tempus præsumptæ potestatis; ut patriæ cœlestis æternum consequamur habitaculum.

47. Non electis tantum præmia ista proposita sunt, sed etiam omnibus; quoniam *Omnia, et in om-*

* Omnes edit., *sacramentum est potestatis*; omnes mss., *sacrificium potestatis*. Utrumque commode. Cæterum mystica illa munerum a Magis allatorum interpretatio decantata fuit a tot Patribus, ut non videatur in his recensendis immorandum.

^b Edit. omnes, ac major numerus mss. *magicis artibus conciliandæ sibi divinitatis*. Rom. edit. *divinitati*. Cod. vero Corb. Prat. Carn. ac Gem. ut in textu. Melius, cum superior lectio æquivocatione non careat. Cæterum quod illi Magi ortum a propheta Balaam duxisse memorantur, hoc non obscure desumptum est ex Orig. Hom. 13, in *Numeros*: quod autem magicis artibus imbuti significatur, hoc non solum videtur petiitum ex ejusdem Adamantii loco citato: sed etiam manifeste legitur ipsius lib. 1, cont. *Cæsum*: in quo illum secuti sunt Justinus martyr, *Diul. cont. Triph.*; Ignat. *epist. ad Ephesios*; Hier. in *Isaiam*, cap. 19 et 47, nec non alii. Quod

nibus Christus (*Coloss. iii, 11*). Vides cuius quia non otiose, vel de Chaldæis, qui peritiores in numeris habentur, Abraham Deo credidit: vel Magi qui licet ^b magicis artibus, cum reconciliandæ sibi divinitati studium impendunt, ortum in terris Domini crediderunt: non, inquam, otiose, sed ut ex adversariis gentibus sanctæ religionis testimonium sumeretur, et divini timoris exemplum.

48. Sed tamen qui sunt isti Magi, nisi qui, ut historia quædam docet, a Balaam genus ducunt, a quo prophetatum est: *Orietur stella ex Jacob*? Isti ergo sunt non minus fidei, quam successionis hæredes. Ille stellam vidit in spiritu, isti viderunt oculis, et crediderunt. Viderunt novam stellam, quæ non erat visa a creatura mundi. Viderunt novam creaturam, et non solum in terra, sed etiam in cœlo gratiam novi hominis requirebant, secundum quod Moyses propheticæ posuit, quia *Orietur stella ex Jacob, et exsurget homo ex Israel*. Et cognoverunt hanc esse stellam, quæ hominem Deumque significat. Adoraverunt parvulum: utique non adorassent, si parvulum tantummodo credidissent. ^c Magus ergo intelligit suas cessare artes, tu non intelligis tua dona venisse? Ille fatetur alienum, ^d tu non agnoscis promissum? Ille contra se credit, tu pro te non putas esse credendum?

49. Natum ergo Magi nuntiant regem: perturbatur Herodes, congregat scribas et principes sacerdotum, et interrogat ubi Christus oriatur. Magi tantummodo regem nuntiant: Herodes Christum requirit. ^C Ipsum igitur regem de quo interrogat, confitetur. Deinde cum ubi nasci haberet inquiritur, utique prænuntiatus ostenditur; neque enim quæri poterat, qui non erat nuntiatus. O amentes Judæi, venisse non creditis, quem videtis: venisse non creditis, quem **1298** dicitis esse venturum! Nuntiate, inquit, mihi, ut veniam, et adorem puerum (*Matth. ii, 8*). Insidiatur quidem Herodes, sed Deum non negat, quem memorat adorandum. Deinde infantes occidi jubet (*Ibid.*, 16). Cui alii nisi Deo talis victima debebatur? Expers licet sensus infantia, Deum tamen pro quo interimitur, confitetur. Hæc de Matthæo pauca libavimus; ut clareret infantia tempora a divinitatis operibus non vacasse. Quod si ætas carnis ^e ignava operis fuit, profecto Deus erat, qui divini-

^D vero ad cognitionem numerorum, quam proxime ante Chaldæis adjudicat sanctus Doctor, id intelligi oportet de numeris astrologicis, ex quibus geneliaci futura prædicere posse sibi videbantur: unde est illud Flacci lib. 1, Ode 11.

Nec Babylonios tentaris numeros.

Hanc scientiam ab Abrahamo ad Ægyptios illatam scribunt: nos tamen non superstitionem illam a Patriarcha traditam autumamus, sed tantum rectam atque honestam siderum disciplinam, quam postmodum inquieta hominum curiositas ad pravas artes detorsit ac traduxit.

^e Codex Remig. *Magus ergo intelligit per suas artes, tu, etc.*

^d Rom. edit., *tu non agnoscis proprium.*

^e Edit. Rom. cum uno aut altero mss. *ignara operis fuit*. Aliæ, ac reliqui mss. *ignava, etc.* Concinnius;

tatis operibus exercebat carnis zelatem : qui etiam pastores faciebat in illa regione vigilare, custodiendes vigilias noctis supra gregem suum.

50. ^a Videte Ecclesie surgentis exordium : Christus nascitur, et pastores vigilare coeperunt, qui gentium greges, pecudum modo ante viventes ^b in aulam Domini congregarent; ne quos spiritualium bestiarum per offusas noctium tenebras paterentur incursus. Et bene pastores vigilant, quos bonus pastor informat. Grex igitur populus, nox saeculum, pastores sunt sacerdotes. Aut fortasse etiam ille sit pastor, cui dicitur : *Esto vigilans, et confirma* (Apoc. III, 2); quia non solum episcopos ad tuendum gregem Dominus ordinavit, sed etiam angelos destinavit.

(Vers. 9.) *Ecce angelus Domini stetit ante illos.*

51. Videte quemadmodum cura divina fidem astruat : angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores edocet. Non satis est semel missum; duobus enim vel tribus testibus stat omne verbum.

(Vers. 13, 14.) *Et facta est cum angelo multitudo exercitus caelestium laudantium Deum, et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.*

52. Bene angelorum nominatur exercitus, qui duces militiae sequebantur. Cui igitur laudem angeli, nisi Domino suo dicerent, juxta quod scriptum est : *Laudate Dominum de caelis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli ejus* (Psal. CXLVIII, 1 et 2)? Impleta igitur propheta est. Laudatur de caelis Dominus, et videtur in terris. De quo sanctus Marcus ait, quia *Cum bestiis erat, et angeli ministrabant ei* (Marc. 1, 13); ut in altero misericordiae insigni, in altero divinae indicium potestatis agnoscas. Tuum est quod bestias patitur, suum quod ab angelis praedicatur. Et aiunt :

(Vers. 15, 16.) *Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc Verbum quod factum est, sicut Dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes.*

53. Vides festinare pastores; nemo enim cum desidia Christum requirit. Vides pastores angelo credidisse : et tu Patri, Filio, Spiritui sancto. **1200** angelis, prophetis, et apostolis ^c crede. Vido quam signate Scriptura singulorum libret momenta verborum : *Festinant, inquit, Verbum videre. Etenim cum caro Domini videtur, Verbum videtur, quod est Filius. Non mediocre fidei tibi hoc videatur exem-*

sic enim significatur infantia non modo quid agatur, ignorare; sed etiam agendi virtute destitui.

^a Hic pauci mss. iique recentiores inserunt textum Scripturae : *Et pastores erant*, etc., quem Rom. edit. paulo superius exhibet, eam in omnibus ant. edit. et aliis mss. desideratur.

^b Edit. cum uno vel altero, *in aulam Domini.*

^c Ita omnes mss. At ex adverso edit. omnes, *credere non vis?*

^d Edit. Rom. sola, *quod vilis sit persona pastorum. Certe non esse necessariam hanc mutationem patebit locum attentius consideranti. At post tria verba cod. Corb. et Mich. legant, eo prudentiam pretiosior, ubi alii et edit., eo pretiosior, etc.*

plum, ^d non vilis persona pastorum. Certe qui vilior ad prudentiam, eo pretiosior ad fidem. Non gymnasia eboris referta sapientum, sed plebem Dominus simplicem requisivit, quae phalarate audita, et facere nesciret. Simpliciter enim quaeritur, non ambitio desideratur. Nec contemnenda potes quae vilia ^e verba prophetarum : a pastoribus etiam Maria fidem colligit : a pastoribus populus ad Dei reverentiam congregatur; mirati enim sunt de die, quae dicebantur a pastoribus ad ipsam.

(Vers. 19.) *Maria autem conceperat omnia verba haec, conferens in corde suo.*

54. Discamus sanctae Virginis in omnibus castitatem, quae non minus ore pudica quam corpore, argumenta fidei conferbat in corde. Si Maria a pastoribus discit, cur tu declinas discere a sacerdotibus? Si Maria ante praeccepta apostolica tacet, cur tu post apostolica praeccepta magis cupis docere quam discere? Discere vitium esse personae, non sexus; sexus enim sanctus. Denique Maria praecceptum non accepit, exemplum edidit.

55. Circumciditur itaque puer. Quid ille puer, nisi ille de quo dictum est : *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis* (Ezai. ix, 6)? Factus est enim sub Logo; ut eos qui sub Logo essent, sacrificeret.

56. ^f Seditit autem in Hierosolom. (Quid ait autem in Hierosolom sicut Dominus, diocresim; nisi in Esaiam commentis ante dixisset. Circumcisio enim vitium, Dominico dignus judicabatur obtuta; qui *Oculi Domini super justos* (Psal. xxxiii, 16). Vides omnem legis veteris seriem fuisse typam futuri; nam et circumcisio purgationem significat delictorum. **1300** Sed quoniam prope quadam cupiditate peccandi humanae carnis et mentis fragilitas inexcitabilibus vitium implicatur, eo per octavam circumcisionis diem culpa totius futurae purgatione reuertentis praefigurabatur aetate; haec est enim illud : *Quia omne masculinum adaptans vulvam, sanctum Domino vocabitur* (Exod. xiii, 2); verbis enim Legi promittebatur Virginis partus. Et vere sanctus, quia immaculatus. Denique ipsorum esse qui Lege dignetur, in eundem modum ab Angelo repetita verba declarant : *Quia quod natus est, inquit, sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. 1, 35). Non enim virginitatis coitus vulvae virginalis secreta reseravit : ^g sed immaculatam semen inviolabili utero Spiritus sanctus

^e Cod. Reg. et Rom. edit., *verba pastorum*; sed hic mutato nihil est opus, cum non ambiguo ipsi pastores a S. Doctore prophetae vocentur.

^f Seditit autem in Hierosolom, haec verba quae in ant. edit. exstant, sed absunt ab omnibus mss. Rom. edit. sustulerat, reposeratque eorum loco textum Scripturae, qui in mss. et vet. edit. aequae desideratur; sed cum illa passim id juris sibi arroget, semel hoc observasse sufficiat. Quod vero commentariorum suorum in Esaiam meminisset sanctus Presul, et quidem reperimus ab Aug. non semel allegata, sed eo magis dolemus illa interisse, quod in pretio fuisse apud tantum Doctorem intelligimus.

^g His verbis non solum cuncti mss. atque editi

infudit : solus enim per omnia ex matris de femina **A** sanctus Dominus Jesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus novitate non senserit, et cœlesti majestate depulerit.

57. Nam si litteram sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multis sceleratissimos fuisse non lateat? Numquid sanctus Achab? Numquid sancti pseudoprophetæ quos ad Eliæ preces ulter cœlestis injuriæ ignis assumpsit? Sed ille sanctus, ^a per quem figuram futuri mysterii pia legis divinæ præscripta signabant; eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos Dei immaculatæ fecunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vulvam. Nec mirum; qui enim dixerat ad prophetam : *Præquam te formarem in utero, novi te : et in vulva matris sanctificavi te* (Jerem. 1, 5). Qui ergo vulvam sanctificavit alienam, ut nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ vulvam; ut immaculatus exiret.

(Vers. 25.) *Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon : et homo iste justus, et timoratus, expectans consolationem Israel.*

58. Non solum ab angelis et prophetis, a pastoribus et parentibus, sed etiam a senioribus et **1301** justis generatio Domini accipit testimonium. Omnis actus, et uterque sexus, eventorumque miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, utero clausus exsultat, vidua confitetur, justus expectat.

hunc locum exhibent, verum etiam August., lib. II **C** *de peccato orig.*, cap. 41, et lib. I *cont. Jul. Pelag.*, cap. 3. Garnerius tamen in appendice ad I partem Marii Mercatoris, pag. 379, contendit inserendam voculam, *se*, ante verbum, *infudit*, *At enim*, inquit, *allusio ad vocem angeli : Spiritus sanctus superveniet in te*. Verum eo minime evincitur additione ulla hic opus esse, cum videatur Ambrosius noster eam Spiritus sancti operationem significare, qua effectum est, ut purissimum Virginis semen in ejus vulvam deflueret. In conjecturæ suæ confirmationem addit idem Auctor receptam loci hujus lectionem a *malevolo interprete*, in eorum gratiam trahi posse, qui teste eodem Mario, *sceleratissime opinantur Spiritum sanctum fuisse pro semine*. At si ita esset, hæc male nonnihilum remedium afferret additio illa; nam vero locutionem calumniæ redderet magis obnoxiam, ut fatebitur quisquis locum paulo diligentius expendit. Ergo potius recurrendum esset ad solutionem quam similibus Patrum locis adhibendam docet S. Th. III part., quæst. 22, art. 2. ad 2. *Sed hoc*, **D** *inquit, de facili solvitur; quia secundum quod in semine intelligitur virtus activa comparant semini Spiritum sanctum, vel etiam Filium, etc.*

^a Omnes edit., *quem in figura futuri mysterii, etc.* Contra omnes mss., *per quem figuram futuri mysterii*. Nec male. Vult enim ibi sanctus Doctor, Christum virginalem matris uterum immaculato partu reserantem, qui ipsius spiritalem Ecclesiæ vulvam ad generationem fidelium aperientis figuram esse. At enim verens et physicæ aperta fuit in partu vulva castissimæ Virginis? Negantem sententiam amplectuntur theologi, eo scilicet innitentes quod fidei dogma sit, PP. omnium, Nicæni conc. et sequentium, quotquot fuerunt, auctoritate monitum, Mariam in partu quoque virginem exstitisse, quod cum apertione uteri consistere nequaquam posse existimant. Ipse quidem Ambrosius opinionem quorundam ne-

Et bene justus, qui non suam, sed populi gratiam requirebat : cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis absolvi, sed expectans videre promissum; sciebat enim quia beati oculi qui eum viderent.

(Vers. 29.) *Nunc, inquit, dimitte servum tuum.*

59. Vide justum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo; dissolvi enim, et cum Christo esse, multo melius. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, expectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, ^b complectatur quibusdam suæ fidei brachiis. Tunc dimittetur, ut non videat mortem, qui viderit vitam.

60. Vides uberem in omnes gratiam Domini generatione diffusam, et prophetiam incredulis negatam esse, non justis. Ecce et Simeon prophetat in ruinam et resurrectionem plurimorum venisse Dominum Jesum Christum; ut justorum iniquorumque merita discernat, et pro nostrorum qualitate factorum judex verus et justus aut supplicia decernat, aut præmia.

(Vers. 35.) *Et tuam, inquit, ipsius animam pertransibit gladius.*

61. Nec littera, nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passione migrasse; non enim anima, sed corpus materiali gladio transverberatur. Et ideo prudentiam Mariæ hæc ignaram mysterii cœlestis ostendit. *Vivum enim verbum Dei, et validum et acutum omni gladio acutissimo, penetrans*

gantium parentem Domini, quam Virginem conce-
pisse non diffitebantur, virginem generasse, in
mediolanensi concilio damnandam curavit, ut intelligas
ex ejus ad Siricium papam epistola, ubi collectis
pluribus antiqui fœderis exemplis ac figuris, partus
virginis possibilitatem astruit. Hoc ipsum præstat
lib. *de Instit. Virg.* cap. 8. Et, in hymno de Nat.
Domini, et ubi non? Erasmus tamen *Annot. in Luc.*
allatis his quæ infra leguntur, verbis : *Hic est qui
aperuit matris suæ vulvam; ut immaculatus exiret*,
asserit Doctorem nostrum cum Origene hom. 14 in
Luc. docuisse Christum nascendo reserasse vulvam
maternam. Et certe hic locus non omni difficultate
immunis est : sed eam expedit B. Th. III part.,
quæst. 28, art. 2, ubi propositum in hanc rem Ven.
Bedæ testimonio ita concludit, *unde illa adaperit
non significat reserationem communem claustrum pudoris
virginis, sed solum exitum prolis de utero matris*.
Quam interpretationem nec Erasmus ipse repudiat.
Aliam quoque alii suppeditant perinde accipientes,
*adaperiens vulvam, ac si scriptum esset, fecunditate
donans* : quemadmodum *concludere vulvam* pro eo
dicitur, quod est, *sterilem reddere*. Forte etiam addi
possit non omni uteri patefactione violari virginitatem,
sed ea quæ sit actus aliquo venere, vel saltem
ex eo consequatur. Id non obscure docet August.,
lib. I *de Civit. Dei*. cap. 18. Immo et hoc ipsum
post D. Thom. 2-2, quæst. 132, art. 1, in corp. et
ad III, tenentur scholastici agnoscere; ibi enim ait :
*quod si aliquo casu membri integritas corrumpatur,
non magis præjudicat virginitati, quam si corrumpatur
manus, aut pes.*

^b Vet. edit., *complectatur velut quibusdam suæ fidei brachiis, operibus suis*; Rom. inversa phrasi, *complectatur operibus suis velut, etc.* Mss. vero, ut in textu.

^c Era. et edit. seq., *et acutius omni gladio*; Amerb. ac mss., *et acutum, etc.* Non male, cum præpositio præ ibi subintelligi possit, ut in aliis mul-

usque ad divisionem animæ, et spiritus, artuumque et medullarum, cogitationes cordis, et secreta scrutatur animorum (Heb. iv, 12); quia nuda mentium, et aperta sunt omnia Dei Filio, quem conscientia secreta non fallunt.

62. Prophetavit itaque Simeon, prophetaverat Virgo, prophetaverat copulata conjugio, debuit etiam vidua; ne qua aut professio deesset, aut sexus. Et ideo Anna et stipendiis viduitatis, et moribus talis inducitur; ut digna plane fuisse credatur, quæ redemptorem omnium venisse nuntiaret. Cujus merita cum alibi descriperimus, cum viduas hortaremur (Lib. de Viduis, cap. 1), hoc loco quoniam ad alia properamus, non putamus iteranda. Non otiose tamen annos octoginta quatuor viduitatis ejus expressit; quia et septem dodecades, et duæ quadragesimæ sacrum videntur numerum designare.

(Vers. 42.) *Et cum facti essent illi anni duodecim.*

63. A duodecimo anno, ut legimus, Dominicæ sumitur disputationis exordium; hic enim 1302 prædicandæ fidei evangelizantium numerus debebatur. Nec otiose immemor suorum secundum carnem parentum, qui secundum carnem utique sapientia Dei implebatur et gratia, post triduum reperitur in templo; ut esset indicio quia post triduum triumphalis illius passionis in sede cœlesti, et honore divino fidei nostræ se resurrecturus offerret, qui mortuus credebatur.

(Vers. 49.) *Quid est quod me quærebatis? Nescibatis quia in propria patris mei oportet me esse?*

64. Duæ sunt in Christo generationes: una est paterna, materna altera: paterna illa diviniore, materna vero quæ in nostrum laborem usumque descendit. Et ideo quæ supra naturam, supra ætatem, supra consuetudinem fiunt, non humanis assignanda virtutibus, sed divinis referenda sunt potestatibus. Alibi eum ad mysterium mater impellit: hic mater arguitur (Joan. ii, 3); quia adhuc quæ humana sunt, exigit. Sed cum hic duodecim describitur annorum, illic discipulos habere doceatur; vides matrem didicisse de Filio, ut exigeret a validiore mysterium, quæ stupebat in juniore miraculum.

(Vers. 51.) *Et venit Nazareth, et erat subditus illis.*

65. Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? Et miramur si Patri defert, qui subditur matri? Non utique infirmitatis, sed pietatis est ista subjectio; attollat licet sævis emissus latebris coluber perfidiae caput, et serpentinis evomat venena pectoribus. Cum dicit se Filius missum (Joan. viii, 29), majorem hæreticus appellat Patrem; ut imperfectum Filium dicat, qui potest habere majorem; ut alienis auxiliis asserat eum qui tis hujusmodi locutionibus, de quibus vides Fr. Sanctii *Minervam, de comparat. const.*

^a Edit. Era., Gill. ac Rom. cum mss. aliquot, *ministerium*. Ita etiam eadem illæ infra. Edit. autem Amerb. in corpore; Era. et Gill. in marg. utroque loco habent cum tredecim optimis mss. *mysterium*, et cætera ut nos in textu, nisi quod in solis mss. pro, a filio, legitur, de filio. Quod autem hic legimus, *mater arguitur*, noli hinc inferre cum Calvino S. Præ-

mittitur, indigere: numquid et humano egebat auxilio; ut materno serviret imperio? Deferebat homini deferebat ancillæ (ipsa enim dicit (Luc. i, 38): *Ecc ancilla Domini*), deferebat simulato patri: et mirris si Deo detulit? An homini deferre pietas ex Deo deferre infirmitas est? Vel ex humanis divi perpende, ^b et quid patri amoris debeatur, agnosce. Pater honorificat Filium (Joan. viii, 54 et 49), ut vis ut Filius honorificet Patrem: Pater voce cœlesti in Filio se complacere profitetur (Luc. iii, 22), ut vis ut Filius humanæ carnis indutus amictu, ca humana voce, humano loquatur affectu, Patrem ecat esse majorem (Joan. xiv, 28)? Nam si *Magnus Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus est finis* (Psal. clxiv, 3): utique magnitudo quæ in nem non habet, nec augmentum habet. Sed cur accipiam religiosis auribus Filium Patri in susceptione corporis obedientem, cum religiose accipias Patrem Filio deferentem?

66. Disce potius tuæ utilitatis præcepta, et exempla pietatis agnosce. Disce quid parentibus ius debeas, cum legis a Patre Filium non voluntate, sed opere, non tempore discrepare: etsi personis divinitate unum sunt. Et utique nullum Pater cœlestis laborem generationis 1303 expertus est tu matri debes pudoris injuriam, virginitatis dispendium, partus periculum, matri longa fastidia, matris longa discrimina, cui miseræ in ipsis votorum fratribus majus periculum est: et cum ediderit quod optavit, partu absolvitur, non timore. Quid avix patres loquar pro filiorum profectu, et multiplicatis alienis usibus census, jactaque agricolæ semina posterorum ætatibus profutura? Nonne pro his obsequio saltem oportet rependi? Cur impio patris vita prelixior, et communitas patrimonii videtur angustior, cum Christus non refugiat cohæredes?

(Cap. III. — Vers. 2.) *Factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto.*

67. Congregaturus Ecclesiam Dei Filius, ante operatur in servulo. Et ideo bene posuit sanctus Lucas factum esse verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto; ut Ecclesia non ab homine caperit, sed a Verbo. Ipsa enim est desertum, quia *plures filii desertæ, magis quam ejus quæ habet rivum* (Esai. liv, 1). Denique ipsi dicitur: *Lætare sterili* (Ibid.), et *Exsulta desertum* (Esai. lii, 9); quia nullis adhuc convenæ plebis operibus colebatur, neque ullum adhuc arbores illæ, quæ fructum ferre non poterant, meritorum suorum verticem præferebant. Nondum venerat qui diceret: *Ego autem sicut olivæ fructifera in domo Domini* (Psal. li, 10). Nondum vi-

sulis hanc mentem esse, ut Deiparam peccasse indicaret: quo nihil a B. viro magis alienum, ut jam non semel licuit advertere. Intellige ergo, arguitur, lato modo positum pro docetur, aut alio consimili verbo: quod a communi usu non abhorret.

^b Rom. edit. sola, et quid honoris patri debeamus. Sed nihil mutandum, cum amor in parentes semper honori conjunctus intelligatur.

lis illa cœlestis fructus palmitibus suis, verborum A quodam suorum traduce, ministrabat. Factum est ergo verbum, ut quæ erat ante deserta, fructum nobis terra generaret. Factum est verbum, vox secuta est; verbum enim prius intus operatur, sequitur vocis officium. Unde et David dicit: *Credidi propter quod locutus sum (Psal. cxv, 1)*. Prius credidit, ut loqui posset.

68. Factum est autem verbum, ut sanctus Baptistista Joannes pœnitentiam prædicaret. Et ideo plerique sancto Joanni typum Legis imponunt; eo quod Lex peccatum denunciare potuit, donare non potuit. Lex enim unumquemque qui viam gentium sequebatur, revocat ab errore, restringit a crimine: pœnitentiam suadet, ut gratiam consequatur. *Lex autem et Prophetæ usque ad Joannem (Luc. xvi, 16)*: B Joannes vero prænuntius Christi. ^a Ita Lex et Ecclesiæ prænuntia, et gratiæ pœnitentia est. Bene itaque sanctus Lucas compendio usus est, ut Joannem declararet prophetam, dicens factum esse super eum verbum Domini: alia non adderet; nullus enim eget indicio sui, qui verbo Dei abundat. Unum itaque dixit, et omnia declaravit.

69. At vero sanctus Matthæus et Marcus vestitu, et cinctu, et cibo Prophetam declarare voluerunt; eo quod vestitum de pilis camelorum habuit, **1304** et zonam pelliceam super lumbos suos: locustas autem, et mel silvestre edebat (*Matth. iii, 4; Marc. i, 6*). Prænuntius enim Christi non patiebatur immundarum perire exuvias bestiarum: ipso quoque vestitus indicio designans Christum esse venturum, C ^b qui belluina, illuvieque contexta pro nostrorum deformitate meritorum, gentilitatis immundæ peccata suscipiens, in illo trophæo crucis, amictu quodam se nostræ carnis exueret.

70. Quid autem sibi vult cinctus zonæ pellicææ, nisi quod caro ista quæ mentem prius gravare consueverat, ea post adventum Domini non impedimento cœpit esse, sed cingulo? Scilicet juxta David: *In salicibus... organa nostra suspendimus (Psal. cxxxvi, 2)*; et juxta Apostolum (*Philip. iii, 3*) confidentiam non habemus in carne, et confidentiam habemus in corpore: non habemus in voluptatibus, habemus in passionibus; quoniam in spiritu fervens vigeat affectus, et ad omne accingamur obsequium cœlestium præceptorum, devotione mentis D ^d intenti, atque apparatu corporis expediti.

^a Ita vet. edit. cum plerisque atque optimis mss. Et recta est ea lectio; nihil enim ea significatur, nisi Legem cujus typus erat Joannes, Ecclesiæ quasi viam parasse: et pœnitentiam quam idem Joannes prædicabat, ad gratiam aditum aperuisse. In quibusdam tamen cod. deest vox, *pœnitentia*: et in aliis locus legitur in hæc verba: *Ita Lex Ecclesiæ prænuntiat gratiam pœnitentiæ*. Rom. autem edit. sic mutavit. *Itaque Lex Ecclesiæ prænuntia, et gratiæ prævia est*.

^b Edit. omnes: *qui belluinis induviis, quæ contextæ sunt nostrorum, etc.* Contra vero mss. Vaticani Gallicanique magno consensu lectionem nostram stabiliant, nisi quod in quibusdam lapsu calami, pro *illu-*

71. Cibus quoque propheticus index officii, nuntiusque mysterii est. Quid enim tam otiosum ad hominis officium, quam locustas quærere: et quid tam plenum ad vatis mysterium? Nam quo magis ad fructum inutiles, ^c ad usum laboris inertes, ad tactum fugaces, vagæ saltu, ore stridulæ sunt locustæ; eo convenientius his populi figura gentilis aptatur, qui nullo usu laboris, nullo operis sui fructu, sine gravitate, sine voce sonum querelæ ederet, verbum vitæ ignoraret. Hic igitur populus cibus est prophetarum; nam quo numerus major populi congregatur, eo uberius prophetici oris usus augetur. Ecclesiæ quoque gratia præfiguratur in melle silvestri, non intra alvearium legis plebis Judaicæ fetu reperta, sed in campis, et foliis silvæ gentilium errore diffusa, juxta quod scriptum est: *Invenimus eam in campis silvæ (Psal. cxxxii, 6)*.

72. Et hic quidem mel silvestre edebat, annuntians populos de petræ melle saturandos, sicut scriptum est: *Et de petræ mellis saturavit eos (Psal. lxxx, 17)*. Sic etiam Eliam corvi ^d cibo advectio, et lucrativo potu inter deserta paverunt (*III Reg. xvii, 6*); ut indicio foret populos nationum tetro squalescentes colore meritorum, qui ante cibum fetidus in cadaveribus requirebant, nunc de se advectitiam prophetis alimoniam præbituros. Cibus enim prophetarum, divinæ voluntatis effectus est, sicut ipse Dominus declaravit dicens: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui me misit (Joan. iv, 34)*.

(Vers. 4.) *Vox clamantis in deserto.*

73. Bene vox dicitur Joannes Verbi prænuntius. Nam interrogatus ipse Joannes: *Quid dicis de te ipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto (Joan. i, 22 et 23)*. **1305** Et ideo ait: *Qui post me venit, ante me factus est (Ibid., 30)*; quia vox præcedit inferior, verbum sequitur, quod præcellit. Ideo et a Joanne baptizari voluit; quia in hominibus verbum consecratur voce doctoris. Ideo fortasse Zacharias vocem recepit, quia vocem locutus est.

(Vers. 7, 8.) *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. Et ne cœperitis dicere: Pater noster est Abraham. Dico autem vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.*

74. Argui quidem videtur malitia Judæorum, eo quod vario noxiæ mentis veneno, serpentinos lapsus, et terrena cubilia, non divinæ aliquod mysterium co-

vie, scribitur *ingluvie*: in uno, *sorde, illuvieque*.

^c Mss. non pauci nec infimæ notæ, ad usum inertes, ommissa dictione, *laboris*. Hic porro Doctor noster dissentit ab opinione eorum, quibus *æpidæ*; non locustæ sunt, sed fruticis aut herbæ cujusdam genus, immo, si Deo placet, etiam pisces delicati. Sed cum Ambrosio pars multo maxima Patrum ac interpretum consentiunt. Neque sane alia opinio videtur aliunde introducta, nisi quod locustæ animalcula non creduntur esui esse; cum tamen certos populos illis et olim victitasse, et etiamnum victitare prodant historici. Qua de re adiri possunt Erasinus atque Drusius in hunc locum.

^d Cunctæ edit. ac mss. non pauci, *cibo adventi-*

gnitionis operentur : sed tamen cum dicitur : *Quis ostendit vobis fugere a ventura ira ? ostenditur his Dei miseratione infusa prudentia ; ut gerant suorum poenitentiam delictorum, futuri terrorem iudicii provida devotione metuentes. Ad generationem ergo, non ad successionem referenda est comparatio viperarum. Aut fortasse juxta quod scriptum est : Estote prudentes sicut serpentes (Matth. x, 16), ostenduntur habere prudentiam naturalem, qui profutura videant, et sponte deposcant, sed adhuc noxia non relinquunt.*

75. Et ideo admonentur claritatem sibi magis operis, quam nobilitatem generis vindicare ; quod nulla in successione prerogativa sit, nisi fidei astipuletur hereditas, quam Dei nutu ad populos gentilium transferendam, sermone prophetico revelavit, dicens : *Potens est Deus de lapidibus his suscitare filios Abrahæ.* Nam licet Deus possit diversas convertere et commutare naturas ; tamen quia mihi plus mysterium quam miraculum prodest, in prænuntio Christi nihil magis quam ædificationem Ecclesiæ debeo surgentis agnoscere ; quæ non rupeis saxis, sed vivis lapidibus exstructa, in habitaculum Dei et fastigium templi conversione nostrorum surrexit animorum. Etenim parabat Deus mentium nostrarum dura molire, et de lapidibus offensionis excitare cultores religionis. Quid enim aliud quam lapides habebantur, qui lapidibus serviebant, similes utique iis qui facerent eos ? Prophetatur igitur saxosis gentilium fides infundenda pectoribus, et futuros per fidem Abrahæ filios oracula pollicentur, quibus per duritiam mentis saxeus quidam insensibilis, irrationabilisque naturæ usus inoleverat. Nam si lapidibus vivis ^a firmatos viros fidei robore sententia apostolica comparavit, juxta quod scriptum est : *Et vos tamquam lapides vivi edificamini domus spiritualis, in sacerdotium sanctum, offerentes hostias spirituales (I Petr. ii, 5) :* ^b multo altius hic videntur voce prophetica lapidibus homines comparati, qui ita humanæ sensum mentis amiserant ; ut dum lapidibus putant divinitatis alicujus inesse rationem, ipsi in naturam lapidum non usu corporis, sed mentis habitu vertentur. Denique ex Abrahæ **1306** secundum carnem successione manantes, et principes Sodomorum appellantur (*Esai. 1, 10*), et parietes dealbati (*Matth. xxii, 27*) : ita sibi prerogativam generis morum magis similitudo vindicat, quam ordo majorum (*Act. xiii, 3*). Quin etiam ut scias quia lapidibus comparati sunt homines, arboribus quoque homines comparavit subjiciens Propheta :

(Vers. 9.) *Quia jam securis ad radices arborum posita est.*

tio... de se adventitiam. Reliqui, et fidem antiquissimi, cibo advectio, etc. Quod vero edit. Rom. resecarat, et *lucrativo potu*, in hoc refragantes habet omnes et mss. et ant. edit.

^a Rom. edit. sola, *formatos viros fidei robore.* Non tam commode, ut ipse orationis contextus declarat.

^b Ita vet. edit. in corpore, ac mss. longe plurimi.

76. Exempli autem ideo facta mutatio est ; ut in comparationis processu quidam intelligatur hominem clementior jam profectus. Nam illi ante deformes ad usum, nudi ad ornatum, steriles ad fructum, irrationabiles ad profectum, jam in arborum speciem aguntur, quæ rationabili quodam naturæ mutata decoræ ad usum, ad aspectum venustæ, ad fructum opimæ, surgunt cacuminibus, funduntur brachiis replentur fructibus, frondibus vestiuntur. Atque etiam nos secundarum usum arborum possimus imitari, meritisque crescentibus longævæ humilium radice fundati, sublimes ab humo, decori ad speciem adultos fructuosorum operum vertices erigamus ne evangelica securis agricolæ trunci radicem vestris excidat. *Væ enim mihi est, si non evangelium vero (I Cor. ix, 16).* Sed vox ista apostolica est. *Væ mihi est, si non peccata deflevero ; væ mihi est si non media nocte surrexero ad confitendum tibi ; væ mihi est, si dolum proximo meo fecero ; væ, si locutus non fuero veritatem. Ad radicem securis est posita, faciat fructum, qui post gratiæ, qui debet poenitentiae. Adest Dominus, fructum requirat, secundos vivificet, steriles reprehendat. Anni tres sunt ex quo venit, et fructus : Judæis invenire non potuit : utinam inveniat in vobis. Jussurus est succidi infructuosos, ne terram occupent. Sed qui adhuc non habet fructum, conetur ut afferat in futurum. Bovus ille cultor agri interreniet pro nobis infecundis, pro nobis infructuosus ; ut detur spatium, patientia deferatur ; forte et nos aliquem fructum ferre Deo possimus.*

77. Singulis quoque generibus hominum conveniens tribuit sanctus Joannes Baptista responsus, unum omnibus (*Dist. 86, cap. In singulis*) : ita publicanis, ne ultra præscriptum exigant ; militibus, ne calumniam faciant, ne prædam requirant ; docentibus idcirco stipendia constituta militiæ ; ne dum sumptus quaeritur, prædo grassetur. Sed hæc et alia officiorum præcepta propria singulorum : ^c misericordia communis est usus, ideo commune præceptum : omnibus officiis, omnibus ætatibus necessaria, et ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel urbanus, dives et pauper, omnes in commune admonentur, ut conferant non habenti. Misericordia enim plenitudo virtutum est. Et ideo omnibus est proposita perfectæ formæ virtutis ; ne vestimentis alimentisque suis parcant. Misericordiæ tamen ipsius pro possibilitate conditionis **1307** humanæ mensura servatur ; ut non sibi unusquisque totum eripiat : sed quod habet, cum paupere partiatur.

(Vers. 15, 16.) *Æstimante autem populo et cogi-*

Exdem vet. edit. in marg., multo altius. Rom. et cod. Corb. in glossa cum paucis aliis, iisque recentioribus, *multo aptius.* Non male : sed tamen alia lectio non rejicienda ; namque hic *altius* idem sonat, atque altiori, ac profundiori sensu.

^c Mss. non pauci, nec infimæ notæ, *misericordia communis est usus... ætatibus necessaria, quidam necessaria, tamen omnibus deferenda.* Alii quatuor

tante in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus; respondit dicens: Ego quidem vos baptizo in aqua, in penitentia.

78. Videbat ergo Joannes cordis occulta. Sed consideremus ejus hæc gratia. Quemadmodum autem prophetis palam fiant cordis occulta, Paulus ostendit dicens: *Occulta quoque cordis ejus manifesta fient: et procidens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus est in vobis* (I Cor. xiv, 25). Dei ergo munus est qui revelat, non virtus hominis qui divino magis adjuvatur beneficio, quam naturali cernit officio. Quo autem proficit ista cogitatio Judæorum, nisi ut secundum Scripturas venisse Christum probeatur? Erat enim qui expectabatur; et ipse utique qui expectabatur, non is qui non expectabatur, advenit. Quid autem ineptius quam quod is qui in alio æstimatur, in seipso esse non creditur? Quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt. Quæ Deo secundum carnem dignior generatio, quam ut immaculatus Dei Filius immaculata generatio servaret etiam in suscipiendo corpore puritatem? Et utique divini adventus ^a signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est.

79. *Ego, inquit, vos aqua baptizo.* Cito probavit non esse se Christum, qui visibili operetur officio. ^b Nam cum ex duabus naturis homo, id est, ex anima subsistat et corpore, visibile per visibilia, invisibile per invisibile mysterium consecratur. Aqua enim corpus abluitur, spiritu animæ delicta mundantur. Aliud agimus, aliud invocamus; licet etiam in ipso fonte sanctificatio divinitatis aspiret. Non enim aqua omnis ablutio est, sed hæc inter se divisa esse non possunt, et ideo aliud fuit baptisma penitentiae, aliud gratiæ est. Istud ex utroque, illud ex uno; nam cum communia delicta sint mentis et corporis, purificatio quoque debuit esse communis. Et bene sanctus Joannes se intellexisse significans quid in cordibus cogitarent, et quasi non intellexerit, declinans majestatis invidiam, non verbo, sed opere declaravit non esse se Christum. Opus enim hominis est gerere penitentiam delictorum; Dei munus est gratiam implere mysterii.

Venit autem fortior me.

80. Non comparisonem fecit, ut ipso se tantum fortiozem dixerit Christum (neque enim inter Dei Filium et hominem ulla poterat esse collatio), sed quia multi fortes; nam et diabolus fortis: *Nemo enim potest vasa fortis... diripere, nisi prius alligaverit fortem* (Marc. iii, 27). Multi ergo fortes, fortior nemo nisi Christus. Denique eousque non fecit comparisonem, ut addiderit: *Cujus non sum dignus cal-*

misericordia... necessarium et ab omnibus deferendum est. Reliqui, ac edit. ut in textu.

^a Scilicet Isai. vii, 14: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, et pariet filium,* etc. Recte autem Ambrosius Judæos arguit, qui Christum ex muliere venturum putantes, hebraicam Isaiæ vocem לְבַיָּתָא pro qualibet matre, non pro virgine, quæ virginitatem in conceptu et partu ser-

ceamenta portare, evangelicæ prædicationis ostendens in apostolos gratiam esse collatam, qui sunt calceati in Evangelium.

81. Videtur tamen ideo hoc dicere, quod plerumque Joannes personam accepit populi Judæorum. Unde ad hoc referunt quod ait: *Illu oportet crescere, me autem minui* (Joan. iii, 30), quod oporteret minorem fieri populum Judæorum, crescere in Christo populum Christianum. Denique et Moyses accepit personam populi; sed ille calceamentum non Dominicum portabat, sed pedum suorum. Et isti calceati sunt calceamento fortasse non suorum pedum; ille autem solvere calceamentum pedum jubetur suorum (Exod. iii, 5); ut animi ejus gressus et mentis, corporei nexus vinculis absolutus, iter spiritale gradiatur. Apostoli autem calceamentum deposuerant corporale, quando missi sunt sine calceamento, sine virga, sine pera, sine zona; sed non statim Domini calceamenta portarunt. Fortasse post resurrectionem portare cœperunt; ante enim ne cui gesta Domini dicerent, monebantur. Denique postea his dicitur: *Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium* (Marc. xvi, 15); ut evangelicæ prædicationis vestigium proferentes, toto Dominicorum seriem circumferrent orbe gestorum. Est igitur calceamentum nuptiale evangelicæ prædicationis. Sed de hoc opportunius aliquid in aliis explicabimus (*Inf. cap. x*).

(Vers. 17.) *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, et igni: habens ventilabrum in manu sua, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum; paleas autem igni comburet inextinguibili.*

82. *Habens ventilabrum in manu.* Ventilabri indicio discriminandorum Dominus declaratur jus habere meritorum; eo quod dum frumenta in area ventilantur, plena a vacuis, ab inanibus fructuosa veluti quodam auræ spirantis examine separantur. Per hanc igitur comparisonem ostenditur quod Dominus iudicii die solidæ merita fructusque virtutis ab inanis jactantiæ, exiliumque factorum infructuosa levitate discernat; perfectioris meriti viros locaturus in mansione cœlesti. Ipse enim perfectior fructus est, qui meruerit ejus esse conformis, qui sicut granum tritici cecidit, ut plurimos fructus afferret in nobis, invisus paleis, inanibus meritis non amicus. Et ideo ante eum ignis ardebit, non natura sui noxius; utpote qui mala improbitatis exurat, splendorem prohibitis accumularet.

(Vers. 21, 22.) *Factum est autem, cum baptizatus esset omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est cælum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum; et vox de cælo facta est: Filius meus es tu, in te complacui.*

vaverit accipiendam esse pertinacius contendelant. Vide Huet. *Demonst. Evang. cap. 9.*

^b Sic omnes edit. ac propemodum cuncti mss.; Corb. tamen et alii pauculi, *Nam cum ex duobus naturalis homo,* etc. Rursus eodem loco edit. omnes, sed cum mss. omnino duobus, *visibile per visibile, invisibile per invisibile,* etc. Mss. octo, *visibile per invisibile, invisibile per visibile,* etc. Verum alii totidem pro-

85. Baptizatus est ergo Dominus non mundari volens, sed mundare aquas; ut abluta per carnem Christi, quæ peccatum non cognovit, baptismatis jus haberent. Et ideo qui ad Christi lavacrum venerit, peccata deponit. Pulchre autem in iis quæ a cæteris dicta sunt, sanctus Lucas **1309** evangelista compendium sumpsit, et intelligendum magis quod a Joanne Dominus baptizatus est, quam expressum reliquit. Quæ autem Domini causa baptismatis, Dominus ipse declarat dicens: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam* (Matth. iii, 15).

84. Cum igitur tanta ad ædificationem Ecclesiæ suæ divino Deo favore concesserit; ut post patriarchas, prophetas, angelos, unigenitus descenderet Dei Filius, et ad lavacrum veniret; nonne vere atque divine de Ecclesia cognovimus dictum: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (Psal. cxxvi, 1)? Nec mirum si homo ædificare non potest, qui non potest custodire: *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilaverunt qui custodiunt eam* (Ibid.). Hæc de quodam psalmo. Audeo tamen etiam ego dicere, quod homo viam non possit adoriri, nisi Dominum habeat prævantem. Unde criptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis* (Deut. xii, 4); et, *A Domino diriguntur viæ tiri* (Prov. xx, 24). Denique ille perfectior, qui intelligeret se sine Domino ambulare non posse: *Vias, inquit, tuas edoce me* (Psal. cxiv, 4). Et ut ad historiam veniamus (non enim simplicem tantum rei gestæ seriem debemus haurire, sed etiam actus nostros ad æmulationem scriptorum referre) ex Ægypto populus exivit, nesciebat viam quæ ad terram duceret sanctam. Misit Deus per noctem columnam ignis, ut per columnam populus viam disceret. Misit etiam per diem columnam nubis, ut neque ad sinistram, neque ad dexteram declinaret (Exod. xiii, 21). Sed non est talis, homo, ut merearis et tu ignis columnam: non habes Moysen, non accipis signum; nunc enim post adventum Domini fides exigitur, signa conduntur. Time Deum, et præsume de Domino: *Inmittit enim angelos Dominus in circuitu timentium eum, et cripiet eos* (Psal. xxxiii, 8). Vides itaque quia ubique Domini virtus studiis cooperatur humanis; ut nemo possit ædificare sine Domino, nemo custodire sine Domino, nemo quidquam incipere sine Domino (Conf. S. August. lib. de Gratia Christi, cap. 41). Et ideo juxta Apostolum: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid faciitis, omnia in gloriam Dei facite, in nomine Domini nostri Jesu Christi* (I Cor. x, 31). In duabus enim epistolis: alibi *in nomine Domini nostri Jesu Christi* (Coloss. iii, 17); alibi *in gloriam Dei* facere te præcepit; ut scias eandem esse Patris et Filii gloriam, eandemque virtutem: nec in aliquo circa sui divinitatem Patrem et

A Filium discrepare, qui circa præsidia nostra non discrepant. Docuit igitur me David quod nemo sine Domino ædificet domum, custodiat civitatem (Ps. cxxvi, 1).

85. Docuit me etiam Moyses quod nemo nisi Deum fecerit mundum: *In principio enim fecit Deus celum et terram* (Gen. i, 1). Docuit etiam quod benevolum Deum opere suo fecerit; nec otiose postea: *Finxit Deus hominem de limbo terræ, et insufflavit in faciem ejus flatum vitæ* (Gen. ii, 7); ut actum quædam Dei circa ædificationem hominis usu quædam corporalis operationis adverteras. Docuit etiam quod et mulierem fecit Deus: *Inmisit enim Deus unam rem in Adam, et dormivit, et sumpsit unam costam de latere ejus, 1310^b et replevit carnem ejus: ædificavit Dominus Deus costam quam sumpsit ab Adam in mulierem* (Ibid., 21 et 22). Non frustra, ut et corporalibus quibusdam manibus circa Adam et Evam Moyses Deum inducit operantem. Mundum Deus fieri jussit, et factus est, et uno verbo opus mundi Scriptura indicat absolutum: ad hominem veniens et manus ipsas quodammodo studuit tibi Prophetæ Dei laborantis ostendere (Psal. cxl, 5).

86. Plus nescio quid in his intelligere, quanto, opera Dei elaborata me cogunt. Subvenit apostolus æstuanti, et quod ego non intelligebam esset: *Os de ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur mulier; quoniam de viro suo sumpta est* (Ibid., 23) divino mihi spiritu revelavit dicit: *Sacramentum hoc magnum est* (Ephes. v, 32). Quis sacramentum? *Quia duo erunt in carne una; et, Quis vir: qui homo patrem et matrem, et adhærebit uxori* (Ibid., 31); et, *Quoniam membra sumus corporis eius, de carne ejus, et de ossibus ejus* (Ibid., 30). Quis iste vir propter quem mulier parentes relinquit? Relinquit parentes Ecclesia, quæ de gentilibus populis congregata est, cui propheticè dicitur: *Abiscere populum tuum, et domum patris tui* (Psal. lxxv, 14). Propter quem virum, nisi forte illum de quo dicit Joannes: *Post me venit vir qui ante me factus est* (Joan. i, 27)? De cujus latere dormientis costam Deus sumpsit; ipse enim est qui dormivit, et quiescit et resurrexit; quoniam Dominus suscepit eum. Quæ est hujus costa nisi virtus? Quia tunc quando miles lateris ejus aperuerit, continuo aqua et sanguis exivit, qui effusus est pro sæculi vita (Joan. xix, 34). Hæc secunda vita, costa Christi est: hæc costa secunda est Adam. Primus enim Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem: novissimus Adam Christus est, costa Christi vita Ecclesiæ est. Nos ergo membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus. Et fortasse hæc est costa de qua dixit: *Sentio de me virtutem exisse* (Luc. vii, 46). Hæc est costa quæ de Christo exivit, nec cor-

pius ab editis recedentes, *visibile per invisibilia*, etc., et hoc satis apposite ad propositum.

^a Sic mss. undecim optimæ notæ. Alii partim replevit eam carne; partim cum edit. replevit locum ejus carne, quibus verbis non male redduntur Græca illa LXX Senum, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐ-

τῆς, sed præpositionem ἀντ' abuisse a cod. Ambrosiano credibile est.

^b Rom. edit. nisi vita; reliquæ, et cuncti nisi nisi virtus. Et hæc lectio inde confirmatur, quod citatur infra: *Sentio de me virtutem exisse*.

pus ejus imminuit; non enim corporalis, sed spiritalis est costa; spiritus autem non dividitur ipse, sed dividit singulis prout vult. Hæc est Eva mater omnium viventium. Si enim ^a intelligas viventem cum mortuis quæri, intelligis eos mortuos esse, qui sine Christo sunt, qui participes vite non sunt; hoc est enim Christi non esse participes, ^b quia Christus est vita. Mater ergo viventium Ecclesia est, quam ædificavit Deus in ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis structura compaginata crescit in templum Dei.

87. Veniat ergo Deus, ædificet mulierem, illam quidem adjutricem Adæ, hanc vero Christi. Non quia Christus adjumentum requirit, sed quia nos quærimus et desideramus ad Christi gratiam per Ecclesiam pervenire. Et nunc ædificatur, et nunc formatur, et nunc mulier figuratur, et nunc creatur. Et ideo novo verbo usa est Scriptura; quia superædificamur super fundamentum apostolorum et prophetarum (Ephes. II, 20). Et nunc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum. Veni, Domine Deus, ædifica mulierem istam, ædifica civitatem; **1311** veniat et puer tuus: tibi enim credo dicenti: *Ipse ædificabit civitatem mihi* (Esai. XLV, 13).

88. Ecce mulier omnium mater, ecce domus spiritalis, ecce civitas quæ vivet in æternum; quia mori nescit. Ipsa enim est civitas Hierusalem, quæ nunc videtur in terris, sed rapietur supra Eliam; Elias enim unus fuit. Transferetur super Enoch, cuius mors non invenitur. Ille enim raptus est, ne malitia mutaretur cor ejus: hæc autem diligitur a Christo quasi sponsa gloriosa, sancta, immaculata, sine ruga. Et quanto melius totum corpus assumitur, quam unus assumptus est? Hæc enim est spes Ecclesiæ. Rapietur profecto, assumetur, transferetur ad cælum. Ecce curru igneo raptus est Elias: rapietur et Ecclesia. Non mihi credis? Crede vel Paulo, in quo Christus locutus est: *Rapiemur*, inquit, *in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus* (I Thes. IV, 16).

89. Ad hanc igitur ædificandam mittuntur quidem plures, mittuntur patriarchæ, mittuntur prophetæ, mittitur Gabriel archangelus, innumerique angeli diriguntur, et multitudo celestis exercitus Deum laudat; quia civitatis hujus ædificatio propinquat. Mittuntur plures ad eam, sed Christus eam solus ædificat, verum non est solus; quia Pater præsens est. Et si solus ædificat; gratiam tamen tantæ ædificationis non solus usurpat. Scriptum est de templo, quod ædificavit Salomon, in quo typus Ecclesiæ fuit, ^c quia septuaginta millia erant qui in hu-

meris portarent, et octoginta millia lapidum cæsores, et tria millia sexcenti operum præpositi (II Par. II, 2). Veniant angeli illi, veniant lapidum cæsores, cælantur superflua lapidum nostrorum, aspera levigentur. Veniant et qui in humeris portant; scriptum est enim: *Super humeros tollentur* (Esai. XLIX, 22).

90. Venit ergo ad Joannem, quoniam cætera comperistis. Venit ad Joannis baptismum: sed Joannis baptismum habebat poenitentiam delictorum (Matth. III, 13). Et ideo prohibet eum Joannes dicens: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Ibid., 14)? Cur venis ad me, qui peccatum non habes? Ille enim baptizandus est a me, qui peccatum habet: qui autem peccatum non fecit, lavacrum poenitentiae cur requirat? Sine, inquit, modo: hoc est, dum Ecclesia ædificetur, *deceat nos implere omnem justitiam* (Ibid., 15). Quæ est justitia, nisi misericordia? *Dispersit enim, dedit pauperibus: justitia ejus manet in æternum* (Psalm. CXI, 9). Dedit mihi pauperi, dedit mihi inopi gratiam quam ante non habui. *Justitia ergo ejus manet in æternum*. Quæ est justitia, nisi ut quod alterum facere velis, prior ipse incipias, et tuo alios horteris exemplo? Quæ est justitia, nisi ut qui carnem suscepit, non quasi Deus sensum aut ministerium carnis excluderet: sed quasi homo carnem viceret, ut viuere me doceret? Docuit enim me qua ratione possim terrenis concretam vitii obnoxie carnis illuviem sepe-
lire criminibus, renovare virtutibus.

1312 91. O vere divinam in ipsa humilitate Domini prospicientiam! Quanto enim abjectior humilitas, tanto divinior providentia. Injuriarum suarum acerbitate Deus proditur: et remediorum suorum usu, qui nullis remediis indigeret, Deus probatur. Quid enim tam divinum ad populos provocandos, quam ut nemo refugiat lavacrum gratiæ, quando Christus lavacrum poenitentiae non refugit? Nemo se dicat exsortem esse peccati, quando Christus venit ad remedium peccatorum. Si pro nobis Christus lavit, immo nos in corpore suo lavit, quanto magis nos nostra delicta lavare debemus? Quo igitur magis opere, quo magis mysterio Deus (quamquam Deus in omnibus) quam hoc probatur; quando per totum mundum, qua generis humani conditio diffunditur, per separatarum divortia tractusque regionum, uno momento in uno corpore Deus fraudem vetusti erroris abolevit, gratiam regni coelestis effudit? Unus enim mersit, ^d sed elevavit omnes: unus descendit, ut ascenderemus omnes, unus omnium peccata suscepit, ut in illo omnium peccata morentur. Purificate igitur vos, ut apostolus dicit (Ja-

^a Mss. septem, intelligas viventem, quid cum mortuis quæris? Alii tres, intelligas viventem, cum mortuis non quæris. At potior videtur aliorum atque edit. lectio.

^b Corb. cod., quia Christi est vita.

^c Vet. edit. ac mss. septem: quia tria millia sexcenti erant qui portabant in humeris: et septuaginta millia lapidum cæsores, vel lapidis, vel etiam, lapidicæsores: et octoginta millia tollentes onera. Veniant,

etc. Alii cum edit. Rom. ut nos in corpore, nisi quod in plerisque desiderantur hæc verba: *Et tria millia sexcenti operum præpositi*. Alii denique ordine paululum inverso eundem ac in textu sensum retinent.

^d Edit. Era. Gill. et Rom. *sed lavit*; omnes Am., *sed levavit*. Mss. ad unum, *sed elevavit*; at Ful. et Colb. duo pro omnes, legunt multos.

col., IV, 8), quia purificavit se ille pro nobis, qui purificatione non eguit. Hæc de nobis.

92. Nunc consideremus mysterium Trinitatis. Unum Deum dicimus, sed Patrem confitemur, et Filium Deum confitemur. Nam cum scriptum sit: *Diliges Dominum Deum tuum, et ipsi soli servies* (Deut. x, 20), negavit Filius esse se solum dicens: *Sed non sum solus, Pater enim vnicum est* (Joan. xvi, 32). Nec nunc solus est; Pater enim se adesse testatur. Adest et Spiritus sanctus; numquam enim potest a se Trinitas separari. Denique *apertum est cælum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba*. Quomodo ergo hæretici dicunt quia solus in cælo est, qui non est solus in terris? Advertamus mysterium: quare sicut columba? Simplicitatem enim lavacri requirit gratia; ut simul simplices sicut columbæ. Pacem lavacri requirit gratia, a quam in typo veteri columba quondam ad illam arcam quæ sola fuit diluvii immunis, advexit (Gen. viii, 14). Docuit me cuius typus columba illa fuerit, qui nunc descendere dignatus est in specie columbæ. Docuit in illo ramo, in illa arca typum fuisse pacis Ecclesiæ, quod inter ipsa mundi diluvia Spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pacem afferat fructuosam. Docuit etiam David, qui prophético spiritu cernens baptismatis sacramentum, ait: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ* (Psal. lvi, 7)?

93. Venit ergo Spiritus sanctus, sed attende mysterium. Venit ad Christum. *Omnia enim per ipsum.... facta sunt.... et in ipso constant* (Colos., i, 16 et 17). Sed vide benevolam Dominum, qui solus se injuriis subdidit, solus gratiam non quæsit. Et ubi ædificavit Ecclesiam? *Rogabo, inquit, Patrem et alium Paraclætum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis, quem hic mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec agnoscit eum* (Joan. xiv, 16 et 17). Merito **1313** ergo se in corpore demonstravit; ^a quoniam divinitatis substantia non videtur.

94. Vidimus Spiritum, sed in specie corporali: videamus et Patrem. Sed quia videre non possumus, audiamus. Adest enim benevolus Deus, non derelinquet templum suum. Vult omnem ædificari animam: vult eam ad salutem informare: vult lapides vivos a terra ad cælum transferre. Diligit templum suum: et nos diligamus eum. Si diligimus Deum, præcepta ejus servemus. Si diligimus eum, noverit-

mus eum. *Qui enim dicit quia novit eum, et præcepta ejus non servat, mendax est* (I Joan. ii, 4). Quomodo enim potest Deum diligere, qui non diligit veritatem, cum Deus veritas sit? Audiamus ergo Patrem: invisibilis enim Pater: sed et Filius invisibilis secundum divinitatem; Deum enim nemo vidit umquam. Cum ergo ^c Filius Deus, in eo utique quod Deus Filius, non videtur; sed demonstrare se voluit in corpore: et quia Pater corpus non gerebat, ideo probare voluit Pater nobis in Filio se esse præsentem, dicens: *Filius meus es tu, in te complacui*. Si vis discere Filium cum Patre semper esse præsentem, lege Filii vocem dicentis: *Si ascendero in cælum, tu ibi a me descendero ad infernum, ades* (Psal. cxxxviii, 1). Si Patris testimonium quæris, audisti a Joanne. Crede igitur ei, cui se baptizandum credidit Christus, cui Pater Filium cælesti voce commisit, **1314** dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complaceo* (Math. iii, 17).

95. Ubi sunt Ariani, quibus non placet Filius, quo complacuit Pater? Hoc non ego dico, neque minimum quisquam locutus est; neque enim per hominem Deus, neque per angelos, neque per archangelos: sed ab ipso Patre vox de cælo missa signavit. Deinde alibi idem Pater repetit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui: ipsum audite* (Math. xvii, 5), dicentem utique audite: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Qui ergo ^d Filio non credit, et credit Patri. Testis est ille de Filio: si dubitatur de Filio, paterno non creditur testimonio. Deinde ^e dicit: *In quo complacui*; non aliena in Filio, sed sua laudat. Quid est enim dicere: *In quo complacui*, nisi quia omnia quæ habet Filius, et Pater habet sicut et quæ Patris sunt, Filii sunt? Filius dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* (Joan. xvi, 15). Indifferentis enim divinitatis potentia non secretim inter Patrem et Filium, sed unam Patri Filii participat potestatem. Credamus Patri, cujus voce elementa sonuerunt: credamus Patri, cujus voce elementa obsequium præbuerunt. Credidit mandatis in elementis, credat in hominibus: credidit in eternis, credat in viventibus: credidit in mutis, credat in loquentibus: ^f credidit in iis quæ non habent sensum, credat in iis qui sensum, ut Deum cognoscere, consecuti sunt.

^a Rom. edit., *quam in typo olivæ*. Certum quidem est vocibus, *in typo veteri*, designari olivam, ut ex sequentibus intelligitur: sed non ideo ea vox in textum intrudenda. Porro in profanis etiam auctoribus oleam pacis symbolum esse notius est, quam ut vel a tenuiter docto possit ignorari. Hanc autem ejus rei causam reddunt, quod artibus, quæ maxime in pace florent, oleum usui sit.

^b Rom. edit., *quoniam in divinitatis substantia, etc.*

^c Rom. edit., *Filius Dei in eo utique quod Deus est, non videatur, demonstrare, etc.* Vel., *Filius Dei.... ipse est, non videtur, sed demonstrare*. Ab his propius receant scripti cod. quos sequimur.

^d Edit. ac pauci mss., *Filium non credit*. Alii plu-

res, et potiores, *Filio non credit*: quod quidem spiritus coheret cum superioribus.

^e Ita edit. omnes; at contra omnes mss., *nisi omnia quæ habet Filius, mea sunt, sicut Filius dicit: omnia quæ habet Pater, mea sunt. Indifferentis, etc.* In uno vel altero omittitur *sicut Filius*, etc. et per *Indifferentis*, ponitur, *Indifferenter*, aut *Indifferens*.

^f Desiderantur in mss. septem, neque illis quidem infimæ notæ, *credidit in iis quæ non habent sensum*: quæ verba cum ad sententiam non sint absolute necessaria, potuerunt in sequioris ævi cod. irreperere. Cum autem exstant in multis mss. et omnibus edit. ea loco movere visum non est.

LIBER TERTIUS.

1313 (Vers. 23.) *Et ipse Jesus erat incipiens fere annorum triginta, qui putabatur esse filius Joseph.*

4. De generationibus dicturi, quarum nonnullam videmus in Evangelio secundum Matthæum, vel in hoc cujus interpretationem habemus in manibus, esse distantiam; quoniam non est credibile adversaritia sibi sanctos viros potuisse dicere, a de gestis præsertim Domini Salvatoris, quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstramus.

2. Et primum omnium neminem movere debet quod ita scriptum est: *Qui putabatur esse filius Joseph.* Bene enim putabatur, quia natura non erat: sed ideo putabatur, quia eum Maria, quæ Joseph viro suo erat desponsata, generaverat; sic enim habes: *Nonne hic est filius Joseph fabri (Matth. xiii, 55)?* Diximus supra qua ratione per virginem: diximus etiam qua ratione per desponsatam, et quare census tempore nasci voluerit Dominus Salutaris: non alienum etiam videtur ut qua ratione b fabricum patrem habuerit, declaremus. Hoc enim typo eum patrem sibi esse demonstrat qui fabricator omnium condidit mundum; juxta **1314** quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1, 1).* Nam etsi humana non sunt comparanda divinis; typus tamen integer est quod Pater Christi igne operatur et Spiritu, et tamquam bonus animæ faber vitia nostra circumdolat, cito securim admovens arboribus infecundis, secare doctus exigua, culminibus servare sublimia, rigida mentium spiritus igne molire, et in varios usus omne humanum genus diversa C ministeriorum qualitate formare.

3. Cur autem Joseph magis quam Mariæ generatio describatur, cum Maria de Spiritu sancto generaverit Christum, et Joseph a generatione Domini videatur alienus, dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret Scripturarum, quæ semper viri originem quærit. Sic enim habes: Phares fuit filius Judæ principis Tribus: *Hic generavit Hesron, et Hesron generavit Aram, et Aram generavit Hamminadab, et Hamminadab generavit Nahasson, et Nahasson generavit Salmon, et Salmon generavit Booz, et Booz generavit Hobed, et Hobed generavit Jesse, et Jesse gene-*

ravit David (Matth. 1, 3 et seq.). Viri enim; persona quæritur, qui etiam in senatu et reliquis a curiis civitatum generis asserit dignitatem. **1315** Quam deforme autem si relicta viri origine, origo feminæ quæreretur, ut videretur patrem non habuisse ille totius mundi populis prædicandus?

4. Sed etiam alibi diverso ordine generationem doceamus esse decursam; ne hic quoque Evangelistæ discrepare videantur, qui veterem ordinem sunt secuti. Sic enim habes: *Fuit homo d ex Arath, et nomen ejus Elcana, filius Hieremial, filius Heli, filius Ozi de monte Ephraim (I Reg. 1, 1).* Vides et a patribus ad filios, et a filiis ad patres originis descriptionem veteri more contextam. Vides ubique familiam per virorum generationes esse decursam. e Noli mirari si Matthæus ab Abraham usque ad Joseph, Lucas a Joseph usque ad Adam, et ad Deum generationum ordinem percurrit. Noli mirari quod Joseph origo descripta est. Etenim secundum carnem natus, usum debuit sequi carnis, et qui in sæculum venit, sæculi debuit more describi; maxime cum in Joseph origine etiam origo sit Mariæ. Nam cum vir justus fuerit Joseph, utique ex tribu sua, et ex patria sua accepit uxorem: nec potuit justus facere contra id quod Lege præscriptum est. Sic enim habes, quia unusquisque in hæreditatem tribus suæ patriæ adhærebunt filii Israel, nec de tribu ad tribum transibunt: et omnis filia quæ habet hæreditatem tribuum filiorum Israel, uni ex populo, et ex tribu patris sui erit uxor (Num. xxxvi, 6-8). Itaque et census tempore ascendit Joseph de domo et de patria David (Luc II, 4 et 5), ut profiteretur cum Maria uxore sua. Quæ ex eadem domo, et ex eadem patria professionem defert, utique ejusdem tribus, et ejusdem patriæ se esse designat.

5. Cognata quoque Mariæ inducitur Elizabeth (Luc. 1, 36): primo quod omnes Judæi cognati, quemadmodum te Apostolus docuit dicens, *Optabam enim anathema esse ipse... pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ (Rom. ix, 3 et 4).* Cognatæ ergo, quia ambæ Israelitæ erant: simul et cognatæ, quia ambæ erant ex tribu Juda. Didicisti ex tribu Juda Mariam, discis et Elizabeth. Nam Ex-

a Rom. edit. sola, de generationibus præsertim, etc. D

b Cujusmodi faber fuerit S. Joseph in controverso est. Alii volunt fuisse ferrarium, quidam cæmentarium, plures lignarium; unde illud ecclesiastici viri dictum ad Julian. Apost.: *Θυτος δὲ ὁ τέκτονος υἱὸς θήκην αὐτῶ ἐξέλεγε πρὸς θάνατον κατασκευάζει.* Videtur autem ab Ambr. significari simul et ferrarium et lignarium artem Josephum exercuisse, ut sequentia clare ostendunt.

c Curia apud Romanos tringinta fuerunt, in quas Romulus universum populum divisit, quem morem alia quoque civitates imitatae sunt. Indicat itaque Doctor noster viros in suæ quemque curiæ tabulas referri atque ascribi solitos, non feminas. Alias quo-

que significationes habet ea vox, quas colligere est ex Cod. Theod. lib. xvi, tit. 2, lib. II, III, XXI, et alibi. Nonnullas etiam Rosinus lib. vi. *Antiq. Rom.* cap. 2, refert, atque alii.

d Rom. edit., ex *Aramathain Sophim... filius Hieroham, filii Helin, filii Sophi.* Mss. Carn., Gem., Prat., ex *Ramath*, etc. Rursus Gem., Prat., *filii Jeremel*; Carn., *Heromel, filius Heli, filius Zoi.* Quibus accedit Corb. nisi quod habet, ex *Arath*, et scribit, *Iheremel.* Reliqui vero cum ant. edit. nostram exhibent lectionem.

e Noli mirari si sanctus Matthæus... ordinem percurrit, in edit. Rom. jugulata sunt.

surgens Maria in diebus illis, abiit in montana cum A *veritatem, et non poenitebit eum : Ex fructu ventris tu*
festinatione, in civitatem, inquit, Judæ, et intravit in
domum Zachariæ (Luc. 1, 39 et 40). Cum enim intra
tribus suas Moyses habitare unumquemque præscri-
pserit (Num. 11, 2) : utique cum in civitate Judæ
manserit, erat et in tribu Juda; maxime cum ex ge-
neri Elizabeth fuerint sacerdotes, quorum Deus por-
tio est. Simul quam pulchrum, ut cum illa prænun-
tium Christi, Christum ista generaverit, et altera de
Spiritu sancto conceperit, altera sancto repleta Spi-
ritu prophetaverit; secundum carnem quoque vi-
deantur fuisse cognatæ, quæ secundum Deum spiri-
talis cognationis consortio non carebant? Quod si
omnis feminæ caput vir secundum sanctum Aposto-
lum (Ephes. v, 23), et sunt duo in carne una se-
cundum legem divinam (Gen. 11, 24) : utique ii qui
una caro erant, et unus spiritus, quomodo poterat
fieri ut viderentur patriam et tribum habere divisam?
Accedit illud quod etiam Angelus Gabriel de Domi-
no prænuñtiaverat, quod Dabit illi Deus sedem Da-
vid patris sui (Luc. 1, 32). Certum est igitur 1316
etiam Mariam de David generatione manasse. Simul
etiam discimus nihil referre quo ordine generationis
series exprimitur, cum iter hinc atque inde sit per-
vium.

6. Cur autem sanctus Matthæus ab Abraham ge-
 nationem enumerare cœperit Christi, sanctus vero
 Lucas a Christo usque ad Deum perduxerit, expla-
 nandum videtur. Sed prius cur sanctus Matthæus
 cum ab Abraham cœperit generationis ordinem, non
 ita posuerit : Liber generationis Abrahamæ, sed, Liber
 generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham
 (Matth. 1, 1). Et cur hos duos potissimum nomina-
 verit, nequaquam prætereundum puto. Non enim
 otiose fidelissimi auctores generis eliguntur; ut in-
 telligamus quod in ipsa generatione carnis, spirita-
 lis magis successio requiratur. Duo sunt enim isti
 viri in quos manaverunt promissa divina.

7. Prior Abraham qui ante Moysen legem, et ante
 populum Judæorum propria derelinquens, et cognos-
 cens Deum, meruit fidei testimonium; quia *Credidit*
Deo, et reputatum est ei ad justitiam (Gen. xv, 6) :
qui etiam a Deo accepit oraculum, dicente sibi : Exi
de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris
tui, et vade in terram quam tibi monstrabo, et faciam
te in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo
nomen tuum, et eris benedictus, et benedicam benedi-
centes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur
in te omnes tribus terræ (Gen. 12, 1-3). Vides igitur
congregationes gentium, et sacrosanctum Ecclesiæ
cœlum oraculo divino huic esse primo promissum.
 Et ideo is auctor generis debuit designari, qui in-
 staurandæ Ecclesiæ sponsonem primus emeruit.

8. David quoque merito et ipse auctor generis de-
 claratur; quia cum jurejurando responsum, quod ex
 ipso secundum carnem Christus futurus esset, accep-
 tit; sic enim scriptum est : *Juravit Dominus David*

^a Edit. ac pauci mss., *Et in Paralipomenon*. Ali-
 quot alii, *Et in Paralipomenon*. Melius Corb. alii

veritatem, et non poenitebit eum : Ex fructu ventris tu
ponam super sedem tuam (Psal. cxxxii, 11). Et ali-
bi : Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, u-
men ejus in æternum manebit, et sedes ejus sicut sol in
conspetu meo (Psal. lxxxviii, 36-38). ^a Et in Para-
lipomenis : Et erit cum completi fuerint dies tui, et
dormies cum patribus tuis, suscitabo semen tuum pa-
te, qui erit de ventre tuo, et parabo regnum ejus. Ipse
mihî ædificabit domum, et erigam sedem ejus in sæ-
culum. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in fi-
lium, et misericordiam meam non dispergam ab eo, si-
cut dispersi ab iis qui ante te fuerunt (I Par. xv,
11-13). Per Esaiam quoque idem Dominus Des
generationem Domini revelavit, dicens : Eziet virg
de radice Jesse, et flos ex radice ejus ascendet, et re-
quiescet super eam Spiritus Domini, Spiritus sapien-
tiæ et intellectus (Esai xi, 1 et 2). Et infra : Et erit re-
dix Jesse, et qui exarquet imperare gentibus : in ip-
gentes sperabunt (Ibid., 10). Et alibi : Puer natus
est nobis, filius datus est nobis, cujus principium super
humeros ejus, et vocabitur nomen ejus, magni consilii
angelus. Adducam enim pacem super principes et scri-
ptem : et magna potestas ejus, et pacis ejus non erit fi-
nis, in sede David, et in regno ejus (Esai. ix, 6). Et
quo juxta Aquilæ quoque interpretationem non quis
de homine, sed de eo qui ultra hominem esset 1317
vidimus exstitisse promissum. Idem enim interpre-
tatus est : Puer natus est nobis, filius datus est nobis,
et facta est mensura ejus in humero ejus, et vocabitur
nomen ejus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, et
ptens, pater sæculi, princeps pacis. Ejus impleta est
disciplina, et pacis ejus non est finis, supra sedem Da-
vid, et supra regnum ejus.

9. Omnia convenire de Christo evidentibus sig-
 natur oraculis, nec posse divinæ fructum potestatis
 ad Salomonis gratiam derivari, qui David filius fuit,
 cujus finis laud dubie cognoscitur. Filius enim fuit
 regni Salomonis, et pacis, ut Regnorum lertionibus
 demonstratur. Unus est Christus, cujus regnum non
 habet finem. Deinde nullis Salomon gentibus impe-
 ravit, Christus vero Ecclesiam de nationibus con-
 gregavit universis. Postremo vivente David, et na-
 tus est Salomon, et regnum est consecutus. Hic ar-
 tem qui promittitur, post mortem David surrecturus
 esse monstratur, sicut habes : *Quia cum completi*
fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, sus-
citabo de semine tuo, qui erit ex ventre tuo, et parabo
regnum ejus. Ipse mihi ædificabit domum, et erigam se-
dem ejus in sæculum (I Par. xvii, 11 et 12). Numquid
in sæculum regnavit Salomon, qui annis tantummo-
do quadraginta regnavit? Ego ero, inquit, ei in pa-
trē, et ille mihi in filium (Ibid., 13). Quis est iste
proprius Dei Filius, nisi cui dictum est : Filius meus
es tu, ego hodie genui te (Psal. 11, 7)? Et, Miseri-
cordiam meam non dispergam ab eo..... et fidelem eum
servabo in domo mea, et in regno ejus in sæculum
(Par. xvii, 13 et 14)? At vero Salomonem fortasse
 nonnulli, in *Paratipomenis*, ex Græco ἐν Παρατιπο-
 μένοις.

ideo errasse tam graviter, ne errarent homines, et ad ipsum crederetur manasse promissum, divina-
rum serie cognovimus lectionum. *Ædificavit enim templum Astartæ idolo^a propter amorem mulieris, et indignatus est Dominus in Salomonem (III Reg. xi, 4 et seq.). Si igitur, vivente David, regnare cœpit (sic enim habet, quod cum esset nuntiatum David regnare Salomonem, adoravit rex David in cubili suo, et dixit (III Reg. i, 48): Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit mihi hodie de semine meo sedentem in throno meo, et oculi mei vident), si erravit, si offendit, vides quoniam promissi series Christum sponpondit.*

40. Et ideo istos duos generis auctores evangelista delegit: unum, qui promissum accepit de congregatione populorum: alterum, qui de generatione Christi oraculum consecutus est. Et ideo licet ordine sit successionis posterior, prior tamen quam Abraham in Domini generatione describitur; quia plus est promissum accepisse de Christo, quam de Ecclesia; quoniam Ecclesia ipsa per Christum. Ergo unus princeps generis secundum carnem,^b alter princeps generis secundum spiritum: alter secundum seminis gratiam, alter secundum populorum fidem; potior enim qui salvat eo qui salvatur. Et ideo David filius dicitur: *Liber generationis Jesu Christi, filii David (Matth. i, 1)*. Ejus enim primo loco debuit filius dici, cui dari filius est promissus; licet Apostolus etiam Abraham Christum dicat esse promissum: *Abrahæ enim dicte sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, tamquam in multis, sed sicut in uno: Et semini tuo, qui est Christus (Galat. iii, 16)*; ut alteri proprietas generationis, principatus alteri deferatur. Illi delatum est, ut Jesus ejus filius diceretur: huic quasi principi, familiæ gentiumque prærogativa **1318** servatur; ut ab Abraham generationis Dominicæ maneret exordium. Qui enim fidei auctor est, ipsum asserere Scriptura quoque debuit divinæ generationis auctorem.

41. Unde et Lucas ad Deum putavit originem ejus esse referendam; quod verus Christi generator Deus sit, vel secundum veram generationem pater, vel secundum lavacri regenerationem mystici muneris auctor. Et ideo non a primo generationem ejus cœpit describere: sed postea baptismum ejus explicuit, auctorem omnium Deum per baptismum cupiens demonstrare, Christum quoque a Deo ordine manasse successionis asseruit: universa contextens, ut et secundum naturam, et secundum gratiam, et secundum carnem Dei Filium demonstraret. Quod autem evidentius divinæ generationis indicium, quam quod de generatione dicturus, ipsum Patrem præmisit loquentem: *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui (Luc. iii, 22, sup.)?*

42. Hic quoque aliqui solent inserere quæstiones, quod Matthæus ab Abraham usque ad Christum quadraginta duas generationes enumeraverit, Lucas vero

quinquaginta; et quod per alias personas Matthæus, per alias Lucas generationem manasse descriperit: in quo jam potes illud probare quod diximus, quia cum alios Matthæus majores Domini generis, alios vero Lucas in ordine generationis texuerit; ab Abraham tamen et David reliquos auctores generis uterque significavit.

43. Quod vero per Salomonem Matthæus generationem derivandam putavit, Lucas vero per Nathan: alter regalem, alter sacerdotalem Christi familiam videtur ostendere. Quod non ita accipere debemus, quod alterum altero verinus: sed alter alteri pari fide et veritate concordet. Fuit enim vere et secundum carnem regalis, et sacerdotalis familiæ: rex ex regibus, sacerdos ex sacerdotibus, licet oraculum non de carnalibus, sed de cœlestibus exprimatur; quoniam et rex in Dei virtute lætatur, cui judicium a Patre rege defertur, et sacerdos est in æternum, secundum quod scriptum est: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psal. cix, 4)*. Bene igitur uterque tenuit fidem; ut Matthæus per reges ductam originem comprobaret, et Lucas per sacerdotes a Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem declararet. Simul in hoc quoque vituli signa signatur, quod ubique sacerdotale mysterium putat esse servandum.

44. Nec mireris si ab Abraham plures secundum Lucam successiones usque ad Christum sunt, pauciores secundum Matthæum; cum per alias personas generationem fatearis esse decursam: potest enim fieri ut alii longævam transegerint vitam, alterius vero generationis viri immatura ætate decesserint; cum videamus complures senes cum suis nepotibus vivere, alios vero viros statim filiis obire susceptis.

45. Illud quoque advertimus quod sanctus Matthæus, Jacob qui fuit pater Joseph, filium Mathan esse memoraverit (*Matth. i, 15*): Lucas vero Joseph cui desponsata erat Maria, filium Heli: Heli autem filium Melchi esse descriperit (*Luc. iii, 24*). Quomodo **1319** unius duo partes, id est, Heli et Jacob? Quomodo etiam duo paterni avi, Mathan et Melchi? Sed si vere quæris, invenies (*Deut. xxv, 5*) quod juxta prescriptum legis veteris duo fratres diversos filios^c uterinos ex una uxore generaverint (*Euseb. Cæs. Eccl. hist. lib. i, c. 7*). Traditur enim Mathan, qui a Salomone genus duxit, Jacob generasse filium, et uxore superstiti, decessisse, quam postea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus est Heli: rursus Heli fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris uxori, et generavit filium Joseph, qui juxta Legem Jacob filius dicitur; quoniam semen fratris defuncti frater juxta legis veteris seriem suscitabat. Ita duorum filius dictus est, non ab utroque generatus: sed quia alterius secundum generationem, alterius secundum Legem factus est filius. In quo præscripto Legi

^a Rom. edit., propter amorem mulierum.

^b Mss. novem antiquioris manûs, alter princeps ge-

neris secundum Christum.

^c Vocem uterinos Rom. edit. sustulerat.

futuram perpetuitatem defunctorum seminis nobis esse promissam non intellexit populus Judæorum : sed secundum litteram accipiens , gratiam corrupti oraculi. Alius enim erat frater , qui defunctorum fratrum semen resuscitaret , non frater secundum carnis germanitatem , sed secundum gratiæ puritatem. Et ideo fortasse , *Frater non redimit , redimet homo* (Psal. XLVIII, 8) ; quia non germanus frater ille , sed Dominus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus resurrectionis gratiam propagavit. Licet sit versiculi istius et alia interpretatio , quam suo dicemus loco (*Enarr. in Psal. XLVIII*).

16. Non absurdum autem videtur quod , geminato mystico numero , quater denas generationes dividendas sanctus Matthæus putavit , ab Abraham usque ad David , a David usque ad transmigrationem Babylonis , a transmigratione Babylonis usque ad Christum : in quo vices mutationum pariter designavit. Ab Abraham enim usque ad David tempora sine regibus fuit populus Judæorum ; regnum enim justum a David cœpit : deinde per reges actum genus omne est Judæorum , et intemerata usque ad transmigrationem eorum regna manserunt. Post transmigrationem vero in occasum degenerantis populi nobilitas circumcisa vergebat. ^a De quinquaginta vero successionebus quas ab Abraham Lucas contexendas putavit , numeri mystici servata gratia satis claret. Nam et decimus et septimus numerus mysticus est , et tertio uterque repetitus mysterium signal. Et pentecoste , cujus Lucas , et tesseractoste , cujus Matthæus secutus est gratiam , satis superque numerum mysticum prodiderunt.

17. Plerique etiam mirantur cur Thamar mulieris famosæ , ut illis videtur , Matthæus commemorationem in Dominica generatione contexendam putaverit. ^b Cur etiam Ruth , cur ejus quoque mulieris quæ Uriæ uxor fuit , et occiso **1320** marito , in David nuptias commigravit ; cum præsertim Sarræ , et Rebeccæ , et Rachel sanctarum feminarum nusquam fecerit mentionem. Sic enim habes : *Abraham genuit Isaac , Isaac genuit Jacob , Jacob genuit Judam et fratres ejus : Judas autem genuit Phares et Zaram ex Thamar* (*Matth. 1, 2 et 3*). Non otiose itaque hujus mulieris

^a Omnes edit. et pauci mss. , *De quinquaginta vero generationibus* ; alii plures et potiores , *successoribus*.

^b *Cur etiam Ruth , cur ejus.... commigravit*. Hæc in Rom. edit. non inveniuntur.

^c Quam turpe fuerit ante partum virgineum conjugatos liberos carere , declarat Rachel Gen. 30, 1, ubi Jacob marito , *Da mihi liberos* , inquit , *alioquin moriar*. Idem etiam cognoscimus tum ex dolore Annæ matris Samuelis , Reg. 1, tum ex verbis Annæ matris Joannis Baptiste , Luc. 1, 25. Leges quoque civiles apud Romanos lætæ sunt contra cælibes et orbos , nimirum *Lex Papia* , et *Lex Julia* : quarum pœnas Augustus , ut a Suetonio ac Tacito proditum est , auxit. Verum eas deum sustulerunt Christiani imperatores , cum Constantinus Magnus et Theodosius Junior easdem jam magna ex parte minuissent , ut intelligitur e Cod. Theod. lib. viii, tit. 16. L. unica , *De infirm. pœnis cælib.* , etc. Et Tit. *De jure libero-*

evangelista nomen inseruit , de qua divise tractandum videtur.

18. Primum enim si veris intendas animum , hæc mulier non tam famosa , quam justa ; non enim temporalis usum libidinis requisivit , sed successivam gratiam concupivit. Erat enim e deforme liberorum habere : quod etiam legum civilium fuit auctoritate mulctatum. Promiserat eam filio suo Judas , et pactarum fœdera distulerat nuptiarum. Per mortem promissi defunctus est sponsus. Nondum virginitas nondum viduitatis ^d ante Christi adventum vernabat gratia. Dolens se sine filiis remansisse , dolorem generationis commenta est , et Judam consilio pervertit ; ut se eidem offerret ornatam , postquam defunctam ejus cognovit uxorem. Vides utque mulieris vitam probari , quod non alienum præceptorum , non meretricio studio quasi meretrix nata est ; non enim vagam captavit libidinem , sed diu soceri fraudata promissis , ex ea familia delegerat , converso dolo , fructum voluit successivis adipisci. Quis itaque castior , illa quæ tantum spectavit promissum , an ille qui amorem ferre potuit oblatum ? Illa quæ sponsi familiam non negit , an iste qui meretricem putavit ? Illa quæ sui corporis volentibus non permisit ad coitum , an iste qui quod studio cœpit erroris , ad successivam gratiam castitate mulieris consummavit ? Illa quæ filios non habebat , et tempus conceptionis conjugii timebat excludi : illa quæ gravitatem prioris elegit , an iste qui ætatem adolescentioris amavit ? Denique ipse confessus est dicens : *Jacob dedit eam Selon filio meo* (Gen. xxxviii, 26). Hæc illa experiri exactorem ipsum suæ voluit castitatis. Denique nunquam postea virum experta est , ætatem viduitatis sumpsit a coitu : iste unius horæ impatiens , qui annos a puella exegerat castitatis , hunc expulit , e vestem mutavit , comam totundit , regem deseruit , thorum amator ascendit.

19. Sed non ita illam defendimus , ut istum accusemus : immo utrumque excusemus ; non auctores nos , sed mysterium quod copulæ illius fructus expressit ; generavit enim mulier Phares et Zaram , etc. L. 2 et 3 , in quas , sicut et in *Papiam* et *Juliam* consule Godef. Porro quod additur , *nondum virginitatis , nondum viduitatis ante Christi adventum vernabat gratia* , sic interpretare , ut non absolute cogentur existisse , qui has virtutes colerent ante Christi adventum ; cum contrarium Elias , Eliseus de virginitate , Judith , et Anna Prophetissa de viduitate convincant : sed indicatur easdem illas virtutes , ne admodum frequentes , nec magno in pretio fuissent ante Christi tempora.

^d *Ante Christi adventum* , in Rom. edit. reseratum est.

^e *Vestem mutavit* , lugubrem videlicet , seu viduitatis. Quod autem etiam dicitur , *comam totundit* , videtur nos priscum orientalium præsertim populum qui in luctu barbam ponebant , crines promittebant. Quod vero subjungitur , *rogum deseruit* , *rogus* , latet sumitur pro tumulo. Nam Hebræi , sicut et Ægyptii mortuos non urebant.

illos, generavit geminos. Unde non otiose Matthæus A utrumque signavit, cum Phares tantummodo commemorationem causa deposceret: **1321** Phares enim genuit Esron, Esron genuit Aram (Matth. 1, 3): deinde per ordinem singuli. Cur autem, cum Isaac duos generaverit, Jacob plures, singulorum tantummodo quos successionis Dominicæ causa posebat, fecit Scripturæ series mentionem, horum autem utrumque memoravit, nisi quia hic in utroque mysterium est?

20. Tractavimus moralem locum, quia non opera meretricis exercuit, sed munera fecunditatis elcgit: tractemus historicum, et mysticum ventilemus. Neque enim sine mysterio potest esse quod annulum, et monile accepit, et virgam. Non vilis persona quæ meretur accipere ornamentum, signaculum, potestatem: factorum signaculum, pectoris ornamentum, regis libertatis insigne. Ergo ut ordiamur historiam, cum generaret Thamar, legisti quia unus de utero ejus præmisit manum, quam corripiens obstetrix, coccum ligavit dicens: *Hic exiit prior* (Gen. xxxviii, 28). Ut autem manum revocavit puer in matris utero, statim exiit frater ejus. Dixit autem obstetrix: *Quid incisa est per te sepis? et vocavit nomen ejus Phares. Et post ipsum exiit frater ejus, in cujus manu erat coccum, et vocavit nomen ejus Zaram* (Ibid., 29 et 30). Vides quanta enigmata mysterium prodant? Manus præmissa, coccum ligatum, reducta manus, vox obstetricis gemina, quod prior alter exiret, sepe alter incideret.

21. Cur autem alter manum præmisit ex utero, C alter genitali præcessit exortu; nisi quia per geminorum mysterium gemina describitur a vita populorum: una secundum Legem, altera secundum fidem: una secundum litteram, altera secundum gratiam? Prior gratia quam Lex: prior fides quam littera. Et ideo gratiæ typus manum ante præmisit; quia gratiæ actus ante præcessit, qui fuit in Job, Melchisedech, Abraham, Isaac, et Jacob, qui per fidem sine Lege vivebant: *Credidit enim Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* (Gen. xv, 6). Melchisedech quoque sancti gratiam præcedens sacrificii figura monstravit (Gen. xiv, 18); prævenientes enim Legem patriarchæ sancti, præscriptorum vinculis absoluti, libera et consimili nobis Evangelii gratia refulserunt.

22. Junior horum frater, secundus ordo pietatis; D primus enim in patriarchis, secundus in regibus et sacerdotibus est. Utraque enim vita secundum Deum; quia illi quoque qui secundum legem Moysi religiosam et piam militiam militabant, non sunt gratiæ et honoris exsortes: sed prior pietatis fructus in autoribus, quam in hæredibus. Prior enim Zaram, qui interpretatione significat oriens; lux enim pietatis veri splendor orientis est, illius utique qui dixit:

A Oriens nomen est mihi: cujus in patriarchis primitus radius lucis illuxit (Zacch. vi, 12). Hi enim primi vitæ suæ actum in hoc sæculo præmiserunt, in quorum manu nostri quoque actus tamquam plenioris corporis, qui adhuc naturæ quodam generantis utero tenebamur, figura præcessit. Sed media tamquam sepis objecta Legis est observatio, et quodammodo vita majorum videtur incisa, de qua in typo illa obstetrix, fortasse justitia, quæ nos emissos alvo naturæ matris excepit, dixisse proditur: **1322** *Hic exiit prior*. Et revera mirabilis ille erat ordo pietatis, non a Moysæ, nec ab aliquo homine, nec per hominem, sed munere quodam sapientiæ spoute se infundentis impressus.

. **23.** Prima igitur disciplina pietatis secundum Evangelium; quia per crucem b et sanguinem credimus Christi, cujus Abraham diem vidit, et gavisus est (Joan. viii, 56): cujus Noe gratiam in typo Ecclesiæ figuratam, spiritali cognitione præsensit: cujus Isaac vicem in sacrificio non recusavit (Gen. xxii, 10): quem Jacob cum vinceret, adoravit (Gen. xxxii, 25): cujus Esaias ruborem vidit vestimentorum (nam secundum Evangelium vita etiam prophetarum est) (Esai. lxiii, 2): in cujus sanguine inter excidia mundi publicæ futurum salutis insigne Rhaab illa typo meretrix (Josue, ii, 1), mysterio Ecclesia indicavit: quæ multorum convenarum copulam non recusat, et quo conjunctior pluribus, eo castior: e immaculata virgo, sine rugâ, pudore integra, amore plebeia, casta meretrix, vidua sterilis, virgo fecunda. Meretrix, quia a pluribus amatoribus frequentatur cum dilectionis illecebra, et sine colluvione delicti: *Qui enim adhæret meretrici, unum corpus est* (I Cor. vi, 16). Vidua sterilis, quæ viro parere non norit absente: venit vir, et hunc populum plebemque generavit: Virgo fecunda, quæ hanc genuit multitudinem cum fructu amoris, sine usu libidinis.

24. Sed ut ad historiam revertamur: quid sibi volunt obstetricis eloquia dicentis: *Hic exiit prior*; nisi quia ejus typum gerebat, qui ortu corporis posterior, virtute et veritate primus existens, principatum sibi omnium vindicavit? Inde et Joannes: *Post me venit vir, qui ante me factus est* (Joan. i, 17). Quid sibi vult quod coccum in manu ejus ligavit, nisi quia typus ejus erat, qui d crucis indicio suæ, et sanguinis effusione actum illustravit humanum? Itaque posteaquam manum reduxit, quasi incisione facta sepis, exiit frater ejus, quem quasi medium parietem sepis vel maceris Apostolus nominavit (Ephes. ii, 14), atque ipse de incisione nomen accepit; Phares enim divisio est: unde et Pharisei nuncupati, eo quod a multorum se conjunctionibus separarent. Beatius autem et multo melius fuisset non incidi sepe, sed unam eandem et indivisam permanere.

a Vita populorum. Ultimam vocem expunxerat Rom. edit.

b Rom. edit., et sanguinem credimus Christo.... in typo arcæ figuratam, etc.

c Cod. Mich. et Colb. unus, intemerata genitrix.

Et post tria verba ubi edit. amore repleta, pauci mss. amore plebeio casta, longe plurimi, amore plebeia, casta. Melius; idem enim est, atque amore popularis, quod non male aptatur Ecclesiæ.

d Mss. nonnulli, crucis incisione suæ.

Quod fieri potuit, si ei vitæ quæ prior manum misit, hoc est, actum ostendit suum, ^a consequens fuisset ejus vitæ militia quæ secuta est. Multo enim melius, si circumcensus populus vitam majorum voluisset imitari; sic enim fuisset una sepsis, una maceria, una ædificatio priorum ac sequentium. Sed quia primum illum vitæ actum posterioris infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio facta sepsis ejus sive maceriæ, quæ secundum Deum ædificata erat, tamquam medius paries interjectus est; ut illa sepsis, hoc est, perpetua atque continua bonorum morum ædificatio rumperetur. Sepsis enim est qua ager circumdatur fructuosus, furis removetur incursus, quæ culta claudit: hæc si maneat, domus tuta est. Denique, *Auferam, inquit, maceriam ejus, et erit in dir-*

ruptionem (Esai. v, 8).
 25. Optemus ut hæc integra sit maceria domus nostræ, domus spiritualis quæ in nobis est, non enim **1323** ab homine exædificari potest, sed a Deo vivo, qui ait: *Et maceriam circumdedi (Esai. v, 2).* Perdiderunt igitur salutem qui maceriam perdiderunt. Maneat ergo maceria, maneat hæc sepsis. Vis scire quam sit utilis sepsis? *Sepi aures tuas spinis et tribulis, et noli audire linguam nequam (Eccli. xxviii, 28).* Sepsis enim ista te defendit a culpa.

26. Ergo Dominus Jesus qui postea secundum carnem venit in lucem, veteris illius munitionem sepsis instaurans, in majorum nos actum et antiquam simplicitatem fidei reformavit. Unde de eo ^b et propheta dixit: *Vocaberis ædificator sepsis (Esai. Lviii, 12).* Tulit enim illum obicem qui unitatem mentis et corporis, scientiamque vitæ simplicitate dividebat; atque ipse factus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium ^c parietem sepsis solvit. Quem parietem exponit Apostolus inimicitias esse in carne (*Ephes. ii, 14*). Has ergo inimicitias tulit Dominus, et pacem re-fudit, legemque mandatorum in decretis evacuavit; ut duos conderet in uno novo homine: in quo non solum exteriorem et interiorem, sed etiam Judæum significat et Græcum, ut esset omnia et in omnibus Christus. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, et quasi medium solvit Legis parietem: qui nos ab ea pietate quæ secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat, eo quod juxta Moy-si legem non erat ^d facile atque possibile gentibus militare Deo, cum inanis superstilitio Judæorum purum affectum gentium a subeunda observatione revocaret. Quid ergo? Lex inutilis? Absit: sed utilis incredulis, infirmis necessaria, quæ lubricos et errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, et observationum attentione concluderet. Bona autem Lex est, quia spiritualis. Ei ergo non bona, qui non

putat spiritalem: qui mente exiguus humilisque actus, eam quæ super Legem est, majestatem scilicet Christi videre non potuit. Quam utique tamquam supra illum parietem respiciens ille mente sublimis Esaias gloriam Dei vidit (*Esai. vi, 4*), quæ videtur in montibus, non in collibus.

27. Docuit itaque nos Ecclesia in Canticis canentium, quod iste paries Domino nostro Jesu Christo obsistere non potuit, nec ei qui secutus est Christum dicens: *Vox fratris mei: ecce hic venit saliens super montes, et transiliens super colles, similis frater me capræ vel hinnulo cervorum in montibus Bethel. Et illic retro post parietem nostrum, prospiciens per parietem, prospiciens per retia. Respondit frater meus: dixit mihi: Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea; quoniam ecce hyems transiit, pluvii abiit discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus candi advenit, vox turturis audita est (Cant. ii, 8-11).* Flores, apostoli: tempus messis ^e fructus est Christus: vox turturis, vox Ecclesiæ. Jure igitur Dei Filius posteaquam terrenos homines nec gradientes ad superna, et corporalibus inspexit angustiis coartatus (non enim erat (*Psal. xiii, 3*) qui faceret bonum, non erat usque ad unum) descendere in terras dignatus est; ut parietem illum Legis, hoc est, nilem quandam et superstitionem intellectus corporalis auferret, quæ quasi premeret **1324** et obumbraret corda populorum. Melior igitur maceria, quam paries. Denique non bonus paries dealbatus. Quod non otiose dictum est principi sacerdotum, eo quod ^c medii parietis impedimenta servabat (*Act. xiii, 5*), quem Dominus Jesus abstulit quasi duram militiam, quo clariorem observantiam religionis infunderet; ut jam non unum Judæorum genus quasi corpori quodam præscripto Legis inclusum, sed omnes gentes ad Dei cultum per Evangelium vocarentur.

28. Duo igitur gemini duæ geninæ vitæ, duæ geninæ sunt militia; ita ut prior melior sit sequente. Et ideo quod est melius reformatum est. Quis autem neget Evangelium præstare Legi? Bona tamen Lex, si supra litteram mentem erigas: *Littera enim occidit. (II Cor. iii, 6).* Quid autem haberet hæc historia gratiæ, nisi lucem tanti mysterii videremus? Docuit enim nos Apostolus sanctus in simplicitate historię secretum querere veritatis, et in quosdam non intelligibiles secundum litteram disputationes sensum referre, scribens: *Dicite mihi qui Legem legistis, Legem non audistis? Scriptum enim est quia Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et unum de libera: sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, secundum promissionem. Quæ sunt, inquit, per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo Testamenta (Galat. iv, 21-24).* Et infra: *Quæ autem*

^a Rom. edit., *consequens fuisset vita quæ secuta est.*

^b Mss. aliquot, *et propheta dixit.*

^c Rom. edit., *parietem maceriæ solvit.*

^d Rom. edit. contra cæterarum, ac mss. fidem eliserat, *atque possibile.* Sed jam advertimus, non possibile, sæpe pro difficili, usurpari.

^e Edit. et quidam mss., *fructus est Christus.*

^f Ita cuncti mss. Edit. vero, *Dicite mihi sub Ley volentes esse, Legem, etc.* His accedit Apostoli textus atque omnes versiones, excepta Æthiopica, ubi secundum interpretem legitur: *Dicitis mihi: In præcepto Legis sumus, et non audistis Legem:*

ursum est Hierusalem, libera est (Ibid., 26). A

29. Ad illam igitur quam medius paries incidere et dividere non potuit, mentis sublimitate tendamus. Solutus est enim secundum intellectum corporalem ille paries veteris Testamenti: expulsa est ancilla, tenetur libera. Ex libera sumus liberi; libera est enim Ecclesia, expulsa est Synagoga. Serviebat enim populus Judæorum, remotum est servitutis jugum, quod nostræ animæ quædam colla reprimebat; ne ultra parietem vitæ prioris possemus aspicere. Habemus jugum bonum ac leve, quod habenis pacis, et gratiæ vinculis magis erigat, quam deprimat copulatos. Hic est Dominus, cujus in Zara typus ante præcessit; eo quod ex tribu et ex semine illius Zaræ Dominus Jesus secundum carnem non solum a femina, sed etiam sub Lege generatus est; ut eos qui sub Lege erant, redimeret pretio sanguinis sui. Cujus figura ideo in manu illius Zaræ præcessit; ut promitteret nobis quia venturus erat, qui veteris vitæ revocaret usum, et libertatem quam tribuerat primo illi Adæ, in Adam novissimo reformaret; ut jam genus hominum sine lege sit servitutis.

30. ^a Si igitur Thamar cognovimus propter mysterium inter Dominicas generationes esse descriptam: Ruth quoque sine dubio pari ratione minime prætermittamur æstimare debemus: de qua sensisse videtur Apostolus sanctus, cum alienigenarum vocationem gentium spiritu prævideret per Evangelium esse celebrandum, dicens quod Lex non sit justis posita, sed injustis (I Tim. i, 9). Quomodo enim Ruth, cum esset alienigena, Judæo nupsit? Et qua ratione in Christi generatione ejus putavit evangelista copulæ commemorationem esse **1325** faciendam, quæ Legis serie velabatur? ^b Non ergo ex legitima Salvator generatione manavit (Deut. xxiii, 3)? Videtur esse deforme, nisi ad Apostolicam sententiam revertaris, *quia lex non est justis posita, sed injustis*. Hæc enim cum sit alinigena et Moabitica (præsertim cum lex Moysi prohiberet has nuptias, Moabitasque excluderet ab Ecclesia; sic enim scriptum est (Ibid.): *Moabitæ non introibunt in Ecclesiam Domini usque ad tertiam et quartam generationem, et usque in sæculum*) quomodo intravit in Ecclesiam, nisi quia sancta et immaculata moribus supra legem facta est? Si enim Lex impiis et peccatoribus posita est, utique Ruth, quæ definitionem Legis excessit, et intravit in Ecclesiam, et facta est Israelitis, et meruit inter majores Dominici generis computari, propter cognationem meatu electa non corperis, magnum nobis exemplum est, quia in illa nostrum omnium qui collecti ex gentibus sumus, ingrediendi in Ecclesiam

Domini figura præcessit. Hanc igitur æmulemur; ut quia hæc moribus hanc prærogativam meruit adsciscendæ societatis suæ, sicut historia docet: nos quoque propter morum electionem in Ecclesiam Domini, meritis suffragantibus, allegemur.

31. Etenim cum Israelitis in diebus Judicium superioribus fames temporibus urgeret, a Bethlehem civitate Judææ, in qua natus est Christus, abiit vir colere in agro Moab cum uxore et duobus filiis, Elimelech viro nomen, mulieri Noemi. Filii ejus acceperunt sibi uxores Moabitas, nomen uni Orpha, et nomen secundæ Ruth: et inhabitaverunt illic quasi decem annis, et mortui sunt. Sed derelicta mulier, duobus filiis et viro proprio destituta, cognito quod Deus visitaret Israel, regredi domum parans, cœpit suadere ut domum propriam repeterent uxores filiorum suorum. Una concessit: Ruth vero cum socru mansit. Cui cum diceret socrus: *Ecce jam consponsa tua ad populum suum regressa est, et ad deos suos: et tu revertere pariter cum consponsa tua, respondit Ruth: Non contingat mihi dimittere te, et redire ad deos meos; quia quocumque tu ieris, ibo tecum, et ubi tu habitaveris, habitabo. Populus tuus, populus meus: Deus tuus, Deus meus. Et ubi mortua fueris, moriar: et ubi sepulta fueris, sepeliar* (Ruth. i, 15, 17). Atque ita duæ pervenerunt Bethlehem. Hos igitur mores, atque ^d hanc sanctitatem erga socrum, pietatem erga defunctum, religionem erga Deum cum cognovisset Booz proavus David (Ruth. iv, 13), juxta legem Moysi, ut semen defuncti proximi suscitaret, eam sibi elegit uxorem.

32. Refert autem advertere quod et in agro pleno messis reperta, manipulos, sicut scriptum est (Ruth. ii, 17), colligens, et socrum fructus reservans, et non post juvenem abiit, sed virum perfectum secuta est, **1326** unde et meruit audire: *Quia mulier virtutis es tu; vel quia bene fecisti misericordiam tuam novissimam, plus quam primam* (Ruth. iii, 10). Novissima enim misericordia Ecclesiæ congregatæ præstat priori. Quod brevius hic dicimus, quia plenus in libris digessimus quos de Fide scripsi (Lib. iii de fide ad Gratian., c. 5). Appropinquavit autem qui longe erat; quia elongavit qui proximus erat, et calcementum proximi, muliere acquisivit accepta. Mos enim erat ut qui proximus erat, si nollet accipere in conjugium propinquam suam, calcementum suum solveret, et aliis cederet (Ruth. iv, 7): in quo non mediocre mysterium, eo quod is qui alienigenam in typo sumpsit, evangelizandi accepit facultatem.

33. Denique in typo has fuisse nuptias testatur

^a Rom. edit. sola, *Sic igitur... descriptam: Qui fuit Obed, qui fuit Booz, etc. Cur etiam Ruth mentionem fecit Matthæus.*

^b Edit. Amerb. atque Era., *Non ergo quod ex legitima, etc. Gill. cum paucis mss., Non ergo quod non ex legitima Salvator generatione manavit videtur, etc. Nullo sensu. Edit. Rom., Non ergo ex non legitima Salvatorem generatione manasse videtur, etc. Non melius, licet illi unus e Vat. cod. astipuletur,*

nisi quod ante, *legitima, deest, non.* Germana lectio est, quam ex mss. decem optimæ notæ restituimus.

^c Mss. non pauci, *redire ad Deum meum.* Alii, et edit. *redire ad Deos meos.* Sed in sacris cod. neutrum invenias; ut verisimile sit meram esse verborum Noemi repetitionem ab aliquo librario scriptore in Ambrosianum textum inductam.

^d Rom. edit., *hanc charitatem erga socrum.*

^e Ita mss. sex probatissimi, neque ab his recedunt

benedictio seniorum dicentium : *Det Dominus mulierem quæ intrat in domum tuam, sicut Rachel, et sicut Liam, quæ ædificaverunt domum Israel, et facere virtutem in Ephrata : et sit nomen in Bethlehem : et fiat domus tua sicut domus Phares, quem peperit Thamar Judæ. De semine tuo det tibi Dominus ex hac puella. Et accepit Booz Ruth, et facta est in matrimonium (Ibid., 11-13)*, et peperit Obed patrem Jesse, avum David. Recte igitur sanctus Matthæus per Evangelium gentes ad Ecclesiam vocaturus, auctiorem ipsum a Dominum gentilis congregationis, alienigenarum generationem secundum carnem assumpsisse memoravit; ut jam tunc esset indicium quod illa generatio ederet gentium vocatorem, quem sequeremur omnes ex alienigenis congregati, relinquentes paterna, et dicentes ei qui nos ad Dei cultum vocaret, verbi gratia Paulo, aut cuicumque episcopo : *Populus tuus, populus meus : et Deus tuus, Deus meus (Ruth. 1, 16)*. Ergo Ruth, sicut Lia et Rachel, oblita populum suum, et domum patris sui, solvens vinculum Legis, ingressa est in Ecclesiam.

34. Solvit autem calceamentum, qui non accepit Ecclesiam. Et Moysi dicitur : *Solve calceamentum pedum tuorum (Exod. 3, 5)*; ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur. Solus ille non solvit, qui verus est sponsus. Et ideo dicit Joannes : *Cujus non sum dignus solve rē cotrigiam calceamenti ejus*. Ergo et hic typus est, et ædificavit domum Israel.

35. Quam vero commemoratio ejus Dominicæ prosapiæ fuerit inserenda, declarat mysterii altioris expressio, qua prophetatum est ex genere ejus in Ephrata Christum esse generandum, cum dicitur : *Det tibi Dominus.... facere virtutem in Ephrata, et sit nomen in Bethlehem (Ruth. 1, 11)*. Quæ est enim virtus, nisi quæ per Christum gentium populos congregavit? Quod autem nomen, nisi illud quod Bethlehem patria Domini secundum carnem nascentis est facta? Unde per prophetam dictum est : *Et tu Bethlehem Judæ, non es minima inter principes Juda; ex te enim exiet princeps qui 1327 regat populum meum Israel (Mich. 5, 2)*. Videmus igitur mulierum commemoratiōni historiam, mores, mysterium convenire.

edit. nisi quod pro, *dicimus*, legunt, *comprehendi*, non secus ac multi ex mss. Aliorum vero nonnulli, præstat priori : *in quo non mediocre mysterium* : quiddam, præstat priori. *Et non mediocre mysterium*, etc. Quidam etiam omittunt, non. At certe hæc verba : *in quo non mediocre mysterium*, incuria amanuensium vel loco mota, vel superaddita videntur, cum eadem paulo post repellantur.

^a Era. et seq. edit., *Dominum gentilitiæ congregationis*.

^b Rom. edit., *Bethlehem Ephrata non es minima in millibus Juda* : nimirum ex LXX, apud quos, καὶ οὐ βηθλεὴμ οἶκος Ἐφραθὰ. ἀλεγομένης εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰουδα. Ubi tamen vides negationem deesse, quam nec ulla biblia aliorum idiomatum agnoscunt. Vet. autem edit., *Bethlehem Judæ.... inter principes Juda*. Cui lectioni suffragantur scripti cod. nisi quod optimi habent, *Bethlehem Judæ*; et alii nonnulli, *nequaquam minima es*; quo modo etiam reperitur

36. Neque tamen aburo cum Thamar et Ruth descendendo, peccatores quoque inter majores Domini generis computatos : quorum commemoratiōnem sanctus Lucas declinare desiderans, aliam quendam successionum ordinem tenuit : neque Achab, neque Jechoniam, neque postremo Uriæ uxorem nominandos putavit; ut immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet. Sed ut illi consilii sui ratio subsistat : ita etiam sancti Matthæi consilium rationis justitia non abhorret. Nam cum evangelizans Dominum secundum carnem esse generatum, et omnium peccata susciperet, subjectum injuriis, et ditum passioni; ne hujus quidem putavit exorsus asserendum esse pietatis, ut maculate quoque virginis non recusaret injuriam : simul ne puderet Ecclesiam de peccatoribus congregari, cum deus de peccatoribus nasceretur. Postremo ut beneficium redemptionis etiam a suis majoribus inchoaret : quis putaret originis maculam impedimento esse virtuti : nec se insolens de sui se generis vilitate jactaret, neve parentum crimina verecunde erubesceret, cui obumbratæ originis facultas a retur flore virtutis.

37. An vero sanctus David, licet multa ejus mysterium figerentur, non eo præcelsior, quod nimenem se esse cognovit, et commissum super abrahæ Uriæ uxore peccatum penitentiam putavit lacrimis abluendum, ostendens nobis neminem virtutis præcipue debere confidere? Habemus enim adversum magnum, qui vinci a nobis sine Dei favore non potest. Et plerumque in illustribus et beatis viris gravia peccata fuisse reperies; ut quasi homines tentari patuisse cognoscas, ne virtutibus egregiis plures homines crederentur. Si enim David quia præsumptione virtutis elatus dixerat : *Si reddidi retributibus mihi mala (Psal. vii, 5)*; et alibi : *Ego exultavi in mea abundantia, non movebor in æternum (Psal. xxix, 7)*; statim insolentia hujus poenitentibus se memoravit, dicens : *Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus (Ibid., 8)* : si ipsi Dominici generis auctor insolentia excepit offensam : quanto magis nos cæteri peccatores, quibus nullas defragatur prærogativa meritorum, insolentia scap-

apud Matth. 11, 6.

^c Rom. edit., *commemorationem historiarum, moribus mysterium convenire*. Vet. cum paucis mss. *commemorationi historiarum, moribus*, etc. Alii vero eod. magno numero et auctoritate, ut in textu.

^d Ita edit. ac mss. omnes tribus exceptis, qui legunt : *Ille consilii sui ratione substitit*. Contra vero mss. quatuordecim optimæ notæ in fine loci habent, *a rationis justitia adhorret*; ubi edit. et soli quatuor mss., *a ratione justitiæ*, etc. Denique ubi edit. *de Zara esse generatum* : in memoratis quatuordecim mss. non invenias, *de Zara*, quod videtur absurde superadditum, cum Ambrosius ipse nomen de Zara, sed de Phares Christum descendere, supra, num. 19, observaverit. Nam quod idem ait num. 29, *Dominum ex tribu et semine Zaræ generatum esse*, hoc perinde interpretamur ac si scriptum esset : ex eadem tribu et semine, quibus editus fuit Zara, Christus esse propagatum.

um timere debemus, in quo naufragium sit honorum; præsertim cum tantus vir nobis et magisterii auctor sit et exempli, qui quasi palinodiam quamdam ad repropitiandum Dominum in posterioribus canendam putavit, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque in altum elati sunt oculi mei* (Psal. cxxx, 1); et Dominus a dextris meis, ne commovear (Psal. xv, 8); scivit enim quando se sibi credidit, esse se lapsum. Denique nihil aliud esse in homine designavit, nisi quia **1328** Deum novit. Sic enim habes: *Quid est homo, quod innotuisti ei: aut filius hominis, quia computas eum* (Psal. cxlvi, 3)? Si ergo David insolentiam damnat, humilitatem induit, recte in historia uxoris Uriæ magisterium istud affectandæ humilitatis adsciscitur.

38. Et tamen si ex ea natus est ille pacificus Salomon, videamus ne forte mysterium sit, quod sublato eo de medio, qui ante conjugio suo plebem gentium vindicabat, alii Ecclesia viro nupserit, vero David. David enim vocatus est Christus, in parentis nomen adscitus, juxta quod scriptum est: *Inveni David servum meum* (Psal. lxxxviii, 21); cui nupsit Ecclesia, quæ Verbi semine, et Spiritu Dei plena, Christi corpus effudit, populum scilicet Christianum. Est ergo mulier, quæ vivente viro alligata est legi: et ideo mortuus est vir ejus; ut non esset adultera, si esset cum alio viro. Mysterium igitur in figura, peccatum in historia: culpa per hominem, sacramenta per verbum. De qua historia quoniam alibi plenius diximus, hic transcendendum videtur. Meritoque sanctus David de hac historia mysticum psalmum quinquagesimum scripsit propter Bersabee nuptias, dicens: *In plurimum lava me ab injustitia mea, et a delicto meo munda me* (Psal. l, 4). Si iniquitatem suam Dei amicus agnoscit, et meritis suis obstare delictum: si denique Deo se peccasse confitetur; cur tu de confessione criminis erubescas, cum criminis commentum, non confessio sit pudori?

39. Ergo cum David Bersabee historiam non prætermiserit in suis Psalmis; ut in ea vel mysterium, vel actum perfectæ penitentiae nos doceret, jure videmus etiam in generationibus Dominicis non prætermittam; quia et ipse David qui eam accepit in uxorem sibi, generationis Dominicæ secundum carnem præcessor asseritur. Cujus speciale, ut diximus, meritum; ut Ecclesiæ in hoc mysterio videret exortum, et acciperet oraculum quod ex suo Christus genere nasceretur. Alterum enim ad Ecclesiam per-

tinet, quod dixit: *Ecce audivimus eam in Ephrata: invenimus eam in campis silvæ* (Psal. cxxxii, 6). Alterum specialiter ^a ad Dominici corporis sponsonem, quod oraculo manifestissimo revelatur, cum dicitur: *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Ibid., 11). Noli tamen tanto negligens esse promisso; non enim ^b sine definitione datum est. Sed si custodieris testamentum, et testimonia servaveris Domini, quæ in Evangelio se pollicetur esse dicturum, tibi quoque copia sedis patebit æternæ. Hæc de uxore Uriæ.

40. De Achab autem satis claret, cui uxor Jezebel (III Reg. xvi, 31); et de Jechonia de quo satis idoneus auctor est Hieremias, maximi reum esse delicti: cui etiam quod habuit nomen, eripuit. Et ideo qui Joachim in Regnorum libris dicitur (IV Reg. xxiv, 1), Jechonias ab Hieremia est nominatus, dicente eo, *Abjectus est Jechonias ut vas, non est usus in eo; propter quod* **1329** *projectus est ipse, et semen ejus. Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum; quia non exsurget ex semine ejus sedens in throno David, princeps adhuc in Juda* (Jerem. xlii, 28-30). Eo enim regnante, Judæam Babylonii vastaverunt, neque postea umquam de semine ejus regnum quisquam in Judæa potuit obtinere. Postea enim populus de captivitate dimissus, sub sacerdotibus et tetrarchis fuit. Unde etiam usque ad Christi generationem mansere tetrarchæ, ne ipsi quidem, quantum historia docet, regalis dignitatem generis reservantes.

41. Fertur enim ab his, qui sive argumentati, sive simpliciter docentes, sive vere astruentes tradiderunt nobis, quia Idumæi latrones Ascalonem urbem Palæstinæ ingressi, de fano Apollinis quod vicinum muris erat, Antipatrum Herodis cujusdam ^c Hieroduli filium inter alios abduxere captivum, quem pater redimere propter paupertatem nequivit. Is igitur imbutus disciplinis et mysteriis Judæorum, Hyrcano Judææ regi amicitia copulatur, quem pro se ad Pompeium Hyrcanus legatum direxit: et quia legationis fructu potius est, per eam gratiam partem regni affectavit. Occiso autem Antipatro propter felicitatis invidiam, filius ejus Herodes postea sub Antonio senatusconsulto Judæis regnare præceptus est. Cujus Herodes filius et alii tetrarchæ. ^f Quod ideo ex Græcorum historiis putavimus transferendum, ut clarent Herodem nullo affinem generi Judæorum, regnum adulterina fraude quæsisse. Denique conscius ignobilitatis suæ, ne qua posteris suis vel de præ-

^a Omnes edit., ad Dominici corporis susceptionem; omnes mss.,... sponsonem.

^b Rom. edit., sine conditione. Aliæ ac mss. omnes, sine definitione. Sed hic utriusque eadem plane significatio est.

^c Rom. edit. cum duobus aut tribus omnino mss., cujus non est usus in eo, unus aut alter, cui non est usus in eo. Paulo post Corb. solus, et semen ejus a terra. Audi, etc. Ful., et semen ejus in terra. Terra, audi, etc. Postremo major ac potior pars mss., princeps. Adhuc eo enim regnante; tres, in Judæa regnante, etc.

^d Quidam mss., et semen ejus a terra. Audi, etc.

^e Hieroduli, hoc est, servi seu ministri cujusdam ædis sacræ, puta custodis, ut interpretantur cod. Colb. unus, et Ful.

^f Hæc iisdem pene verbis leguntur apud Eusebium lib. i hist. cap. 7, isque ea ex Africano desumpsisse se testatur: sed narratio illa ut prorsus fabulosa et commentitia rejicitur; neque omnino probatur Ambrosio. Cæterum cur hic tanto studio de Christi genealogia disputetur, non alia videtur esse causa, quam ut Judæi et gentiles, qui cum Juliano apud Cyril. lib. viii et aliis locis evangelistarum dissensionem Christianis nunquam non objiciebant, revincerentur.

scripto veteri quæstio moveretur, scripturas eorum incendit, exstimans quod si iudicia de publico sustulisset, nullis aliis testimoniis clarere posset, quin de patriarcharum vel proselytorum veterum genere demanaret. Sed ut pleraque curæ humanæ sunt, cognitioni hoc et indagini veritatis præjudicare non potuit.

42. Ne nobis tamen possit præjudicare videamus, qui veri regalisque generis dicimus Christum, et per veros et nobiles reges actum Domini genus. Sed ubi adulterina regnum affectavit propago, successionem nobilitatis suæ, non potentia, sed generationis ordo servavit. Tamen ipsum regem secundum honorem sæculi non accepimus Christum. Quomodo ergo *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. cxxxii, 11)?* Quomodo et angelus de eo dicit, quod *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Jacob (Luc. 1, 32)?* Quomodo regnare promittitur, nec ostenditur? Aut quomodo ex semine Jechoniae nullus regnaturus dicitur per prophetam? Si enim Christus regnavit, ex semine autem Jechoniae Christus est, propheta mentitus est, mentita sunt et oracula. Sed illic futuros ex semine Jechoniae posteros non negatur; et ideo de semine ejus est Christus: et quod regnavit Christus, non contra prophetiam est; non enim sæculari honore regnavit, nec in Jechoniae sedibus sedit, sed regnavit in sede David. **1330** 43. Verum cum ipse Jechonias David sedit, quemadmodum solvitur quod dictum est, quia David sedem Jechoniae posteriori non sedebunt, cum eadem sedes fuisse videatur amborum? Itaque et nos sedem David fuisse negare non possumus; non eandem tamen regis David sedem Christus, quam Jechonias sedit; immo nec quisquam alius ex genere David sedem ejus potuit sedere, quam Christus; quia nec in alio semen ejus æternum est, sed in Christo, sicut Deus ipse juravit dicens: *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et sedes ejus sicut sol in conspectu meo (Psal. lxxviii, 36-38).* Quem igitur dicit hic? Non Salomoneum utique, non Roboam, non Nathian, sed illum de quo solo potest dicere: *Ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. Ipse invocabit me, Pater meus es tu (Ibid., 26 et 27); et Ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli (Ibid., 30).* Non utique hunc thronum Salomon sedit, non Roboam, non Jechonias. Vis scire quis sederit? Hic est de quo dicit angelus ad Mariam: *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur: et dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis (Luc. 1, 31 et 32).* Si angelo non credis, ipsi saltem Domino crede dicenti: *Tu dicis, quia*

A ego sum rex (Joan. xviii, 37). Numquid ergo et ipse mentitus est, quia regnare se dixit, qui non regnavit in terris? Quomodo Scriptura solvitur, quæ regnum eum dicit, et regnare non astruit?

44. In abruptum disputationis venimus, hæc in vado, et quodam veritatis naufragio fluctamus. Excitemus igitur Christum, ipsum interrogemus, ipse respondeat. Interrogemus Scripturas. Invenimus quia regnum Domini non est de hoc mundo; ipse enim dixit: *Regnum meum non est de hoc mundo (Ibid., 3).* Qui dicit non esse de hoc mundo regnum suum, intendit esse supra mundum. Ita et erat regnum ejus, et non erat: non erat in sæculo, erat supra sæculum. Erat ergo regnum aliud veri David, quod Christus accepit: et erat semen aliud David, quod æternum manet, de quo solus generatus est Christus qui solus verus filius David, cujus etiam solus semen accepit, juxta quod scriptum est: *Inveni David servum meum, in oleo sancto meo unxi eum (Psal. lxxxviii, 21).* Quod utique non de propheta David sed de Domino dici præmissa declarant; scriptum est enim: *Posui adjutorium super potentem, et exaltavi electum de populo meo (Ibid., 20).* Solus electus, solus electus est Christus. Sanctorum etiam majus in fide, quam in generatione semen est. Et hoc Apostolus: *Si enim qui ex fide sunt, hi filii Abraham. (Galat. iii, 7).*

45. Illud quoque non prætermittendum putamus, quod a David temporibus usque ad Jechoniam, habet, usque ad captivitatem, cum decem et septem fuerint reges Judææ, quatuordecim generationis sanctus Matthæus posuerit: et rursus ab Jechonia usque ad Joseph cum virginitate **1331** generationes decem computentur, postea quatuordecim generationes descriptas esse memoraverit. Sic enim habet: *Omnes generationes, ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim: et a David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim (Matth. 1, 17).* Et primum oportet agnoscere, quod ante jam diximus, posse plures esse successiones, et pauciores generationes. Possunt enim diutius vivere aliqui, et serius generare, ad certe penitus exsortes generationis existere. Itaque non quæ regum, eadem generationum temporum. Unde et Matthæus eos quos ad generationem non putavit pertinere, præteriiit. Nam si propositum esset ei successiones describere, rationabiliter moveremur, cur cum Regnorum libris et Paralipomenis conveniat, quod post Joram Ochozias regnaverit, et Jodam, et Amasias: Amasias autem successerit Ozias: sanctus Matthæus tres illos reges præterierit, Ochoziam, Jodam et Amasiam, et post Joram Josaphat subjecerit. (*IV Reg. viii, et deinceps; II Par. xii,*

^a Edit. in Christo meo; mss., in sancto meo.

^b Mss. non pauci, cum varietate. Melius alii atque omnes edit. cum virginitate.

^c Omnes edit., et post Joram Oziam subjecerit. Mss. e contrario, et post Joram Josaphat subjecerit.

Quæ quidem vera lectio est, cum infra in omnibus omnino mss. et edit. hoc ipsum nomen invenitur. Quocirca nihil absurdi dicturum eum putamus, qui affirmavit, Oziam Ambrosio trinominem fuisse, ac non modo Oziam atque Asariam, quibus vocabulis in

deinceps). Sed non eum in regum successione, A sed in generatione subjecti. Denique generationum relatores se fuisse memoravit: potuit autem fieri et et Joram tardius generaverit, et Josaphat serius perceperit regnum; atque ita Joram patri suo, cui in potestatem non successit, in generatione successerit.

46. Quod vero post Jechoniam duodecim generationes enumerasse videtur Evangelista, si diligenter advertas, hic quoque quatuordecim generationum poteris invenire rationem. Duodecim enim usque ad Joseph numerantur, non usque ad Christum. ^a Tertius decimus est Christus. Sed nihil refert utrum in duabus generationibus, an in una mendacium sit. ^b Tamen ne hic quidem cæcum aliquem scopulum aut naufragium invenias veritatis. Duos Joachim, hoc est, duos Jechonias fuisse historia indicat: unum ^B ante transmigrationem, alterum in ipsa transmigratione generatum, id est, patrem et filium. Ergo pater inter generationes superiores est computatus, qui successit Josiæ: filius inter posteriores, qui successit patri, id est, nepos Josiæ. Duos autem fuisse Regnorum libri indicant. Sic enim scriptum est: *Et imperavit Pharaon super Israel, Joachim filio Josiæ regnante in Judæa pro Josia patre suo; et convertit nomen Joachim in regnando, et undecim annos 1332 regnavit in Hierusalem (IV Reg. xxiii, 31 et 36).* Quibus subjecti: *Et reliqua verborum Joachim, et omnia quæ fecit, nonne scripta sunt in libro verborum, et in diebus eorum, qui regnaverunt in Judæa? Et dormivit Joachim cum patribus suis; et regnavit Joachim filius ejus pro eo.... Filius decem et octo annorum erat Joachim, et cum regnaret, tribus mensibus regnavit in Hierusalem: nomen matris ejus Mesola.... et omnia quæ fecit sub oculis Domini pater ejus, et ipse fecit: et in diebus ejus ascendit Nabuchodonosor, rex Babylonis, in Hierusalem (IV Reg. xxiv, 5 et seq.).* Vides igitur quod alius fuerit Josiæ filius, alius nepos: filius ille, cui Hieremias nomen imposuit, nepos iste qui patris vocatus est nomine. Et bene sanctus Matthæus a Pro-

sacris paginis nuncupatur, appellatur, sed et avi nomine Josaphat. Nec vero desunt exempla Hebræorum qui similiter triplici nomine vocati sint, ut videre est apud Corn. Jans. Comment. in Conc. Evang. part. 1, cap. 6.

^a Mss. aliquot. *Tertius decimus est Christus ex Joseph.*

^b Hic trifariam dividuntur mss. Etenim Corb., Mich. et alii sex optimæ notæ præferunt: *Tamen ne hic quidem eum capere aliquem scopulum, aut (quidam, et) naufragium invenias (vel ut nonnulli, invenies) veritatis.* Reliqui vero partim cum ant. edit. legunt: *Tamen ne hic quidem capere aliquem scopulum aut naufragium possis, invenies veritatem;* partim cum edit. Rom. ut supra in corpore. Et hi cod. quamquam pauciores, nobis tamen videntur hoc loco potiores, cum sensum clariorem, atque elegantiorum phrasim exhibeant.

^c Ita mss. et vel. edit. magno consensu. Non tamen distentur ab historia sacra prout in Bibliis omnibus exhibetur, hunc locum dissidere haud medio-criter. Itaque Rom. edit. eum emendare conata est in hanc formam: *Et constituit Pharaon super Judam et Hierusalem Eliachim filium Josiæ regem pro Josia patre ejus, et convertit nomen ejus Joachim... in libro*

pheta noluit discrepare; ut non Joachim, sed Jechoniam nominaret. Simul, ut supra diximus, majorem fructum Dominicæ pietatis astruxit, si generis nobilitatem non in omnibus Dominus requisivit: sed de captivis et peccatoribus congrue nasci voluit, qui remissionem veniebat prædicare captivis. Non igitur suppressit alterum Evangelista, sed utrumque signavit; quod uterque Jechonias dictus sit. Ita addito juniore Jechonia, generationes quatuordecim computantur. Ergo illa Matthæus.

47. Pulchre autem Lucas quoniam filios Jacob plures non poterat comprehendere, ne extra generationes evagari superflua serie videretur; licet in aliis, id est longe posterioribus, patriarcharum tamen nequaquam nomina prætermittenda arbitratus sit, sed præ cæteris eligenda, Joseph, Judæ, Simeonis, et Levi (*Luc. iii, 30*). Quatuor enim genera in his quorum isti posteri sunt, cognoscimus fuisse virtutum. In Juda, id est, illo superiore, Dominicæ per figuram passionis mysterium fuisse prophetatum (*Gen. xlix, 11*): in Joseph præcessisse castitatis exemplum (*Gen. xxxix, 7*): in Simeon vindictam læsi pudoris (*Gen. xxxiv, 25*): in Levi officium sacerdotis (*Num. iii, 6*). Per Nathan quoque expressam advertimus prophetiæ dignitatem (*II Reg. xii, 1*); ut quia unus omnia Christus Jesus, in singulis quoque majoribus genera virtutum diversa præcederent.

48. Noe quoque justi inter Dominicas generationes commemoratio non debuit prætermitti; ut quia ædificator Ecclesiæ nascebatur, eum sui generis auctorem præmississe videatur, qui eam in typò ante fundaverat (*Gen. vi, 14*). ^d Nam de Mathusala quid dicam, cujus ultra diluvium numerantur anni (*Gen. v, 27*); ut quoniam solus est Christus, cujus vita nullam sensit ætatem, in majoribus quoque suis non sensisse 1333 diluvia videretur. Enoch vero nonne manifestum et pietatis Dominicæ et divinitatis indicium est; eo quod nec mortem senserit Dominus, et ad cælum remeaverit, cujus generis auctor

sermonum dierum regum Juda.... Joachim cum regnavit, et tribus mensibus... matris ejus Nestha. Et rursus paucis interjectis, filius ille, cujus Pharaon nomen convertit: nepos iste, cui Hieremias, etc. Porro consensus ille ant. edit. et mss. Ambrosianorum illud confirmat, quod jam alibi annotavimus. Græcum vet. Testamenti codicem, quo utebatur Antistes noster, ab iis quos nunc habemus, in multis discrepasse.

^d Quo tempore Mathusala mortuus sit, famosissima (ut ait Hieron. lib. de Quæst. Hebr.) quæstio, et disputatione omnium Ecclesiarum ventilata. Non pauci enim, quibus hic subscribit Ambrosius, quibusdam corruptis LXX interp. codicibus nimium confisi cum 14 post diluvium annos vixisse crediderunt; et ne ipsis obijci ea possent quæ de diluvio Scriptura commemorat, eundem dixerunt tum temporis cum patre suo Enoch e terris translatum vitam produxisse. Verum August. lib. xv de Civit. cap. 11, et Quæst. 2 in Gen., et Hieron. loc. cit. falsitate codicum illorum ex aliis Hebraicis deprehensa, Mathusalam vel sexto ante diluvium, ut ille: vel ipso, ut alii contendit, diluvii anno diem obiisse demonstrarunt; atque in hanc posteriorem sententiam alii denum frequentes tum Chronologistæ, tum Interpretes pedibus ivere.

raptus ad cœlum est? Unde manifestum est, et Christum potuisse non mori, ^a sed noluisse; ut nobis mors illa prodesset. Et ille quidem raptus est, ne malitia mutaret cor ejus: Dominus autem quem malitia sæculi mutare non poterat, eo unde venerat, naturæ suæ majestate remansit. Siletur sane parricida fratris; neque enim rationale erat ut eum qui percusserat fratrem (*Gen. iv, 8*), inter Domini numeraret auctores; cum servulos iste servaverit, ut fraterni eos nominis honore ^b donaret: iste non servaverit, nec fratri pepercerit. Sed nec illud otiosum, quod Seth præteritus non est (*Gen. v, 3*), quem posteriore Adam generatione suscepit; ut cum duæ sint populi generationes, signaretur in typo Domini Jesum Christum in posteriore potius quam prioris generatione numerandum.

49. Jam de ipso Adam qui juxta Apostolum (*Rom. v. 14*) figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit convenire, quam ut sacrosancta generatio a Dei Filio inciperet, et usque ad Dei Filium deduceretur: creatusque præcederet in figura, ut natus in veritate sequeretur: ad imaginem factus (*Gen. 1, 27*) præiret, propter quem Dei imago descenderet? Et si mysterium primi discutiamus erroris, lignum scientiæ boni et mali, fallente diabolo, Eva suadente, ille gustavit (*Gen. iii, 6*); ut iste nobis priusquam sciret malum, eligeret bonum, dirique serpentis insidias Ecclesia suadente, evacuet, juxta quod scriptum est: *Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credit malitiæ ut eligat quod bonum est* (*Esai. vii, 16*). **1334** Et, priusquam sciat vocare patrem aut

^a Edit. omnes cum parte mss., *sed voluisse*, respicientes nimirum ad sequentia illa, *ut nobis mors illa prodesset*. Mss. vero Corb. ac decem alii melioris notæ, *sed noluisse*. Optima lectio. Subintelligitur enim non mori, quod præcedit.

A matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Sarraceni (*Esai. viii, 4*). Illic enim est puer cujus incubant Magi spoliis orientalibus refererunt (*Matth. ii, 11*), quia gens ante Christum incredula, de exuviis idolorum, mutata jam fide, manubias obtulit Domini triumphales.

50. Hæc tibi, frater, de generatione Christi incognita putavi prolixius prosequenda; ne quæ cum ista in Evangelio minus attento animo recenseret, aliquatenus fluctuaret: quæ sancti evangelistæ ad majora miracula, et diviniora Domini gesta operantes, perstringenda brevius, quam diffusius, uberius putaverunt. Eorum igitur more, qui ut putant ignaris viarum, quasi notas quasdam iterum et semitas demonstrare, spiritalis viæ semitas

B gentes, videro utrum secundo veritatis eventu, crederent religioso fidei ductu in mysteriorum secreta coarctavimus: verentes ne quis ista cum legerit, quod perverberialiter dicitur, quasi puer machæram, tractat per infantiam fortia arma nesciret, magisque vitia ex imprudentia, quam salutem ex lectione sentiret. Infirmos enim tela sua vulnerant, nec potest uti armis, qui ea ferre non noverit. Et ideo circitidem vir perfectus exigitur, in quo non per hanc scientiæ raptet infantia, non debilis quædam, et carens sensibus mysticæ cognitionis titubet: quæ virtute juventutis amissa, coronam gloriæ et taminis non requirat, et senescentis aquilæ motu quæ prius aut leporem rapere pedibus consuevit, aut anserem, ævo lesa minorum avium implens, utus requirat, qui solidiorem cibum afferre non possit.

^b In edit. omnibus ac mss. aliquot desiderantur sequentia: *iste non servaverit, nec fratri pepercerit*: quæ verba ex mss. decem remotioris ævi resumimus; cum alioquin ut plenior oppositio reddatur, ea sint omnino superflua.

LIBER QUARTUS.

1333 1. Non absurdum, opinor, de generatione Domini confecimus opus: certe infructuosum non fuit Dominicis diutius inhærere majoribus. Nam si ii qui magnum mare littorali parant navigatione transmittere, altioris compendium cursus, ^a itidem ut nos, Adiciæ infirmitate vitantes, agros et urbes littore deductas capti locorum decore frequenter inveniunt: quanto magis nos in tanto non elementorum, sed gestorum cœlestium siti profundo, viciniore legere portus, et frequentes amare debemus excursus? ne quia longæ navigationis lædio fatigatus, fastidii vomitum tenere non possit. ^b Certe si quis intutæ ratis vitia infida perspexerit, tamquam frequenti librorum portu objecto, licet ut aurium vela deponat, et lectionis anchoram figat. Non videtur deseruisse navigium,

^a Rom. edit. hinc resciderat, *itidem ut nos*: quæ tamen verba nec in ulla alia edit. vel mss. præmittuntur, nec sane ineptam sententiam efficiunt.

^b Ita cuncti mss. et vet. edit. Rom. vero, *Certe si*

sed confecisse cursum, qui descendit in portum.

2. Et plerisque in locis fortasse amœnitas ipsorum locorum invitet prætermeantem. Nam si Ulysses illum, ut fabulæ ferunt (licet et Propheta dixerit:

1334 *Habitabunt in ea filie Sirenum* (*Esai. xiii, 21*); etsi non dixisset propheta, nemo tamen jure reprehenderat; cum et gigantes (*II Reg. v, 22, et xxiii, 13*), et vallem Titanum Scriptura comprehenderit); et si ergo Ulysses illum post decem annorum exilia quibus bellatum in Illo est, decemque erroris annos festinantem ad patriam, Lotophagi suavitate bacchorum tenere potuerunt: si horti Alcinoi retardarunt: si postremo Sirenes cantu vocis illectum, ad illud famosum voluptatis naufragium pene deduxerant, nisi adversus illecebrosæ sonitus cantilenæ inserta quis infidæ ratis vitia perspexerit portu objecto, aurium vela deponat.

^c Si ergo Ulysses illum, hæc ommissa fuerant in Rom. edit. cum tamen post parenthesis longius

vera sociorum clausisset aures : quanto magis religiosos viros caelestium factorum caedat admiratione mulceri ! Atque hic jam non baccarum suavitas haurienda, sed panis ille qui descendit de caelo : non olera Alcinoi spectanda, sed sacramenta sunt Christi. Nam *Qui infirmus est, olera manducet* (Rom. xiv, 2). Non claudendae igitur aures, sed reserandae sunt : ut Christi vox possit audiri, quam quisquis perceperit, naufragium non timebit. Non corporalibus, ut Ulyses, ^a ad arborem vinculis **1335** alligandus, sed animus ad crucis lignum spiritalibus nexibus vincendus ; ne lasciviarum moveatur illecebris, cursumque naturae detorqueat in periculum voluptatis.

3. Figmentis enim poeticis fabula coloratur ; ut quaedam puella scopuloso in littore maris habitasse prodantur ; quae si quos deflectere navigium propter aurium suavitatem dulci voce pepulissent, in vada caeca deductos, et insida statione deceptos, naufragii miserabilis sorte consumerent. Compositum hoc specie, et ambitiosa comparatione fucatum est ; ut mare, vox, feminae, littora vadosa, singantur. Quod autem mare abruptius quam saeculum, tam insidum, tam mobile, tam profundum, tam immundorum spirituum flatibus procellosum ? Quid sibi vult puellarum figura, nisi eviratae voluptatis illecebra, quae constantiam captae mentis effeminet ? Quae autem illa vada, nisi nostrae scopuli sunt salutis ? Nihil enim tam caecum, quam saecularis suavitatis periculum : quae dum mulcet animum, vitam obruit, et corporis quibusdam scopulis sensum mentis illidit.

4. Merito igitur Dominus noster Jesus Christus jejuniis suis nos atque deserto adversus voluptatum informat illecebras, et tentari se a diabolo Dominus omnium patitur ; ut in illo omnes vincere disceramus. Advertamus igitur quia tria non otiose Dominus principaliter ordinata Evangelista descripsit. Tria sunt enim quae ad usum proficium salutis humanae, sacramentum, desertum, jejunium : *Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur* (II Tim. ii, 5) : nemo autem ad certamen virtutis admittitur, nisi prius ab omnibus ablatus maculis delictorum, gratiae caelestis munere consecratur,

5. Venit igitur Dominus ad lavacrum ; ut mysterii gratia nobis ^b et visu probaretur et sensu. Et quoniam Lex, caelo et terris testibus, promulgatur ; ut mysterium divinitatis absconditum a saeculis in Deo plus crederes esse quam Legem ; non jam ad testimonium caelum vocatur, sed utitur testis officio, cum vox Dei defertur e caelo. Simul ne fidei mysterium dubio mentis offendas, invisibilia tibi visibilibus declarantur operari.

6. Venit Dominus ad lavacrum ; omnia enim pro te factus est. Iis qui sub Lege sunt, quasi sub Lege

iam prima periodi verba scita repeti frequentissimus scriptorum usus palam faciat.

^a Ad arborem, navis scilicet, id est, ad malum. Vide Homer. Odyss. M, ubi fabulae hujus seriem suae descriptam reperies.

^b Rom. edit. sola, et usu probaretur et sensu. Infra

esset, cum ipse sub Lege non esset, circumcisus est ; ut eos qui sub Lege sunt, lucrificeret : his qui sine Lege erant, convivii communitate sociatus est ; ut lucraretur eos, qui sine Lege vivebant. Factus est infirmis infirmus per corporis passionem ; ut infirmos lucrificeret. Omnibus postremo omnia factus est, pauper pauperibus, dives divitibus, flens flentibus, esuriens esurientibus, sitiens sitientibus, profluus abundantibus. In carcere cum paupere est, cum Maria flet, cum apostolis epulatur, cum Samaritana sinit : in deserto esurit ; ut eibus primi hominis, quem praevagatione gustaverat, jejuniis Domini solveretur. Nostro periculo Adam scientiae boni et mali **1336** famem solvit, nostro emolumento famem iste suscepit.

(Cap. IV. — Vers. 1.) ^c *Tunc Jesus ductus est in desertum ab Spiritu, ut tentaretur a diabolo.*

7. Convenit recordari quemadmodum de paradiso in desertum Adam primus ejectus sit (Gen. iii, 24) ; ut advertas quemadmodum de deserto ad paradisum Adam secundus reverterit. Videte enim quemadmodum suis nodis praevia resolvantur, et suis divina beneficia vestigiis reformentur. Ex terra virgine Adam (Gen. ii, 7), Christus ex virgine : ille ad imaginem Dei factus (Gen. i, 27), hic imago Dei : ille omnibus irrationabilibus animalibus (Ibid., 28), hic omnibus animantibus antelatus. Per mulierem stultitia (Gen. iii, 6 et 7), per virginem sapientia. Mors per arborem, vita per crucem. Ille spiritalium nudus, arboreis se texit exuviis : hic saecularium nudus, corporis non desideravit exuvias. In deserto Adam, in deserto Christus ; sciebat enim ubi posset invenire damnatum, quem ad paradisum, resoluta errore revocaret. Sed quoniam saecularibus indutus exuviis redire non poterat, nec paradisi incolae potest esse, nisi nudus a culpa ; exiit veterem hominem, novum induit ; ut quia solvi non queunt divina decreta, persona magis quam sententia mutaretur.

8. Sed qui in paradiso sine duce iter amisit acceptum, quemadmodum de deserto sine duce iter repelere posset amissum, ubi tentationes plurimae, nisus ad virtutem difficilis, lapsus facilis ad errorem : cum eadem sit virtutis natura, quam nemorum ; ut si adhuc exigua de terrenis ad superna se subrigunt, dum teneris aetas adolescit frondibus, saevi veno dentis obnoxia facile aut succidi possit, aut uri : si vero alta se radice fundaverit, et ramorum sublimitate sustulerit, frustra jam vel ferarum morsibus, vel lacertis agrestium, vel diversorum flatuum procellis arbor robusta tentatur.

9. Quem igitur opponeret duces contra tot illecebras saeculi, contra tot versutias diaboli ; cum sciret nobis primo contra carnem et sanguinem, deinde

vero eadem inversis verbis, sed vox Dei utitur testis officio, cum defertur e caelo.

^c Constat quidem hic textus Matthaei verbis, pro quibus Lucae verba reposuit Rom. edit. Sed aliarum tamen ac mss. auctoritati standum duximus, praesertim cum nulla sit in sensu diversitas.

contra potestates, contra rectores mundi tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae quae sunt in caelestibus, esse luctamen? Angelum opponeret? Et ipse lapsus est, et legiones angelorum vix singulis profuerunt. Seraphim dirigeret? Et ipsum descendit in terras in medium populi immunda labia habentis, et unius tantum prophetæ labia, appposito carbone, mundavit (*Esai. vi, 6 et 7*). Alius dux requirendus fuit, quem sequeremur omnes. Quis tantus esset dux, qui prodesset omnibus, nisi ille qui supra omnes est? Quis me supra mundum constitueret, nisi qui major est mundo? Quis tantus esset dux, qui posset masculum et feminam, Judæum et Græcum, Barbarum et Scytham, servum et liberum uno regere ductu; nisi solus qui est omnia et in omnibus Christus?

10. Multi enim laquei quacumque progredimur. Laquei in corpore, laquei in Lege, ^a laquei **1337** in pinnis templorum, in crepidinibus parietum tenduntur a diabolo. Laquei in philosophis, laquei in cupiditatibus; oculus enim meretricis laqueus est peccatoris: laqueus in pecunia, laqueus in religione, laqueus in studio castitatis. Exiguus enim momentis mens inclinatur humana, et huc atque illuc ^b per versutias suadentis frequenter impellitur. • Videt aliquem diabolus religiosum virum, Deo venerabiliter deferentem, et quod sacrosanctum est æstimantem, nullius capacem injuriæ; in ipsa eum religione supplantat, ut faciat non credere quod Dei Filius vere hanc nostram susceperit carnem, hoc nostrum corpus, hanc nostrorum membrorum fragilitatem; cum utique passio corporis fuerit, divinitas exsors injuriæ manserit. Ita de religione sit culpa; omnis enim qui negat Jesum Christum in carne venisse, de Deo non est (*II Joan. 7*). Videt integrum et illibata castimoniam virum, suadet ut nuptias damnet; quo ejiciatur ab Ecclesia, et studio castitatis a casto corpore separetur. Audivit alius quia *Unus Deus.... ex quo omnia*, adorat, atque veneratur (*I Cor. viii, 6*). Insidiatur ei diabolus, claudit aures ne audiat, quia *Unus Deus per quem omnia* (*Ibid.*): ita nimia pietate impium esse compellit; ut dum Patrem a Filio separat, Patrem Filiumque confundat, et personam unam putet esse, non potestatem. Itaque dum mensuram fidei nescit, perfidiæ incurrit ærumnam.

11. Quomodo igitur hos laqueos evitabimus; ut possimus et nos dicere: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (*Psal. cxxiii, 7*)? Non dicit: Ego contrivi laqueum: non ausus est hoc dicere David; sed: *Adjutorium nostrum in nomine Domini* (*Ibid.*, 8); ut ostenderet unde laqueus solveretur;

^a Non obscura videtur allusio fieri ad illud *Eccli. ix, 20*: ἐπιγνώθι ὅτι ἐν μίση παγιδῶν διαβαίνεις, καὶ ἐπάληξων πόλεων περιπατεῖς.

^b Edit. ac pauci mss., pro *versutia suadentis*.

^c Hic potissimum triplex indicatur error in quem pietatis specie non pauci misere præcipitantur. Pri-

us ut prophetaret quod venturus esset in hanc vitam qui contereret laqueum fraude diaboli præparatum.

12. Sed non potuit melius conteri laqueus, nisi prædam aliquam diabolo demonstrasset; ut dum festinat ad prædam, suis laqueis ligaretur, et ego possem dicere: *Laqueos paraverunt pedibus meis et ipsi inciderunt in eos* (*Psal. lvi, 7*). Quæ potuit esse præda, nisi corpus? Oportuit igitur hanc fraudem diabolo fieri, ut susciperet corpus Dominus Jesus et corpus hoc corruptibile, corpus infirmum; ut crucifigeretur ex infirmitate. Si enim fuisset corpus spiritale, non dixisset: *Spiritus promptus est, carnis infirma* (*Matth. xxvi, 41*). Audi igitur uranæ vocem, et spiritus prompti, et carnis infirmæ: *Transeat a me calix iste* (*Ibid.*, 7).

B hæc carnis est vox. Sed non quod ego volo, sed quæ tu vis: ^d habes devotionem spiritus et vigorem. Quæ repudias dignationem Domini? Dignationis est susceperit corpus meum, dignationis est quod suscipit injurias meas, suscepit infirmitates meas, quæque natura Dei sentire non potuit, cum etiam natura hominis contemnere didicerit, vel sustinenda perpeti. Et ideo sequamur Christum, juxta quod scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambula: et ipsi soli adhærebis* (*Deut. x, 20, et xiii, 4*). Adhærebo, nisi Christo, sicut Paulus dixit: *Adhæret Domino*, **1338** *unus spiritus est* (*I Cor. i, 47*)? Illius igitur, de deserto ut ad paradisum redire possimus, vestigia persequamur.

13. Et videte quibus itineribus reducamur. In deserto Christus est, agit hominem, instruit, format, exercet, ungit oleo spirituali: ubi videtur stertentem, per sata et fructuosa transducit, quæ querebantur Judæi (*Matth. xii, 2*) quod discipuli ejus sabbato de segete spicas vellerent (jam enim apostolos suos in agro culto, et fructuoso operante collocaverat); postea in paradiso constituit tempore passionis; sic enim habes: *Hæc cum dixisset Jesus cum discipulis suis transiit trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiit ipse cum discipulis* (*Joan. xviii, 1*). Agro enim secundo hortum esse potest docet Propheta in Canticis canticorum dicentem: *Hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, non signatus, emissiones tuæ paradisus* (*Cant. iv, 12 et 13*). Illa est enim animæ pura et immaculata virginitas.

D quæ nullo terrore poenarum, nullis a fide seculari voluptatis illecebris, nullo vitæ amore transducitur. Denique virtute Domini hominem esse revocatum præ cæteris hic Evangelista testatur, qui solus indicit Dominum dicentem latroni: *Amen dico tibi, hæc tecum eris in paradiso* (*Luc. xxiii, 43*).

14. Plenus igitur Jesus Spiritu sancto agebatur in desertum: consilio, ut diabolum provocaret; nam

mus autem ac secundus ad errorem Manichæorum pertinet, tertius ad Sabellianorum.

^d Edit. Amerb. cum tribus mss. iisque recentioris manus: *Habes quemadmodum devotionem doceamus spiritum*. Mss., *spiritus*, etc.

nisi ille certasset, non mihi iste vicisset : mysterio, A ut Adam illum de exilio liberaret : exemplo, ut ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus invilere ; et tunc magis esse cavendum, ne mysterii gratiam deserat mentis infirmitas.

(Vers. 2.) *Quadragesima autem dies.*

15. Mysticum numerum recognoscis. Tot enim diebus aquas abyssi effusas esse meministi (*Gen. vii, 12*), et tot jejuniis dierum sanctificato propheta, refusam cœli serenioris esse clementiam (*III Reg. xix, 8*). Tot jejuniis dierum sanctus Moyses perceptionem Legis emeruit (*Exod. xxxiv, 28*). Tot annos in eremo constituti patres panem angelorum et cœlestis alimonie gratiam consecuti sunt (*Num. xiv, 32*) : nec antequam mystici numeri tempus explerent, terram repromissionis intrare meruerunt. Tot jejuniis dierum Domini nobis in Evangelium patescit ingressus. Unde si quis Evangelii gloriam, fructumque resurrectionis optat adipisci, mystici jejunii prævaricator esse non debet ; quod et in *Lege Moyses*, et in Evangelio suo Christus utriusque Testamenti auctoritate præscripsit fidele virtutis esse certamen.

16. Quid vero sibi vult quod Evangelista Dominum esurisse significavit, cum de Moysi atque Eliæ jejuniis nihil tale videamus expressum? Numquid hominum patientia Deo fortior est? Sed qui quadragesima diebus esurire non potuit, ostendit non cibum esurisse se corporis, sed salutem : simul ut adversarium lacerasset jam timentem, qui quadragesima dierum fuerat jejuniis vulneratus. Et ideo fames Domini pia fraus est ; ut in quo diabolus majora metuens jam cavebat, a famis specie lactatus tentaret ut hominem, ne **1339** impediretur triumphus. Simul illud discere mysterium, sancti Spiritus opus hoc divinum fuisse judicium ; ut tendendum se diabolo Christus offerret.

(Vers. 3.) *Dixit autem illi diabolus : Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.*

17. Tria præcipue docemur esse tela diaboli, quibus ad convulnerandam mentem hominis consuevit armari : gulæ unum, aliud jactantiæ, ambitionis tertium. Inde autem cœpit, unde jam vicit. Et ideo inde incipio in Christo vincere, unde in Adam victus sum ; si tamen mihi Christus imago Patris, virtutis exemplum sit. Discamus igitur cavere gulam, cavere luxuriam, quia telum est diaboli. Laqueus tenditur cum mensa regalis convivii præparatur, quæ constantiam D sæpe mentis inclinat. Non solum enim cum audimus verba diaboli, sed etiam cum videmus ejus copias, laqueum vitare debemus. Didicisti igitur diaboli telum, sume scutum fidei, loriceam abstinentiæ.

18. Sed quid sibi vult talis sermonis exorsus : Si Filius Dei es ; nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum ? sed venisse per hanc infirmitatem corpo-

ris non putabat. Aliud explorantis, aliud tentantis est ; et Deo se profitetur credere, et homini conatur illudere.

19. Sed vide arma Christi quibus tibi, non sibi vicit. Nam qui majestate sua lapides in panem posse converti naturæ alterius transfusione monstravit, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio, nec declarandæ virtutis contemplatione faciendum. Simul in ipsa tentatione artificem diaboli discere versutiam. Sic tentat, ut exploret : sic explorat, ut tentet. Contra Dominum sic fallit, ut vincat : sic adhuc vincit, ut fallat. Nam si convertisset naturam, prodiderat Creatorem.

b *Medie ergo respondit dicens :*

(Vers. 4.) *Scriptum est quoniam non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.*

20. Vides quo genere utatur armorum, quo hominem a spiritualis nequitie incursione defendat, adversus irritamenta gulæ septium atque munitum? Non enim quasi Deus utitur potestate (quid enim mihi proderat), sed quasi homo commune sibi accessit auxilium ; ut divinæ pabulo lectionis intentus famem corporis negligat, alimentum verbi cœlestis acquirat. Huic intentus Moyses panem non desideravit : huic intentus Elias famem prolixioris non sensit jejunii. Non enim potest qui verbum sequitur, panem desiderare terrenum, cum substantiam panis cœlestis accipiat ; humanis enim divina præstare non dubium est, et corporalibus spiritualia. Et ideo qui vitam veram desiderat, c illum panem expetat, qui per insensibilem substantiam humana corda confirmat. Simul cum dicit : *Non in pane solo vivit homo*, ostendit hominem esse tentatum, hoc est, susceptionem nostram, non suam divinitatem.

1340 21. d *Sequitur jactantiæ telum, quo proclive delinquitur ; quia dum homines gloriam virtutis suæ jactare desiderant, de loco meritorum suorum et statione decedunt.*

(Vers. 9.) *Et duxit illum, inquit, in Hierusalem, et statuit eum supra pinnam templi.*

22. Ita est enim jactantia, ut dum se putat unusquisque ad altiora conscendere, sublimium usurpatione factorum ad inferiora trudatur.

Et dixit illi : Si Filius Dei es, mitte te deorsum.

23. Vere diabolica vox, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit. Quid enim tam proprium diabolo, quam suadere ut unusquisque se mittat deorsum?

24. Discere ergo et tu diabolum vincere. Agit te spiritus, sequere spiritum : Non te revocet carnis illecebra, spiritu plenus discere contemnere voluptates. Jejuna, si vis vincere. Consequens est ut per hominem diabolus te putet esse tentandum : Christus quasi fortior, facie ad faciem tentatur, tu per homi-

a Mss. aliquot, *famis specie jactatus*. Melius nonnulli alii, *lactatus*. Optime autem reliqui cum edit. *lactatus*. Et post pauca edit. Era. et seq. cum duobus mss., *Spiritus opus, hoc est, divinum*, etc. Edit. Amerb. cum aliis scriptis cod. ut in textu.

b Edit. quædam Paris., *Merito ergo respondit*. Alii:

et cuncti mss. commodius, *Medie*, etc., id est, responsionem sic temperavit, ut et diabolum vinceret, nec suam aperiret divinitatem.

c Mss. bene multi, *illum panem expectat*, nonnulli . . . *expectet*. Alii, ac edit., . . . *expetat*.

d Rom. edit, *Hoc quidem est jactantia, ut dnm, etc.*

nem. Et ille diaboli verbum est, ^a cum dicit homo: Fortis es, manduca et bibe, et similis mane. Noli te tibi credere, non erubescas egere praesidiis, quibus non egebat Christus; et tamen ea non negligebat, ut te doceret dicens: *Cave ne gravetur cor vestrum in vino et crapula (Luc. xxi, 34)*. Non erubuit Paulus, qui ait: *Sic certo, non ut aera cadens (I Cor. ix, 26)*. Aera quidem non caedebat Apostolus: sed potestates aeri verberabat. *Sed castigo, inquit, corpus meum, et servituti redigo; ne forte cum altis praedica-verim, ipse reprobos inveniar (Ibid., 27)*.

25. Simul infirmitatem suam diabolus malitiamque designat; ^b quia nemini potest nocere diabolus, nisi ipse se miserit. Nam qui relictis caelestibus, eligit terrena, voluntarium quoddam praecipitium vitae lae-bentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtulit, qui omnes homines propriae subjecerat potestati, plus cepit quam hominem judicare. Sed Dominus rursus nec ea quae de se fuerant prophetata ad arbitrium diaboli putavit esse facienda: sed divinitatis propriae auctoritate servata, versutiae ejus occurrit; ut quia Scripturarum exemplum praetenderat, Scripturarum vinceretur exemplis. Potestas enim Deo vincere, ^c qui mihi vincit.

26. Discit hic quoque quia Satanah transfiguratur se velut angelum lucis, et de Scripturis ipsis divinis saepe laqueum fidelibus parat. Sic haereticos facit, sic eviscerat fidem, sic jura pietatis impugnat. Ergo non te capiat haereticus; quia potest de Scripturis aliqua exempla proferre, nec sibi arroget quod doctus videtur. Utilitur et diabolus testimoniis Scripturarum non ut doceat, sed ut circumseribat et fallat. Cognovit aliquem attentum religioni, virtutibus clarum, signis et operibus praepotentem: jactantiae tendit laqueum, ut hujusmodi virum inhet tumore; **1341** quibus pietati se non credat, sed credat jactantiae: nec Deo deputet, sed sibi arroget. Ideoque apostoli non in sub, sed in Christi nomine daemonis imperabant; ne arrogare sibi aliquid viderentur. Sic Petrus ^d paralyticum curat dicens: *In nomine Jesu Nazareni surge, et ambula (Act. iii, 6)*. Discit etiam de Paulo jactantiam fugere. Scio, inquit, hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam captus est in paradysum, et audivit verba ineffabilia, quae non licet homini loqui. *Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis (II Cor. xii, 3-5)*.

27. Ergo et hic diabolus, quoniam fortem sensit, jactantiam praetendit, quae etiam fortes decipit: sed

^a Omnes edit. ac mss. nonnulli, cum dicit: *Homo, fortis esto, et similis mane*, ultima Paris. edit., et si multa mane. Sed mss. de meliori nota et majori numero, cum dicit homo: *Fortis es*, etc. Melius; hoc enim refertur ad superius illud: *Consequens est ut per hominem diabolus te putet esse tentandum*.

^b Rom. edit. *solid*, quia *solidus*, potest mittere deorsum.

^c Omnes edit. ac mss. non pauci, *Scriptura mihi vincit*. At mss. melioris notae, *qui mihi vincit*.

^d Sic opines mss. ac vet. edit. Rom. vero, *claudum curat*. Sed quid si eum ex paralyti, sequi resolutione

A Dominus respondit ei: *Non tentabis Dominum Deum tuum*. In quo et Dominum et Deum Christum: et Patrem et Filium potestatis unius esse cognoscis, juxta quod scriptum est: *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)*. Et ideo si Unum obtendit diabolus, occurre ei quia scriptum est: *Ego et Pater unum sumus*. Et distingue Unum, ^e ne potestatem discernas: distingue Unum, ne Patrem Filiumque discernas.

(Vers. 5.) *Et duxit illum diabolus iterum in montem altissimum, et ostendit illi omnia regna orbis terrarum in momento temporis*.

28. Bene in momento temporis saecularia et terrena monstrantur. Non enim tam conspectus celestis indicatur, quam caducae fragilitas potestatis exprimitur; in momento enim consuta illa praeterit, et saepe honor saeculi ablit antequam venerit. ^b Qui enim saeculi potest esse diuturnum, cum ipsa diuturno non sint saecula? Docemur hic inanis ambitionis haereticos despiciere, quod omnis dignitas saecularis diabolo subiaceat potestati: ad usum fragilis, et inanis fructum.

29. Sed quomodo hic dat diabolus potestatem: ^c alibi legitur, quia *Omnis potestas a Deo est (Mat. xiii, 1)*? Nam quid potest quis duobus dominis vivere, aut a duobus accipere potestatem? Namque ergo contrarium est? Minime. Sed vide quia curat a Deo; neque enim sine Deo mundus; quia *Et mundus per ipsum factus est (Joan. i, 10)*: sed licet a Deo factus sit; tamen opera ejus mala, quia saeculum in maligno positum est; et ordinatio mundi a Deo, opera mundi a malo (Joan. v, 19). Ita etiam a Deo potestatum ordinatio: a malo ambicio potestatis. Denique: *Non est, inquit, potestas nisi a Deo: quae auctore sunt, a Deo ordinatae sunt (Rom. xiii, 1)*: non datae, sed ordinatae: et, *Qui resistit potestati Dei, inquit, ordinationi resistit (Ibid., 2)*. Hic quoque licet dicat dare se diabolus potestatem, omnia tamen illa ad tempus permessa sibi esse non abest. Itaque qui permisit, ordinavit: nec potestas mala, sed is qui male utitur potestate. Denique, *Visum est timere potestatem? Fac bonum, et habebis laudem ex illa (Ibid., 3)*. Non ergo potestas mala, sed ambitio. Denique eo usque a Deo ordinatio potestatis; ut Dei minister sit, qui bene utitur potestate: *Dei, inquit, minister est tibi in bonum (Ibid., 4)*. Non ergo muneris aliqua culpa est, sed ministri: nec Dei potest ordinatio displicere, sed administrantis actio. Nam ut de caelestibus ad terrena derivemus exemplum, dat honorem imperator, et

neravorum claudicasse ratus est noster Ambrosius?

^e Edit. Rom., *non ut potestatem discernas, sed ut Patrem Filiumque discernas*. Perspicuus sensus, si quo mss. aut aliarum edit. praesidio firmaretur. Veterem igitur lectionem interpretamur in hunc modum: Ne Patris ac Filii potestatem distinguas, vel aliam personam ab illa separe; nam ut ait Hilar. vii de Trinit.: *In divinis personis nihil diversum . . . nihil separabile, etc.*, cum Pater in Filio, et Filius in Patre sit unitate naturae. Quae fusius explicat ipsemet Ambrosius lib. i de Fide, cap. 2.

habet laudem. Quod si quis male honore usus fuerit, non Imperatoris est culpa, ^a sed iudicis. Habent reum suum crimina, non quia potestas unumquemque, sed malitia sua implicat.

30. Quid ergo? Bonum est uti potestate, studere honori? Bonum si deferatur, non eripatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum. Alius enim bonus in sæculo, alius perfectæ virtutis usus; bonum est enim cognoscendæ divinitatis studium, nullis occupationibus impediri. Nam etsi multa bona, una tamen est vita æterna: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Et ideo vitæ æternæ maximus fructus, et solus Deus vitæ remunerator æternæ est. Solum Deum et Dominum nostrum adoremus, et ipsi soli serviamus; ut solus ipse nos fructu remuneret amplissimo. Fugiamus omnia quæ diabolicæ subjacent potestati; ne tamquam malus tyrannus in eos, quos intra suum regnum invenerit, acceptæ sævitia potestatis utatur.

31. Non ergo a diabolo potestas est, sed obnoxia tamen insidiis diaboli. Nec tamen ideo mala ordinatio potestatum, quia malo obnoxia potestates. Bonum est enim Deum querere, sed quidam ipsius inquisitionis anfractus et error obrepiat. Nam si inquisitor in sacrilegium sæva interpretatione vertatur, in deterius vertitur quærentis ^b offensa, quam si non quæsisset: nec tamen inquisitionis, sed quærentis est culpa: nec inquisitio obnoxia malo, sed quærentis affectus. Quod si is qui Deum quærit, propter fragilitatem carnis, et mentis angustias sæpe tentatur; quanto magis qui sæculum quærit obnoxius est! Atque hoc ipso perniciosior ambitio, quod blanda quædam est conciliatricula dignitatum; et sæpe quos ^c vitia nulla delectant, quos nulla potuit movere luxuria, nulla avaritia subvertere, facit ambitio criminosos. Habet enim forensem gratiam, domesticum scelus: et ut dominetur aliis, prius servit. Curvatur obsequio, ut honorè donetur: ^d et dum vult esse sublimior simulata humilitate, fit vilior, et fit remissior; cum in ipsa potestate, quod præcellit, alienum sit; legibus enim Imperat, sibi servit.

32. Dicit fortasse aliquis, quia solus qui malum fecerit, timet; tamen qui mare navigat, plus timet. Et contra in immobili terrarum statione **1343** consistens, non solet timere naufragium: at si mobile conscendat elementum, frequentioribus obnoxius fit periculis. Fuge ergo sæculi mare, et naufragium non timebis. Et si frequenter arborum vertices spirantium verberent flabra ventorum; solidatis tamen

A radicibus nullos occasus est: at in mari furentibus ventis, etsi non omnium naufragium, omnium tamen periculum est. Ita enim adversis flatibus nequitia spiritualis, nullus in arena vel in salo tutus est, et naves Tharsis vehementi sæpe spiritu conteruntur. Hæc moraliter.

33. Cæterum quod ad mysticum ordinem spectat, cernis vetusti erroris vincula suis resoluta vestigiis; ut primo gulæ, ^e secundo facilitatis, tertio ambitionis laqueus solveretur. Pellectus est enim Adam cibo: ^f et in locum interdictæ arboris sententiæ facilitate transgressus, temerariæ quoque ambitionis crimine incurrit, dum similitudinem divinitatis affectat. Et ideo prius Dominus veteris nexus solvit injuriæ; ut nos jugo captivitatis excusso, vincere crimina B Scripturarum præsidio disceremus.

34. Quod si Dominus Jesus propria non desideravit, tu aliena cur quæras? Si creator omnium sæculi gloriam, subeundæ paupertatis virtute, contempnit: cur tu fastidias quod natus es, appetas quod indebitum est? Cur ea quæ ad usum tibi diuturna esse non possuat, ad supplicium diuturna deposcas? Cave insidias, cave fraudes. Et hoc ipso quod ad subruendum hominem totum versuta diabolus mundum fraude concutiat, totius sæculi pugnet illecebris, ejus tibi blanditia plus cavenda est. Non Evam cibus inflexerat, non mandatorum oblivio destituerat: sed promissi honoris ambitio illecebrosa decipit. Quæ si solum Dominum adorare voluisset, indebita non quæsisset. Et ideo remedium datur quo telum ambitionis obtundas, ut soli Domino serviamus; caret enim ambitio religiosa devotio.

(Vers. 13.) *Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.*

35. Prope omnium criminum fontes hæc tria genera demonstrantur esse vitiorum. Neque enim consummatam omnem tentationem Scriptura dixisset; nisi in his tribus esset omnium materia delictorum, quorum semina in ipsa origine sunt cavenda. Finis ergo tentationum, finis est cupiditatum; quia causæ tentationum causæ cupiditatum sunt. Causæ autem cupiditatum sunt carnis oblectatio, species gloriæ, aviditas potentiæ. Quam religiosum videtur ut ^g commorationem christianæ femine non recuses! Sed crebra inde tentatio. Si attentos Deo viderit diabolus, suggerit ut decipiat: sed tu quamvis de proposito præsumas, cave tentationem, sciens naturam. Hæc tria, si recorderis, etiam Paulus cavenda præscribit, designans tres esse species peccatorum, a quibus liber expectat justitiæ coronam.

^a Edit. omnes ac mss. aliquot, *Et dum vult esse sublimior, fit remissior.* Quæ vero interjeiuntur, à novem optimis codicibus restituta sunt.

^e *Secundo facilitatis.* Per facilitatem designari jactantiam ac vanitatem ex superioribus manifestum est: nec immerito sane; cum hoc vitium e quadam animi facilitate levitateque oriatur.

^f Ita mss. atque ant. edit. in corpore summo consensu. Rom. autem, *et in esum interdictæ arboris, etc.* quod illa e margine edit. Era. ac Gill. transtulit in textum.

^g Mss. nonnulli cum edit. Amerb., Era. et Paris.

^a Rom. edit. sola, *sed utilis.* At hic agi de judiciaria potestate liquido probant superiora.

^b Hæc verba, *Quam si non quæsisset*; et inferiora illa, *obnoxius est*, edit. Rom. rejecerat; sed cum in vet. edit. ac mss. omnibus inventiantur, eadem non restituere in integrum religio fuit.

^c Eadem Rom. edit. sola, *vitia nulla deflectunt*; et post pauca cum reliquis edit. ac paucis mss., *domesticum periculum*; sed mss. plures et potiores, *domesticum scelus.* Magis apposite ad antecedentia, *facit ambitio criminosos.*

Neque enim, inquit, in verbo adulationis fuimus, neque in occasione avaritiæ, Deus testis est, 1344 neque gloriam quærentes ab hominibus (I Thess. II, 5 et 6); et ideo diabolus vicit, coronam petivit.

36. Vides ergo ipsum diabolum non esse in studio pertinacem, cedere solere veræ virtuti. Et si invidere non desinat, tamen instare formidat; quia frequentius refugit triumphari. Audito itaque Dei nomine, *Recessit, inquit, usque ad tempus*; postea enim non tentaturus, sed aperte pugnaturus advenit.

37. Docet igitur te Scriptura divina non tibi contra carnem et sanguinem, sed contra insidias spiritales esse certamen (*Ephes. VI, 12*). Vides magnificentiam christiani viri, qui certat cum rectoribus mundi: et licet constitutus in terris, adversus spiritalia nequitæ quæ sunt in cœlestibus, animi virtute decernit. Non enim de terrenis contendimus, ut dimicemus in terra: sed spiritalibus propositis præmiis, de regno Dei et Christi hæreditate necesse est spiritalia prius impedimenta superentur. Corona proposita est, subeunda certamina sunt. Nemo potest, nisi vicerit, coronari: nemo potest vincere, nisi ante certaverit. Ipsius quoque coronæ major est fructus, ubi major est labor: *Arcta enim et angusta est via, quæ ducit ad vitam . . . lata vero et spatiosa, quæ ducit ad mortem (Math. VII, 14 et 13)*. Et ideo tentationem nequam timere debemus; est enim causa victoriæ, materia triumphorum.

38. Dives ille, qui tentationem non sensit in sæculo, in pœnis est apud inferos: pauper ille Lazarus qui ita paupertate morboque afflictus est et attritus, ut vibices ejus a canibus lambereuntur, vitæ istius labore miserabilis, coronam gloriæ quæsitit æternæ (*Luc. XVI, 22*). *Multæ enim tribulationes, non quorumcumque, sed justorum (Psal. XXXIII, 20)*. Denique quos diligit Dominus, sæpe castigat (*Hebr. XII, 6*). Petrus tentatus est, ut negaret: negavit, ut fletet (*Luc. XXII, 57 et seq.*). Et quid de cæteris dicam? Nempe Job erat probatus Deo: sed licet probatus erat; victor tamen non erat (*Job. I, 12, et II, 6*). Probata erat devotio; virtutis tamen præmium non habebat. Et ideo tentandus offertur, ut gloriosior redderetur.

39. Illius quoque certaminis refert ut gradum spectes. Non unum telum diabolus habet, frequentat spicula; ut aut præmio vincat, aut lædio. Primo cupiditate vulnerat, secundo pietate, tertio sanita-

commemorationem christianæ seminæ. Commodius reliqui cod. scripti ac editi, commorationem, id est, frequentiora et longiora colloquia, nimilamque familiaritatem.

^a Quidam interpretes in *Psal. V, vers. 13*, tradunt post D. Thomam in more antiquis fuisse, ut in cura victores scuto capiti superposito coronarentur, antequam coronarum usus inolevisset. Sed cum rara hujus rei extant vestigia, quomodo scutum corona dicatur, multis hæret aqua. Et certe Hieronymus in eundem locum diserte, *apud sæculum, inquit, aliud est scutum, aliud corona*. Unde cum ipse tum alii post Origenem ad spiritalem sensum confugiunt.

A te; mentis enim pariter et corporis pugnatur ulceribus. Diversitas quoque ipsa tentationum pro diversitate certantium est. Avaritiæ damno dives urgetur, patet dispendio filiorum, homo doloribus, corpus ulceribus. Quanta hæc tela! Unde Dominus noluit habere quod perderet; et ideo pauper huc venit, ne haberet diabolus, quod auferret. Vis scire quam verum sit ipsum Dominum dicentem audi: *Venit hujus mundi princeps, et in me invenit nihil (Joan. XIV, 30)*. Noluit etiam paucorum esse pater, ut esset omnium. Frustra autem corporis tentaretur ulceribus, quæ contemneret omnes corporis passiones: simul ostenderet nobis quod immaculata, corporis hinc depulso, victoria sibi deberetur. Sed ille quasi hinc suis tentatur, hic publicis: illi patrimonium auferretur, huic regnum orbis offertur. Nec totus sine fraude diabolus, qui exasperare Dei Filium teneretur: illum injuriis tentat, hunc præmiis. Quasi servulus dicit: *Dominus dedit, Dominus exultavit (Job. I, 21)*: hic naturæ suæ dispositione conscius sua sibi ridet offerri. Et ut ad illud retentamur, ingruit nuntius super nuntium (*Ibid., II, seq.*), congeminant vulnera: ne tamen fortis alibi mente turbatur. Adhibetur mulier primæ frastu illecebra (*Job. II, 9*): hic per virginem natus erant obnoxiam non habebat. Amici adhibentur qui consilii opprimant reluctantem. Sed in omnibus quæ acciderunt ei, nusquam peccavit Job labiis in in conspectu Dei (*Ibid., 10*).

40. Nam quod maledixit diei, dicens: *Pereat dies illa in qua natus sum (Job III, 3)*; et infra: *Imaledixit ei is qui maledixit diem illam, qui habet magnum cetum opprimere (Ibid., 8)*, ad prophetiam pertinet; eo quod diabolum tamquam procellosi sæculi istius cetum Dominus noster Jesus Christus expressit: et generationis suæ carnalis diem perire desiderat; ut dies ejus in regeneratione numeretur. Pereat, inquit, dies sæcularis, ut dies spiritalis oritur. Ergo in tentatione sanctus Job mysteria loquebatur; qui enim vincebat sæculum, Christum videbat.

41. Nos igitur non timeamus tentationes, sed magis tentationibus gloriemur, dicentes: Cum infirmamur, tunc potentes sumus; tunc enim neclitur corona justitiæ (*II Cor. XII, 10*). Sed illa Paulo fortassis accommoda: nos autem quia plures coronæ sunt, quamcumque sperare debemus. In sæculo lanus corona est, ^a corona est scutum. At vero tibi propo-

Ambrosius tamen non solum hoc loco, sed et lib. II Hexaem. cap. 14, num. 60, scutum coronis, hoc est, victoriæ præmiis, annumerat. Illic enim posteaquam vitis folium scuti similitudine descripsit, subdit deinde: *Etenim bravium speciem videtur effingere. . . . in nascitur species et prerogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium suum quo et munimen sibi præbetur, etc.* Et huc etiam facit, quod in eundem citati Psalmi versum dicit Cassiodorus, *Clypeus impositus capiti corona est, aptatus cordi defensio*. Nec forte aliam ob causam scuta in columna Trajani coronis insignita visuntur, licet hujus rei rationem nonnulli diversam reddat Lipsius in Anal. ad lib. de Magn. Rom.

ita est corona deliciarum : *Corona enim deliciarum obumbrabit te (Prov. iv, 9). Et alibi : Scuto bonæ voluntatis suæ circumdabit te (Psal. v, 13). Gloria quoque et honore quem dilexit Dominus, coronavit (Psal. viii, 6). Ergo qui vult coronam dare, tentationes suggerit. Et si quando tentaberis, cognosce quia paratur corona. Tolle martyrum certamina, tulisti coronas : tolle cruciatum, tulisti beatitudines.*

42. Nonne tentatio Joseph^b virtutis est consecratio? Nonne injuria carceris corona est castitatis? Quemadmodum regni in Ægypto consortium potuisset adipisci, nisi venditus fuisset a fratribus? Quod Dei factum arbitrio, ut justus probaretur, ipse monstravit, dicens : *Quemadmodum feret in hodierno, ut pasceretur populus multus (Gen. I, 20)? Non debemus igitur tentationes sæculi pro malis timere, quibus bona præmia comparantur : sed magis rogare contemplatione conditionis humanæ ; ut eas tentationes subeamus, quas ferre possimus.*

(Vers. 14.) *Et regressus est Jesus in virtute Spiritus, in Galilæam.*

43. Completur hoc loco prophetia Esaïæ dicentis : *Regio Zabulon, et terra Nephthalim, et cæteri paralia in inhabitantes, et qui secus maritima, et 1346 trans Jordanem Galilææ gentium, populus qui sedebat in umbra mortis, lucem viderunt magnam (Esaï. ix, 1 et 2). Quis est enim lux magna, nisi Christus qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum?*

44. (Vers. 17.) Deinde librum accepit, ut ostenderet se ipsum esse qui locutus est in Prophetis : et removeret sacrilegia perfidorum, qui alium Deum dicunt veteris Testamenti, alium novi : vel qui initium Christi dicunt esse de virgine : quomodo enim cœpit ex virgine, qui ante virginem loquebatur?

(Vers. 18.) *Spiritus Domini super me.*

45. Vides Trinitatem cœternam atque perfectam. Ipsum loquitur Scriptura Jesum Deum hominemque, in utroque perfectum : Deum loquitur et Patrem, et Spiritum sanctum. Spiritus enim sanctus cooperatur ostenditur, quando corporali specie sicut columba descendit in Christum ; cum Dei Filius baptizaretur in fluvio, Pater loqueretur e cœlo. Quod igitur majus querimus testimonium, quam quod se fuisse qui locutus est in Prophetis, propria voce signavit? Ungitur oleo spiritali, et virtute cœlesti ; ut paupertatem conditionis humanæ thesauro resurrectionis rigaret æterno, captivitatem mentis averteret, cœcitatē illuminaret animorum, annum Domini perpetuis diffusum temporibus prædicaret, qui redire in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus et quietis indulgeat. Atque ille ita ad omnia se curvavit

obsequia, ut ne lectoris quidem aspernaretur officium : nos vero impii, qui divinitatis fidem miraculis operum colligendam contemplatione corporis negabamus.

(Vers. 24.) *Amen dico vobis quod nemo propheta acceptus est in patria sua.*

46. Non mediocriter invidia proditur, quæ civicæ charitatis oblita, in acerba odia causas amoris inflectit. Simul hoc exemplo pariter et oraculo declaratur quod frustra opem misericordiæ cœlestis expectes, si alienæ fructibus virtutis invidias ; aspersionem enim Dominus invidorum est, et ab iis qui divina beneficia in aliis persequuntur, miracula suæ potestatis avertit. Dominicæ quippe carnis actus divinitatis exemplum est : et invisibilia nobis ejus per ea quæ sunt visibilia demonstrantur.

47. Non otiose itaque salvator excusat quod nulla in patria sua miracula virtutis operatus sit ; ne fortassis aliquis viliores patriæ nobis esse debere putaret affectum. Neque enim civis poterat non amare, qui amaret omnes ; sed ipsi se charitate patriæ, qui invident, abdicarunt ; *Charitas enim non æmulatur..... non inflatur (I Cor. xiii, 4). Nec tamen exors beneficiorum patria divinorum est. Quod enim majus miraculum, quam quod^d in ea natus 1347 est Christus? Videte igitur quid mali invidia afferat. Indigna propter invidiam patria judicatur, in qua civis operetur, quæ digna fuit^e in qua Dei Filius nasceretur.*

(Vers. 25.) *In veritate dico vobis : Multæ viduæ fuerunt in diebus Eliæ.*

48. Non quia Eliæ dies fuerunt, sed in quibus Elias operatus est : aut quia dies faciebat illis, qui in ejus operibus lucem videbant gratiæ spiritualis, et convertebantur ad Dominum. Et ideo aperiebatur cœlum videntibus æterna et divina mysteria : claudabatur quando fames erat ; quia nulla eret cognoscendæ divinitatis ubertas. Sed de hoc plenius scripsimus, cum de Viduis scriberemus (*Lib. de Viduis*).

(Vers. 27.) *Et multi leprosi erant in Judæa temporibus Elisæi propheta : et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.*

49. Evidenter hic sermo nos Domini salutaris informat, et ad studium venerandæ divinitatis hortatur, quod nemo sanatus ostenditur, et maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati. Non enim dormientibus divina beneficia, sed observantibus deferuntur. Et bene apto comparationis exemplo arrogantia civium retunditur invidorum, Dominicumque factum Scripturis doce-

^a Rom. edit., *voluntatis tuæ coronasti nos : et scuto circumdabit te.*

^b Eadem Rom. edit., *virtutis est celebratio.*

^c *Et qui secus maritima* deleta fuerant in Rom. edit., neque omnino male, cum in superioribus illis *paralia inhabitantes*, comprehendantur ; sed tamen reperiuntur in omnibus mss. ac vet. edit. Et potuit Ambrosius quæ Græca dictione signaverat, continuo Latini verbis explicare:

^d Quod Christus de patria in qua educatus fuerat, dicit, id etiam ad patriam quæ ipsum nascentem susceperat, extendit Ambrosius. Nec sane injuria, quando illic etiam nullum a Christo miraculum legimus perpetratum.

^e Rom. edit., *ut Dei Filius conciperetur ; alia ac mss. omnes, nasceretur.* Sane conceptio nativitas est inchoata.

tur veteribus convenire, quod in libris quoque Reghorum legimus gentilem virum Naaman prophético oraculo lepræ maculis absolutum, cum plurimos Judæorum lepra corporis pariter et mentis absumeret (IV Reg. v, 14). Siquidem quatuor illos qui eogente fame, in castra regis Syriæ primi tetenderunt, tradit historia fuisse leprosus (IV Reg. vii, 3). Cur igitur non curabat fratres, non curabat cives, non sanabat propheta consortes; cum sanaret alienos, sanaret eos qui observantiam Legis, et religionis consortium non habebant: nisi quia voluntatis est medicina, non gentis; et divinum munus votis eligitur, non naturæ jure defertur? Disce, Christiane, rogare quod cupias impetrare: fastidiosos viros cœlestium profectus munerum non sequuntur.

50. Sed quavis simplex expositio moralem informat affectum; gratia tamen non est occulta mysterii. Etenim cum posteriora a superioribus deriventur, tum etiam superiora posterioribus astruuntur (Lib. de Viduis). Diximus enim in libro alio, in vidualia ad quam Elias directus est, typum Ecclesiæ præmissum. ^a Populus Ecclesiam congruit, ut sequatur. Populus ille ex alienigenis congregatus, populus ille ante leprosus, populus ille ante maculosus prius quam mystico baptizaretur in flumine, idem post sacramenta baptismatis maculis corporis et mentis ablutus, jam non lepra, sed immaculata virgo coepit esse sine ruga. Merito ergo magnus Naaman in conspectu Domini sui, et admirabilis facie describitur; quoniam in ejus typo salus futura gentibus declaratur, ^b qui solutæ consilio puellæ, quæ fractis viribus civium, in hostilem captiva venerat potestatem, a propheta salutem **1348** sperare communitus (IV Reg. v, 2), non terreni regis imperio, sed divinæ misericordiæ liberalitate sanatur.

51. Cur mystico numero mergere jubetur? Cur Jordanis fluvius eligitur? *Nonne boni, inquit, Abana et Parphar fluvii Damasci præ Jordane (Ibid., 12)?* Sed iratus hos prætulit, Jordanem meditatus elegit; nescit enim ira mysterium, fides novit. Disce baptismatis gratiam salutaris: qui leprosus meruerat, fidelis emerit. Disce spiritualia sacramenta signari: corporis remedium petitur, mentis acquiritur. Abluitur caro, affectus abluuntur. Non enim magis corporis quam mentis lepram video fuisse mundatam; quando post baptismum, veteris erroris colluvione detersa, negat se diis alienis hostias, quas spondemat Domino, litaturum (Ibid., 17).

52. Disce etiam congruæ præcepta virtutis: probavit fidem, qui præmia recusavit. Disce utroque dictorum factorumque magisterio quid sequaris. Habes Domini præceptum, vatis exemplum, gratis acci-

^a Edit, omnes cum mss. quatuor infimæ ætatis, *Populus Ecclesiam congregavit*. Alii magno numero, ... *congruit*. Melius. Non enim populus Ecclesiam congregas: recte dici potest, cum ex populo congregata sit Ecclesia. Sed *Populus Ecclesiam congruit, ut sequatur*, sensum expeditum præferet, si trajectis verbis ita explices, *congruit ut populus Ecclesiam sequatur*.

^b Rom. edit. sola, *qui sanctæ consilio puellæ*.

A pere, gratis dare: nec vendere ministerium, sed scire (Matth. x, 8). Non enim pretio taxatur de gratia, nec in sacramentis lucrum quaeritur, sed obsequium sacerdotis.

53. Non tamen satis est si lucrum ipse non quaeras: familia quoque tuæ cohibendæ sunt manus: nec hoc solum exposcimus, ut te solum castum immaculatamque custodias. Non enim dixit Apostolus, te solum: sed, *Te ipsum castum custodi* (I Tim. v, 22). Quaeritur ergo non solum tu ab hujusmodi nundinis, sed etiam domus tuæ castitas: *Opportet enim irreprehensibilem esse sacerdotem.... tuæ tui bene præpositum, filios habentem subditos, cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præsumptus fuerit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit* (I Tim. iii, 2-5)? Instrue ergo familiam tuam, bone, custodi: et si teefellerit servulus (humana enim non excipio facultatem) prophético deprehensus repudietur exemplo. Cito (i, q. 1, cap. Cito) *perem sequitur lepra mercedem, et pecunia cura animumque male quæsitâ commaculat. Accipit inquit, pecuniam, et possidebit ex ea agrum, arneam, et oliveta, et greges: et lepra Naaman accipit se in te, et semini tuo usque in æternum* (IV Reg. v, 26 et 27). Vides quia facto auctoris successio damnatur heredis. Inexpiabilis est enim venditi culpæ mysterii, et gratiæ vindicta cœlestis transit ad posteros. Denique Moabitæ et cæteri non intrabunt in Ecclesiam Dei usque ad tertiam et quartam generationem (Deut. xxiii, 3): tãdiu videlicet (ut simplicius interpretemur) donec culpam auctorum multiplicis successio generationis aboleret.

54. Sed cum illi qui in Deum idololatriæ errore deliquerunt, in quartam generationem videantur esse multati: profecto durior videtur esse sententia qua Giezi semen usque in æternum pro cupiditate habendi, prophetica auctoritate damnatur, præsertim cum Dominus noster Jesus Christus per lavacri regenerationem omnibus remissionem dederit peccatorum; nisi ut vitiorum magis quam generis semen intelligas. **1349** Sicut enim qui filii promissionis sunt, æstimantur in semen bonum: ita etiam qui filii erroris sunt, æstimantur in semen malum. Nam et Judæi ex patre diabolo, non utique carnis successione, sed criminis. Ergo omnes cupidi, omnes avari Giezi lepram cum divitiis suis possident: et male quæsitâ mercede, non tam patrimonium facultatum, quam thesaurum criminum congregant æterno supplicio, et brevi fructu. Nam cum divitiæ sint caducæ, pœna perpetua est; quia neque avarus, neque ebriosus, neque idolis serviens regnum Dei possidebit.

Vet. edit. ac mss. undecim, *qui sacratæ*, etc. Optime vero codices Corb., Mich. et alii sex probatores, *qui solutæ*, etc., id est nullis conjugii vinculis astrictæ: vel si mavis, paternarum ceremoniarum jugo liberæ. Quo utroque nomine Ecclesiæ potest figuram ac similitudinem præ se ferre.

^c Ita manu exarati codices magno consensu. Edit autem omnes, *Et lepra Naaman adhærebit tibi, etc.*

(Vers. 28, 29.) *Et repleti sunt ira omnes in synagoga, hæc audientes: et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem.*

55. Sacrilegia Judæorum, quæ multo ante Dominus prænuntiaverat per prophetam, et psalmi versiculo declaraverat quæ passurus esset in corpore constitutus, dicens: *Retribuebant mihi mala pro bonis Psal. xxxiv, 12*), in Evangelio docet esse completa. Nam cum ipse per populos beneficia diffunderet, illi injurias irrogabant. Nec mirum si perdidissent salutem, qui ejecerunt de suis finibus Salvatorem: moralis enim Dominus; et qui docuerat exemplo sui apostolos suos omnibus omnia fieri, nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec ejicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. Sic Gerasenos alibi cum virtutes ejus sustinere non possent, quasi infirmos et ingratos reliquit (*Luc. viii, 37*).

56. Simul intellige non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: nec captum a Judæis, sed a se ipso oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult elabatur, quando vult suspenditur, quando vult non tenetur. Et hic in supercilium montis præcipitandus ascenderat: et ecce per medium illorum, mutata subito vel obstupefacta furentiam mente, descendit; nondum enim hora venerat passionis. Quinetiam malebat adhuc Judæos sanare quam perdere; ut inefficaci furoris exitu desinerent velle, quod implere non possent. Vides igitur et hic divinitatis esse quod operatus est, et illic voluntatis esse quod captus est. Nam quemadmodum a paucis teneri potuit, qui a populo non tenetur? Sed noluit sacrilegium esse multorum; ut in auctores culpæ crucis invidiam retorqueret; atque a paucis quidem affligeretur, sed pro toto orbe morderetur.

(Vers. 33, 38.) *Et in synagoga erat homo habens spiritum immundum. Et infra: Surgens autem de synagoga intravit in domum Simonis et Andrew. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.*

57. Vide clementiam Domini Salvatoris: nec indignatione commotus, nec scelere offensus, nec injuria violatus Judæam deserit: quinetiam immemor injuriæ, memor elementæ, nunc docendo, nunc liberando, nunc sanando, insidiam plebs corda demulcet. Et bene sanctus Lucas virum ab spiritu nequitie liberatum ante præmisit, et substituit feminæ sanitatem. Utrumque enim **1350** soxum Dominus curaturus advenerat: et prior sanari debuit, qui prior creatus est; nec prætermitti illa quæ mobilitate magis animi, quam prævitato peccaverat.

58. (Vers. 31.) Sabbato medicinæ Dominicæ opera cœpta significat; ut inde nova creatura cœperit, ubi vetus ante desivit: nec sub Lege esse Dei Fillum,

^a Omnes edit., quod non captus est. Omnes mss., quod operatus est: nempe mutationem in mente furentium.

^b Mss. aliquot, natura diaboli non improbari, quidam, non improbare, opera iniqua. Sed potiore esse aliorum, ac edit. lectionem patet ex iis quæ se-

ced supra Legem in ipso principio designaret: nec solvi Legem, sed impleri. Neque enim per Legem, sed Verbo factus est mundus, sicut legimus: *Verbo Domini cæli firmati sunt (Psal. cxlii, 6)*. Non solvitur ergo Lex, sed impletur; ut fiat renovatio hominis jam labentis. Unde et Apostolus ait: *Exspoliantes vos veterem hominem . . . induite novum qui secundum Christum creatus est (Ephes. iv, 22 et 24; Coloss. iii, 9 et 10)*. Et bene sabbato cœpit, ut ipsum se ostenderet creatorem; qui opera operibus intexeret, et prosequeretur opus quod ipse jam cœperat: ut si domum faber renovare disponat, non a fundamentis, sed a culminibus incipit solvere vetustatem. Itaque ibi prius manum admovet, ubi ante desierat.

59. Deinde a minoribus incipit, ut ad majora perveniat. Liberare a dæmone et homines, sed in verbo Dei possunt: resurrectionem mortuis imperare diviniæ solius est potestatis.

60. (Vers. 34.) Necquemquam movere debet, quod Jesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur. Nec enim ab eo Christus nomen accepit, quod de cælo angelus ad Virginem detulit (*Luc. i, 31*). Est enim hujus impudentiæ ut inter homines aliquid primus usurpet, et ad homines quasi novum deferat, quo terrorem suæ potestatis incutiat. Denique et in Genesi primus Deum homini nuncupavit; sic enim habes: *Et dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus ne edatis ab omni ligno (Gen. iii, 4)?* Uterque igitur deceptus a diabolo est, sanatus a Christo.

61. Sequere cætera, et Evangelicæ lectionis disce mysteria, atque in duorum sanitate publicæ sacramentum salutis agnosce. Sicut enim in Adam omnes moriuntur: ita et in Christo omnes vivificabuntur (*I Cor. xv, 22*). Quis est ille qui in Synagoga spiritum dæmonii habebat immundum, nisi populus Judæorum, qui quasi serpentinis spiris revinctus, et inmodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat? Et bene: *In Synagoga homo erat qui spiritum immundum habebat*; quia Spiritum sanctum amiserat. Introierat enim diabolus, unde Christus exierat. Simul ostenditur natura diaboli non improba, opera iniqua. Nam quem per superiorem naturam Dominum confitetur, opere negat. Et in hoc apparet ejus nequitia, et improbitas Judæorum, quod ita populo vesanæ cecitatem mentis offudit; ut populus neget, quem dæmones confitentur. O pejor magistro discipulorum hæreditas! Ille verbo Dominum tentat, hi facto: ille dicit, *Mitte te (Luc. iv, 9, supra)*: isti adoriuntur, ut mittant.

62. Si altiore consilio ista pensamus, animi debe-

quantur.
^c Edit. Rom. sola, ejus nequitia et improbitas, quod ita populo Judæorum, etc. Vet. edit. cum tribus omnino mss. ut in textu. Cæteri cod., ejus nequitia et improbitas Judæorum, etc. Non ita male, si nequitia, sumatur in sexto casu, pro per nequitiam.

mus intelligere et corporis sanitatem; ut prius animus qui serpentis laborabat insidiis, absolutus sit. Anima enim nunquam a corpore vinceretur, **1351** nisi prius a diabolo tentaretur. Nam cum anima corpus agat, vivificet, et gubernet; quemadmodum in ejus illecebras captiva raperetur, nisi et ipsa superioris alicujus potestatis vinculis stringeretur? Denique non prius Eva esurivit, quam serpentis cam versutia tentavit: et ideo adversus ipsum auctorem peccati prius debuit medicina salutis operari.

63. Fortassis etiam in typo mulieris illius socrus Simonis et Andreae variis criminum febribus caro nostra languebat, et diversarum cupiditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim, quam calor. Itaque illa animum febris, hæc corpus inflammat. Febris enim nostra avaritia est, febris nostra libido est; eo quod ignitæ sint cupiditates. Unde et Apostolus ait: *Si non se continent, nubant; melius est enim nubere quam uri* (I Cor. vii, 9). Febris nostra luxuria est, febris nostra ambitio est, febris nostra iracundia est. Quæ licet corporis vitia sint, ignem tamen ossibus implicant, mentem, animum, sensusque pertentant. Hæc prior diaboli sollicitatur arte. Etenim ager bonus, vestis, monile, suadela serpentis est. Honorum gratia, sublimitas potestatum, epularum suavitas, forma meretricis laqueus est diaboli, et quasi quidam nequitiae spiritalis illecebrosus affatus, ^a qui per carnis illecebram quæ cito feminea quadam levitate molitur, animum quoque de gradu dejicit. Neque enim formam mulieris animus prius quam corporis oculus concupiscit. Denique quod non videris, non amabis: sed ubi caro concupierit, compatiens quoque animi constantia defatiscit, et mens consortio amoris inflectitur (duo enim in carne una sunt) atque ita mors irrepit sceleris effectu, tentante diabolo, carne suadente.

64. Vehementior tamen est animi, quam corporis febris: et ideo pro animi voluptate, corporis salus plerumque contemnitur, nec a periculis abstinetur. Unde non alienum videtur repetere quemadmodum Theotimus cum gravi oculorum incommodo laboraret, et amaret uxorem, interdicta sibi a medico facultate coenandi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus, se moderari nequiverit. Sciens enim prudensque quod esset oculos amissurus, priusquam conveniret uxori, in ipso æstu ferventis cupiditatis, et consuetudinis apparatu: Vale, inquit, amicum lumen. Sic febre libido flagrantior est, graviusque præcipitat et inflammat.

65. Sed ubi quis resipuerit a furore, tunc conscientiae interioris aperitur visus, factique poenitentia succedit, et pudenda sui unusquisque facinoris conscientia erubescit. Tunc Deus timetur, et peccator se cupit celare, sed non potest: tunc caro arguitur,

^a Mss. aliquot, quo per carni illecebras cito cor feminæ quadam levitate emolliat.

^b Edit. Am. atque Era. cum mss. tribus, legem cepit propriam non timere. Gill. cum duobus mss.,

diabolus accusatur: hæc quasi lea vitiorum, ille quasi auctor erroris. Patescit deformitas; nudum enim Deo omne secretum, nec illius ficus foliis, hoc est, tegmine corporali, vel jactantia sæculari flagitiorum secreta velantur. Et unusquisque divinum peccati conscia formidat mente judicium dicens: Quæ super me montes cadent: in quibus me abscondere **1352** scissuris petrarum, cum venerit confringere terram? Tunc tribulos et spinas animo caro, hoc est, curarum morsus sollicitudinumque generat, astuque, quos sibi per concupiscentiam carnis animum ipse circumdedit. Etenim quasi clavis quibusdam suffigitur anima corporeis voluptatibus: et cum semel adhæserit cupiditatibus demersa terrenis, difficile in altum potest unde descendit, sine Dei favore revolare. Actuum enim suorum vincula laquei et deliciarum sæcularium illecebris obnoxia tenetur.

66. Hunc ergo Adam, hanc Evam Dominus Lecturus advenit: quorum alter ad imaginem Dei facta altera virtutem sui accipiens viri, quamdiu fuit subdita fortiori, unam gerebant in uno spiritu Deo precitam voluntatem: et in paradiso Dei positi, et celestis operabantur alimoniam. Postea vero quæ caro suadere diversum, ^b et legem cepit propria non tenere, paradisi exules facti, in hunc inferrem demersumque locum peccati merito reciderunt. Nec quisquam putet incongruum esse, si Adam et Eva in typo animæ et corporis æstimentur; cum in typo Ecclesie æstimentur et Christi. Nam cum esse in carne una Apostolus diceret, adjecit: *Sacramentum, inquit, hoc magnum est: ego autem dico: Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 32). In quo ergo operni Dei, in eo multo magis animi nostri potest esse mysterium.

67. Sed hæret, suffluxus est, captus est, et corporeis succensus febribus, compassione carnis ægrestis. Quærendus est medicus. Sed quis iste tantus est, qui sauciæ mentis mediator ulceribus? Quis tantus est homo, qui possit aliis subvenire, cum ipse sibi non possit? Quis aliis possit vitam reddere, cum ipse mortem non possit evadere? Omnes enim in Adam mortui; quia *Per unum hominem in hunc mundum peccatum introivit, et per peccatum mors: et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (I Cor. xv, 12). Illius igitur culpa mors omnium est (Cf. Aug. lib. 1 contra Jul. Pelag., cap. 3). Denique missi sunt sancti, missi sunt et prophetæ, qui oracula divina loquerentur; nec quidquam promoveri potuerunt. Quæramus ergo aliquem de angelis aut archangelis medicum. Sed quemadmodum mihi possunt præsidium ferre, ne peccem; cum ipse archangelus a peccato non potuerit abstinere? Quemadmodum ad paradysum angelus revocare me poterit;

legem cepit primam. Rom. sola: prima non timere. Denique mss. undecim, in quibus Corb. et alii melioris notæ, ut in textu.

cum ipse Satanas et angeli sui sedem quam acceperunt, servare non possint?

(Cap. V. — Vers. 5.) *Ascendens autem in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit ut inducerent a terra aliquantulum.*

68. Ubi Dominus multis impertivit varia genera sanitatum, nec tempore, nec loco cæpit ab studio sanandi turba cobiberi. Vesper incubuit, sequebantur: stagnum occurrit, urgebant. Et ideo ascendit in Petri navim. Hæc est illa navis quæ adhuc secundum Matthæum fluctuat (*Matth. viii, 24*), secundum Lucam repletur piscibus; ut et principia Ecclesiæ fluctuantis, et posteriora exuberantis agnoscas; pisces enim sunt, qui hanc enavigant **1353** vitam. Ibi adhuc discipulis Christus dormit, hic præcipit. Dormit enim trepidis, perfectis vigilat. Sed quemadmodum dormiat Christus, audisti dicentem in Prophetis: *Ego dormivi, et cor meum vigilat* (*1. ant. v, 2*).

69. Et sanctus Matthæus recte non prætermittendum putavit æternæ indicium potestatis, ubi imperat ventis (*Matt. viii, 26*). Non est enim humana doctrina, sicut audistis Judæos dicere, verbo imperat spiritibus (*Luc. iv, 36*): sed cælestis majestatis insigne. Quod turbatum sedatur mare, et divinæ vocis imperio obsequuntur elementa, atque insensibilia sensum accipiunt obsequendi; divinæ mysterium gratiæ revelatur. Quod fluctus mitescunt sæculi, verbo immundus spiritus conquiescit; non alterum altero refellitur, sed utrumque celebratur. Hæbes miraculum in elementis, habes documentum in mysteriis.

70. Ergo quia sanctus Matthæus illa prælibaverat, sanctus Lucas eam sibi navim, in qua Petrus pisearetur, elegit. Non turbatur ista quæ Petrum habet, turbatur illa quæ Judam habet. Etsi multa illic discipulorum merita navigabant; tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In utraque Petrus: sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caveamus igitur perfidum, caveamus proditorem; ne per unum plurimi fluctuemus. Ergo non turbatur hæc navis in qua prudentia navigat, abest perfidia, fides spirat. Quemadmodum enim turbari poterat, cui præerat is, in quo Ecclesiæ firmamentum est? Illic ergo turbatio, ubi modica fides: hic securitas, ubi perfecta dilectio.

71. (Vers. 4.) Denique etsi aliis imperatur ut laxent retia sua; soli tamen Petro dicitur: *Duc in altum*, hoc est, in profundum disputationum. Quid enim tam altum, quam altitudinem divitiarum videre, scire Dei Filium, et professionem divinæ generationis assumere? Quam licet mens non queat humana pleniæ rationis investigatione comprehendere; fidei tamen plenitudo complectitur. Nam etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit; non licet tamen nescire

quod natus sit. Seriem generationis ignoro, a sed auctoritatem generationis agnosco. Non interfui cum a Patre Dei Filius nasceretur: sed interfui cum a Patre Dei Filius diceretur. Si Deo non credimus, cui credimus? Omnia enim quæ credimus, vel visu credimus, vel auditu: visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An asserentis persona discutitur? Si viri boni dicerent, nefas putarem non credere: Deus asserit, probat Filius, refugiens sol fatetur, tremens terra testatur. In hoc altum disputationis Ecclesia a Petro ducitur; ut videat hinc resurgentem Dei Filium, inde Spiritum sanctum profluentem.

72. Quæ sunt autem apostolorum quæ laxari jubentur retia, nisi verborum complexiones, et quasi quidam orationis sinus, et disputationum recessus qui eos quos ceperint, non amittant? **1354** Et bene apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt, sed reservant, et de profundo ad lumen extrahunt: fluctuantes de infimis ad superna traducunt.

73. Est et aliud apostolicum piscandi genus (*24, q. 1, c. Est aliud*), quo genere solum Petrum piscari Dominus jubet dicens: *Mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle* (*Matth. xvii, 26*). Magnum quidem est et spiritale documentum (*11, q. 1, c. Magnum quidem*), quod christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subjecti; nè quis constitutionem regis terreni putet esse solvendam. Si enim censum Dei Filius solvit, quis tu tantus es, qui non putes esse solvendum? Et ille censum solvit qui nihil possidebat: tu autem qui sæculi sequeris lucrum, cur sæculi obsequium non recognoscas? Cur te supra sæculum quadam animi arrogantia feres, cum sæculo sis misera cupiditate subjectus.

74. Penditur igitur didrachma, quod erat pretium nostræ redemptionis et corporis, in Lege promissum, in Evangelio persolutum, non otiose in ore piscis inventum: *Ex ore enim tuo justificaberis* (*Matt. xii, 37*). Etenim pretium immortalitatis est nobis nostra confessio; quia sicut scriptum est: *Ore confessio fit ad salutem* (*Rom. x, 10*).

75. Et fortasse primus hic piscis primus est martyr, in ore habens didrachma, hoc est, pretium census. Didrachma nostrum Christus est. Habebat igitur primus ille martyr, Stephanus scilicet, in ore thesaurum, cum Christum in passione loqueretur. Sed revertamur ad propositum locum, et discamus apostolicam humilitatem.

(Vers. 5.) *Præceptor*, inquit, *per totam noctem laborantes nihil cepimus: sed in verbo tuo laxabo retia.*

76. Et ego, Domine, scio quia nox mihi est, quando non imperas. Nemo adhuc nomen suum dedit, adhuc noctem habeo. Misi jaculum vocis per

^a Sic. vet. edit. ac plures mss. Rom. autem edit. cum mss. aliquot, *sed auctorem generationis agnosco.*

^b Rom. edit., *pretium redemptionis nostræ animæ, et corporis.* Sed in cunctis aliis, atque mss. deest, *animæ*: quæ vox omnino necessaria non videtur, cum *nostra redemptio* idem sit ac *redemptio animæ*

nostræ. Namque hominem in anima potissimum consistere passim testatur Ambrosius.

^c Eadem edit. sola, *adhuc per noctem laboro.* Quod autem addit S. Præsul jaculum (est id retis genus a jaciendo dictum) abs se per epiphania festa missum fuisse, indicat institisse se non baptizatis, ut nomen

epiphania, et adhuc nihil cepi. Misi per diem, exspecto ut jubeas: in verbo tuo laxabo retia. O vacua præsumpcio, o humilitas fructuosa! Qui nihil antea ceperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. Non hoc humanæ facundie opus, sed supernæ vocationis est munus. Cadunt disputationes hominum: fide sua plebs credit.

77. (Vers. 6, 7.) Rumpuntur retia, nec labitur piscis. Vocantur ad adjumentum socii, qui erant in alia navi. Quæ est illa alia navis, nisi forte Judæa, ex qua Joannes et Jacobus eliguntur? *Facta est, enim Judæa sanctificatio ejus (Psal. cxiii, 2)*. Hi igitur de Synagoga ad navem Petri, hoc est, ad Ecclesiam convenerunt; ut implerent ambas naviculas. Omnes enim in nomine Jesu genu flectunt, sive Judæus, sive Græcus: *Omnia et in omnibus Christus (Coloss. iii, 11)*. Sed mihi cumulus iste suspectus est, ne plenitudine sui nares pene mergantur; oportet enim et hæreses esse, ut probentur boni.

in album catechumenorum referri postularent. Et hinc non male conjicias illos bis nomen suum dedisse: 1° cum catechumeni fierent; 2° et solemnius cum inter competentes describerentur ut alibi jam notavimus. Inde etiam rursus colligere est hunc sermonem circiter sacræ quadragesimæ initia esse pronuntiatum.

^a Rom. edit., *Verbo reddit*. Haud absurdus sensus. Attamen non male etiam aliæ ac mss., *Verbo*

78. Possumus tamquam et aliam Ecclesiam intelligere, navem alterius; ab una enim plures Ecclesie **1355** derivantur. Ecce alia sollicitudo Petri, cui sua jam præda suspecta est. Sed novit perfectas quemadmodum servare possit reconditas, qui sci quemadmodum capere possit dispersas. Quos in verbo capit, ^a Verbo credit: negat suam prædam, negat suum munus.

(Vers. 8.) *Exi, inquit, a me, Domine; quia homo peccator sum*.

79. Admirabatur enim dona divina; et quo plus meruerat, hoc præsumebat minus. Dic et tu: *Exi a me, Domine; quia homo peccator sum*; ut respondeat tibi Dominus; ^b *Noli timere*. Indulget Domino peccatum fatere. Noli timere etiam quæ tu sunt Domino deferre; quia quæ sua sunt nobis concessit. Nescit invidere, nescit eripere, nescit auferre. Vides quam bonus Dominus, qui tantam iram hominibus; ut vivificandi habeant potestatem.

credit, quidam mss. credit; idem enim est ac in ejusque præsidio committit.

^b Ita edit. Amerb. cum mss. fere omnibus: quorum tamen nonnullis scribitur... *peccatum fateri*. Et hoc in causa fuit cur Era. et seq. edit. interpretationem immutarent hoc modo: *Noti timere indulgenti Domino peccatum fateri: quod majus belle quædrat cum superioribus.*

LIBER QUINTUS.

1355 (Vers. 12, 13.) *Et factum est cum esset in una civitatum, ecce vir plenus lepra, prociens in faciem, rogavit eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens manum suam, tetigit illum, dicens: Volo, mundare.*

1. Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus; ut ostendatur non unum populum specialis alicujus civitatis, sed omnium populos fuisse sanatos. Bene autem et secundum Lucam quarto signo, ex quo in Capharnaum Dominus venit, iste sanatur; nam si quartum diem sole inluminavit (*Gen. i, 14*), et clariorem cæteris fecit diebus, cum illucescerent elementa mundi: et hoc clarius opus æstimare debemus. Et secundum Matthæum primus hic post benedictiones a Domino sanatus inducitur (*Matth. viii, 5*); ut quia dixerat Dominus: *Non veni solvere Legem, sed adimplere (Matth. v, 17)*; illa qui excludebatur a Lege (*Levit. xiii, 3*), purgari se Domini potestate præsumens, non ex Lege, sed supra Legem esse gratiam judicaret, quæ leprosi maculam posset abluere.

2. Verum ut in Domino potestatis auctoritas, ita in illo fidei constantia declaratur. Ille in faciem prociens, quod humilitatis est et pudoris; ut unusquisque de suæ vitæ maculis erubescat: sed confessionem verecundia non repressit. Ostendit vulnus, remedium

^a Rom. edit., *pietate respondit*. Sed non insolens est Auctori nostro ut *sanctitatem* ponat pro *pietate*.

postulavit: et ipsa religionis et fidei plena confessio est. Si vis, inquit, *potes me mundare*. In voluntate Domini tribuit potestatem: de voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi colluvionis suæ conscius non præsumpsit. Cui morali quadam Dominus ^a sanitate respondit: *Volo, mundare*.

(Vers. 13.) *Et continuo lepra ejus discessit ab eo*.

3. Nihil enim medium est inter opus Dei, atque præceptum; quia in præcepto est opus. Denique dixit, et facta sunt (*Psal. xxxii, 9*). Videtis igitur quod dubitari non potest, quia voluntas Dei potestas est. Si ergo voluntas ejus potestas est; qui unius voluntatis Trinitatem asserunt, unius utique asserunt potestatis. Itaque statim lepram discessit; **1356** ut intelligas medentis affectum, qui veritatem operi addidit.

4. Denique secundum Marcum miseratus est eum Dominus (*Marc. i, 41*): quod pulchre est positum. Et pleraque talia posuerunt evangelistæ, qui nos in utroque fundare voluerunt, describentes signa virtutis ad fidem, exprimentes opera virtutis ad imitationem. Unde et tangit non dedignatus, et imperat non diffusus; hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, et jubendi auctoritatem, operandi testimonium non refugit. ^b *Volo, ergo dicit*

^b *Volo . . . propter Photinum*; Photinus enim etsi Marcelli Ancyranæ Arianis partibus addicti disc-

propter Photinum, imperat propter Arium, tangit A propter Manichæum.

5. Neo unius tantum lepra curatur, sed omnium quibus dicitur: *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis (Joan. xv, 3)*. Si igitur lepræ medicina verbum est: contemptus utique verbi lepra mentis est. Sed ne lepra transire possit in medicum, unusquisque Dominicæ humilitatis exemplo jaquentiam vitet. Cur enim præcipitur nemini dicere, nisi ut doceret non vulganda nostra beneficia, sed præmenda; ut non solum a mercede abstinere pecuniæ, sed etiam gratiæ? Aut fortasse etiam illa silentii causa est imperati, quod meliores putabat qui fide magis spontanea, quam qui speratis beneficiis credidissent.

6. Offerre autem juxta Legem se præcipitur sacerdoti, non ut alium deferat: sed ut se ipsum Deo offerat spiritale sacrificium; ut actus præteriti colluvione detera, per cognitionem fidei et sapientiæ disciplinam placitura Deo hostia consecratur: *Omnis enim victima sola salivatur (Marc. ix, 49)*. Unde et Paulus ait: *Obsecro ergo vos, fratres, per misericordiam Dei, ut abhibeatis corpora vestra hostiam acceptabilem, placentem Deo (Rom. xii, 1)*.

7. Simul illud mirabile, quod eo sanavit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis, potes me mundare. Vola, inquit, mundare.* Habes voluntatem, habes etiam pietatis affectum. *Et extendens manum, tetigit illum (Levit. xiii, 3)*. Lex tangi leprosos prohibet: sed qui dominus Legis est, non obsequitur Legi, sed Legem facit. Non ergo tetigit, quia sine tactu mundare non poterat: sed ut probaret **1357** quia subjectus non erat Legi, nec contagium timebat, ut homines: sed quia contaminari non poterat, qui alios liberabat: simul e contrario lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem.

8. (Vers. 14.) Ostendere autem se sacerdoti jubetur, et offerre pro emundatione sua; ut dum offert se sacerdoti, intelligeret sacerdos non Legis ordine, sed Dei gratiâ supra Legem esse curatum: ^a et dum mundato jubet offerre sacrificium secundum præceptum Moysi, ostenderet Dominus quia Legem non solveret, sed impleret; qui secundum Legem gradus, supra Legem sanare eos quos remedia Legis non sanaverant, videretur. Et bene addidit: *Sicut præcepit Moyses; Lex enim spiritalis est (Rom. vii, 14)*; ideoque videtur sacrificium spiritale mandasse.

9.^b Denique addidit: *Ut sit in testimonium hoc vobis, hoc est, si Deo credatis, si impietatis lepra dis-*

pulus in multis tamen cum Sabellio sentiebat: hunc autem negasse constat eandem in Patre ac Filio potestatem reperiri; ut Ambrosius supra, lib. iv, num. 10, indicavit. Igitur cum in Deo voluntas ac potestas unum sint, apte colligitur Christum ostendendo voluntatem suam ejusdem efficacitæ esse ac Paternam, simul ostendisse utriusque eandem habendam potestatem; proindeque eandem etiam substantiam atque omnimodam similitudinem; quod idem Photinus pernegabat. *Imperat propter Arium, qui*

cedat, si occultorum cognitor sit sacerdos, si puritatis affectus: unde potest ille magis sacerdos videri quem occulta non lateant, cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psal. cix, 4)*.

(Vers. 18, 19.) *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui fuerat paralyticus, et quærentes eum inferre et ponere ante eum; et non inveniētes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt super tectum, et per tegulas submiserunt illum in lecto, in medium, ante Jesum.*

10. Non otiosa hujus paralytici, nec angusta medicina est, quando Dominus et orasse præmittitur, non utique propter suffragium, sed propter exemplum; imitandi enim specimen dedit, ^a non impetrandi ambitum requisivit. Et convenientibus ex omni Gallia, et Judæa, et Hierusalem Legis doctoribus, inter cæterorum remedia debiliū, paralytici istius medicina describitur. Primum omnium quod ante diximus, unusquisque æger petendæ precatores salutis debet adhibere, per quas nostræ vitæ compago resoluta, actuumque nostrorum clauda vestigia verbi cælestis remedio reformatur. Sint igitur aliqui moniores mentis, qui animum hominis, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant. Quorum rursus adminiculis et attollere, et humiliare se facili, ante Jesum locetur, Dominico videri dignus aspectu. Humilitatem enim respicit Dominus: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ (Luc. i, 48)*.

C (Vers. 20.) *Quorum fidem, inquit, ut vidit.*

11. Magnus Dominus qui aliorum merito ignoscit aliis, et dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cum apud Dominum servus et interveniendi meritum, et jus habeat impetrandi? Disce qui judicas, ignoscere: disce qui æger es, impetrare. Si gravium peccatorum disfidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cujus contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat.

1358 12. (Vers. 21, 22.) Et quamvis historiæ fidem non debeamus omittere; ut vere paralytici istius corpus credamus esse sanatum: cognosce tamen interioris hominis sanitatem, cui peccata donantur, quæ cum Judæi asserunt a solo Domino posse concedi, Deum utique eum confitentur, suoque judicio perfidiam suam produunt; ut opus astruant, personam negent. Neque ab ipsis et operis sui Dei Filius accipit testimonium, et vocis suffragium non requirit; perfidia enim constiteri potest,

videlicet cum Christo divinitatem abjudicaret, eadem opera illum imperandi auctoritate spoliabat. *Tangit propter Manichæum; is quippe tangendi facultatem eidem Christo admebat, quando veram ac naturalem carnem ab illo assumptam inficiabatur.*

^a Vet. edit., *et dum mundatur per sacrificium; Rom., dum mundatur offerre sacrificium; mes. vero læge ad unum, ut nos in textu.*

^b Rom. edit., *Denique addit: In testimonium vobis.*

^c Edit., *non precandi ambitum requisivit.*

credere non potest. Itaque testimonium non deest divinitati, fides deest salutem. Nam et validius est ad fidem quod ^a confitentur inviti : et perniciosius ad culpam quod negant, qui suis assertionibus revincuntur. Magna itaque infidæ plebis amentia; ut cum confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. Dominus autem salvos volens facere peccatores, et occultorum cognitione Deum se esse demonstrat, et admiratione factorum, adjiciens :

(Vers. 25.) *Quid est facilius dicere : Dimissa sunt tibi peccata tua ; aut dicere : Surge, et ambula ?*

15. Quo loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit; hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamvis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere (quis enim potest peccata dimittere nisi solus Deus, qui per eos quoque dimittit, ^b quibus dimittendi tribuit potestatem); tamen multo divinius est resurrectionem donare corporibus; quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.

14. (Vers. 24.) Illic lectus qui tolli jubetur, quid est aliud, nisi quia hominum jubetur corpus attolli? Ipse est qui per singulas noctes ^c lavatur a David, ut legimus : *Lavabo per singulas noctes lectum meum : lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. vi, 7). Hic est lectus doloris, in quo anima nostra gravi conscientia ægra cruciati jacebat. Sed si quis secundum Christi præcepta se gesserit, jam non lectus doloris est, sed quietis. Miseratione etenim Domini cœpit quies esse quod mors erat : qui nobis soporem mortis vertit in gratiam voluptatis. Nec solum levare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad paradisum redire censetur; ea est enim vera domus, quæ hominem prima suscepit : non jure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur domus, quoniam venerat qui nexum fraudis aboleret, jus reformaret.

15. (Vers. 25.) Nec mora ulla sanitatis intervenit: unum dictorum remediumque momentum est. Spectant surgentem increduli, mirantur abeuntem : et divini operis miracula malunt timere quam credere. Nam si credidissent, non timuissent utique, sed dilexissent; perfecta enim dilectio timorem excludit foras (I Joan. iv, 18). Et ideo isti, quia non

diligebant, calumniabantur. Calumniantibus autem dicit : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris* (Luc. v, 22)? Quis hoc dicit? Sacerdos magnus. Leporam videbat in cordibus Judæorum, ostendit eos peiores esse leproso. Ille sacerdoti est se jussus offerre purgatus : **1359** hos sacerdos repudiat; ne alios quoque eorum lepra contamine.

16. (Vers. 27.) ^d Sequitur mystica evocatio Publicani, quem sequi jubet non corporis gressu, sed mentis affectu. Itaque ille prius avara ^e de mercedibus, dura de laboribus periculisque nautarum emolumenta convertens, verbo vocatus, propria dereliquit, qui rapiebat aliena : ac vile illud sedile destituens, toto post Dominum vestigio mentis incedit. Convivii quoque magni exhibet apparatus; qui enim domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, et in ejus qui crediderit, recumbit affectu.

17. Sed rursus accenditur invidia perfidorum, et futuræ pœnæ species præfiguratur. Epulantibus enim fidelibus, et in illo cœlorum recumbentibus regno, perfidia jejuna torquebitur. Simul ostenditur quantum intersit inter æmulos Legis et gratiæ, quod illi qui Legem sequuntur, jejunæ mentis famem patiantur æternam : qui vero verbum in interioribus animæ receperunt, alimentis cœlestis et fontis ubertate recreati esurire et sitire non possunt. Et ideo qui animo jejunabant, murmurabant dicentes :

(Vers. 30.) *Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat et bibit ?*

18. Serpentina vox ista est. Denique hanc primam vocem serpens emisit, dicens Evæ : *Quid utique dixit Deus : Nolite manducare ex omni ligno* (Gen. iii, 1)? Ergo patris sui venena diffundunt, qui dicunt : Quid utique cum Publicanis et peccatoribus manducat et bibit? Unde Dominus cum peccatoribus manducando, etiam cum gentilibus non prohibet nos inire convivium, dicens :

(Vers. 31.) *Non egent qui sani sunt, medico ; sed qui male habent.*

19. Novum medicamentum novus magister advexit. Hoc de terra non pullulavit ; imprudens enim est omnis creatura hujus confectionis. Venite, omnes qui incurristis peccatorum varias passiones, utimini peregrino medicamento, quo venenum serpentis ex-

^a Mss. aliquot, *confitentur invidi*; unus et alter, *confitentur injusti*.

^b Non poterat Ambrosius clarioribus verbis potestatem dimittendi peccata ministris Ecclesiæ a Christo datam prædicare.

^c Quidquid inter voces, *lavatur a David*, et illas, *lectus doloris*, continetur, decrat in cunctis edit. Verum in omnibus Gall. mss. reperitur, excipinus tamen Reg. et Clarom.; sed uterque recentior, et hic non tam Ambr. expositio est, quam ejus epitome.

^d Edit. Gill. intruserat in textum : *Sequitur de publicano et de eo quod non venit justos vocare, sed peccatores. Mystica vocatio*, etc. Sed manifestum est hæc tituli, non textus rationem ac formam habere. Rom. autem, omisso verbo, *sequitur*, sic reposuit : *Mystica hæc est*, etc.

^e Quid si legeres cum ms. Reg., *de mercibus*? Certe quæ sequuntur non obscure indicant Matthæum Ambrosio fuisse ex eo genere publicanorum, qui tributum e portorii, id est, e mercibus importatis, exportatisque exigent. Sed contra fidem tot mss. atque edit. omnium nihil audeamus; cum præsertim tributa non solum mercibus mercatorum, sed etiam mercedi nautarum mercatoribus operam suam locantium imponi potuerint.

^f Rom. edit. hic et infra, *manducatis et bibitis*. Huic suffragatur textus evangelistæ, atque omnes ejusdem versiones; Æthiopicam tamen excipinus; hæc enim cum ant. edit. cunctisque mss. Ambrosianis lectioni nostræ patrocinatur : cui etiam favet loci series, si modo non perfunctorie examinetur.

cluditur : quod non solum passionum abstulit cicatricem, sed etiam causam diri vulneris amputavit. Hoc medicamentum non famem indicit, sed cibum animæ subministrat: *Venit enim Filius hominis manducans et bibens, et dicunt: Dæmonium habet* (Luc. vii, 34); et ideo mens nostra non est jejuna: jejunant hi quibus abest Christus, honorumque meritum copii egent. ^a At vero cui virtus suæ voluntatis sufficit, qui sua dōmo recipit Christum, convivium magnum **1360** exhibet, hoc est, honorum operum spiritale convivium, quo dives populus eget, pauper epulatur. Et ideo, inquit, jejunare non possunt filii sponsi, quamdiu cum illis est sponsus.

(Vers. 35.) *Venient autem dies, cum auferetur ab illis sponsus.*

20. Qui sunt illi dies, quibus nobis Christus auferatur, maxime cum ipse dixerit: *Vobiscum ero usque ad consummationem mundi* (Matth. xxviii, 20): ipse dixerit: *Non relinquam vos orphanos* (Joan. xiv, 18)? Certum est enim quod si nos relinquit, salvi esse nequeamus. Nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. Non te auferat jactantia tua, non te auferat arrogantia, nec tibi de Lege præsumas; non enim vocare justos venit, sed peccatores.

21. Quomodo igitur Dominus justitias dilexit, neque David vidit justum derelictum (Psal. x, 8)? Aut quæ ista æquitas Dei si justus relinquitur, et peccator adiscitur (Psal. xxxvi, 25); nisi intelligas quod eos justos dicit, qui ex Lege præsumunt, et Evangelii gratiam non requirunt? Nemo autem justificatur ex Lege, sed redimitur ex gratia. Est igitur in Lege justitia, sed non est; per Legem justitia; nam ipse Apostolus ait: *Hebræus ex Hebræis, secundum Legem Pharisæus, secundum justitiam quæ in Lege est, conversatus sine querela* (Philip. iii, 5 et 6), qui gloriatur ex Lege: *Quæ mihi, inquit, lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse* (Philip. ix, 7), hoc est, abjecit justitiam et gloriam Legis; justitia enim Legis sine Christo vacua est, quia plenitudo Legis Christus est. Et ideo etsi est in Lege justitia, non est tamen per Legem justitia: *Si enim per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est* (Galat. ii, 21); mortuus est enim Christus, ut impleret justitiam. Denique Joanni dicenti: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me*, respondit: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam* (Matth. iii, 14 et 15). Ergo non gratis mortuus: sed pro nobis mortuus est Christus; ut justii fulgerent sicut sol in regno Patris sui. Sed non Judæi justii, quibus dicitur: *Cum videritis justos intrare in regnum cælorum* (Luc. xiii, 28). Isti sunt justii qui per-

^a Ita mss. complures: alii vero et ant. edit., *At vero cui virtus sua voluntate sufficit. Sed reponere placuit Rom., At vero cui virtus suppetit. Eadem edit. pro verbis, Et ideo. . . cum illis est sponsus, ut in aliis, et cunctis mss. habetur, longum locum ex Luca Evangelio, suo more substituerat.*

^b Mss. non pauci cum ant. edit., *Isti erunt vulnerati; alii aliquot in quibus Corb., sicut erunt vulnerati.*

Acutientem non reperiunt, qui inimicum diligunt.

22. (Vers. 32.) Si sic non accipimus, invenitur contrarium: *Non veni vocare justos. Sed illos non vocat, qui se justos esse dicunt: Ignorantes enim Deum, et suam justitiam quærentes statuere, justitiam Dei non sunt subjecti* (Rom. x, 3). Ergo usurpatores justitiæ non vocantur ad gratiam; nam si gratia ex poenitentia, utique qui fastidit poenitentiam, abdicat gratiam. ^b Sitierunt vulnerati, qui se sanctificant; istis sponsus auferetur: nobis autem non Caiphas, non Pilatus Christum abstulit, nec possumus jejunare; quia Christum habemus, et Christi carnem epulatur et sanguinem. Quomodo enim videtur jejunare, qui non esurit? Quomodo **1361** videtur jejunare, qui non sitit? Quomodo autem sitire potest, qui bibit Christum; cum ipse dixerit: *Qui biberit de aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum* (Joan. iv, 13)? Denique de animi dictam jejunio, etiam sequentia declarant.

(Vers. 36.) *Dixit enim similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram de vestimento novo immittit in vestimentum vetus.*

23. Dixerat filios sponsi, hoc est, filios Verbi, qui per lavacri regenerationem in jus divinæ generationis assumpti sunt, quamdiu cum illis est sponsus, jejunare non posse. Non utique hoc jejunium relegatur, quo conficitur caro, et corporalis luxuria castigatur; hoc enim jejunium nos commendat. Nam quemadmodum discipulos hic jejunare prohiberet, cum ipse Dominus jejunaret (Luc. iv, 2); cum postremo diceret nequissimos spiritus non nisi jejunii et orationibus solere superari (Matth. xvii, 21)? Denique etiam hoc loco jejunium vestimentum appellavit vetus, quod exuendum Apostolus æstimavit dicens: *Exspoliare vos veterem hominem cum actibus ejus; et induite eum qui baptismatis sanctificatione renovatur* (Coloss. iii, 9 et 10). In eandem igitur formam series convenit præceptorum, ne actus veteris et novi hominis misceantur; cum ille corporalis exterior opera carnis operetur, et hic interior qui renascitur, non versicoloram speciem veterum novorumque debeat habere gestorum, sed concolor Christo illum studio mentis imitari, cui renatus est in lavacro. Absint igitur decolora mentis velamina, quæ displicent sponso; displicet enim ei, qui vestem non habuerit nuptialem. Sponso autem quid potest placere, nisi pax animi, puritas cordis, charitas mentis?

24. Bonus sponsus Dominus Jesus, hic novo partu naturam initiavit. Huic desponsata corruptelis carnis absolvitur, non filios mortales requirit, non Evæ delectatur doloribus, non virum obnoxium

Et hæc vera lectio est. Hic enim ii qui jejunant, non jejunantibus opponuntur: cum autem de ultimis infra scriptum sit: *Quomodo videtur jejunare, qui non sitit; satis intelligimus jejunare illos, de quibus dicitur, sitierunt. Nam hic, vulnerati, idem est ac poenitentia non sanati: vel forte, ardentem sitientes, siquidem vulneribus confossi solent maximo sitis æstu ob exhaustum sanguinem laborare.*

culpas, non hereditatem condemnati patris requirit. Vidit enim carnis ulcera, quam antea concupiscebatur; advertit non esse pulchritudinem veram, quæ vitiorum habeat deformitatem. Et ideo quid tibi cum tali sponso, femina? Require diligenter, et in omni corpore invenies cicatricem. Cognosce alium magis sponsum, qui circumdatur luce, cujus species non potest interire. Hunc tolle in aulæ tuo, consecra in templo tuo, tolle in corpore tuo, sicut scriptum est: *Tollite Dominum in corpore vestro* (I Cor. vi, 20). Hujus thalamos ingredi novos, hujus spectato peregrinum decorem, hunc induo, hunc vide ad dexteram Patris, et gaude quia talem habes sponsum: *hic te vestiet benedictionem, ac qua nocentissima peccati.*

25. Servemus igitur vestem, quam nos sacro Dominus emergentes fonte vestivit. Cito scinditur vestis, si facta non congruant; cito tinea carnis atteritur, et veteris hominis errore maculatur. Ergo hic nova veteribus copulare: in Apostolo autem etiam novis vetera supervestire prohibemur, sed exuere vetus, novam sumere; ut exspoliati, non nudi inveniamur (II Cor. v, 2-4). Exspoliatur enim meliora sumpturi: nudamur autem cum indumentum nobis aliena fraude detrahitur, non nostra voluntate deponitur.

(Vers. 37.) *Et nemo mittit vinum novum in utros veteres.*

26. Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cum corpora nostra exuvils defunctorum animalium comparantur. Atque utinam bonorum utrumque usum possimus implere; ut sacramentum quod accepimus, reservemus! Levat injuriam industria, si renovatis utribus nova vina credantur. Et ideo utros hos plenos servare semper debemus; vacuos enim cito tinea et ærugo consumit, gratia servat impletos.

27. Pulchre autem operi huic ita præcepta conveniunt: sextum est enim opus, quo Levis nova quadam figuratur forma (Luc. v, 27). Sexto autem die factus est homo (Gen. i, 26): sexto igitur Christi opere reformatur jam non vetus, sed nova creatura, et quædam forma peregrina. Et ideo tanquam nova creatura Christo convivium exhibet; eo quod et in ipso Christus delectaretur, et ipse partem delectationis meteretur habere cum Christo. Ad hunc igitur informandum præcepta dat Dominus; sequebatur enim jam lætus, alacer, et exultans, dicens: Jam non publicanum gero, jam non porto Levin. Exul Levin, postquam Christum indui. Odi genus meum, fugio vitam meam priorem; solum te sequor, Domine Jesu, qui sanas vulnera mea. Quis enim me separat a charitate Dei, quæ in te est? Tribulatio, an angustia, an fames? Ligatus sum fidei

^a Omnes edit., *admoveat fructuosus itineribus*. Mss. vero non habent, *itineribus*: quæ vox introducta videtur ab aliquo, qui non putaret seite diei posse, *admoveat fructuosus*, subintelligendo, *operibus*, vel, *actionibus*.

^b Edit. vet. cum paucis mss., *sabbatum secundum* (Rom., *secundoprimum*) *positum puto; quoniam sab-*

A clavis quibusdam, et bonis compedibus charitatis innexus sum. Omne mandatum tuum sicut cauterium impressum tenebo. Et si urit cauterium mandati; tamen putrefacta carnis exurit, ne ad vivum serpat contagio: et si mordet medicamentum, tamen vitium ulceris tollit. Aufer igitur, Domine Jesu, potenti machara tua meorum putredines peccatorum: dum me habes ligatum charitatis vinculis, neca quodcumque vitiosum est. Veni cito incidens occultas et latentes, variasque passiones: aperito vulnus, ne noxius serpat humor. Emunda omne quod fetidum est peregrino lavacro. Audite me, terreni homines, qui peccatis vestra cogitationes ebrias geritis. Et ego Levis talibus eram passionibus sauciatus. Inveni medicum qui in celo habitat, et in terris spargit medicamentâ. Hic solum potest sanare vulnera mea, qui sua nescit: hic auferre cordis dolorem, palloremque animæ; qui movit occulta.

(Cap. VI.—Vers. 1.) *Factum est autem in sabbato secundo primo; cum transiret per seminata, volebant discipuli ejus spicas, et manducabant, confricantes eas manibus suis.*

28. Nec solum comprehensione verborum, sed etiam usu ipso, speculoque gestorum incipit hominem Dominus Jesus veteris observatione Legis exuere, novoque indumento gratiæ vestire. Itaque cum jam in sabbato per seminata tradidit, hoc est, ^a admoveat fructuosus. Quid tibi sabbatum velle, quid seges, quid spica non mediocre mysterium est. Ager enim est omnis hic mundus: **1363** agri seges in satatione humani generis fecunditas numerosa sanctorum; spicæ agri fructus Ecclesiæ, quos operibus discutiunt suis apostoli pascebantur, nostro se alentes profecta.

C 29. Sabat igitur seges jam secunda virtutum, pullulantibus spicis, quibus nostri fructus meriti comparantur; æque enim aut imbro marcescunt, aut sole torrentur, aut pluvils humescunt, aut tempestatibus eliduntur, aut a messoribus intra horreorum folliculum receptacula roconduntur. Receperat ergo terra jam Dei verbum, et caelesti semine satas divites fetus ager almus effuderat. Esuriabant discipuli salutem hominum, et tanquam e folliculis corporum mentium fructus ad fidei lacem præclaris operum suorum miraculis eruebant. Sed hoc putabant Judæi sabbato non licere, Christus autem novæ gratiæ munere designabat otium Legis, opus gratiæ.

D 30. Nec sine mysterio hoc ab Evangelista secundum Matthæum (*Matth. xii, 1*), et Marcum (*Marc. ii, 23*) ^b sabbata pure posita puto, quoniam sabbata perpetua feriæ sunt resurrectionis æternæ. Vel in hoc igitur sæculo feriatis ac vacantibus superstitionibus Judæorum, vel in futuro ferias ipsi perpetuum perpetuæ feriæ, etc. Cæteri cod. magno numero et meliori ævo scripti, ut in textu. Sic porro interpretare, *sabbata pure posita*, quasi esset, simpliciter, ut aiunt, sine addito posita: quam lectionem germanam esse inspectis utriusque Evangelistæ locis facile deprehendes.

solemnitate celebrantes, quæ bona sunt terræ manducabimus, juxta quod scriptum est : Illi manducabunt, vos vero esurietis (*Esai. LXIII, 15*).

31. Mire tamen secundum Lucam, secundoprimum, non primosecundum sabbatum dixit : *δευτερόπρωτον* enim scriptum est. Præferri enim debuit quod præcellit. Secundum ideo, quia primum ante ex Lege præcessit, in quo etiam poena præscripta est (*Exod. xxxi, 14*), si quis operetur : primum autem ideo, quia sabbatum illud ex Lege solutum est, quod erat primum; et hoc primum factum est, quod secundo est constitutum. Nam et cum operari sabbato liceat, et operantis nulla sit poena; sabbati utique ex Lege cujus vis soluta est, nec nomen hærebat : sed tamen fuerit illud primum ordine, hoc primum munere; nec ideo minus hoc, quia secundum; nam et Adam primus, nec comparandus secundo Adam : *Primus enim Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. . . . Et primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo celestis* (*I Cor. xv, 45 et 47*). Prælatas utique secundus primo; illo enim causa mortis, hic vitæ. Sic et secundoprimum sabbatum dicitur; secundum juxta numerum, primum juxta operationis gratiam; melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quam que poena præscribitur. Prima Lex, secundum Evangelium; inferior tamen formido quam gratia. Aut forte et primum hic in prædestinatione consilii, et secundum in sanctione decreti.

32. (Vers. 3.) Bene autem Dominus in Lege typum futuri hoc quoque demonstrat locum, et defensor Legi arguit nescire quæ Legi sunt, exemplum afferens quod David, cum esuriret ipse cum sociis, intravit in domum Dei, et panes propositionis **1364** sumpsit, et manducavit, et dedit iis qui cum ipso erant (*I Reg. xxi, 1 et seq.*). Magnum et vero exemplum Propheticum, quo primum non inanis Legi, sed solida utilitatis nobis sequenda produntur. Deinde quia David cum sociis fugiens a facie regis Saul hic præfiguratus in Lege Christus est, qui cum apostolis principem mundi latet.

33. Quomodo autem ille observator Legi atque defensor panes et ipse manducavit, et dedit iis qui secum erant, quos non licebat manducare nisi tantummodo sacerdotibus; nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transitorium esse populorum? Sive quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari; sive quia omnes filii Ecclesie sacerdotes sunt; tangitur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales.

^a Edit. vet. ac mss. nonnulli, sed solius utilitatis. Rom., sed solida veritatis. Mss. plerique, sed solida utilitatis. Consequenter autem ubi omnes. mss. et vet. edit., Deinde quia David, etc. Rom. sic immutavit : Deinde quia in David cum sociis fugiens a facie regis Saul, præfiguratus cum apostolis Christus est, ut principem, etc.

^b Rom. edit. sola, sabbatum enim propter homines factum est : si vero utilitas, etc.

^c Ita mss. omnes, quibusdam exceptis, ubi moralis

34. Legi igitur jam superessit doctrina Christi, nec Legem solvit, sed implet, quia nec sabbatum solvit. ^b Si enim sabbatum propter homines factum est : utilitas autem hominis postulabat esurientem hominem qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, veteris famis jejunia vitare; non utique Lex solvitur, sed impletur. Quomodo igitur Domino ad crimen oblectur, quod in servo pro crimine non tenetur?

35. Quid autem evidentiùs hæc figura, quæ per totam currit historiam? Intravit David in domum Achimelech sacerdotis : sed nec periculo mortis proposito, hospitem recusat, nec declinat exsulem sancti animus sacerdotis (*I Reg. xxi, 1*). Tanta hospitalitatis est gratia, ut libenter in nos aliena pericula transferamus.

36. Verum hoc ^c in historia morale, in mysterio prophetatum est, quod nec præsumpto futuræ mortis exitio, verum illum David hospitio suæ mentis religiosi excluderent sacerdotes. Nec solum in cujusque domo vatis reperitur docetur Christus hospitium : sed etiam per figuram nequitie spiritualis manubias et arma sumpturus; nam qui Christum hospite recipit, intelligibilem illum Goliath spoliat suis tellis.

37. Quid vero evidentiùs quam quod in Achimelech domo quinque panes petit David, et unum accipit (*Ibid., 5 et 6*) : demonstrante typo quod jam non ^d quinque fibris, sed Christi corpore cibus fidelibus pararetur; ut Christus corpus assumeret, ne quis de fidelibus esuriret? Nec Doech figura vacat, qui erat custos mutorum (*Ibid., 7*); eo quod nemo alius nisi infructuosi gregis custos Judæ typum proditoris impletur.

38. Jam illud quod pro David receptione omnium Achimelech domum præter Abiathar principem tunc temporis sacerdotum Saul persecutus est (*I Reg., xxi, 20*), ostendit propheta nobis quod nemo possit nocere vero principi sacerdotum, qui solus est Christus.

39. (Vers. 7.) Hinc ad alia progreditur Dominus Jesus. Nam qui totum hominem salvum facere disposuerat, **1365** ^e per singula membra currebat; ut vere diceret : *Mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato* (*Joan. vii, 23*). Itaque hoc loco manum illam quam extendit Adam, et interdictæ arboris poma decerpit (*Gen., iii, 6*), succis bonorum factorum salutaribus irrigavit, ut quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Judæos redarguit Christus, qui malis interpretationibus Legi præcepta violarent, æstimantes sabbato etiam a bo-

scribitur pro morale, et pro in mysterio, in mysterium; duo, propheticum; unus, prophetica allegoria est. Omnes autem edit. a nostrâ eo differunt, quod illæ habent, propheticum est.

^d Quinque fibris, Moysis videlicet, id est, Pentateucho.

^e Omnes edit. et quidam mss., per singula membra curabat. Alii plurimi elegantius... currebat; hoc enim respondet verbo superiori, progreditur.

nis operibus feriandum, cum Lex in presentibus A tus, et iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis.

40. (Vers. 10.) Audisti igitur Domini verba dicentis : *Extende manum tuam*. Communis ista generalisque medicina est. Et tu qui putas manum habere te sanam, cave ne avaritia, cave ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat : extende, ut proximum juves, ut viduæ præsidium feras, eripias injuriæ quem vides injustæ contumeliæ subjacere : extende ad Deum pro peccatis tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum, cum idolis sacrificaret, contraxit : et rursus cum Deum rogaret, extendit (III B Reg. xiii, 4 et 6).

(Vers. 12.) *Factum est autem in illis diebus, exiit^a in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei.*

41. Non omnis qui orat, ascendit in montem (est enim oratio quæ peccatum facit), sed qui bene orat, a terrenis ad superiora progrediens, verticem curiæ sublimis ascendit. At ille non ascendit in montem, qui de sæculi divitiis, aut de honore sollicitus est : non ascendit in montem, qui fundi jus optat alieni. Ascendit ille qui Deum quærit, ascendit ille qui cursus sui Dominica adjumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem ascendunt; non enim cuiusque propheta dicit : *Ascende in montem excelsum, qui evangelizas Sion : exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem (Esai. xl, 9)*. Non vestigiis multis corporalibus, sed factis sublimioribus^b in hunc montem ascendas. Sequere Christum, ut ipse esse mons possis : *Montes enim in circuitu ejus (Psal. cxxiv, 2)*. Quære in Evangelio, invenies solos cum Domino montem ascendisse discipulos.

42. Orat ergo Dominus non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret; nam etsi omnia posuerit Pater in potestate Filii, Filius tamen ut hominis formam impleret, obsecrandum Patrem putat esse pro nobis; quia advocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, ut putes Filium quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit potestatis auctor. Obedientiæ magister ad præcepta virtutis suo nos informat **1366** exemplo. *Advocatum, inquit, habemus apud Patrem (I Joan. ii, 1)*. Si advocatus est, debet pro meis intervenire peccatis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quoniam omnia quæ velit, possit? Et advoca-

tus, et iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis.

43. *Et erat, inquit, pernoctans in oratione Dei*. Species tibi datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere convenit, cum vis aliquod pietatis officium adoriri; quando Christus missurus apostolos, oravit prius, et solus oravit? Nec usquam alibi, si non fallor, orasse cum apostolis reperitur : ubique solus obsecrat. Dei enim consilium humana vota non capiunt, nec quisquam interiorum potest esse particeps Christo. Vis scire quoniam mihi, non sibi oraverit?

(Vers. 13.) *Vocavit, inquit, discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis :*

44. Quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem satores fidei destinaret. Simul adverte cœlestis consilium, non sapientes aliquos, non divites, non nobiles : sed piscatores et publicanos, quos dirigeret, eligit; ne traduxisset prudentia, ne redemisset divitiis, ne potentia nobilitatisque auctoritate traxisset aliquos ad suam gratiam videretur; d^d et veritatis ratio, non disputationis gratia prævaleret.

45. (Vers. 16.) Eligitur et Judas, non per imprudentiam, sed per providentiam. Quanta est veritas, quam nec adversarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quam affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem; et ideo nec has partes recusavit infirmitatis humanæ. Voluit desereri, voluit prodi, voluit ab apostolo suo tradi; ut tu a socio desertus, a socio proditus, moderate feras tuum errasse iudicium, perisse beneficium.

(Vers. 17.) *Et descendit, inquit, cum illis, et stetit in loco pede plano.*

46. Adverte omnia diligenter, quomodo et cum apostolis ascendat, et descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia. Denique ubi descendit, invenit infirmos; in excelsis enim infirmi esse non possunt. Sic etiam Matthæus docet, (*Matth. viii, 1*), in inferioribus debiles esse sanatos; prius enim unusquisque^e sanatus est; ut paulatim virtutibus procedentibus, ascendere posset ad montem. Et ideo unumquemque in inferioribus sanat, hoc est, a libidine revocat, injuriam cæcitatæ avertit. Ad vulnera nostra descendit, ut usu quodam^f et copia sui, naturæ compotes nos faciat esse cœle-

^a Sic omnes edit. ac duo mss. Alii vero omnes, in nocte orare. Minus apposite ad sequentia.

^b Vet. edit. et pauci mss., in hunc montem si ascendas, sequeris Christum. Rom.... ascende, et sequere Christum. Mss. alii multo plures ac potiores, ut in textu, nisi quod legitur in quibusdam, ascendes, Et rursus infra e h t. Era. ac. s. q. cum mss. aliquot, Quare in Evangelio invenies : Amerb. cum aliis multis, Quære, etc.

^c Edit. ultimæ Paris., nec quisquam inferiorum.

Mss. nonnulli, nec quisquam exteriorum. Commodius alii, ac vet. edit., interiorum.

^d Mss. aliquot, ut veritatis ratione, disputationis gratia prævaleret.

^e Rom. edit. et cod. Clarom., sanandus est ut.... ascendere possit. Aliæ, ac reliqui mss. ut in textu, nisi quod h rum aliquot legunt, possit, pro posset.

^f Omnes edit., et copia suæ naturæ comparticipes nos faciat esse regni cœlestis. E contrario omnes mss. in lectionem nostram conveniunt.

stis. Et sanabat hos quidem, sed in inferioribus relinquebat.

1367 47. *Videns autem turbas, ut legisti, ascendit in montem. Et cum sedisset, ascenderunt ad eum discipuli ejus (Matth. v, 1).* ^a Evangelizaturus enim, et benedictionum de thesauro divinitatis prompturus oracula, incipit esse sublimior. Hic autem eisi in humili stabat, tamen oculos alte levavit. Sic enim etiam cum Lazarum suscitaret, infremuit spiritu (*Joan. xi, 53*): sic etiam caput levavit, cum mulieri adulteræ peccata donaret (*Joan. viii, 10*). Quid est enim levare oculos, nisi interius lumen aperire?

48. Denique sanctus Matthæus: *Aperuit*, inquit, *os suum (Matth. v, 2)*, thesauros scilicet scientiæ et scientiæ Dei ^b reclusis adytis templi sui. Ora reseravit: ergo et tu aperi os tuum, sed prius ut aperiatur implora. Si enim Paulus in apertione oris sui implorat auxilium, multo magis implorare te convenit (*Ephes. vi, 19*). Ostendit etiam tibi clavem scientiæ, qua os aperire tuum debeas, dicens Propheta: *Aperi os tuum verbo Dei (Prov. xxxi, 9)*. Verbum Dei clavis tui oris est: clavis scientiæ oris tui clavis est, qua laxatis silentii catenis, imperitiæ claustra reserantur.

(Vers. 20, 21, 22.) *Beati, pauperes spiritu, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur. Beati, qui nunc fletis; quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines.*

49. Quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas Dominicas posuit, octo vero sanctus Matthæus (*Matth. v, 3, et seq.*): sed in his octo illæ quatuor sunt, et in istis quatuor illæ octo. Hic enim quatuor velut virtutes simplex est cardinales: ille in illis octo mysticum numerum ^c reservavit. Pro octava enim multi scribuntur psalmi (*Psal. vi, 1, et xi, 1*), et mandatum accipis octo illis partem dare fortasse benedictionibus (*Eccles. xi, 2*); sicut enim spei nostræ octava perfectio est: ita octava summa virtutum est.

50. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. *Beati,*

^a Ultima edit. Paris., *Evangelizaturus enim; et benedictionem de thesauro divinitatis prompturus, oraculo incipit, etc.* Mss. Clarom., *Evangelizaturus Dominus benedictionem, et prompturus oracula, incipit, etc.*, Cæteri cod. scripti atque edit. nobiscum faciunt.

^b Mss. prope omnes, non secus ac edit. ant. hunc locum iisdem quibus nos, verbis exhibent. Verum cum in his periodis tantum post verbum, *reservavit*, notato puncto, terminaretur, nullus hinc etiam poterat legitimus sensus. Quare ut huic malo afferretur aliquid remedii, scriptor unius e mss. Colb. reposuit *ore*, pro *ora*, quæ voces omnino in ms. Clarom. prætermisissæ sunt. In hoc Rom. edit. etiam cum Clarom. convenit, sed præterea addidit vocem *veteris*, ante vocem *templi*. Nos vero quo et sensui consuleremus, et communem lectionem retineremus, interpunctionem existimavimus resituendam, ut eam cernis.

^c Omnes edit., *reservavit*. E contra omnes propemodum mss., *reservavit*: id est, *servavit*, compositum pro simplici. Porro ut hunc locum cui offensæ tenebræ plusquam cimmericæ multis videntur, pro nostra virili illustremus, lector advertat octonarium numerum duplici de causa mysticum dici. Prima est quia *de octava multi scribuntur psalmi*: per octavam autem beatam resurrectionem intelligi tum frequenter

A inquit, *pauperes; quoniam vestrum est regnum cœlorum (Matth. v, 3)*. Primam benedictionem hanc uterque evangelista posuit. Ordine enim prima est, et parens quædam generatioque virtutum: quia qui contempserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni cœlestis adipisci, qui mundi cupiditate possessus, emergendi non habet facultatem.

51. Secunda benedictio: *Beati*, inquit, *mites*. Tertia, *Beati qui lugent*. Quarta, *Beati qui esuriunt*. Quinta, *Beati misericordes*. Sexta, *Beati mundo corde*. Septima, *Beati pacifici (Ibid., 4-9)*. Et bene septima; quoniam eo die ab omnibus mundi operibus requievit **1368** Deus (*Gen. ii, 2*); dies enim quietis, et pacis est. Octava, *Beati qui persecutionem patiuntur* **B** *propter justitiam (Matth. v, 10)*.

52. Veni, Domine Jesu, doce nos ordinem beatitudinum tuarum; neque enim sine ordine dixisti, primo beatos pauperes spiritu, secundo beatos mites, et tertio qui lugent. Nam etsi cognosco aliquid, tamen ex parte cognosco. Si enim Paulus ex parte cognovit (*I Cor. xiii, 9*), quantum ego possum cognoscere? Paulo quantum vita, tantum etiam verbo inferior sum; vita enim verbum exigit et acquirit: sermo autem sine vita non est sermo Dei. Quanto me sapientior Paulus! Ille gloriatur in periculis (*II Cor. xii, 5 et 7*), ego in successibus: ille gloriatur, quia revelationibus non extollitur: ego si quæ revelationes mihi contingerent, gloriarer. Sed tamen potest Deus de lapidibus homines suscitare, et verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si asinæ oculos aperuit, ut videret angelum (*Num. xxii, 27*); potens est et nobis quoque aperire oculos, ut possimus Dei videre mysterium.

53. *Beati*, inquit, *pauperes*. Non omnes beati pauperes; paupertas enim media est: possunt et boni et mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta descripsit dicens:

PP. Græcorum Latinorumque testimonio cognoscimus, ut puta Gregor. Nyss., Dydin. in psal. vi. Hilar. Prolog. in psal. et in psal. cxviii. Hieron., August., Cassiod. in psal. vi, etc.; tum ex verbis ipsius Ambrosii sup. lib. ii in cap. iii, et inf. lib. vi in cap. ix, *octava enim die facta est resurrectio; unde et plerique psalmi pro octava scribuntur*, intelligere est. Unde idem subdit octavam esse spei nostræ perfectionem, id est, terminum et coronidem. Secundo vero causam reddit, quod nobis præcipitur *Eccles. xi, 2, octo partem dare*: atqui per vocem *octo*, universalitatem designari Hieron. in Mich. v et alibi, Vatab., E-tius alique observant. Quapropter hic idem est, *octo benedictionibus partem dare*, atque *universis virtutibus operam dare*. Et hinc est quod additur, *ita et octava summa virtutum est*; summa enim dicitur per allegoriam ad numeros, quibus collectis summa conficitur. Nec ob aliud ponitur adverbium, *fortasse*, nisi ut indicet huius loci qui ad litteram de eleemosyna accipitur, nativam non esse interpretationem, vel etiam mystice de veteri novoque Testamento posse intelligi, ut alibi sæpius ipse interpretatus est. Sensus ergo est, per octavam et resurrectionem futuram, et virtutum universalitatem ex æquo signari.

Quia melior pauper justus quam dives mendax (Prov. xix, 1). Beatus pauper qui clamavit, et Dominus exaudivit eum: pauper a crimine, pauper a vitiis, pauper in quo mundi princeps nihil invenit: pauper illius æmulus pauperis, qui cum dives esset, propter nos pauper factus est. Unde plene Matthæus aperuit, dicens: *Beati pauperes spiritu* (Matth. v, 3); pauper enim spiritu non inflatur, non extollitur mente carnis suæ.

54. Prima ergo ista benedictio est: cum deposueris omne peccatum, et exueris omnem malitiam, et simplicitate contentus fueris, inops malorum, superest ut et mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere secularibus, nisi fueris mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur viam rectam, sequitur utique illum qui ait: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. xi, 19). Depone igitur quæ improba sunt, a egeto vitiis secundum bonam paupertatem, mitiga affectum tuum; ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est: *Irascimini, et nolite peccare* (Psal. iv, 5). Præclarum est enim motum temperare consilio; nec minoris virtutis ducitur, cobibere iracundiam, indignationemque compescere, quam omnino non irasci; cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur.

1369 55. Cum hos feceris, memento quia peccator es; lugeto peccata tuâ, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata desistentis; quia Trinitas est quæ peccata condonat. Ablus igitur te lacrymis tuis, et sletibus lava. Si tu ipse te flevieris, alius te non flebit; nam si Saul desliverat peccata sua, Samuel eum non desliverat (I Reg. xv, 55). Habet unusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus, quando peccamus, quando implemur ossibus mortuorum, Mortuus est sermo malus, qui exit de ore; exit enim de sepulcro malo: *Sepulcrum autem patens est guttur eorum* (Psal. v, 11). Ideo dicit Apostolus: *Imitatores mei estote* (I Cor. iv, 16). Vult nos delictorum meminisse nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, et tamen priora deslhebant dicens: *Quia non sum dignus vocari apostolus; quia persecutus sum Ecclesiam Dei* (I Cor. xv, 9). Ille igitur peccator ante fidem, nos vero adhuc peccamus post fidem. Qui peccator est, desleat se, et arguat se, ut fiat justus: *Justus enim accusator est sui* (Prov. xviii, 17).

56. Ordinem igitur persequamur, quia scriptum est: *Ordinatus in me charitatem* (Cant. ii, 4). Deposui peccatum, temperavi mores, delicta deslevi: esurire incipio et aliter justitiam. Ager enim cum in gravi morbo est, non esurit; quia ægritudinis dolor famem excludit. Sed quæ est ista fames justitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit justus? Ne forte panes illi de

^a Rom. edit. cum unico ms. Reg., *Egeto divitiis*. Minus apposite ad contextum.

^b Reg. cod. solus, *inferiores adjuvat*; nimirum ut cum sequenti membro fiat antithesis; sed non ideo communis lectio deserenda. Et paulo post, omnes

A quibus dictum est: *Juvenis sui, et senis, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem* (Psal. xxvii, 25). Qui esurit, ulique virium quærit augmentum. Quod autem majus virtutis incrementum, quam norma justitiæ?

57. Post hos: *Beati, inquit, misericordes* (Matth. v, 7); justitiam enim sequitur misericordia. Unde dictum est: *Dispersit, dedit pauperibus, justitiæ ejus manet in æternum* (Psal. cxi, 9). Sed etiam qui misericordiam desert, mercedem amittit, nisi mundo corde miseratur; nam si jaletantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ; et si diligenter pectoris tui secreta mundaveris, compatere iis qui impugnantur; et intellige quanti hominum, quanti fratrum tuorum auxilium tuum quærant.

58. Sed nisi tu prius interiora tua vacuofeceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, non potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe; ut cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mandaveris?

59. Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluribus; festina, contende ad finem. Multi cum essent exitus vitæ, unus Domino competebat; nam quod natum erat secundum carnem, oportebat secundum carnem mori. Elegit passionem ut moreretur pro nobis; et tu dic de omnibus quæ retribuit tibi Dominus: *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 13), hoc est, passionem. Unde etiam illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cupiebant, ait: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum* (Matth. xx, 22). Usque ad finem te ducit, usque ad martyrium prosequitur, et constituit beatitudinam palmam.

1370 60. Vide igitur ordinem. Oportet te fieri pauperem spiritu; humilitas enim spiritus divitiarum virtutum sunt. Nisi pauper fueris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest lugere præsentia; qui inferiora luget, potest desiderare meliora; qui superiora quærit, inferiora devitat; ut et ipse a superioribus adjuvetur; qui miseretur, cor suum mundat. Quid est enim mundare animum, nisi sordem mortis abolere? *Eleemosyna enim a morte liberat* (Tob. iv, 11); patientia vero perfectio est charitatis. Qui autem patitur persecutionem, in ultimo certamine constitutus probatur adversis; ut cum legitime certaverit, coronetur. Hos quidam gradus volunt esse virtutum, per quos ab ultimis ad superiora possimus ascendere.

61. Denique sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa præmiorum; plus est enim Dei esse Filium, quam possidere terram, et consolationem

edit., nisi sordem mentis abluere, sic etiam ms. aliquot, excepto quod cum aliis legunt, *abolere*. Cæteri plures potioresque, nisi sordem mortis, etc., id est, corruptionem. Et hoc melius quadrat cum verbis sequentibus.

mereri. Sed quia et primum primum regnum coelorum est, et ultimum primum regnum coelorum est: numquid aequale primum incipientibus atque perfectis est? Ne forte mystice docemur quia est primum regnum coelorum illud apostolicum: *Discedi et esse cum Christo* (Philip. 1, 23). Habes primum regnum, quando sancti rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera; multi enim dormientium surgent; isti in vitam aeternam, illi in opprobrium. Primum ergo regnum coelorum sanctis propositum est in absolute corpore; secundum regnum coelorum est post resurrectionem esse cum Christo. Cum fueris in regno coelorum, tunc processus est mansionum; etiam unum regnum, diversa tamen merita sunt in regno coelorum. Post resurrectionem terram tuam incipies possidere, absolutus a morte. Ille enim cui dicitur: *Terra es, et in terram ibis* (Gen. iii, 19), non possidet terram suam; non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Absolutus igitur per Dominicam crucem (si tamen intra jugum Domini fueris inventus) consolationem in ipsa possessione reperies: consolationem sequitur delectatio, delectationem divina miseratio. Quem autem Dominus miseratur, et vocat; qui vocatur, videt vocantem; qui Deum viderit, in jus divinae generationis assumitur; tuncque demum quasi Dei Filius, caelestis regni divitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic replatur. Nam et intra hoc saeculum multi in imperio Romano sunt; sed majorem imperii gratiam qui propiores Imperatori sunt, consequuntur.

62. Nunc dicamus quemadmodum in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictiones sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes esse quatuor cardinales, temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem. Qui pauper est spiritu, avarus non est. Qui fiet, non superbit; sed mitis est et pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui justus est, non negat quod scit omnibus ad usum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non querit alienum, nec dolum proximo struit.

63. Connexae igitur sibi sunt concatenataeque virtutes; ut qui unam habet, plures habere videatur: **1371** et sanctis una competit virtus, sed ejus quae fuerit uberius, uberius est praemium. Quanta hospitalitas in Abraham! quanta humilitas (Gen. xviii, 2)! ^b quanta sanctitas, ut fratris filium ab hoste servaret (Gen. xiv, 16)! et quanta abstinentia, ut nihil de praeda quaereret (*Ibid.*, 23)! Sed quia fide praestitit, fidei praeter ceteris meruit principatum (Gen. xv, 6). Ergo unicuique plura praemia, quia plura incentiva virtutum; sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in praemio redundantius.

^a Ita edit. Amerb. et Era. cum maxima parte mss. Gill. autem ac Rom. cum aliis mss., quod sit omnibus, etc.

^b Edit. Rom., quanta charitas: sed pietas in sanguineos sanctitatis nomine non tam improprie designatur, ut propterea videatur ab aliis edit. cunctisque mss. desciscendum.

^c Sic mss. omnes ac edit. ant. nisi quod nonnulli

64. Beati igitur pauperes spiritu. Habes temperantiam, quae a peccato abstinere, aeternum calcat, illecebrosa non querit.

65. Beati qui esuriunt et sitiunt; qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit justus; quia *Justitia ejus manet in aeternum* (Psal. cxi, 9). Unde in Matthaeo sitim et famem intelligimus spiritalem, quae a cibo justitiae desideratur aut potus; quia virtus quasi materia quaedam virtutum est, ut justus aequalem se inferioribus praestet, dolum excludat, veritatem requirat.

66. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Habes prudentiam, cujus est flere occidua, et ea quae aeterna sunt quaerere; lugere saecularia, quae seipsa compungunt: Deum pacis inquirere, qui stulta mundi elegit, ut confundat sapientes; et qui ea quae non sunt destruat, ut quae sunt, possit adipisci.

67. (Vers. 23.) Beati eritis cum vos oderint homines. Habes fortitudinem, sed eam quae non odium mereatur ex crimine; sed persecutionem patiat ex fide; sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. Denique ut scias consummationem esse fortitudinis passionem: *Secundum haec*, inquit, *faciebant prophetis patres eorum*; quia prophetas Judaei usque ad mortem corporis persecuti sunt. Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationemque cohibere; ac per hoc fortitudo animum juxta corpusque confirmat, nec perturbari sinit timore aliquo vel dolore; quibus velut pravus interpretibus plerumque percellimur.

68. Ergo temperantia a cordis habet animique munditiam, justitia misericordiam, pacem prudentiam, mansuetudinem fortitudo.

(Vers. 24.) *Vae vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram!*

69. Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum; pleraque tamen sunt etiam incentiva virtutum. Quamquam virtus subsidia non requirat, et commendatior sit collatio pauperis, quam divitis liberalitas; tamen non eos qui habeant divitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiae caelestis auctoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior, qui prompto largitur affectu, **1372** nec impendentis egestatis repagulis inhibetur, inopemque se non putat, qui habet quod naturae satis est; ita hic dives criminiosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec census ad communem usum datum sine usu abdere, defossisque terrae incubare thesauris. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam tota aetate custodiae miserabilis sollicitas avara

mss. et edit. Era. et Gill. habent quae, pro quia. Rom. vero elisa dictione, virtus, transposuit in hunc modum: *cibus aut potus desideratur justitiae, quae quasi, etc.*

^d Mss. aliquot, quae se ipsa compungunt. Haud ita male,

^e Mss. aliquamulti, carnis habet animique munantiam,

mens tendat excubias, ^a quo nulla poena gravior est, A successorum profutura compendiis anxio timore servare; tamen quoniam avaritiæ studiâ, et desideria congerendi, inani quadam voluptate pascuntur: qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdidit.

70. Possumus hic tamen divitem intelligere populum Judæorum, vel hæreticos, vel certe mundi philosophos, qui ubertate verborum, et quodam ambitiosæ faciendi patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nonne tibi videtur hæreticus aliquis, cum audis eum de generatione Domini juxta usum sæculi disputantem, dives in verbis, pauper in viribus? Qui putat se in hoc tempore locupletes habere divitias: sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet; cibumque perfidiæ, ^b quem præsentis ætate ructaverit, æterno fidei commacerratus jejunio, causam tanti sciet esse supplicii. Eritque tempus, ut risus suos lugeant, ^c qui dicta nostra nunc ridet. Quibus bene dicetur: (Vers. 26.) *Væ cum bene vobis dixerint omnes homines!*

71. Nonne tibi videtur his dicere, qui dudum in ^d Ariminensi concilio perfidæ prævaricationis auctores, dum imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdidit? Qui cum placere potentibus acupantur, maledicto se perpetuo subdidit.

72. Ergo sanctus Mathæus præmiis ad virtutem et fidem populos provocavit: hic etiam a criminibus atque peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit, qui non otiose plurimorum factorum ^e celestium enumeratione progressus, ad benedictionum locum serius venit; ut populos divinatorum miraculis roboratos, ultra Legis tramitem virtutum progredi vestigiis edoceret. ^f Fuerit cavendum illic, ubi adhuc infirmæ plebis corda nutabant: hic tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc libri hujus, quæ in præmiis, et quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt, adhuc quodam Legis lacte potantur, et ideo per Legis tramitem ducuntur ad gratiam: audiunt quæ Legis sunt, ut ultra Legem, Legem sequendo procedant: hic Ecclesia fundator non lacte imbuitur, sed cibo **1373** vescitur; cibus enim validior est charitas. Denique inter tria maxima, fidem, spem, charitatem, major est charitas.

73. (Vers. 27.) Ordinatur igitur charitas, cum ^d

^a Rom. edit., et quo nullo poena . . . anxio timore reservet. Aperta quidem lectio, sed omni cum aliarum edit. tum mss. patrocinio destituta. Remur itaque hoc loco inesse hellenismum, ac verbum *servare*, sumi dehere, pro, *ad conservandum*, τοῦ φυλάττειν, ubi præpositio supprimitur.

^b Cod. Gen. et Prat., quem præ satietate ructaverit.

^c Mss. non pauci, nec infer. notæ, qui dicta nostra non credunt.

^d Celebre illud est Ariminense concilium anno Christi 359 celebratum, cui interfuere ex Arianis octoginta, ex Catholicis trecenti quinquaginta episcopi. Hi cum initio Nicænam fidem strenue propugnassent, ab ea tandem seu vi, seu minis, seu dolis, aut majoribus Constantinii imperatoris promissis allecati, ad Arianas partes misere delecerunt. Verum de

hæreticis dicitur: *Diligite inimicos vestros*; ut compleatur illud Ecclesiæ, quod ante jam dictum est: *Ordinate in me charitatem* (Cant. II, 4); Ordinatur enim charitas, cum charitatis præcepta formantur. Vide quam ab altioribus cœperit, et Legem post benedictionis Evangelicæ terga rejecerit. Lex vicissitudinem imperat ultionis (Exod. XXI, 24); Evangelium inimicitias charitatem, benignitatem odii, vota maledictis, subsidia persequentibus, patientiam esurientibus et gratiam remunerationis impertit. Quanto athleta perfectior, qui non sentit injuriam!

74. (Vers. 31.) Et ne videatur Dominus Legem dissolvere, in beneficiis vicem servat, quam negligit in injuriis. Sed tamen dicendo: *Prout vultis ut faciant vobis homines; facite et vos illis similiter*, vicissitudo ipsa cumulatio est, quando votis actus æquatur. Nescit enim virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumpsit: ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio. Non enim cumulo tantum, sed ordine et tempore beneficia pensantur; cum in beneficio pari prior sit, qui prior cœpit; beneficium enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit. Aliud itaque beneficium est ^f beneficii principatus; nam si qui pecuniam reddidit, non solvit gratiam, manetque debitor gratiæ, etsi jam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putamus posse vacuari, cujus relatio acceptæ magis est testimonium, quam absolutæ?

75. (Vers. 32.) Bono itaque exemplo imbuitur christianus; ut non contentus jure naturæ, gratiam ejus requirat. Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis uberius, ut diligat etiam non amantes. Nam etsi nulla merita diligendi usum amoris excludant, non tamen virtutis excluderint. Sicut enim in eo qui te diligit, ^g pndet gratiam non referre; et gratiæ amore referendæ amor tibi ejus inoleat quem antea non amabas: ita etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem; ut dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amas: cum rara et caduca remuneratio sit amanti, sempiterna virtutis.

76. Quid autem tam mirum, quam percutienti maxillam præbere alteram? Nonne omnis indignantis frangitur impetus, ira sedatur? Nonne sit per patientiam, ^h ut sua amplius poenitentia reverberes verbe-

his fusius epist. ad Marcell. et de Basilicis non tradendis.

^e Ita mss. et edit. Amerb. nisi quod in hac duobusque mss. legitur *Fuit*, pro *Fuerit*. Edit. vero Era., Gill. et Rom., *Fuit canendum illic*. Forte ut opponerentur inter se cantus ac tubæ clangor. At cavendum eo ponitur, quod superius dictum est populos a Mathæo præmiis ad fidem esse invitatos.

^f *Principatus*, ponitur hic pro principio, sive initio, quemadmodum alibi principium pro principatu sive imperio positum reperimus. Vult igitur S. Ambrosius eum qui prior beneficium confert, dupliciter bene mereri.

^g Nonnulli mss., *ut amplius poenitentia tua reverberes verberantem*.

rantem? Ita erit ut et injuriam repellas, et gratiam quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existunt, cum patientia insolentiæ, gratia refertur injuriæ. Equidem, ut audire me memini, vel hoc solo pressum philosophiæ (*D. Laert. in Vita Plat.*) supercilium putamus; quod in tres partes illa sibi videtur divisisse justitiam: unam in Deum, quæ pietas vocatur: alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, ut his exsequiarum **1374** justa solvantur. At vero Dominus Jesus Legis oraculum, ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certaverit, depositis armis; misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli jure defertur, ut subjectis vita tribuatur: quanto amplius meliore religionis intuitu deferendum est! Nam cum præliatorem appetitæ salutis causa non moveat, quid movere debet ^a militem pacis?

77. Itaque illud Apostolicum, quia *Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur.... non inflatur* (1 Cor. XIII, 4), in his præceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si non æmulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen Apostolicis divinæ superflunt præcepta pietatis; plus est enim donare, quam cedere: plus est amare inimicos, quam non æmulari. Quæ omnia Dominus et dixit, et fecit. Qui cum malediceretur, non remaledixit: cum percuteretur, non percussit: cum despoliaretur, non restitit: cum crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulavit, dicens: *Pater, dimitte illis peccatum, quia nesciunt quid faciunt* (Luc. XXIII, 3). Criminales suos excusabat a crimine. Illi crucem parabant, hic salutem et gratiam rependebat.

78. (Vers. 35.) Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, et exemplum nobis attulit, et mercedem spondit e cælo, filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores ejus. Qui enim festinat ad præmium, fastidire non debet exemplum; quia quanto præcellentius præmium, tanto impensius officium. Quanta autem misericordiæ merces, quæ in jus divinæ adoptionis **1375** adsciscitur! Sequere igitur misericordiam, ut merearis gratiam.

79. (Vers. 36.) Late patet benignitas Dei: super ingratos pluit, malis secunda non negat terra proventus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. Aut ut mystice ista pendamus, prophetis populum Judæorum Dominus pluviis irriga-

^a Per militem pacis, intellige hominem christianum. Nam hic loci totius sensus est: si præliator ad victum hostem interficiendum non eo impellitur, quod sua ipsius vita ab eodem oppugnata sit, nihil esse debere quod christianum commoveat ad ultionem.

A vit, et solis æterni refulsit radiis, etiam non merentibus: Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad cœleste lumen adsciscitur; ita tamen ut illis quoque misericordiæ si credant, prærogativa servetur.

80. Addidit, non temere judicandum, ne cum sis tui conscius ipse ^b delicti, in alterum cogaris ferre sententiam.

81. (Vers. 44.) Magna etiam disciplina, ut de infructuosis fructuosa non quæras, nec de incultis proventum fecunditatis expectes. Unicuique enim sua cultura dat fructus. In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri, quæ quia fecundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia ut legisti: *Ficus dederunt grossos suos* (Cant. B II, 13); quod immaturus, et inutilis, et caducus in Synagoga fructus ante præcessit: vel quia immatura vita **1375** nostra est in corpore, matura in resurrectione. Et ideo procul a nobis debemus sæculares sollicitudines abdicare, quæ mordeant animum, mentemque adurant; ut maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci: quod in incultis istius mundi reperire non possumus: *Quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant uvam*. Alterum ad mundum et resurrectionem, alterum ad animam et corpus refertur: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animæ suæ, quæ sicut uva proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur: vel quia nemo potest damnationem carnis evadere; nisi quem Christus redemerit, qui sicut uva pendit in ligno. Procul igitur ab illa carne, quæ damnato homini tribulus generare præcepta est (Gen. III, 18), levemus oculos spirituales, tendamus manus; ut Christum vindemiare possimus.

82. (Vers. 46.) Omnium autem fundamentum docet esse virtutum obedientiam cœlestium præceptorum, per quam domus hæc nostra non profluvio voluptatum, non nequitæ spiritualis incursu, non imbre mundano, non hæreticorum possit nebulosis disputationibus permoveri.

83. (Cap. VII. — Vers. 1.) Pulchre autem ubi præcepta complevit, suorum præceptorum formam exsequi docet; nam statim gentilis centurionis servus Domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanæ servitutis vinculis tenebatur æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Quod autem moriturum dixit, in eo Evangelista non sefellit; moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus a Christo. Implevit igitur præceptum charitate cœlesti, qui sic dilexit inimicos; ut morti eriperet, atque ad perpetuæ spem salutis adsciceret.

84. (Vers. 6.) Quantum autem divinæ humilitatis insigne, ut cœli Dominus nequaquam dedignaretur

^b Rom. edit., *delicti, dum alterum judicas, in te ipsum cogaris ferre sententiam*. Optime, si sensum spectes. At vero dissentient omnes mss. ac vet. edit. Nobiscum autem consentiunt, excepto quod pro, *cogaris*, ut habetur in mss. præferunt edit., *cogitaveris*.

centurionis servulum visitaret Elucet fides in operibus, sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod utique non ideo faciebat, quia absens curare non poterat: sed ut formam tibi daret imitandam humilitatis, qua juxta humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi regulo dicit: *Vade, filius tuus vult* (Joan. iv, 50); ut velas et potentiam divinitatis, et humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in reguli filio videretur magis divitiis detulisse: hic ipse perrexit, ne videretur in centurionis famulo conditionem despexisse servilem; omnes enim, servus et liber, in Christo unum sumus.

85. Sed vide fidem prerogativam esse medicinam. Adverte etiam in ipso populo gentili perspicaciam esse mysterii. Dominus pergit: excusat centurio, militarique deposito timore, reverentiam sumit, et ad fidem facillis, et ad honorificentiam promptus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse a centurione transmissos; ne presentia sua gravare Domini reverentiam videretur, et officium officio provocasse. Hæc moraliter.

86. Mystice autem, quem Judæorum populus crucifixi, inviolatum ab injuria manere desideraret **1376** populus nationum: et quod ad fidem pertinet, sermone credidit, hoc est, non hominis, sed Dei potestate coniciens dari a Christo hominibus sanitatem: quod vero ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium non esse penetrabilem Christum. Et ideo, quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset, gravari se magis Domini dignatione putavit, quam juvari. Sic illa vidua Særoptana indignam se prophetice judicavit hospitio (III. Reg. xvii, 18). Ideoque Dominus in uno iste fidem gentium præferebat.

87. (Vers. 9.) Et quidem si sic legas: *In nullo tantam fidem inventi in Israel*, simplex intellectus et facilis est. Sin vero juxta Græcos: *Nec in Israel tantam fidem inveni*, fides hujus etiam electioribus, et Deum videntibus antefertur.

88. (Vers. 10.) Videte autem œconomiam: probatur fides domini, et servi sanitas roboratur. Potest ergo meritum domini etiam famulis suffragari non solum fidei merito, sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram œconomiam Dominicæ humilitatis: quæ non spondet, operatur; namque etiam nondum imperaverat sanitatem, tamen servi qui missi fuerant, sanum servulum repererunt.

(Vers. 12-14.) *Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce offerebatur defunctus filius unicus matris suæ: et hæc erat vidua: et turba multa civitate*

^a Rom. edit. sola, *œconomiam: Dominus quæ non spondet, operatur, etc.*

^b Omnes edit. ac mss. non pauci, *prohibetur eum cui resurrectio debeatur*. Alii tamen plures ac potiores nobiscum faciunt. Illic ergo significatur ipsi Ecclesiæ filiorum suorum deberi resurrectionem: quod concinnius respondet antecedentibus.

^c Rom. edit., *jam mortua resurgunt*: satis commode. Cuius tamen alii et cuncti mss. præferant *jam moritura*, et priori membro corpora defunctorum nominata sint, videtur tertius loci sensus hinc esse,

cum illa. Quam cum videret Dominus, misericordia motus, dixit illi: Non flere. Et accessit, et tetigit loculum.

89. Et hic locus ad utramque redundat gratiam, ut et cito flecti divinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, ejus præcipue quæ unici filii vel labore, vel morte frangatur; cui tamen viduæ gravitatis meritum exsequiarum turba conciliat: et hanc viduam populorum turba septiam, plus videri esse quam feminam, quæ resurrectionem unici adolescentis filii sui lacrymis meruerit impetrare; eo quod sancta Ecclesia populum juniorem a pompa funeris, atque a supremis sepulcri suarum revocet ad vitam contemplatione lacrymarum; quæ flere ^b prohibetur, cum ei resurrectio debeatur.

90. Qui quidem mortuus in loculo, materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis: sed spem resurgendi habebat; quia ferebatur in ligno. Quod etsi nobis ante non proderat; tamen postquam Jesus id tetigit, proficere cepit ad vitam; ut esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. Audito igitur Dei verbo, steterunt acervi illius funeris portitores, qui corpus humanum lethali fluxu naturæ materialis ergebant. Quid enim aliud, nisi quasi in quodam feretro, hoc est, supremi funeris instrumento jacemus exanimis, cum vel ignis immodicæ cupiditatis exarsit, vel frigidus humor exundat, vel pigra quadam corporis habitudine vigor hebetatur animorum, vel concreta noster spiritus labe, parva lucis vacuus mentem alii? Ili sunt nostri funeris portitores.

91. Sed quamvis suprema mortis spem vitæ omnis aboluerint, et tumulo proxima corpora jaceant defunctorum; verbo tamen Dei ^b jam moritura **1377** resurgunt cadavera, vox reddit, redditur filius matri, revocatur a tumulo, eripitur a sepulcro. Quis iste est tumulus tuus, nisi mali mores? Tumulus tuus perfidia est, sepulcrum tuum guttur est: *Sepulcrum enim patens est guttur eorum* (Psalm. v, 14), unde verba mortua proferuntur. Ab hoc sepulcro te liberat Christus, ab hoc tumulo resurges, si audias verbum Dei.

92. Et si grave peccatum est ^d quod penitentia tua lacrymis ipse lavare non possis, fiat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tamquam pro unice filiis vidua mater intervenit; compatitur enim quodam spiritali dolore naturæ, cum suos liberos lethalibus vitiis ad mortem cernit urgeri. ^e Viscera sumus de visceribus ejus; sunt enim et spiritalia viscera, quæ habet Paulus dicens: *Ita, frater, ego te fruar in Do-*

ut corpora sive mortua, sive jam moritura verbo Dei dicantur resurgere: nisi malueris cadavera jam moritura vocari peccatores, eo quod nondum rovera.

^d Hæc confer, si lubet, cum iis quæ habentur lib. II. de Pœnit. cap. 2, ubi multa quæ variis ab auctoribus de peccatis canonicis, publicisque eorum penitentia solent explicari, istis plane similia ac pene eadem reperies.

^e Ita edit. ac pauci mss. Alii autem partim, *Viscera Dei sumus, viscera Ecclesiarum*: partim, *Viscera sumus ejus Ecclesiarum*.

mino, facite vobis in Christo (Palm. 20). Nos ergo viscera sumus Ecclesiam; quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus. Doleat igitur pia mater, assistat et turba: non solum turba, sed etiam multa compatiatur bonæ parenti. Jam resurges a funere, jam liberaberis a sepulchro; stabunt illi ministri tui funeris, incipies vitalia loqui, timebunt omnes; unius enim exemple plurimi corrigentur. Laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulserit.

(Vers. 19.) *Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad eum dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?*

95. Non simplex intellectus in simplicibus est verbis; alioquin præsentibus superiora compugnant. Quomodo enim Joannes, quem in superioribus, Deo Patre demonstrante, cognovit, hic nescit? Quomodo et ibi quem ante nescivit, agnovit; et hic quem jam ante sciebat, ignorat? *Nesciebam, inquit, eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit: Supra quem videris Spiritum sanctum descendentem (Joan. 1, 33). Et dicto credidit, et demonstratum agnovit, et baptismum adoravit, et venientiam prophetavit. Denique, Ego, inquit, vidi, et testimonium perhibui, quoniam hic est electus Dei (Ibid., 34). Quid ergo fieri posset ut sic propheta tantus erraret; ut de quo dixerat *Eccce qui tollit peccata mundi (Ibid., 29)*, adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentia est divina et tribuere quem nescias; aut de Dei Filio dubitare perfidia est. Non cadit igitur in Ialem Prophetam tanti erroris suspicio.*

94. Itaque si intellectus simplicis forma compugnat, spiritalem quaeramus figuram. Et quia supra jam diximus (in Luc. c. III) in Joanne typum esse Legis, quæ præsentia sunt Christi: recte Lex quæ pectoribus perfidorum, tamquam æterna carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fecunda poverunt, et foras amentia coercebant, plenum exitum testimonii Dominicæ dispensationis sine Evangelii nequit astipulatione porferre. Prophetavit quidem Lex in Exodo baptismatis gratiam per subem et mare: **1378** spiritalem in agno prænuñtiavit oceanam (Exod. XII, 5): fontem perennem designavit in petra (Exod. XVII, 6): remissionem peccatorum in Levitico revelavit (Levit. XIV, 10): regnum cosolorum annuñtiavit in psalmis: terram repromissionis in Jesu Nave manifestissime declaravit.

95. Hæc omnia cum Joannis quoque congruunt testimonio: sed tamen tyrannicis mundi talis potestatis quominus lucem Dominicæ resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Misit ergo discipulos suos ad Christum Joannes, ut supplementum scientiæ consequantur; quia plenitudo Legis Christus est:

^a Rom. edit. cum paucis iisque recentioribus mss., *Hic est Filius Dei*. Cui lectioni favet etiam sacer textus. Reliquæ tamen edit. cum cæteris mss., *hic est electus Dei*:

^b Edit., *astipulatione porferre*; mss. nonnulli,

ut quoniam nunciam plerumque dicta sine factis, et fides plenior gestorum testimonio, quam verborum sponsonibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Judæorum velut obscurata Lego nutabat, ipso spectaculo Dominicæ crucis, et pleno resurrectionis testimonio panderetur.

96. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum unus ex Judæis credidit, alter ex gentibus, qui ideo credidit, quia audivit. Voluerunt ergo isti videre propter illud: *Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestras quæ audiunt (Matth. XIII, 16)*. Sed etiam nos vidimus in Joanne: oculis nostris percipimus in apostolis: et manibus nostris percipimus in Thomæ digitis. *Quod enim erat ab initio, quod audimus, et quod vidimus, oculis nostris percipimus, et manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ, et vita apparuit (I Joan. 1, 1 et 2)*. Quando apparuit? Quando vidimus. Non esse apparebat antequam videretur. Gratias ergo Domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus est pro cupiditatibus nostris. Mens mea in illo crucifixa est.

97. Itaque et nunc qui vetus Testamentum recensent, antequam cognoscant Evangelium, et quasi quaedam Dominicæ corporis legunt vestigia, venturum putant, et requirunt utrum ipse sit Christus Dei Filius, qui venturus est. Et eam legunt quando cum Abraham locutus est (Gen. XVII, 20 et seq., et XXI, 1), vel quando se dux militum celestis ostendit (Joue V, 14), dicunt utique: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Cum autem venerint ad Evangelium, et cognoverint illuminari cæcos, ambulare claudos, audisse surdos, mundatos esse leprosos, martires resurrectionis, tunc dicunt: *Vidimus eum, et oculis nostris percipimus, et in vestigia elaborum ejus digitos vestros inasruimus. Videmur enim nobis videre quem legimus, spectasse pendente, et vulnera ejus, spiritu Ecclesie sermone, tentasse; si enim digito Dei efficiantur demonia, fides quoque digito Ecclesie reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur investigasse Dominicæ seriem passionis; fides enim per paucos ad plures pervenit. Lex ergo Christum venturum annuñtiat: Evangelii scriptura venisse confirmat.*

98. Nonnulli etiam de ipso Joanne sic intelligunt, magnum quidem ita prophetam, ut Christum agnosceret, annuñtiaret remissionem peccatorum futuram: sed tamen non tamquam dubium, sed tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse mortuum. Non **1379** igitur fide, sed pietate dubitavit. Dubitavit et Petrus dicens: ^d *Propitius esto, Domine, non fiet hoc (Matth. XVI, 22)*. Ille fidei princeps (cui se Christus nondum Dei Filium dixerat, et tamen ille (Ibid., 16) crediderat de morte

præferre; reliqui, porferre.

^c Mss. aliquot, *qui Deo credidit, etc.*

^d Edit., *Propitius esto tibi, Domine; sed vox tibi non legitur in mss.*

Christi nec Christo credidit. Pietatis affectus, non A indevotionis est lapsus. Denique alibi lavari sibi pedes recusat, ubi mysterium non agnoscit, dum Dominico gravatur obsequio (*Joan. xiii, 8*). Ergo moriturum Christum nec sancti crediderunt: *Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, hæc præparavit Deus diligentibus eum* (*I Cor. ii, 9*).^a Religiosis itaque lapsus amoris fidem non impedit.

99. Denique Dominus sciens neminem sine Evangelio plene credere posse; quia sicut fides a veteri incipit Testamento, ita impletur in novo: interrogatus de se, non verbo aliquo, sed factis se esse signavit.

(Vers. 22.) *Ille, inquit, nuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.*

100. Pleum sane testimonium quo Dominum Propheta cognosceret; de ipso enim, non de alio fuerat prophetatum: quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus erigit allisos, Dominus solvit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit justos, Dominus custodit advenas, orphanum et viduam suscipiet, et viam peccatorum exterminabit* (*Psal. cxlv, 8 et 9*). Qui ista, inquit, faciet: *Regnabit Dominus in æternum* (*Ibid., 10*). Ergo non humanæ ista, sed divinæ virtutis insignia sunt, cæcis perpetuæ noctis tenebras aperire, defessorumque oculorum vulnera infusa luce sanare, auditum in aures insinuare surdorum, laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refuso vigore vivendi revocare defunctos.

101. Hæc ante Evangelium vel rara, vel nulla. Receperit Tobias oculos (*Tob. xi, 12*), unus est in exemplo; et tamen angeli fuit illa medicina, non hominis. Elias mortuum suscitaverit: ille tamen rogavit et flevit (*III Reg. xvii, 20*): hic jussit. Elisæus leprosum mundari fecerit (*IV Reg. v, 14*); non tamen illic valuit præcepti auctoritas, sed figura mysterii. Non defecerit ad escam viduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis (*III Reg. xvii, 16*); unam tamen viduam farina illa, vel potius eandem quoque sacramenti species præfigurata servavit. Sed tamen parva adhuc ista Dominicæ testificationis exempla sunt: plenitudo fidei, crux Domini, ^b obitus, sepultura est. Et ideo cum illa superiora dixisset, addidit:

(Vers. 23.) *Beatus, inquit, qui in me non fuerit scandalizatus.*

102. Crux enim etiam electis scandalum posset afferre: sed nullum hoc majus divinæ personæ est testimonium: nihil est quod magis esse ultra humana videatur, quam toto unum se obtulisse pro mundo; hoc vel solo plene Dominus declaratur. Denique sic designatus est a Joanne: *Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. i, 29*). Verum hoc

non duobus illis viris Joannis discipulis, sed nobis omnibus respondetur; ut ita credamus in Christum, si facta conveniunt. Veniet enim qui **1380** hoc sibi nomen usurpet, quem licet hominis non queas appellatione secernere; factorum tamen consideratione discernas.

(Vers. 24.) *Quid existis in desertum videre? Arundinem vento moveri?*

103. Ubi præmonuit discipulos Joannis in cruceam Dominicam esse credendum, redeuntibus illis, conversus ad turbas, cœpit ad virtutem pauperes provocare; ne exaltati corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa utilibus, æternis caduca præferrent: sed humili spiritu cruceam potius tollerent, quam phaleras mundi hujus extollerent: et quasi beati pauperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter corporis vitam cum immortalis gloria commutarent. Non otiose igitur sancti Joannis hic persona laudatur, qui vitæ amore posthabito, justitiæ formam nec mortis terrore mutavit.

104. *Quid, inquit, existis in desertum videre?* Deserto mundus hic comparari videtur, adhuc incultus, adhuc sterilis, adhuc infecundus, in quem negat nobis ita Dominus prodeundum, ut mente carnis inflatos vacuosque virtutis internæ viros, et fragili se gloriæ sæcularis sublimitate factantes, pro exemplari quodam et imagine nobis putemus imitandos: quos præcellis mundi hujus obnoxios vita mobilis inquietat, jure arundini comparandos: in quibus solidæ justitiæ nullus est fructus: qui forensibus criniti phaleris, nodis obsiti, vacuo oris strepitu sonori, nulla sui utilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa sectantur. Arundines sumus, nulla validioris naturæ radice fundati. Et si levis aspiraverit prosperioris aura successus, vago motu proximos verberamus: inopes ad suffragandum, faciles ad nocendum. Arundines fluvios amant, et nos labentia mundi caducaque delectant.

105. Tamen hanc arundinem si quis de terræ evellat plantariis, et superfluis exuat, expolians sè veterem hominem cum actibus ejus, et scribæ velociter scribentis manu temperet, incipit non arundo esse, sed calamus, qui præcepta cœlestium Scripturarum penetralibus imprimat mentis, tabulis cordis inscribat. De quo calamo habes dictum: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* (*Psal. cxlv, 2*): quod ad Christum alii referre volunt. Uno igitur loco et verbum, et calamus legitur, et scriba. Verbum, quia de genitili Patris processit arcano: *Eructavit cor meum verbum bonum* (*Ibid.*). Calamus, quia caro Christi paternæ seriem voluntatis expressit, et linguæ mandata divinæ sacri effusione cruoris implevit. Scriba, quia calamo suo individua quadam distinctione, novi et veteris Testamenti, vel divinitatis et carnis, paternæ nobis dispositionis mysteria revelavit.

106. Hunc calamum imitare tuæ carnis tempera-

^a Fdit. omnes ac mss. nonnulli, *Religiosis itaque*. Alii multo plures, *Religiosis itaque*. Duo, sed recen-

tiores addunt, *viris*.

^b M. s. non præci, *obitus sepulture*. Et ideo, etc.

mento. Et calamum tuum, hoc est, carnem tuam A intra mundi hujus habitacula consenescent, quos rectores hujus mundi ^b atque tenebrarum incolas esse non dubium est. Hi (sunt enim reges (Ephes. xvi, 21), quia sæculari quadam potestate dominantur) suorum æmulos operum receperunt.

(Vers. 26.) *Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, et plus quam propheta hic est.*

109. ^c Quomodo igitur in deserto Joannem videre cupiebant, qui erat clausus in carcere? Quem nobis Dominus imitandum proponit, qui viam Domino non solum nascendi secundum carnem ordine fideique nuntio, sed etiam præcurso quodam gloriosæ paraverit passionis. Major **1382** sane propheta, in quo finis est prophetarum. Major propheta, quia multi cupierunt videre quem iste prophetavit, quem iste B conspexit, quem iste baptizavit.

110. Sed tamen numquid et illo major, de quo Moyses dixit, quia *Prophetam.... vobis suscitabit Dominus noster (Deut. xviii, 15)?* Et de quo dixit: *Erit autem omnis anima quæ non audierit prophetam illum exterminata de plebe (Ibid., 19)?* Si igitur Christus propheta, quomodo major hic omnibus? Numquid Christum prophetam negamus? ^d Immo et Dominum prophetarum confitemur: Joannem autem prophetam assero, et hunc omnibus dico esse majorem, sed inter mulieris, non virginis natos. Major enim fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi (Luc. vii, 28). Alia ista natura est, nec cum humanis generationibus comparanda. Non potest homini cum Deo esse ulla collatio; suis enim quisque præferitur. Denique eousque cum Dei Filio non poterat Joannis ulla esse collatio; ut et infra Angelos æstimetur.

(Vers. 24, 25.) *Sed quid existis in desertum videre? Arundinem vento moveri? Quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum?*

107. Non hic Domini sermo de vestibus; quamquam plerosque mollioris cura vestis effeminet, qui quæ lanae onus ferre non possint, sericas vestes tectis per terram verrunt vestigiis, usuque faciunt ut amictus oneri sit. Sed tamen alia videtur hic indumenta signare, et nisi fallor, humana corpora quibus anima nostra vestitur. Denique et Joseph tunica C ad speciem Dominici corporis cruentata est (Gen. xxxvii, 31). Et Apostolus ait: *Exuens se carnem, principatus et potestates omnes traduxit (Coloss. ii, 15).* Quid aliud ostendit, nisi vice indumenti corpus fuisse, quo se ista exspoliavit Dominus in passione, ut divinitas libera immunisque maneret injuriæ? Totus igitur hic locus exemplo nos prophetico ad virtutum subeundæ passionis hortatur. Denique addidit:

(Vers. 25.) *Ecce qui in veste pretiosa sunt in domibus regum sunt.*

108. Sunt etiam mollia indumenta deliciosi actus et mores: propter quod nos hortatur Apostolus (Coloss. iii, 9 et 10), ut exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus induamus novum, in quo non D dulcis illecebra sit, ludusque lasciviæ, sed usus laboris et fructus; eo quod tenera corporis cura, luxurque, et lasciviarum cupiditate mollitos nequaquam cœlestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus virtutis ascenditur. Hi vero quibus fluida deliciis membra solvantur, regni cœlestis extorres,

^a Rom. edit. sola, *Exuens principatus*. In quo ei patrocinatur textus Apostoli, atque omnes versiones, Syriaca excepta, quæ nobiscum facit.

^b Ita mss. septem melioris notæ. Alii nonnulli, atque tenebrarum cæperunt. Hi sunt, etc. Reliqui deum et edit., atque tenebrarum vocat Apostolus. Hi sunt enim reges. Rom. expunxit sunt enim.

^c Resecaverat edit. Rom., *Quomodo igitur.... clau-*

sus in carcere? Quæ quidem verba non esse hoc loco plane supervacanea ex eo intelligitur, quod infra de præcurso passionis subjicitur.

^d Amerb. ac Era. cum mss. probatoribus. Immo et dominum prophetarum (mss., prophetam) assero, et hunc omnibus, etc. Quod minime displicet. Gill. tamen, ac Rom. edit. cum aliis mss. ut nos in textu.

deliciis sæcularibus, intra nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti affertur humanæ, quæ diversis illecebris delinita laborum fugit, voluptatem expetit; cum vel metu supplicii coercita, vel præmio provocata, vincere ipsa se nititur: et tanquam exauclatis laboribus, palmam quæ sibi plurimis adversantibus, subtraheretur, contendit eripere. Rapinus enim ex hoc mundo palmam salutis, et quasi excubantibus obsessos serpentibus fructus pervigili labore decerpimus; ita tamen ut non furiva sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est et aliud direptionis genus, quando aliis sublata diripimus. Qui sint igitur raptores illi, non laboramus intelligere, cum de Benjamin lupi rapacis genere nos manare noverimus (Gen. XLIX, 27). Præcesserat Joannes, ut justificaret populum Judæorum: ipse Dominus venerat ad oves perditas domus Israel: apostolos destinaverat, ut fidem **1383** populi Judæorum vel disputatione, vel signis, miraculisque fundarent: sed cum illi munera sibi oblata desugerent, publicani et peccatores in Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædicatione regnum celorum cogitur, et fidelis populi aspiratione solidatur.

115. Diripit regnum illa quæ fluxu sanguinis laborabat (Luc. VIII, 44); nam cum Dominus ad filiam principis synagogæ tenderet, furtive quodam tactu sanitatis remedium a prælibavit. Diripit regnum illa Chananaea, quæ a suis sinibus egressa clamabat dicens: *Miserere mei, Domine, Fili David: Misere meo male a daemonio vexatur* (Math. XV, 22). Vere hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem rovat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nonne tibi videtur eripere, cum elicit quod negatur, præripere quod aliis reservatur? Negaverat enim Dominus panem filiorum dari canibus oportere: at illa consensit, et consentiendo diripuit dicens: *Utique, Domine; nam et canelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum amorum* (Ibid., 27).

114. Didicisti quemadmodum regnum celeste rapiatur. Cogamus igitur et nos, diripiamus illud; ne

^a In cod. Ful. et duobus Colb. post verbum, prælibavit, interpolantur sequentia: *Dæmones, inquit; ejicite, et discite quis in ea dignus sit, atque ibi maneat. Itaque ne hic mandatum videtur ut Christum Dei Filium prædicarent. Ordo igitur disputationis est ordo*

mo enim nisi festinans pascha manducat (Exod. XII, 14). Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lascivia, non voluptas: sed illa de qua dicitur: *Magna est fides tua: stat tibi sicut vis* (Math. XV, 28). Ecce rapuit, quæ quod voluit, impetravit: quod rogavit, extorsit. Rapuit et illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem ut exaudiretur, extorquet (Luc. XVII, 3).

1384 115. Rapuit igitur Ecclesia Synagogæ regnum. Regnum moem Christus est: rapio filium Judæis missum sub Lege, natum in Lege, nutritum juxta Legem: ut mo qui eram sine Lege, servaret. Rapitur Christus, cum aliis promittitur, aliis prædestinatur: rapitur Christus, cum aliis nascitur, aliis suffragatur: rapitur Christus, cum ab aliis occiditur, sepelitur a nobis: rapitur insidiantibus, rapitur dormientibus. Habes ubi ipsi confessi sunt nos rapuisse, se dormisse, dicentes: *Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus* (Math. XXVII, 13). Surge igitur qui dormis; ne et tu dum dormis, Christum amittas. *Surge qui dormis, et exurge a mortuis* (Ephes. V, 14). Vides mortuos esse qui dormiunt? Et ideo non invidemus aliis, sed providemus nobis; non enim mortui poterant servare viventem.

116. Exurgant vel sero qui dormierant, etiam qui Christum perdididerant. Non sic amittitur Christus, ut non revertatur, si tamen requiratur: sed vigilantibus regreditur, et exurgentibus præsto est: immo omnibus adest, qui ubique semper est, quia complet omnia. Nulli enim deficit, nos deficimus: nulli, inquam, deficit, superabundat omnibus; superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Gratia Christus est, vita Christus est, Christus est resurrectio: qui surgit igitur, invenit esse præsentem.

117. Rapitur ergo regnum celorum, cum Christus a domesticis denegatur, a gentilibus adoratur: rapitur cum ab illis repoditur, a nobis collitur: rapitur cum per hæreditatem non agnoscitur, per adoptionem acquiritur.

tractans; et ideo si hic diripit regnum, etc. Sed hæc omnia allunde in textum translata esse manifestum est.

^b Sic omnes mss. E contrario omnes edit., ut non reperiat.

LIBER SEXTUS.

1383 (Vers. 29, 30.) *Et omnes populos audiens, et Publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis: Pharisei autem et legisperiti concilium Dei spreverunt in se, non baptizati.*

1. Aperuit sanctus Lucas specialibus additis, quod quasi generalibus sanctus Mattheus subobscurum reliquerat; ille enim ait: *Et justificata est sapientia*

^a Rom. edit. sola, *illa genita est.* Sed quorsum ista mutatio, cum Christus passim in scriptis Patrum, varietate Symbolis quæ et recipit, et quotidie cantat

a filio suis (Math. XI, 19). Primum quæ sit illa sapientia, hic videmus expressum; alii enim: *Justificaverunt Deum.* Deus ergo sapientia est: quia sapientia Dei Filius est: sapientia per naturam, non per profectum. Alia est sapientia Dei Patris virtus, alia sapientia virtus animæ: ^a illa nata est, hæc creata. Alia sapientia auctor operum, alia opus; opus enim Ecclesia, non modo genitum, verum etiam ex Patre natus dicatur.

mentis sapere prudenter, sentire vivaciter. Hæc dona naturæ sunt: operator autem non creatura est, sed creator, hoc est, non naturæ manus, sed munerator naturæ.

2. Justificatur itaque Deus ipse per baptismum, **1384** dum se homines peccata propria confitendo justificant, sicut scriptum est: *Dic tu iniquitates tuas, ut justificeris (Esaï. XLIII, 26)*. Justificatur in eo, quia non per contumaciam refutat, sed per justitiam Dei munus agnoscitur: *Justus enim Dominus, et justitiam dilexit (Psal. x, 8)*. In eo ergo justificatio Dei est, si non ad indignos et obnoxios, sed ad innocentes per ablutioem factos videatur et justos sua munera transtulisse. Justificamus igitur Dominum, ut justificemur a Domino.

3. Quid sit justificari Deum, impenitus requiramus. Apostolus dicit: *Sis autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris (Rom. III, 4)*. David quoque dicit: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris (Psal. L, 6)*. Ergo is qui peccat, et confitetur Deo peccatum, justificat Deum cedens ei vincenti, et ab eo gratiam sperans. In baptismo igitur justificatur Deus, in quo est confessio, et venia peccatorum.

1385 4. Non contemnamus igitur sicut Pharisei consilium Dei. Consilium Dei est in baptismo Joannis: quis igitur dubitet Dei esse consilium in Christi lavacro? Hoc est consilium quod magi consilii Angelus reperit, quod nemo cognovit: *Quis enim cognovit sensum Domini (Rom. XI, 34)*? Meminis consilium nemo contemnit, Dei consilium quis refutat? Ergo quasi filii matrem justificemus, matrem sequamur. Scimus quia mater pro filiis se offert periculo. ^b Matris sapientis consilio, matris obediemus imperia.

(Vers. 35.) *Cantavimus vobis, et non saluastis; lamentavimus, et non plorastis.*

5. Etsi non incongrua hæc puerorum videantur esse personæ, qui levem corporis notum imprudentia adhuc maturioris gravitatis exerceant; tamen ad altiorum sensum referri posse præsumo, eo quod videantur Judæi, nec psalmis primo, nec thronis postea prophetis credidisse: psalmis ad præmia provocati, thronis ab errore revocati. Cantavit David, ut in salicibus nostra suspendemus organa (*Psal. CXXVI, 2*). Cantavit ipse, et ante arcam Domini non pro lascivia, sed pro religione saltavit

^a Hanc primis Ecclesiæ temporibus constat obtinuisse consuetudinem, ut sacro baptismo abstinendi non modo jejuniis atque orationibus sese ad sacramentum regenerationis prepararent, verum etiam confessione peccatorum. Hujus moris testis Cyrillus, Hieros. Catech. 1; Greg. Nyss., Orat. 40, in sacrum laverum; Chrys., Hom. 10, in c. xii Matth., et Socrates, Hist. ecol., l. v, c. 17; Tertul., lib. de Baptis., c. 19, et alii. Verum hanc confessionem sacramentum non fuisse, sed tantum ad baptismum religiosius suscipiendum dispositionem prudenter admonuit Monardus noster in *Sacram. Greg.*, pag. 158, quem consule.

^b Mss. non pauci, *Matris sapientis consilio*. Unus, *Matris sapientia, matris consilio*. Melius alii, atque

A (II Reg. vi, 14). Ergo non histrionicis motibus sinuati corporis saltus, sed impigra mentis, et religiosa corporis agilitas designatur. Sed non in triumphis, non in excidiis Judæorum secuta correctio est, qui divini indulgentiæ muneribus provocati, levare mentem, corpus attollere, terrena deserere, celestia quaerere debuerunt, et injuriis captivitatis attriti, deslere peccatum, quod culpa esset auctior injuriæ.

6. (Vers. 35.) *Justificata est ergo Sapientia ab omnibus filiis suis*. Bene ab omnibus, quia circa omnes justitia servatur, ut susceptio fiat fidelium, rejectio perfidorum. Unde plerique Græci sic habent: *Justificata est Sapientia ab omnibus operibus suis*; quod opus justitiae sit, circa uniuscujusque meritum servare mensuram.

7. Bene ergo dicit: *Cantavimus vobis, et non saluastis (Exod. xv, 1)*. Cantavit enim Moyses quando in mari Rubro ad transitum Judæorum fluctus obrigit, unda circumstitit, eandemque equos Aegyptiorum, accensoresque refusa demersit. Cantavit Esaias dilectam vineam aure canticum (*Esaï. v, 1*), significans asperam flagitiis fere plebem, quæ secundis prius erat virtutibus fructuosa. Cantaverunt Hebræi, cum vestigia eorum tacta flammæ vorantis humescerent, et intus extrorsum ardentibus omnibus; solos tamen ignis innoxios lamberet, nec adureret (*Sam. III, 24*). Habacucus quoque cantico publicum datus mulcere constitutum, prophetavit dulcem Domini fura fidelibus passionem (*Habac. III, 2*). Cantaverunt ergo propheta spiritalibus modulis publicæ salutis aracula resultantis. Fleverunt propheta thronis flebilibus dura Judæorum sorda mulcentes.

8. ^d Docuit nos Scriptura cantare graviter, psallere spiritaliter (*Psal. XLVI, 8*). Docuit etiam saltare sapienter, dicente Domino ad Enochiel: *Plaudite manu, et percutite pede (Ezech. vi, 11)*; neque enim ^e histrionicos fluxi corporis motus Deus morum censor exigeret, aut **1386** ^f indecoros crepitus viris, plaususque feminæ imperaret, ut tantum prophetam deduceret ad ludibria scenæ, et molliæ feminarum. Non congruant resurrectionis revelata mysteria, et approbria salutationis exacta. Sane est quidam proprius horum actuum factorumque plausus, cujus sonus in orbem exeat, et bene gestorum resultat gloria. Et hinc saltatio, qua tripudiat anima, et bonis corporis operibus elevatur, quando in salicibus organa nostra suspendimus.

edit., *Matris Sapientis consilio*; ut nempe referatur ad superius illud: *Et justificata est Sapientia a filiis suis*.

^e Rom. edit. sola, *Cantavit Esaias dilecto dilecti vineæ, etc.*

^d Aliquot mss., *docuit etiam psallere sapienter*.

^e Vet. edit., *histrionicos fluxu corporis motus*. Rom. cum paucis mss., *fluxu corporis, etc.*, non male. Plures tamen ac potiores, *fluxu, etc.* hoc est, mollis et effeminati.

^f Edit. ac mss. nonnulli, *indecoros strepitus viris*; alii plures et potiores, *crepitus viris*. Melius; solabant enim inter saltandum digitis et crepitaculis edi crepitus.

¶ 9. Jubetur ergo propheta plaudere manu, et percutere pede : jubetur psallere, quia sponsi nuptias jam videbat, in quibus desponsatur Ecclesia, Christus adamat. Et bonæ nuptiæ, quando Verbo anima, spiritui caro nubuit. In his propheta David nuptiis ludere nos voluit, ad has invitavit, quis suos posteros copulabat ; et ideo lætior quam ceteri, quasi in ipso actu nuptiarum positus, nos ad celebritatem festi muneris adhortatur dicens : *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum cum cithara (Psal. LXXX, 2 et 3)*. Nonne actum quemdam prophetæ saltantis advertis ? Denique alibi : *Psallam tibi in cithara, sanctus Israel. Gaudebunt labia mea cum cantavero tibi, et anima mea quam redemisti (Psal. LXX, 22 et 23)*. Audis citharizantium voces, audis saltantium crepitus ? Nuptias crede.

10. Sume et tu citharam, ut pulsata spiritus plectro interiorum chorda venarum, boni operis sonum reddat. Sume psalterium, ut harmonia dictorum factorumque tuorum concinat. Sume tympanum, ut organum tui corporis spiritus moduletur interior, factisque operantibus dulcis morum tuorum suavitas expriniatur. Sic psallebat propheta, cum diceret : *Veni huc a Libano, sponsa, veni huc a Libano (Cant. IV, 8)*.

11. Hoc canticum cecinerunt pueri, nec auditi sunt. Qui pueri ? De quibus dicit : *Ecce ego, et pueri quos dedisti mihi (Esai. VIII, 18)*. Sed hoc canticum non in foro, non in plateis canebatur, sed in Hierusalem ; ipsa est enim Dominicum forum, in quo præceptorum cœlestium jura conduntur.

(Vers. 37.) *Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix.*

12. Hoc loco plerique pati videntur scrupulum, et serere questiones, utrumnam videantur Evangelistæ duo discordasse de fide ; an vero aliquam in dictorum diversitate diversitatem signare voluisse mysterii ? Habes enim in Evangelio secundum Matthæum quia *Jesus cum venisset in Bethaniam, in domum Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et recumbente illo, fudit super caput ejus (Matth. xxvi, 6 et 7)*. Deinde istic : *Pharisæus intra se dicit, quod si esset propheta, sciret peccatricem, et unguentum ejus vitare deberet (Ibid., 8)*. Illic unguento effuso discipuli conqueruntur. Utrumque igitur explicandum est, sed ante quod scriptorum ordine prius est, priorem quoque ordinem interpretationis accipiat.

13. Venit ergo Dominus Jesus in domum Simonis leprosi. Apparet œconomia, quod leprosum non refugit, non vitat immundum, ut maculas humani corporis

^a Utrum mulier peccatrix, Maria soror Lazari, ac Maria Magdalene plures personæ fuerint, an una tantum, et jam olim controversum est, hodieque controversatur. Primam opinionem propugnare videntur plerique Græci Patres, ab altera vero stare multi Patres Latini. Hos Sorbona alumnis suis sequendos proposuit ; nec tamen desunt qui calculum suum tribuant oppositæ sententiæ : immo et novissime pro-

A possit abolere. Domus autem **1387** leprosi erat in Bethania, quæ per interpretationem domus obedientis dicitur. Omnis igitur locus Bethania, portio autem totius loci domus Simonis. Nonne tibi videtur Bethania mundus hic esse, in quo servitii obedientis debemus obsequium, domus autem Simonis leprosi terra esse, quæ mundi portio est ? Princeps autem sæculi hujus quidam leprosus est Simon. Ergo Dominus Jesus Christus ex illis superioribus locis venit in hunc mundum, et descendit in terram. Non erat in hoc mundo, sed obediente pietate, missus est in hunc mundum. Ipse dicit : Sicut misisti me in hunc mundum (Joan. VI, 57). Audivit ergo mulier ista venisse Christum, intravit in domum Simonis ; neque enim sanari potuisset hæc mulier, nisi Christus venisset in terram. Et fortasse ideo etiam ipsa ingreditur domum Simonis, quod speciem cujusdam habeat superioris animæ scilicet, vel Ecclesiæ, quæ descendit in terram, ut bono odore sibi populum congregaret.

14. (Vers. 38.) Hanc ergo mulierem inducit sanctus Matthæus supra caput Christi effundentem unguentum (Matth. xxvi, 7) : et ideo forte noluit dicere peccatricem, nam peccatrix secundum Lucam supra Christi pedes effudit unguentum. Potest ergo ^a non eadem esse, ne sibi contrarium evangelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti et temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, jam ista perfectior. Etsi enim personam non mutet Ecclesia, vel anima ; tamen mutat profectum. Itaque si constituas animam fideliter appropinquantem Deo, non peccatis turpibus et obscenis, ^b sed pie servientem Dei Verbo, habentem immaculatæ fiduciam castitatis, advertis quod ad ipsum Christi ascendit caput (caput autem Christi (I Cor. XI, 3) Deus est) et odorem meritorum spargit suorum : Christi enim bonus odor sumus Deo (II Cor. II, 15). Deum quippe honorat bonum fragrans odorem vita justorum.

15. Si hæc intelligas, videbis hanc feminam valde beatam, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium, nominari, nec ejus umquam memoriam exolescere (Matth. xxvi, 13) ; eo quod super caput Christi honorum fragrantiam morum, justorumque factorum effudit unguenta. Qui accedit ad caput, nescit extolli ; sicut ille frustra inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput. Sed qui caput non tenet Christi, vel pedes teneat ; quia corpus unum copulatum et subministratum crescit in incrementum Dei (Coloss. II, 19).

16. Altera est illa vel persona vel profectu, quæ propinqua nobis est. Nondum enim peccatis nostris renuntiavimus. Ubi sunt nostræ lacrymæ, ubi gemitus libellus in publicum, quo plures fuisse multis certatur argumentis. Quid ergo nos in tanta controversia ? Ambrosii nostri in re minime perspicua nihil definitis exemplum nobis credimus imitandum.

^b Mss. non pauci, nec infimæ notæ, sed pie servantem Dei verba. Potior tamen videtur aliorum atque edit. lectio.

tus, ubi fletus? *Venite, adoremus, et procidamus ante Deum, et ploremus ante Dominum nostrum, qui fecit nos (Psal. xciv, 6)*; ut saltem ad pedes Jesu venire possimus. Nondum enim possumus ad caput venire, quia peccator ad pedes, ^a justus ad caput.

17. Habet tamen et quæ peccavit unguentum.

1388 Defer mihi et tu post peccata pœnitentiam. Quocumque vel ^b in domum indigni, vel in domum pharisæi audieris justum venisse, contende: præripe hospiti gratiam, præripe regnum cœlorum: *A diebus enim Joannis Baptistæ.... regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud (Matth. xi, 12)*. Ubi- cumque audieris Christi nomen, accurre: in cuiuscumque interiorum domum Jesum intrasse cognoveris, et ipse festina. Cum repperis sapientiam, cum repperis justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ. Noli fastidire pedes: fimbriam illa tetigit, et sanata est (*Luc. vii, 44*). Lacrymis consistere delicta, dicat de te quoque justitia illa cœlestis: (*Vers. 44.*) *Lacrymis suis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit.*

18. Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cœlestis rigare vestigium; ut gressus ejus in nobis exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non solum redemptio peccatorum, sed etiam refectio est justorum, justus enim vox est: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (Psal. xli, 4)*.

19. Et si ad caput Christi accedere non potes, tangat pedibus suis caput tuum Christus. Et fimbria ejus curat, et pedes curant. Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui quamdiu capillos habuit, vinci nequivit (*Jud. xvi, 5 et seq.*). Denique et mulierem decalvatam orare non decet (*I Cor. xi, 5*). Habeat plane capillos quibus Christus circumvolvatur vestigia, ^c quibus suæ crinibus christi circumscribitur et decoris sapientiæ pedes tergat; ut extremo saltem rore divinæ virtutis humescant, sicut justitiæ pedibus oscula sua. Non mediocres hæc meriti est, de qua potest dicere Sapientia:

(*Vers. 45.*) *Ex quo intravi, non cessavit osculari pedes meos.*

20. Ut aliud nisi sapientiam loqui nesciat, ut aliud nisi justitiam diligere nesciat, ut aliud nisi castitatem libere nesciat, ut aliud nisi pudicitiam osculari nesciat. Osculum enim mutui amoris indicium est: osculum pignus est charitatis.

^a Mss. aliquot melioris ævi, *justus ad caput habet unguentum. Defer, etc.* Minus bene; videtur enim hic lacuna esse, quam forte traxerunt ab exemplari, ex quo descripti sunt.

^b Rom. edit. sola, *in domum immundi*. Eadem vero cum aliis omnibus, ac paucis mss., *contende præriperere hospiti gratiam, præriperere, etc.* Sed mss. plures ac probatiores, ut in textu.

^c Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *quibus pul-*

21. (*Vers. 46.*) Beatus qui potest et oleo ungeri pedes Christi: denique adhuc Simon non unxerat. Sed beatior quæ unxit unguento; multorum enim florum in unum collecta gratia spargit odorum varias suavitates. Et fortasse istud unguentum non alius possit nisi Ecclesia sola deferre, quæ diversi spiraminis innumerabiles flores habet: quæ merito speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accipit.

22. (*Vers. 47.*) Et ideo nemo tantum potest diligere, quantum illa quæ in pluribus diligit. Nec Petrus ipse qui dixit: *Domine, tu nosti quia diligo te (Joan. xxi, 17)*. Nec Petrus **1389** ipse qui doluit quia interrogatus est: *Amas me (ibid.)*? Quod enim manifestum erat, nolebat quasi incognitum quæri. Ergo nec Petrus ipse, ^d quia Ecclesia dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque ejus est portio. Et tu plurimum dilige, ut et tibi plurimum remittatur. Multum peccavit Paulus, qui etiam persecutor fuit: sed multum dilexit, qui usque ad martyrium perseveravit. Remissa sunt ei peccata multa; quia et ipse dilexit multum, qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit.

23. (*Vers. 59.*) Vide œconomiam: in domo Pharisæi peccatrix glorificatur: in domo Legis et prophetæ non pharisæus, sed Ecclesia justificatur; pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille dicebat: *Si esset hic propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum*. Domus autem Legis Judæa, quæ non in lapidibus scribitur, sed in tabulis cordis. In hac justificatur Ecclesia jam Lege major; Lex enim peccatorum nescit remissionem; Lex mysterium non habet quo occulta mundantur; et ideo quod in Lege minus est, consummatur in Evangelio.

(*Vers. 41.*) *Duo, inquit, debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta.*

24. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo: unus ex Judæis, alter ex gentibus feneratori illi thesauri cœlestis obnoxii? *Unus, inquit, debebat denarios quingentos, alius quinquaginta*. Non mediocris est iste denarius, in quo regis imago formatur, qui tropæum habet imperatoris expressum. Non materialem feneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, æra virtutum: quarum meritum gravitatis pondere, justitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accipi: aut quia difficile quisquam est qui feneratori huic integrum debitum possit exsolvere, væ mihi si non petiero: *Concede mihi debitum (Matth. vi, 12)*!

chros ac decoros sapientiæ pedes tergeat.

^d Omnes edit., *quia Ecclesiam dilexit in Petro*. Contra scripti cod. prope ad unum, *quia Ecclesia dilexit in Petro*: quæ lectionem manifeste sensus ac ratiocinatio exigit.

^e Post vocem, *Legis*, Rom. edit. vocem, *Judæa*, omiserat, quam tamen sensui necessariam esse obscurum non est.

Non enim nos ita Dominus orare docuisset, ut peteremus dimitti nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores.

25. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis creditur partus Virginis. Habes talentum Virginis partum: habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emmanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Et si Christus pro omnibus passus est, pro nobis tamen specialiter passus est; quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod plus debeat qui plus accepit. Et secundum homines plus fortasse offendit, qui plus debuerit: sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit: si tamen gratiam consequatur. Gratiam enim et qui reddit, habet: et qui habet in eo ipso quod habet, solvit; ^a nam et reddendo habetur, et habendo redditur (Cf. Aug. lib. 1 de Gratia Christi, cap. 44).

26. Et ideo quoniam nihil est quod digne Deo referre possimus, (quid enim referamus pro suscepta **1300** carnis injuria? quid pro verberibus? quid pro cruce, obitu, sepultura?) vix mihi si non dilexero! Audeo dicere: non reddidit Petrus, et ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus? Reddidit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit; quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei (Rom. xi, 34)?* Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, numquid reddimus quod ex ipso, et per ipsum, et in ipso habemus omnia? Reddamus ergo amorem pro debito, charitatem pro munere, ^b gratiam pro sanguinis pretio; plus enim diligit cui denatur amplius.

27. Sed revertamur ad illam superiorem, cujus consilium adhuc nec apostoli intelligunt, quod erat absconditum a saeculis in Deo: *Quis enim cognovit sensum Domini (Ibid.)?* Conquerebantur ergo discipuli quia mulier super caput effudit unguentum, et quaerebantur dicentes: *Quare hoc sic perit? Potuit enim venundari pretio, et dari pauperibus (Matth. xxvi, 8).* Quid utique displicuerit Christo in eorum sermonibus, non poteris deprehendere, nisi mysterium intelligas; luxuriosi enim hominis, vel potius non hominis est olere unguentum. Certe et ipsi qui olent, ungere se, non perfundere solent. Quid ergo displicuit quia dictum est: *Potuit hoc venundari pretio, et dari pauperibus (Matth. xxv, 40)?* Certe et ipse supra dixerat: *Quidquid uni minimarum horum fecistis, et mihi fecistis.* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat.

28. Non est igitur simplex figura; et ideo respondit illis Dei Verbum: *Quid molesti estis huic mulieri?.... Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper (Matth. xxvi, 10 et 11).* Semper ergo tecum pauperem habes, et ideo benefac. Num igitur

^a Nonnulli mss., nam et credendo habetur, et habendo redhibetur; quidam, redimitur.

A differre pauperem debes; quia semper tecum est, cum tibi Propheta dicat: *Ne dixeris pauperi.... Cras dabo (Prov. iii, 28)?* Sed ille de sola misericordia locutus est: hic autem misericordiae fidem praetulit, quae tunc habet meritum, si fide procedente, conferatur. *Mittens enim unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit (Matth. xxvi, 12).* Non ergo unguentum Dominus, sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probavit.

29. Et tu si desideras gratiam, charitatem auge: mitte in corpus Jesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiae, communis charitatis unguentum; et ita progrediens pauperi dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tamquam affluentem tribuas, sed tamquam profuturam Christi nomine largiaris: si ita eam conferas pauperi, ut deseras Christo. Non ergo juxta litteram tantummodo accipias superfluum capiti unguentum: *littera enim occidit (II Cor. iii, 6)*; sed secundum spiritum, quia spiritus vita est.

30. Quod ergo istius mulieris unguentum est? Quis hoc audire potest? Quis tales aures habet, ut dicente Jesu verbum quod accepit a Patre, immo qui ipse Verbum est, possit tantam mysterii altitudinem capere? Et discipuli ex parte intelligunt, etsi non totum intelligant. Unde et quidam putant dixisse discipulos unguenti pretio **1301** emi fidem gentium debuisse, quae sanguinis Dominici tantum pretio debebatur; quod videtur verisimile. Denique Joannes Evangelista inducit sermone Judae Iscariotis aestimatum trecentis denariis illud unguentum, sicut habes: *Potuit enim venundari trecentis denariis, et dari pauperibus (Joan. xii, 5).* Trecenti autem ara crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterii praescientiam quaerit, sed conspelli in se fidem credentium mavult.

31. Id tamen de ceterorum apostolorum vocibus intelligimus: Judas autem condemnatur avaritiae, qui pecuniam Dominicæ praetulit sepulturae, qui etiamsi de passione sensit, erravit tam cara auctione: vili vult aestimari se Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur. *Gratis, inquit, accepistis, gratis date (Matth. x, 8).* Pecuniam non quaerit divitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine redemit, non vendidit. De quo plenius dicemus, nisi a nobis ipsis tractatum alibi recordaremur (*Lib. iii de Spiritu sancto, cap. 18*).

32. Ergo secundum dicta Domini, *In quo sunt thesauri sapientiae et scientiae absconditi (Coloss. ii, 5)*, quos nemo potuit praevidere, operari me oportet in sepulturam ejus; ut caro ejus requievisse, non corruptionem vidisse credatur: et mors corporis ejus ita domum nostram odore sui compleat, ut credamus quia in manus Patris commendavit spiritum suum, et a morte sequestrata divinitas corporalium non subit consortium passionum.

^b lidem. mss., gratiam pro sanguine, pro pretio pecuniam. Alii nonnulli, gratiam pro pecunia.

33. *Intellige quemadmodum corpus filii unguentum oleat. Corpus illud est quod exutum est, non quod amissum est. Corpus ejus traditiones sunt Scripturarum. Corpus ejus Ecclesia est. Corporis ejus odor sumus; et ideo decet ut mortem corporis ejus ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus, sed requirunt pauperes. Ornabo corpus ejus, si sicut sermonum ejus prædicator, et possim gentibus crucis aperire mysterium. Ornabit ille qui dixit: Quia prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis vero vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (I Cor. 1, 23 et 24). Ornatur crux, cum id quod per imperitiam stultum putatur, per Evangelium sapientius æstinatur; ut possimus docere quemadmodum virtus adversaria per crucem Domini destruat. Misi in Domini corpus unguentum, spirare incipit quod mortuum putabatur.*

34. *Ideo unusquisque adoriatur emere labore suo, nisuque virtutum alabastrum unguenti, non vile aliquid atque commune, sed pretiosum unguentum alabastrum, et unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, et prædicet Jesum Christum crucifixum: in omnem Ecclesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ transfundit unguentum. Otere incipit tota domus Domini passionem: olere incipit mortem: incipit olere resurrectionem; ut possit unusquisque ex hoc sacræ plebis numero dicere: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (Galat. vi, 14). Spirat odor, redolet unguentum in corpore, si quis possit (1392) utinam ego possim) confidenter loqui: Mihi autem mundus crucifixus est (Ibid.). Non amanti divitias, non amanti honores sæculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur: non cupido vitæ, sed ei qui festinat dissolvi, et cum Christo esse, crucifixus est mundus. Hoc est enim crucem tollere, et sequi Christum; ut et nos commemoriamur et consepeliatur cum eo; ut unguentum quod ista mulier in sepulcrum ejus misit, olere possimus. Non mediocre istud unguentum est, quo Christi longe lateque diffunditur nomen. Unde etiam prophætico dictum est: Unguentum cainanitarum est nomen tuum (Cant. 1, 2). Ideo cainanitarum, ut majore fides odore fragraret.*

35. *Ex hac ergo muliere intelligimus illud Apostolicum quid sit: Superabundavit peccatum, ut superabundaret gratia (Rom. vii, 20). Nam si in ista muliere non superabundasset peccatum, non superabundasset gratia; agnovit enim peccatum, et detulit gratiam. Et ideo Lex necessaria; per Legem enim peccatum agnovi. Si Lex non fuisset, peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, veniam peto. Per*

^a Rom. edit. sola, paternis se ministeriis.

^b Qui fuerint hæretici illi, et eam matrem a Christo negatam tam impudenter asseruerint, luculenter declarat Hieronymus in cap. xii Math. Non ergo, inquit, iuxta Marcionem et Manichæum matrem negavit;

A Legem ergo genera peccatorum, prævaricationis quoque crimen agnosco, curro ad pœnitentiã, gratiam consequor. Lex ergo auctor est boni, quæ mittit ad gratiam.

(Cap. VIII. — Vers. 21.) *Mater et fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, et faciunt.*

36. *Moralis magister qui de se cæteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, ipse etiam suorum exsecutor est præceptorum. Præscripturus enim cæteris quoniam qui non reliquerit patrem et matrem suam, non est Filio Dei dignus, sententiæ huic primus ipse se subjicit: non quo maternæ refutet pietatis obsequia (Ipsius enim præceptum est (Exod. xx), Qui non honoraverit patrem aut matrem, morte moriatur), sed quia ^a paternis se mysteriis amplius quam maternis affectibus debere cognoscat. Neque tamen injuriöse refutantur parentes, sed religiose copulæ mentium doceantur esse, quam corporum.*

37. *Ergo non debuissent foris stare, qui Christum videre querebant: Prope est enim verbum in ore tuo, et in corde tuo (Rom. x, 8). Intus igitur verbum, intus est lumen. Unde et ille ait: Accedite ad Dominum, et illuminamini (Psal. xxxiii, 6). Si enim foris stantes nec ipsi agnoscuntur parentes, et propter nostrum fortasse non agnoscuntur exemplum: quemadmodum nos agnoscamur, si foris stemus?*

38. *Nec putet aliquis offensionem esse pietatis, ubi mandatum Legis impletur: si enim relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una, recte sacramentum hoc in Christo servatur et Ecclesia (Ephes. v, 31 et 32). Et ideo parentes corpori proprio non potuit anteferre. Ergo hic non (ut quidam ^b hæretici tenticulas aucupantur) mater negatur, quæ de cruce etiam agnoscitur (Joan. xix, 26), sed necessitudini corporali præscriptorum cælestium forma præfertur. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonstrat Judæis, ex quibus est (1393) Christus secundum carnem, Ecclesiam quam credidit, præferendam.*

39. *Itaque qui se intelligeret propter divinum in terras venisse mysterium, Ecclesiæque conventum, relictis navem ascendit parentibus. Neque enim quisquam poterat hunc mundum enavigare sine Christo quando eos quoque quibus Dominus adesset, tentationum sæcularium sæpe procella perturbat. Et cœconomia servatur in apostolis, ut advertas sine tentatione neminem posse ex hoc vitæ curriculo demigrare, quia exercitium fidei tentatio est.*

40. *Subjecti igitur sumus nequitiæ spiritalis procellis: sed quasi pervigiles nautæ gubernatorem excitamus. Verum et ipsi periclitari solent. Quem igitur gubernatorem requiramus? Illum utique qui non serviat, sed imperet ventis, de quo scriptum est:*

ut natus de phantasmate putaretur: sed apostolos cognitioni prætulit, etc. His similia habes apud Epiphanium Hæres. 42, et Chrysostomum in cap. xii Math., etc.

(Vers. 24.) *At ille surgens, increpavit ventum.*

41. Quid est *surgens*? Quiescebat enim: sed quiescebat corporis somno, cum intenderet divinitatis mysterio; ubi enim sapientia, ubi verbum, nihil sine verbo fit, nihil sine prudentia.

42. Supra habes, quia pernoctabat in oratione (*Luc. vi, 12*): quomodo hic in tempestate dormiret? Sed exprimitur securitas potestatis, quod omnibus timentibus, solus intrepidus quiescebat. Non est ergo consors naturæ, qui non est consors periculi. Et si corpus dormit, operatur divinitas, operatur fides. Denique dicit: *Modicæ fidei; quare dubitastis* (*Math. viii, 26*)? Et bene arguuntur qui præsentem Christo timebant, cum utique qui ei adhæret, perire non possit.

43. Ergo confirmavit fidem, refudit tranquillitatem. Ventum cessare præcepit, non aquilonem, non africanum: sed illum utique ventum, cui dictum est ab angelo Michaelæ^a in epistola Judæ: *Imperet tibi Dominus* (*Judæ ix*). Unde etiam sanctus Matthæus: *Imperavit*, inquit, *vento et mari* (*Math. viii, 26*). Atque utinam in nobis flatus ejus asperos cohibere dignetur; ut fluctuanti vitæ refusa tranquillitas naufragii metum demat! Et si jam non dormiat sui corporis somno, caveamus tamen ne nostri corporis somno nobis dormiat et quiescat.

44. Et^b quoniam quæ loco superiori perstrinximus, delibasse satis est: nunc quia in libro secundum Matthæum duos homines in regione Gerasenorum dæmonis afflatus Christo occurrisse cognovimus (*Ibid.*, 28), hic autem sanctus Lucas unum inducit, eundemque nudum (nudus enim est quicumque tegumentum naturæ suæ et virtutis amisit), qua ratione evangelistæ de numero dissonare videantur, non otiose prætereundum, sed requirendum arbitror. Et quidem licet discordet numerus, tamen concordat mysterium; vir enim **1394** iste qui habebat dæmonium, populi figura gentilis est, c^c opertus vitiiis, nudus erroris, patens crimini. Duo illi quoque similiter figuram populi gentilis accipiunt; quoniam cum tres filios Noe generaverit, Sem, Cham, et Japhet (*Gen. ix, 18*); Sem tantum familia in possessionem adscita est Dei. Ex duobus illis diversarum nationum populi pullularunt, quorum alter maledictus,

A quod nudatum patrem non texerat; benedictus alter, quod aversus licet, ne confusionem nudati parentis hauriret, duce tamen patrem^d pietate texisset, et fraterni maledictum seminis eluisset.

(Vers. 27.) *Qui multis, inquit, temporibus agebatur.*

45. Ut pote qui a diluvio usque ad adventum Domini vexabatur, furore dementi rumpens vincula naturæ. Nec immerito etiam sanctus Matthæus in monumentis illos habitasse significavit (*Math. viii, 28*), siquidem talium animæ in quibusdam habitare videntur^e tumulis sepulcrorum? Quid enim aliud sunt corpora perfidorum, nisi quædam defunctorum sepulcra, in quibus Dei verba non habitant? Agebatur ergo in loca deserta, spiritualium scilicet infecunda virtutum; profugus a Lege, discretus a prophetis, remotus a gratia.

46. (Vers. 30-33.) Non enim uno dæmonio, sed totius legionis laborabat incursu; quæ cum Dominum vidisset, cognovissetque præscia Domini adventus tempore in abyssos se esse trudendam, cœpit orare ut introcundi in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiam Domini debemus advertere, quod nullum prius ipse condemnat, sed unusquisque sibi auctor est pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt; quia cœlestis luminis claritatem sustinere non poterant; ut qui oculos dolent, radium solis ferre non possunt; sed tenebrosa eligunt, et splendentia derelinquunt. Fugiant ergo dæmones splendorem lucis æternæ, et ante tempus debita sibi tormenta formident, non prædivinantes quæ futura sunt, sed quæ prophetata sunt recordantes; dixit enim Zacharias: *Et erit in illa die, disperdet Dominus nomina idolorum de terra, et non erit ulterius memoria eorum..... et spiritum immundum^f exuram de terra* (*Zach. xiii, 2*). Docemur ergo quod non semper manebunt; ne malitia eorum in hominibus possit esse perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt: *Venisti..... perdere nos* (*Math. viii, 29*). Sed quia adhuc esse desiderant, jam ab hominibus recedentes, s^g propter quos pœnam sciunt sibi esse subeundam, petunt in porcos mitti.

47. Qui sunt isti porci, nisi forte illi de quibus dictum est: *Nolite dare sanctum canibus, nec misce-*

^a Narrat post Euseb. Hist. lib. II, cap. 23 et 24, et lib. III, cap. 25; Hieron. in Catal., hanc epistolam cum auctoritatem vetustate et usu jam meruisset, tamen a plerisque rejectam, quod in ea ab Apocryphis testimonium auctor assumpsisset. Verum iis contemptis ab Ecclesiæ PP. et Conc. inter canonicas Scripturas recepta est, puta ab Tertull., lib. de Hab. mul., cap. 3; Cypr. adv. Novat.; Orig. Homil. 13 in Gen., in Josue, in Matth. et alibi; Athanas. in Synop.; Clem. Alex. lib. Προνυμ.; Epiph. Hær. 50, etc.; conc. Laodic., cap. 59, Carthag. III, cap. 47, etc. Tanta tamen tantorum virorum auctoritas, totque sæculorum præscriptio Novatores nostros prohibere non potuit, quin hanc eandem epistolam, non aliis freti argumentis, ex canonicorum librorum albo iterum eraderent. Sed quid vetet in epistola ca-

nonica apocrypham citari commentationem, cum Apostolus ipse paganorum carmina laudaverit, et iis nos spoliis ditari debere frequens doceat Ambrosius, Hieronymus atque alii.

^b Edit. Rom., quoniam hæc loco superiori perstrinximus, nunc delibasse sat est. Verum quia, etc.

^c Eadem edit. Rom., apertus vitiiis. Aliæ, ac mss. omnes, opertus vitiiis. Neutra lectio aspernanda.

^d Ita mss. ac vet. edit. Rom. vero, pietate texit... seminis vitavit.

^e Edit. Rom. sola, tumulis peccatorum. Sed ponitur vox sepulcrorum, distinctionis ergo; tumulus enim per se ac proprie quemlibet editiorem locum significat.

^f Eadem edit. Rom., auferam de terra.

^g Mss. aliquot, propter pœnam quam sciunt, etc.

ritis margaritas porcis; ne forte conculcent eas pedibus suis (Math. vii, 6)? Illi scilicet, qui immundorum usu animalium vocis et rationis expertes, lutulentis vitæ suæ actibus naturalium coinquinaverint ornamenta virtutum. Qui impetu feruntur in præceps; quoniam nullius meriti contemplatione revocantur; sed tamquam de superioribus ad inferiora per improbitatis proclive detrusi, suffocantur in aquis, inter fluctuantia mundi istius strangulorum in modum, intercluso pereunt spiritus comætu; neque enim in his qui fluido æstu voluptatum huc atque illuc feruntur incerti, ullius spiritus potest esse vitale commercium.

48. Videmus igitur quia homo ipse sibi est auctor ærumnæ. Nam nisi quis porci moro vixisset, numquam accepisset in eum diabolus potestatem; aut si accepisset, non ut perderet, sed ut probaret. Aut fortasse quia post Domini adventum bonos jam depravare non poterat, non omnium hominum, sed levium jam quærit interitum; ut latro non armatis insidiatur, sed inermibus; et injuriis lacessit infirmum, qui se intelligit^a vel a forti conteri, vel a potenti damnari.

49. Sed dicit aliquis: cur hoc a Deo permittitur diabolo? At ego dico, ut boni probentur, improbi puniantur; hæc enim pœna peccati est. Denique lege quia immittit Dominus febrem, et tremorem, et malos spiritus, et cæcitatem, et omnia flagella, juxta merita peccatorum (*Deut. xxviii, 59 et seq.*). Sed redeamus ad lectionem.

(Vers. 34.) *Viderunt, inquit, hoc magistri gregum, et fugerunt.*

50. Neque enim aliquam philosophiæ professores, vel principes Synagogæ pereuntibus populis possunt ferre medicinam. Solus est Christus qui aufert peccata populorum; si tamen medendi patientiam non recusent. Cæterum curare non dignatur invitos, et cito infirmos deserit, quibus oneri videt esse præsentiam suam, sicut Gerasenorum populis, qui exeuntes de civitate in qua species Synagogæ videtur existere, rogabant ut discederet:

(Vers. 37.) *Quia timore magno tenebantur;*

51. Infirmam enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ; fatiscit, et solvitur.

52. Et ideo diutius molestus non fuit: sed *Ascendit, et regressus est: ascendit utique ab inferioribus ad superiora, a Synagoga scilicet ad Ecclesiam. Regressus per stagnum est, ut hic ait: aut sicut Matthæus per fretum (Matth. ix, 4); inter nos enim et illos fretum magnum est. Itaque nemo de Ecclesia ad Synagogam sine periculo transit salutis. Sed et ille qui de Synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, ut discrimen evadat.*

^a Ita mss. magno numero et auctoritate. Quidam tamen atque edit., *vel a forte contemni.*

^b Omnes edit. ac pauci mss., *recensemus.* Plures potioresque, *retractamus;* unus, aut alter, *recantamus.* Sed *retractamus* hic idem sonat, atque *iterum*

53. Cur autem non recipitur liberatus, sed domum redire censetur; nisi ut et jactantiæ causa vitetur, et infidelibus sit exemplo, quoniam domus illa naturale sit diversorium? et ideo qui remedium sanitatis fuerat consecutus, a tumulis et sepulcris in illam spiritalem domum redire præcipitur; ut fiat Dei templum, in quo erat mentis sepulcrum.

1396 (Vers. 41, 42.) *Et ecce venit vir cui nomen Jairus, et ipse princeps Synagogæ erat; et cecidit ante pedes Jesu, rogans eum ut intraret domum suam; quia filia unica erat illi fere annorum duodecim, et hæc moriebatur.*

54. Reliquerat in Gerasenis Synagogam Christus, ut diximus; et quem sui non receperant, excepimus alieni, excepimus quem expectabamus. Nec nobis igitur a quibus expectabatur, diu defuit; nec ad illos, si rogetur, redire fastidit. Vir enim iste princeps Synagogæ, cui filia erat unica, pro Synagogæ pereuntis remedio precabatur, quæ urgebatur in mortem; quia deserebatur a Christo. Quem putamus Synagogæ principem esse, nisi Legem, cujus contemplatione Dominus Synagogam non penitus dereliquit, sed medicinam salutis creditibus reservavit? Ad hanc ergo principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia de gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide præripuit sanitatem.

55. Moraliter hunc locum satis putavimus exprimentum; et ideo non illa quæ dicta sunt^b retractamus, sed mystica brevi volumus sermone perstringere. An non ita factum est, ut Dei Verbum cum venisset ad Judæos, adscisceretur a gentibus, et prius ab illis qui in Lege non crediderant, in gratia crederetur?

56. (Vers. 43.) Nam sicut illa quæ in medicis erogaverat omnem substantiam suam, ita etiam congregatio gentium^c amiserat omnia dona naturæ, et patrimonium vitale prodegerat, sancta, verecunda, religiosa, fide promptior, pudore cunctatior; hoc est enim pudoris et fidei agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecunda ergo sibi fidei accessit, religiosa credidit, sapiens sanam se esse cognovit. Sic sancta plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit, ut desereret: fidem detulit, ut crederet; devotioem exhibuit, ut rogaret; sapientiam induit, ut sanitatem suam et ipsa sentiret; fiduciam sumpsit, ut fateretur quod præripisset alienum.

(Vers. 44.) *Accessit retro.*

57. Cur autem retro tangitur Christus? An quia scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis (Deut. xiii, 4)?* Quid etiam sibi vult quod et principis filia annorum duodecim moriebatur, et *secunda cura tractamus, non vero, palinodiam canimus.*

^c Rom. edit., *quæ amiserat omnia.... prodegerat, facta est verecunda.... pudore constantior.* Aliæ cum omnibus mss. in lectionem nostram, quæ nec ipsa contemnenda est, conspirant.

mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim laborabat; nisi ut intelligatur quia quamdiu Synagoga vixit, laboravit Ecclesia? Defectus illius, hujus est virtus; quia *Illorum defectio salus gentibus* (Rom. XI, 11); et consummatio illius, hujus exordium, non naturæ exordium, sed salutis: *Quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret* (Ibid., 25). Non igitur tempore, sed specie sanitatis antiquior Synagoga quam Ecclesia; quia quamdiu illa credebatur, ista non credidit, et per varias corporis atque animæ passiones a medicabili remedio ægra languebat. Audivit ægrotare populum Judæorum, 1397 sperare cœpit salutis suæ remedium: tempus venisse cognovit quò medicus adesset è cœlo, surrexit ut occurreret Verbo, vidit quia comprimebatur a turbis; non enim credunt qui comprimunt, credunt qui tangunt. Fide tangitur Christus, fide Christus videtur: non corpore tangitur, non oculis comprehenditur; neque enim videt, qui videns non videt; neque audit, qui ea quæ audit, non intelligit; b neque tangit qui non fideliter tangit. Denique ut fidem tangentis exprimeret, alii:

(Vers. 48.) *Tetigit me aliquis; nam ego cognovi virtutem de me exisse.*

53. Quod est evidentiis indicii, quia non intra possibilitatem conditionis humanæ, atque intra corporis claustrum inclusa c sapientia, divinitas coarctata est: non capitur angustiis corporalibus, non tenetur, sed ultra fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna. Non enim humana ope plebs gentium liberatur: sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam brevi fide misericordiam inclinât æternam. Nunc si consideremus quanta sit fides nostra, et intelligamus quantus sit Filius Dei, videmus quia comparatione ejus simbriam tantummodo tangimus, superflua vero vestimenti ejus nequimus attingere. Et igitur et nos curari volumus, fide tangamus simbriam Christi.

59. Non latet eam quicumque simbriam tetigerit, qui tetigerit aversum; neque enim Deus indiget oculis ut videat, neque corporaliter sentit, sed in se habet cognitionem omnium. Beatus ergo qui vel extremam partem Verbi contigerit; nam totum quis potest comprehendere? Verum ut ad illam quæ adhuc ægra est, revertamur; d ne per nostram moram dum diu Christi moramur ingressum, mortuæ esse credatur:

(Vers. 49.) *Venerunt, inquit, servi discentes prin-*

* Edit. Rom., *immedicabilis remedio*. Non male, nisi ab aliis, et mss. omnibus hic desiceret. Sumendum igitur, *immedicabili pro inefficaci atque inepto ad medendum*.

b Ita vet. edit. cum plerisque mss. Rom. vero cum aliis, *neque intelligit, qui non fideliter tangit*.

c Omnes edit., *sapientia divinitatis coarctata est*. Omnes mss., *sapientia, divinitas, etc.*

d Mss. aliquot, *ad per nos magis quam per suam moram, mortua esse credatur*.

e Omnes edit., *dum ne illam petitur*. Mss. autem

A cipi: Noli vexare illum, filia tua mortua est.

60. Et primum illud consideremus quod suscitaturus mortuam, ad faciendam fidem hæmorrhousam ante curavit. Et ut scias exempli gratia stetit sanguinis fluxum: e dum illa petitur, ista curatur. Sic et resurrectio temporalis in Domini passione celebratur; ut et perpetua illa credatur. Sic et Mariæ paritura sterilis indicatur (Luc. I, 36); ut conceptura virgo credatur. Denique audivit parituram Elizabeth, nec de sua generatione dubitavit.

61. *Venerunt, inquit, servi dicentes principi: Noli vexare illum*. Adhuc et hi increduli ad resurrectionem, quam Jesus in Legge prædixit, in Evangelio complevit. Itaque cum venisset in domum, paucos futuræ arbitros resurrectionis adscivit; non enim a multis continuo est credita resurrectio. Denique dicente Domino:

1398 (Vers. 52, 53.) *Non est mortua puella, sed dormit*. Deridebant, inquit, eam.

62. Quicumque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos suos, qui putant mortuos: ubi resurrectionis fides est, non mortis est species, sed quietis. Nec abhorret illud Matthæi, quod ait tibielines fuisse in domo principis, et turbam tumultuantem (Matth. IX, 23): vel quia more veteri tibielines ad incendendos excitandosque luctos videbantur adhiberi: vel quia per Legis et literæ cantilenam, exultationem Synagoga non poterat capere spiritalem.

63. (Vers. 54-56.) Tenens ergo manum puellæ Jesus sanavit eam, et jussit ei dari manducare. Quod est testimonium vitæ; ut non phantasma, sed veritas crederetur. Beatus ille eul manum sapientiæ tenet. Utinam meos quoque teneat actus, teneat manum justitiæ, teneat Dei Verbum, inducat in penetralia sua, spiritum avertat erroris, convertat salutis, dari mihi jubeat manducare! panis enim cælestis, Dei verbum est. Inde et illa sapientiæ quæ divini corporis et sanguinis sacrosancta altaria replevit alimentis: *Venite, inquit, edite panes meos, et bibite vinum quod miscui vobis* (Prov. IX, 5).

64. Quæ tamen tantæ diversitatis est causa? Supra publicæ viduæ filius suscitatur (Luc. VII, 12), hic remonentur plures arbitri. Sed puto quod in eo quoque pietas Domini declaratur; quia vidua mater unius non patiebatur motam, et ideo ne amplius af-

D ficeretur maturitas additur. Est etiam forma sapientiæ, in viduæ filio cito Ecclesiam credituram, in ar-

nonnulli, dum illa patitur. Alii multo plures, ac melioris notæ, dum illa petitur. Optime, idem enim atque, dum illa convenitur, sive, ad illam itur.

d Dicuntur a quibusdam Græci fuisse primi auctores hujus moris: quem tangit Ovid. lib. IV Fast., et v Trist. eleg. 1, ubi non obscure indicat communem fuisse eam tam hominum, quam puerorum funeribus. Lactantius tamen tibias puerorum inferiis, majorum vero tubas adhiberi consuevisse testatur. Sed tibias in justis etiam majorum, si non essent e nobilium ordine, locum habuisse volunt nonnulli,

chisynagogi filia credituros quidem Judæos, sed ex pluribus pauciores.

(Cap. IX. — Vers. 5.) *Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem de pedibus vestris excutite in testimonium supra illos.*

65. Qualis debeat esse qui evangelizat regnum Dei, præceptis evangelicis designatur; ut sine virga, sine pera, sine calceamento, sine pane, sine pecunia (Vers. 3), hoc est, subsidii sæcularis adminicula non requirens, a fideique deditus sit, et quanto minus appetat temporalia, tanto magis speret ea sibi posse suppetere. Quæ possunt qui volunt ad eum derivare tractatum; ut spiritalem tantummodo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate rejecta, contemptisque divitiis, sed etiam **B** carnis ipsius illecebris abdicatis.

66. Quibus primo omnium datur pacis atque constantiæ generale mandatum (Vers. 4); ut pacem ferant, constantiam servant, hospitalis necessitudinis jura custodiant; alienum a prædicatore regni cœlestis astruens cursitare per domos, et inviolabilis hospitii jura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur: ita etiam si non recipiantur, **1399** excutiendum pulverem, et egrediendum de civitate mandatur. Quo non mediocri boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus: verum etiam si qua eos terrenæ obumbrant delicta levitatis, receptis apostolicæ prædicationis vestigiis, auferantur. Nec otiose secundum Matthæum domus quam ingrediantur apostoli, legenda **C** decernitur (*Matth. x, 12*); ut mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat. Non tamen eadem cautio receptori mandatur hospitii; ne dum hospes eligitur, hospitalitas ipsa minuatur.

67. Sed hæc ut secundum litteram de hospitii religione venerabilis est forma præcepti: ita etiam de mysterio sententia cœlestis arridet. Etenim cum domus eligitur, dignus hospes inquiritur. Videamus igitur ne forte Ecclesia præferenda designetur, et Christus. Quæ enim dignior domus apostolicæ prædicationis ingressu, quam sancta Ecclesia (*24, quæst. 1, cap. Quæ dignior*)? Aut quis præferendus magis omnibus videtur esse quam Christus, qui pedes suis lavare consuevit hospitibus, et quoscumque sua receperit domo, pollutis non patitur habitare **D** vestigiis: sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignetur mundare processus? Hic est igitur solus quem nemo debet deserere, nemo mutare. Cui bene dicitur: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos credimus* (*Joan. vi, 69 et 70*). Vides executorem cœlestium præceptorum: qui quoniam non mutavit hospitium, cœlestis consortium consecrationis emeruit.

68. Fides igitur imprimis Ecclesiæ quærenda mandatur, in qua si Christus habitator sit, haud dubie sit legenda. Sin vero perfidus populus, aut præcep-

tor hæreticus deformat habitaculum, vitanda hæreticorum communio, fugienda Synagoga censetur. Excutiendus pedum pulvis, ne fatiscenibus perfidiæ sterilis siccitatibus, tamquam humi arido arenosoque mentis tuæ vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet Evangelii prædicator, et tamquam propriis inania gesta pulveri comparanda, allevare atque abolere vestigiis, juxta quod scriptum est: *Quis infirmatur, et ego non infirmor* (*II Cor. xi, 29*)? Ita si qua est Ecclesia quæ fidem respuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta possideat; ne quam labem perfidiæ possit aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter asseruit dicens: *Hæreticum hominem post unam.... correptionem devija* (*Tit. iii, 10*).

(Vers. 13.) *Ait autem ad eos: Date illis vos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes.*

69. (Vers. 8). Quæ ratio est, quod cum in posterioribus Joannis passio describat, hic jam mortuus verbis Herodis ostenditur? Ne forte illa, quia post Legis defectum Evangelicus cibus incipit jejuna pascere corda populorum? Denique postea quam illa quæ Ecclesiæ typum accepit, a fluxu curata est sanguinis, postea quam apostoli ad evangelizandum regnum Dei sunt destinati, gratiæ cœlestis impartitur alimentum. Sed quibus impartitur, advertite. Non otiosis, non in **1400** civitate quasi in Synagoga, vel sæculari dignitate residentibus, sed inter deserta quærentibus Christum; qui enim non fastidiunt, ipsi excipiuntur a Christo, et cum ipsis loquitur Dei Verbum non de sæcularibus, sed de regno Dei. Et si qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget.

70. Consequens igitur erat, ut quos a vulnerum dolore sanaverat, eos alimoniis spiritalibus a jejunioliberearet. Itaque nemo cibum accipit Christi, nisi fuerit ante sanatus. Et illi qui vocantur ad cœnam, prius vocando sanantur. Si claudus fuit, gradiendi facultatem ut veniret, accepit. Si lumine oculorum privatus erat, domum utique Domini, nisi refusa luce, intrare non potuit.

71. Ubique igitur mysterii ordo servatur; ut prius per remissionem peccatorum vulneribus medicina tribuatur, postea alimonia mensæ cœlestis exuberet: quamquam nondum validioribus hæc turba reficiatur alimentis, neque Christi corpore et sanguine jejuna solidioris fidei corda pascantur. *Lacte, inquit, vos potavi, non esca; nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis* (*I Cor. iii, 2*). In modum lactis quinque sunt panes. Esca autem solidior corpus est Christi, potus vehementer sanguis est Domini. Non statim a primo epulamur omnia, neque potamus omnia. *Hoc primum, inquit, bibe* (*Esai. ix, 1*). Est ergo primum, est etiam secundum quod bibas. Est et primum quod manduces, est etiam secundum, est tertium. Primum quinque panes sunt,

* Sic plerique, nec non optimæ notæ mss. Alii tamen aliquot, omnesque edit. *fideque tutus, putet sibi quominus ea requirat, magis posse suppetere.*

secundum septem, tertium ipsum corpus est Christi. A

72. Nequaquam igitur talem Dominum deseramus, qui pro uniuscujusque viribus impartire nobis alimenta dignatur; ne aut infirmum validior cibus opprimat, aut validum exilia alimenta non satient: *Qui enim infirmus est, olera manducet (Rom. xiv, 2)*. Et ille qui jam videtur laqueos infirmitatis evadere, de quinque istis manducet panibus et duobus piscibus. Certe si petere cibum validiorem verctur, ipse relictis suis omnibus, festinet ad Dei verbum. Dum audire incipit, incipit esurire. Incipiunt apostoli esurientem videre. Et si illi adhuc non intelligunt quid esuriat, intellexit Christus. Scit quod non sæcularem cibum esuriat, sed cibum Christi. Dicit: *Dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via (Math. xv, 32)*. Bonus Dominus studia exigit, vires ministrat. B

73. Utinam, Domine Jesu, velis mecum istos jejunos non dimittere, sed impartitis abs te epulis reficias eos; ut possint tuis alimoniis fortiores infirmitatem jejunii non timere. Dicas utinam etiam de nobis: *Nolo eos jejunos dimittere!* Et causam mihi dicito, quare eos nolis jejunos dimittere: immo jam dixisti, quia si quem dimiseris jejunum, deficit in via, hoc est, deficit vel in istius cursu vitæ, vel antequam ad ^a caput perveniat viæ, antequam perveniat ad Patrem, et intelligat quod ex Patre Christus est, intelligat quod Christus e cœlo, et intelligat quod Christus qui descendit, ipse est et qui ascendit; ne forte cum acceperit quod natus ex Virgine est, incipiat non Dei virtutem, sed hominis æstimare. Ergo ne deficiant, inquit.

1401 (Ibid.) *Date illis vos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes, et duo pisces: nisi nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas.*

74. Nondum intellexerant apostoli cibum populi credentis non esse venalem. Noverat Christus, noverat ipse nos potius esse redimendos: suas vero epulas gratuitas donat. Nondum ergo habebant discipuli cibum qui redimere nos posset. Habebant tamen jam cibum qui satiare nos posset: habebant cibum qui confirmare nos posset: *Panis enim confirmat cor hominis (Psal. ciii, 16)*. Miseretur ergo Dominus, ne quis deficiat in via. Si quis ergo defecerit, non per Dominum Jesum, sed per se deficit: nec habes quod adscribas Domino, qui vincit cum judicatur; quid enim dicas ei qui in te contulit omnia firmamenta virtutis? Nonne ipse te genuit, nonne ipse te pavit? Cibus ejus virtus est, cibus ejus fortitudo est. Sed si tu negligentia tua virtutem quam acceperas perdidisti, non alimentorum cœlestium, sed tuæ mentis tibi præsidia defuerunt. Denique Dominus sicuti super justos et injustos pluit: ita etiam injustos pascit et justos.

^a Caput viæ, dicitur finis ac terminus viæ; nam quod summum atque extremum in singulis rebus est, caput dicitur.

^b Mss. longè plurimi, *panes feci*. Corb. tamen per

75. Nonne in escæ virtute cum jam deficeret in via sanctus Elias, quadraginta ambulavit diebus, et illam escam angelus dedit (III Reg. xix, 8)? Si autem te paverit Jesus, et acceptam escam servaveris, ambulabis non quadraginta diebus et quadraginta noctibus, sed (audeo dicere Scripturæ fretis exemplis) quadraginta annis: et egredieris ab Ægyptiis sinibus, donec pervenias in terram multam, in terram fluentem lac et mel, quam juravit Dominus daturum se patribus nostris. Hujus terræ tibi virtus requirenda est, quam possidet mitis. Non istam terram dico quæ arida est, sed illam quæ Christi confirmatur alimentis, quæ sub imperio constituta regis æterni sanctorum incolatibus frequentatur.

76. Dividit ergo escas Dominus Jesus. Et ille quidem vult dare omnibus, negat nemini, dispensator enim est omnium: sed cum ille panes frangat, et det discipulis, si tu manus non extendas tuas, ut accipias tibi escas, deficies in via; nec poteris in eum culpam tuam referre, qui miseretur, et dividit: sed his dividit, qui cum eo etiam in deserto permanent, qui primo et secundo et tertio die non recedunt. Sic enim habes alibi: *Misereor hujus turbæ; quia triduum est jam quod perseverant mecum (Math. xv, 32)*. Quanta dignatio, quanta ab eo hominibus inspiratur humanitas! Non vult jejunos dimittere, non vult; ne deficiant in via.

77. Noli ergo deficere a disciplina Domini, neque fatigeris cum ab eo increparis. Non fatigeris nunc, ne postea fatigeris. Quid enim respondebis ei: aut quomodo te excusabis, si escæ virtutem quam ministrat, amiseris? Non potes dicere quia escam non dedit, quia dat omnibus. Non potes dicere quia noluit te bonum facere, **1402** ante quem posuit bonum et malum; ut non ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Multum enim refert inter eum qui necessitate invitus aliquid agit, et inter eum qui ex voluntate quod bonum est eligit: *Si enim invitatus hoc ago, dispensatio mihi credita est: si volens mercedem habeo (I Cor. ix, 17)*. Consideremus ergo quia stabimus ante tribunal Christi, et si opus nostrum arserit, non habebimus quod excusare possumus. Dicit etenim quod jam per prophetam locutus est: *Populus meus, quid feci tibi... aut in quo molestus fui tibi? responde mihi (Mich. vi, 3)*. Dicit et ei qui in via defecerit: *qua ratione defecisti in via? Nonne panes fregi? nonne benedixi? nonne jussi dari? Sed cur tu accipere noluisti?*

78. Quanti etiam præsentium deficient in via, et post hos sermones, qui licet nostri sint, tamen quia nemo dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto (I Cor. xii, 3), ^c panes æstimandi sunt: quanti, inquam, deficient, et in vias gentium transversis itineribus fornicantes abibunt! Atque utinam unus, et non plurimi! Sed non Jesus auctor defectus, etiamsi

correctionem, et alii nonnulli cum edit., *panes fregi*.

^c Rom. edit. sola, *Domini æstimandi sunt*. Minus commode. Palam enim est ab Ambrosio significari

quis defecerit; omnibus enim distribuit qui sequuntur, sive quinque millia, sive quatuor millia sint.

79. Non otiosus numerus, non otiosus ordo, non otiosæ reliquæ manducantium. Cur enim plures, id est, quinque millia quinque panibus, hoc est, numero minori satiantur: pauciores vero, qui sunt quatuor millia septem panibus, hoc est, numero majore pascuntur? Si enim facti tantum sequamur miraculum, videtur esse divinius quod de minore modo pluribus abundavit. Cur ergo quod minus est ei quod est amplius, quasi præstaret, adjectum est? ^a Prius enim quinque millia quinque panibus (*Matth. xiv, 19*): postea vero quatuor millia septem panibus legimus satiata (*Matth. xv, 36*). Quæramus ergo mysterium, quod miraculo præstet.

80. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinque corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta accepisse de Christo: quatuor vero millia, etsi adhuc in corpore sint, et in hoc mundo qui ex quatuor constat elementis, non otiose tamen referuntur mysticæ escam accepisse quietis; jam enim æquantur mundo, supra mundum futuri. Nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mysticæ quietis impartitur alimentum; sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, et Dominus sanctificavit eum. Ultra mundum ergo quies, ^b ultra mundum etiam fructus quietis. Denique *Beati pacifici; ipsi enim filii Dei vocantur* (*Matth. v, 9*). Nam cum Deus supra mundum sit, nemo utique potest Deum videre, nisi mundum prius spiritali transcendat obtutu. Septima itaque benedictio peccatorum: septem etiam illis quatuor millibus fragmentorum sportæ supersunt (*Matth. xv, 37*). Non mediocris hic panis est sabbatorum, panis sanctificatus, panis quietis. Et fortasse si primum quinque panes sensibilibus manducaveris, audebo et **1403** dicam, post quinque panes et septem tertio jam in terra non manducabis panem: sed supra terram manducabis octo panes, sicut qui sunt in cœlestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis: ita octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergo isti qui septem aluntur panibus (*Ibid., 32*) triduo perstiterunt, et fortasse integram resurrectionis futuræ fidem et constantiam consecuti. Denique sanctorum vox est: *Tribus diebus ambulabimus, c ut epulemur Domino Deo nostro* (*Exod. v, 3*). Sed illa suo loco.

81. De quinque ergo panibus sanctus Joannes suos etiam sermones per Spiritus sancti gratiam pascere esse.

^a Sic omnes edit. cum mss. aliquot. Alii vero neque numero, neque ætate inferiores multis resecatis locum ita contrahunt: *Prius enim quinque millia quasi quinque corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta*, etc. Quod quidem minime absurdum sensum efficit, si verbum, *referuntur*, sequenti membro expressum hic subintelligas.

^b Mss. aliquam multi, nec sequioris ætatis, *intra mundum etiam*, etc. Porro obiter monendum eosdem cod. ex quopiam exemplari descriptos esse, in quo post verba, *benedictio peccatorum*, folium videtur fuisse transpositum; unde ad illos quoque eadem transpositio promanavit.

A docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas (singulis enim diversa impartita est gratia); docuit, inquam, me quinque istos panes hordeaceos fuisse (*Joan. vi, 9*); et ideo non inepte diximus escam istam esse habilem ^d corporalibus. Cur enim primo hordeaceos? Quia primo ^e lacte, deinde esca est nutriendus qui accedit ad fidem; nondum enim poteramus, et fortasse plerique nec adhuc possumus. Nam cum sint inter nos contentiones, et dissensiones, honne carnales sumus, et secundum hominem ambulamus? Suis quæque aptata sunt alimenta virtutibus; et inde prius hordeum, deinde triticum nobis ad alimoniam datur (*III Reg. xvii, 13*): fortiori vero sicut Eliæ, de interioribus frumenti ^f panis farinaceus ministratur, ^g quem non queunt depascere peccatores.

82. Nec solum panis et numeri, sed etiam accubitionis est differentia: illi enim supra fenem discumbunt, isti supra terram recumbunt: supra fenem quinque millia, supra terram quatuor millia. Plus est terram premere, quam supra fenem jacere; illi enim quibus adhuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, et ideo supra fenem recumbunt: *Omnis enim caro fenem* (*Esai. xl, 6*): isti vero supra terram, quæ triticum et vinum gignit et olivam, cibum gratiæ consequuntur. Illi discumbunt, isti recumbunt; major enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hic sine numero; unde plerique septiformis Spiritus gratiam in panibus definitam, in piscibus quoque duplicis Testamenti figuram intelligendam putaverunt.

83. Non piget ergo æstimare quod quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus, in quibus Ecclesia figuratur, majoris gratiæ cibum sumant, juxta quod scriptum est: *Quia venient ab Oriente et Occidente et Septentrione et Austro, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum* (*Matth. viii, 11*). Unde hic gratiæ Patri aguntur a Christo; non enim frustra illic benedictio tantum, hic etiam gratiarum est actio. Pro Ecclesia quippe sua Dominus Patri gratias agere consuevit; quia quæ abscondit sapientibus, ea parvulis revelavit. Benedictio igitur super nos, qui inferiores sumus: gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sacratis passionibus triumpharunt. Jam illud in superioribus prælibavimus, quia cum quinquageni discumbere juberentur, licet sacrato numero def-

^e Mss. nonnulli, *ut epulemur Domino*, etc.

^d Gill. in marg. *corporibus vel pecoribus*. Duo etiam mss. legunt, *pecoribus*. Melius tamen alii atque edit. *corporalibus*; refertur enim ad superiora illa, *corporalibus proxima alimenta*: quæ sic in omnibus mss. et edit. exhibentur.

^e Plerique mss., *lacte Dei, deinde esca*, etc.

^f Quidam mss., *panis subcinericius ministratur*.

^g Edit. cum mss. non paucis, *quem* (*Rom. quia vatem* (quidam mss. *autem*) *non queunt contaminare, sed pascere peccatores*. Sed quis sensus, nisi ineptus hinc eruatur? Nos vero locum ex quinque mss. probatoris notæ restitimus.

nito; tamen videtur hic fundationis Ecclesie populis, qui sine numeri definitione recumbit.

1404 84. Mysticum quoque est quod et manducatis populis satiatur, et ministrant apostoli; nam et in satietate, repulsæ in perpetuum famis iudicium designatur; quia non esuriet qui acceperit cibum Christi: et in apostolorum ministerio futura divisio Dominici corporis sanguisque præmittitur. Jam illud divinum, quemadmodum quinque panes quinque millibus populi redundaverunt; non enim exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum.

85. Videres incomprehensibili quodam rigatu inter dividendum manus, quas non fregerant, fructificare particulas, et intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodum juges aquarum miretur meatus, et liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus: quando etiam panis exundat, et naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sunt, ut illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. His evidenter illorum quoque designavit auctorem, et totius naturæ creatorem materialis existere, quæ non (ut philosophi volunt) reperta, sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat.

86. Hoc quidem mirum, quidquid de fluminibus haurias, signo dispendii non notari: quidquid de fontibus auferas, usurario quodam reparari meatu. Sed et fluminibus si nihil decedere, nihil tamen videatur accedere: et fontibus ut cumulata fluentia cernuntur, ita dum minuuntur fluentia, produuntur. At vero hic panis quem frangit Jesus, mystice quidem Dei verbum est, et sermo de Christo, qui dum dividitur, augetur; de paucis enim sermonibus, omnibus populis redundantem alimoniam ministravit. Dedit sermones nobis velut panes, qui in nostrum libantur ore, geminantur. Visibiliter quoque panis iste incredibili ratione dum frangitur, dum dividitur, dum editur, sine ulla dispendii comprehensione cumulatur.

87. Nec dubites vel quod in manibus ministrantium, vel in ore edentium crescat; quando ubique nostri operis testimonium ad firmamentum credulitatis adsciscitur. Sic in nuptiis ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur, et ipsi qui impleverant hydrias aqua, vinum quod non detulerant, hauriebant (*Joan. 11, 5 et seq.*). Comprehende, si potes, tanta rerum miracula. Hic edentibus populis crescunt suis fragmenta dispendiis, et de quinque panibus majores reliquæ quam summa est, colliguntur: illie in alienam speciem vertuntur elementa, nec suos patitur natura defectus, nec suos agnoscit ortus, usu tamen proprio recognoscit. Quin etiam melior est mutati vini natura quam nati; quia in arbitrio Creatoris est, et quos usus velit assignare naturis, et quas naturas impartire gignendis. Vide

^a Midam intellige Phrygiæ regem quem poetæ, quæ sub ejus persona quam stulta sint avarorum vota, ob oculos ponerent, fluxerunt eo munere donatum a

quantis operibus opus astruat: dum aquam minister infundit, odor transfusus inebriat, color mutatus informat, fidem quoque sapor haustus accumulatur.

88. Conferant gentiles, si placet, cum Christi beneficiis deorum suorum non facia, sed ficta. **1405** Ferunt certe eorum fabulæ fuisse regem quemdam qui quidquid tangebatur, aurum fiebat. Sed etiam convivia ipsa feralia; nam et ipsa mantilla digitis apprehensa riguerunt: et tibus in ore crepitabat, ferens non alimenta, sed vulnera: et in guttore potus hærebat, nec penetrare facillis, nec redire. Digna beneficia votis, digna tanto munera precatore, digna liberalitas confrente! Talia sunt idolorum beneficia, ut cum videntur prodesse, plus noceant: at vero Christi munera parva videntur, et maxima sunt. Denique non uni collata, sed populis; nam et cibus edentium in ore crescebat, et videbatur esse corporalis alimonie, sed sumebatur salutis æternæ.

89. Cur autem quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus? Quia quatuor millia ista triduo cum Christo fuerunt; et ideo amplius cœlestis pabuli receperunt.

90. Nec otiose quæ turbæ supersunt, a discipulis colliguntur; quia ea quæ divina sunt, apud electos facilius possis quam apud populos reperire. Utinam mihi contingat audire: Collige quæ supersunt! Si audiero et fecero, habebō multa quæ turbæ, habebō multa quæ pueri et mulieres edere nequiverunt. Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersunt.

91. Videamus quomodo colligat. Dixit Lex: *Non mæchaberis (Esod. 11, 14)*. Fregit hanc panem Christus, divisit hoc verbum, non aliunde adjiciens, sed de suo partiens: *Qui viderit, inquit, materiam ad concupiscendum, jam mæchatus est eum (Matth. 5, 28)*. Habes fragmentum de suo. Addidit: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum (Ibid., 29)*. Habes aliud. *Et si dextera tua scandalizat te, abscinde eam (Ibid., 30)*; et, *Qui dimissam a viro ducit, mæchatur (Luc., 16, 19)*. Vides ex uno quam multa fragmenta. Moyses dicit *Abraham duxit filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera (Galat. 4, 22)*. Paulus dicit: *Hæc sunt duo Testamenta (Ibid., 24)*. Divisit hoc verbum, et invenit mysterium. Beatus ergo qui colligit, quæ dividit Christus.

92. Qua ratione autem cophinos duodecim Christus implevit, nisi ut illud populi Judæi solveret: *Quia manus ejus in cophino servierunt (Psal. LXXIX, 7)*: hoc est, populus qui ante lutum in cophinis colligebatur, hic jam per truncum Christi vitæ cœlestis operatur alimoniam; et eo fidei cibum congerit, ubi erat ante cœnæ gentilis perfidia. Nec paucorum hoc munus? sed omnium est. Nam per duodecim cophinos tamquam tribuum singularum fidei firmamentum redundat: *Panis enim confirmat cor hominis (Psal. 104, 16)*.

Baccho, ut quidquid tangeret, in aurum verteret. Vide Ovidii *Metamor. lib. 21, fab. 5*.

(Vers. 20.) *Dixit autem illis : Vos quem me esse dicitis? Respondit Simon Petrus, Christum Dei.*

95. Nec turbæ quidem otiosa opinio est, quia alii Eliam, quem venturum putabant : alii Joannem, quem decollatum sciebant, aut unum de prophetis prioribus surrexisse credebant. Sed hoc querere supra nos est : ^a alterius scientiæ, alterius prudentiæ est. Nam si Paulo apostolo satis est nihil scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum (11 Cor., II, 2), quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum? In uno enim hoc nomine **1408** et divinitatis et incarnationis expressio, et fides passionis est. Et ideo licet cæteri apostoli sciant; Petrus tamen respondit præ cæteris : *Tu es Christus filius Dei vivi* (Matth. xvi, 16). Complexus est itaque omnia, qui et naturam et nomen expressit, in quo summa **B** virtutum est. Etiamne nos de generatione Dei inserimus quæstiones, cum Paulus judicaverit nihil se scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum : Petrus nihil amplius quam Dei Filium confitendum putaverit? Nos et quando, et quomodo natus sit, et quantus sit, humanæ infirmitatis contemplatione rimamur. Scivit Paulus quod in istis magis offenculum quæstionis, quam ædificationis profectus esset; et ideo judicavit nihil se scire nisi Christum Jesum. Scivit Petrus quod in Filio Dei omnia sint : *Omnia enim dedit Pater Filio* (Joan. xiii, 3). Si omnia dedit, æternitatem quam habet, majestatemque transfudit. Sed quo prolabor longius? Fidei meæ finis Christus est, finis fidei meæ Dei Filius est. Non licet mihi scire generationis seriem; non licet tamen nescire generationis fidem.

96. Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit; ut et tu beatus sis, ut et tu audire merearis : *Quoniam non caro et sanguis tibi revelavit, sed Pater meus qui in cælis est* (Matth. xvi, 17). Caro enim et sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt revelare : at verò qui spiritu loquitur mysteria, non carnis et sanguinis magisterio, sed divina inspiratione fundatur. Noli ergo acquiescere carni et sanguini; ne carnis et sanguinis haurias præcepta, atque ipse sanguis et caro flas: Qui enim carni adhæret, caro est : *Et qui adhæret Deo, unus spiritus est* (1 Cor. vi, 17). *Non permanebit, inquit, spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt* (Gen. vi, 3).

97. Sed utinam caro et sanguis non sint qui audiant, sed ^a carnis et sanguinis remoti cupiditatibus possint dicere singuli : *Non timebo quid faciat mihi caro* (Psal. lv, 5) ! Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est : si æquare Petrum non potest, imitari potest; magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis quæ nostra fuerant re-

paravit, verum etiam quæ sunt sua propria concessit.

98. Refert tamen quid sibi velit quod non alium turbæ opinabantur, nisi aut Eliam, aut Hieremiam, aut Joannem Baptistam. Et Eliam forte; quia raptus ad cælum est. Sed non Elias est Christus : ille rapitur, iste regreditur : ille, inquam, rapitur, iste rapinam non arbitratus est esse se æqualem Deo : ille petitis ignibus vindicatur, hic persecutores suos maluit sanare, quam perdere. Cur autem Hieremiam putabant? Fortasse quia sanctificatus in vulva est. Sed non hic Hieremias : ille sanctificatur, iste sanctificat : illius sanctificatio cœpit ex corpore, hic sanctus ex sancto. Cur etiam Joannem populus putabat; nisi forte quia in matris utero positus, Domini præsentiam sentiebat? Sed non hic est Joannes : ille adorabat in utero, hic adorabatur : ille baptizabat in aqua, Christus in spiritu : ille penitentiam suadebat, hic peccata donabat.

99. Et ideo Petrus non exspectavit populi **1407** sententiam, sed suam prompsit dicens : *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Joan. viii, 12). ^b Qui et semper est, nec cœpit ut esset, et esse non deficit. Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis suis donavit : *Ego sum, inquit, lux mundi* (Matth. v, 14) : et id tamen quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit dicens : *Vos estis lux mundi. Ego sum panis vivus* (Joan. vi, 1) ; et : *Nos omnes unus panis.... sumus* (1 Cor. x, 17). *Ego sum vitis vera* (Joan. xv, 1). Et tibi dicit : *Plantavi te vitem fructuosam* ^c *omnem veram* (Jerem. ii, 21). Petra est Christus : *Bibebant enim de spiritali sequente petra, petra autem erat Christus* (1 Cor. x, 4) : etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit (Matth. xvi, 18); ut et ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantiæ, fidei firmitatem.

98. Enitere ergo ut et tu petra sis. Itaque non extra te, sed intra te petram require. Petra tua actus est, petra tua mens est. Supra hanc petram ædificatur domus tua; ut nullis possit nequitiae spiritalis reverberari procellis. Petra tua fides est, fundamentum Ecclesiæ fides est. Si petra fueris, in Ecclesia eris; quia Ecclesia supra petram est. Si in Ecclesia fueris, portæ inferi non prævalebunt tibi. Portæ inferi, portæ mortis sunt : portæ autem **D** mortis, portæ Ecclesiæ esse non possunt.

99. Quæ autem sunt portæ mortis, hoc est, portæ inferi, nisi singula quæque peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingressus es. Si fidem læseris, portas inferi penetrasti. Si peccatum mortale commiseris, portas mortis intrasti : sed potens est Deus, qui exaltet te de portis mortis; ut annunties omnes laudes ejus in portis ^d filiæ Sion. Portæ autem

^a Edit. Amerb. cum longe maxima parte mss., *alterius sententiæ*. Præstat tamen alia lectio.

^b Edit. omnes, cum paucis mss., *Qui est semper est*. Cætera cum mss. reliquis conveniunt; nisi quod Rom. sic prosequitur, *nec cœpit, nec esse deficit*.

^c Mss. aliquot, *omne semen verum*; alii plures et

enactæ edit., omnem veram. Sic LXX interp. *πᾶσαν ἀληθινάν*.

^d Iia mss. prope ad unum. At edit. omnes, *filiæ Sion. Sunt enim portæ castitatis, sunt portæ justitiæ,*

Ecclesias portæ castitatis sunt, portæ justitiæ, quas justus intrare consuevit dicens : *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino (Psal. cxvii, 19)*. Sed ut porta mortis, porta interi : ita et porta justitiæ, Dei porta est. *Hæc enim porta Domini, justi intrabunt per eam (Ibid., 20)*. Et ideo fuge pertinaciam delictorum, ne portæ tibi possint inferi prævalere; si enim dominatum fuerit peccatum in te, mortis porta prævalebit. Fuge ergo contentiones, dissensiones, strepitus, tumultusque discordiæ; ne portas mortis ingressus incurras. Dominus enim Jesus Christus prædicari se primo noluit, ne ullus strepitus nasceretur. ^a Increpat discipulos suos, ne cui hæc dicerent, quod

(Vers. 22.) *Oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a principibus sacerdotum, et senioribus, et scribis, et occidi, et die tertio resurgere.*

100. Et fortasse ideo hoc addidit Dominus, quia sciebat difficile passioni et resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo passionis et resurrectionis suæ assertor esse maluit; ut ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur. Ergo Christus noluit gloriari, sed maluit ignobilis videri, ut passionem subiret : et tu qui ignobilis natus es, gloriaris? Eadem tibi, qua Christus ambulavit, gradiendum est via. Hæc ejus agnitio, 1408 hæc ejus imitatio, per ignobilitatem ac bonam famam; ut glorie ris in cruce Domini, sicut ipse est gloratus. Sic ambulavit Paulus, et ideo gloriatur dicens : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (Galat. vi, 14)*.

101. Sed videamus cur secundum Matthæum reperiamus admonitos discipulos, ne cui dicerent quod ipse sit Christus : hic autem scriptum sit increpatos esse, ne cui dicerent quod esset multa passurus et resurrecturus (*Matth. xvi, 20*). Videtis quod in uno Christi nomine omnia sint. Ipse est enim Christus qui natus est ex Virgine, ipse est qui mirabilia fecit in populo, ipse qui mortuus est pro peccatis nostris, et resurrexit a mortuis. Unum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. Nam etiam hæretici habere sibi Christum videntur; nemo enim Christi nomen negat : sed negat Christum, qui non omnia quæ Christi sunt, constat. Multis igitur ex causis jubet tacere discipulos; ut fallat principem mundi, ut declinet jactantiam, doceat humilitatem; simul ne rudes et imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur.

102. Nunc qua causa etiam immundos spiritus jubeat tacere, consideremus. Sed et hoc nobis Scriptura aperuit, quia *Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas (Psal. xlix, 16)*? Ne quis dum

^a Rom. edit. sola, *Sic enim scribit Evangelista : At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent*. Sed frequentes illi tales mutationes.

^b Id est, quemadmodum in disputationibus philosophicis procedere solent a facilioribus et simplicioribus ad difficiliora et magis impedita, sic in tractando quoque Evangelio procedendum.

^c Amerb. cum mss. aliquot; *tunc judicio ejus*. Minus bene.

A prædicantem audit, sequatur errantem; Improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet; ut specie veritatis testimonium fraudis obterat.

103. Etiam illud consideremus, utrum hic primum mandaverit discipulis, ne cui dicerent quia ipse esset Christus : an vero et ante mandaverit, quando apostolos duodecim destinavit, denuntians illis : *In viis gentium ne ambulaveritis, et in civitates Samaritanorum ne introieritis : ite autem ad oves quæ perierunt domus Israel.... ægrotos curate.... leprosos mundate, dæmonia ejicite.... et in quancumque civitatem... intraveritis, discite quis in ea dignus sit, atque ibi manete (Marc. x, 5-11)*. Itaque nec hic mandatum videtur, ut Christum Dei Filium prædicarent.

B 104. Ordo igitur ^b disputationis est ordo tractatus, et ideo etiam nos, cum aliqui ex gentibus vocantur ad Ecclesiam, ita præceptorum seriem formare debemus, ut primo unum Deum auctorem mundi omniumque esse doceamus, in quo vivimus, et sumus et movemur, cujus et genus sumus; ut non solum propter munera lucis et vitæ, verum etiam propter cognationem quamdam generis diligendus a nobis sit. Deinde opinionem illam, quæ est de idolis, destruamus; ut non possit auri argentique vel ligni materia vim in se habere divinam. Cum unum Deum esse persuaseris, ^c tunc indicio ejus astrues per Christum nobis salutem datam; incipiens ab illis quæ gessit in corpore, et ea divina describens, ut plus quam homo fuisse videatur, victam unius virtute mortem, mortuumque ab inferis suscitatum; paulatim enim fides crescit, ut cum supra 1409 homines fuisse videatur, Deus esse credatur. Nam nisi probaveris quod facere illa sine divina virtute non potuit, quemadmodum potes probare in eo vim fuisse divinam?

C 105. Sed fortasse nobis parum auctoritatis et fidei deferatur : lege sermonem Apostoli apud Athenienses habitum, qui si a primo destruere voluisset cæremônias idolorum, sermonem ejus aures gentium respuisent. Ab uno igitur Deo operatore mundi incipit dicens : *Deus qui fecit mundum, et cuncta quæ sunt in eo (Act. xvii, 24)*. Negari non poterat unum operatorem esse mundi, unum Deum, unum omnium creatorem. Adjunxit eo quod cœli et terræ Dominus ^d in manufactis non dignetur habitare. Deinde quod intra auri argentique cassam materiem nequaquam verisimile sit artificio hominis vim divinitatis includi : erroris remedium docens esse studium pœnitendi. Tunc venit ad Christum, ^e nec tamen Deum maluit quam hominem nuncupare, dicens : *In viro quo de-*

^d Mss. aliquot. *non in manufactis idolis*. Melius alii cum edit. vocem, *idolis*, non admittunt, pro qua subauditur *templis*, ut referatur ad Apostoli verba, *οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ*.

^e Mss. quatuor, *nec tamen Deum tacuit, quando hominem nuncupavit*. Infra vero ubi cuncti mss. et ant. edit. *definiit omnibus fidem*; Rom. *repositit, definiit, præbens omnibus fidem*, in quò ei textus Apostolicus patrocinatur.

finivit omnibus fidem, suscitans eum ab inferis (Act. xvii, 31). Qui enim tractat, debet audientium considerare personas; ne prius irrideatur quam audiatur. Quomodo enim Athenienses crederent quia Verbum caro factum est, et de Spiritu sancto Virgo concepit, qui irridebant quia resurrectionem audierant mortuorum (*Ibid.*, 32)? Tamen et Dionysius Areopagites credit, et alii crediderunt in virum; ut in Deum crederent (*Ibid.*, 34). Quid interest, quo quisque credat ordine? Non in principiis perfecta quaeruntur: sed de principiis ad ea qua perfecta sunt pervenitur. Ergo tali Athenienses informavit praepcepto: talis nobis apud gentiles ordo servandus est.

106. At vero cum Judaeos alloquerentur apostoli, ipsum Christum esse dicebant qui propheticis nobis esset promissus oraculis: quem non prius auctoritate sua Dei filium nominabant: sed virum probatum, virum justum, virum a mortuis suscitatum, illum virum de quo dictum est in prophetis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (Act. ii, 22, et iii, 14, et xiii, 33, ex *Psal.* ii, 7). Ita ergo et tu ad ea qua difficile creduntur, auctoritatem divini sermonis adscisce, et promissum ejus adventum prophetarum voce designa: resurrectionem quoque multo ante compertam Scripturarum testimoniis edoceto, non usitatam cum caeteris atque communem; ut in ipsa suscitati corporis assertionem, aeternae testimonium divinitatis acquiras. Cum enim caeterorum corpora corruptionem probaveris subisse post mortem, hunc utique de quo dicitur: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem* (*Psal.* xv, 10), comprobas humanae fragilitatis expertem, probas humanae conditionis merita supergressum, Deo magis quam hominibus conferendum.

1410 107. Quod si ad sacramenta fidelium tendens catechumenus imbuendus sit, dicendum quia unus est Deus ex quo omnia, et unus Jesus Christus per quem omnia (I *Cor.* viii, 6): non duos dominos esse dicendos: perfectum quidem Patrem, perfectum esse et Filium; sed unius Patrem et Filium esse substantiae: Verbum aeternum aeterni Dei, non quod profertur, sed quod operatur; ex patre genitum, non voce editum. Prohibentur ergo apostoli evangelizare eum Dei Filium, ut evangelizarent postea crucifixum.

^a Nonnulli mss., *versus propheticos*. Minus commode; nisi quis velit ad id alludi, quod Apostolus, Tit. i, 12, poetam Epimenidem vocitet Cretensium prophetam, cujus etiam carmina *χρησμάων* titulo inscripta erant: qua de re videsis Grotium in eundem locum.

^b Similia de Codro ultimo Atheniensium rege narrat Pausanias in Atticis, et post eum Eusebius: nec non ex Latinis Justinus, Paternus, atque alii. Quod autem subnectitur de *imperatoris filia* *ad sacrificium vocata*; innuitur Iphigeniae Agamemnonis Graecorum in bello Trojano imperatoris filiae sacrificium; quam fabulam non solum Euripides in Trag. de hoc argumento, et alii poetae pluribus locis,

^a Haec est fidei gloria, si vere intelligas crucem Christi. Aliae cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi utilis est, et vere utilis, *Per quam mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (*Galat.* vi, 14). Si mihi crucifixus est mundus, scio quia mortuus est, non diligo eum; scio quia praeterit, non concupisco eum; scio quia corruptela consumit hunc mundum, quasi fetidum vito, quasi luem caveo, quasi nociturum relinquo.

108. Sed non statim per crucem possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Astrue ergo per historias Graecorum hoc fuisse possibile, sicut interdum etiam Apostolus suadet incredulis (*Act.* xvii, 28): nec ^a versus poeticos refugit, ut fabulas destruat poetarum. Si enim revocetur in memoriam quod legiones saepe et magnos populos, oblati aliquorum mortibus, ^b historiae Graecorum asserant liberatos: si recordetur quod imperatoris filia propter Graecorum exercitus transferendos ad sacrificium sit vocata: si nostrum illud consideremus, quia *Sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam* (*Hebr.* ix, 13), sicut ad Hebraeos scriptum est: ^c si pestilentiae regionum aliquibus hominum contracta peccatis, unius alicujus morte asseritur esse resoluta; ^d quod aut ratione praevalet, aut dispositione convaluit, quo facilius in crucem Domini crederetur: proclive erit ut qui sua negare non possunt, nostra confirmant.

109. Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit, qui totius peccata tolleret mundi, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac qui licet morti se obtulerit, servatus tamen est (*Gen.* xxii, 9); quia omnia non poterat abolere peccata, (quis enim tantus homo, in quo omnia peccata morerentur?) idcirco non unus e plebe, non unus e numero, sed Filius Dei a Deo Patre electus est, qui cum supra omnes esset, pro omnibus se posset offerre: quem mori oportuit, ut cum esset fortior morte, alios liberaret, *Factus . . . inter mortuos sine adjutorio liber* (*Psal.* lxxvii, 6), sine adjumento scilicet hominis, aut alicujus creaturae, liber a morte. Et bene liber, qui servitute cupiditatum repulit, mortis vincula nescivit.

sed etiam Dictys Cretensis historicus, lib. i de *Bello Troj.* commemorat.

^c Cum pestis totam Aoniam devastaret, oraculumque respondisset eam tum demum cessaturam, si se duae virgines morti devovissent, filiae cujusdam Orionis Baeii ultro sibi violentas manus inferentes pestem sedasse referuntur. Vide Anton. Liberalem ex Nicandro, lib. iv Alteratorum; et Corinna, lib. i Mutationum. Sed forte ad Thebanam luem quae sub Oedipode contigit, quaeque ipso in exsilium abeunte, atque interfecta matre Jocasta, cessasse dicitur, hoc loco respexit Ambrosius. De qua re consule Diodorum, lib. i, Statium, Senecam et alios.

^d Rom. edit. sola, *quod aut relatione praevalet.*

LIBER SEPTIMUS.

1411 (Vers. 27). *Dico autem vobis, vere sunt illi qui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.*

1. Semper Dominus sicut ad præmia erigit futura virtutum, atque utilem sæcularium rerum docet esse contemptum, ita etiam infirmitatem mentis humanæ præsentium remuneratione sustentat. Ardum quippe est crucem tollere, et animam periculis, morti corpus offerre : negare quod sis, cum vellis esse quod non sis ; raroque, quamvis excelsa virtus, futuris præsentia commutat. Difficile quippe videtur hominibus, ut spem periculis emant : damnoque præsentium futuræ lucrum mercentur ætatis. Ergo bonus et moralis magister ne quis desperatione frangatur aut tædio ; quoniam vitæ dulcis illecebra constantem quoque mulcet affectum, continuos vivendi successus fidelibus pollicetur : frigent enim solatia sub metu mortis, magnusque amor vitæ ægre blanditias spel cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non habes quod excuses : arbitri omnium dedit et virtuti præmium, et infirmitati remedium ; ut præsentibus sustineatur infirmitas, virtus futuris. Si fortis es, contemne mortem : si imbecillus es, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi vitam sequatur. Vita tua Christus est, ipsa est vita quæ mori nescit.

2. Itaque si volumus mortem non timere, stemus ubi Christus est ; ut et de nobis dieat : *Vere sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem.* Non satis est stare, nisi ubi Christus est, stetur ; soli enim non queunt gustare mortem qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, ne tenuem quidem sensum habituros mortis, qui Christi videantur meruisse consortia. Certe mors corporis libando gustetur, vita animæ possessione teneatur.

3. Sed quid est gustare mortem ? Ne forte quem admodum panis vita est, ita etiam panis mors sit ; sunt enim qui manducant panem doloris (*Psal. cxxvi, 2*) : sunt etiam Æthiopum populi qui acceperunt in escam draconem (*Psal. lxxiii, 14*). Absit a nobis venenum draconis vorare ; habemus enim panem verum, panem illum qui descendit de cæle. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt servat. Sunt ergo qui mortem non gustant, donec videant regnum Dei. Sunt etiam qui mortem non videant, sicut scriptum est : *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem* (*Psal. xxxviii, 49*) ?

4. Sed quis est homo qui non moriatur, eum resurrectio nisi mortui esse non possit ? Quamvis de Enoch et Elia nullam mortem corporis acceperimus,

^a Edit. omnes, *peccato enim mortis in infernum descendit, sunt*, etc. Mss. contra ut in textu, excepto quod in paucis, *mortis* legitur pro *mortuus*, ac *infernum* . . . *ad habitandum*, pro *inferni* . . . *habitaculum*. Porro peccatum mortis potuit Ambro-

A et de Evangelista Joanne Dominus dixerit : *Sic enim volo manere donec venio* (*Joan. xxi, 22*) ; tamen quoniam non de uno Joanne hoc putamus expressum, **1412** sed generale de multis hoc esse præceptum ; non hic mors corporis, sed animæ denegatur. Sunt enim qui mortui vivunt ; quoniam sunt qui viventes mori sunt, sicut vidua illa quæ *vivens mortua est* (*1 Tim. v, 6*), sicut scriptum est : *Veniat mors super eos, et descendant in infernum viventes* (*Psal. liv, 16*). Si ergo vivus quis in infernum descendit (= peccato enim mortuus in inferni descendit habitaculum), sunt profecto quibus nec in morte corporis interruptus sit ordo vivendi, sicut Abraham, Isaac, et Jacob, quos vivere divinæ sententiæ auctoritate comperimus ; quoniam cum sit Deus Abraham, Isaac, et Jacob, non utique mortuorum est Deus, sed viventium (*Matth. xxii, 32*).

5. Itaque non de uno, sed de pluribus dicit ; neque enim Petrus mortuus est, cui juxta Dominicam sententiam inferi porta prævalere non potuit (*Matth. xvi, 18*). Nec Jacobus et Joannes mortui filii tonitru (*Marc. iii, 17*), quibus in usum gloriæ cælestis assumptis non prævalent terrena, sed subjacent. Esto ergo et tu Petrus, devotus, fidelis, pacificus ; ut portas Ecclesiæ aperias, et portas mortis evadas. Esto filius tonitru. Dicis : Quomodo possum esse filius tonitru ? Potes esse, si non in terra, sed in pectore Christi recumbas. Potes esse filius tonitru si te terrena non moveant, sed ipse potius ea quæ terrena sunt, mentis virtute concutias. Tremat te terra, non capiat : vereatur caro potestatem animi tui, et concussa subdatur. Eris filius tonitru, si fueris filius Ecclesiæ. Dicat et tibi de patibulo crucis Christus : *Ecce mater tua* (*Joan. xix, 27*). Dicat et Ecclesiæ : *Ecce filius tuus* (*Ibid., 26*) ; tunc enim incipis esse filius Ecclesiæ, cum in cruce victorem videris Christum. Nam qui crucem scandalum putat, Judæus est, Ecclesiæ filius non est : qui crucem stultitiam putat, Græcus est. Ille autem est Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, qui crucem Christi triumphantis agnoscit.

6. (Vers. 28.) Ergo ut scias quia Petrus, Jacobus et Joannes mortem non gustaverunt, gloriam resurrectionis videre meruerunt ; solos enim tres istos post hæc fere verba in diebus octo assumpsit, et duxit in montem. Quid est quod iste dicit : *In diebus octo post hæc verba ?* Ne forte quis is qui verba Christi audit et credit, resurrectionis tempore gloriam Christi videbit ; octava enim die facta est resurrectio ; unde et plerique psalmi in octavam inscribuntur (*Psal. vi et xi*). Aut forte ut ostenderet nobis

suis illud dicere, quod supra lib. vi, n. 99, peccatum mortale appellaverat.

^b Ita omnes edit. ac pauci mss. Alii vero tum frequentiores, tum antiquiores, qui vocem Christi, etc.

quia dixerat quod is qui propter Dei verbum perdidit animam suam, salvam faciat eam; quoniam promissa sua in resurrectione restituat.

7. Sed Matthæus et Marcus post dies sex assumptos hos esse memorarunt (*Math. xvii, 1; Marc. ix, 1*). De quo possemus dicere, post sex millia annorum; *Mille enim anni in conspectu Dei tanquam dies una* (*Psal. LXXXIX, 4*): sed plures ^a quam sex millia computantur anni: et malimus sex **1413** dies per symbolum intelligere, quod sex diebus mundi opera sunt creata; ^b ut per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is qui supra mundum ascenderit, et hujus sæculi momenta transcendit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum expectabit æternum.

8. Transcendamus igitur opera mundi; ut possimus facie ad faciem Deum videre. *Ascende in montem qui evangelizat Sion* (*Esai. xl, 9*). Si in montem ascendit qui evangelizat Sion, quanto magis qui Christum evangelizat, et Christum in gloriam resurgentem? Fortasse enim in corpore enim multi videant; multi enim secundum carnem cognovimus Christum: nunc autem jam non novimus.

9. Multi cognovimus, quia multi vidimus. *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem* (*Esai. lvi, 3*). Tres autem soli et tres electi ducuntur in montem. Putarem in tribus mystice genus hominum comprehensum; quia ex tribus filiis Noe genus omne defluxit humanum, nisi electos cernebam. Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis pervenire gratiam qui Christum confessi fuerint, merebuntur; quia impii in iudicium non resurgunt, sed tanquam habito iudicio puniuntur (*Psal. i, 5*). Tres igitur eliguntur, qui ascenderent montem; quia et duo eliguntur qui cum Domino viderentur. Utrinque sacratus numerus. Et hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis gloriam videre, nisi qui integrum mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate servaverit. Petrus ascendit, qui claves regni cælorum accepit (*Math. xvi, 19*): Joannes quoque, cui committitur Domini mater (*Joan. xix, 2*): Jacobus etiam, ^c qui primus saltem

^a Hanc supputationem Ambrosio peculiarem esse tradit Sixtus Sen. Bibl. lib. v, anpot. 490. Nam, inquit, secundum Hebraicæ veritatis calculum Ambrosii tempore nondum præterierant anni 4400. Verum hæc sancti Præsulis opinio magnis auctoribus defenditur Theoph., Cypr., Clem. Alex. et aliis. Diversitatis autem ratio est, quod qui LXX senes secuti sunt, multo majorem annorum numerum mundi ætatibus ac potissimum primæ attribuant, quam illi qui Hebræis Latinisque codicibus adhaeserunt. Sed de his adi, si vacat, Genebr., Torniel., Baron. in Apparatu Hist. § 119. Scalig. de Emend. Temp., Calvis. in Chronol., Petav. de Doctrina Temp., et alios.

^b Corb. ms., ut per tempora mundum intelligamus.

^c Rom. edit., qui primus martyrismum sustinuit: ubi subintellige, apostolorum. Recta emendatio; non enim hic Jacobus episcopalem Hierosolymorum sedem tenuisse usquam legitur: quod de Jacobo Alphæi filio fratrage homini post Clem. Alex. tradit Eusebius,

A sacerdotale conscendit.

10. (Vers. 10.) Inde apparent Moyses et Elias, hoc est, Lex et prophetia cum Verbo; neque enim Lex potest esse sine Verbo: neque propheta, nisi qui de Dei filio prophetarit. Et illi quidem filii tonitruorum: corporali gloria Moysen quoque et Eliam speculati sunt: sed etiam nos quotidie ^d videmus Moysen cum Dei Filio; videmus enim Legem in Evangelio cum legimus: *Dilige Dominum Deum tuum* (*Deus. vi, 5*). Videmus Eliam cum Dei Verbo, cum legimus: *Eccerirgo in utero accipiet* (*Esai. vii, 14*). Unde bene Lucas addidit, quia:

(Vers. 31.) *Dicebant excessum ejus quem completurus erat in Hierusalem.*

11. Docent enim te de excessu ejus mysteria. Et hodie Moyses docet, et hodie Elias loquitur, et hodie in majore gloria videre possumus Moysen. Quia enim non potest, quando et populus Judæorum eum videre potuit, immo vidit? Vidit enim in gloria faciem Moysi (*Exod. xxxiv, 30, et seq.*): sed velamen accepit, sed in montem non ascendit. Et ideo **1414** erravit, quia solum Moysen vidit, Dei Verbum simul videre non potuit.

12. Revelemus igitur nos faciem nostram; ut revelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem reformemur. Ascendamus in montem, deprecemur Dei Verbum; ut in specie et pulchritudine sua nobis appareat, et confortetur, et prospera procedat, et regnet. Et hæc enim mysteria sunt, et altius referuntur; etenim pro tua possibilitate aut inquitur tibi Verbum, aut creavit, ac nisi altioris prudentiæ cacumen ascendas, non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorum cognitio, non tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei Verbo: sed Dei Verbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem, neque decorem, et apparet quasi homo in plaga, qui ferre possit infirmitates nostras: apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homine, litterarum opertus involucri, virtute spiritus non refulgens. Sed si dum hominem consideras, de Virgine credas esse generatum, et paulatim aspiret fides, quod de spiritu Dei natus sit, incipis montem ascendere. Si in cruce positum

Hist. Eccl. lib. ii. cap. 1, et alii. Malimus tamen eum Maldonato in cap. xvii Math. lapsum memoriæ, quem idem etiam Augustino adscribit, in Ambrosio nostro agnoscere, quam ab omnibus mss. ac vet. edit. desciscere. Cæterum observandum obiter non deesse qui Jacobum Alphæi distinctum voluit a Jacobo fratre Domini, contendantque primum apostolum fuisse, non secundum: secundum vero Hierosolymorum episcopum existisse, non primum. Videtur Bollandi continuat. ad 1 Maii.

^d Eadem edit. Rom. *videmus Moysen et Eliam cum Dei Filio. Videmus enim Moysen in Evangelio.* Melius alia, et cuncti mss. ut in textu. Etenim primus de solo Moyse probat, quod eum videamus, quia verbum Legis quam is in monte representabat, in Evangelio legimus: postea Eliam quoque a nobis videri a seveval, quandoquidem in Evangelio occurrit prophetia, cujus in eodem monte Elias quædam referebat adumbrationem.

triumphantem de morte videas, non peremptum: si videas quod terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt; ut esset indicio quia gentilis populus qui mortuus erat Deo, tamquam reseratis sui corporis tumulis, infuso crucis lumine resurrexit: si hoc videas mysterium, in excelsum ascendisti montem, alteram Verbi gloriam cernis.

13. Vestimenta ejus alia deorsum sunt, alia sursum. Et fortasse vestimenta Verbi, sermones sunt Scripturarum, et quædam intellectus indumenta divini; quia sicut ipse Petro, Joanni, et Jacobo in altera specie apparuit, et vestitus ejus albus refulsit (Vers. 29); ita et oculis tuæ mentis jam divinarum lectionum sensus albescit. Fiunt igitur verba divina sicut nix, vestimenta Verbi candida nimis, qualia B fullo super terram facere non potest.

14. Quæramus hunc fullonem, quæramus hanc nivem. Legimus ad villam fullonis ascendisse Esaiam (Esai. vii, 3). Quis est iste fullo, nisi forte ille qui delicta nostra lavare consuevit? Denique ipse dixit, Si fuerint delicta vestra sicut phœniceum, ut nivem dealbabo (Esai. i, 18). Quis est iste fullo, nisi qui indumenta nostri intellectus abluit, et induit nos indumenta virtutum, ablutisque maculis corporalibus, Soli solet offerre divino?

15. Audivi etiam (ut ad redarguendos eos de contrariis sumamus exemplum) a duorum prudentium facundiam nivi et apibus comparasse. Inveni quoque dixisse David: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo* (Psal. cxviii, 105)! Et infra: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis* (Ibid., 105). Verbum Dei lux est, 1415 verbum; Dei nix est. Super mel quoque et favum est Dei verbum, quod ore divino melle dulcior fluxit oratio, et perspicua, nivis ritu, mollioribus cadunt verba sententiis. Vere hic solus sermo nivibus comparandus, qui de cælo missus in terras, jejuna nostrorum arva pectorum fecundavit. Quod non usurpatorie præsumptum, sed ex lectionis serie derivatum Deus ipse testatur, dicens: *Expectetur sicut pluvia eloquium meum, et descendant velut ros verba mea, sicut imber super gramen, et sicut nix super fenum* (Deut. xxxii, 2).

16. Utinam, Domine Jesu, mens mea pluvie tuæ humore viridescat: utinam terram meam nivis istius D candore respergas; ne præpropere calore vernantis corporis arva luxurient, sed potius fotu nivali semina verbi cælestis pressa fœcudent! Nix cum cadit, aves cæli ubi inhabitent non habent, et lætior solito tritici proventus exuberat.

17. (Vers. 32.) Vidit b hanc gratiam Petrus, viderunt et qui cum illo erant, licet somno gravati fuissent; premit enim incomprehensibilis splendor divinitatis nostri corporis sensus. Nam si solis ra-

^a Intellige Ulyssem ac Nestorem, de quibus Homer. Iliad. A et F, nec non post eum Cic. de Senect. et Quint. lib. xii, cap. 10.

^b Quædam edit Paris. ac mss. nonnulli, sed recentiores, hanc gloriam.

A dium e regione oculorum contuentium corporea nequit acies sustinere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Eoque purior et subtilior exhausta concreione vitiorum, corporis habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideo gravati erant somno, ut resurrectionis viderent speciem post quietem. Itaque evigilantes viderunt majestatem ejus; nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi. Delectatus est Petrus, et quem sæculi hujus illecebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit.

18. (Vers. 33.) *Bonum est, inquit, nos hic esse* (hinc et sanctus Paulus ait (Philip. i, 23): *Dissolvi enim, et cum Christo esse multo melius*), nec laudasse contentus, non solum affectu, sed etiam factorum devotione præstantior, ad exædicanda tabernacula tria impiger operarius communis obsequii ministerium pollicetur. Et quamvis nesciret quid diceret; tamen pollicebatur officium: quo non inconsulta petulantia, sed præmatura devotio fructus pietatis accumulabat. Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod promittebat, devotionis. Sed non capit humana conditio in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculum Deo. Sive in animo, sive in corpore, sive alio aliquo loco fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nescivit quemadmodum tu potes scire? Si nescivit, ille qui promisit, et qui corporis terminos magnitudine animi nesciebat; quemadmodum scire nos possumus, desidia quadam mentis intra proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta devotio Deo.

(Vers. 34.) *Et inter hæc verba facta est nubes, et obumbravit eos.*

19. Divini spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat occulta. 1416 Quæ etiam alio comperta est loco, dicente angelo: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. i, 35). Cujus profectus ostenditur, audita Dei voce dicentis: (Vers. 35.) *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.*

20. Hoc est, non Elias filius, non Moyses filius: sed hic est Filius, quem solum videtis; recesserant enim illi, ubi cœpit Dominus designari. Vides hanc non solum insipientium, sed etiam perfectorum, immo etiam cælestium fidem esse perfectam, Filium Dei scire. Sed quoniam hæc jam supra diximus, cognosce nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, et coacti aeris caliginem piceam, quæ cælum tenebrarum horrore subtexit: sed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis, et humentis alluvione imbris immadidet; sed de qua mentes hominum, voce Dei omnipotentis emissa, ros fidei rigavit.

(Vers. 36.) *Et dum fit vox, inventus est Jesus solus.*

21. Itaque cum tres essent, unus est factus. Tres in principio videntur, unus in fine; o perfecta enim

^c Sex mss., *perfecta enim unum sunt*. Quinque, *perfectæ enim fidei unum sunt*. Alii aliquot, et omnes edit., *perfecta enim fide unum sunt*. At omnium optime unus e Colb., *perfecta enim in fine*, etc. Est enim ratio illius antecedentis, *unus in fine*.

in fine unum sunt. Denique hoc etiam Dominus Patrem orat, ut omnes unum simus (*Joan. xvii, 21*). Nec solum Moyses et Elias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus sumus Christi. Ergo et illi tamquam recipiuntur in Christi corpus; quia et nos unum erimus in Christo Jesu. Aut fortassis quia Lex et propheta ex Verbo: quæ autem ex Verbo cœperunt, in Verbo desinunt: *Finis enim Legis est Christus, ad justitiam omni credenti* (*Rom. x, 4*).

(Vers. 58.)^b *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, ubi requiescant: nam Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.*

22. Non videtur convenire rationi, ut simplicem fidelemque istam arbitremur, qui Domini dignatione respuitur; cum indefessi famulatus obsequium spondisset: sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus. Denique supra ait:

(Vers. 48.) *Quicumque receperit puerum istum in nomine meo.*

23. Quo loco Dominus simplicitatem sine arrogantia docet, charitatem sine invidia, devotionem sine iracundia esse debere: nam et pueri mens profectionis affectu recipienda suadetur; quia dum puer nihil sibi vindicat, formam virtutis exsequitur: et si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus, sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas; ut tu veram recipias admoneris, id est, ut exsequaris^c industria munus naturæ. Et ideo ait:

(Ibid.) *Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum qui me misi.*

24. Qui enim imitatorum Christi recipit, Christum recipit: **1417** et qui imaginem Dei receperit, recipit Deum. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est ad nos per incarnationem Verbi præsentia; ut reconciliaretur nobis quæ supra nos est divinitas.

25. Quod autem propensius studio charitatis Joannes plurimum diligens, et ideo redamatus plurimum, excludendum putat a beneficio eum, qui non utatur obsequio, recte non reprehenditur, sed docetur: non reprehenditur, quia amore faciebat, sed docetur; ut noverit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores remunerat; tamen non excludit infirmos.

(Vers. 50.) *Sinite eos, et nolite prohibere; qui enim non est adversum vos, pro vobis est.*

26. Bene, Domine, nam et Joseph et Nicodemus occulti discipuli propter metum; in tempore tamen

A suum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixisti: *Qui non est mecum, adversum me est: et qui mecum non colligit, dispergit*; aperi nobis, ne videatur esse contrarium. Et puto quia si quis mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat uniuscujusque factum mente discerni. Denique alii dicit, *sequere me*: alii, *vulpes foveas habent*. Ille cogitur, iste removetur; ut scias quia devotus admittitur, indevotus excluditur.

27. (Vers. 53-59.) Quod vero discipulos increpavit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum: ostenditur nobis non semper in eos qui peccaverint vindicandum; quia nonnunquam amplius prodest clementia tibi ad patientiam, lapsa ad correctionem (**23, q. 4, cap. Quod Christus**). Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur. Simul discere quia^d recipi noluit ab his, quos sciebat non simplici mente conversos; nam si voluisset, ex indevotis devotos fecisset. Cur autem non receperint eum, evangelista ipse memoravit dicens: *Quia facies ejus erat cunctis in Jerusalem*. Discipuli autem (*Cf. August. lib. 1 de Gratia Christi, cap. 46*) recipi intra Samariam gestiebant: sed Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit. Nec discipuli peccant qui Legem sequuntur; sciebant enim et Phinees reputatum ad justitiam, quia sacrilegos interemerat, et ad preces Eliæ ignem descendisse de cœlo, ut prophetæ vindicaretur^e injuria: sed vindicaretur qui timet: vindictam non quærit, qui non timet. Simul ostenditur nobis in apostolis fuisse merita prophetarum; quando eandem sibi potestatem quam propheta magnus emeruit, impetrandi jure præsumunt. Et bene præsumunt quia ad sermonem suum ignis de cœlo descenderet; quoniam sunt filii tonitruum.

28. Dominus autem mire omnia, nec illum temere se offerentem recepit: nec in hos indevotum Dominum resutantes proprium, commovetur; ut ostenderet quia non habet ultionis studium perfecta virtus: nec ulla sit iracundia, ubi plenitudo est charitatis: nec excludenda infirmitas, **1418** sed juvanda. Procul a religiosis indignatio: procul a magnanimis cupiditas ultionis: procul etiam a prudentibus^f inconsiderata conjunctio, et incauta simplicitas. Unde et illi dicitur: *Vulpes foveas habent*: nec obsequium ejus admittitur, cujus non probatur officium. Circumspectum etenim fidei debet esse hospitium; ne dum infidelibus nostræ domus

^a Omnes edit., *tamquam in uno corpore*. Sed nullus ms. voces, *in uno corpore*, agnoscit.

^b Ab his verbis usque ad num. 30, omnia in Rom. edit. fuere transposita, ut ad ordinem versiculorum Scripturæ accommodarentur. Sed præterquam quod reclamant omnes mss. ac vet. edit., series orationis Ambrosianæ manifeste corrumpitur, ut patebit illam attentius dispicienti. Porro ejusdem Rom. edit. mutationes non putavimus hoc loco representandas, ne plus nimio margines onerentur. Confer, si lubet, inter se eandem edit. ac vet.

^c Mss. aliquot, *industriam unius naturæ*.

^d Amerb. cum plerisque mss., *recipi noluit non simplici mente conversos*. Rom., *recipere noluit*, etc. Optime Era. ac Gill. licet cum paucioribus mss. ut nos in textu.

^e Quidam mss., *injuria. Qui timet, vindictam non quærit: qui non timet, ultionem ostendit. Simul.* etc. Minus commode.

^f Mss. aliquot, *inconsiderata commotio*. Mellus alii, atque edit., *inconsiderata conjunctio*; ut nimirum ad sequentia referatur.

penetralia reseramus, in alienæ perfidiæ casses im-
providæ credulitate labamur.

29. Sed ne illud improvide præteritis videamur,
cur hic eos qui possunt per manus impositionem
immundis imperare spiritibus in nomine Jesu, neget
esse prohibendos: secundum Matthæum autem
dicat his: *Non novi vos: discipite a me, omnes op-
erarii iniquitatis* (Matth. vii, 23). Advertere debemus
non esse distantiam sensus, sententiarumque dis-
cordiam: sed illud censerî eo quod non solum officii
in clericis, sed etiam virtutis opera requirantur:
tantumque esse Christi nomen, ut etiam parum
sanctis opituletur ad præsidium; etsi non opituletur
ad gratiam. Unde nemo jactare se debet, nec pur-
gati hominis sibi gratiam vindicare, in quo æterni
nominis virtus, non aliqua possibilitas humanæ fra-
gilitatis operata sit; non enim merito tuo diabolus,
sed odio sui vincitur.

30. Quod potest homo, sinceram exhibeat fidem,
et observantiam mandatorum religiosa mente custo-
diat; ne dicatur ei: *Vulpes foveas habent*. Fallax
quippe animal, et insidiis semper intentum, rapinam
fraudis exercet. Nihil tutum, nihil otiosum, nihil
pauis esse securum, quod inter ipsa hospitia ho-
minum prædam requirat.

31. Hæreticis autem vulpes comparat. Denique
cum gentes vocet, hæreticos excludit. Vulpis enim
plenum fraudis est animal, foveam parans, et in
fovea semper latere desiderans: ita sunt hæretici,
qui domum sibi parare non norunt, sed circum-
scriptionibus suis alios decipere conantur. Jacob
domum habitat: hæreticus in fovea est, ut fraudu-
lenta vulpis gallinæ illi evangelicæ dolum semper
intendens, de qua scriptum est: *Quoties volui con-
gregare filios tuos sicut gallina pullos suos, et noluisti?
Ecce relinquetur domus vestra deserta* (Matth. xxiii,
37 et 38). Merito ergo foveas habent, quia domum
quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque
mansuescit unquam; unde et Apostolus ait: *Hære-
ticum hominem post unam. . . correptionem devota*
(Tit. iii, 10): neque ulli usui est, aut cibo utile;
non enim de hoc dicit Christus: *Meus cibus est, ut*
faciam voluntatem Patris mei qui in caelis est (Joan.
iv, 34). Quin etiam eas a fructibus suis relegat:
Capite nobis vulpes puellas, exterminantes vineas
(Cant. ii, 15), hoc est, quæ minorem vineam, non
majorem exterminant. Et ideo Samson ad caudas
earum faces ligavit, et in messes alienigenarum di-
misit (Judic. xv, 4); eo quod hæretici fructus incen-

^a Quidam mss., *magis pnerosi quam vocibus expo-
siti*; Rom. edit. cum aliis edit. ac mss. legit, *magis
sonori*, sed vocem *expoliti* reseruit.

^b Edit. omnes, *ore liberi*, sed in futurum finem jam
vincti, *caudæ facibus*, etc. Mss. vero universi ab his
dissidentes legunt ut in textu, nisi quod unus *sume*,
pro *fine*, alter *vinctis*, pro *vincto*, præfert. Porro no-
bis magis arripdet communis lectio mss. aliorum, ut
sensus sit, per extremam partem caudæ vulpinæ fa-
cibus alligatam extremum hæreticorum incendium
significari.

A dere conentur alienos, latratibus^a magis sonori,
quam vocibus expoliti (qui enim Verbum negat, nec
vocem habet), ad præsens^b ore libero, sed in futu-
rum sine 1410 jam vincto caudæ facibus, signifi-
cantes sui finis incendium.

32. Volucres quoque cœli, quæ frequenter ad
nequitia spiritualis similitudinem derivantur, veluti
nidos quosdam instruunt in pectoribus improborum;
et ideo Filius hominis, quia abundavit iniquitas,
non habet ubi caput suum reclinet. Etenim domi-
nante versutia, cum simplicitati nullus sit locus,
nulla potest in affectibus singulorum divinitatis esse
possessio: *Caput enim Christi Deus est* (I Cor. xi, 3),
qui ubi mentem probarit innoxiam, supra ipsam
quodammodo vim suæ majestatis reclinat: quod esse
B videtur indicio, quia profusor quædam gratia bono-
rum pectoribus inseratur.

33. (Vers. 59.) Itaque ut advertas Deum non cul-
tus aspernantem esse, sed fraudis: qui repudia-
verat fraudulentum, elegit innocentem dicens: *Se-
quere me*. Sed hoc dixit ei, cuius patrem jam scie-
bat mortuum, illum utique patrem de quo dictum
est illi: *Obliviscere. . . domum patris tui* (Psal.
xliv, 14). Vide igitur quia Dominus quos miseratur,
etiam imprudentes advocat, et postulanti paternæ
veniam sepulturæ respondit:

(Vers. 60.) *Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu
autem vade, annuntia regnum Dei*.

34. Itaque cum religiosum hãmendi acceperimus
C officium, quemadmodum hic paterni quoque funeris
sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humanæ post-
habenda divinis? Bonum studium, sed majus impe-
dimentum; nam qui partitur studium, derivat affec-
tum (Act. vi, 2 et seq.): et qui dividit curam, differt
profectum (Luc. x, 4). Ergo prius obsequenda quæ
maximæ sunt; nam et apostoli, ^c ne occuparent stu-
dium dispensandi, ministros pauperibus ordinarunt:
et ipsis cum a Domino mitterentur, neminem in via
salutare præscriptum est: non quod benevolentia
displiceret officium, sed quod persequendæ devotio-
nis intentio plus placeret.

35. Quomodo autem mortui sepelire mortuos pos-
sunt, ^d nisi cum ab insidiosis humatur cadaver,
cujus ita cor animam perdidit, ut illorum animæ
Deum: sive quia duplex hic intelligenda est mors,
una naturæ, altera culpæ? Est etiam mors tertia,
in qua peccato morimur, et Deo vivimus, sicut
Christus qui peccato mortuus est: *Quod enim mor-*

^c Edit. Gill. ac Rom. cum paucis iisque recent.
mss., *ne occuparentur studio dispensandi*. Amerb. et
Eras. cum reliquis, *ne occuparent studium*; id est, in
se susciperent, exercerantque.

^d Ita cod. Corb. cum aliis sex melioris notæ, nisi
quod idem Corb. per correctionem pro, *cor*, legit,
corpus. Minus bene; cordis enim hic mentio fit, eo
quod illic animam præcipua quadam ratione residere
docuerint plures philosophi. Reliqui autem atque
edit. contractus habent, *nisi geminam hic intelligas
mortem, unam naturæ, alteram culpæ*.

tuus est peccato, mortuus est semel : quod nulem vivit, vivit Deo (Rom. vi, 10).

36. Una est igitur mors, qua copula corporis et animæ separatur, non formidabilis, non timenda; cum discessio quedam nostri videatur esse, non poena: non metuenda fortibus, desideranda sapientibus, miseris expetenda, de qua dictum est: *Quærent homines mortem, et non invenient eam (Apoc. ix, 6).*

37. Est et alia quæ sæcularium afferat interitum voluptatum: in qua non natura, sed delicta moriuntur. Hanc mortem subimus concepti baptismate, et mortui cum Christo ab elementis **1420** huius mundi, cum actus patiamur prioris oblivis. Hanc mortem voluit, cum prophetaret Balaam, ut Deo viveret, et ideo dixit: *Moriatur anima mea in animis justorum, et fiat semen meum ut semen eorum (Num. xxiii, 10).*

38. Est et tertia mors, quando Christus, qui est vita nostra, pascitur: scire autem Christum vita est sempiterna, quæ nunc justis præta est in umbra, in futurum autem erit facie ad faciem; *Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus (Thron. iv, 20)*, de quo dixit: *In umbra ejus vivimus in gentibus (Psal. lvi, 2)*. In umbra alarum ejus speravit David, in umbra ejus concupivit, et sedit Ecclesia (*Cant. ii, 3*).

39. Si tantum, Domine Jesu, confert umbra tua, quantum utique veritas afferet? Quemadmodum vivemus, quando jam non erimus in umbra, sed in ipsa vita? *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus, inquit, apparuerit, vita nostra, tunc et nos cum eo apparebimus in gloria (Coloss. iii, 3 et 4)*. Duleis illa vita est, quæ non habet mortem: hæc autem vita corporis habet mortem a prævaricatione naturæ, quæ plerumque etiam desideratur. Habet etiam ipsa anima plerumque mortem labe peccati: *Anima enim quæ peccat, ipsa morietur (Ezech. xviii, 4)*. Cum autem firmitate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non esse peccato, jam non erit mortalis, sed vitam carpit æternam.

40. Ad hanc vitam, fratres, festinemus, mœsti in sæculo, quia *peregrinamur a Domino (II Cor. v, 6)*; qui enim non peregrinatur a corpore, peregrinatur a Domino. Multo autem melius dissolvi a corpore, et adhærere Deo; ut et nos unum simus apud omnipotentem Deum, et unigenitum Dei Filium videamus, per resurrectionis gloriam in naturæ claritatem assumpti et inviolabilis concordia: animorum fœdere sempiterno unitatem diuturnæ pacis imitati; ut compleatur id quod de nobis Dei Filius Patri orando promisit: *Ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus (Joan. xvii, 25)*.

41. Non ergo paterni funoris sepultura prohibe-

^a Omnes edit. ac plerique mss., *sorte naturæ*. Apertius tamen Corb. cum aliis quibusdam, *prævaricatione naturæ*.

^b Vet. edit. in corpore, *sepulturam malorum*. Rom. cum paucis mss., *sepulturam justorum*. Era. autem et Gill. in margine, ac mss. quatuordecim, ut in textu. Paucis vero interjectis, ubi edit. cum parte mss., *quo (mss., quod) cibis imperetur*; alii bene multi, *quod impetretur*; duo etiam, *quo cibo imple-*

tur, sed necessitudini generis divinæ religionis pietas antefertur: illud consortibus relinquatur, hoc mandatur electis. Aut quia sepulcrum patens guttur est impiorum (Psal. v, 14), memoria eorum abolenda præscribitur, quorum simul cum corpore meritum occidit; nec revocatur ab officio patris filius, sed fidelis a perfidi communione secernitur.

42. Est enim propria quedam sepultura justorum, qualis illa de qua dictum est: *Hæc enim mitens hæc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit (Matth. xxvi, 12)*; et ideo qui bona fide in se sepelit Christum, ut cum eo resurgat, diaboli perfidiam in se sepelire non debet.

43. Est et illa prophetica, ut supra ^b sepulcra impiorum quedam ponamus (*Tob. iv, 18*), quæ lector agnosceis, infidelis intelligere non debet: non quod cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblationis veneranda communio reveletur. Non ergo interdictum est muneris, sed religionis mysterium, **1421** communionem nobis cum gentibus mortuis non futuram. Nam cum sacramenta vivorum sint, non videntur mortui, qui habent vitam.

(Cap. X. — Vers. 3.) *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.*

44. Ad septuaginta discipulos dicit, hos quos designavit, et misit binos ante faciem suam. Et qua ratione binos misit? Quia bina missa sunt animalia in arcam, hoc est, cum mare femina: ^c immunda per numerum, sed mundata Ecclesiæ sacramento. Quod completum est oraculo quod sanctus Petrus accepit, dicente sibi Spiritu sancto: *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris (Act. x, 15)*. Et advertit dictum esse de gentibus, quæ corporeæ magis generationis successionem quam spiritalis gratiæ sequerantur. Hos mundavit Dominus, et passionis suæ fecit hæredes.

45. Mittens ergo discipulos in messem suam, quæ licet verbo Dei insita, tamen culturæ laborem et sollicitum munus operari requirebat; ne aves cœli sparsa semina dissiparent, ita: *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos (Esai. lxxv, 23)*.

46. Contraria sunt ista sibi animalia, ut alia ab aliis devorentur. Sed bonus pastor lupos gregi suo timere non novit: ideoque isti discipuli non in prædam, sed ad gratiam diriguntur; sollicitudo enim boni pastoris efficit, ut lupi in agnos audere nihil possint. Mittit ergo agnos inter lupos, ut completeretur illud: *Tunc lupi et agni simul pascentur.*

47. Et quoniam proxime de vulpe nobis non ingratus tractatus evasit, si judicium vestrum fidele in figura minusculi animantis expertus sum (*In Luc. cap. ix*), præsumo quod profunda mysteria quæ lu-

retur aut potus.

^c *Immunda per numerum*, ideo dicuntur, quia per binarium mixtio et compositio significatur, quæ opponitur simplicitati, cujus figura est unitas. Hinc Philo Jud. lib. *Quod Deus sit immut.*: *καὶ γὰρ τὸ ἀκρατον μόνος, καὶ ἡ μόνος ἀκρατον*. τὸ δὲ δις τὸ κεκραμένον (supple δοικε), *ἐκτερον γὰρ οὐχ ἀπλοῦν, ἀλλ' καὶ σύγκριστον καὶ διακρίσιν ἐπιπέχονεν.*

porum specie velantur, studiorum vestrorum possim aperire suffragio. In specie vulpium hæreticos significari supra expressimus, qui promittunt nomine quod Christum sequantur, sed studio fraudis abjurant. Hos non suscipit Dominus, sed a suo nido arceat et prohibet. Lupi quid significare videantur debemus advertere.

48. Bestiæ nempe sunt quæ insidiantur ovilibus, circa pastorales versantur casas, ^a habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiâ pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut cito strangulent: feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores; ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, et ideo ^b sæpe luduntur. Tum præterea si quem priores hominem viderint, vocem ejus quadam naturæ feruntur vi eripere: si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Et ideo cavendum mihi est ne si in hodierno tractatu spiritalium mysteriorum gratia non potuerit refulgere, lupi me prius vidisse credantur, et solemne vocis extorsisse suffragium.

49. Nonne lupis istis hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ovilibus Christi, fremunt circa **1422** caulas nocturno magis tempore quam diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi sævæ nebulis interpretationis obducere, et quantum in ipsis est fuscare, conantur. Versantur ergo circa caulas; stabula tamen Christi intrare non audent. Et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non vult eos Christus inducere, in quo curatus est ille qui de Hierusalem descendens incidit in latrones: quem vulneribus alligatis, infuso oleo et vino, imponens in jumentum suum Samaritanus ille duxit in stabulum, et sanandum stabulario dereliquit (*Luc. x, 3*) et seq.). Non accipiunt ergo medicinam, qui medicum non requirunt; si enim requirerent, non derogarent.

50. Explorant pastoris absentiam, et ideo pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contendunt; quia præsentibus pastoribus oves Christi incurrare non possunt. Spoliare ergo gregem Domini raptore conantur, qui corporea quadam mentis intentione duri ac rigidi, nequaquam solent a suo errore deflectere. Et ideo Apostolus ait: *Hæreticum hominem post unam... correptionem devota* (*Tit. iii, x*), sciens quia subversus est, qui ejusmodi est. Hos

^a Pauci mss., *habitacula pastorum intrare*, etc.
^b Mss. aliquot, *sæpe luduntur*. Melius alii, *sæpe luduntur*; ut satis inde intelligas, quod infra, num. 50, scribitur: *Hos Scripturæ verus interpres Christus illudit*.

^c Cunctæ edit. et mss. nonnulli, *rapinas ejus non agnoscis*. Alii plures ac probatiores negationem respiciunt, quæ nullo modo videtur esse admittenda. Hic porro Auxentium arianum designari ex eo intelligas, quod iidem ferme verbis ille describitur de *Basil. non trad.* ubi legitur, *Auxentii ipsius qui se dicit episcopum*, etc. ubi etiam quod dicitur, *Minora fecit in Scythia*, etc. liquido respondet verbis infra positâ, *Scythico membra duratus gelu*, etc.

A Scripturæ verus interpres Christus illudit; ut inanes suos in vanum effundant impetus, et nocere non possint.

51. Qui si quem versuta disputationis suæ circumscriptione prævenerint, faciunt obmutescere; mutus est enim qui Verbum Dei non eadem qua est gloria confitetur. Cave ergo ne tibi vocem tollat hæreticus, si prior eum non ipse deprehenderit; serpit enim, dum latet ejus perfidia: si autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piæ vocis timere non poteris. Cave igitur versutæ disputationis venena: animam petunt, guttur invadunt, vitalibus vulnus affligunt. Graves sunt morsus hæreticorum, qui ipsis graviore et rapacioribus bestiis, nullum avaritiæ finem impietatisque noverunt.

B 52. Nec vos moveat quod formam prætere vi dentur humanam: et si foris homo cernitur, intus bestia fremit. Et ideo eos lupos esse non dubium est, juxta Domini Jesu divinam sententiam, qui ait: *Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium: intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos* (*Matth. vii, 15 et 16*). Si quis ergo specie movetur, fructum interroget. Audis aliquem sacerdotem dici, ^c rapinas ejus agnoscis. Vestitum ovis habet, facta prædonis. Foris ovis, intus lupus est: qui modum non habet rapinarum, qui tanquam in nocte Scythico membra duratus gelu, cruentus ora, circumvolat quærens quem devoret. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat.

53. Ululat iste, ^d non tractat, qui negat vocis auctorem. et sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Jesum **1423** æternæ præselem vitæ. Audivimus ejus ululatus, cum in ^e orbem gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida præferebat, et putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo ut hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens:

(Vers. 4.) *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta.*

54. Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi evidenter expressit; scripsit enim Matthæus quoniam dixit ad discipulos Dominus: *Nolite possidere aurum, D neque argentum* (*Matth. x, 9*). Si prohibemur au-

^d Non tractat, hoc est, Scripturam non exponit, quo sensu hoc verbum Patribus maxime familiare est.

^e Mss. non pauci, nec inferioris notæ, cum in urbem, scilicet Mediolanum, non Romam, ut alibi apud auctores. Melius tamen, in orbem. Etenim per vocem, gladius, crudelem illum legem Auxentii ipsius manu scriptam, et xii kal. Febr. promulgatam innuit Ambrosius, de qua idem quoque de *Basil. non trad.* scribit, *Auxentius gladium volentem per omnes urbes direxit*. Confer utrumque locum inter se; namque illi mutuo sese mirum in modum explicant et confirmant.

rum possidere, quid eripere, quid auferre? Si quod habeas, donare præceperis, quemadmodum "congeris quod non habebas? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui execraris idola, sacrilegium facis? Qui in Lege gloriaris, per prævaricationem Legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur (Rom. II, 21-24).

55. Non sic apostolus Petrus, qui primus Dominicæ exsecutor sententiæ, ut ostenderet non in vacuum Domini effusa mandata; cum posceretur a paupere, ut ei aliquid pecuniæ largiretur, ait: *Argentum atque aurum non habeo* (Act. III, 6). Ille gloriatur quod non habeat argentum neque aurum: vobis pudori est minus adhuc habere quam cupitis? Est ergo et pauperies gloriosa; quia est et beata, sicut scriptum est: *Beati pauperes spiritu* (Math. V, 3). Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quod argentum et aurum non habeat, quam quod servet mandatum Domini, qui præcepit: *Nolite possidere aurum*; hoc est dicere: Vides me Christi esse discipulum, et aurum a me requiris? Aliud nobis multo pretiosius auro donavit, ut in nomine ejus operemur. Itaque non habeo quod non dedit, sed quod dedit habeo: *In nomine Domini Jesu, surge, et ambula* (Act. III, 6).

56. Sicut ergo qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, Dominicæ sententiæ auctoritate reprehenditur (Luc. XII, 26): ita qui sacculum vult auro parare condendo, nævum reprehensionis incurrit.

57. *Non peram, neque calceamenta*. Utrumque de corio mortui animantis confici solet: nihil autem in nobis Dominus Jesus mortale vult esse. Denique ad Moysen dicit: *Solve calceamentum pedum tuorum; locus enim in quo stas, terra sancta est* (Exod. III, 5). Mortale igitur atque terrenum calceamentum jubetur solvere, cum mitteretur ad populum liberandum; hujus enim minister muneris timere nihil debet, nec a suscepto officio, mortis periculo retardari. Ipse enim cum defensionem fratrum, hoc est, Judæorum voluntarius recepisset, calumniæ 1424 terrore revocatus est ab incœpto, et fugit ex Ægypto (Exod. II, 15). Et ideo cum Dominus affectum ejus probasset, conditionem autem vidisset infirmam, animi ejus mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum.

^a Sic mss. complures, ac melioris notæ. Alii nonnulli, et edit. ant. *congeris, quod possidere prohiberis*. Rom. rescatis tribus ultimis verbis post, *congeris*, subnectit, *Qui prædicas*, etc.

^b Omnes edit. ac mss. aliquot, *evitat venena*. Melius alii majori numero et antiquitate, *hebetat*, id est, retundit, superat, etc.

^c Rom. edit., *nisi proferendæ potestatis*. Minus commode; non enim *ad proferendam*, id est, amplificandam potestatem, sed *ad eam præferendam*, hoc est, significandam atque ostentandam, virgarum fascēs antiquis magistratibus præferri consueverant.

^d Omnes edit. ac prope omnes mss., *judicium ejus sublatum est*. Corb. tamen, ... *sublimatum est*. Melius; namque in epist. ad Vercell. idem locus ita refertur, *judicium ejus exaltatum est*: cui lectioni

58. Quod si quem movet qua ratione in Ægypto calceati jubentur edero agnum (Exod. XII, 11): apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Evangelium diriguntur, is considerare debet quia in Ægypto positus, debet adhuc morsus cavere serpentis; multa enim venena in Ægypto, et qui in typo pascha celebrat, patere potest vulnere: qui autem minister est veritatis, ^b hebetat venena, non trepidat. Denique momordit Paulum vipera in Melita insula, et videntes pendentem de manu ejus viperam incolæ loci illius putabant eum esse mortuum: sed ubi inoffensum stare viderunt, Deum e-se dicebant, cui venenum nocere non poterat (Act. XXVIII, 3 et seq.). Et ut scias hoc verum esse, ipse Dominus ait: *Eccē dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebunt* (Luc. X, 19).

59. Non virgas in manu jubentur tollere apostoli; sic enim Matthæus scribendum putavit (Math. X, 10). Quid est autem virga, ^c nisi præferendæ potestatis insigne, et ulciscendi instrumentum doloris? Ergo humilis Domini (in humilitate enim (Esai. LIII, 8) ^d *judicium ejus sublimatum est*), humilis, inquam, Domini præceptum discipuli ejus humilitatis officiis exsequuntur; eos enim misit ad seminandam fidem, qui non cogere, sed docere: ^e nec potestates exerere, sed doctrinam humilitatis attollerent. Quo loco humilitati putavit etiam patientiam copulandam; quia ipse quoque, juxta testimonium Petri, cum melediceretur, non remaledixit: cum percuteretur, non repercussit (I Petr. II, 23). Hoc est ergo dicere: Imitatores mei estote, ultionis studia depone, insolentiam verberantium non injuriæ relatione, ^f sed magnanimitate patientiæ verberate. Nemo debet quod ipse in alio reprehendit, imitari: graviora contumacibus manusuetudo vulnera refert. Hoc pugno percussit Dominus verberantem, dicendo: *Qui te percussit in maxillam, præbe illi et alteram* (Math. V, 39). Fit enim ut judicio suo ipse se damnet, et quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro injuria quam fecit adverterit.

60. Habet tamen quos et cum virga apostolos miserit, sicut Paulus testificatur, dicens: *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* (I Cor. IV, 21)? Hanc virgam etiam Timo-

favet versio Arabica secundum Interp. Lat.; habet enim et illa, *judicium ejus altum est*. Hinc autem promanavit ea diversitas, quod verbum *ἤρα*, quo usus videmus LXX, perinde et per *exaltatum*, et per *sublatum* reddi potest. Heb. vero, Syr. ac. Vulg. Lat. præferunt, *de judicio sublatum* (sive *raptus*) est.

^e Mss. non pauci, atque omnes edit., *nec vim potestatis exercerent*; Rom., *exerent*. Ex aliis autem mss. plures habent, *nec potestates exercerent*: antiquiores... *exerent*.

^f Edit. omnes, *sed... supportate*. Mss. omnes e contrario, *sed... verberate*. Elegantius, si quidem illud hoc loco significatur, quod lib. V. num. 76, clarioribus verbis exprimitur, quod videlicet: *Nonne sit per patientiam; ut... reverberes verberantem*.

theo dedit Apostolus, dicens: *Argue, obsecra, increpa* (II Tim. IV, 2). Aut fortasse ante passionem Domini, quæ 1425 nutantium populorum corda firmavit, necessaria sola fuerit mansuetudo; post passionem correctio. Certe mulceat Dominus, increpet Paulus: suadeat qui potest pectora etiam dura mollire: arguat qui non potest universa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina Legis assumpserat. Legebat enim: *Qui patitur baculo, odit filium suum* (Prov. XIII, 24). Legebat etiam quia agnum manducantes, baculum in manibus habere præcepto prophætico jubebantur (Exod. XII, 11). Et ideo Dominus in veteri Testamento ait: *Visitabo in virga iniquitates eorum* (Psal. LXXXVII, 35). In novo autem se ipsum obtulit, ut ignosceret universis, dicens: *Si me queritis, sinite hos abire* (Joan. XVIII, 8). Et alibi habes quia cum apostoli igitur de caelo peterent, ut consumeret Samaritanos, qui Jesum Dominum intra civitatem suam recipere noluerunt: *Convertens increpavit illos*, et ait: *Nescitis cujus spiritus estis; Filius enim hominis non venit animas perdere hominum, sed salvas facere* (Luc. IX, 55 et 56).

61. Perfectiores ergo sine virga diriguntur, infirmiores cum baculo manducant. Sed et Paulus virgam quidem minatur: sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique ut scias mitem esse doctorem; eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem: *Quid vultis, inquit, in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* (I Cor. IV, 21)? Semel virgam dixit; bis miltora subiecit, adjiciens mansuetudinem charitati. Prius tamen minatus est virgam; sed exhibuit mansuetudinem; nam in secunda epistola ad eundem Corinthios scribens ait: *Testem Deum invoce in unum meam, quod parceret vobis non veni ultra Corinthum* (II Cor. I, 23). Audi qua ratione putaverit esse parcendum: *Ne iterum, inquit, in tristitia venirem ad vos* (II Cor. II, 1). Abiecit virgam; et affectum charitatis assumpsit.

(Vers. 4.) *Et neminem salvaveritis in via.*

62. Fortasse quibusdam hoc durum et superbum, nec mansueti et humilis Domini præcepto convenire videatur, quod ille qui etiam accubitionis hoc præcepit esse cedendum; hoc loco mandet discipulis: *Neminem salvaveritis in via* (Luc. X, 4); cum iste commans sit usus gratiæ. Sic inferiores superiorum sibi favorem conciliare consueverunt. Gentiles quoque cum Christianis habent hujusmodi officiorum commercia. Quomodo Dominus hunc usum humanitatis vult?

63. Sed considera non hoc esse solum: *Neminem salvaveritis*: sed non frustra additum, *In via*. Dominus et Elisæus (IV Reg. IV, 29) cum mitteret servitum suum, ut baculum ejus poneret supra corpus defuncti pueri, mandavit ei ne in via aliquem salu-

aret; festinantem enim eum jubebat pergere; ut celebrandæ resurrectionis exsequeretur officium, ne confabulatione alicujus obvii, mandato reflecteretur a munere. Ergo et hic non salutationis sedulitas auferitur: sed obstaculum impediendæ devotionis aboletur; ut quando divina mandantur, paulisper sequantur humana. Pulchra est saluti, sed pulchrior matura executio divinarum, quæ per meram sæpe traxit offensam. Ideo autem et honesta prohibentur, ne solemnitas gratiæ obrepit officii, et impediatur ministerium; cuius mori culpa sit.

64. (Vers. 9.) Jam illud virtus illa, ne de domo ad domum quis vaga facilitate demigret; ut servemus etiam hospitali in amore constantiam, nec coalitam amicitiam necessitudinem facile resolvamus; ut pacis præferamus nuntium; ut ipse prius ingressus pacis benedictione celebraretur: cibo potaque oblato oportere nos esse contentos, vexilla fidel non premeunda, et regni cælestis Evangelium prædicandum, excutiendum de pedibus pulverem, si quis recipiendus civitatis hospitio non putaverit.

65. (Vers. 13-21.) Docet etiam graviori poenæ obnoxios fore qui Evangelium non sequendum, quam qui Legem judicaverint esse solvendam; eo quod Tyrus et Sidon si tanta operacionum cælestium vidissent miracula, non desperassent remedium penitentia. Istam quoque vel abundantiam vel insolentiam sæcularem neque cælesti muneris comparandam, neque rursus sine remedio derelinqui, cum unicuique sit subsidium penitendi. Postremo aperit cælestis mysterium, quod placuerit Deo ut parvulis magis quam prudentibus istius mundi suam gratiam revelaret. Quod apostolus Paulus stylo plenior digessit dicens: *Nonne stultitiam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quantum in Dei sapientia non cognovit hic mundus per sapientiam Deam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes* (I Cor. I, 20 et 21).

66. Parvulum ergo accipiamus, qui se exaltare non noverit, et phaleratis sermonibus artem suæ jactare prudentiæ, quod philosophi plerique faciunt. Parvulus erat qui dixit: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me* (Psal. CXXX, 1). Et ut scires parvulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sua, et quadam declinatione jactantiæ, addidit: *Sed exaltavi animum meum* (Ibid., 2). Vides quam excelsus fuerit hic parvulus, quanto virtutum sublimis vertice? Tales nos parvulos vult esse Apostolus, cum dicit: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fuit, ut sit sapiens; sapientia enim hujus sæculi stultitia est apud Deum* (I Cor. III, 18 et 19).

^a Edit. Amerb. cum miss. non paucis, sed pulchrior, quo maturior executio divinarum. Fra., Gill. ac Rom.; sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio divinarum. Alii miss. qui et notæ probatoriæ, ut in textu.

^b Omnes edit., illa moralia. Omnes miss., illud (unicus, illa) virtus alia. Idem est autem ac si legeretur, illud de quo jam dicemus, ad aliam virtutem referendum est.

67. (Vers. 22.) Putèherrimus connectitur de fide A locus, quando omnia sibi tradita dicit a Patre suo. Cum omnia legis, omnipotentem agnoscis, non decolorerem, non degenerem Patris : cum tradita legis, Filium cōhāteris, cui per naturam omnia unius substantiæ jure sint propria, non dono collata per gratiam. Addidit :

(Ibid.) *Nemo scit quis est Filius, nisi Pater : et quis est Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*

68. Quem locum in iis quos de Fide scripsi libellis, meminisse non esse præteritum (*Lib. iv de Fide, cap. 6*). Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, etiam Pater revelat quibus vult Filium, audi dicentem ipsum Dominum Jesum cum laudaret Petrum, quod eum Filium Dei esse confessus sit : *Beatus es, Simon Barjona, quia non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est (Matth. xvi, 17).*

1427 69. (Vers. 25.) Adhæret his lætibus, a qua exponuntur hi qui sibi legisperiti videntur, qui verba Legis tenent, vim Legis ignorant : et ex ipso primo Legis capitulo docet esse Legis ignaros, probans quod in principio statim Lex et Patrem et Filium prædicaverit, incarnationis quoque Dominicæ annuntiaverit sacramentum, dicens : *Diligas Dominum Deum tuum.... Et diliges proximum tuum sicut te ipsum (Deut. vi, 5).*

70. (Vers. 28.) Unde Dominus ait ad legisperitum : *Hoc fac, et vires.* At ille qui nesciret proximum suum ; quia non credebat in Christum, respondit : *Quis est meus proximus ?* Itaque qui Christum nescit, nescit et Legem. Quomodo enim potest scire Legem, cum veritatem ignoret, cum Lex annuntiet veritatem ?

(Vers. 30.) *Homo quidam ex Hierusalem descendebat in Hiericho, et incidit in latrones.*

71. Ut eum locum qui propositus est nobis, planius possimus absolvere, veterem civitatis Hiericho repetamus historiam. Meminimus itaque quod Hiericho, sicut legimus in libro qui inscribitur Jesu Nave, magna civitas fuerit, muralibus septa parietibus, quæ non ferro pervia, non arietibus posset esse penetrabilis (*Josue vi, 1*) : in ea Rhaab habitasse meretricem quæ exploratores quos direxit Jesus, hospitio recepit, consilio instruxit, postulantibus civibus abiisse respondit, abscondit in tecto : et ut se suoque urbis excidio posset eripere, coccum in fenestra ligavit (*Josue ii, 4 et seq.*) : urbis autem ipsius inexpugnabiles muros septem tubarum sacerdotialium sono et populi jubilantis ululatu consono corruisse (*Josue vi, 20*).

72. Videte quemadmodum unusquisque proprium servet officium : exploratores excubias, mysterium meretrix, fidem victor, religionem sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt : illa susceptos nec in periculis prodit : iste sollicitus fidem magis

^a Rom. edit. sola, qua exploduntur hi, etc.

^b Omnes edit. et mss. aliquot, ad infirma demigrans. Alii plures potioresque, ad infirma. Melius ;

servare quam vincere, meretricibus prius mandat salutem, quam excidio civitatis : religionis autem insignia arma sunt sacerdotis. Jam illud quod non plenum putet esse miraculi, quod ex tota urbe nemo servatus est, nisi quem meretrix liberavit ?

73. Hæc simplicis historia veritatis est : quæ si altius consideretur, admiranda signat mysteria. Hiericho enim figura istius mundi est ; in quam de paradiso, hoc est, de Hierusalem illa caelesti ejectus Adam prævaricationis protapione descendit, hæc est, de vitalibus ^b ad infirma demigrans : cui non loci, sed morum mutatio naturæ suæ seculi exiliunt. Longe enim mutatus ab ipso Adam, qui inobediens beatitudine fruebatur, ubi in sæcularia peccata defluxit, incidit in latrones : in quos non incidisset, nisi his mandati caelestis devius se fecisset obnoxius. Qui sunt isti latrones, nisi angeli hostis atque tenebrarum, qui se nonnumquam transfigurant in angelos lucis, sed perseverare non possunt ? Hi ante dispoliant quæ accepimus indumenta gratiæ spirituales, et sic vulnera ¹⁴²⁸ inferre consueverunt ; nam si intemerata quæ sumpsimus indumenta servemus, plagas latronum sentire non possumus. Cave ergo (*Cf. Aug. lib. i contra Jul. Pelag., cap. 3*) ne ante nuderis, sicut Adam ante nudatus est, mandati caelestis custodia destitutus ; et exitus fidei vestimentis, et sic lethale vulnus accipit : in quo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendisset, vulnera ejus acerbis curasset.

74. Non mediocri isto Samaritanus, qui cum quem sacerdos, quem levitæ despexerat, non etiam ipse despexit. Nec vocabulo deest despicias, quibus verbi interpretatione miraberis ; Samaritanus etenim vocabulo custos significatur. Hoc habet interpretatio : Et quis est custos, nisi ille de quo dictum est : *Custodiens parvulos Dominus (Psalm. cxiv, 6)* ? Itaque sicut Judæus alius in littera, alius in spiritu : ita et Samaritanus, alius foris, alius in occulto. Hic ergo Samaritanus descendens quis est ? Scilicet : *Qui descendit de caelo, et qui ascendit in caelum, Filius hominis qui est in caelo (Joan. iii, 13)* ? Videns semivivum, quem nemo potuerat ante curare, sicut illam quæ cursu sanguinis profuens, in medicis erigaverat omne patrimonium suum : *Venit secus eum (Luc. vii, 43 et 44)*, hoc est, factus est compassionis nostræ susceptione similis, et misericordius collatione vicinus.

(Vers. 34.) *Et alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum.*

75. Multa medicamenta medicus habet iste, quibus sanare consuevit. Sermo ejus medicamentum est. Alius ejus sermo constrinxit vulnera, alius oleum sovet, alius vinum infundit. Constrinxit vulnera austeriore præcepto, sovet remissione peccati, sicut vinum componit denuntiatione judicii.

(Ibid.) *Et imposuit, inquit, in jumentum suum.*

ut nimirum vitalibus, infirma, seu infirmitates opponantur.

76. Audi quomodo te imponat : *Hic peccata nostra portat, et pro nobis dolet (Esai. LIII, 4)* : et pastor imposuit ovem lassam super humeros suos (*Luc. xv, 5*). Homo enim jumento similis factus est ; et ideo supra jumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus et mulus ; ut per nostri corporis assumptionem infirmitates nostræ carnis aboleret.

77. Denique duxit nos in stabulum, qui eramus jumenta. Est autem stabulum, in quo fessi longo itinere succedere solent. Duxit itaque in stabulum Dominus, *Qui suscitavit a terra inopem, et de stercore erigit pauperem (Psal. cxii, 7)*.

78. *Et curam egit (Ibid.)* ; ne æger ea quæ acceperat, nequaquam præcepta servaret. Sed non vacabat Samaritano huic diu in terris degere : redeundum eo erat, unde descenderat. Itaque :

(Vers. 35.) *Altero die.*

79. Quis est iste alter dies, nisi forte ille Dominicæ resurrectionis, de quo dictum est : *Hic est dies quem fecit Dominus (Psal. cxvii, 24)* ?

(*Ibid.*) *Protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait : Curam illius habe.*

1429 80. Qui sunt isti duo denarii, nisi forte duo Testamenta, quæ imaginem in se habent æterni regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur ? Redempti enim sumus pretioso sanguine ; ut ultimæ mortis ulcera vitaremus.

81. Hos ergo duos denarios (licet horum quoque librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere) accipit stabularius. Quis ? ille forsitan qui ait : *Æstimo ut stercora, ut Christum lucrifaciam (Philip. III, 8)* ; quo curam haberet hominis vulnerati. Stabularius itaque ille est qui dixit : *Misit me Christus evangelizare (I Cor. i, 17)*. Stabularii sunt illi quibus dicitur : *Ita in orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ : et qui crediderit et baptizatus fuerit, hic salvus erit (Marc. xvi, 15 et 16)*, salvus utique a morte, salvus a vulnere quod influxum est a latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille cui dicit Jesus :

(Vers. 35.) *Quodcumque supererogaveris, revertens reddam tibi.*

82. Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cujus sermones et epistolæ veluti ei rationi quam acceperat, supereffluunt. Moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis et corporis exsecutus ; ut multos ab ægritudine gravi spiritalis alloquii dispensatione relevaret. Bonus ergo stabularius stabuli ejus in quo agnovit asina præsepe Domini sui, et in quo grex clauditur agnorum ; ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ovilla sit incursus.

83. ^b Spondet ergo mercedem se redditurum.

^a Verbo servaret, subjungunt nonnulli mss., in quo agnovit asina præsepe Domini sui. Quibus insuper adjicit unus e Colb., et ubi de terra inopes suscitantur, et de stercore pauper erigitur : certe ubi greges clauduntur agnorum ; ne frementibus ad caulas rapacibus lupis facilis in ovilla sit ingressus. Verum isthæc et e proprio loco avulsa, et adulterinis aliquot vöcibus

A Quando reverteris, Domine, nisi in judicii die ? Nam licet ubique sis semper, et stans in medio nostrum, non cernaris a nobis, erit tamen tempus quo universa caro te aspiciat revertentem. Reddes ergo quod debes. Beati quibus es debitor ! Utinam nos simus idonei debitores ! utinam quod accepimus, possimus exsolvere ; nec nos aut sacerdotii aut ministerii munus extollat ! Quomodo reddes, Domine Jesu ? Promisisti quidem in cælo bonis copiosam esse mercedem (*Math. v, 12*). Reddes tamen et cum dicis : *Euge, bone serve, quoniam super pauca fidelis fuisti, super multa te constituam : intra in gaudium Domini tui (Math. xxv, 21)*.

B 84. Ergo quoniam nemo magis proximus quam qui vulnera nostra curavit, diligamus eum quasi dominum, diligamus eum quasi proximum, nihil enim tam proximum, quam caput membris : diligamus etiam eum qui imitator est Christi : diligamus eum qui inopiæ alterius corporis unitate compatitur. Non enim cognatio facit proximum, sed misericordia : quia misericordia secundum naturam ; nihil enim tam secundum naturam, quam juvare consortem naturæ.

85. (Vers. 38, 42.) Dictum est igitur de misericordia, sed non una est forma virtutis. Subjicitur Marthæ exemplo et Mariæ : alterius operibus actiosa devotio, alterius religiosa mentis intentio Dei verbo, quæ si cum fide congruat, etiam ipsis operibus antefertur, juxta quod scriptum est : *Maria optimam partem sibi elegit, quæ non auferetur illi*. **1430** non ut perfunctoria, sed diligens audientia deferatur ; solent enim etiam ipsius semina verbi cælestis auferri, si secus viam sint seminata (*Luc. viii, 12*). ^c Agat te sicut Mariam desiderium sapientiæ ; hoc enim majus, hoc perfectius opus : nec ministerii cura cognitionem verbi cælestis avertat, nec arguas eos, et otiosos judices, quos videas studere sapientiæ ; hanc enim sibi cohabitantem Salomon ille pacificus adscivit.

86. Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur : sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur ; Jesus enim multis abundat, et multa largitur : et ideo sapienter judicatur ; quia quod principale advertit, elegit. Denique apostoli optimum non putaverunt relinquere Dei verbum, et ministrare mensis (*Act. vi, 2*). Sed utrumque munus sapientiæ est ; nam et Stephanus plenus sapientiæ minister electus est (*Ibid.*, 5). Et ideo qui ministrat doctori deferat : et ministrantem doctor invitet et provocet ; unum enim est corpus Ecclesiæ, etsi diversa membra : alterum altero eget. Non potest dicere oculus manui : Opera tua non desidero : aut iterum caput pedibus ; aut auricula se negare esse de

interpolata esse ex his quæ non multo post subjiciuntur, intelligimus.

^b Rom. edit. sola, *Spondet ergo se reverturum. Quando reverteris, Domine, etc.*

^c Quinque mss., *Laudatur ergo in Maria desiderium sapientiæ. Unus, Actual te sicut Mariam, etc.*

corpore; nam etsi alia principalia, tamen alia necessaria. Sapientia in capite, actus in manibus: *Oculi enim sapientis in capite ejus. (Eccles. II, 14)*; quia ille vere sapit, cujus animus in Christo est, et cujus interior oculus erigitur ad superna. Et ideo: *Sapientis oculi in capite ipsius: stulti autem in calcaneo.*

(Cap. XI. — Vers. 5.) *Quis vestrum habens amicum, ibit ad illum media nocte, et dicit illi: Amice, commoda mihi tres panes.*

87. Alius præcepti locus est, ut omnibus momentis non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur. Vides enim quod iste qui media nocte perrexit, tres panes ab amico suo postulans, et in ipsa petendi intentione persistens, non defraudetur orationis. Qui sunt isti tres panes, nisi mysterii cœlestis alimentum? Quod si diligas Dominum Deum tuum, non solum tibi, sed etiam aliis poteris emereri. Quis autem amicior nobis, quam qui pro nobis corpus suum tradidit? Ab hoc media nocte panes David petiit, et accepit; petiit enim quando dicebat: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi (Psal. cxviii, 62)*; ideo meruit hos panes quos apposuit nobis edendos. Petiit cum dicit: *Lavabo per singulas noctes lectum meum (Psal. vi, 7)*; neque enim timuit ne excitaret dormientem, quem scit semper vigilantem.

88. Et ideo scriptorum memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatis nostris veniam postulemus. Nam si ille tam sanctus, et qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudem Domino dicebat, matutinis et vespertinis sacrificiis semper intentus (*Psal. cxviii, 164*): quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac mentis fragilitate delinquimus; ut de via lassus, et istius ævi cursu ac vitæ hujus anfractu graviter fatigatus, panis refectionis deesse non possit, qui hominis corda confirmet?

89. Nec solum media nocte Dominus, sed omnibus **1431** prope docet vigilandum esse momentis; venit enim et vespertina, et secunda, et tertia vigilia, et pulsare consuevit: *Beati, itaque, et servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes (Luc. XII, 37)*. Si ergo desideras ut virtus Dei præcingat se, et ministret tibi, vigilandum est semper: multæ enim insidiæ sunt bonis, et gravis corporis somnus; quia si dormire mens cœperit, vigorem suæ virtutis dimittit. Excita igitur somnum tuum, ut pulses ostium Christi: quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam populi orationibus obsecrans se juvari, ut aperiatur ostium sibi ad loquendum mysterium Christi (*Coloss. iv, 3*). Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit Joannes; vidit enim, et dixit: *Post hæc vidi, et ecce ostium apertum in celo: et vox prima quam audivi tamquam tubam loquentem mecum, et dicentem: Ascende hæc,*

^r ^a Rom. edit sola, *Causa dicti hujus, quoniam Jesus in Beelzebub. . . dicebatur, est ostendere, etc.*

^b Eadem edit. Rom. expunxerat voces, *hujusmodi passionibus*. Et infra pro, *ex Lege sit generatus, nec*

et ostendam tibi quæ oporteat fieri (Apoc. IV, 1). Apertum est igitur ostium Joanni, apertum est ostium Paulo; ut nobis panes, quos ederemus, acciperent. Perseveravit ostium pulsans opportune, importune; ut gentes mundani trahitis labore vexatas, alimonia cœlestis ubertate recrearet.

90. Ergo præceptivus locus frequenter orandi, spes impetrandi, ratio persuadendi, prius in præcepto ponitur, post in exemplo. Qui enim promittit aliquid, spem debet afferre promissi; ut monitis obedientia deferatur, promissis fides, quæ humanæ contemplatione pietatis in majus æternæ spem pietatis acquirit; si tamen æqua poscantur, ne in peccatum vertatur oratio. Nec erubuit aliquid sæpius postulare, ne vel diffidere de Domini misericordia videretur, vel arroganter dolere, quod non prima prece aliquid impetraverit. *Propter hoc, inquit, ter Dominum rogavi (II Cor. XII, 8)*: et ostendit quod frequenter Deus ideo non concedat oratus, quod inutilia judicet, quæ nos profutura credamus.

(Vers. 17.) *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet.*

91. ^a Causa dicti hujus ea est, quod in Beelzebub principe dæmoniorum ejicere dæmonia dicebatur; ut ostenderet regnum suum individuum esse atque perpetuum. Meritoque etiam Pilato respondit: *Regnum meum non est de hoc mundo (Joan. XVIII, 36)*. Et ideo qui non in Christo spem gerunt, sed in principe dæmoniorum ejici dæmones opinantur, eos regni negat esse perpetui: quod spectat ad populum Judæorum, ^b qui hujusmodi passionibus ad dæmonium ejiciendum, dæmonii accessit auxilium. Nam quemadmodum potest, cum fides scindatur, regnum manere indivisum? Etenim cum in Lege sit populus Judæorum, Christus quoque secundum carnem ex Lege sit generatus: quomodo regnum potest Judæorum esse perpetuum, quod ex Lege est; cum populus ipse dividat Legem, quando a Legis populo Christus negatur, qui ex Lege debetur? Ita ex parte se fides Judaicæ plebis impugnat, et impugnano dividitur, et dividendo dissolvitur. Et ideo regnum Ecclesiæ manebit in æternum; quia **1432** individua fides, corpus est unum: *Unus enim Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium, qui super omnes, et per omnes, et in omnibus (Ephes. IV, 5 et 6)*.

92. Quanta hic sacrilegi furoris amentia; ut cum Dei Filius ad immundos spiritus conterendos, et ad manubias mundani principis auferendas suscepit carnem, et destruendæ nequitie spiritualis hominibus quoque dederit potestatem, dividens spolia ejus, quod insigne est triumphantis, aliqui sibi adjumentum ac præsidia diabolicæ potestatis adsciscant, cum in digito Dei, vel certe secundum Matthæum in spiritu Dei dæmones excludantur (*Matth. XII, 28*)! Unde intelligitur individuum quoddam ^c velut corpus esse

non ex Lege est, propria auctoritate posuerat, sub Lege, etc.

^c Mss. aliquot, *velut corporis esse divinitatis regnum.*

divinitatis et regnum; cum Christus Dei dexterâ sit. Spiritus autem digiti speciem velut unius secundum divinitatem corporis seriem videatur exprimerè. Nonne videtur individuam esse regnum, cum velut corpus sit indivisum? *Habitai enim, ut legisti, corporaliter plenitudo divinitatis in Christo (Coloss. ii, 9).* Quod utique et de Patre negare non poteris, et de Spiritu negare non debes. Nec tibi membrorum comparatione notrorum portio quaedam videatur facienda virtutis; individuae enim rei non potest esse divisio: et ideo ad formam unitatis, non ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est; cum et dexterâ Dei dicat: *Ego et Pater unum sumus (Joan. i, 30).* Sed licet individua divinitas, distincta persona est.

93. Digtus tamen cum dicitur Spiritus, operatoria virtus significatur, quod divinorum operum sicut Pater et Filius, ita et Spiritus sanctus operator sit. David enim dicit: *Quoniam video caelos opera digitorum tuorum (Psal. viii, 4).* Et in trigesimo secundo psalmo: *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).* Et Paulus ait: *Haec omnia autem operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (I Cor. xii, 11).* Et id cum dicit:

(Vers. 20.) *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio daemonia, profecto perveni in vos regnum Dei.*

94. Simul ostendit imperialem quamdam esse sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est Dei. Nos quoque in quibus habitat Spiritus, regalem domum habemus. Unde et in posterioribus dixit: *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii, 21).* Et ideo divinitatis, et dominationis, et imperatoriae majestatis consortem debemus aestimare Spiritum sanctum; quia *Dominus est Spiritus: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. iii, 17).*

(Vers. 24.) *Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca arida quae non habent aquam, quaerens requiem, et non inveniens.*

95. Hoc de Judaeorum plebe dictum ambigi non potest, quam Dominus a regno suo in superioribus segregavit. Unde omnes quoque haereticos et schismaticos Da regno ei, et ab Ecclesia intellige separatos. Et ideo non Dei, sed immundi spiritus omnes schismaticorum haereticorumque liquido claret esse conventus. Itaque in uno homine totius Judaici populi comparatio est, a quo **1433** per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in nationibus et gentibus per fidem Christi requiem reperire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incenditur est, qui in pectoribus gentillum, quae ante arida erant, postea per baptismum rore Spiritus sancti humescebant, jacula adversarii ignita restrinxerat), ideo regressus ad plebem est Judaeorum, quae ferens et perfeneloria specie compta, animo manet interiore pollutior. Neque enim sacri fontis irrigue aut abluabat, aut restinguabat ardorem: meritoque ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se; quoniam in hebdomada Legis et octavae mysterium sacrilega mente commisit. Itaque ut

A nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia: ita illis immundorum spirituum omnis cumulatatur injuria; universitas enim hoc numero aliquoties comprehenditur, propter quod septimo die conclusis mundi operibus, requievit Deus (*Gen. ii, 3*). Ideo et *sterilis septem peperit, et populosâ in filiis infirmata est (I Reg. ii, 5).* Denique ut scias Synagogae populum deformari, ubi Ecclesiae beatitudo laudatur, subjecit:

(Vers. 29, 30.) *Generatio hæc, generatio nequam est: signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Nam sicut Jonas fuit signum Ninivitis: ita erit et Filius hominis.*

96. In hoc quoque Judaeorum plebe damnata, Ecclesiae mysterium evidenter exprimitur, quæ in Ninivitis per poenitentiam, et in regina Austri per studium percipiendae sapientiae de totius orbis sinibus congregatur; ut pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina plane, cujus regnum est indivisum, de diversis et distantibus populis in unum corpus assurgens. Itaque *Sacramentum hoc magnum est.... de Christo et Ecclesia (Ephes. v, 32)*: sed tamen hoc majus est; quia illud in figura ante praecessit: nunc autem plenum in veritate mysterium est; illic enim Salomonis typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia, ut aut peccare nescias, aut peccare desinas; poenitentia enim delictum amovet, sapientia cavet. Hoc in mysterio.

97. Cæterum Jonæ signum ut typus Dominicæ passionis, ita etiam gravium, quæ Judæi commiserant, testificatio peccatorum est. Simul advertere licet, et majestatis oraculum, et pietatis indicium; namque Ninivitarum exemplo et denuntiatur supplicium, et remedium demonstratur. Unde etiam Judæi debent non desperare indulgentiam, si velint agere poenitentiam.

(Vers. 35.) *Nemo lucernam accendit et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum.*

98. Ergo quia in superioribus Ecclesiam Synagogae prætulit, hortatur nos ut fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus; lucerna enim fides est, juxta quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine (Psal. cxviii, 105)*; verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux, lucerna est fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hanc mundum (Joan. i, 9).* Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. **1434** Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis et sensus, ut ma illa possit quæ perierat, reperiri (*Luc. xv, 8*). Nemo ergo fidem sub Lege constituat; Lex enim intra mensuram est, ultra mensuram gratia: Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo nemo fidem suam intra mensuram Legis includat; sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia, quam Princeps ille sacerdotum fulgore supernæ divinitatis illuminat, ne eam Legis umbra restinguat.

99. Denique lucerna illa quam matutinis vesper-

tinisque temporibus, ritu veteri Judæorum, princeps sacerdotum solebat accendere (Exod. xxvii, 31), velut sub modio sita Legis evanuit: et civitas illa Hierusalem, quæ in torris est, quæ occidit prophetas, quasi in convallè fetus posita delibescit: illa autem Hierusalem quæ in celo est, in qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est in Christo, Ecclesia non potest tenebris et ruinis hujus mundi abscondi: sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritualis illuminat.

(Vers. 39.) *Nunc vos, Pharisei, prius quod deseris est calicis et catini mundatis.*

100. Vides corpora nostra terrenorum et fragilium expressione signari, quæ brevi lapsu præcipitata franguntur: et facile ea quæ mens voluit interna per sensus et gesta corporis prodi, sicut illa quæ calix interior continet, foris lucent. Unde et in posterioribus (Luc. xii, 42) non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari, cum dicit Dominus: *Calicem quem mihi Pater dedit, non vis ut bibam illum* (Joan. xviii, 41)? Bibit enim corpus suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, et quasi in mentem animumque transfundit; ut interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Gernis igitur quod nos non exteriora hujus calicis aut catini, sed interiora contaminant. Et ideo quasi bonus præceptor docuit quemadmodum nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens:

(Vers. 41.) *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.*

101. ^a Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, juxta quod scriptum est: *Jam vos mundi estis propter sermonem meum, quem locutus sum vobis* (Joan. xv, 3). Nec hoc loco solum, sed etiam in aliis quanta sit gratia expressum tenes: *Eleemosyna enim a morte liberat* (Tob. xii, 9): et, *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit in die malo* (Eccli. xix, 15).

102. Totus itaque pulcherrimus ab hinc dirigitur locus, ut quoniam nos ad studium simplicitatis invitat, superflua Judæorum et terrena condemnet, qui secundum corpus intelligendo quæ Legis sunt, vitro et catino propter fragilitatem sui non immerito comparantur; et ea de quibus nobis nullus est usus, observant: ea autem in quibus nostræ spel fructus est, negligunt; et ideo peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt: et tamen ipsis peccati abolitio promittitur, ^b si misericordiâ consequantur.

103. (Vers. 42.) Breviter autem vitia eorum multa perstringit, qui viliorum fructuum decimis conferendis omne studium intendant suum: nec ullam futuri judicii metum; nec aliquam Dei habeant charitatem, cum opera sine fide vana sint; prætereunt enim judicium et charitatem Dei: judicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in judicium refe-

runi: charitatem ideo, quia non ex affectu Deum diligunt.

104. Sed ne rursus fidei nos studiosos faciat; operum negligentes, perfectionem fidelis viri brevi sermone concludit; ut et fide et operibus approbetur, dicens: *Et hæc oportuit facere, et illa non omittere.*

105. (Vers. 43, 44.) Arrogantiam quoque jactantiamque redarguit Judæorum, dum primatus accubitionis in conviviis appetunt. In ipsos quoque peritos Legis damnationis sententia promulgatur: qui quasi sepulcra quæ non apparent, specie fallunt, visuque decipiunt; ut cum foris speciosa promittant, intus ossa plena fetoris includant. Quod faciunt plerique doctores, qui ab aliis exigunt, quæ ipsi non queant æmulari. Et ideo ipsi monumenta sunt, sicut et alibi dictum est: *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. v, 11).

106. (Vers. 47.) Bonus etiam locus adversus superstitionem vanissimam Judæorum, qui ædificando sepulcra prophetarum, patrum suorum facta damnabant; æmulando autem paterna scelera, in seipsos sententiam retorquebant. Etenim propheticorum ædificatione tumulorum, sceleris eos qui occiderant, arguebant; et similium æmulatione factorum, se quoque declarabant paternæ iniquitatis hæredes. Non igitur ædificatio, sed æmulatio loco criminis æstimatur. Neque enim possunt hæreditariæ iniquitatis absolvi, qui Dei Filium crucifigendo, quod gravius est, paternis cumulum sceleribus addiderunt. Et ideo bene alibi addidit: *Implete mensuram patrum vestrorum* (Matth. xxiii, 32); quia nihil est ultra Dei injuriam gravius peccare quod possint.

107. (Vers. 49.) Propterea mittit ad illos Sapientia apostolus et prophetas. Quis est Sapientia nisi Christus? Denique in Matthæo habes: *Ecco ego mitto ad vos prophetas et sapientes* (Matth. xxiii, 34).

108. (Vers. 53.) Arguuntur adhuc sub nomine Judæorum, et futuro supplicio statuuntur obnoxii; quia cum doctrinam sibi divinæ cognitionis usurpent, et alios impediunt, nec ipsi quod profitentur agnoscent.

(Cap. XII. — Vers. 6, 7.) *Nonne quinque passores venenui dipendio, et unus ex illis non est in oblivione coram Domino? Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus pluris utilis.*

109. Pulcherrimum locum tenendi simplicitatis et æmulandi fidei Salvator intexit, ne Judaicæ perfidæ morè aliâ premiamus affectu, aliâ voce simulemus; cum ultimo tempore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendentium secretum nostræ mentis aperitur, ut videantur. Quæ enim major est simplicitatis Hæcebrâ, quam ut unusquisque cognoscat latebram fraudis esse non posse?

^a Mss. aliquot, *Vides quantum remediis mundat nos.*

^b Nonnulli mss., *si misericordiam consequantur.* Ineptè; sensus enim est, Pharissæis promitti peccato-

rum abolitionem, si modo eam misericordia, id est, eleemosyna pauperibus erogata acquirat atque mereatur.

110. Sed quoniam gemina est causa perfidiæ, quæ **A** x, 29), corpus animamque significans; quoniam caro quoque si consentiens Dei legi, et exuens se lege peccati in naturam animæ sensuum puritate transierit, alis ad cælum spiritalibus elevatur. Itaque docemur quia volandi nobis gratiam natura dedit, ^b voluptas abstulit, quæ malorum escis gravat animam, atque in naturam corporeæ molis inclinat.

111. Inspiraverat Dominus simplicitatis affectum, virtutem mentis erexerat, fides sola nutabat; bene eam de vilioribus roboravit; nam si Deus oblivioni **B** passerum non habet, hominum habere qui potest? Quod si tanta est Dei, et tam æterna majestas, ut unus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter scientiam Dei non sit; quam indignum est æstimare quod fidelium corda Dominus aut ignoret, aut spernat, qui viliora cognoscat!

112. Fortasse dicat aliquis: Quomodo Apostolus dixit: *Numquid de bobus cura est Deo* (I Cor. ix, 9); cum utique bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. Denique numerus capillorum non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur; non enim sollicitam Deus curæ numerantis intendit excubiam; sed cui cognita sunt omnia, quasi numerata sunt omnia. Bene tamen numerari dicuntur; quia illa quæ volumus servare, **C** numeramus.

113. Possumus tamen hic discutere aliquod intelligentiæ spiritualis arcanum; præsertim cum hoc videatur absurdum, ut homines non potius hominibus quam passeribus comparentur. Videntur enim quinque isti passeres quinque esse corporis sensus, tactus, odoratus, gustus, visus, auditus; qui modo passerum si terræarum sordium rimentur illuviem, atque ex incultis locis et fetidis cibum quærant, delictorum suorum laqueis occupati, ad superiorum operum fructus, quibus epulantur animæ, revolare non possunt. Est enim lenocinantis quidam laqueus voluptatis, ^a qui nostrorum vestigiis animorum quædam vincula subnectat; ut si igneum vigorem, puritatemque naturæ, terrenæ materiæ sensus hebetaverit, luxuriæ pretio sæcularis addictum sub quadam vitiorum auctione constituat.

114. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaque variarum capti illecebris voluptatum, aut venundamur sub peccato, aut redimimur a peccato. Christus nos redimit, adversarius vendit; ille auctionatur ad mortem, hic redimit ad salutem. Unde bene Matthæus duos passeres posuit (*Matth.*

115. Meritoque posuit quia nemo illorum cadit sine voluntate Dei (*Ibid.*); quod enim cadit, vergit in terram; et quod volat, fastigio immortalitatis evehitur. Ne cui autem dubium esset quod **1437** Matthæus dixit, Lucas evidenter absolvit, quia ^c voluntas hominis Deo cognita est; non enim quicumque cadit, voluntate Dei cadit; sed qui delictorum suorum mole ruerit, Deum latere non poterit; nam et Job ex Dei voluntate tentatur (*Job* 1, 12). Dedit tibi adversarium, sed proposuit præmium. Nec excuses fragilitatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem; unde et hoc proficit ad salutem, ut sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas; ne potentiam diaboli magis timeas, quam divinitatis offensam.

116. Jam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cum legeris: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (*Psal.* cxxiii, 7). Et alibi: *Quomodo dicitis animæ meæ: Transmigra in montem sicut passer* (*Psal.* x, 2)? Ipsum quoque hominem legimus comparari passeri; quia scriptum est: *Ego autem sicut passer singularis in edificio* (*Psal.* ci, 8); scilicet ex duobus passeribus in unum passerem, hoc est, spiritualis substantiæ subtilitatem, concordantis utriusque alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi usum terrenæ vitio labis aboleverit: quales sunt isti passeres, qui dipondio veneunt.

117. Alibi asse veneunt, alibi dipondio (*Matth.* x, 29). Quanta vilitas delictorum! Mors enim vilis, sed pretiosa virtus. Etenim adversarius tamquam captiva mancipia vilioris pretio æstimationis addicit; at vero Dominus tamquam speciosa servitia, quæ ad imaginem et similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator magno pretio nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit: *Empti enim estis pretio magno* (I Cor. vi, 20). Et bene magno, quod non æstimatur ære, sed sanguine; quia pro nobis mortuus est Christus, qui pretioso nos sanguine liberavit, sicut etiam sanctus Petrus in Epistola commemorat sua, scribens ad nos: *Quis non corruptibilibus argento vel auro, inquit, redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati et immaculati Christi Jesu* (I Petr. i, 18 et 19). Et bene pretioso, quia immaculati corporis sanguis est, quia sanguis est Filii Dei;

^a Nonnulli mss., qui nostrorum remigiis animorum.

^b Quidam mss., voluntas abstulit. Sed familiare est librariis scriptoribus, ut promiscue voluntas pro voluptas scribant et contra.

^c Omnes edit. cum parte mss., voluntas Dei cognitio Dei; mss. tamen pro cognitio Dei, habent co-

gnitio est. Alii vero qui et melioris notæ, ut in textu. Consequenter autem ubi præferunt edit., non enim quisquam, Amerb., quisque voluntate Dei cadit; mss. omnes nobiscum faciunt, excepto quod in nonnullis primum cadit, prætermittitur.

qui non solum de maledicto legis, sed etiam de impietatis morte perpetua nos redemit.

118. In summa igitur hic sensus est ; si Dominus vilibus avibus, et infidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrena fecunditate prospexit ; si misericordiae suae omnibus munus impertit, haud esse dubitandum contemplationem apud illum fidellum valituram esse meritorum. Praeclare autem et fidem acuendo intexuit, et fidei ipsi virtutum fundamenta subiecit ; nam ut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

(Vers. 9, 10.) *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei : in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei.*

119. Utique *Filium hominis* Christum intelligimus, **1438** qui de Spiritu sancto generatus in virgine est, quod parens ejus in terris sola sit Virgo. Numquid ergo major est Christo Spiritus sanctus ; ut in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci ? Sed ubi unitas potestatis est, nulla comparationis est quaestio, neque controversia magnitudinis, cum magnus sit Dominus, et magnitudinis ejus finis esse non possit. Si igitur, quod credimus, unitas Trinitatis est, indiscreta utique magnitudo, sicut indiscreta operatio ; quod in sequentibus demonstratur ; nam cum alibi dictum sit : Pater vobis dat quid loquamini, hic subiecit : *Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quae oportet dicere* (Math. x, 19). Ergo si operatio una est, una est contumelia.

120. Sed ad proposita revertamur. Hic videtur quibusdam ut eundem et Filium hominis et Spiritum sanctum Christum intelligamus, salva distinctione personarum, et unitate substantiae ; quia unus et Deus et homo Christus, idem Spiritus, sicut scriptum est : *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus* (Thren. iv, 20) ; idem sanctus ; quia sicut Deus Pater, et Filius Deus, Dominus Pater et Filius Dominus ; ita etiam et Pater sanctus, et Filius sanctus, et Spiritus sanctus. Denique Cherubim et Seraphim indefessis vocibus clamant ; Sanctus, sanctus, sanctus (Esai. vi, 3) ; ut Trinitas repetita tertia appellatione signetur. Si ergo utrumque Christus est, quae est diversitas, nisi ut sciamus quia divinitatem Christi nobis negare non liceat ? Denique in persecutione quid queritur, nisi ut Deus Christus negetur ? Itaque quicumque spiritus non constitetur in Christo Deum, et ex Deo, atque in Deo Christum, veniam non meretur. Sed etiam quicumque non constitetur Christum in carne venisse, ex Deo non est ; qui enim hominem negavit, Deum negavit ; quia Deus in homine, et homo in Deo Christus.

121. Plerique tamen illud tenent, ut eam blasphemiam dicant non esse veniabilem, si quis Chri-

stum dicat in Beelzebub ejicere daemonia, non potestate divina.

(Vers. 13, 14.) *Et ait quidam de turba : Magister, dic fratri meo ut dividat mecum haereditatem. At ille dixit ei : Homo, quis me constituit judicem aut divisorem supra vos ?*

122. Totus hic locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemptu mortis, aut spe praemii, aut mansuri denuntiatione supplicii, cui numquam venia laxetur, instruitur. Et quoniam avaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam hujus abolendae rei praecipuum subiecit et exemplum, dicente Domino : *Quis me constituit judicem aut divisorem supra vos ? Bene terrena declinat, qui propter divina descendat ; nec judex esse dignatur litium, et arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque judicium, arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed a quo postules intuum est ; nec coram majoribus intento animo putes minoribus obstrependum. Unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem caelestium **1439** gestiebat corruptibilibus occupare ; cum inter fratres patrimonium non judex medius, sed pietas debeat sequestra dividere ; quamquam immortalitatis patrimonium, non pecuniae, sit hominibus expetendum ; frustra enim congregat opes, qui se his nescit usurum : sicut ille qui cum repleta horrea novis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula praeparabat, cui congregaret ignarus* (Vers. 27 et seq.). Remanent enim in saeculo cuncta quae saeculi sunt, et praetereunt nobis quaecumque congregantur haeredibus ; neque enim nostra sunt, quae non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quae caelestium dux praevia mansionum, pecuniae vilis usura tabernacula defunctis acquirit aeterna, sicut Domini praecipua testantur, dicentis ad nos : *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in aeterna tabernacula sua* (Luc. xvi, 9). Bonum itaque ac salutare praecipuum, et idoneum quod vel avaros possit animare, quo studeant corruptibilia perennibus, terrena mutare divinis. Sed quoniam plerumque devotio fidei infirmitate revocatur, et ad conferendum patrimonium prompti, victus sui consideratione retrahuntur ; eo addidit Dominus dicens :

(Vers. 22, 23.) *Nolite solliciti esse animae quid manducetis : neque corpori quid vestiamini. Anima plus est quam esca : et corpus plus quam vestimentum.*

123. Nihil enim moralium ad faciendam fidem omnia credentibus a Deo posse conferri, quam quod acrius ille spiritus vitale collegium animae, corporisque contubernio foederatum, sine nostro labore perpetuat, nec salutaris deficit usus alimenti, nisi cum venerit dies suprema moriendi. Cum igitur anima indumento corporis vestiatur, et vigore animae corpus animetur, absurdum est ut victus nobis copiam defu-

^a Edit. et pauci mss., quicumque non constitetur ; alii plures ac probatiores, quicumque spiritus, etc.

turam putemus, qui vivendi jugem substantiam consequamur.

124. Considerate, inquit, volatilia cœli (Matth. vi, 26). Magnum sapere et aptum quod fide sequamur exemplam. Nam si volatilibus cœli quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fecunditate proventus est, inefficientem tamen providentia divina largitur alimoniam, verum est causam inopiæ nostræ avaritiam videri. Etenim illis idcirco inelaborati pabuli usus exuberat, quod fructus sibi communem ad escam datos speciali quodam nesciunt vindicare dominatu; nos communia amisimus, dum propria vindicamus; nam nec proprium quidquam est, ubi perpetuum nihil est; nec certa copia, ubi incertus eventus. Cur enim divitias tuas aestimes, cum tibi Deus etiam victum cum cæteris animantibus voluerit esse communem? Aves cœli spectale sibi nihil vindicant, et ideo pabulis indigere nesciunt; quia non norunt aliis invidere.

(Vers. 27, 28.) Considerate lilia quomodo crescunt. Et infra: Si autem fenum quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos minimæ fidei!

125. Bonus quidem sermo atque moralis, quod ad fidem divinæ nos misericordiæ conferendæ, 1440 vel juxta litteram, quia ad staturam corporis nostri (Vers. 25), vel spiritaliter, quia supra mensuram staturæ nostræ sine Dei favore nihil valemus adjungere, comparatione floris et feni sermo Dominicus provocavit. Quid enim tam morale ad persuasionem, quam cum videas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic C Dei prospicientia vestiuntur; ut nullo usu vel ad gratiam egeant, vel ornatum; multo magis credas rationabilem hominem, si omnem sui usum in Deo colloquet, nec studio nutandi violet fidem, numquam egere posse; eo quod jure præsumperit de favore divino?

126. Sed tamen ut etiam altius ista pendamus; quia non otiosum videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus quam hominibus in Salomone præferatur, qui tantum meruit ut vel in specie templum Deo conderet, vel in mysterio Christi Ecclesiam figuraret; non alienum videtur ut per claritatem coloris, angelorum cœlestium gloriam putemus expressam, qui vere mundi istius flores sunt; quando eorum claritatibus mundus ornatur, et bonum odorem sanctificationis aspirant. Quorum præsidio fulgi possumus dicere: Bonus odor Christi sumus Deo in iis qui salvati sunt (II Cor. ii, 15); qui nulla sollicitudine præpediti, nullo usu laboris exercitati, divinæ in se liberalitatis gratiam, et cœlestis servant dona

* Confessores, qui nonnumquam ab antiquis sumuntur pro ipsis martyribus, ab eisdem hoc loco manifeste distinguuntur. Utrum autem tam ii significentur hoc nomine qui cum pro fide carcerem aut tormenta passi essent, postea tamen incruenta morte vitam clauserunt: quam illi qui propter diuturnius poenitentiam martyrium hoc vocabulo jam communiter apud nos designantur, non satis constat. Etenim hoc ultimo sensu id nominis apud veteres vix

A naturæ. Unde bene et hic vestitus gloria sua Salomon, et alibi coopertus ostenditur (Matth. vi, 29), quod infirmitatem corporis naturæ veluti virtute quadam mentis adoperatam operum gloria vestiebat. Angeli vero quorum natura divinior exars manet injuriæ corporalis recte, licet maximo viro, consideratione tamen nostræ injuriæ præferuntur. Ergo quoniam per resurrectionem erunt homines sicut angeli in cœlis, nos quoque exemplo Angelorum gloriæ cœlestis augmentum Dominus, qui et illis eam tribuit, sperare præcipi, quoad absorbeatur hoc mortale a vita: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem (I Cor. xv, 53).

127. Plerique etiam comparationem hanc secundum naturam floris et usum putant propositi germinis aptiorem; eo quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga proventum fructuum cæterorum, ita etiam erga generationem istius floris sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis. Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod alitur in florem, quadam virtute genitili ex sese atque in se succi semper manentis animatur; ita cum foliorum puberum caulem videas aruisse, floris tamen natura virescit; absconditur enim viriditas, non amittitur. At ubi vernis fuerit provocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliive resumit ornatu. Quem locum nunc, quoniam alibi uberius tractatum esse reminiscimur, perstrinxisse satis est; ne in eadem sit recursus.

128. Illud quoque advertendum est, quia non in asperitatibus montium, incultisque sylvarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur. Sunt enim hortus quidam diversarum pomiferi virtutum, juxta quod scriptum est: Hortus clausus, soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus (Cant. iv, 12); eo quod ubi integritas, ubi castitas, ubi religio, 1441 ubi fida silentia secretorum, ubi claritas Angelorum est, illic a confessorum violæ, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Nec incongruum quisquam putet quod angelis lilia comparetur, cum lilium se Christus ipse memoraverit dicens: Ego flos campi, et lilium convallium (Cant. ii, 1). Et bene lilium Christus; quia ubi martyrum sanguis, ibi Christus, qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius; in quo non spinarum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarescat. Sunt enim spinæ rosarum, quia tormenta sunt martyrum. Non habet spinas inoffensa divinitas, quæ tormenta non sensit.

129. Ergo si lilia vel angeli supra hominum gloriam vestiuntur, nec in nobis misericordiam Dei

usurpatum reperias. Alias vero ejusdem vocis interpretationes videsis apud Menardum nostrum in lib. Sacram. S. Greg. pluribus locis, et Cangium in Glosar. ad eandem vocem. Quod autem confessoribus violæ assignantur, ea causa est, quod corpora severiori castigatione liventia, mortuorumque cadaveribus haud multum dissimilia quodammodo violaceum colorem referunt. Vide Silvam Allegoriarum in voce, viola.

desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam Dominus similes angelorum speciem pollicetur (*Matth. xxii, 30*). Quo loco etiam illam videtur perstringere quaestionem, quam etiam Apostolus non omisit; quia gentes huius mundi quaerunt, quomodo resurgant mortui, et quali corpore veniant (*I Cor. xv, 35*).

130. (Vers. 31.) Nam cum dicat: *Quaerite regnum Dei: et haec omnia adjicientur vobis*; nec ad praesens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam futuram: si modo qui divina desiderant, terrae non quaerant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militiam de regno. Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, vestiat; et ideo dixit: *Jacta in Deum cogitatum tuum, et ipse te enutriet* (*Psal. lxxv, 25*).

(Vers. 49, 50.) *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi jam accendatur? Baptisma habeo baptizari, et quomodo angor, usque dum perficiatur?*

131. In superioribus vigilare nos voluit, per omnia exspectantes momenta Domini Salvatoris adventum; ne dum aliquis remittit et negligit, de die in diem opera sua differens, judicii futuri die, vel propria morte praeventus, meritum suae commendationis amittat. Et illa quidem in omnes praeepti forma generalis: verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est, sacerdotibus videtur esse proposita; quo sciant sibi gravem in futurum poenam esse subeundam, si saecularibus intenti detentis, familiam Domini plebemque commissam sibi gubernare neglexerint.

132. Sed quia exiguus est profectus, et parva meritorum gratia, supplicii metu ab errore revocari, majorque praerogativa charitatis et amoris est, Dominus ad promerendam sui gratiam studia nostra aevit, et acquirendae cupiditate divinitatis inflammat dicens: *Ignem veni mittere in terram*. Non utique illum ignem consumptorem honorum, sed bonae voluntatis auctorem, qui aurea Dominicae domus vasa meliorat, fenum vero consumit et stipulam, ac saecularia omnia mundi voluptate concreta, periteraque opus carnis exurit ignis Ille divinus, qui flammigerabat in ossibus prophetarum, sicut sanctus Hieremias **1442** dicit: *Quia factus est sicut ignis ardens, flammigerans in ossibus meis* (*Jerem. ii, 9*). Est enim ignis Domini, de quo dictum est: *Ignis autem cum ardebit* (*Psal. xvi, 5*). Est et idem Dominus ignis, sicut ipse dixit: *Ego sum ignis ardens, et non consumens* (*Exod. iii*). Ignis enim Domini lumen aeternum est. Quo igni illae accendantur lucernae, de quibus supra dixit: *Sint autem lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes*. Et ideo quia ^a *nox est dies huius vitae, lucerna est necessaria*. Hunc ignem in se etiam Amaon et Cleophas a Domino missum esse testantur dicentes: *Novus cor nostrum ardens erat in via, cum aperiret nobis Scripturas* (*Luc. xxiv, 32*)? Evidenter itaque docuerunt qualis istius ignis sit ope-

ratio, qui secreta cordis illuminat. Ideo fortasse Dominus in igne venturus est; ut resurrectionis tempore vitia universa consumat, sui que conspectu desideria compleat singulorum, meritorumque et mysteriorum lumen accendat.

133. Tanta itaque Domini dignatio est, ut infundendae nobis devotionis, et consummandae perfectionis in nobis, et maturandae pro nobis studium passionis sibi inesse testetur: qui cum in se nihil haberit quod doleret, postis tamen angelatur argumnis, et sub tempore mortis maeritiam praetendebat, quam non ex metu mortis suae, sed ex mora nostrae redemptionis assumpsisset, iuxta quod scriptum est: *Et quomodo angor usque dum perficiatur?* Utique qui usque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est. Et ait sibi: *Tristis est, inquit, quonia mea usque ad mortem* (*Matth. xxvi, 38*). Non propter mortem, sed usque ad mortem tristis est Dominus; quia cum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit, Nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quae corporis sunt; ut esuriret, sitiret, angere, contristaretur: divinitas autem commutari per hos nesci affectus. Simul ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietatis, non coacceryatio sit doloris.

(Vers. 51-53.) *Putatis quod pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem. Erunt autem ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, et duo in tres dividuntur. Pater in filium, et filius in patrem dividuntur: mater in filiam, et filia in matrem: C socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.*

134. Cum in omnibus sepe Evangelicis locis spiritalis intellectus operetur; tamen in praesenti maxime ne quem duritia iudae expositionis offendant, spiritali altitudine sensus series temperanda est: praesertim cum sacrosancta religio moralibus disciplinis, et vitibus pietatis exemplis etiam fidei exsules ad reverentiam tamen sui clementer invitet; ut praevia fidei disciplina mansuetudine sui superstationum dura dissolvat, et obnoxias erroribus mentes cogat etiam fide credere, quas potuit pietate mulcere. Est enim cum fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea quae praeepta sunt, ea quae veneranda sunt, aestimantur; ut iuxta de iusto, sancta **1443** de sancto bonorum suorum bonum testentur auctore.

135. Ergo Dominum illum qui simul divinitatis reverentiam, et pietatis gratiam ^b suadere complexus est dicens: *Diliges Dominum Deum tuum... et diliges proximum tuum* (*Luc. x, 27*); ita nunc mutatum esse opinabimur, ut abolere necessitudinum nomina, collidere pietatis affectus, charissimorum pignorum dissidia mandasse credamus? Et quomodo ipse est *pax nostra, qui facit utrumque unum* (*Ephes. ii, 14*)? Quomodo ipse dicit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (*Joan. xiv, 27*), si parentes a filiis, filios a parentibus dissidio necessitu-

^a Mss. aliquot, non est huius diei vita.

^b Omnes edit. ac mss. nonnulli, sua lege comple-

sus. Reliqui multo majori numero et auctoritate, ut in textu.

dinis separaturus advenit? Quomodo *Maledictus qui non honorat patrem (Deut. xxvii, 16)*, religiosus qui deserit?

136. Sed si advertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, ^a enodem etiam hanc æstimabimus quæstionem; oportet enim ut divinis humana posthabeas. Nam si officium parentibus exhibendum est, quanto magis auctori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes! Aut si illi omnino non recognoscunt parentem, quemadmodum tu recognoscas? Non igitur dicit renuntiandum esse pignoribus, sed Deum omnibus præferendum. Denique habes in alio libro: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus (Matth. x, 37)*. Non diligere parentes, sed eos Deo præferre prohiberis; etenim naturæ pignora Domini beneficia sunt: **B** nec quisquam debet plus amare beneficium quod accepit, quam Deum a quo beneficium servatur acceptum. Ergo etiam secundum litteram pie intelligentibus expositio religiosa non deest; subest tamen quo altius referendum putemus hunc sensum, quia addidit:

(Ibid.) *Erunt ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, et duo in tres dividuntur.*

137. Qui sunt enim quinque, cum sex personarum facta videatur subjectio, patris et filii, matris et filix, socrus et nurus? Quamquam eadem mater quæ socrus accipi possit, quæ enim mater est filii, socrus ejus uxoris est; ut juxta litteram quoque numeri non absurda sit ratio, liquidoque clareat fidem vinculis nexam non esse naturæ, quo licet officio **C** pietatis obnoxii, fide tamen liberi sunt.

138. Non incongruum quoque videtur si mystica interpretatione enodemus hunc sensum. Domus una, homo unus est. Unusquisque enim domus aut Dei est, aut diaboli. Itaque domus spiritualis, homo est spiritualis, sicut habemus in epistola Petri: *Et vos tamquam lapides vivi ædificamini domus spiritualis in sacerdotium sanctum (I Pet. ii, 5)*. In hac ergo domo duo in tres, tres in duos dividuntur. Duos legimus frequenter animam et corpus (*Matth. xvii, 19*). Quod si duobus in terra convenerit, effecit utraque unum. Et alibi: *Castigo corpus meum, et servituti redigo (I Cor. ix, 27)*. Aliud est quod servit, aliud cui subicitur.

139. Si duos agnovimus, etiam tres agnoscamus: **D** **1444** quod proclive ex illis duobus est intelligere. Tres enim animæ in corpore affectiones sunt: una rationalis, alia concupiscibilis, ^b tertia impetibilis, hoc est, *λογιστικόν, ὀρεκτικόν, ὄρμητικόν*. Non ergo duo in duos: sed duo in tres, et tres in duos dividuntur; etenim per adventum Christi homo qui erat irratio-

^a Vet. edit. ac pauci mss., in eodem. Mendose. Rom., *enodandam*. Melius. Optime vero mss. plerique, *enodem*, id est, facilem atque expeditam.

^b Amerb., *tertia impenetrabilis*. Aliæ edit., *irritabilis*. Ms. unus, *impassibilis*, alius, *impatibilis*, et hic forte non male. Reliqui tamen magno consensu, *impetibilis*, hoc est, quæ impetit, sive impetu fertur

nabilis rationalis factus est. Ante eramus similes bestiarum quæ rationem nesciunt, eramus carnales, eramus terreni juxta illam sententiam: *Terra es, et in terram ibis (Gen. iii, 19)*. Venit Dei Filius, misit Spiritum suum in corda nostra; facti sumus filii spirituales.

140. Possumus dicere quia in hac domo sunt alii quinque, id est, odor, tactus, gustus, visus, auditus. Ergo si secundum ea quæ audimus aut legimus, separato sensu visus atque auditus, excludamus superfluas corporis voluptates, quæ gustu, tactuque, et odore pariuntur, duos in tres dividimus, eo quod mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris, sed æmulatione virtutis a lenociniis se voluptatis abducatur: et ne fiat omnium una consensio, quæ præcipitet in errorem, sed dividendo se separant desideria cordis, et officia virtutis. Aut si quinque sensus accipimus corporales, vitia jam corporis et peccata se separant. Et fortasse quinque sunt quos fratres suos ille in Evangelio dives luxuriosus appellat (*Luc. xvi, 28*), qui cruciari describitur apud inferos, quibus mandari rogat ut noverint in hoc sæculo delicias abdicandas, ut possint requiem habere post sæculum, studio virtutis.

141. Possunt etiam (*Cf. Aug. lib. ii contra Jul. Pelag., cap. 5*) videri caro atque anima ab odore, tactu, gustuque luxuriæ separata, in una domo se adversus incurstantia vitia dividentes, caro et anima subjicientes se legi Dei, et removens a lege peccati: quorum licet dissensio per prævaricationem primi hominis in naturam se verterit; ut nequaquam sibi paribus ad virtutem studiis convenirent; tamen per crucem Domini Salvatoris tam inimicitias, quam etiam mandatorum lege vacuatis ^c in societatis concordiam congruerunt, posteaquam *Christus e celo pax nostra descendens, fecit utraque unum, et medium parietem macerix solvit, inimicitias in carne sua lege mandatorum in decretis evacuans; ut duos conderet in uno novo homine faciens pacem, et reconciliaret utrosque in uno corpore Deo (Ephes. ii, 14-16)*. Quis est uterque, nisi unus interior, alter exterior? Alter animæ spectat vigorem, alterum refert ad corporis sensum; ^d quamquam in se separabilis affectus conspiratione concordent, cum caro subjecta meliori, salutaribus obedit imperiis: non quod in naturam animæ subtilitate materiæ transfusa demigret, sed quia deliciis abdicatis, ab omni defæcata labe vitiorum, cælestis conversationis tramitem obedientiæ affectione gradiatur: jam non ut antea legi mentis repugnans, sed per legem mentis et spiritum vite liberata a lege peccati; ut animæ caro fiat appendix,

in obstantia.

^c Rom. edit., in societatis concordiam coaluerunt.

^d Omnes edit. cum parte mss., *quamquam inseparabilis*. Magis scite alii, ut in textu; nisi quod unus habet, *quamquam in se parilis; alter in se parit*. Utrumque male.

non jam lena vitiorum, sed æmula quædam et qua- A
si pedissequa virtutis.

1445 142. Et rursus quando anima corporis non
convict illecebris, nec carnalium voluptatum delectatione vincitur, sed mens pura mundique hujus exuta famulatu, sensus corporis in suas illicit et attrahit voluptates; ut audiendi legendique usu incrementa virtutis epuletur, atque ^a interioris succi spiritualibus nescitura famem satletur alimentis. Et enim (Cf. Aug. lib. II cont. Jul. Pelag., c. 5) oratio cibus mentis est, præclaraque alimonia suavitatis, quæ membra non oneret, neque se in naturæ pudenda, sed in ornamenta convertat; cum libidinum volutabrum commutatur in Dei templum, diversoriumque vitiorum sacrarium incipit esse virtutum. Quod utique tunc facit cum caro in naturam regressa, B
vigoris sui agnoscit altricem, atque ausu deposito contumaciæ, moderantis animæ conjugatur arbitrio: qualis fuit cum inhabitanda paradisi secreta suscepit, antequam veneno pestiferi serpentis infecta, sacrilegam famem sciret, divinatorumque memoriam præceptorum animæ sensibus inbærentem, edacitatis studio præteriret.

143. Hinc peccatum manasse proditur, tamquam corpore animaque genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima male sana compatitur. Quæ si appetentiam corporis refrenasset, in ipso ortu extincta esset origo peccati, quam velut virili infusam corporis motu, ^b madefacta anima etiam sui vigore corrupto, alienis gravis operibus parturivit. Etenim ille violentior et fortior sexus quodam valido impetu velut virilis fertur affectus: hæc molliorem quam vehementiorem studet tenere rationem. Ex his itaque diversarum cupiditatum motus adolevit. C

144. Sed ubi in se anima redit, deformis partus pudore conventa, degeneres abjurat hæredes. abdicans motus, exosa peccatum. Caro quoque gravium laborum defenerata sorte, et usura injuriæ miserabilis fatigata, ubi se cupiditatibus suis quas sibi ipsa generavit, tamquam sentibus mundi doluit esse confixam, veterem hominem festinat exuere; ut se sibi auferat, ^c ne improvidam parentem successio peritura destituat. Rursus cupiditatum irrationabilis motus, quasi ejusdem formæ decore fucato, voluptatis lenociniis illectans, eam sibi tamquam in usum societatis adscivit: ita velut quædam corporis atque D
animæ nurus voluptas motui pravæ cupiditatis in-nubuit.

145. Ergo quamdiu mansit in una domo, conspirantibus vitiis, individua inseparabilisque consensio, nulla videbatur esse divisio. Ubi vero Christus ignem

^a Nonnulli mss., interioribus sulcis. Alii etiam pauci, interioris succis, verum tunc pro alimentis, legendum esset, alimenti. Rursus ubi omnes edit, cum mss. aliquot, nec non Aug. Lovan. edit. præferunt, etenim ratio, plures potioresque mss. legunt, etenim oratio. Ubi vero edit. Amerb., Rom., Aug. loco cit. et maxima pars mss. nobiscum habent, diversoriumque vitiorum, Era. et Gill. cum aliquot mss. maluerunt, diversorumque vitiorum: quod si cui placeat subaudiendum erit, volutabrum supra expressum.

PATROL. XV.

quo ^d delicta carnis exureret, vel gladium qui significat exertæ aciem potestatis, quo spiritus medullarumque secreta penetrantur, nisi in terras; tunc caro atque anima regenerationis innovata mysteriis, oblita quod erat, incipit esse quod non erat: ac sic veteris vitii, quamvis sibi ante dilecti, societatem secernit, et quasi prodigæ copulam posteritatis eliminat; ut dividantur parentes in filios, dum intemperans motus temperantia corporis abdicatur, et anima **1446** declinat consortium culpæ, nec extrariæ illi et foris sumptæ locus remanet voluptati.

146. Filii quoque in parentes dividuntur, dum renovati hominis censuram senilem vitia vetusta declinant, pietatisque normam voluptas adolescentior, tamquam sericæ domus refugit disciplinam. Non incongruum quoque est si putemus quod et isti ideo se dividant, ut meliores fiant parentibus; maxime cum in posterioribus dixerit: *Si quis venit ad me, et non odit patrem aut matrem, aut filios, et fratres, et sorores, etiam et animam suam, non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 26). Et ideo secundum simplicem intelligendi formam, gentilibus parentibus qui Christum sequitur illius antefertur; religio enim præstat pietatis officiis.

147. Illud quoque secundum altiore interpretacionem, quia de carne peccatum nascitur, et velut in utero carnis operatur, de quo ait Apostolus: *Si autem quod nolo hoc ago, jam non ego illud operor: sed quod habitat in me peccatum* (Rom. vii, 20). Cum pro vita mundi hujus effusus Domini sanguis aboleverit vitia, in gratiam ex offensione convertitur: *Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia* (Rom. v, 20); fitque ut ex peccato orta pœnitentia ad conversionem propositi, et ad cupiditatem gratiæ spiritualis impellat. Itaque quod erat mihi ad mortem, hoc erit in salutem. Ergo peccatum irriguo fontis ablutum, ab ea unde generatum est carne secernitur: et dum unusquisque cupit redimere delictum, fit ex serie culpæ studium disciplinæ.

148. Concupiscentia quoque rerum malarum, et quidam motus fervidior cupiditatis Dei verbo in appetitum transfunditur diviniæ charitatis et amoris, atque in eadem natura fit varia disciplina, multoque meliorem quam antea voluptatem sibi mysterio: um coelestium ille corporis atque animæ appetitus acquirit. Alitur enim animus cognitione rerum, et compta futurorum repromissione sublimior, animæ opera vetusta fastidit: *Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim illi est* (I Cor. ii, 14): spiritualis autem dijudicat omnia; ipse autem a nemine dijudicatur.

^b Omnes edit. ac pauci mss., male facta anima. . . . Etenim ille valentior. Mss. autem magno numero, ut in textu.

^c Mss. aliquot, ne invidia (quidam, invidia et improvida) parentem (duo, parentum) successio peritura destituat; duo, destruat; totidem, destruat. Commodius alii, et edit. ut nos in corpore.

^d Ita mss. aliquot melioris notæ. Ceteri ac edit., delicta cordis.

(Vers. 58, 59.) *Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, in via da operam liberari ab illo; ne forte condemnet te apud judicem, et iudex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam novissimum quadrantem reddas.*

149. Hoc etiam Matthæus posuit (Matth. v, 25) : sed ille specialiter, iste generaliter : ille enim de reconcilianda pace dissidentium fratrum putavit : hic de penitentia, et omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit adversarius, qui magistratus, qui iudex, quive exactor, quemve putemus esse quadrantem, quem nisi quis exsolverit, mittatur in carcerem.

150. Et juxta Matthæum quidem adversarius est, eum quo minime tibi in hac vita convenisse videatur, **B** qui apud judicem futurum vivorum **1447** atque mortuorum manentis simultatis te crimine persequatur : juxta Lucam autem est adversarius noster ille præcipue, qui serit illecebras delictorum ; ut habeat in supplicio participes, quos habuit in errore consortes : atque ideo socios quærit ad culpam ; ut obnoxios prodatur ad pœnam. Quem nobis cavendum Petrus apostolus monet dicens : *Adversarius vester diabolus tamquam leo rapiens et rugiens quærit quem devoret* (1 Petr. v, 8).

151. Est et adversarius noster juxta Matthæum omnis virtutis usus, et apostolicus et propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, et durioris vitæ documenta constringit : cui consentire nos convenit, ut eum operibus æmulemur ; ne aliqua **C** nostri contumacia ab eo describisse prodamur. Juxta Lucam autem nemo nobis magis adversarius quam noster est lapsus, qui nos vitæ nostræ accusat indicis : non quod accusationis ullius iudex futurus quærat officium, sed quod apud omnium cognitorem noster nos actus accusat, dum ab usu virtutis, apostolicisque præceptis invenitur alienus.

152. Itaque adversarius nobis omnis vitiorum usus, adversaria nobis libido, adversaria avaritia, adversaria omnis improbitas, adversaria omnis iniqua cogitatio : denique mala est conscientia, quæ nos et hic efficit, et in futurum accuset et prodet, sicut testatur. Apostolus dicens : *Testimonium reddente illis conscientia illorum, et invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus* (Rom. ii, 15). Quod si **D** conscientia unumquemque prodit, quanto magis gestorum nostrorum opus ante Deum præsto est, quod expressum in nostro corpore ultimo tempore recensetur, et secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur ! Demus igitur operam, ut dum in hoc sumus vitæ carriculo constituti, tamquam a malo adversario, ita ab improbo liberemur actu ;

^a Mss. nannulli, et in opprobrium operis pœna mandatur.

^b Rom. edil. sola, ad minimum usque. Porro quod infra de quadrantaria permutatione subjicitur, etsi nonnihil obscuritatis præ se ferat, nihil tamen aliud significat, nisi commutationem quamdam vi-

ne dum imus cum adversario ad magistratum, in via nostrum condemnet errorem.

153. Ideo et Matthæus ait : *Esto consentiens adversario tuo dum es cum illo in via* (Matth. v, 25) : εὐνοίῳν autem Græcus dixit, hoc est benevolens ; si enim dum sumus in hac vita, exsolvamur nos a vinculis diaboli, nec ille propter nos dampnabitur, et nos a vinculis ejuserimus alieni. Unde et pro Assyrio psalmus inscribitur septuagesimus quintus. Bene ergo consulis adversario, et pro illi Assyrio, hoc est vano, bene facis, si ejus laqueis exutus præstes hanc benevolentiam ; ut et pœnam tui lapsus et mortis evadat. Quod si vinculis ejus inhæreas, tradet te tamquam reum magistratui, idem accusator et proditor.

154. Quis est magistratus, nisi penes quem omnis potestas est, et qui pleni et perfecti temporis sublimem sibi vindicat dignitatem ? Ad quem honorum operum fretus conscientia, non timens adversarium sanctus Propheta festinat dicens : *Sitivit anima mea ad Dominum vivum : quando veniam, et apparebo ante faciem Dei* (Psal. xli, 5) ? Hic enim magistratus tradet reum judici, ei scilicet cui vivorum et mortuorum tribuit potestatem : et tribuit per naturam, non per gratiam ; non enim **1448** quam non habebat accepit, sed quam ex substantia Patris cum generaretur, assumpsit. Hunc magistratum tibi et judicem monstrat, qui monstravit accusatorem, et ostendit quando sit revelandus : *In die, inquit, qua judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. ii, 16). Hic igitur est iudex Jesus Christus, per quem occulta redarguntur, ^a et improbi operis pœna mandatur.

155. Vis scire Christum esse judicem qui exactori tradit, et in carcerem mittit ? Ipsum interroga, immo ipsum lege in Evangelio dicentem : *Tollite et mittite illum in tenebras exteriores* (Matth. xxii, 15). Exactores quoque suos ipse monstravit alio loco ubi dicit : *Sic erit in consummatione sæculi, exhibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis : ibi erit fletus et stridor dentium* (Matth. xiii, 49 et 50).

156. Superest nunc ut intelligamus quid sibi velit figura quadrantis. Et videtur usualis rei expressum nomine intellectus spiritualis arcannum. Nam sicut qui pecunias solvunt, debitum reddunt, nec prius evocatur fenoris nomen, quam totius sortis ^b ad nummum usque quocumque solutionis genere quantitas universa solvatur : sic compensatione charitatis actuumque reliquorum, vel satisfactione quacumque, peccati pœna dissolvitur.

157. Non otiosum etiam, quia non æra (sicut alibi, Luc. xxi, 2) duo, non assem (Matth. x, 29), non denarium (Matth. xx, 2), sed quadrantem hoc

deri, dum qui pecuniam solvit, libertatem a carcere et vinculis aliisve pœnis quibus obnoxius erat, accipit. At significatione non nihil diversa Cic. Orat. pro M. Cælio, quadrantariam permutationem vocat eam qua Clodia, accepto quadrante, corporis sui copiam balneari faciebat.

posuit loco; quadrantaria enim permutatio velut A quædam est compensatio, cum aliud redditur, et aliud significatur solutum: ita et hic aut pretio charitatis redimitur injuria, aut injuriæ æstimatione pœna laxatur.

158. Quadrantem autem in balneis dari solere reminiscimur, cujus oblatione ut illic unusquisque lavandi accipit facultatem, ita hic accipit eluendi; quia uniuscujusque peccatum supra scriptæ genere conditionis eluitur; cum tamdiu exercetur noxius pœnis, ut commissi supplicia erroris expendat.

159. (Cap. XIII.—Vers. 4.) De Galilæis autem illis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quædam videtur eos tangens, qui coactu diabolico, non pure offerunt sacrificium: quorum oratio in peccatum, sicut de Juda scriptum est B (Psal. cviii, 7) proditore, qui proditorem sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat.

(Vers. 6.) *Arborem fici quidam habuit plantatam in vinea sua.*

160. Quid sibi vult quod in Evangelio suo Dominus fici parabolam frequenter inducit (Matth. xxi, 19, et Marc. xi, 13)? Habes enim alibi, quod jussu Domini, viriditas omnis hujus ligni frondentis auerit: unde intelligis omnium creatorem, qui potest imperare naturis, ut vel arescant subito, vel virescant. Alibi ex teneritudine arboris hujus et foliis commemorat conjici solere æstatis adventum (Matth. xxiv, 32), utroque significans et Judaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam, velut florem in adventu Domini decidisse; quia operibus infructuosa durabat: C 1449 et judicii diem velut æstatis adventum, quo adulti fructus terrarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesiæ, in quam Judæi quoque credituri sunt, a metiendum.

161. Hic ergo altioris sensus aliquod etiam quæramus arcanum (Esai. v, 5).^b Ficus in vinea est: erat autem vinea Domini Sabaoth, quam dedit in rapinam gentium. Itaque qui vineam suam diripi fecit, hic etiam ficum jussit excidi. Apta autem synagogæ arboris istius comparatio est; quia sicut ista arbor foliis redundans fluentibus spem possessoris sui cassa speratorum proventuum expectatione destituit: ita etiam in Synagoga dum doctores ejus operibus infecundis, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra Legis exuberat, spes autem D falsi exspectata proventus, populi vota credentis illudit.

162. Est etiam in natura arboris, quo magis credas Synagogæ speciem comparatione hujus expressam; etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum cæterarum consuetudinem naturæ hujus invenies. Namque aliæ florem ferunt, antequam fructum, pomaque ventura prænuntio sui flore designant;

^a Scripti eod. bene multi, *metuendum*. Haud ita male.

^b Sic omnes edit. cum parte mss. Atamen octo cod. non infimæ notæ præferunt: *Ficus inventa est*.

^c Quidam mss., *excussa fructuum vice floris*, etc.

hæc sola ab initio germinat poma pro floribus: in aliis flos decuitur, et poma nascuntur; in hac poma decidunt, ut poma succedant. Ergo priora illa e cassa fructuum, vice floris emergunt: ita præcoqua quodam nascendi usu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ servare non possunt. Etenim quæ se medio trudere de cortice gemma consuevit, ea minutissima quæque hujus generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis canticorum: *Ficus producit grossos suos* (Cant. ii, 13). Itaque cæteris albetibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere; ideo fortasse quod nullus istis maturior sit usus in pomis. Nam succedentibus aliis, hæc quasi degenerantia respuuntur, et arenti infirma radice, renovatis quibus sit succus utilior, d exuruntur. Manent tamen aliqua perrara, ne decidunt, quibus hic proventus arriserit; ut de medio duarum virgarum claviculo brevi erumpente promergant, quo geminis tecta præsiis tamquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inoleant. Ea clementioris auræ provocata temperie, et prolixioribus adultiora temporibus, ubi silvestrem animi succi prioris exuerint, specie cæteris et maturitatis gratia præferuntur.

163. Specta nunc cultus et animos Judæorum, qui quasi primi fructus male feracis Synagogæ, grossi labentis similitudine corrueunt; e ut mansura supra ævum nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagogæ populus quasi radice operum infirmus arentium, ubertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus; ut quasi ex iisdem claviculis arboris fructuosæ de pinguedine religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse desiit; ut esse inciperet qui non erat. Primi tamen ex Israel quos naturæ validioris ramus extulerat, sub umbra Legis et crucis, in utriusque sinu sueco gemine colorati, 1450 grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum cæteris præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. xix, 28).

164. Nec illud alienum quod Adam atque Eva, primi illi nostri ut generis ita erroris parentes, qui hujus arboris texere se foliis (Gen. iii, 7), paradisi exsules esse meruerunt: cum Domini deambulantis præsentiam transgressionis suæ conscii declinarent; ut significarent futurum quod ultimis temporibus populus Judæorum sub Domini Salvatoris adventu, qui eos vocaturus advenit, exutum se virtutibus per diaboli tentamenta cognoscens, et intactâ conscientie probra formidans, a religione devius, prævaricatione confusus, esset a Domino recessurus, verborum fluentium velut foliorum velaminibus adopertus pudenda gestorum.

^d Mss. multi bonique, *exuuntur*. Minime male.

^e Ita cunctæ edit. ac mss. non pauci. Alii tamen plures et potiores, *ut mansura supra eum*. Non incommode; si relativum ad vocem, *grossi*, referas.

165. Ergo illi qui folia de ficulnea, non poma carperunt, eliminati sunt a Dei regno; erant enim in animam viventem. Venit secundus Adam, et jam non folia, sed poma quærebat; erat enim in spiritum vivificantem. In spiritu autem fructus virtutis acquiritur, Dominus adoratur (1 Cor. xv, 45). Quærebat autem Dominus non quia fructum ficulneæ deesse nesciret, sed ut ostenderet in figura, quia fructum Synagoga jam habere deberet. Denique ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui per triennium venit; sic enim habes:

(Vers. 7.) *Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Succide ergo illam; ut quid etiam terram occupat?*

166. Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam, hoc est, venit in signaculo, venit in Lege, venit in corpore. Adventum ejus ex beneficiis recognoscimus. Alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi justificatio est: circumcisio purificavit, sanctificavit Lex, justificavit gratia. Unus in omnibus, et in uno omnia. Nemo enim mundari potest, nisi qui metuit Dominum; nemo Legem meretur accipere, nisi purificatus a culpa; nemo accedit ad gratiam, nisi noverit Legem. Ergo populus Judæorum neque purificari potuit; quia circumcisionem non animi, sed corporis habuit, neque sanctificari; quia virtutem Legis ignoravit, qui carnalia magis quam spiritualia sequebatur (*Lex autem (Rom. vii, 14) spiritualis est*), neque justificari; quia delictorum suorum poenitentiam non gerebat, et ideo gratiam nesciebat.

167. Merito ergo nullus in Synagoga fructus inventus est: et ideo jubetur excidi. Sed bonus cultor, et fortasse ille in quo Ecclesiæ fundamentum est, præsciens alterum ad gentes, se autem ad eos qui ex circumcissione sunt, esse mittendum; religiose ne excidatur intervenit, fretus vocatione sua etiam populum Judæorum a per Ecclesiam posse salvari. Ideoque dicit:

(Vers. 8.) *Remitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam cophinum stercoris.*

168. Quam cito duritiam Judæorum superbiamque **1451** causis esse sterilitatis agnovit! Itaque novit excolere, qui novit vitia reprehendere. Pollicetur dura cordis eorum apostolicis lignis esse fodienda; ut longo incultu situm mentis obductum sermo bis acutus invertat, et corde proscisso, excitet sensum aërio spiramine jam vigentem; ne radicem sapientiæ terrarum acervus obruat et abscondat. Cophinum quoque stercoris dicit esse mittendum. Magna profecto vis stercoris, quæ tanta est, ut de infecundis secunda, de arentibus virentia, de sterilibus faciat fructuosa. In quo sedit Job cum tentaretur, et vinci nequirit (*Job. ii, 8*). Et Paulus æstimat ut stercora, ut Christum lucrifaciat (*Philip. iii, 8*). Denique cum ante Job plurima perdidisset, posteaquam sedit in stercore, non habuit quod ei diabolus posset auferre. Bona ergo terra quæ foditur, bonum

* Rom. edit., in *Ecclesia posse salvari*.

A stercus quod mittitur. Denique *Dominus de terra suscitavit inopem, et de stercore erigit pauperem (Psal. cxii, 7)*.

169. Itaque per intellectus exercitium spiritualis et humilitatis affectum etiam Judæos in Evangelium Christi cultor ille bonus fore æstimat fructuosos. Meminerat enim quia per Aggæum Dominus locutus est, quoniam quarto et vicesimo noni mensis, a die quo fundatum est templum Domini omnipotentis, vineam, inquit, et ficus, et malograna, et lingua oliivæ, quæ non afferent fructum, ex hac die benedicam (*Agg. ii, 20*): quo revelatur sub ipsum anni vergentis occasum, hoc est, sæculi jam senescentis occiduo, sanctum Dei templum, quod est Ecclesia, esse condendum, cujus gratia per sanctificationem lavacri Judæorum nationumque populi fructum suorum possint habere meritum.

170. Ergo per naturam arboris, Synagogæ species indicatur, secundis proventibus fructuosa; nos enim ex patrum semine. Meritoque Judæi grossis labentibus comparantur, quod incrassato corde, et prædura cervice ad perennitatem sui pervenire non possunt. Qui si moriantur, et quasi decidant huic mundo, ut in interiorem hominem per lavacri gratiam renascantur, erunt utique fructuosi. Perfidia autem hominum pertinacium Synagoga inutilem fecit; et ideo quasi sterilis jubetur excidi.

171. Quod de Judæis dictum, omnibus cavendum arbitror, et nobis maxime; ne secundum Ecclesiæ locum vacui meritis occupemus: qui quasi malograna benedicti, fructus ferre debemus internos, fructus pudoris, fructus conjunctionis, fructus mutæ charitatis et amoris, sub uno utero Ecclesiæ matris inclusi; ne aura noccat, ne grandæo decutiat, ne æstus cupiditatis exurat, ne humoris imber elidat.

172. Nonnulli tamen sicut istarum per allegoriam non Synagogæ, sed malitiæ improbitatisque figuram putant; hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eligunt. Id autem cavere se dicunt, quia Dominus dixit ad sicut: *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum (Matth. xxi, 19)*; cum utique plurimos ex Judæis credidisset, et credituros esse noverimus. Sed qui credit, non Synagogæ jam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex Synagoga **1452** nascitur, qui renascitur in Ecclesia: *Sicut enim sunt qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent (I Joan. ii, 19)*: sic de iis qui ex Judæis credunt, dicimus quia si ex Synagoga essent, in Synagoga manerent: sed propterea exierunt de Synagoga, ut ex Synagoga non fuisset credantur. Deinde pro malitia interveniret aliquis, et diceret excolendam ut fructum afferret; cum ideo venerit Dominus, ut semina improbitatis aboleret (*I Joan. iii, 5*).

(Vers. 10, 11.) *Erat autem docens in Synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata.*

173. Quam cito quod de Synagoga diceret indicavit (*Matth. xv, 23*)! Ad ipsam utique arborem venisse se monstrat, qui in eadem predicabat. Denique in muliere infirma quasi Ecclesiae figura succedit, quae cum mensuram Legis et resurrectionis impleverit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationem nostrae infirmitatis sentire non poterit. Nec aliter curari potuisset haec mulier, nisi quia Legem implevit et gratiam: Legem in praecipitis, in lavacro gratiam, per quam mortui saeculo resurgimus Christo; nam in decem verbis, Legis perfectio est: in octavo numero, resurrectionis est plenitudo. Opus ergo sabbati signum futuri est, quod unusquisque Lege perfunctus et gratia, per misericordiam Christi corporeae fragilitatis molestiis exueatur. Et ideo in signo ante per Moysen praemissa est sanctificatio (*Exod. xix, 10*); ut esset exercitium futurae sanctificationis, et observantiae spiritualis, a saecularibus operibus abstinendo. Denique et Deus^a ab operibus mundi quievit (*Gen. ii, 2*), sed non ab operibus, cuius sempiterna et jugis operatio est; sicut Filius ait: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. v, 17*); ut ad similitudinem Dei saecularia nostra opera, non religiosa cessarent.

174. (Vers. 14.) Illoc autem non intelligens archisynagogus, prohibebat quinquam curari sabbato, cum sabbatum futurarum typus sit feriarum. Et ideo non operis boni, sed mali feriae sunt; eoque praescriptum sit ut nullam ferentes sarcinam delictorum, nec honorum jejuni operum sabbata post mortem futura celebremus. Unde Dominus spiritaliter videtur respondere, cum dicit:

(Vers. 15.) *Hypocritae, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum aut asinum, et ducit adquare?*

175. Cur non aliud animal indicavit, nisi ut ostenderet, adversantibus licet Synagogae principibus, futurum tamen ut Judaicus et gentilis populus sitim corporis, aestusque mundi istius Dominici fontis ubertate deponat? *Agnovit enim bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui* (*Isai. i, 3*). Itaque ille populus qui antea feni vilis quod priusquam evellatur aresevit, alimonia pascebatur, panem illum qui e caelo descendit accepit. Et ideo per vocationem duorum populorum Ecclesiam dicit salvam futuram, quae tempore Legis impleto, et Dominicae resurrectionis aetate, tempus suae absolutionis acceperat. Quam clemens ergo **1453** Dominus, quam pius in utroque, cum aut miseretur, aut vindicat! In Synagoga

^a Rom. edit. sola, *ab operibus mundi quievit, sed non ab operibus sanctis*. Nonnulli mss., *non ex operibus mundi quievit: sed ab operibus mundi quievit*. Alii magno numero cum ant. edit. ut in textu. Et sane ea vera lectio est: nihil enim aliud vult Ambrosius, quam Deum quidem ab operibus mundi quievisse, non vero simpliciter ab omnibus operibus, cum ejus aeterna sit operatio.

^b Omnes edit. ac mss. aliquot, *ut insimulatio Judaeorum actu*, etc. Sed alii plures et probatiores nobiscum faciunt, excepto quod in quibusdam legitur per divisionem, in *insimulatio*.

A typo arborem excidi jubet, in typo Ecclesiae feminam salvat. Quam dulcis parabola! facilis autem solutio. Vinculum vinculo comparat; ^b ut insimulatio Judaeorum actus ipsorum redarguatur. Nam cum ipsi animalibus sabbato solvant vincula, reprehendunt Dominum, qui homines a peccatorum vinculis liberavit.

(Vers. 18, 19.) *Cui simile est regnum Dei, et cui simile illud aestimabo? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit: et facta est arbor, et volucres caeli requieverunt in ramis ejus.*

176. Docet nos praesens lectio naturam comparisonum spectandam esse, non speciem. Itaque videamus cur sublime regnum caelorum grano sinapis comparetur: nam memini etiam alio loco granum sinapis lectum, ubi fidei confertur, dicente Domino: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceitis huic monti: Tollere, et jactare in mare* (*Matth. xvii, 19 et 21*). Nec exigua haec, sed magna est fides, quae monti possit ut se transferat, imperare; neque enim mediocrem fidem Dominus exigit ab apostolis, quibus adversus altitudinem extolentem se nequitiarum spiritalis scit esse certandum. Vis scire magnam fidem requiri? Lege in Apostolo: *Et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam* (*I Cor. xiii, 2*).

177. Ergo si regnum caelorum sicut granum sinapis, et fides sicut granum sinapis: fides utique regnum caelorum est, et regnum caelorum est fides. Itaque qui fidem habet, habet regnum caelorum. Et regnum Dei intra nos, et fides intra nos est; legimus enim: *Regnum Dei intra vos est* (*Luc. xvii, 21*). Et alibi: *Habete fidem in vobis ipsis* (*Matth. xvi, 19*). Denique sanctus Petrus qui omnem habuit fidem, regni caelorum claves ut et aliis reseraret, accepit.

178. Nunc ex natura sinapis, quae virtus comparisonis sit aestimemus. Granum ejus certe res est vilis et simplex: si teri coeperit, vim suam fundit. Etiam fides primo simplex videtur: sed si teratur adversis, gratiam suae virtutis effundit; ut alios quoque qui vel audiant, vel legunt, odore sui compleat. Granum sinapis martyres nostri sunt Felix, Nabor, et Victor^c: habebant odorem fidei, sed latebat. Venit persecutio, arma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam sui sparsere martyrii, ut iure dicatur: *In omnem terram exivit sonus eorum* (*Psal. xviii, 5*).

179. Sed alias teritur fides, alias premitur, alias seminatur. Ipse Dominus granum est sinapis. Erat integer ab injuria: sed eum velut granum sinapis

^c Ita mss. fere ad unum. Omnes tamen edit. subiungunt, *Cervasius, et Protasius, et Nazarius*. Quorum edit. si standum esset auctoritati, nostra de hujus operis aetate sententia invicta contra Baronii illud anno 376 tribuentis opinionem astrueretur; nam eo anno ne nomina quidem horum sanctorum cognita erant. Verum ingens suspicio est horum trium nomina tribus prioribus a quopiam casu propter in us. aliquo recentioris aevi addita esse, quod Mediolani, qua in urbe illi omnes passi sunt, praecipuo in honore haberentur, et reperiantur in Ambrosii scriptis celebrati.

qui non attriverat populus, nesciebat. Teri maluit, ut diceremus: *Christi enim bonus odor sumus Deo* (II Cor. ii, 15). Comprimi maluit; unde et Petrus dixit: *Compriment te turbæ* (Luc. viii, 45). Seminari maluit velut granum quod acceptum homo misit in hortum suum; in orto enim Christus et captus et sepultus: in orto crevit, ubi etiam resurrexit, et factus est arbor, sicut scriptum est: *Sicut arbor mali* **1454** *inter ligna silvæ: ita frater meus inter medium filiorum* (Cant. ii, 3).

180. Ergo et tu semina in horto tuo Christum. Hortus utique locus plenus est florum et fructuum diversorum, in quo gratia tui operis effloreat, et multiplex odor varix virtutis exhalet. Ibi ergo sit Christus, ubi fructus est. Semina Dominum Jesum. Granum est cum comprehenditur, arbor est cum resurgit, arbor mundum obumbrans. Granum est cum sepelitur in terra, arbor est cum elevatur ad cælum.

181. Præme etiam cum Christo, et semina fidem. Premitur fides, cum crucifixum credimus Christum. Pressit fidem Paulus, cum diceret: *Et ego veniens ad vos, fratres, veni non cum eminentia sermonis aut sapientix, prædicans vobis mysterium Dei; neque enim iudicavi me scire quid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum* (I Cor. i, 1 et 2). Et quia docuit premere fidem, docuit et levare, dicens: *Nunc enim crucifixum jam non novimus Christum* (II Cor. v, 16). Seminamus autem fidem, cum ex Evangelio et apostolicis ac propheticis lectionibus credimus in Domini passionem. Seminamus ergo fidem, cum eam velut molito et subacto solo Domini carnis operimus; ut quasi vapore et compressu sacri corporis fides se ipsa disseminet. Qui enim crediderit factum hominem Dei Filium, credit mortuum esse pro nobis, credit resurrexisse pro nobis, credit ascendisse pro nobis. Sentino ergo fidei, cum sepulturam ejus intersero.

182. Vis scire granum Christum, et seminatum Christum? *Nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum afferet* (Joan. xii, 24). Ergo non erravimus, quia diximus quod ipse jam dixerat. Est autem et granum tritici; quia confirmat cor hominis: et granum sinapis; quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia utrumque conveniat; videtur tamen granum tritici, cum de ejus resurrectione tractatur: panis enim Dei est, qui de cælo descendit (Joan. vi, 33); eo quod Verbum Dei, et resurrectionis exemplum mentes aliat, spem acuat, firmet affectum: granum autem sinapis; eo quod amarior et acrior sermo sit de Domini passione: amarior ad flendum, acrior ad continendum. Itaque cum audimus et legimus jejunasse Dominum (Matth. iv, 2), sitisse Dominum (Joan. iv, 7), lacrymasse Dominum (Joan. xi, 35), vapulasse Dominum, dicentem quoque eum

A sub tempore passionis: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem* (Matth. xxvi, 41); velut succo amarioris sermonis increpiti, ^a dulciores justo voluptatum suavitates corporalium temperamus. Ergo qui seminavit granum sinapis, seminavit regnum cælorum.

183. Ne despicias hoc granum sinapis: *Minimum quidem est omnibus seminibus, fit autem cum creverit, majus omnibus oleribus* (Matth. xiii, 32). Si granum sinapis Christus, quemadmodum Christus aut minimus est, aut crescit? Verum non per naturam, ^b sed per speciem rursus excrevit. Vis scire minimum? *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem* (Esai. xlii, 2). Disce maximum: *Speciosus forma præ filiis hominum* (Psal. xlii, 3). Etenim ille qui non habebat speciem neque decorem, excellentior factus est angelis, ultra omnem gloriam prophetarum, quos infirmus Israel velut olera manducaverat; panem enim quo corda firmantur, alterum refutaverat, alterum non acceperat.

184. Semen autem Christus, quia semen Abraham: *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, tanquam in multis, sed sicut in uno: Et semini tuo, quod est Christus* (Galat. iii, 16). Nec solum semen est Christus, sed etiam minimum omnibus seminibus; quia non venit in regno, non in divitiis, non in istius mundi sapientia. Subito autem velut arbor sublimem suæ verticem potestatis effudit, ut dicamus: *Sub umbra ejus concupivi, et sedi* (Cant. ii, 3). Et frequenter simul, ut arbitror, videbatur et arbor, et granum. Granum est cum dicitur: *Nonne hic est filius Joseph fabri* (Matth. xiii, 55)? Sed inter hæc verba crevit subito, testantibus Judæis, quia quasi latæ arboris ramos non poterant comprehendere, dicentes: *Unde huic ista sapientia* (Ibid., 56).

185. Granum igitur est figura, arbor est sapientia: in cujus frondentibus ramis ille nycticorax in domicilio, ille passer singularis in ædificio (Psal. ci, 7 et 8), ille raptus in paradiso, in aerem rapiendum et nubes, tuta jam sede requiescat (II Cor. xii, 4, et I Thess. iv, 16). Requiescunt etiam potestates et angeli cælorum, et quicumque spiritualibus factis evolare meruerunt. Requievit sanctus Joannes, cum recumberet super pectus Jesu; immo et ipse ejus arboris succo velut ramus extenditur. Ramus est Petrus, ramus est Paulus posteriora obliviscens, et ea que sunt priora appetens.

186. In quorum sinus, et quosdam disputationum recessus, qui eramus longe, nos scilicet ex nationibus congregati, quos diu ^c per inane mundi procella et turbo nequitix spiritualis agitabat, assumptis virtutum remigiis advolamus; ut nos umbra sanctorum ab istius mundi ardore defendat, certæ stationis jam securitate vernantes: eo quod anima nostra gravibus ante, sicut illa mulier, inclinata pec-

^a Mss. aliquot, *dulciore musto voluptatum suavitatem*, etc.

^b Vet. edit. vocibus, *sed per speciem*, addunt, *nostram*: Rom. *assumptam*. Sed neutrum agnoscunt mss.

^c Edit. omnes et mss. nonnulli, *per mare mundi*. Alii frequentiores, *per inane mundi*: quod aptius coheret cum sequentibus. Quidam tamen legunt, *per inanem mundi procellam turbo*, etc.

catis, ut passer erepta de laqueo venantium in ramos Domini montesque migravit. Itaque ante superfluis observationibus vani, et inani levitate volitantes, nunc jam per fidem Christi soluti manus, et liberi a vinculis sabbatorum, bonis operibus intendimus : et in ipsis epulis libertatem habemus, intemperantiam excludimus; ne liberi a Lege, cupiditatibus serviamus : Lex enim ligavit sibi, ut absolveret cupiditatibus: Gratia quæ minorem abstulit servitutem, multo graviora præcepit. *Omnia nobis licent, sed non omnia expediunt* (I Cor. x, 22); grave est enim potestate uti, ut sub potestatem recidas. Desiste esse sub Lege, ut virtute supra Legem sis.

(Vers. 21.) *Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farina, donec fermentatum est totum.*

187. Hæc ^a de requirendis quæstionibus comparatio tantum ambiguitatis offundit, ut diversas **1456** habeat sententias plurimorum. Opportune itaque granum tritici supra diximus Christum, quia suberat nobis spiritale fermentum, eoque plerique fermentum Christum putant, quod virtutem attollat acceptam. Et quia fermentum ex farina, ut non specie generi suo præstat : Christus quoque ex patribus, æqualis corpore, sed divinitate incomparabilis præeninebat. Igitur sancta Ecclesia quæ typo mulieris istius Evangelicæ figuratur, cujus farina nos sumus, Dominum Jesum in interioribus nostræ mentis abscondat, donec animi nostri secreta penetralia calor sapientiæ cœlestis obducatur.

188. Et quia in Matthæo legimus tribus mensuris absconditum esse fermentum (*Matth. xvi, 33*), congruere visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in Lege, adoptum in Prophetis, Evangelicis prædicationibus adimpletum; ut perfectam fidem nobis acquirat ex omnibus, et scriptorum collatione formatus in nobis, qui sumus corpus ipsius, omnia et in omnibus impleatur; ipse enim erat Verbum Dei, atque mysterium quod absconditum est a sæculis et a generationibus : quo nihil potest ad expressionem perennitatis ejus attestatius dici (*Coloss. 1, 26*). Erat enim profecto, ut absconditus sacrilegis, manifestatus in sanctis, prædestinatus ante sæcula, servaretur ad gloriam. Hæc est autem gloria, ut possimus, fratres, investigare mysterium absconditum a sæculis in Deo. Quod in Deo, utique et ex Deo; neque enim Deus alienæ capax potest esse naturæ. ^D

189. Nec sum dubius animi, quod aliqui de hoc mundo dictum putent, donec fermentetur in Lege, Prophetis, Evangelio; ut Dominum omnis lingua fateatur. Itaque discutiamus omnia, et diligentius requiramus. Nemo invenit nisi qui ante quæsierit.

^a Rom. edit. sola, de requirendis comparationibus quæstio.

^b Omnes edit., corpus atque anima per gratiam spiritalem, et accipit, etc. E contrario omnes mss.,... et ipsa gratia spiritalis accipit, etc. Melius; hic enim idem est, gratia spiritalis ac ipse spiritus : quemadmodum virtutis gratia, vel, decus, sæpe non aliud sonat, quam ipsa virtus. Alioquin hic omitteretur sanctificatio spiritus, qui supra ac deinceps semper

^A *Ædificemus turrim, computemus sumptus Scripturarum, conferamus impensas; ne quis etiam de nostrum aliquo dicat : Hic voluit ædificare, et non potuit consummare* (*Luc. xiv, 30*). Qui ædificat domum, bonum debet jacere fundamentum. Bonum fundamentum est fides, bonum fundamentum apostolorum et prophetarum (*Ephes. ii, 20*); duobus enim Testamentis fides nostra consurgit : nec injuriam facit qui parem dixerit in utroque perfectamque fidei esse mensuram, cum ipse dicat Dominus : *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi* (*Joan. v, 46*); quia et in Moyse Dominus est locutus. Bene ergo in utroque perfecta mensura quia perfectus in utroque: et fides utriusque una; quia unus est virtutis et sensus oraculum atque responsum.

190. Me tamen sequi juvat quod ipse Dominus ^B docuit fermentum Ecclesiæ spiritalem esse doctrinam; nam cum scriptum sit : *Cavete a fermento Phariseorum* (*Matth. xvi, 6*); et cum Apostolus dixerit : *Non in fermento nequitie et malitie* (I Cor. v, 8), ostenditur quia doctrina fermentum est. Sed aliud est fermentum zizaniæ, aliud fermentum tritici. Unde et bonis auctoribus acquiescimus, ut dicamus quia Ecclesia renatum hominem qui est in corpore et anima et spiritu, fermento sanctificat spirituali. Sanctificatur enim ^b corpus atque anima, et ipsa **1457** gratia spiritalis accipit sanctificationis augmentum; cum per Ecclesiæ velut quoddam fermentantis officium, Scripturarumque doctrinam, quæ velut cœlestium collatione sermonum et ubertate concresecit, infusus toti homini atque permixtus usus ^C inoleverit, ut fiant unum etiam ^c ipsa fermentum. Quod utique tunc fit, cum sibi tria hæc pari quadam cupiditatum lance consentiunt, et æqualis aspirat ^d concordia voluptatum.

191. Hoc igitur Ecclesiæ opus non tumultuarium, nec fortuitum, sed diuturna meditatione collatum; ut hæc tria unum sint, integra a lege peccati. Cujus sententiæ assertorem habemus Apostolum dicentem : *Ipse autem Dominus sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus, et anima, et corpus sine querela in die Domini nostri Jesu Christi servetur* (I Thess. v, 23). Quod per sæcularia quidem tentamenta non provenit, nisi fermentum illud cui comparatur regnum cœlorum, mulier illa Evangelica abscondat in farinæ mensuris tribus, donec fermentetur totum (*Matth. xiii, 33*); tres enim mensuræ sunt, ut dixi, carnis, animæ, et spiritus, ^e sed spiritus quo vivimus omnes in hoc corpore siti : hoc verius quando carnis lascivia non redundat, et anima corporalibus non incurvatur erroribus, ac mensura vivendi in toto homine inoffensa servatur. Sed quia mensurarum æqualitas

cum anima et corpore numeratur.

^c Nonnulli mss., ipsa per fermentum.

^d Edit., concordia voluntatum. Haud male; melius tamen mss. fere ad unum, concordia voluptatum, id est, cum corpus, anima, et spiritus iisdem rebus delectantur.

^e Sed spiritus... hoc verius. Ita in decem mss. non reperiuntur: quibus ablatis sensus nihil videtur passurus detrimenti.

sine adjumento Ecclesiæ atque doctrinæ difficile perseverat; ideoque mulier illa, quæ figuram Ecclesiæ gerit, tandem virtutem illis doctrinæ spiritalis admiscet, donec fermentetur totus ille interior homo cordis absconditus, et in gratiam panis cœlestis assurgat. Bene enim fermentum doctrina dicitur Christi, quia panis est Christus, et Apostolus ait: *Quia unus panis unum corpus multi sumus* (I Cor. x, 17).

192. Fit ergo unum fermentum, quando caro non concupiscit adversus spiritum, nec spiritus adversus carnem: sed facta carnis mortificamus, et anima ex flatu Dei flatum vitæ sumpsisse se conscia, sæcularis necessitudinis contagia terrena declinat. Unde et Apostolus non in carne, sed in spiritu ambulare nos præcipit: ut sanctificati per lavacrum regenerationis, veterem hominem cum suis desideriis exuentes, induti novum, qui secundum Christum creatur, non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus gradiamur (Coloss. iii, 9 et 10); quo possit nobis etiam resurrectionis tempore incorrupta corporis et animæ et spiritus manere communitio: et tunc omnia quæ petimus, impetremus (Rom. vi, 4). Quod plerisque videtur etiam Dominus significasse, dum dicit: *Si duobus ex vobis convenerit, super terram, de omni re quæcumque petieritis, fiet vobis a Patre meo, qui in cælis est* (Math. xviii, 19).

193. Itaque alii duos, animam et corpus accipiunt: alii animam et spiritum; ut si in terra, hoc est, in corpore sibi anima spiritusque consentiant, nec se impugnent invicem diversis cupiditatibus, omnia in effectum videantur orata posse deduci. Quod ita fit, cum fuerint utraque unum, si subtractis inimicitias, vel solutis, duo condantur in unum novum hominem, id est, anima **1458** et spiritus: *Ut oremus spiritu, oremus et mente* (I Cor. xiv, 15). Licet plerique duos populos accipiant, ex Israele et ex gentibus in unum resurrectionis tempore congregandos; ut fiat in æternum mansura perfectio, et id quod ex parte est, destruat. Plerique autem virum et uxorem consentientes sibi studio charitatis accipiunt.

194. Itaque si in hac vita tres mensuræ in eodem fermento manserint, donec fermententur, et fiant unum; ut æqualitatum nulla distantia sit, nec compositi ex trium diversitate videamur, erit in futurum diligentibus Christum incorrupta communitio: nec compositi manebimus; nam et qui compositi nunc sumus, unum erimus, et in unam substantiam transformabimur. Neque enim in resurrectione aliud erit alio inferius, sicut nunc fragilis in nobis est carnis infirmitas, et corporalis habitudo naturæ vel vulneribus patet, vel injuriis subjacet, vel sui oneris mole depressa supra terras nequit extollere altius atque elevare vestigium: sed in simplicis creaturæ gratiam figurabimur, cum completum fuerit quod dictum est a Joanne: *Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum revelatum est quid erimus: sed scimus quia*

^a Mss nonnulli, *de potentia loci superioris arcetur*. Pauci vero interjectis, ubi vet. edit. ac mss. *persuasivæ humanitas*, Rom. invertendo reposuit, *persua-*

cum revelatum fuerit, similes ei erimus (I Joan. iii, 2). Itaque cum Dei natura sit simplex (spiritus enim Deus est), nos quoque in eandem imaginem figurabimur (II Cor. iii, 18); ut qualis cœlestis, tales et cœlestes. Igitur sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus et imaginem Iujus cœlestis (I Cor. xv, 48 et 49), quam animus noster debet induere.

195. (Cap. XIV. — Vers. 2-14.) Et ideo primo abhinc loco curatur hydropticus, in quo fluxus carnis exuberans, animæ gravabat officia, spiritus extinguere ardorem. Deinde docetur humilitas, dum in illo convivio nuptiali appetentia loci superioris arcetur; clementer tamen, ut persuasionis humanitas asperitatem coercionis excluderet, ratio proficeret ad persuasionis effectum, et correctio emendaret affectum. Huic quasi proximo limite humanitas copulatur, quæ ita Dominicæ sententiæ definitione distinguitur, si in pauperes et debiles conferatur; nam hospitalem remuneraturis esse affectus avaritiæ est.

196. (Vers. 18-21.) Postremum quasi emeritæ militiæ viro contemnendarum stipendium præscribitur facultatum; quod neque ille qui studiis intentus inferioribus possessiones sibi terrenas coemit, regnum cœli possit adipisci, cum Dominus dicat: *Vende omnia tua, et sequere me* (Math. xix, 21); nec ille qui emit boves, cum Elisæus occiderit, et populo diviserit quos habebat (III Reg. xix, 21): et ille qui ducit uxorem, cogitet quæ mundi sunt, non quæ Dei. Non quo conjugium reprehendatur, sed quia ad majorem honorem vocetur integritas; quoniam *Mulier innupta et vidua cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu. Nam quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro* (I Cor. vii, 34).

197. Sed ut in gratiam, ut supra cum viduis, ita nunc etiam cum conjugibus revertamur, non refugimus opinionem, quam sequuntur plerique ut tria genera hominum a consortio magnæ illius **1459** cœnæ æstinemus excludi, gentilium, Judæorum, hæreticorum.

198. Et ideo Apostolus avaritiam dicit esse fugiendam, ne impediti more gentili, iniquitate, malitia, impudicitia, avaritia, ad regnum Christi pervenire nequeamus (Rom. i, 29). *Omnis enim immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei* (Ephes. v, 5).

199. Judæi autem corporali ministerio juga sibi Legis imponunt, et ideo secundum Prophetam: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum* (Psal. ii, 5); Christum enim recepimus, qui cervicibus nostris pietatis suæ jugum inite suspendit. Quinque autem juga sunt verborum decem, vel quinque libri veteris legis, de quibus in Evangelio videtur Samaritanæ dicere: *Quinque enim viros habuisti* (Joan. iv, 18).

200. At vero hæresis velut Eva femineo rigorem *l-* *sio humanitatis*. Denique ubi omnes edit. ac pauci mss. *proximo limine*: reliqui elegantius exhibent: *proximo limite*.

dei tentat affectu, et lubrica facilitate prolabens, lenocinia falsi decoris affectat, intemeratam negligens pulchritudinem veritatis. Ideo igitur excusant, quia nemini intercluditur regnum, nisi ei quem suæ professio vocis excluserit: Dominus autem omnes clementer invitat, sed nos aut desidia nostra, aut error avertit.

201. Ergo et ille qui villam emit, alienus a regno est; ementes enim atque vendentes a Noe, ut legisti, tempore diluvia obruerunt (*Luc. xvii, 21*), et ille qui iugum potius legis quam gratiæ munus elegit: et ille qui propter ducendam excusat uxorem; scriptum est enim: *Si quis venit ad me et non odit patrem suum, et matrem et uxorem, non potest meus discipulus esse* (*Luc. xiv, 21*). Etenim si propter te Dominus suæ renuntiat matri, dicens: *Quæ est mater mea, aut qui fratres mei* (*Matth. xii, 48*);^b cur tu Domino tuo cupias anteferre? Sed neque ignorare naturam, neque servire naturæ Dominus jubet: sed ita indulgere naturæ, ut veneris auctorem, nec a Deo parentum amore desciscas.

202. (Vers. 21-23.) Itaque post divitum resupina fastidia contulit se ad gentes, jubet bonos et malos introire, ut bonos auzeat, malorum affectum in meliora commutet; ut completeretur illud quod hodie lectum est: *Tunc lupi et agni simul pascentur* (*Esai. lxxv, 25*). Invitat pauperes, debiles, cæcos: quo ostenditur nobis quod nullum debilitas corporis excludat a regno, rariusque delinquat cui illecebra desit peccandi: vel quod infirmitas peccatorum per misericordiam Domini remittatur; ut non ex operibus, sed ex fide redemptus a crimine sit, ut **1460** qui gloriatur, in Domino gloriatur.

203. Mittit itaque ad exitus viarum; prudentia enim in exitu canitur. Mittit ad plateas, quia misit ad peccatores, ut de latioribus viis ad angustam venirent, quæ ducit ad vitam. Mittit ad vias, et circa sepes, quod hi videlicet apti sint regno cælorum, qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinant, in quodam bonæ voluntatis tramite constituti: et qui modo sepius quæ ab incultis culta secernat, et incursus arceat bestiarum, norint bona

^a Ita cuncti mss. ac vet. edit. nisi quod hæc cum illorum nonnullis loco *obruerunt*, habent *sorbuerunt*. Edit. autem Rom. *Loth, ut legisti, tempore incendio perierunt*. Sed locum ab Ambrosio ex memoria citari manifestum est. Porro quidquid legitur a vocibus, *excusat uxorem*, usque ad numeri sequentis initium, in edit. Rom. contra aliarum ac mss. omnium fidem rejectum fuerat post verba, *improbitate deliquerit*, num. 26 posita.

^b Paris. quædam edit., *cur te Domino tuo*. Inepte. ^c Mss. non pauci, nec postremæ classis, *firmam* (aliqui, *fidam*) *habeat charitatem*.

^d Plerique mss. atque edit. Era. et Gill. in margine, *lumen interius est Christus*.

^e Conquæsus in lib. *xxi de Civitate Dei*, cap. 9, scribit Ambrosium, tametsi has pœnas metaphorice videatur interpretari, non tamen negare *verum et proprium ignem, qui torquat damnatos*. Contra vero Huetius Origen. lib. ii, quæst. 11, citato hoc Doctoris nostri loco, *Ignem, inquit, in conscientiæ facibus et flagellis itidem ut Origenes constituit Ambr.* Certe quidem apertiora sunt Ambrosiana verba, quam ut possit Conquæsanam interpretationem admittere. Neque vero solus Ambrosius hæc in re amplexus est

A malaque distinguere, et adversus tentamenta nequitie spiritualis, fidei munimen obtendere. Denique Dominus, ut vineam suam ostenderet fuisse munitam, *Et sepe, inquit, circumdedi, et circumfodi eam* (*Matth. xxi, 33*). Et Apostolus medium parietem sepius dicit esse sublatum, qui continuationem munitio- nis irruerat (*Ephes. ii, 14*). Fides igitur et ratio quæritur, et quæritur in plateis, hoc est, in meatibus interioris affectus; quia scriptum est: *In plateis tuis diffundantur aquæ tuæ* (*Prov. v, 16*).

204. Nec hoc tamen plenum est, ut aliquis vocatus adveniat, nisi vestem habeat nuptialem, hoc est, e fidem habeat et charitatem. Et ideo qui pacem et charitatem non detulerit ad Christi altaria, tolletur ligatis pedibus et manibus, *et mittetur in tenebras exteriores. Illic erit fletus, et stridor dentium* (*Matth. xxi, 13*). Quæ sunt tenebræ exteriores? Numquid illic quoque carceres aliqui latumæque subeunda sunt? Minime. Sed quicumque extra promissa sunt cœlestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt; quia mandata Dei lumen sunt: et quicumque sine Christo est, in tenebris est; quia ^d lumen in tenebris est Christus.

205. Ergo neque est corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum e corporalium, neque vermis est corporalis. Sed hæc ideo ponuntur, quia sicut ex multa cruditate et febres nascuntur et vermes, ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tamquam cruditalem quamdam contrahat veterum et recentium delictorum, igne aduretur proprio, et suis vermibus consumetur. Unde et Esaias ait: *Ambulate in lumine ignis vestri, et flamma quam accendistis vobis* (*Esai. l, 11*). Ignis est quem general mœstitia delictorum: vermis est, eo quod ^f irrationabilis animæ peccata mentem rei sensumque compungant, et quædam exedant viscera conscientiæ: quæ tamquam vermes **1461** ex unoquoque nascuntur, tamquam ex corpore peccatoris. Denique Dominus id per

Origenis opinionem. Idem quippe sentit Greg. Nyss. lib. *de Anima et resurr.* Item Joan. Damasc. lib. iv *de Orthod. fide* sub finem. Plures etiam Iuisei qui starent ab hac sententia, testatur Hieron. lib. iii, in *Epist. ad Ephes.*, v, 6. Qui quidem licet acriter eidem sententiæ hic et alibi refragatur, alicubi tamen non videtur ipsam rejicere, ut puta lib. xviii *Comment. in Isai.* Aug. vero postquam dubie et anxie lib. *de Gen. ad lit.* cap. 32 et 33, *de Civit. Dei* lib. xx, cap. 9, 10, 16 et 26, locutus est, lib. demum xxii, cap. 10, ait: *Cur enim non dicamus quamvis miræ, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affigi*: quibus satis ostendit se in eam sententiam quæ nunc in catholicis scholis obtinet, propendere. Sed nec ab illa alienus est ipsemet Ambrosius in psalm. cxviii variis locis, maxime ubi de illo igne tractat, quo etiam justos ac sanctos urendos tradit. Nihil autem est quod opposita eum proponere quis miretur, utpote in controversia cujus utraque pars magnorum ac sanctorum virorum auctoritate innitatur, neutra vero ab Ecclesia repudiata sit: quemadmodum cum Bellarm. lib. ii *de Purgat.*, cap. 11, fatentur theologo.

^f Edit. vet. ac mss. non pauci, *irrationabilia anti-*

Esaiam declaravit dicens : *Et videbunt membra ho-* A
minim prævaticantium in me : et vermis eorum non
moriatur, et ignis non exstinguetur (Esai. LXVI, 24).

206. Stridor quoque dentium prodit indignantis
 affectum; eo quod sero unumquemque pœniteat, sero
 ingemiscat, sero irascatur sibi, quod tam pervicaci
 improbitate deliquerit.

(Cap. XV.—Vers. 4.) *Quis ex vobis, inquit, homo*
qui habet centum oves, et si erraverit una ex illis,
nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et ibit ad
illam quæ erravit?

207. Didiceras in superioribus ablegare negli-
 gentiam, vitare arrogantiam, devotionem sumere,
 sæcularibus occupationibus non teneri, caduca
 non præferre perpetuis : sed quia fragilitas hu-
 mana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere
 vestigium, etiam adversus errorem remedia tibi
 bonus medicus demonstravit, spem veniæ iudex
 misericors non negavit. Itaque non otiose sanctus
 Lucas (Vers. 8 et seq.) ex ordine tres parabolas
 posuit : ovis quæ perierat, et inventa est : drach-
 mæ quæ perierat, et inventa est : filii qui erat
 mortuus, et revixit; ut triplici remedio provocati,
 vulnera nostra curemus; spartum enim triplex non
 corrumpetur.

208. Qui sunt isti, pater, pastor, mulier? Non-
 ne Deus Pater, Christus pastor, mulier Ecclesia?
 Christus te suo corpore vehit, qui tua in se pec-
 cata suscepit, quærit Ecclesia, recipit Pater. Quasi
 pastor revehit, quasi mater inquiri, quasi pater ves-
 tit. Prima misericordia, secunda suffragatio, tertia
 reconciliatio. Singula singulis quadrant : redemptor
 subvenit, Ecclesia suffragatur, auctor reconciliatur.
 Eadem divini operis misericordia, sed diversa pro
 meritis nostris gratia. Ovis a pastore lassa revoca-
 tur : drachma quæ perierat, invenitur : ad Patrem
 filius suis vestigiis redit, et plena condemnati erroris
 regreditur pœnitentia. Unde bene scriptum est : *Ho-* C
mines et jumenta salvos facies, Domine (Psal. xxxv, 8).
 Quæ sunt ista jumenta? Dixit propheta : *Semen Is-*
rael in semen hominum, et Juda in semen animalium
(Jerem. xxxi, 27). Itaque Israel quasi homo salvatur,
 quasi ovis Juda colligitur. Malo ergo filius esse, quam
 ovis; ovis enim a pastore repetitur, a Patre Filius
 honoratur.

209. Gaudeamus igitur, quoniam ovis illa quæ pe-
 rierat in Adam, levatur in Christo. Humeri Christi,
 crucis brachia sunt. Illic peccata mea deposui, in
 illa patibuli nobilis cervice requievi. Ovis illa genere
 est una, non specie : *Omnes enim unum corpus sumus,*
sed multa membra (I Cor. x, 17); et ideo scriptum

mæ peccata. Melius Corb. et alii aliquot, *irrationabi-*
lis animæ, id est. partis inferioris, quam non semel
 animam simpliciter vocat Ambrosius, cum supra in
 homine tria agnoscit, *corpus, animam, et spiritum.* In
 quo Platonicos videtur imitatus; nam Plotinus apud
 Numenium dicitur hominem *συνσταται ἐκ τριῶν,*
σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ.

^a Ita mss. accedit. omnes, excepta Rom.; hæc enim
 totum locum juxerit in hunc modum : *Nec vereamur*

est : Vos autem corpus estis Christi, et membra ex
membris ejus (Ibid., 15). Venit itaque Filius hominis
salvum facere quod perierat (Luc. xix, 10); omnes
scilicet : Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita et
in Christo omnes vivificabuntur (I Cor. xv, 22).

210. Dives igitur pastor cujus omnes nos cente-
 sima 1462 portio sumus. Habet Angelorum, habet
 Archangelorum, Dominationum, Potestatum, Thro-
 norum, aliorumque innumerabiles greges, quos in
 montibus dereliquit. Qui quoniam sunt rationabiles,
 non immerito hominum redemptione lætantur.
 Quamquam hoc quoque proficiat ad incentiva probi-
 tatis, si unusquisque conversionem suam gratam fore
 credat cœtibus angelorum, quorum aut affectare pa-
 trocinium, aut vereri debet offensam. Et tu igitur
 esto angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo.

211. Non otiosum etiam quod mulier illa drachma
 letatur inventa. Non mediocris hæc drachma est, in
 qua principis est figura. Et ideo imago regis, census
 Ecclesiæ est. Oves sumus, oremus ut super aquam
 refectionis nos collocare dignetur. Oves, inquam,
 sumus, petamus pascua : drachmæ sumus, ha-
 beamus pretium : filii sumus, festinemus ad Pa-
 trem.

212. ^a Nec vereamur quia acceptum spiritualis pa-
 trimonium dignitatis terrenis prodegimus voluptati-
 bus, quod Pater in filios quem habebat, thesaurum
 contulit. Fidei census numquam exinanitur : licet
 totum dederit, totum habet; quia quod donavit, non
 amittit. Nec vereare, ne te non recipiat : *Non enim*
delectatur Deus perditione vivorum (Sap. 1, 13) : etiam
 occurrens venienti tibi cadet supra collum : *Dominus*
enim erigit altissos (Psal. cxlv, 8). Osculum dabit quod
 est pignus pietatis et amoris. Stulam, anulum, cal-
 ceamenta proferri jubebit. Tu adhuc injuriam me-
 tuis, ^b ille restituit dignitatem : tu supplicium ve-
 reris, ille osculum defert : tu convicium times,
 adornat ille convivium : Sed jam ipsam parabolam
 discutiamus.

(Vers. 11, 12.) *Homo quidam habuit duos filios, et*
dixit illi adolescentior : Da mihi portionem sub-
stantiæ.

213. Vides quod divinum patrimonium peten-
 tibus datur. Nec putes culpam patris, quod adoles-
 centiori dedit : nulla Dei regno infirma ætas, nec
 fides gravatur annis. Ipse certe se judicavit idoneum
 qui poposcit. Atque utinam non recessisset a patre,
 impedimentum necisset ætatis : sed posteaquam do-
 mum patriam dereliquisset perēgre profectus est,
^c cœpit egere. Merito ergo prodegit patrimonium,

quod Pater in Filium quem habebat, thesaurum contu-
lit. Fidei enim sensus. . . nec vereare quia acceptum
spiritualis patrimonium dignitatis terrenis prodegerit
voluptatibus, ne te non recipiat.

^b Mss. aliquot, *errantem ille restituet dignitati.*

^c Cœpit egere, deest in omnibus mss. Sed cum in
 omnibus edit. habeatur, eoque dempto sensus quasi
 suspensus remaneat, ideo illud non putavimus loco
 movendum. Quibus tamen potiores hic videbantur

qui recessit ab Ecclesia. Posteaquam domum, inquit, A patriam derelinquens,

(Vers. 13.) *Peregre profectus est in regionem longinquam.*

214. Quid enim longinquius quam a se recedere; nec regionibus, sed moribus separari: studiis discretum esse, non terris: et quasi interfuso luxuriæ sæcularis æstu, a divortia habere factorum? Etenim qui se a Christo separat, exsul est patriæ, civis est mundi. *Sed nos non sumus advenæ atque peregrini, sed cives sumus sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. II, 19); qui enim eramus longe, facti sumus prope in sanguine Christi (*Ibid.*, 13). Non invidemus de longinqua regione remeantibus; quia et nos fuimus in regione longinqua, sicut Esaias docet dicens:

1463 *Qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis* (Esai. I, 2). Regio ergo longinqua, umbra est mortis: nos autem, quibus spiritus ante faciem Christus est Dominus, in umbra vivimus Christi. Et ideo dicit Ecclesia: *In umbra ejus concupivi, et sedi* (Cant. II, 3). Ille igitur vivendo luxuriose consumpsit omnia ornamenta naturæ. Unde tu qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem ejus, noli eam irrationabili fœditate consumere. Opus Dei es, noli ligno dicere: *Pater meus es tu* (Jerem. II, 27); ne accipias similitudinem ligni; quia scriptum est: *Similes fiunt illis, qui faciunt ea* (Psal. CXXIII, 8).

(Vers. 14.) *Facta est fames per regionem illam.*

215. Fames non epularum, sed honorum operum atque virtutum, quæ sunt miserabiliora jejunia. Etenim qui recedit a verbo Dei, esurit: *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* (Matth. IV, 4). Qui recedit a fonte, sitit: qui recedit a thesauro, eget: qui recedit a sapientia, hebetatur: qui recedit a virtute, dissolvitur. Merito ergo iste egere cœpit, quia thesauros sapientiæ et scientiæ Dei, divitiarumque cœlestium altitudinem dereliquit. Egere ergo ideo cœpit, et famem pati, quia nihil prodigæ satis est voluptati. Semper famem patitur sui, qui alimentis perpetuis nescit impleri.

(Vers. 15.) *Abiit itaque, et adhæsit uni civium.*

216. Qui enim hæret, in laqueo est. Et videtur civis iste princeps esse istius mundi. Denique ad villam ejus mittitur quam emit, qui excusat a regno. Et pascit porcos: illos utique in quos petit diabolus introire, quos præcipitat in mare istius mundi, in sordibus ac fetore viventes.

(Vers. 16.) *Et cupiebat, inquit, siliquis implere ventrem suum.*

217. Neque enim alia cura est luxuriosis, nisi

ut ventrem suum impleant, quorum Deus venter est (*Philip. III, 19*). Quis autem aptior hujusmodi hominibus cibus, quam is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est: quo corpus non reficitur, sed impletur; ut sit magis oneri, quam usui?

218. b Sunt qui porcos accipiant pro gregibus dæmonum, siliquas pro exili virtute inanum hominum, sermonumque jactantia, qui nihil prodesse possunt, inani quadam philosophiæ seductione, et quodam sonoro facundiæ plausu pompam magis quam utilitatem aliquam demonstrantes. Sed hæc diuturna oblectamenta esse non possunt; et ideo,

219. *Nemo illi dabit*; erat enim in regione illius, qui neminem habet; quia eos qui sunt, non habet. Omnes quippe gentes in nihilo æstimantur (*Esai. XL, 15*): solus autem Deus est qui vivificat mortuos, *Et vocat quæ non sunt, tamquam quæ sunt* (*Rom. IV, 17*).

(Vers. 17.) *In se autem reversus dixit: Quantis panibus mercenarii patris mei abundant!*

220. Bene in se revertitur, qui a se recessit. Etenim qui ad Dominum regreditur, se sibi reddit: **1464** et qui recedit a Christo, se sibi abdicat. Mercenarii autem qui sunt, nisi qui ad mercedem serviunt, qui sunt ex Israel, non id quod bonum est probitatis studio persequentes, nec virtutis gratia, sed utilitatis studio provocati? At vero filius qui habet Spiritus sancti pignus in corde, sæcularis mercedis lucella non quærit, quibus serviat. Hæredes sunt etiam mercenarii qui conducuntur ad vineam. Bonus mercenarius Petrus, Joannes, Jacobus, quibus dicitur: *Venite, et faciam vos piscatores hominum* (*Matth. IV, 19*). Isti non siliquis, sed panibus abundant. Denique collegerunt fragmentorum cophinos duodecim (*Matth. XIV, 20*). O Domine Jesu, si nobis auferas siliquas, et panes tribuas! Tu enim dispensator in domo es Patris. O si nos quoque mercenarios digneris conducere, licet sero venientes! Nam et undecima conducis hora (*Matth. XX, 9*), et æqualem dignaris mercedem solvere, æqualem mercedem vitæ, non gloriæ; neque enim omnibus reposita est corona justitiæ, sed ei qui potest dicere: *Certamen bonum certavi* (*II. Tim. IV, 7*).

221. Quod ideo non prætermittendum arbitratum sum, quia scio quosdam dicere quod ad mortem sibi lavacri gratiam, vel pœnitentiam reservent. Primum qui scis an nocte proxima, tua a te anima reposeatur? Deinde cur putasotioso tibi omnia posse deferri? Pone unam gratiam, unam esse mercedem; diversum tamen bravium victoriæ est, ad quod se non frustra Paulus extendit, qui post mercedem gra-

textum e margine ab imperito scriptore transferri facile potuerunt.

c Ita sex mss. melioris notæ. Alii, et omnes edit., *lucella* (Amerb. et pauci mss., *buccellam*) non quærit, quia jus servat hæredis. Minus commode, ut lectorum nemo distulibitur.

d Frequehs ac familiaris fuit ea querela sanctis patribus, quæ utinam nostræ ætate in pœnitentia multo justiorem locum non inveniret!

mss. subintelligere poterunt, *impedimentum sensu atatis*, vel quid simile; nisi pro *derelinquens* malis cum recentioribus quibusdam mss. legere, *dereliquit*.

a Rom. edit. sola, *divortia habere sanctorum*.

b Mss. plerique, *Sunt qui siliquas sæcularia verba significant, porcos, etc.*, Alii et omnes edit. *Sunt qui porcos, etc.* Melius; voces enim quæ in his omittuntur, plane redolent interpolationem, ipæque lu-

tia, bravium tamen ut comprehenderet sequebatur A (Philip. xxxiii, 14); quia sciebat etsi par esset merces gratiæ, palmam tamen esse paucorum.

222. Et quoniam in vineam Domini venimus, non vacui recedamus: juvat enim fructus legere, mercenarios ejus videre. Quid enim sibi vult quod una die diversis horis conducuntur operarii (Math. xx, 1 et seq.), nisi quia mille anni in oculis Domini, sicut dies hesternæ quæ præterit, et hora in nocte (Psal. lxxxix, 4)? Quæ est nox, nisi quæ præcessit, ut dies appropinquaret? Et bene hora in nocte, quia mille anni sicut dies una (II Pet. iii, 8). Novit vim diei hujus ille qui dixit: *Jesus Christus heri et hodie, ipse est et in sæcula* (Hebr. xiii, 8). Scivit et ille diem esse multiplicem, qui scripsit: *Hic dies generationis cæli et terræ, cum facta sunt; qua die fecit Deus cælum et terram, et omne viride agri* (Gen. i, 4). Cum enim supra septem descripsisset dies, postea uno die omnia facta complexus est, totum mundi tempus ostendens in conspectu Domini tamquam diem unum; eo quod ex incompositis atque tenebris forma istius mundi, divini operis claritate processerit. Ergo si dies totum tempus est mundi, habet utique etiam in sæculis horas suas: aut ipsa sæcula horæ sunt. Horæ autem diei duodecim sunt; unde bene in mysterio dies Christus, cujus apostoli duodecim, qui cælesti lumine distinctis in se gratiæ vicibus refulsæ sunt.

223. Venit ergo paterfamilias et prima hora conduxit operarios, fortassis eos qui a principio mundi usque ad diluvium justis esse meruerunt, 1465 de quibus ait: *Et locutus sum ad vos ante lucem: et misi ad vos servos meos prophetas ante lucem* (Jerem., vii, 25). Tertia post diluvium incipit, Noe cæterorumque tempora comprehendens, qui quasi boni operarii in vineam destinantur; ideo quasi in prandio inebriatus est Noe. Sexta et reliquæ Abraham, Isaac, et Jacob patriarcharum merita distinguunt. Nona, inclinante jam sæculo, et tamquam pallescente luce virtutis, Lex et Prophetæ decolores mores hominum notaverunt. Undecimam, et quod superest diei, sacer producit adventus. Unde et ipse in Evangelio dicit: *Ambulate dum lumen habetis* (Joan. xii, 35.)

224. Sed jam redeamus ad Patrem; licet non verear ne istius pœnitentiæ gerentis exemplo diu abfuisse videamur (numquam enim abfuimus, qui versabamur in vinea, in qua si et iste mansisset, non recessisset a Patre), cavendum tamen est, ne nos ei reconciliationis faciamus moram, quam non fecit Pater. Facile reconciliatur, quando impense rogatur. Et ideo discamus quali Patre obsecratione sit ambiendus. Pater, inquit. Quam misericors, quam pius, qui nec offensus patrium dedignatur nomen audire!

^a Rom. edit. ex LXX interp., *Hic liber generationis*, etc.

^b Hæc verba intelligenda esse de ea confessione, quam a peccatoribus sive publice, sive secreto Ecclesiæ ministris fieri oportet, inde probatur, quod ea ponitur post primam, quæ soli Deo fit confessionem. Hinc autem validissime confirmatur, quod infra dicitur; *Confite magis, ut... roget pro te Ecclesia;*

(Vers. 18.) *Pater, inquit, peccavi in cælum, et coram te.*

225. Hæc est prima confessio apud auctorem naturæ, præselem misericordiæ, arbitrum culpæ. Sed etsi Deus novit omnia, ^b vocem tamen tuæ confessionis exspectat. *Ore enim confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10); quia allevat pondus erroris, quisquis ipse se onerat; et accusationis excludit invidiam, qui accusatorem prævenit confitendo: *Justus enim in primordio sermonis accusator est sui* (Prov. xviii, 17). Frustra autem velis occultare, quem nihil fallat; et sine periculo prodas, quod scias esse jam cognitum. Confitere magis, ut interveniat pro te Christus, quem advocatum habemus apud Patrem; roget pro te Ecclesia, et illacrymet populus. Nec vereare ne non impetres. Advocatus spondet veniam, patronus promittit gratiam, ^c reconciliationem tibi paternæ pietatis pollicetur assertor. Crede, quia veritates; acquiesce, quia virtus est. Habet causam ut pro te interveniat, ne pro te gratis mortuus sit. Habet causam ignoscendi Pater, quia quod vult filius, vult et Pater.

226. (Vers. 18.) *Peccavi in cælum, et coram te.* Non utique elementum exprimitur; sed peccato animæ cælestia significantur dona Spiritus imminuta; vel quia ab illius gremio matris Hierusalem quæ in cælo est, non oportuit deviare.

(Vers. 19.) *Jam non sum dignus vocari filius tuus.*

227. Dejectus enim se exaltare non debet; ut merito suæ possit humilitatis attolli.

(Ibid.) *Fac me sicut unum mercenariorum tuorum.*

228. Novit esse distantiam inter filios, amicos, 1466 mercenarios, et servos; filius per lavacrum, amicus per virtutem, mercenarius per laborem, servus per timorem. Sed etiam ex servis et mercenariis fiunt amici, juxta quod scriptum est: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis: jam non dico vos servos* (Joan. xv, 14).

229. Hæc apud se dixit; sed non satis est dicere, nisi ad patrem venias. Ubi illum requiras, ubi invenias? Exurge primo, hoc est, qui sedens ante dormiebas. Et ideo dicit Apostolus: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis* (Ephes. v, 14). Iniquitas in talento plumbeo sedet. Moysi dicitur: *Tu autem hic sta* (Deut. v, 31). Stantes elegit Christus. Exurge ergo, curre ad Ecclesiam; hic est Pater, hic est Filius, hic est Spiritus sanctus.

230. (Vers. 20, 21.) Occurrit tibi, qui audit te intra mentis secreta tractantem. Et cum adhuc longes, videt, et accurrit. Videt in pectore tuo, accurrit ne quis impediatur, complectitur quoque: ^d in occurru præscientia est, in complexu clementia, et quasi

et illacrymet populus. Hæc namque non mentalem, sed exteriorem ac verbalem confessionem apertissime significant.

^e Mss. non pauci, nec infimæ auctoritatis, *reconciliationem tibi paterna pietas pollicetur: assertori crede, quia, etc.*

^d Ita mss. octo optimæ notæ. Alii vero et edit., in occurru præsentia (Bra. et Gill. in margine, præscien-

quidam patrii amoris affectus. Supra collum cadit, ut jacentem erigat, et oeratum peccatis, atque in terrena deflexum reflectat ad cœlum, in quo suum quærat auctorem. Cadit in collum tuum Christus, ut cervicem jugo exuat servitutis, et collo tuo jugum suave suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Joannis, quando erat Joannes in sinu Jesu, cervice recumbens reflexa? Et ideo Verbum apud Deum vidit; quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cum dicit: *Venite ad me, qui laboratis.... et ego vos reficiam: tollite jugum meum super vos* (Math. xi, 28 et 29). Cadit ergo hoc modo, si conver-

231. (Vers. 22.) Et jubet proferri stolam, annulum, calceamenta. Stola amictus est sapientiæ, quo nuda corporis apostoli tegunt, eo quod se unusquisque convolvat; et ideo stolam accipiunt, ut corporis infirmitatem sapientiæ spiritualis virtute investiant. De Sapientia enim dictum est: *Lavabit in vino stolam suam* (Gen. xlix, 11). Ergo stola spirituale indumentum, et vestimentum est nuptiale. Annulus quid est aliud, nisi sinceræ fidei signaculum, et expressio veritatis? Calceamentum autem Evangelii prædicatio est; et ideo accepit sapientiam primam. Est enim et aliud mysterium quod nescit, nisi qui accepit dictorum suorum, factorumque signaculum, et quoddam munimentum bonæ intentionis et cursus; ne cubi offendant ad lapidem pedem suum, et supplantatus a diabolo Dominicæ prædicationis officium derelinquat. Hæc est præparatio Evangelii, ad cœlestium cursum dirigens præparatos; ut non in carne ambulemus, sed in spiritu.

232. (Vers. 23.) Occiditur et vitulus saginatus, ut carnem Domini spirituali opimam virtute per gratiam sacramenti mysteriorum consortio restitutum epuletur. Nemo enim nisi qui timuerit Deum (*quod est initium sapientiæ*), nisi signaculum spirituale **1467** vel custodierit vel receperit, nisi Dominum prædicaverit, sacramentis debet interesse cœlestibus. Qui autem annulum habet, et Patrem habet, et Filium, et Spiritum sanctum; quia signavit nos Deus, cujus imago Christus: et dedit pignus Spiritum in cordibus nostris; ut sciamus hoc annuli istius qui in manu datur, esse signaculum, quo cordis interiora, factorumque nostrorum ministeria signantur. Ergo signati sumus, sicut et legimus: *Credentes*, inquit, *signati estis Spiritu sancto* (Ephes. i, 13). Bene autem carnem vituli, quia sacerdotalis est victima, quæ pro peccatis liebat.

233. (Vers. 23.) ° Epulantem patrem inducit filius;

tia. est in complexu clementia. Et quasi quoddam patrii amoris affectu supra collum cadit.

° Omnes edit. cum parte mss., *Est enim et alia quæ mysterium nescit, quæ accepit dictorum.... et quoddam monumentum, etc.* Alii mss. in quibus antiquissimi sunt, magis acite præferunt ut in textu. Etsi vero ea lectio sensum non continet satis expeditum, nullum tamen in hoc videmus locum admirationis; hic enim dubio procul de sacramento eucharistiæ sermō est, de quo dedita opera sæpenuero obscure

A ut ostenderet quoniam paternus cibus est salus nostra, et Patris gaudium nostrorum redemptio peccatorum est. Et hic quidem si ad Patrem referas, quia hostia pro peccatis Filius est, delectatur Pater reditu peccatoris: supra delectatur Filius, inventa ove; ut scias quia una est Patris et Filii delectatio, una operatio in Ecclesiæ fundamento. Lætatur autem pater;

(Vers. 24.) *Quia filius perierat, et inventus est: mortuus fuerat, et revixit.*

234. Ille perit qui fuit; non enim potest perire qui non fuit. Itaque gentes non sunt, Christianus est, juxta quod supra dictum est: *Quia elegit. Deus quæ non sunt; ut quæ sunt, destrueret* (I Cor. i, 28). Potest tamen et hic in uno accipi species generis humani. Fuit Adam, et in illo sumus omnes. Periiit Adam, et in illo omnes perierunt (Cf. August. lib. i cont. Jul. Pelag., cap. 3). Homo igitur et in illo homine qui perierat, reformatur: et ille ad similitudinem Dei factus et imaginem divina patientia et magnanimitate reparatur. Quid est ergo: *Elegit Deus quæ non sunt; ut quæ sunt, destrueret* (I Cor. i, 28)? Id est, elegit populum gentium qui non erat; ut destrueret populum Judæorum.

235. Potest et de agente pœnitentiam dictum videri; quia non moritur, nisi qui aliquando vixit. Et ideo gentes non moriuntur, sed mortuæ sunt; etenim qui in Christum non credidit, semper est mortuus. Et gentes quidem cum crediderint, per gratiam vivificantur: qui vero lapsus fuerit, per pœnitentiam reviviscit.

236. Sequitur locus, ut remittendis post pœnitentiam debeamus favere peccatis; ne dum veniæ alterius invidemus, ipsi eam non mereamur a Domino. Quis enim tu es qui Domino contradicas, ne cui velit, culpam relaxet; cum tu cui volueris, ignoscas? Vult rogari, vult obsecrari. Si omnium justitia, ubi Dei gratia? Quis tu es, qui invidias Deo?

237. (Vers. 25, 27.) Et ideo notatur hic frater, usque adeo ut de villa venire dicitur, hoc est, terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt Spiritus Dei: ut denique numquam pro se vel hædum queratur occisum; non enim pro invidia, sed pro venia **1468** mundi agnus est immolatus. Invidus hædum quærit: innocens agnum pro se desiderat immolari. Ideo et senior dicitur; eo quod cito aliquis per invidiam consenescat. Ideo et foris stat; eo quod malevolentia eum animi viventis excludat. Ideo chororum et symphoniam audire non potest, hoc est, non illa theatralis incentiva luxuriæ, nec aulicorum con-

ac perplexe Patres locutos nemo nescit. Expende etiam numerum sequentem.

° Sic plures potioresque mss. atque edit. Era. et Gill. in margine. Alii mss. ac edit. omnes in corpore, *prædicatio Evangelii.*

° Pauci mss. ac Gill. in margine, *Epulante patre inducitur filius.* Idem in corp. cum reliquis mss. atque omnibus edit., *Epulantem patrem inducit filius;* nisi quod Rom. vocem *filius* amandavit.

centussonorum ^a, sed plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore salvato dulcem resultet lætitiæ suavitatem.

238. Constitue mihi aliquem ex his qui sibi justi videntur, qui trabem in oculo suo non vident, et alieni festucam vitii ferre non possunt. Quomodo indignatur, quando alicui peccatum fatenti, et diu indulgentiam deploranti venia relaxatur? Quomodo aures ejus symphoniam populi spiritualem ferre non possunt? Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia ^b diversorum actuum atque virtutum, velut variarum chordarum indiscreta concordia, psalmus respondetur, amen dicitur. Hæc est symphonia quam scivit et Paulus; et ideo ait: *Psallam spiritu, psallam et mente* (I Cor. xiv, 13). Hæc de parabola præsentis putavimus esse tractanda.

239. Nec invidemus si quis duos fratres istos velit referre ad populos duos; ut sit adolescentior populus ex gentibus tamquam Israel, cui frater major beneficium paternæ benedictionis invidit. Quod faciebant Judæi, cum quererentur quia Christus cum gentibus epularetur; et ideo hædum, mali odoris sacrificium requisierunt. Judæus hædum requirit, Christianus agnum; et ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus immolatur. Unde apud illos fetor est criminum, apud nos remissio peccatorum, dulcis in spe, suavis in fructu. Qui hædum quærit, exspectat Antichristum; Christus enim boni odoris est victima (*Ephes. v, 2*).

240. ^c Queri etiam in hædo videtur, quia Judæi ritum veteris sacrificii perdiderunt: vel quia nullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ; non enim redimere eos sanguis potuit prophetarum. Impudens autem et similis illius pharisæi justificantis se arroganti prece, qui putabat quod numquam præterierit mandatum Dei, quia Legem servabat in litteris. Impius, qui accusabat fratrem quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset, cum debuerit advertere quia sibi dictum est: *Meretrices et publicani præcedunt vos in regnum cælorum* (*Matth. xxi, 31*).

241. (Vers. 28.) Stat autem foris, nec excluditur; sed non ingreditur, ignorans voluntatem Dei de vocatione gentium, servus jam factus ex filio; servus enim nescit quid dominus agat (*Joan. xv, 15*). Ubi cognovit, invidet, et torquetur Ecclesiæ bonis, et foris stat. Foris enim Israel audit chorum et symphoniam;

^a Rom. edit., hoc est, non plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore salvato dulcem resultet lætitiæ suavitatem: sed theatralis illa incentiva luxuriæ, vel aulicorum concentus sonorum. Non satis commode; hujus namque loci idem sensus est, ac si legeretur: Non potest audire chorum et symphoniam, qui chorus et symphonia non significant fomitem atque incentiva luxuriæ, sed concordiam plebis, etc. Porro per voces aulicorum sonorum, non videntur intelligendi soni, qui fluit in aulis, hoc est, in regum palatiis: sed potius ita dici ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ, a tibiis seu fistulis.

^b Ita mss. septem probationis notæ. Alii vero et edit., diversarum ætatum atque virtutum: utrumque

A sed irascitur quia hic concinit plebis gratia, et consona populi jubilatio. Sed 1469 bonus pater etiam hunc salvare cupiebat, dicens:

(Vers. 31.) *Fili, tu semper mecum fuisti;*

242. Vel quasi Judæus in Lege, vel quasi justus in communionem; et es, si desinas invidere.

(Ibid.) *Et omnia mea tua sunt;*

243. Vel Judæus sacramenta veteris Testamenti, vel baptizatus etiam novi possidens.

(Cap. XVI.—Vers. 13.) *Nemo servus potest duobus dominis servire;*

244. Quia non duo, sed unus est dominus. Nam etsi sunt qui mammonæ serviant; tamen non innotuit aliqua jura dominatus; sed ipsi sibi jugum serviutis imponunt; neque enim ^d justa potestas.

B sed injusta est servitus. Et ideo ait.

(Vers. 9.) *Facite vobis amicos de iniquo mammona;*

245. Ut largiendo pauperibus, angelorum nobis, cæterorumque sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur villicus, in quo discimus non ipsi esse domini, sed potius alienarum villici facultatum. Et ideo licet peccaverit, tamen quia sibi in posterum ex indulgentia domini quæsitivæ auxilia, prædicatur. Pulchre autem iniquum mammona dixit; quia variis divitiarum illecebris ^e nostros avaritia tentabat affectus, ut velimus servire divitiis. Unde ait:

(Vers. 12.) *Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?*

246. Alienæ nobis divitiæ sunt, quia præter 1470 naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt: Christus autem noster est, ^f quia vita est. Denique *In sua propria venit, et sui eum non receperunt* (*Joan. i, 11*). Ergo nemo dabit quod vestrum est; quia vestrum non credidistis, vestram non recepistis.

247. Argui igitur videntur Judæi et fraudis et avaritiæ. Et ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas scirent (communem enim ad usum fructus terrarum a Domino Deo datus est omnibus), debuerunt utique participare pauperibus; nec Christum accipere meruerunt, quem Zacchæus ut acquireret, dimidiam partem honorum suorum obtulit (*Luc. xix, 8*).

248. Ergo non serviamus alienis quia nullum dominum debemus scire nisi Christum: *Unus enim Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso: et unus Dominus Jesus, per quem omnia* (I Cor. viii, 6). Quid

non male. At observandum obiter non pauca hic dici ab Ambrosio, quibus Novatianorum in peccatores respicientes crudelitas perstringi videtur.

^c Mss. aliquot cum edit. Gill. in marg. ac Rom. in textu, *Quæ res*. Reliqui cod. atque edit., *Queri*, quod utrumque explicari potest, si subintelligatur Christus, quæ vox proxime ante exhibetur. Attamen rectius scribi putamus *Queri*; ut significetur senior filius dum hædi non occisi mentionem facit, mystice quiritari, quod ritus veteris sacrificii perierit, etc.

^d Edit. quædam Paris., *injusta potestas, sed justa est servitus*. Præpostere.

^e Rom. edit., *nos avaritiam tentat affectus*.

^f Mss. non pauci, nec inferioris notæ, quia via est.

ergo, Pater Dominus, aut Filius Deus non est? Sed et Pater Dominus, quia *Verbo Domini caeli firmati sunt* (Psal. xxxii, 6); et Filius Deus qui est *super omnes Deus benedictus in saecula* (Rom. ix, 5). Quomodo ergo nemo potest duobus dominis servire? Unus enim Dominus, quia unus Deus: denique *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Matth. iv, 10). Unde claret unum Patris et Filii esse domi-

natum. Unus autem est, si non dividatur; sed totus in Patre, totus in Filio sit. Itaque quia unius deitatis atque dominatus asserimus Trinitatem, unum Deum, et unum Dominum constemur. Qui autem aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus memorant potestatem, plures deos, et plures dominos in Ecclesiam gentilis vitio erroris inducant.

* Mss. aliquot probatae manus, qui unam esse deitatis, etc.

LIBER OCTAVUS.

1469 (Vers. 16.) *Lex et prophetae usque ad B Joannem.*

1. Non quia Lex defecit, sed quia incipit Evangelii praedicatio; videntur enim minora compleri, cum potiora succedunt. Et ideo vim faciamus regno coelorum; omnis enim qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergo fidei violentia religiosa, segnitia criminosa. Lex multa secundum naturam ^a statuit; ut naturalibus indulgentiae desiderii ad justitiae stadium nos vocaret; Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates; et ideo vim faciamus naturae, ut non ad terrena demergat, sed ad superna se subrigat.

(Vers. 18.) *Omnis qui dimittit uxorem suam et ducit alteram, mœchatur: et qui dimissam a viro ducit, mœchatur.*

2. Prius dicendamur bitror de lege conjugii, **1470** ut postea de prohibendo divortio disputemus. Quidam enim putant omne conjugium a Deo esse, maxime quia scriptum est: *Quæ Deus conjunxit, homo non separat* (Marc. xix, 6). Ergo si omne conjugium a Deo est, omne conjugium non licet solvi. Et quomodo Apostolus dixit: *Quod si infidelis discedit, discedat* (I Cor. vii, 15)? In quo et mirabiliter noluit apud Christianos causam residere divortii, et ostendit non a Deo omne conjugium; neque enim Christianae gentilibus Dei judicio copulantur; cum Lex prohibeat.

3. Sed occurrit illud quod ait Salomon: *Domum et substantiam patres partiantur filiis: a Deo autem preparabitur viro uxor* (Prov. xix, 14). Quod qui in **D** Græco legit, non putat esse contrarium. Bene enim

^a Statuit, deest in cunctis edit. et compluribus mss., sed tamen in septem reperitur.

^b Mss. bene multi ac probatae notæ, *patris partiantur filii*. Melius tamen alii cum omnibus edit. *patres partiantur filiis*; LXX enim constanter praeferrunt, *ὑποδοὺν πατέρες υἱοῖν*. Quod autem in hoc ipso loco Rom. edit. reposuit, *preparatur*, auctoritatem quidem secuta est LXX, ubi sicut et in vet. Amb. edit. constanter habetur, *ἀποδοται*: attamen ant. edit. ac mss. omnium hic et infra exhibentium, *preparabitur*, consensus facit, ut credamus Ambrosium legisse *ἀποδοται*. Quippe insolens non est, ut futura media sumantur in passiva significatione. Adverbia autem quam improbaverit Doctor noster iurium inter personas cultu disparis conjugium: qua de re videtis notam in psal. cxviii, serm. 20, num. 48, et in epist. ad Vigil.

dixit Græcus *ἀποδοται*; harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est cum stultæ organi per ordinem copulatae, legitimæ tenent gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, **1471** quando christiano viro gentilis mulier non legitime copulatur. Ergo ubi nuptiæ, harmonia; ubi harmonia, Deus jungit. Ubi harmonia non est, pugna atque dissensus est; quæ non est a Deo, quia *Deus charitas est* (I Joan. iv, 8).

4. Non ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ distearis auctorem. Etenim si alienos, multo magis uxoris debes tolerare et emendare mores. Audi quid dixerit Dominus: *Qui dimittit mulierem, facit eam mœchari* (Matth. v, 32). Etenim cui non licet, vivente viro, mutare conjugium, potest obrepere libido peccandi. Itaque qui auctor erroris, etiam reus culpæ est. Quo cum parvulis seta dimittitur? Quo titubanti vestigio grandæva detruditur? Durus, si excludas parentem, pignora teneas, ut ad contumeliam charitatis, addas etiam pietatis injuriam; durus, si propter matrem etiam filios simul pellas; cum magis redimere a patre liberi debeant culpam parentis. Quam periculosum, si fragilem adolescentulæ ætatem errori offeras! Quam impium, si ejus destitutas senectutem, cujus defloraveris juventutem! ^c Ergo inhonoratis stipendiis et veteranorum imperator dimittat inglorium, atque imperii sui possessione detrudat; et rusticum laboris sui effectum agro suo propulset agricola? An quod in subditos nefas est, in comparem fas est (35 quæst. 2, c. An quod)?

^c Omnes edit. eum tribus mss., *inhonoratum stipendiis*. Alii mss., *inhonoratis stipendiis*. Optime, si voce *stipendiis*, pro annis in militia peractis sumas, ac subintelligas *militiam*. At paucis interjectis ubi cuncti mss. et edit., *quasi jura, sine crimine*, in tribus Gratiani codicibus, ut testantur ejusdem correctores, habetur, *quam scis vivere sine crimine*. Quod porro de lege humana divortium non prohibente, dicitur, credibile est S. Doctorem respicere ad Legem a Constantino Magno latam, quæ continetur lih. iii Cod. Theod., tit. 16, de *Repudiis*. Ilac enim etsi repudii causas quæ antea plurimæ ac nonnumquam levissimæ fuerant, ad pauciores reduxit, illius tamen usum æquæquam tollit. Sed hanc esse minoris mali tolerantiam, ut gravius vitaretur, non obscurè indicat Ambrosius.

5. Dimittis ergo uxorem quasi jure, sine crimine; et putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet; sed divina prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet* (Matth. xix, 6).

6. Sed non solum hic cæleste præceptum, sed quoddam etiam opus Dei solvitur. Paterisne, oro, liberos tuos, vivente te, esse sub vitico; aut incolumi matre, degere sub noverca? Pone, si repudiata non nubat. Et hæc viro tibi debuit displicere, cui adultero fidem servat? Pone, si nubat. Necessitatis illius tuum crimen est; et conjugium quod putas, adulterium est. Quid enim refert, a utrum id aperta criminis confessione, an mariti specie adulter admittas; nisi quod gravius est legem criminis fecisse, B quam furtum?

7. Sed fortasse dicit aliquis: *Quomodo Moyses mandavit dari librum repudii, et dimittere uxorem* (Deut. xxiv, 1)? Qui hoc dicit, Judæus est; qui hoc dicit, Christianus non est. Et ideo quia hoc objicit, quod objectum est Domino, respondeat ei Dominus: *Ad duritiam, inquit, cordis vestri permisit vobis Moyses dare librum repudii, et dimittit uxores: ab initio autem non fuit sic* (Matth. xix, 8). Moyses permisit, inquit, non Deus jussit; ab initio autem Dei lex est. Quæ est lex Dei? *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt ambo in carne una* (Gen. ii, 24). Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit, dividit corpus.

1472 8. Ostendit autem hic locus, quæ propter fragilitatem humanam scripta sunt, non a Deo scripta. Unde et Apostolus: *Denuntio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere* (I Cor. vii, 10). Et infra: *Cæteris, inquit, ego dico, non Dominus: si quis frater infidelem habet uxorem, et relinquit eam* (Ibid., 12). Itaque ubi est impar conjugium, lex Dei non est. Et addidit: *Quod si infidelis discedit, discedat* (Ibid., 15). Simul idem Apostolus negavit legis esse divinæ, ut conjugium quaecumque solvatur; nec ipse præcepit, nec dedit deserenti auctoritatem, sed culpam b abstulit destituto. Hæc moraliter.

9. (Vers. 17.) Tamen quia supra proposuit regnum Dei evangelizare, et cum dixisset de Lege unum apicem non posse cadere, subjecit: *Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mæchatur*. Recte admonet Apostolus dicens sacramentum hoc magnum esse de Christo et Ecclesia (Ephes. v, 32). Invenis igitur conjugium quod nemo dubitet a Deo conjunctum, cum ipse dicat: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum* (Joan. vi, 44); ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit: *A Deo præparabitur viro uxor* (Prov.

a Era. ac Gill. in corp., *utrum aperta.... adulterum admittas*; in marg. autem cum duobus mss. et Rom. edit.... *adulterium admittas*. Reliqui mss. et nos in textu; duos tamen excipimus, ubi lapsu calami scriptum est,.... *adulteram dimittas*, ut apud Amerb. errore etiam typographi,.... *adultera dimittas*.

xix, 14). Vir Christus, uxor Ecclesia est; charitate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non Philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, non Arianus avertat, non Sabellianus inficiat. Deus junxit, Judæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiæ veritatem.

10. *Quis liber est, inquit, iste repudii matris vestræ, quo dimisi eam* (Esai. l, 1)? Audisti repudium, crede conjugium. Audisti quid Judæorum plebi ipse vir dicat: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in peccatis vestris dimisi matrem vestram* (Ibid.). Mane ergo tu in domo patris, mane cum sponso, emite ut placeas viro. Mens quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa c vel anima ecclesiastica, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon: *Mulierem fortem quis inveniet* (Prov. xxxi, 10)? Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est: confidit in ea vir suus (Ibid., 11). Videamus quid hæc viro, faciat suo, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus.

11. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem suam divinitatis suæ gloria: sicut et illa bina vestimenta fecit viro suo (Ibid., 22 et seq.); ut et in præsentia et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale texturinum est; quam non mollia lanæ fila carpentem, sed pretiosæ virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat; quæ manus extolliat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare mensuram, gloriosi subtegmen laboris iatens; sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro 1473 suo esse desiderans, dicens: *Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum; occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua*.

12. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: *Inveni quem dilexit anima mea* (Cant. iii, 4): introducat te in domum vini (vinum enim (Psal. ciii, 15) lætificat cor hominis), inebrietur in spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum.

(Vers. 19.) *Homo autem quidam dives induebatur purpuram*.

13. Narratio magis quam parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. Non otiose autem hic divitem Dominus perfunctum deliciis sæcularibus, in perpetuæ famis apud inferos constitutum significavit ærümna: cui non immerito quinque fratres, id est, quinque sensus corporis naturali quadam germani- Videtur autem maritus dimittens uxorem quæ alteri nubit, propterea adulter dici, quod in eum uxoris adulterium redit, ut proxime ante expositum est.

b Mss. aliquot antiquæ manus, *abstulit de instituto*. c *Vel anima ecclesiastica*, ultima dictio in Rom. edit. fuerat amputata.

tate videntur fuisse sociati, qui immodicis atque innumeris cupiditatibus æstuabant : Lazarus vero in Abrahamæ gremio quasi in quodam sinu quietis, et sanctitatis recessu locavit ; ne illicti præsentium voluptate, maneamus in vitiis ; vel tædio victi, laborum dura fugamus. Sive itaque Lazarus pauper in sæculo, sed Deo dives : sive apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide (neque enim sancta omnis paupertas, aut divitiæ criminosa : sed ut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas), sive ergo apostolicus qui veram teneat fidem, verborum infulas, fucum argumentorum, ambitiosa sententiarum velamina non requirat : feneratam mercedem accipit, impugnans hæreticos Manichæum, Marcionem, Sabellium, Arium, Photinumque (isti enim non alii quam fratres sunt Judæorum, quibus perfidiæ germanitate nectuntur), reprimens quoque carnis cupiditates, quæ illis, ut dixi, quinque sensibus vaporantur : feneratam, inquam, mercedem accipit, cui compensatio exuberantium copiarum, et perpetuitatis usura est.

14. (Vers. 20, 21.) Nec alienum putamus, ut de fide quoque opinemur hunc esse tractatum, quam Lazarus abjectam de mensa divitis collegit : cujus utique ulcera secundum litteram dives fastidiosus horreret, nec inter pretiosas epulas unguentatosque convivas fetorem ulcerum lambentibus canibus sustineret ^a cui odor aeris, et ipsa esset natura fastidio : quamquam insolentia et tumor divitum iudiciis competentibus exprimatur, quod ita conditionis immemores humanæ sint, ut, tamquam supra naturam siti, de miseriis pauperum incentiva suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, et quorum misereri deceat, his auferant.

15. Utrumque ergo qui volet, tamquam Lazarus colligat. Cui similem illam puto, qui cæsus sæpius a Judæis (II Cor. xi, 23), ad patientiam credentium, et vocationem gentium ulcera sui corporis lambenda quibusdam velut canibus offerebat, quia scriptum est : *Convertentur ad vespertum, et famem patientur ut canes* (Psal. lviij, 15). Quod agnovit Chananitidis illa **1474** mysterium, cui dicitur : *Nemo tollit panem filiorum, et mittit canibus* (Matth. xv, 26). Agnovit hunc panem, non panem esse qui videtur, sed illum qui intelligitur ; et ideo respondit : *Utique, Domine, nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum* (Ibid., 27). Micæ istæ de illo pane sunt. Et quia panis verbum est, et fides verbi est, micæ velut quædam dogmata fidei sunt. Unde respondit Dominus, ut ostenderet fideliter dictum : *O mulier, magna est fides tua* (Ibid., 28) !

^a Rom. edit., cui odor aeris ; melius aliæ ac mss., cui odor aeris : taxatur enim superbum divitis fastidium, qui naturalem aeris suavitatem adscititiis odoribus corrumpet.

^b De hujusmodi pseudoevangeliiis consule quæ scripsit sanctus Doctor supra lib. i, num. 2, et nos ibidem notavimus.

^c Edit. Rom., aliquid spiritus a paupere refrige-

16. O felicia ulcera, quæ perpetuum excludunt dolorem ! O uberes micæ, quæ repellitis jejuniis sempiternum, quæ colligentem pauperem æternis expletis alimentis ! Abjiciebat vos de mensa sua archisynagogus, cum prophetarum Scripturarum et Legis interna mysteria refutaret (Luc. xiii, 14), micæ enim sermones sunt Scripturarum, de quibus dicitur : *Et projecisti sermones meos post te* (Psal. xlix, 17). Abjiciebat vos scriba, sed Paulus diligentissime colligebat, in injuriis suis legens plebem. Lambebant ulcera ejus qui morsu serpentis intrepidum, excusso serpente, viderunt, et crediderunt (Act. xxviii, 6). Lambebat ille carceris custos qui vulnera Pauli lavit, et credidit (Act. xvi, 33). Beati canes, in quos ulcerum talium distillat humor ; ut adimpleat cor, et impinguet fauces eorum : qui custodire domum, servare gregem, cavere assuescant lupos.

17. Pone nunc ante conspectum sæcularibus Arianos studiis intentos, qui societatem potentiæ regalis affectant, ut armis militaribus impugnent Ecclesiæ veritatem : nonne tibi videntur in quadam purpura et bysso et exstructis jacentes thoris, qui pro veris fucata defendant ; ditibus abundare sermonibus, cum jactant Dominico terram tremuisse sub corpore, cœlum tenebris obductum, excita verbo maria vel sedata : verumtamen Dei Filium denegantes ? Constitue et illum pauperem, qui sciens non in sermone, sed in virtute regnum Dei esse, paucis quid sentiret expressit, dicens : *Tu es Filius Dei vivi* (Matth. xvi, 16) : nonne illæ tibi videntur egere divitiæ, hæc redundare paupertas ? Dives ^b hæresis Evangelia multa composuit : pauper fides hoc solum Evangelium tenuit, quod accepit. Dives Philosophia plures sibi deos fecit : pauper Ecclesia unum Deum novit.

18. (Vers. 24.) Inter hunc igitur divitem et pauperem chaos magnum est ; quia post mortem nequeunt merita mutari, eoque in inferno dives inducitur, cupiens ^c aliquid de paupere spiritus, refrigerantis haurire ; aqua enim reflectio est animæ in doloribus constitutæ, de qua dicit Esaias : *Et saliet aqua cum delectatione de fontibus salutaris* (Esai. xii, 3). Cur autem cruciatur ante judicium ? Quia luxurioso carere deliciis pœna est. Nam et Dominus dicit : *Ibi erit fletus et stridor dentium ; cum videritis Abraham, Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno cœlorum* (Luc. xiii, 28).

19. (Vers. 27.) Serus autem dives iste magister esse incipit ; cum jam nec discendi tempus habeat, nec docendi. Quo loco evidentissime declarat Dominus, vetus Testamentum esse fidei firmamentum, **1475** retundens perfidiam Judæorum, et exclu-

antis haurire. Minus bene ; non enim, uti putamus, aquam a quoquam spiritus vocabulo nominatam reperias. Refer igitur vocem *spiritus* (aut *spiritu*, quemadmodum Amerb. et duo mss. præferunt) ad vocem *paupere*, nisi cum uno et altero mss. atque edit. Era. et Gill. in marg. legere malis *de pauperis spiritu*.

dens nequitas hæreticorum, a quibus mens supplan-
tatur infirmior; ipsi enim pusilli sunt, qui adhuc
nesciunt incrementa virtutis.

20. Licet autem advertere quod in villici illius
superiore, et istius divitis præsentī comparatione
Incentivum misericordiæ sit: et ibi fortasse sanctis
quos amicos dicit, et quibus tabernacula tribuit; hic
vero docet pauperibus conferendum.

(CAP. XVII. — Vers. 3.) *Si peccaverit in te frater
tuus, increpa illum.*

21. Quam bene post divitem qui cruciatur in pœ-
nis, subjecit præceptum veniæ largiendæ, his utique
qui se ab errore convertunt, ne quem desperatio
non revocet a culpa! Quam vero moderatus est, ut
neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia;
ne quem vel austera percellat invectio, vel conui-
ventia invitet ad culpam! Sic et alibi: *Si peccaverit
in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum*
(*Math. xviii, 15*). Plus enim proficiat amica cor-
reptio, quam accusatio turbulenta: illa pudorem in-
culcit, hæc indignationem movet. Servetur potius
quod prodi metuat, qui monetur. Bonum quippe est
ut amicum magis te qui corripitur credat, quam ini-
micum: facilius enim consiliis acquiescit, quam ini-
juriam succumbitur. Unde et Apostolus: Corripite,
inquit, ut fratrem, ut erubescat, non ut inimicum
eum existimetis (*II Thess. ii, 15*).^a Infirmus enim
custos diurnitatis est timor: pudor autem bonus
magister officii; qui enim metuit, reprimitur, non
emendatur: quem pudet facere, in naturam vertit.

22. Pulchre autem posuit: *Si peccaverit in te;*
non enim æqua conditio in Deum, hominemque pec-
care. Denique Apostolus, qui divini est verus inter-
pres oraculi: *Hæreticum*, inquit, ^b *post unam cor-
reptionem devota* (*Tit. iii, 10*); quia non est æque
perfidia ut culpa, veniabilis. Et quoniam plerumque
per imperitiam error obrepit, corripiendum præcep-
tit; ut aut pertinacia vitetur, aut prolapsio corrigan-
tur. Verum quid est:

(Vers. 4.) *Si septies conversus fuerit ad te, dimitte
illi?*

23. Num veniæ numerus præfinitur, an vero quia
eam septimo die requieverit Deus ab omnibus operi-
bus suis, post hebdomadam istius mundi quies no-

^a Ita vet. edit. et cuncti mss. duobus exceptis, D
ubi legitur: *Infirmus enim custos diurnus est timor.*
Rom. vero: *Infirmus enim custos diurnæ bonita-
tis, etc.*

^b Quædam edit. Paris., *post unam aut secundam
correptionem.* Sed videtur omnino Ambrosius legisse,
post unam correptionem. Etenim non solum hic, ve-
rum etiam lib. ii de Abrahami et alibi omnes aliæ
edit. cum. mss. in hanc lectionem conspirant. Post
pauca vero edit. Rom. repeterat, *Si septies in die
conversus fuerit ad te dicens, Pœnitet me: dimitte illi.*
At cum lectio nostra in aut. edit. et eunctis mss. ha-
beat, locum ab ipsi met Ambrosio contractum suis-
se existimandum est.

^c Eadem edit. *generationis Enoch secundum Lu-
cam ponitur, qui raptus est.*

^d Videtur hic sequi Ambrosius quorundam He-
bræorum opinionem, asserentium Cainum a Lamecho
interemptum fuisse; qui tamen casu fortuito id fa-

bis diurna promittitur; ut quemadmodum ma-
istius mundi feriata cessabunt, ita etiam vindictæ
severitas conquiescat? Sabbatum autem non solum
dierum, sed etiam mensium est; et ideo septimi
mensis decima die sabbata sabbatorum (*Levit. xv.
9*): nec solum mensium, sed annorum quoque: ne-
que annorum tantum, sed etiam generationum,
postremo ipsius mundi, 1476^e cuius typus est sab-
batum magnum; sicut in Lege est hebdomada septi-
ma, post quam celebratur annus Jubilæus. Quod
mysterium nobis Dominus voluit revelare, cum di-
cit: *Non solum septies, sed etiam septuagies septies*
(*Math. xviii, 22*). Quia septima^c generatione, ut
habes secundum Lucam (*Luc. iii, 37*), Enoch raptus
est, ne malitia immutaret cor ejus (*Sap. iv, 11*); et
in eo aculeus doloris quievit. Septuagesima autem et
septima generatione Dominus natus ex Maria, huma-
ni generis in se peccata suscipiens, remissionem tri-
buit omnium delictorum.

24. Ergo quamvis secundum litteram discas fre-
quenter ignoscere, nec indignationem tenere (nihil
enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est cos-
uetudo), tamen agnosce mysterium; neque enim
otiose sabbato dixit Dominus mulieri: *Dimissa es et
infirmirate tua* (*Luc. xiii, 12*), ostendens plebi suæ,
quæ sicut mulier illa vocata sequebatur, adventu
suo se remisisse peccata. Septuagies itaque et sep-
ties Lamech condemnatur (*Gen. iv, 24*); quia gravis
delinquit, ^d qui scelus dum punit, admittit. Omnes
autem enormitatem sceleris baptisui sacramenta di-
mittunt. Disce ergo donare injurias tuas; quia per-
secutoribus suis Christus ignovit.

25. Nec illud otiosum, ^e quod sabbato passus est
magno, significans fore sabbatum, quo mors destrue-
retur a Christo. Quod si Judæi sabbatum ita cele-
brant, ut et mensem et annum totum quasi sabba-
tum habeant, quanto magis nos resurrectionem Do-
mini celebrare debemus! Et ideo majores tradidere
nobis pentecostes omnes quinquaginta dies ut pas-
chæ celebrandos; quia octavæ hebdomadis initium
Pentecosten facit. Unde et Apostolus quasi Christi
discipulus, qui sciret diversitatem sæpe temporum,
scribeus ad Corinthios: *Apud vos, inquit, forsitan
manebo; et hyemabo* (*I Cor. xvi, 6*). Et infra: *Manebo*

etiam volent. Quæ de re multa interpretes in hunc
locum.

^f Rom. edit. sola, *quod sabbato sepultus est.* Sed
aliarum ac mss. omnium in voce *passus est* conve-
nientium auctoritate adducimur, ut Christum sabbato
passum ideo hic dici autumemus, vel quia erat ea
dies *παροικεῖν* ad sequens sabbatum, vel quod, ut
statim subjicitur, sabbatum ita celebraretur a Ju-
dæis ut et mensis et annus instar sabbati haberetur.
Ubi vero omnes edit. et plures mss. statim subjungunt,
magnum significans, etc., maluimus cum mss.
aliis, iisque melioris notæ legere *magna*, etc. Ju-
dæis enim tria festa erant quæ *sabbata magna* nuncu-
pabantur, pascha scilicet, pentecoste, ac scenopegia,
quorum primum eodem anno incidebat in sabbatum
magnum, uti ex sacris hiatibus intelligimus. Quod
porro dicitur *L dies ut pascha celebrandas*, hoc de
quibusdam ritibus intelligendum, de quibus in Apol.
David cap. 8, n. 42.

autem Ephesi usque ad pentecosten; ostium enim A mihi apertum est magnum (Ibid., 8 et 9). Itaque apud Corinthios hyemem agit, quorum erroribus angebatur; quod eorum circa Dei cultum frigeret affectus: cum Ephesiis pentecosten celebrat, atque his tradit mysteria, relaxat animum; quia fidei cernebat ardore ferventes. Ergo per hos quinquaginta dies jejunium nescit Ecclesia, sicut Dominica qua Dominus resurrexit, et sunt omnes dies tamquam Dominica.

26. Erit et alia Dominica qua Dominicum corpus resurgat. Novit hanc Paulus, qui ait: Vos autem estis corpus Christi, et membra ex membris (I Cor. xii, 27). Hæc enim corpus Domini et ossa de ossibus ejus capiti cohærebunt: Caput autem Ecclesiæ Christus (Ephes. v, 23). Tunc ergo cessabit jejunium, quoniam in perpetua jucunditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destruetur: Novissima enim mors 1477 destruetur (I Cor. xv, 26). Nam etsi cessavit in Enoch, et non est inventa in eo; destructa tamen non est: ille enim raptus est, ut evaderet eam (Gen. v, 24): Christus ut destrueret, immolatus est. Et ideo bene dixit: Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus (I Cor. xv, 55)? Ergo in hac resurrectione iterum Christus tamquam suo resurget in corpore. Beatus itaque qui habuerit partem in prima resurrectione; sicut enim primitiæ dormientium Christus, sic tunc primitiæ a resurgentium Ecclesia et sancti ejus (I Cor. xv, 20).

27. Hoc mysterium Petrus scire non potuit. Fortasse sperit de Enoch: quis tamen potuit mysterium absconditum in Deo humana mente comprehendere? Veniat ergo Dominus in animam meam, in mentem meam, atque eam subjiciat sibi; ut cum subjecta mens fuerit mea, dicam: Non timabo malum, quoniam tu mecum es (Psalm. xlii, 4).

(Vers. 6.) Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, et jactare in mare, et obediens vobis.

28. De grano sinapis supra dictum est, nunc de arbore mori est disputandum. Arborem lego, non tamen arborem credo. Nam quæ ratio, qui profectus hic noster, ut arbor quæ laborantibus agricolis ferat fructus, eradicetur, et mittatur in mare? Ijacet hoc pro virtute fidei possibile judicemus, ut sensibilibus imperiis natura insensibilis obsequatur: quid sibi vult tamen etiam ipsa arboris species? Legi quidem: Pastor eram caprarum, vellicans mora (Amos vii, 14), et puto prophetam significasse nobis, quod ex peccatorum grege peccator ipse conversus sit: licet conveniat ut futurus gentium propheta fructum quæsisse videatur in sentibus, cibum ex sentibus omnium, sed decoleras et fetidos greges gentium, populos nationum, in ovorum scriptorum pascuis locutus, ut spirituali refectione pinguescerent; ipse autem de peccatore converso lac spirituale mulgerat.

^a Vet. edit., resurgentium Ecclesiæ, et sancti ejus; mes., resurgentium Ecclesiæ et sancti ejus; Rom. edit., resurgentium sancti ejus.

^b Edit. Rom. sola, Interrogatus a pharisæis.... uti-

29. Sed cum in alio Evangelii libro (Matth. xvi, 19) de monte sit dictum, cujus species nuda gignentium vitium, olearumque jejuna, infecunda messibus, apta latibulis bestiarum, ferarumque cursibus inquieta, extollentem se altitudinem nequitiae spiritualis videatur exprimere, sicut scriptum est: Ecce ego ad te, mons corrupte, qui corrumpis omnem terram (Jerem. li, 25); congruit ut hoc quoque loco opinemur id dictum, quoniam fides spiritum excludit imundum, maxime cum arboris natura huic concurrat opinioni. Nam fructus ejus primo albet in flora, deinde jam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albeni angelicæ flore naturæ et potestate rutilanti, prævaricatione dejectus, tetro inhorruit odore peccati. En tibi illum arbori moro dicentem: Eradicare, et jactare in mare, cum legionem eiecit ex homine, in porcos transire permittit: qui exagitati diabolico spiritu, se in maria demerserunt.

30. Hic igitur locus hortatorius ad fidem, docens 1478 moraliter etiam ea quæ solidata sunt, fide posse dissolvi. Ex fide autem charitas, ex charitate spes, et rursus in se sancto quodam circuitu refunduntur.

31. (Vers. 7, 8.) Sequitur ut nemo in operibus gloriari: quia jure Domino debemus obsequium. Nam si tu non dicis servo aranti, aut oves pascenti: Transi, recumbe (ubi intelligitur quia nullus recumbit, nisi ante transierit: denique et Moyses ante transivit, ut magnum visum videret); si ergo tu non dicis servo tuo: Recumbe, sed exigit ab eo aliud ministerium, et gratias ei non agis: ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris; quia dum vivimus, debemus semper operari.

32. (Vers. 17.) Ergo agnosce esse te servam plurimis obsequiis defeneratum. Non te præferas, quia filius Dei diceris: agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Neque te jactes si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, serviunt angeli. Vas gentium electus a Domino: Non sum, inquit, dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. xv, 9). Deinde alibi nullius se ostendens conscium culpæ, subiecit: Sed non in hoc justificatus sum (I Cor. iv, 4). Et nos ergo non a nobis laudem exigamus, nec præripiamus judicium Dei, et præveniamus sententiam judicis: sed suo tempori, suo judici reservemus. Post hæc reprehenduntur ingrati: atque ita demum ad tractatum saluti venitudinis.

(Vers. 31, 32.) In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa: et qui in agro similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot.

33. ^b Interrogatus a discipulis Dominus quando veniret regnum Dei, ait: Regnum Dei intra vos est

que per libertatem gratiæ. Sed in voce pharisæis potuit S. Doctor vel memoria, vel quo usus est codice, falli; præterquam quod in sequenti versu mentio sit discipulorum: non autem veritatem recta est; cum illa, ut

(Vers. 21); utique per veritatem gratiæ, non per servitatem culpæ. Itaque qui vult esse liber, sit servus in Domino; ea enim parte qua participamur servitute, participamur et regno. Ait ergo: *Regnum Dei intra vos est*: quando autem veniret, noluit dicere, sed dixit iudicii diem esse venturum; ut terrorem omnibus iudicii imminenti incuteret, nec securitatem dilationis afferret.

34. Et ne videretur contristare discipulos, si his aliquid denegaret, ait in alio libro: *De die autem et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius (Matth. xxiv, 36)*. Bene medie posuit Filium, est enim idem filius hominis Filius Dei; ut magis dictum secundum filium hominis æstimemus, quia temporum finem non per naturam hominis, sed per naturam Dei novit. Nec alienum tamen a fide est, si Filium accipias Dei. Quid enim est quod bonus Pater Filium celaverit, cui omnia dedit? Aut quomodo non dedit cognitionem temporis, cui dedit^b ipsius iudicii potestatem? Quomodo autem Filius nescire potest quod Pater novit; cum in Patre Filius sit, et Spiritus scrutetur etiam alta Dei (*Joan. xiv, 41*); cum ipse Filius altitudo sit divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei (*I Cor. ii, 10*)? Sed cur nolit dicere, **1479** ostendit alio loco: *Non est vestrum scire tempora et annos quæ Pater posuit in sua potestate (Act. i, 7)*.

35. Videtis quo tendat qui Trinitatem negat unius potestatis, ut sit aliquid quod nesciat Filius? Cur enim celaret Filium proprium Pater? Aut enim invidiæ causa nolumus aliis intimare quod scimus, aut ne forte prodamur: sed nec invidi in Patrem, nec proditoris in Filium suspicio cadit. Ergo unius sunt cognitionis, quia unius sunt potestatis. Deinde qui signa novit futuri iudicii, utique novit et finem.

36. (Vers. 24.) Quid enim est quod nesciat ille sicut fulgur coruscans, eo quod lux, Dei Filius interna mysterii cælestis illuminet? ^c *In illa, inquit, hora. Ergo et horam novit: sed novit sibi, nescit mihi. Bene autem causam diluvii, et incendi, et iudicii denostri assertit prodisse peccatis; quia Deus malum non creavit, sed nostra sibi merita repperunt.*

(Vers. 27.) *Edebant enim et bibebant; uxores ducebant, et nubebant.*

37. Non quia conjugia damnentur, neque ut alimenta damnentur; cum in illis successiones, in istis naturæ subsidia sint; alioquin de hoc mundo est

A exeundum: sed in omnibus modis quaeritur; quidquid autem abundantius est, a malo est. Sit aliquis consensus ad tempus, ut vacemus orationi: sit aliqua inter sollicitudines mundi, et intemperantiæ crapulas sobrietas religionis, et induciæ castitatis (*I Cor. vii, 5*).

38. Ergo quia propter improbos necesse est probi in hoc sæculo contritionem cordis animæque patientur, quo uberiores mercedem accipiant in futurum, remediis instruuntur; ut qui in Judæa sunt, fugiant in montes (*Matth. xxiv, 16*). Quæ est ista Judæa? Novi enim et aliam Judæam secundum spiritum, non secundum litteram: *Notus enim in Judæa Deus (Ps. lxxv, 1)*. Quales autem isti montes qui possint metum futuri cohibere iudicii, cum scriptum sit: *Tremor autem montes occupabit (Esai. lxiv, 3)? Cælum et terra transibunt (Luc. xxi, 33)*: quomodo terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec ipsa se servat? Ubi igitur me ab ira ejus abscondam, qui conturbat profundum maris? *Si ascendero in cælum, ibi est: si descendero in infernum, adest (Psal. cxxxviii, 8)*. Non ergo falli potest qui ubique est, sed placari.

39. Adest itaque iudicii dies: si vis non comprehendere, quotidie time, quotidie fuge. Quæris quomodo fugias? *Ascende in montem qui evangelizas Sion (Esai. xl, 9)*: ut excelsorum vertice possis eminere meritum: Deus enim montium, et non Deus vallium est (*III Reg. xx, 28*). Ascende eo ubi Christus sedet ad dexteram Dei, *cujus Fundamenta in montibus sanctis (Psal. lxxxvi, 1)*: et, *Montes in circuitu ejus (Psal. cxxiv, 2)*. Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est. Supra illorum fidem mentis tuæ locato vestigium. In lege Dei atque hæreditate fidei constitutos iudicii dies non ad poenam invenit, sed ad gloriam.

1480 40. Si quis etiam in tecto est positus, hoc est, superiora jam domus suæ, eminentiumque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi hujus opera non recidat. Novi enim tectum in quo Rhaab illa typo meretrix (*Josue ii, 1 et seq.*), mysterio Ecclesia sacramentorum consortio populis copulata gentilibus, exploratores quos Jesus direxit, abscondit: qui si ad inferiora descendissent domus, ab exploratoribus qui ad corripiendos eos missi fuerant occidissent. Tectum ergo sublimis est mentis offi-

jam a nobis observatum est, idem apud probatos auctores quandoque significet ac æquitas; itaque per veritatem gratiæ perinde erit atque per æquitatem seu justitiam quæ ortum ducit ex gratia.

^a Sic. vet. edit. et cuncti mss. nisi quod in quibusdam præmittitur, *in alio libro*. At Rom. edit. locum immutavit in hanc formam, *si eos aliquid celaverit, subjungitur: Et ait ad discipulos suos, venient dies. Et in alio libro*. Et post non multa ubi Amerb. cum paucis mss. *Bene medium posuit filium*; et Era. ac Gill. cum reliquis, *Bene medie*, etc., eadem Rom. edit. exhibet, *Bene interposuit filium*. Sed omnino legendum *medie*, hoc est, non determinando utrum Dei, anve hominis.

^b Mss. aliquot, *supra illorum fundamentum*.

^c Rom. edit., *De die autem et hora dixit Mattheus*. Verum ea mutatio non aliunde invecata est quam quod superiorem Lucæ textum cum rejecisset post verba inferiora posita, *sed ad gloriam*, alios textus omissos ab Ambrosio substituerit, ad quos referri non poterat ista expositio. Quod autem mox subjicitur, *novit sibi, nescit mihi*, referendum est ad superiora illa, *sed cur nolit dicere, ostendit*. Quapropter hic non est æquivocatio, sed metonymiæ species qua causa ab effectu denominatur: quomodo hunc locum etiam ab Augustino expositum reperimus lib. Quæst. 83, quæst. 60. Namque ibi a maximo illo Doctore traditur, *nescire Filium sic dictum esse, quia facit nescire homines, id est, non prodit eis quod inutiliter sciunt*.

cium, animæque fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Unde mihi videtur etiam paralyticus ille idcirco esse sanatus (*Marc. 11, 3*), quia a quatuor juvenibus demissus e tecto est; quia a quatuor adminiculo virtutum, prudentiar, fortitudinis, temperantiæ, atque justitiæ, ad pedes Christi alta quadam se ratione subject. Nihil enim excelsius humilitate, quæ tamquam superior nescit extolli, quia nemo id affectat, quod infra se iudicat.

41. Sed quoniam in iudicio versamur, non digrediamur a tecto; ne dum vasa quæ in domo sunt, auferre cupimus, capiamur. Non enim in omni domo sunt vasa aurea et argentea, sed in plerisque sunt lignea: nec omnis domus plena; sunt enim et vacuæ, quas novit propheta qui dixit: *Quid factum est tibi nunc, quia ascendisti in domos vacuas? Impleta est civitas clamantium* (*Esai. xxii, 1 et seq.*). Et subject: *Omnes principes tui sugerunt, quicumque in te vulnerati sunt, et ad perfidiam de fide lapsi sunt. Vulneratus est Sabellius, vulneratus est Valentinus, vulneratus est Arius; in domo enim vacua sunt repti.*

42. Vis domum videre plenam? Sequere Petrum, cum esuriret ad domus superiora gradientem (*Act. x, 9*): ibi agnovit mysterium Ecclesiæ congregandæ; ut gentilem populum non iudicaret immundum, quem a fides posset ab omni mundare contagio. Vasa autem de luto sunt: ergo vas corpus est. Et ideo cave ne desiderio corporis, præclara mentis studia derelinquas. Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus positus, tu quemadmodum accipies? Ille accepit, quia ascendit, ut evangelizaret Dominum, passionem corporis non timeret.

43. Ergo Qui in lecto est, non descendat: et qui in agro est, non revertatur retro. Unde intelligam quid sit ager, nisi ipse me doceat Jesus, dicens: *Nemo mittens manum in aratrum, et respiciens retro, aptus est regno cælorum* (*Luc. ix, 62*)? Otiosus in villa sedet, laboriosus in agro seminat: debilis ad focum, fortis ad aratrum. Bonus odor agri; odor enim Jacob odor agri pleni (*Gen. xxvii, 27*). Ager plenus est florum, plenus est fructuum diversorum. Ara igitur agrum tuum, si vis dirigi ad Dei regnum. Floreat tibi bonorum seges secunda meritorum. Sit *Vitis abundans in lateribus domus tuæ, et novella olivarum in circuitu mensæ tuæ* (*Psal. cxxvii, 3*). Dicat anima tua Christo, fertilitatis suæ jam conscia, et seminata

1481 Dei verbo, spiritalibus quoque inarata culturis: *Veni, frater meus, exeamus in agrum* (*Cant. vii, 41*). Ille respondeat: *Introivi in hortum meum, soror mea sponsa: vindemiavi myrrham meam* (*Cant. v, 1*). Quæ enim melior quam fidei vindemia, qua resurrectionis fructus reconditur, qua perpetuæ letitiæ fons rigatur?

^a Non ita hic fides intelligenda, ut necessitas bonorum operum excludatur, quod sane ab Ambrosii doctrina quam alienissimum esse probe norunt, qui in ejus lectione non sunt omnino peregrini: sed ea

44. Itaque cum respicere prohibearis, multo magis redire prohiberis, et tollere tunicam; comperisti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas et pallium (*Matth. v, 40*). Ergo directus ad Dei regnum, opes et patrimonium non requiras. Novit et aliam Scriptura tunicam, de qua nos hortatur Apostolus dicens: *Ut exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, induiti novum* (*Coloss. iii, 9 et 10*), superioris tunicam non requiramus erroris. Unde et illa, ait: *Nocte exui me tunicam meam, quomodo induar eam* (*Cant. v, 3*)? quod non solum renuntiare peccatis, sed etiam memoriam omnem debeas actus superioris abolere. Denique Paulus superiora obliviscens, culpam exuit, pœnitentiam non omisit (*Philip. iii, 13*).

45. Et ideo Dominus: *Memores*, inquit, *estote uxoris Lot*: quæ ideo quia respexit retro, perdidit naturæ suæ munus; retro enim Satanas, retro Sodomam. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et ut cognoscas quia non omnes possunt fugere in montem, recordare quia ille ^b qui se a veteribus studiis non reflexit (Sodomam enim ante delegerat) ideo evasit, quia pervenit ad montem (*Gen. xix, 30*): illa quæ infirmior fuit, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adjuta suffragio, ad montem pervenire potuit, sed remansit.

(Vers. 34.) *In illa nocte erunt duo in lecto uno: unus adsumetur, et alter relinquetur.*

46. Bene noctem dixit, quia Antichristus hora tenebrarum est; eo quod pectoribus hominum tenebras offundat, cum dicat se esse Christum, exurgentibus pseudoprophetis qui asserant nunc in desertis Jesum degere, ut vagæ errore opinionis illudant; nunc in penetrabilibus, ut qui audierint, præcelsæ nomine potestatis arcentur. Christus autem sicut fulgur coruscans per universum mundum luminis sui globos spargit (*Matth. xxiv, 27*). Et ideo nec in desertis vagatur, nec aliquibus locis clauditur, quia *Cælum et terram ego impleo*, dicit Dominus (*Jerem. xxiii, 24*): sed luce fulgoris sui fulget, ut in illa nocte resurrectionis gloriam videre possimus. Quid igitur sibi vult quod ait:

(Vers. 35.) *Duo in lecto uno. . . . duæ molentes in pistrino. . . duo in agro: unus assumetur, et alter relinquetur?*

47. Numquid iniquus Deus, ut pares studiis et societate vivendi, atque indiscretos actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat? Non ita est, sed pro actibus hominis remunerationis est qualitas. Non ergo merita hominum copulæ usus exæquat: nam et Pater in filium, et filius in patrem studio religionis insurgunt; quia non omnes quod adoriuntur, efficiunt: *Sed qui perseveraverit in finem, hic salvus erit* (*Matth. x, 22*). Tum deinde non forense obse-

sola ideo nominatur, quia salutis ac virtutum omnium est fundamentum, ut docet Sanctus noster lib. ii de Cain et Abel, cap. 9, num. 28, atque alibi.

^b Rom. edit, qui se ad vetera studia non reflexit.

quum, sed interiorē Dominus rimatur affectum; A neque enim si iuste offeras, et non iuste divides, acceptum est sacrificium Deo (*Gen. iv, 7*). **1482** Ergo ex uno strato (est enim stratum infirmitatis humanæ, quia scriptum est (*Psal. xl, 4*): *Universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus*) unus relinquitur, alter assumitur: qui assumitur rapitur obviam Christo in aera; qui autem relinquitur, improbat.

48. Duæ molentes in pistrino. Sensus quidem est quod hi significari videantur, qui ex occultis alimenta quærant, et in apertum ex interioribus proferant. Sed tamen quid molant istæ duæ mulieres, requirendum est. Nisi forte quod legimus in Esala: Si afferatis similaginem, vanum est; ut similago sit, quæ a molentibus offeratur (*Esai. 1, 13*). Discutiamus ergo quæ molant, quidve molant, quidve pistrinum sit. B Et fortasse mundus iste pistrinum est, ^a in quo aptius reor quia humani corporis forma referatur, in quo anima nostra velut quodam carcere includitur corporali, panem, ^b si boni consulat, operatura cœlestem. In hoc ergo pistrino vel Synagoga, vel anima obnoxia delictis, triticum molendo madefactum, et gravi humore corruptum, non potest interiora ab exterioribus separare; et ideo relinquitur, quia ejus similago displicuit. At vero sancta Ecclesia, vel anima nullis maculata contagiis delictorum, quæ tale triticum molet quod solis æterni calore sit torridum, quod Deus quemadmodum voluit, sic vestivit, et angeli ab omni purgamentorum labe mundarunt, bonam similaginem de penetratibus hominum Deo offerens, sacrificii sui libamenta commendat.

49. Nec solum molentes duæ, sed etiam operantes duo erunt in agro uno, e quibus assumetur unus. Bonus seminator, qui non supra vias seminat, sed supra aratum et cultum solum; ut fructum humilitate pressum, non jactatione dispersum terra multiplicet. Relinquitur autem seminator zizaniorum, ex quibus refutabilis similago conficitur. Qui sint autem isti agricolæ differentes possumus reperire, si advertamus qua ratione duos vocat, hoc est, duas mentes esse in nobis Apostolus dixerit; fortasse enim ideo, quia altera exterioris est hominis, qui corrumpitur, altera interioris, qui per sacramenta renovatur. Et eo ille fortasse deterior, qui extollitur frustra inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput; quia a Domini nostri Jesu Christi salutarium præceptorum observatione declinat; ipse enim caput omnium, qui auctor est omnium. Alter est ille præstabilior, qui humilitatem diligit, sapientiam quærit, misericordiam non omittit; bonus scilicet seminator; *Dispersit enim, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum* (*Psal. cxl, 9*). Hic igitur spiritualis est, ille carnalis. Nam sicut verbis Aposto-

licis comprehendimus illum extollentem se tumido animo seductorem mente carnis inflari (*Coloss. ii, 18*); ita etiam sanctam virum renovari spiritu mentis ostendimus, dicente eodem: *Renovamini autem spiritu mentis vestræ* (*Ephes. iv, 23*). Duas ergo mentes esse demonstrat; unam, quæ mens carnis efficitur, vincita peccato; alteram, quæ spiritui copulata, carnis abjurat illecebras.

50. Nec solum duæ mentes, sed etiam duæ leges in nobis sunt, quarum utramque nobis Apostolus **1483 explicavit, dicens: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: vitio autem affam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis* (*Rom. vii, 22 et 23*). Est ergo lex interioris hominis, est etiam exterioris; illa quæ peccatum prohibet, ista quæ suadet; illa quæ damnat errorem, ista quæ suggerit; illa quæ in mentem instruit, ista quæ tentat. Sunt etiam duæ aliæ vehementiores in nobis leges, una Dei, altera peccati, secundum eundem Apostolum dicentem: *Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* (*Ibid., 25*). Et ostenditur quod si mentem tantummodo dicas, contrariam carnis ostendas; cum enim dicat Paulus se legi Dei mente servire, utique mentem per se ipsam, nisi carne vincatur, bonam esse demonstrat, et natura ita creatam, ut resistat errori. Itaque cum vincitur, mens carnis est, non ex natura habens, sed ex carne, quod labitur; et quasi in nomen proprietatemque victicis victa succedit; natura autem adversa carnis est. Denique mente Deo servimus, carne peccato. Mellior autem mens erit, si cooperaria sancto Spiritui religiosum non intermittat officium.**

51. Istæ sunt igitur operantes in agro nostro, quarum altera bonum fructum diligentia dat, altera amittit incuria, quam sanguinem Legislator appellat, dicens: *Anima omnis carnis, sanguis ejus* (*Levit. xvii, 14*). Quo plerique referunt etiam illud quod scriptum est: *Non manducabis carnem in sanguine* (*Gen. ix, 9*); ne vulneribus animæ cruentas corporis voluptates, refectionis potius loco, quam reatu sanguinis æstimemus, quos oportet Dei verbo refici. ^c Est ergo cibus refectionis, est cibus sanguinis; sicut enim caro Domini vere est cibus, ita sanguis vere noster est potus (*De Consec. dist. 2, cap. In quibus, § Est cibus*). Bonam ergo de nostris operibus escam Domino suggeramus; ne rursus cum venerit, et sicut in illa sicu pomum non invenerit, nostrorum meritum infecunditate jejunos propositum pietatis avertat, dicens ad illam animam quam nudam pomorum repererit, et sanguine cruentatam: *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum* (*Matth. xxi, 19*). Est ergo anima carnis omnis sanguis ejus. Est etiam

^a Ita omnes mss. et edit. nisi quod illorum aliqui pro *referatur*, habent, *reformatur*. Unus *resecatur*. Edit. autem Rom. pro *in quo spiritus reor quia* (vel quod ut dicit.) reposuit, *quod aptius reor quod in eo*, etc.

^b Nonnulli mss., et *deus consulat*; quidem etiam, *si bene consulat*. Neutrum satis commode.

^c Hæc verba Gratianus loco citato in margine S. Leoni attribuit; sed ejusdem Gratiani correctores ea usquam nisi apud Ambrosium reperiri observarunt. Eisdem quoque non fugit similis error admissus in verbis, *Est etiam corpus*, etc., num. 86, quem errorem nec B. Anselmus declinavit.

præstabilior anima, de qua dixit Deus: *Omnes animæ A meæ sunt: sicut anima patris, ita etiam anima filii mea est (Ezech. xviii, 4).*

52. Nec illud prætereat ut duos populos interpretemur, id est, quod in hoc mundo qui agro frequentissime comparatur, duo populi sint, unus creditum, alter qui non credit, relaturi meritorum vicem suorum; et ideo alter qui fidelis est, assumatur; alter qui infidelis, relinquatur. Dux autem illas molentes, dux animæ, vel certe Ecclesia atque Synagoga; non enim una tantum figura, sed multiplex in divinis Scripturis esse consuevit; ut unus sermo plures species comprehendat. Itaque mens carnis, et anima carnis, et synagoga id triticum colligunt, et eam similaginem molunt, quæ offertur in vanum: mens autem quæ juncta est animæ, et anima quæ ^a recep- **B** trix est salutaris verbi, vel Ecclesia Dei, excolunt et molunt veræ **1484** legis similaginem spiritali; unde etiam panes propositionis fiunt, quos soli sacerdotes edunt, quibus puriorem panem manducare præscriptum est (*Levit. xxiv, 8*), illum utique qui descendit de cælo (*Joan. vi, 31*). Omnes autem sumus, si merita nostra patiantur, iustitiæ sacerdotes, qui unctione lætitiæ in regnum et sacerdotium consecramur.

53. Ergo ita exerceamus et colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti; ut in illa superiore Hierusalem, ubi legis custodia veræ celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris, quos beati qui potuerint congregare: *Ut venientes veniant in exultatione, tollentes manipulos suos (Psal. cxxv, 6)*. Isti igitur fructus sunt spirituales, et felices **C** veri proventus laboris, qui nullo inutili iambre mædiant; fructus autem carnis corruptelæ obnoxius est; et ideo qui carnalia seminaverit, carnalia et metet (*II Cor. ix, 6*). De agro vero quid dicam, cum manifestum sit in opere cultoris vel laudem esse, vel culpam?

(Vers. 36). *Et respondentes dixerunt: ubi, Domine?*

54. Hoc discipuli locuti sunt: Dominus autem ubi præmonuit et quo fugiendum, et ubi commorandum, et quid esset cavendum, complexus est summam definitione generali, dicens:

(Vers. 37). *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.*

55. Itaque prius quæ sint aquilæ coniciamus, ut quod sit corpus definiamus. Justorum enim animæ **D** aquilis comparantur, quod æta petant, humilia derelinquant, longævam ducere serantur ætatem. Unde et David animæ suæ dicit: *Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua (Psal. cxv, 5)*. Si igitur intelleximus aquillas, de corpore jam dubitare non possumus,

^a Mss. aliquot, *receptrix est salutis, Ecclesiam Dei excolunt*. Melius alii plures, et edit. omnes ut in textu; nisi quod pro *salutaris verbi*, non pauci quoque horum mss. legunt *salutis*.

^b In mss. non paucis hoc loco inseritur ampla lacinia in parabola pharisæi ac publicani: quæ non modo in mss. antiquioribus non invenitur, verum etiam vel prima lectione deprehenditur nihil habere Ambrosiani, ac præterea totidem verbis apud

maxime si meminimus quod a Pilato Joseph corpus acceperit (*Joan. xix, 38*). Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene, et Maria mater Domini, apostolorumque conventus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus, quando veniet enim intelligibilibus nubibus Filius Hominis: *Et videbit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt (Apoc. i, 7)?*

56. Est etiam (*De Consecr., dist. 2, cap. In quibus, § Est etiam*) corpus de quo dictum est: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus (Joan. vi, 56)*. Circa hoc corpus aquilæ sunt, quæ alis circumvolant spiritalibus. Sunt et circa corpus aquilæ quæ credunt Jesum in carne venisse; quia omnis spiritus qui constitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est (*I Joan. iv, 7*). Ubi ergo fides, ibi sacramentum, ibi diversorium sanctitatis. Est etiam corpus Ecclesia, in qua per baptismi gratiam renovatur spiritu, et occidua senectutis in redivas reparantur ætates ^b.

(Cap. XVIII. — Vers. 16.) *Sinite pueros venire ad me, et nolite eos vetare; talium est enim regnum Dei.*

57. Atqui ætas hæc infirma est viribus, invalida ingenio, immatura consilio: non ergo ætas præfertur ætati, alioquin obsesset adolescere. **1485** Quid votis opus est ut ævi maturitas consequatur, si mihi meritum regni ^a demptura cælestis est (*Luc. vi, 13*)? Ergo Deus vitæ processum ad vitia dedit, non ad incrementa virtutis. Et cur ipse apostolos non puerilis, sed provecioris elegit ætatis? Cur autem pueros aptos regno dicit esse cælorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non norint, referre non audeant, ^d scrutari ignorent opes, honorem, ambitionem non appetant. Sed ignorare ista virtus non est, sed contemnere; nec continentia laus, ubi infirmitatis integritas: non igitur pueritia, sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur. Non enim virtutis est non posse peccare, sed nolle, atque ita tenere perseverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, usus imitetur naturam. Denique ipse hoc Salvator expressit, dicens: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. xviii, 8)*.

58. Quis est ergo puer imitandus apostolis Christi, num unus ex parvulis? Hæc igitur virtus apostolorum? Quis ergo puer? Ne forte ille de quo Esaias dicit: *Puer natus est nobis, filius datus est nobis (Es. ix, 6)*? Ipse enim tibi puer dixit: *Tolle crucem tuam et sequere me (Matth. xvi, 24)*. Et ut agnoscas puerum: *Cum malediceretur, non remaledixit; cum percuteretur, non percussit (I Pet. ii, 23)*; hæc est

Bedam lib. v comment. in Lucam, cap. 71, legitur. Quapropter alienum partum legitimo non putavimus admiscendum.

^c Mss. aliquot, *dein natura cælestis est*. Minus commode.

^d Ita edit. ant. ac mss. omnes, excepto quod in horum nonnullis pro *honorem*, legere est *honorum*. At Rom. edit. sola, *scortari ignorent, opes, honorem, ambitionemque non appetant*.

enim perfecta virtus. Itaque et in pueritia est quædam A
venerabilis morum senectus, et in senectute innocens pueritia: *Senectus enim venerabilis est, non diuturna, nec numero annorum computata, cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata (Sap. iv, 8 et 9). Unde et scriptum est: Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini (Ps. cxii, 1); quia nemo nisi perfectus laudat Dominum. Nemo enim dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (1 Cor. xii, 5).*

59. Quod videtur de Ecclesiæ populo prophetatum, qui junior seniore populum Judæorum virtutis studiis anteivit. Et ideo illud: *Ecce ego et pueri mei quos dedisti mihi (Esai. viii, 18)*. Isti sunt pueri qui Dominum pullo asinæ supervectum propheticis vocibus prosequentes, redemptionem gentium venisse B
dicebant (*Matth. xxi, 15*): isti sunt pueri vel infantes qui Christi illa ubera super vinum haustu pleniore suxerunt. *Ex ore enim infantium et lactentium perfecisti laudem (Ps. viii, 3).*

60. Durum itaque aliquibus et immite videri potest, quod discipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant, nisi vel mysterium intelligas, vel affectum; neque enim id invidiæ in pueros mentis asperitate faciebant, sed sedulæ servitutis obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur a turbis. Denique alibi scriptum est: *Magister, comprimunt te turbæ (Luc. viii, 45)*. Respuenda quippe est utilitas nostra, ubi divinitatis injuria est. Ergo fugiamus superbiam, sequamur puerilem simplicitatem; quia veritas adversaria superbiæ, simplicitas autem concurrens veritati, in ipsa humilitate sublimis. Non enim in abjecto corde habitat Deus, sed sicut tradiderunt nobis propheta: *Thronus virtutis exaltatus est (Jerem. xvii, 12)*; in eo scilicet cujus elevatur sapientia ad altitudinem veritatis. Nec sicut Cain fraterna specie dolum 1486 percussoris abscondat; sed foris intraque sit frater. Hæc in affectu. In mysterio autem, quia prius salvari populum Judæorum, ex quo et secundum carnem nati fuerant, gestiebant, sed et pro Chanaanæ muliere supplicarunt (*Matth. xv, 25*). Sciebant ergo mysterium, quod utrisque populis vocatio deberetur, sed fortasse adhuc ordinem nesciebant.

61. Nunc distantiam intende verborum. Ubi ad se infantes accedere jubet, ut eos a vel prædicatione, vel manuum impositione benediceret, pueros appellat: ubi præcipit non scandalizandos (*Matth. xviii, 6*), pusillos vocat; non enim scandalizantur qui tanguntur a Christo, non labuntur qui Christo propinquant: sed labuntur illi quos pusillos non ætatis exiguitas, sed virtutis pusillitas fecit. Simul etiam docet infirmos non esse tentandos; ne in nos eorum delicta vertantur, quorum preces ad Dominum, et si ipsi virtutum meritis infirmi sint, angelorum tamen patrociniiis evehantur. Nemo ergo irrideat pau-

perem, quia exacerbatur illum qui fecit eum: nemo tentet invalidum, ne angelos lædat: nemo præcipitet infirmum, ne solvat beneficium Redemptoris. (*Prov. xii, 5*).

62. Et ideo dixit: *Væ huic mundo ab scandalis (Matth. xviii, 7)*; quia crucem Domini plerique scandalum judicarunt, cum Dominicæ humilitas passionis nostræ sit sacramentum salutis; ut adoriamur virtutis officium, sumamus humilitatis exemplum. Væ igitur ei qui in crucem Domini non crediderit, quæ scandalizantur infirmi: *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris (Matth. xviii, 6)*.

63. In divinis quidem Scripturis non verborum seriem, sed rerum pondus examinare debemus; plus enim proficit ad reprimenda peccata, inauditi generis atque deformis belluina quædam pompa supplicii. Tamen ne cui hinc quoque scandalum generetur infirmo, non otiose simul positam putamus molam asinariam, collum hominis, profundum maris. Etenim cum asini typum populus gentilis acceperit; nonne tibi videtur tamquam molam asinariam volvere, quamdiu in imperitiæ suæ errore versatur, naturæ quidem vinculis alligatus, ut verbum emolat, Deum quærat: sed operiæ mentis cæcitate suffusus; ut vultum animi erigere ad Deum, et oculos cordis aperire non noverit? Et ideo sine ulla cursus alacritate, vestigiis in se sæpe redeuntibus, invitatus laborat alieno. Tamen qui molam volvit, consummandi aliquando finem operis habet, et exuendæ spem gerit cæcitatibus; cui vero mola ad collum suspenditur, portat lapidem qui portare Domini jugum recusavit. Asinus ergo ad molam, cæcus ad lapidem, genulis ad saxum, qui adoratur eum quem non videt, nec agnoscit: *Deus enim non in manufactis habitat (Act. xvii, 24)*, nec in saxo agnoscitur, sed in spiritu.

64. Uterque igitur populus et gentilis et Judæus pompa quadam sermonis hujus exponitur, sed vehementior in Judæos pœna decernitur. Gentilium enim memoria sæculi istius fluctibus 1487 obruetur, et cæno mundi hujus abolebitur, qui inter ea quæ non sunt, esse voluerunt, et alienati a scientia Dei tamquam in profundum maris mersi sunt; at vero Judæi per patriarchas adsumpti, circumcissione signati, per Legem eruditi, non tamquam ignoti peribunt, sed tamquam sacrilegi punientur. Etenim Atheniensibus ignotus Deus, in Judæa notus, sed non receptus (*Act. xvii, 23*). Et ideo qui ignorat, ignorabitur; qui prævaricatur, damnabitur; nec ille exutus a culpa, qui suum nescivit auctorem, et ille exulio a venia, qui Dominum non recepit. Tolerabilius tamen est fidem non detulisse Christo, quam manus intulisse (*Psal. lxxv, 2*).

(Vers. 18, 19.) *Interrogavit autem eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam*

^a Rom. edit. vel prædicatione: quam lectionem lubentes amplecteremur, si ea saltem unico mss. defenderetur:

æternam possidebo? Dicit autem ei Jesus: Quid me A dico dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus.

65. Versuta interrogatio, et ideo arguta responsio. Tentator enim princeps iste magistrum bonum dixit, qui Deum bonum dicere debuisset. Nam licet et in divinitate bonitas sit, et in bonitate divinitas (nemo enim bonus nisi solus Deus, omnis autem homo mendax (Psal. cxv, 11), quidquid autem mendax, utique non bonum), tamen addendo, *Magister bone*, in portione bonum dixit, non in universitate; nam Deus universitate bonus, homo ex parte. Propterea Dominus: *Quid me dicis bonum*, quem negas Deum? Quid bonum dicis, cum bonus nemo nisi unus Deus? Non ergo bonum se negat, sed Denm designat. Bonus enim quid est, nisi plenus bonitatis? At vero cum scriptum sit: *Non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum* (Psal. xlii, 2), utique de hominibus, non de Deo dixit; Deus enim unus est, non unus e numero (Deut. vi, 4); ita et Dei Filius quasi unicus exceptus est, non quasi unus ex multis; unigenitus est, non unus ex genitis. Et ideo *Nemo bonus*, non præjudicat Christo; quia nemo judicat Christum. *Nemo enim tamquam communiter de nobis dicitur, sed nihil Christo commune nobiscum.*

66. Quod si quem movet, quia *Nemo bonus nisi unus Deus*, moveat et illud, quia nemo bonus nisi Deus. Quod si a Deo Filius non excipitur, utique nec a bono Christus excipitur. Sed cum in Deo Filius persona alter, potestate unus sit, *Unus enim Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia* (I Cor. viii, 6); Deus autem et Dominus non duo dii, sed unus Deus sit, quia *Dominus Deus tuus Dominus unus est* (Deut. vi, 4), utique cum secundum majestatem Deus unus utraque persona sit, et bonus unus in utroque est. Nam quomodo non bonus ex bono natus? *Arbor enim bona bonos fructus facit* (Math. vii, 17). Quomodo non bonus, cum bonitatis substantia assumpta ex Patre non degeneravit in Filio, quæ non degeneravit in Spiritu? Et ideo *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam* (Ps. cxlii, 11). Quod si bonus Spiritus qui accepit ex Filio, bonus utique et ille qui tradidit. Et cum bonus Pater, utique et ille bonus qui omnia habet, quæ Pater habet. Aut si negatis Filium habere bonitatem, negatis et Patrem (Joan. xvii, 10).

67. Ratio evidens exemplis non eget, tamen **1488** vel auctoritatem sequimini Scripturarum; scriptum est enim: *Dominus iudex bonus domui Israel* (Esai. xxxiii, 22). De Filio, an de Patre dicit? Sed *Pater non judicat quemquam; quia omne iudicium dedit Filio* (Joan. v, 22). Ergo Dominus bonus Filius. Accipe aliud: Trinitatem utique consistunt qui ad baptismum veniunt; quia baptizantur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ergo et ^a Patri et Fi-

lio et Spiritui sancto consistuntur. Cum ergo dicitur: *Constemini Domino, quoniam bonus* (Ps. cxxxv, 4), bonus utique Pater, bonus et Filius, bonus et Spiritus sanctus, sed Deus unus est; quia *bonus Dominus expectantibus eum* (Thren. iii, 25). An non bonus qui bona tribuit *animæ querenti eum*? An non bonus, *Qui satiat in bonis animam tuam* (Ps. cii, 5)? An non bonus, qui ait: *Ego sum pastor bonus* (Joan. x, 11)?

68. Sed putatis ideo Deum bonum; quia iudicium non habet ^b in quo est necessitas vindicandi. (Supra, num. 67). Quamquam jam præmissum sit iudicem bonum esse domui Israel, tamen alibi habes: *Quam bonus Deus Israel rectis corde* (Ps. lxxii, 4)! De quo igitur putatis dictum, de Patre, an de Filio? Si de Patre, ergo non omnibus bonus. Cur igitur Filio derogatis? Si de Filio, ergo bonum Deum et Filium, constemini; ipse est enim *Benedictus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suæ* (Luc. i, 68). Ipse est rex et Deus Israel, cui dicitur: *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel* (Joan. i, 49). Sic igitur hic dicit: Quoniam tu bonum me non potes sentire qui tentas, quid me dicis bonum? Bonus quidem ego, sed *Rectis corde*, cui bonum esse ex natura suppetat, non ex versutia. Bonus ergo Filius, *Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius* (Sap. vii, 26). Quomodo ergo non bonus, qui est imago bonitatis? Sicut enim imago Dei Deus, sed unus Deus, ita et divinæ imago bonitatis bona, sed una bonitas. ^c Mihi certe utile est bonum Deum credere, quem meorum habiturus sum iudicem delictorum. Ibi viderint qui credere bonum nolunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demonstratur, bene dixit: *Nemo bonus, nisi Deus* (Marc. x, 18); ut admoneret quia scriptum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum* (Deut. vi, 16), sed magis confiteretur Domino, *Quoniam bonus* (Ps. cxxxv, 4).

69. (Vers. 21.) Denique eum sæpe perstringit, nam glorianti in lege quod a juventute sua omnia custodisset; ut inanem jactantiam ejus exponeret, ostendit ei adhuc deesse quod Legis est. Et ideo ad misericordiæ præceptum tristis inducitur; ut in eum naturalis quædam detur forma sententiæ.

(Vers. 25.) ^o *Facilius camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.*

70. Magna vis, magnum pondus in verbis. Quibus enim verbis aliis vehementius exprimeret, non debere jactare se divitem in divitiis suis, quam talibus quibus desinitur contra naturam esse dives misericors? Aufer mihi lenocinia saccumque verborum, quæ solent enervare sententias. ^d Lactari non debuit iste, sed frangi, qui misericordiam respuebat.

^a Pauci mss., *Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitentur.*

^b Mss. aliquot, *in quo necessitas non est vindicandi.*

^c Edit. Rom. plura hic per quatuor aut quinque columnas propria auctoritate transposuerat, quæ hos

etsi pristino ordini restituamus, ea tamen in marginibus, quæ non nisi a gre tam multa caperent describere supersedemus.

^d Sic edit. Era. et Gill. in marg. nec non Rom. in corp. cum plerisque scriptis cod. Edit. autem vet. in

Tamen si quos verborum **1489** magis ornamenta quam sensus virilis et naturalis quidam habitus et forma delectant : quod boni faciunt petitores in uxore ducenda , ut mores discutiant, non decorem; nec aspectus offensione revocentur, cum virtute animi provocantur : hi quoque in verbis mysterium quaerant, quod est mens quaedam et anima verborum; nec in mysterio verba discutiant.

71. Camelus ergo in typo populus gentilis accipitur, quem leo ille quaerens quem devoret, onustum thesauro prophetis ^a agit speciebus in desertum : in tribulatione enim et angustia leo et catulus leonis, aspides et progenies aspidum volantium ferebant in asinis et camellis divitias suas (*Esai. xxx, 6*). Et bene camelus pro gentili figuratus est populo; quia superstitionis deformitate degenerans, priusquam crederet populus nationum, belluinæ speciem scditatis, absurda vestigia, ora turpia praeferebat. Facilius igitur iste peccator per viam intravit angustam (quæ est via Christi, qui per proprii corporis passionem mortis penetrans viam, velut acus redintegravit scissa quædam nostræ vestimenta naturæ) quam populus Judæorum dives in Lege, egenus in fide, præruptus in furore, probrosus in crimine.

72. Potest etiam moraliter de omni intelligi peccatore, et de arrogante divite. Nonne tibi videtur publicanus ille oneratus suorum conscientia delictorum, cum oculos ad Deum non auderet attollere (*Luc. xviii, 13*), velut quidam camelus in foramen acus confessionis suæ remediis facilius introire, quam pharisæus ille ^b in regnum Dei, arrogans in prece, jactans innocentiae, præsumptor gloriæ, exprobrator misericordiæ, prædicator sul, erliminator alieni : qui magis conveniret Dominum quam rogaret? Si quis igitur horret camelum, horrescat eum qui factis foedior sit camelo.

(Vers. 20.) *Honora patrem et matrem.*

73. Pulchre mihi hodie legitur Legis exordium; quando mei natalis est sacerdotii; ^c quotannis enim quasi de integro videtur incipere sacerdotium, quando temporum renovatur ætate. Bonum etiam quod legitur : *Honora patrem et matrem* (*Exod. xx, 12*). Vos enim mihi estis parentes, ^d qui sacerdotium detulistis : vos, inquam, filii, vel parentes : filii singuli, universi parentes; libenter enim meos dixerim vos vel liberos, vel parentes, qui verbum Dei auditis et facitis : filios, quia scriptum est : *Ve-*

corp. ac nonnullæ ex ultimis Paris. cum mss. aliquid, *jactari non debuit*. Non satis apte.

^a Omnes edit. et pauci mss., *agit affectibus*. Septem mss. *agit aspectibus*. Non absurde. Alii tamen septem. *agit speciebus*, id est, figuris ac imaginibus, quibus prophetica visio exprimitur. Ubi autem post pauca mss. plerique legunt, *ad aspides*; alii nonnulli atque edit. omnes præpositionem omittunt, magis congrue ad propheticum textum.

^b *In regnum Dei*, rescata fuerunt in edit. Rom.

^c Mss. aliquot, *tot annis enim*. . . *quanta temporum*, etc. Hic porro vetus consecrationis antisitium quotannis celebrandæ consuetudo indicatur, minime indigna quam observemus. De qua videsis Baron. in

Mate, filii, audite me (*Psal. xxxiii, 12*) : parentes, quia ipse Dominus dixit : *Quæ mihi mater aut fratres? Mater et fratres mei hi sunt qui audiunt verbum Dei et faciunt* (*Luc. viii, 21*).

74. Bene ergo Lex quæ præmiserat : *Diliges Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum*, subiecit : *Honora patrem tuum et matrem*. Primus enim gradus iste pietatis est; namque hos auctores **1490** tibi esse voluit Deus. Honora obsequiis, ut abstineas a contumeliis, quia ne vultu quidem lædenda pietas est parentum. Sed parum est non lædere, quia Lex prospexit ne patiantur injuriam : *Qui enim maledixerit patri vel matri, morte morietur* (*Exod. xxi, 17*): tu honora, ut bonus sis. Aliud est Legis beneficium, aliud pietatis officium. Honora tuos, quia suos Dei ^B Filius honoravit. Legisti enim, *Et erat subditus illis* (*Luc. ii, 51*) : si Deus servulis, quemadmodum tu parentibus? Honorabat igitur Joseph et Mariam Christus non naturæ debito, sed pietatis officio. Honorabat et patrem Deum, quemadmodum nemo potuit honorare, ut esset obediens usque ad mortem : honora ergo et tu parentes.

75. Est autem honor non solum honorificentia, sed etiam largitatis : *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt* (*I Tim. v, 3*). Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrem tuum, pasce matrem tuam. Et si paveris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus quos pro te passa est : non reddidisti obsequia quibus te illa gestavit : non reddidisti alimenta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis ubera : non reddidisti famen quam pro te illa toleravit ; ne quid quod tibi noxium esset, ederet ; ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa jejunavit, tibi manducavit, tibi illa quem voluit cibum non accepit, tibi quem noluit cibum sumpsit, tibi vigilavit, tibi flevit : et tu ^c illam egere pateris? O filii, quantum tibi sumis iudicium, si non pascas parentem ! Illi debes quod habes, cui debes quod es. Quantum iudicium, si pascat Ecclesia quos tu nolis pascere! *Si quis fidelis*, inquit, aut si quis fidelis habet viduas, *subministret illis ; ut non graveletur Ecclesia, ut his quæ vere viduæ sunt, sufficiat* (*I Tim. v, 16*). Hoc de extraneis : quid de parentibus?

76. Non otiose diximus proxime, quia nos materna querela præstrinxit : sed malimus eum qui talis est, ^D publice inonere, quam domestice coercere. Et si nostra voce non proditur, vel suo tamen

Martyr. Rom. ad xv kal. Febr. et alios.

^d Dicitur hoc loco populus sacerdotium detulisse, quod nimirum Ambrosium ordinari, ut Paulinus testatur, *mirabili et incredibili concordia consensisse*, non quod ei contulisset ordinem aut jurisdictionem. Illa quippe nequaquam inter se confundenda sunt, quod hæretici faciunt, ut missionis ac potestatis ministrorum suorum defectum quoquo modo videantur defendere. Sed ordinationem per quam confertur jurisdictio, nunquam nisi ab episcopis in Ecclesia catholica peractam esse extra dubium est.

^e Tres mss., *illam, quem voluit cibo egere patris.*

^f Hinc intelligas episcopis olim non solum admo-

erubescit affectu. Ne commiseris, fili, ut parentes tuos aliorum fames pascat: ne commiseris, fili, ut jejunia pauperum parentibus tuis cibum quærant. Si non propter gratiam et salutem, propter verecundiam pasce vel tu, fili, vel tu, filia. Non pudet si te ingrediente in Ecclesiam, alienis manus suas anus mater extendat, et prætermissa filia, de extraneis stipem poscat; cum tu transeas sublimi collo, et nutibus oculorum, trahens vestem, habens inaures, et dextralia, et annulos, et reliqua quæ Esaias dicit (*Esai. iii, 16 et seq.*)? Quid si in te sermonem suum vertat, repositus naturæ debitum, nutrimentorum pretium, manus tuæ quod genitrici debetur officium? Quid respondebis?

77. Dabisne aliis? Quid si tibi objiciant: Vade, prius matrem tuam pasce. Nam et si pauperes sunt; **B** impiam tamen non quærent collationem. **1491** Nonne audisti supra quia dives ille in bysso et purpura recubans, cujus de mensa micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis qui pauperi non impartivit alimenta (*Luc. xvi, 19 et seq.*)? Si non donare extraneis grave est, quanto gravius excludere parentes? Sed dicis te quod eras parentibus collaturus, Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum Deus de fame parentum. Unde reprehendentibus Judæis quia discipuli Domini manus non lavarent, respondit Jesus: *Quicumque dixerit: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem aut matrem (Math. xv, 5 et 6).*

78. Quapropter obscuritatem sensus non imprudenter defleximus. Nam Judæi cum hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt: discipuli traditionem Dei præferentes, hominum negligebant, ut manus non lavarent, cum panem manducarent; quoniam, *Qui lotus est totus, non habet necesse ut manus lavet (Joan. xiii, 10).* Laverat eos Jesus, lavacrum aliud non quærebant; uno enim Christus baptismate omnia solvit baptismata. Itaque quem laverit Ecclesia, non habet necesse iterum lavari. Ergo mysterio intendebant discipuli, ^a non sui munditiam corporis, sed animæ requirentes. Hoc reprehendebant Judæi: sed argue redarguuntur a Domino, quod inania observent, profutura despiciant. Et ideo illis dicit: Vos quare dicitis patri aut matri, quos Lex præcipit honorari: *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit (Exod. xx, 12)*; id est, cum petat aliquid ad sumptum **1)** egens pater aut mater a filio, ^b quia Legem timens Judæus excusationem non dandi requirit, dicere solet: *Munus quod est ex me, tibi proderit*; ut dicam a filiis Deo pecuniam pater religiosus accipere reformidet. Sec hæc traditio hominum est ex-

nendi, verum etiam coercendi jus auctoritatemque fuisse.

^a Mss. non patci, nec inferioris notæ, non suæ munditiam animæ, non corporis requirentes. Atque haud scimus an non illa vera sit lectio. Non male tamen alii, et edit. omnes, ut in textu.

^b Ita mss. plures, potioresque. Alii, et edit. vocem Judæus non agnoscunt, cujus loco in Rom. substituitur filius, ante voces, quæ Legem.

^c Adverte nequaquam esse vituperandum si præ-

cusationes obtentium avaritiæ suæ. Cæterum Dei traditio est, ut prius pascas parentes (*Dist. 86, cap. Cæterum*). Nam si juxta divinum oraculum, contumelia parentis morte luitur (*Exod. xxi, 17*), quanto magis fames, quæ morte gravior est?

79. Quo loco insolentem Dominus infrenat jactantiam. Multi enim, ut prædicerent ab hominibus, Ecclesiæ conferunt, quæ suis auferunt; cum misericordia a domestico progredi debeat pietatis officio. Da ergo prius parenti, da etiam pauperi, da illi ^c presbytero quod tibi abundat terrenum, ut ab illo accipias spirituale quod tibi deest; etenim qui honorat, honorabitur. Vide ergo quia ille cum accipit, tradit: et accipit non quasi inops, sed quasi remuneraturus majore mensura. Da pauperi in requiem ejus, ut et tu communicans de tuo inopi, requiem consequaris. Sed ut pasceas Scriptura dicit parentes (*Luc. xiv, 26*): ita propter Deum relinquendos parentes; si impediunt devotæ mentis affectus.

(*Vers. 35.*) *Factum est autem cum appropinquasset Hiericho, quidam cæcus sedebat secus viam.*

80. In libro secundum Mattheum duo inducuntur (*Math. xx, 30*), **1492** hic unus: ibi egrediente Hiericho, hic appropinquante. Sed nulla distantia; nam cum in hoc uno typus popull gentilis sit, qui sacramento Domineo recipit amissi luminis claritatem, nihil interest utrum in uno medicinam, an in duobus accipiat; quoniam ex Cham et Japhet Noe filiis originem ducunt, in duobus cæcis duos generis sui prætendebant auctores.

81. Quod videtur etiam Lucas non omisisse, cum Zachæum subjicit, qui statura pusillus, hoc est nulla ^d nobilitatis ingenitiæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito domini Salutaris adventu, quem sui non receperant, videre cupiebat: sed nemo facile Jesum videt, nemo potest Jesum videre constitutus in terra. Et quia non prophetas, ^e non regnum habebat, tamquam formæ gratiam naturalis ascendit in sycomororum, vanitatem scilicet Judæorum vestigio suo proterens, errata quoque corrigens superioris a-tatis: et ideo Jesum interioris domus recepit hospitio. Et bene ascendit in arborem, ut arbor bona bonos fructus faceret, ac naturali excisus oleastro, et contra naturam insertus in bonam olivam, fructum posset Legis afferre; radix enim sancta, et si rami inutiles, quorum infructuosam gloriam plebs gentium fide resurrectionis quasi quadam corporis elevatione transcendit.

(*Cap. XIX.—Vers. 2.*) *Et ecce vir nomine Zachæus.*

82. Zachæus in sycomoro, cæcus in via. Quorum

hyteri quæ spiritalia et sui officii sunt laicis impendentes, ab eisdem vicissim eleemosynam terrenam accipiunt; dummodo hinc absit pudenda cupiditas, ac turpis rerum sacrarum mundinatio.

^d Quidam mss., nobilitatis vigente dignitate sublimis; alii nonnulli, nobilitatis ingenuitate sublimis.

^e Vet. edit., non alibi regnum habebat. Vox autem alibi, omittitur in mss. At Rom. edit. emendavit, non legem habebat. Haud infelici conatu.

alterum Dominus miseraturus expectat, alterum mansionis suæ claritate nobilitat: alterum sanaturus interrogat, apud alterum^a se non invitaturum invitat; sciebat enim uberem hospitis sui esse mercedem: sed tamen et si nondum vocem invitantis audierat, audierat affectum.

83. Verum ne cæcum istum tamquam fastidiosi pauperum cito reliquisse videamur, et transisse ad divitem; expectemus eum, quia exspectavit et Dominus: interrogemus eum, quia interrogavit et Christus. Nos interrogemus, quia nescimus: ille, quia noverat: nos interrogemus, ut sciamus unde iste curatus sit: ille interrogavit, ut in uno plures disceremus unde Dominum videre mereremur; interrogavit enim, ut crederemus nisi confidentem non posse sanari.

Et confestim vidit, et sequebatur illum magnificans Dominum. . . Et perambulabat in Hiericho (Cap. xviii, vers. 43).

84. Aliter enim non videret, nisi sequeretur Christum, nisi Dominum prædicaret, nisi sæculum præteriret. Cum divitibus quoque in gratiam revertamur; nolimus enim offendere divites, quia volumus, si fieri potest, sanare omnes; ne in cameli comparatione præstricti, et in Zachæo citius quam oportuit, derelicti, justæ habeant commotionis offensam.

85. Discant noui in facultatibus crimen hæerere, **1493** sed in iis qui uti nesciant facultatibus; nam divitiarum ut impedimenta in improbis, ita in bonis sunt adjuncta virtutis. Dives certe Zachæus electus à Christo; sed dimidium honorum suorum pauperibus largiendo, reddendo etiam in quadruplum quæ fraude sustulerat (alterum enim non sat est: nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat; quia non spolia, sed dona quærentur), uberiorem mercedem, quam conferebat, accepit.

86. (Vers. 2.) Et bene princeps inducitur publicanorum. Quis enim de se desperet, quando^b et iste pervenit cui census ex fraude? *Et ipse, inquit, dives. Ut scias non omnes divites avaros.*

87. (Vers. 3.) Quid sibi vult, quod nullius alterius staturam Scriptura nisi hujus expressit, *Quia statura pusillus erat?* Vide ne forte malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide; nondum enim^c promiserat, cum ascenderet, nondum viderat Christum, merito adhuc pusillus. Denique Joannes magnus, quia et **D** Christum vidit, et Spiritum sicut columbam super

^a Omnes edit. ac mss. non pauci, *se non invitatus*; alii, qui et melioris notæ, *se non invitaturum*. Rursus eadem edit. et mss. aliquot, *hospitii sui*; alii plures, *hospitis sui*. Denique ubi memoratæ edit., *jam viderat affectum*; mss. contra fere ad unum præferunt, *audierat affectum*.

^b Edit. Rom., *iste cui sensus ex fraude ad salutem pervenit*.

^c Rom. edit. iterum sola, *reddere promiserat*.

^d Cunctæ edit. et complures mss. *plebem jam transgressus, in scientiam meruit quam, etc.* Inscite. Nobis vero locum restituere mss. Corb., Colb. unus, Vict. et alii nonnulli. At post verbum, *aspicere*, Rom. edit. insertis illis, *in quo et mysterium licet advertere, prosequitur, nam statura pusillus, etc.*; ut

A Christum manentem, sicut ipse ait: *Vidi Spiritum descendantem sicut columbam, et manentem super eum (Joan. 1, 32).*

88. Quæ autem turba, nisi imperitiæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ? Ergo Zachæus, quamdiu in turba est, non videt Christum: supra turbam ascendit, et vidit; hoc est, ^d plebeiam transgressus inscientiam, meruit, quem desiderabat, aspicere. Pulchre autem addidit:

(Vers. 4.) *Quia illa parte erat transiturus Dominus.*

89. ^e Vel ubi sycomorus, vel ubi crediturus; ut et mysterium servaret, et gratiam seminaret: sic enim venerat, ut per Judæos transiret ad gentes.

90. Vidit itaque Zachæum sursum; jam enim **B** sublimitate fidei inter fructus novorum operum velut secunda altitudine arboris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia defleximus, inter tot ^f credentium voluntates Dominica die relaxare animum, festivitatem admiscere delectat. Zachæus in sycomoro, novum videlicet novi temporis pomum, ut in hoc quoque compleretur illud: *Arbor fici produxit grossos suos (Cant. 11, 13)*; ad hoc enim Christus advenit, ut ex lignis non poma, sed homines nascerentur. Legimus alibi: *Cum esses sub arbore fici, vidi te (Joan. 1, 48)*. ^g Ergo non Nathanael sub arbore, hoc est, supra radicem, quia justus; radix enim sancta: sub arbore tamen Nathanael, quia sub Lege: Zachæus supra arborem, quia supra Legem: ille domini occultus defensor, hic publicus prædicator: **C** ille adhuc Christi ex Lege quærebat, iste jam supra Legem, relinquebat suam, et Dominum sequebatur.

1494 (Vers. 16.) *Ecce mna tua decem mnas acquisivit.*

91. Bonus ordo, ut vocaturus gentes, et Judæos jussurus interfici, qui noluerunt regnare supra se Christum, hanc præmitteret comparisonem, ne diceretur: Nihil dederat populo Judæorum: unde potuit melior fieri; aut quid ab eo qui nihil recepit, exigitur? Non mediocris ista est mna, quam supra mulier Evangelica quia non invenit, lucernam accendit, lumine quærit admoto, gratulatur inventam (*Luc. xv, 8*).

92. (Vers. 18.) Denique ex una decem mnas^h alius fecit, alius quinque. ⁱ Fortasse istæ moralia habent, quia quinque sunt corporis sensus: illæ decem, duplicia, id est, mystica Legis, et moralia prohibitum.

num. 87.

^e Rom. edit. sola, hoc loco partim decurtato, partim inverso ita reposuerat: *Hic enim venerat ut per Judæos transiret ad gentes; ut et mysterium servaret, et gratiam seminaret.*

^f Ita mss. et edit. omnes, excepta Rom. et ms. Reg. ubi, *credentium voluptates*. Sed in mss. sæpissime, *voluntas et voluptas*, confunduntur.

^g Rom. edit. et ms. Reg., *Ergo Nathanael*. Sed negationem aliæ edit. ac mss. cæteri præ se ferunt.

^h Edit. ant. *Fortasse iste moralia habet. . . . ille decem duplicia*. Rom. ab his tantum eo recedit, quod reseravit, *decem*. Verum diversitati locum non aliud dedit, nisi quod in mss. quibusdam *e* simplex pro diphthongo scriptum legatur.

Unde et Matthæus quinque talenta et duo talenta A posuit (*Matth. xxv, 15*): in quinque talentis ut sint moralia, in duobus utrumque, mysticum atque morale. Ita quod numero inferius, re uberius. Et hic possumus decem mnas, decem verba intelligere, id est, Legis doctrinam: quinque mnas, magisteria disciplinæ. Sed legisperitum in omnibus volo esse perfectum; non enim in sermone, sed in virtute est regnum Dei.

93. Bene autem quia de Judæis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam deferunt; non utique æris, sed ^a disputationis usuris. Alia est enim pecunia fœnoris, alia doctrinæ cœlestis usura.

94. (Vers. 23.) Denique Dominus cum dicit: *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam* (*Matth. xxv, 18*)? non nostræ, sed suæ pecuniæ quærit usu- B ram.

95. Unus intra terram abscondisse se dicit, quod rationem quæ ad imaginem et similitudinem Dei data est nobis, studio voluptatis obruit, et tamquam

^a Rom. edit. sola, *dispensationis usuris*. Sed vox *disputatio* frequenter apud Ambrosium idem significat quod tractatio, seu prædicatio Evangelica. Rursus eadem edit. Rom. cum Eræ. et Gill. *Alia est enim pecuniæ fœnebris*. Amerb. vero et mss. nobis-

in foveam carnis abscondit. De aliis siletur, qui quasi prodigi debitores, quæ acceperant, perdidērunt (*Luc. xx, 10*). In duobus illis pauci sunt, qui per duas vices ad cultores vineæ destinati sunt: in reliquis omnes Judæi (*Matth. xxiv, 18*). Quam comparisonem Matthæus etiam nobis voluit aptare, quod similiter ut dives qui pecuniam suam non impartit pauperibus: ita etiam qui doctrinæ suæ gratiam non dividit imperitis, docere cum possit, haud mediocris reus est culpæ (*Lib. v de Fide, cap. 1*). De quo, quoniam in libris de Fide scriptis diximus, transcurrere melius fuerit.

96. Civitates autem ^b decem (*Vers. 17*) esse quæ possunt, nisi forte animæ quibus jure præponitur qui pecuniam Domini, et illa eloquia casta probata sicut argentum, mentibus hominum feneraverit? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut civitas (*Psal. cxxi, 3*), ita sunt animæ pacificæ. Et sicut angeli præsent, ita et hi qui vitam meruerint angelorum.

cum faciunt, nisi quod legitur in duobus, . . . *pecuniæ, vel fœnoris*.

^b Sic omnes mss. et edit. præter Rom. quæ pro *decem* reposuit *quinque*.

LIBER NONUS

1495 (Vers. 29, 30.) *Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos, dicens: Ite in castellum quod contra est, in quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit.*

1. Pulchre relictis Judæis, habitaturus in affectibus gentium, templum Dominus ascendit; hoc enim templum est verum, in quo non in littera, sed in spiritu Dominus adoratur: hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum structura fundavit. Deseruntur ergo qui oderant, eliguntur qui amaturi erant.

2. Et ideo ad montem venit Oliveti, ut novellas oleas in sublimi virtute plantaret, quorum mater est illa quæ sursum est Hierusalem. In hoc monte est ille cœlestis agricola, ut plantati omnes in domo Dei, possint viritim dicere; *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini* (*Psal. li, 10*). Et fortasse ipse mons Christus est. Quis enim alius tales fructus ferret olivarum, non curvescentium ubertate baccharum, sed spiritus plenitudine gentium secundarum? Ipse est per quem ascendimus, et ad quem ascendimus. Ipse est janua, ipse est via, qui aperitur, et

qui aperit, qui pulsatur ab ingredientibus, et ab emeritis adoratur.

5. Ergo in castello erat, et ligatus erat pullus cum asina: non poterat solvi, nisi jussu Domini: solvit eum manus apostolica: talis actus, talis vita, talis gratia. Fato talis, ut et tu possis ligatus solvere.

4. Nunc consideremus qui fuerint illi, qui errore detecto, de paradiso ejecti, ^a in castello sunt religati. Et vides quemadmodum quos mors expulerat, vita revocaverit (*Matth. xxi, 2*). Et ideo secundum Matthæum et asinam et pullum legimus; ut quia in duobus hominibus uterque fuerat sexus expulsus, in duobus animalibus sexus uterque revocetur. Ergo illic in asina matre quasi Evam figuravit erroris: hic autem in pullo generalitatem populi gentilis expressit; et ideo in pullo sedetur asinæ.

5. Et bene: *In quo nemo sedit*; quia nullus antequam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. Denique secundum Marcum sic habes: *Quem nemo adhuc sedit hominum* (*Marc. xi, 2*). Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, iniquo addictus domino, ^b errore famulatus: sed dominatum sibi vindicare non poterat, quem reum fecerat non na-

^a Edit. omnes in *castellum sint*, Amerb. *religati*, aliæ *relegati*. Mss. autem nullo pene excepto, ut nos in textu. Et sane hanc lectionem allegoria non obscure exigit; quippe qua peccatores delictorum suorum vinculis alligati per asinam et pullum in castello religatos adumbrentur.

^b Rom. edit. et pauci mss., *errori famulatus*. Me-

lius aliæ, ac mss. longe plurimi, *errore famulatus*; id est, per errorem, ubi subintelligendum est *dæmoni*, ad quem verba proxime sequentia referuntur. In quibus verbis pro voce *reum*, ut edit. et plures mss. habent, in mss. quatuor legitur *Deum*, in tribus *Dominum*, quod ultimum forte an vera lectio est.

tura, sed culpa. Et ideo eum Dominus dicitur, unus agnoscitur; nam et multi dii, et multi domini, ^a sed generaliter: nobis tamen unus Deus, et unus Dominus. Itaque etsi non exprimitur, **1496** Dominus definitur non jam per adjunctionem personæ, ^b sed per universitatem naturæ.

6. Marcus autem induxit ligatum ante januam (*Marc. xi, 4*); quia extra Christum quicumque est, foris est in via: qui autem in Christo est, foris non est. *In transitu*, addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera servitus cui vagum jus est; plures enim dominos habet, qui unum non habet. ^c Alieni alligant, ut possideant: iste solvit, ut teneat; vehementiora enim dona novit esse, quam vincula.

7. Nec illud otiosum quod duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos (*Act. x, 23, et xiii, 3*). Et ideo non personas designavit, sed numerum definiuit; tamen si quis est qui personas exigit, potest æstimare de Philippo quem Spiritus misit in Gazam (*Act. viii, 26*), quando Candacis reginæ baptizavit eunuchum, et ab Azoto in Cæsaream per omnes civitates verbum Domini seminavit. Nec illud prætereundum quod mox remittendos asserit; quia dirigendi erant qui dominum Jesum in finibus gentium prædicarent.

8. (*Vers. 34.*) Illi ergo directi cum solverent pulum, numquid suis verbis usi sunt? Minime: sed dixerunt sicut dixerat illis Jesus; ut agnoscas quod non suo sermone, sed Dei verbo; nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infundere gentilibus, atque adversariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vindicabant, mandato cessere divino.

9. (*Vers. 35.*) Unde et apostoli propria Christo vestimenta substernunt, sive ^d quo facti gloriam evangelica prædicatione præferrent: in Scripturis enim divinis plerumque vestimenta virtutes sunt, quæ gentium duritiam in aliquantum propria quoque virtute mollirent; ut ^e inoffensa vecturæ felicis obsequia sedulis affectibus exhiberent. Non enim mundi Dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectavit: sed ut latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, et in secretis animorum interiore consensu mysticus vector insideret, quasi quodam corpore divinitatis infusus, regens mentis vestigia, lascivias carnis infrenans; ut ductu pietatis assuetum populi gentilis edomaret affectum. Felices illos, qui talem internis renibus recepere vectorem! Felices plane illos, quorum ora ne multiloquio solverentur, verbi cœlestis habena restrinxit!

^a Mss. non pauci, sed generaliter unus Deus.

^b Eadem Rom. edit. sola, per unitatem naturæ. Sed universitatem. Ambrosius vocat communitatem illam qua tribus personis æqualiter convenit natura divina. Infra vero ubi vet. edit. cum parte mss. foris est a via: nostra cum reliquis, foris est in via; exceptis uno vel altero in quibus. . . in vivo; Rom. edit. tantum retinuit, foris est.

^c Edit. Rom., Alii alligant. Aliæ ac mod. omnes commodius, Alieni alligant, hoc est, non legitimi Domini. Rursus ead. edit. cum vet. in textu et

A 10. Quæ est ista habena, fratres? Quis me doceat quemadmodum ora hominum aut restringat, aut solvat? Monstravit mihi habenam ille qui dixit: *Ut deus mihi sermo in apertionem oris mei* (*Act. ix, 5*).

1497 Sermo ergo habena est, sermo stimulus est et ideo durum est tibi adversus stimulum calcitrare. Docuit igitur hic nos ^f aperire cor, stimulum peti, jugum ducere. Doceat et alius linguæ retinacula pati. Rarior enim tacendi virtus est, quam loquendi. Doceat plane ille, qui velut mutus adversus dolum non aperuit os suum (*Psal. xxxvii, 14*), paratus in flagella, et verbera non recusans, ut esset pia sessio Deo.

11. (*Vers. 36.*) Disce a domestico Dei gestare Christum; quoniam prius te ille gestabat, cum pastor errantem reduceret ovem (*Luc. xv, 6*); disce sedula mentis tuæ dorsa substernere, disce esse sub Christo, ut possis esse supra mundum. Non quicumque facile vehit Christum, sed ille qui potest dicere: *Incurvatus et humiliatus sum nimis: rugiebam a gemitu cordis mei* (*Psal. xxxvii, 9*). Quod si desideras non moveri, super illa vestimenta sanctorum elatum fige vestigium. Cave enim ne lutulentis pedibus incedas, cave ^g ne transversis gressibus, perstrata tibi prophetarum viarum itinera dereliquas; namque ut tutior venturis gentibus esset incessus, propriis indumentis usque ad Dei templum qui præbant Jesum, semitam munierant. Ut tu sine offensione gradiaris,

C discipuli Domini amictu se proprii corporis exuentes, inter adversa turbarum viam tibi suo stravere martyrio. Si quis tamen ita vult accipere, non evaditur, quod pulsus iste jam supra Judæorum vestimenta graderetur.

12. Quid autem sibi velint ramorum fragmina (*Math. 21, 8*), quæ utique incedentium gressus implicare consuerunt; dubitarem profecto, nisi me in superioribus bonus mundi totius deceisset agricola, quia jam securis ad radices arborum posita est, quæ sub adventu Domini Salutaris infecunda succidat, et infructuosarum inanem gloriam gentium solo sternat, fidei pedibus proterendam; ut renovata mentis spiritu nationes, velut novellarum arborum stirpes de vetustis possint germinare caudicibus.

13. Ne ergo despicias hunc asellum; nam sicut in vestitu ovium sunt lupi rapaces, ita contra inest homo cordis absconditus sub specie bestiali; quia sub exuviis corporis, quod nobis est commune cum beluis, mens Deo plena vegetatur. Quod ad figuram hominum pertinere sanctus Joannes evidentius declaravit (*Joan. xii, 13*), addendo quia acceperunt

mass. aliquot, jura novit esse; Gill. in marg. et mss. plures potioresque, dona novit esse. Sed utrumque suum sensum habere potest.

^d Ita cuncti mss. et edit. excepta Rom. ubi, quo facti gloriam evangelicam prædicationis præferrent: nullo sensu.

^e Mss. aliquot, ut inoffenso vectore felices obsequia, etc.

^f Edit. Rom. sola, aperire ora: quæ conjectura satis arripit.

^g Idem mss., ne transversariis gressibus.

ⁱ sibi medullas palmarum; justus enim ut palma floret. **A** Et ideo adventante Christo, erigebantur jam supra humeros hominum vexilla justitiæ, et insigna triumphorum. Quid miratur turba quod operatur mysterium? Etsi nesciat quid miretur; miratur tamen quia in illo pullo sapientia sedet, virtus manet, inhæret justitia.

14. Ne despicias quoque asinam istam, quas quondam angelum Dei vidit (*Nam. xxii, 23*), quem homo videre non potuit. Et vidit, et detulit, et locuta est; ut agnosceres posterioribus temporibus sub adventu magni angeli Dei gentiles illos, ante asinos, locuturos.

1498 15. (Vers. 37.) Pulchre autem secundum Lucam turbas laudantes Deum ad descensum montis occurrisse legimus; ut operatorem mysterii spiritalis significarent sibi venisse de cælo. Turba igitur agnoscit Deum, regem appellat, prophetiam (*Psal. cxvii, 24*) repetit; *Hosanna filio David*, hoc est, ^b redemptorem domus David expectatum quoque secundum carnem David filium venisse declarat; et hoc turba illa post exiguum crucifixura momentum. Vere memorabile divinæ operationis insigne; ut adversum se testimonium extorqueatur invitis, cum Deum negant affectibus, quem vocibus confitentur. Unde et Dominicum illud:

(Vers. 40.) *Si hi tacuerint, lapides clamabunt.*

16. Neque enim mirum si laudes Domini contra naturam suam saxa respondeant, quem scopulis duriores prædicant peremptores. Aut fortasse quia obmutescentibus Judæis post Domini passionem, vivi erant secundum Petrum, lapides clamaturi (*I Pet. ii, 8*). Ergo compugnatis licet affectibus suis, turba tamen Deum ad templum suum cum laude deducit.

17. Sed Deus templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis: nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat. Considera igitur quid tibi ad exemplum vivendi Dominica gesta præscribant.

18. ^c *Et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo: et mesas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas* (*Matth. xxi, 12*). Generaliter itaque supra decuit sæculares a Dei templo abesse debere contractus: specialiter autem nummularios pepulit. Qui sunt nummularii, nisi qui de pecunia Domini lucrum quærunt, nec bona analaque discernunt? Pecunia enim Domini Scriptura divina est; nam et denarios servis distribuit prefecturus, et talenta divisit (*Matth. xxv, 14*), et pro sanitate hominis vulnerati duo æra stabulario dereliquit (*Luc. x,*

35); duobus enim Testamentis vulnera nostra curantur. Sed tu quasi bonus nummularius eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum reconde, purgatum Spiritu septiformi (*Psal. xi, 7*): ^d nec adulteram imaginem regis (quia et Satanæ transfiguratur se in angelum lucis) imple commutatione suscipias: nec imminutam principis tui figuram arianæ fraude perfidiæ, thesauro tuo misceas: nec pecuniæ sono aures tentes fidelium; ut religiosarum audientiam Scripturarum tinnitus æris excludat, vel religiosus affectibus habendi cupiditas inseratur. Non ergo omnes excludantur nummularii; sunt enim et boni. Denique, *Pecuniam meam*, inquit, *dedisses nummulariis, et ego veniens cum usuris recepissem eam* (*Matth. xxv, 27*). Quod si nummus est Scripturarum, et usura est Scripturarum.

19. Cathedras autem vendentium columbas cur evertit, secundum litteram non intelligo; neque enim nundinatores avium vindicare sibi poterant honorati alicujus in nundinis solii dignitatem.

1499 Nam quæ prerogativa dignitatis est in columbis? Admonet tamen Dominici forma baptismatis, quando descendit Spiritus sanctus in columba (*Luc. iii, 22*), typo ejectorum de templo hujusmodi mercatorum, in Ecclesia Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam nundinentur. *Gratis enim*, inquit, *acceptistis, gratis date* (*Matth. x, 8*). Denique Simoni, qui sanctificandi munus pretio in se putavit posse conferri, respondit Petrus: *Pecunia*, inquit, *tua tecum sit in interitum; quoniam gratiam Dei putas te pecunia consequi posse: non est tibi pars, neque vors in hac fide* (*Act. viii, 20 et 21*).

20. Venditores quoque ovium et boum (*Joan. ii, 15*) eos puto, qui de labore alieno vel simplicitate, fœdi auctores quasdam nundinas aucupantur: aut quia oves efficiuntur et hoves, columbæ jubentur auferri, populus videtur Judæus excludi; Ephræm enim sicut columba, quod eorum Dominus et successiones oderit et laboros (*Ose. vii, 11*). Æs effunditur, ut gratia colligatur: mensa nummulariorum evertitur, ut Domini subrogetur: ara deicitur, ut erigantur altaria.

21. Atque hoc non aliqua succentus manu divitiisque faciebat (*Joan. ii, 15*), sed flagello de restibus exdebat turbas, et nullus resistere audebat. Et nunc virga utitur, nunc flagello (*virga enim recta est* (*Psal. 44, 7*), *virga regni tui*): virga, ut corrigat; flagello, ut suadeat. Directa illis: hic moralis quasi inflexa præceptio, qua peccatorum conscientia velut lento verberare flagellatur; alii sunt enim terroris prophetici, aliæ apostolicæ suasiones: in utroque matronibus adventum redemptoris domus David esse declaratum.

^e Hunc Matthæi textum qui in omnibus mss. et ant. edit. invenitur, edit. Rom. rejecerat, ut alium ex Luca substitueret: sed aliorum evangelistarum locos, auctore non citato, proponere atque exponere non semel in hoc opere contigit Ambrosio.

^f Mss. aliquot, *nec adulteres imaginem Regis... impiam commutationem suscipiens.*

^a Rom. edit., *ramos palmarum*. Aliæ, æ mss. *omnes, medullas palmarum*. Quomodo etiam locutum reperimus auctorem Quæst. vel. et nov. Testam., quæst. 82, in app. III tom. S. Aug. novæ edit.

^b Ambrosium arguit Erasmus, quasi hic cum Hilario Pictav. parum erudite doceat voce *Hosanna*, redemptionem domus David significari. Sed parum arguta est ea correctio; non enim de grammatica illius vocabull significatione agit S. Doctor, cum hoc unum indicet, a populo factis ac prophetiis accla-

tamen unius verbi est disciplina. [Et ideo flagellum A de restibus fecit; quia *Funes ceciderunt*, inquit, *mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi* (*Psal.* xv, 6); funes enim dicuntur, quibus agrimensores ^a metandorum limites partiuntur agrorum. Et ideo tanquam bonus agrimensor Synagogæ terminos distinguebat et Ecclesiæ, sacrilegos de templo jubebat exire, Novus enim venerat feracium metator animarum, qui agrorum genera, non spatia metaretur.

22. Pulchre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definitæ rei limites fidei terminantur, sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur: eliminantur Judæi, non præscripto aliquo exsilio, sed internino; ut nusquam Synagogæ locus in orbe remaneret.

(Cap. XX. — Vers. 9.) *Vineam plantavit homo.* B

23. Plerique varias significationes de vineæ appellatione derivant: sed evidenter Esaias vineam Domini Sabaoth, domum Israel esse memoravit (*Esai.* v, 7). Hauc vineam quis alius nisi Deus condidit? Hic est ergo qui locavit eam, et peregre profectus est: non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui ubique semper est: sed quia est præsentior diligentibus, negligentibus abest. Multis autem temporibus absuit; ne præpropera videretur exactio. Nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia.

24. Unde bene secundum Matthæum habes, quia *Et sæpe circumdedit* (*Math.* xxi, 33), hoc est, divina: custodiæ munitione vallavit; ne facile spiritualium pateret incursibus bestiarum. *Et fodit in ea torcular* (*Ibid.*). Quomodo 1500 intelligimus quid sit torcular, nisi forte quia psalmi pro torcularibus inscribuntur (*Psal.* viii, lxxx et lxxxiii); eo quod in his mysteria Dominicæ passionis, modo musti sancto fervente Spiritu prophetarum redundantius æstua-verint? Denique abrii putabantur, quibus Spiritus sanctus inundabat (*Act.* ii, 13). Ergo et hic fodit torcular, in quod uvæ rationabilis fructus interior spiritali infusione deflueret. *Ædificavit turrin* (*Math.* xxi, 33), verticem scilicet Legis attollens: atque ita hanc vineam munitam, instructam, ornatam locavit Judæis.

25. (Vers. 10.) Et tempore fructuum servulos suos misit. Bene tempus fructuum posuit, non proventum; nullus enim fructus exstitit Judæorum, nullus vineæ hujus proventus, de qua Dominus ait: *Expectavi ut faceret uvas, fecit autem spinas* (*Esai.* v, 2). Itaque non lætitiæ vino, non spiritali musto, sed cruento prophetarum sanguine torcularia redundarunt. Denique Hieremias in lacum missus est (*Jerem.* xxxviii, 6); hæc enim erant jam torcularia Judæorum non vino repleta, sed borbore. Et licet generaliter prophetæ videantur exprimi, dat tamen lectio (*III Reg.* xxi, 13), ut illum qui lapidatus est,

^a Edit., *metiendorum limites*. Et infra, *non spatia metaretur*. *Mss.*, *metandorum... metaretur*.

^b Rom. edit., *maturioribus sarmentis quasi brachiis*.

Nabutham esse credamus: cujus etsi nullum accepimus propheticum verbum, accepimus tamen propheticum factum; quia multos pro hac vinea futuros martyres proprio sanguine prophetavit. Quis autem est ille qui in capite vulneratur? Nimirum Esaias cujus facilius compaginem corporis serra divisit, quam fidem inclinavit, constantiamve detrivit, aut vigorem mentis exsecuit.

26. (Vers. 11-14.) Eo igitur factum est, ut cum plures alios destinasset, quos Judæi inhonoros et inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt: novissime etiam Filium unigenitum mitteret, quem perfidi, quasi hæredem removere cupientes, occiderunt crucifigendo, ejecerunt neganda.

27. Breviter itaque quam magna, quam multa. Primum quia naturalis est bonitas quæ plerumque credit indignis: deinde quia postremum malorum remedium Christus advenit: tum quoniam qui hæredem negat, de auctore desperat. Hæres autem Christus, idemque testator et hæres; quia morti propriæ supervivit, et Testamentorum quæ ipse condidit, tanquam hæreditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur.

28. (Vers. 15.) Pulchre ergo interrogat, ut se ipsi damnent sententia. Venturum autem Dominum dicit vineæ, quod in Filio adsit etiam paterna majestas, vel quod ultimis temporibus præsentior humanis aspiret affectibus. Ipsi itaque in se sententiam dicunt, ut mali pereant, et ad alios colonos vinea transferatur. Qui igitur sint coloni, quæ vinea, consideremus.

29. Vineam typus noster est, quod populus Dei vitis æternæ radice fundatus, supereminet terris, ac solum vile prætexens, nunc gemmanti flore pubescit, nunc circumfusa viriditate vestitur, nunc mite jugum suscipit, cum ^b maturioribus brachiis quasi sarmentis secundæ vitis adoleverit. Agricola quippe omnipotens pater, vitis est Christus (*Joan.* xv, 1 et seq.): at vero nos palmites, qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidimur. Recte igitur vinea Christi populus nominatur; vel quod crucis in fronte prætexatur iudicium, 1501 vel quod fructus ejus postrema anni legatur ætate, vel quod omnibus ut ordinibus vinearum, ita pauperibus atque divitibus, humilibus atque potentibus, servis ac dominis in Ecclesia Dei æqua dimensio, nulla discretio sit: ut vitis maritatur arboribus; ita corpus animæ, anima quoque corpori conjugatur: ut vinea dum jugatur, erigitur; et recisa non minuitur, sed augetur: ita sancta plebs dum ligatur, ^c exiit: dum humiliatur, attollitur: dum reciditur, coronatur. Qui etiam ut tener surculus veteri abscissus ex arbore, in alterius fetu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi veteris cicatricibus enodatus, in illo crucis ligno tanquam gremio piæ parentis fatus inolescit: ^d Spiritusque sanctus sicut in altis

^c Exiit, supple *vinculis*, ut in fine seq. num. exprimitur.

^d Rom. edit., *Spiritusque sanctus in hoc carcere*

demissus terrarum scrobes, ita in hoc carcereum corpus infusus, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fetidum, membrorumque nostrorum habitus in cœlestem erigit disciplinam.

30. Hanc vineam diligens agricola fodere, ^a jugare, contendere consuevit : eruderatisque terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc sole torrere, nuac imbre perfundere, stirpare agrum solitus ; ne a sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactantia virtutibus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impediatur. Sed absit ut huic vineæ quidquam timeamus adversi, quam pervigil custos Domini Salutaris adversus omnes nequitiaæ sæcularis illecebras muro vitæ vallavit æternæ, et extendit palmitem ejus usque ad mare (*Psal. lxxix, 12*) : *Domini enim est terra* (*Psal. xxxiii, 1*). **B** Ubique Deus Pater colitur, ubique Christus Dominus adoratur.

31. Hæc est nostra vindemia. Læti igitur atque securi, pars gremium suum mitium funiculis oneret uvarum, alii cœlestia munera ore libemus, plerique bonarum gressibus voluntatum divini fructum muneris exprimentes, vestigia cothurnis nuda direptis, musto fluente tingamus ; locus enim in quo stamus, terra sancta est, et ideo calceamenta solvenda sunt (*Exod. iii, 5*), ut spiritale vestigium sacrosanctæ sedis tribunal ascendens, corporei nexus vinculis exuatur ; decet enim totius orbis hic esse vindemiam, ubi totius orbis est vinea.

^a 32. Ecce tempus acceptabile, quo non hiemalibus perfidæ caligantis pruinis annus riget, ^b nec altis nubibus informis crusta blasphemiarum, gelu durante, concrevit : sed procellis sacrilegii liberata, novos fructus terra jam parturit. ^c Vere parit ; dissensionum quippe omnium procella deseruit, cuncti sæcularis cupiditatis ardores æstusque omnes quibus Italiæ populus per Judaicæ olim, et Arianæ proxime sævitatis incendia coquebatur, sereno jam spiramine temperantur. Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat : certatim nautæ repetunt fidei quos reliquere **1502** portus, et dulcia patriis oscula litoribus affigunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes.

33. Salve, vinea tanto digna custode : te non unius Nabuthæ sanguis, sed innumerabilium prophetarum, et (quod est amplius) pretiosus cruor Domini consecravit. Ille licet non regalibus minis territus constantiam metu presserit, non præmiis uberrimis provocatus infusus, velut in altis demissus terrarum scrobes, aquæ, etc.

^a Omnes edit., *rigare, tondere*, Mss. fere omnes, *jugare* ; sed non pauci legunt cum edit., *tondere* ; ant. tamen, *contendere* : quod pro *tendere*, sive *extendere*, hic sumendum est. Iterum sequenti versu pro voce, *operta*, quam omnes edit. ac mss. aliquot habent, alii plures et antiquiores præferunt, *operata* ; et ea quidem vox, si recia est, idem significat atque *ex-culta* ; sed veremur ne duriuscule sonet auribus eruditibus.

^b Era. et seq. edit. cum mss. nonnullis, *nec altis nubibus*. Amerb. cum aliis mss. pluribus ac potiori-

acatus religiosum vendiderit affectum ; sed studio regis obsistens (*III Reg. xxi, 3*), ne in hortulis suis malvarum olus, succisa vite, sereretur, quando aliud facere nequibat, parata vitibus incendia proprio cruore restinxit ; temporalem tamen vineam defendebat : te vero in perpetuum multorum nobis martyrum plantavit interitus : te crux apostolorum æmula Dominicæ passionis usque in orbis totius terminos propagavit.

(*Vers. 24.*) *Cujus habet imaginem et inscriptionem ?*

34. Docet hoc loco Dominus circumspicere nos in respondendo adversus hæreticos vel Judæos esse debere. Alibi dixit : *Estote astuti sicut serpentes* (*Matth. x, 16*). Quem locum plerique accipiunt, ut quia serpente suspensio, Christi crux annuntiata est, quo serpentium nequitiaæ spiritalis virus ^d aboleret, videatur astutus ita esse debere sicut Christus, simplex sicut Spiritus. ^e En tibi serpentem illum qui caput semper custodiat, lethale vulnus excludat. Interrogatus a Judæis utrum de cœlo accepisset potestatem, respondit : *Baptismus Joannis unde est : de cœlo, an ex hominibus* (*Luc. xx, 4*) ? ut dum illud de cœlo esse negare non auderent, ipsos amentiaæ confutaret, qui ejus auctorem negarent esse de cœlo. Postulatus didrachma quærit de imagine ; alia enim imago Dei, alia imago mundi (*Matth. xvii, 23*). Unde et ille nos admonet : *Sicut portavimus imaginem terreni illius, portemus et imaginem hujus cœlestis* (*I Cor. xv, 49*).

35. Imaginem Cæsaris non habet Christus, quia imago est Dei. Imaginem Cæsaris non habet Petrus, quia dixit : *Reliquimus omnia, et secuti sumus te* (*Matth. xix, 27*). Imago Cæsaris non reperitur in Jacobo vel Joanne, quia filii tonitruum sunt (*Marc. iii, 17*) : sed reperitur in mari, ubi dracones illi contritis capitibus super aquam, et ipse draco major comminutus caput, datur in escam populis Æthiopum (*Psal. lxxiii, 14*). Si ergo non habuit imaginem Cæsaris, cur dedit censum ? Non de suo dedit, sed reddidit mundo quod erat mundi. Et tu si vis non esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt : sed si habes divitias, obnoxius es Cæsari. Si vis nihil regi debere terreno, relinque omnia tua, et sequere Christum.

36. (*Vers. 25.*) Et bene prius quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddenda decernit : neque enim potest esse quis Domini, nisi prius renuntiaverit mundo. Sed omnes renuntiamus verbis, sed non omnes renuntiamus affectu ; nam cum ^f sacramenta suscipimus, **1503** renuntiamus. Quam gravia vincula promittimus, ut in textu. Nec sane male, si grandinem quæ semper frugibus noxia est, informis illi crusta in altis nubibus concreta designet.

^e Omnes edit., *veteres præterit*. Plerique mss., *veteres parit*. Quidam, *pellit*. Corb. et alii aliquot, *Vere parit*. Aptius, ut intelligitur ex sequentibus, quibus non ambigue Justinæ persecutio, atque secuta pax designantur.

^d Mss. aliquot, *abolere videatur, astutus ita esse debere, sicut Christi simplex spiritus*.

^e Ita mss. majori numero, et pretio. Quidam vero, et cunctæ edit., *Imitare et tu serpentem illum*.

^f Intellige sacramentum baptismatis, in quo etiam

tere Deo, et non solvere! *Melius est, inquit, non vovere te, quam vovere, et non reddere* (Eccles. v, 4). Major est contractus fidei, quam pecuniae. Redde promissum, dum in hoc corpore es, prius quam veniat exactor, et mittat te in carcerem. *Amen dico tibi, non exies inde, donec solvas novissimum quadrantem* (Math. v, 26).

(Vers. 28.) *Si frater alicujus mortuus fuerit.*

37. Sadducei, hoc est, detestabilior portio Judaeorum, hoc loco Dominum tentant: quorum aperte stultitia reprehenditur, mystice autem sententia retorquetur; ^a quia excluderunt de se castitatis exemplum, dum secundum litteram nubere mulier cogitur et invita, ut defuncti semen excitet frater (Deut. xxv, 5). Ergo littera occidit quasi lena vitiorum: spiritus autem magister est castitatis (II Cor. iii, 6).

38. Videamus itaque ne haec mulier Synagoga sit, quae septem viros habuit, sicut Samaritanæ dicitur: *Quinque enim viros habuisti* (Joan. iv, 18); quia Samaritani ^b quinque tantum libros Moysi: Synagoga septem sequitur principaliter, et de nullo propter **1504** perfidiam suam hereditariæ posteritatis senum *diabolo et pompis ejus*, id est, mundi vanitibus renuntiamus. Hæc porro consuetudo clarius exponitur de Init. cap. 2, et lib. 1 de Sacram. cap. etiam 2.

^a Omnes edit. et pars mss., *Quale de quo dederunt castitatis exemplum*. Reliqua pars, quæ et potior, nobiscum legit.

^b Cur solos v libros Moysi admisierint Samaritani, hanc esse causam putat eruditus quidam atque acer criticus, quia quo tempore facta est secessio Judæos inter ac Samaritanos, nempe sub Roboamo, nullidum ex aliis divinis libris vulgati essent. Sed veremur, ut omnibus satis probetur ea conjectura.

A men accepit. Et ideo partem cum viris suis in resurrectione habere non poterit, quia spirituale præceptum secundum sensum carnis invertit (Apor. xx, 6); non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est qui semen fratris suscitet defuncti: sed ille qui demortuo populo Judæorum sapientiam sibi divini cultus adsciceret in uxorem, atque ex ea semen in apostolis excitaret: qui quasi defunctorum reliquiis Judæorum informes adhuc in Synagoga utero derelicti, secundum electionem gratiæ reservari novi seminis admittione meruerunt.

39. Synagoga autem frequenter stolam accipit, quod est ^c insigne conjugii, quasi auctor fidelium: repudiata quoque frequenter inducitur, quia mater est perfidorum: cui Lex occidit corporalis, ut spiritualis resurgeret. Ergo sancta plebs Dei, ^d si quinque libros Legis quadam conjugii sberitate dilexerit, et quasi maritalibus obsecundarit imperiis, habebit in resurrectione celeste consortium, non corporeæ colluvionis pudore confusa, sed diviniæ gratiæ ditata muneribus.

^c Hic Stola dicitur insigne conjugii; quia, ut Vir sanctus supra, lib. vii, num. 231, docet, *vestimentum est nuptiale*. Quibus verbis intelligitur in more positum fuisse antiquis ut matronæ nubentes stolam acciperent, siue qua deinceps illis in publicam exit non liquisse auctor est Tertullianus in libro de Pallio, cap. 4.

^d Sic plerique mss. ac edit. omnes præter Rom. quæ cum duobus lisque recentioribus mss. habet, *si septem libros*. Minus pommodo, cum de libris Legis, quo nomine v libri Moysi vulgo designantur, agat Ambrosius.

LIBER DECIMUS.

1503 (Vers. 42.) *Dixit Dominus Domino meo.*

1. Consummaturus præcepta Dominus, etiam præviam passioni fidem ac misericordiam Testamenti sui sine concludit: fidem, in eo ut Christum et Dominum et Deum nostrum, et ad dexteram Dei sedere credamus: non quod corporaliter sedeat, qui ubique est. Denique ipse in Patre est; quia in substantia Dei, quia una virtus, una majestas. Ipse ergo in Patre, et in ipso Pater; quia Verbum in Deo, Deus in Verbo: ipse in Patre; quia Verbum: ipse ad dexteram Patris; quia Patri consors, nulli secundus: ipse missus a Patre; quia descendit de caelo paternum impleturus arbitrium. Tolle hinc perfidiæ quæstiones, et plena est religio. Nec præfertur, quia ad dexteram sedet: nec injuriam patitur, quia mittitur. Gradus non quæritur dignitatis, ubi plenitudo est divinitatis.

2. (Vers. 44.) Illud quoque considerandum, quia reprehendit eos qui Christum filium David dicunt. Et quomodo cæcus ille David filium confitendo meruit sanitatem (Luc. xviii, 43)? Quomodo pueri dicentes: *Hosanna filio David* (Math. xxi, 9), præ-

celæ prædicationis Deo gloriam deferebant? Sed non reprehenduntur hoc loco quia David filium confitentur, sed quia non credunt filium Dei. Non enim alterum, sed alterutrum in fide vera est: nam etsi in principio Judicavimus nihil nos scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum (I Cor. ii, 2): nunc tamen, ut pote iudicio proximi, crucifixum jam non novimus **1504** Christum, sed ventilem in nubibus operimur. Incredulus vulnera -civit asp fidels obviam Christo in aera raptus occurrit.

3. Ergo et Deum Christum et hominem esse credamus: unum in utroque, non alterum: cui a Patre subjiuntur inimici non per infirmitatem potestatis suæ, sed per unitatem naturæ; quia in altero alter operatur. Nam et Filius subjiit inimicos Patri, qui Patrem clarificat super terram (Joan. xvii, 4). Et dedit Pater Filio Nomen, quod est super omne nomen (Philip. ii, 9 et 10): sed et Filius Patri dicit: *Nomen tuum manifestavi hominibus, quod didisti mihi* (Joan. xvii, 6). Dando autem nomen quod est super omne nomen, non plus dedit quam habuit: sed totum quod habuit, dedit. Dedit autem hoc

nomen, ut *Omnis lingua confiteatur Deo; quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris (Philipp. II, 11, 14).*

4. Vide ergo singula. Pater subjicit Filio, Filius subjicit Patri: Pater suscitavit Filium, Filius ipse se suscitavit. Unde ait: *Solvite hoc templum, et in triduo illud resuscitabo (Joan. II, 19).* Et Pater Dominus, et Filius Dominus: *Dixit Dominus Domino meo.* Et non duo Domini, sed unus Dominus; quia et Pater Deus, et Filius Deus: sed unus Deus; quia Pater in Filio, et Filius in Patre. Unus Deus, quia una deitas: *Sedes tua, Deus, in saeculum saeculi: virga recta est, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus (Psal. XLIV, 7 et 8).* Sed unus Deus, in quo et novi et veteris Testamenti doctrina concordat. Nam et in veteri Testamento scriptum est: *Diliges Dominum Deum tuum: et, Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies (Deut. VI, 5 et 13).* **1505** In novo: *Unus Deus, et Pater omnium (Ephes. IV, 6).* Sic et Pater Dominus, et Filius Dominus: sed unus Dominus. Denique scriptum est: *Nolite duobus dominis servire (Matth. VI, 24);* hoc in novo: in veteri autem scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. VI, 4).* Unde mirabiliter Apostolus, ne duos Deos diceret, aut duos Dominos nominaret, aut derogaret vel Filio, vel Patri: *Unus, inquit, Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus, per quem omnia (I Cor. VIII, 6).* Nam qui Deus, et Dominus: et qui Dominus, Deus. Denique scriptum est: *Scitote quia Dominus ipse est Deus noster (Psal. XCIX, 5).*

5. Omnia ergo quae Pater habet, et Filius habet. Deus Pater secundum generationis rationem: Deus Filius secundum imaginis unitatem. ^a Dominus Filius, quia omnia sibi cum potestate posset, ratione subjicit; Dominus Pater, quia radix est Filii. Sic nobis Pater in Filio personarum definitione distinguitur, potestatis unitate connectitur. Itaque alter in altero, et unus in alterutro. Nam et Patris gloria est, si non degeneravit in Filio; et Filii gratia, si Pater videtur in Filio. Ergo non degener, in quo unitatis summa majestas; non alienus, in quo proprietates generationis, expressio veritatis est.

(Cap. XXI. Vers. 6.) *Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat.*

6. Sequebatur de vidua locus (Vers. 1 et seq.), ^D quam quoniam jam in libro quem de Viduis scriptum praedicavimus (Lib. de Vid.), nunc sequestramus. ^b Verum autem dictum est juxta proposita de templo quod Salomon condidit, idque iudicii esse

^a Dominus subjicit, desunt in Amerb. In Era. autem, Gill. et mss. nostris ita habentur, ut ea exhibemus, nisi quod in Era. rejiciuntur post voces *radix est Filii.* At in Rom. edit. ultimarum verborum facta est illa mutatio, . . . omnia sibi quae potest Pater, subjicit.

^b Rom. edit. sola, *Verum licet juxta proposita de templo quod Salomon condidit, intelligatur; idque primum ab hoste iudicii, etc.*

^c Plerique mss., *Tayfalos;* melius alii atque edit., *Tayfalos;* ita enim semper legitur apud Ammianum

A tempore subvertendam, nihil est enim opere et manu factum, quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis exurat: est tamen et allud templum constructum ex speciebus lapidibus, et ornatum donis, ejus eversionem Dominus significare videatur, Synagoga scilicet Judaeorum, ejus structura votus, Ecclesia surgente, dissolvitur. Est etiam templum in unoquoque, quod deficiente fide labitur; et maxime si quis falso Christi nomen obtendat, quo interiorum expugnet affectum.

7. Potest etiam ea esse expositio, quam mihi plus prosit. Quid enim mihi prodest diem scire iudicii? Quid mihi prodest tantorum consilio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi vivat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet venire, mihi debet adventus ejus fieri. Fit autem Domini secundus adventus in defectione mundi, quando possumus dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. VI, 14).*

8. Sed hunc virum talis mundi defectus si in superioribus **1506** domus inveniat, ut conversatio hujus in caelis sit; tunc destruetur templum corporale atque visibile, Lex corporalis, pascha corporale, et pascha visibile, azyma corporalia, et azyma visibilia, audeo dicere, Christus temporalis, ut fuit Paulo, antequam crederet; quia in eo cui mundus deficit, Christus aeternus est. Huic spirituale templum, lex spiritualis, pascha etiam spirituale; quoniam semel Christus occiditur. Hic epulatur azyma non ex fruge terrena, sed ex fruge justitiae. Fit ergo huic praesentia sapientiae, praesentia virtutis atque justitiae, praesentia redemptionis; Christus enim semel quidem pro peccatis populi mortuus est (I Pet. III, 18), sed quotidie peccata populi redempturus.

(Vers. 9.) *Cum autem audieritis praedia et opiniones praedictorum.*

9. Interrogatus Dominus quando templi esset futura destructio, et quod signum esset adventus ejus, de signis docet, de tempore non putat intimandum. Sed Matthaeus interrogationem tertiam addidit (Matth. XXIV, 3), ut et templi tempora destruendi, et signum adventus, et consummatio saeculi a discipulis quaereretur: Lucas satis putavit de consummatione saeculi cognitum, si de adventu Domini diceretur.

10. Verborum autem caelestium nulli magis quam nos testes sumus, quos mundi finis invenit. Quanta enim praedia, et quas opiniones accepimus praedictorum! Chuni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Tayfalos ^c et Sarmatas insurrexerunt. Nos quoque lib. xxxi. Sed alius de hac gente atque aliis hic memoratis erit loquendi locus. At vero pestilentiam illam quae non solum homines, sed pecora ipsa tam misere devastabat, signo crucis facillime depulsam fuisse Hermannus lib. II, cap. 12, Vitae S. Ambrosii observat ex Baronio. Nititur autem magnus cardinalis Ecloga Sev. Endeledi christiani poetae, ubi inter caetera sic habetur:

Bucinus..... Dic, age, Tityre,
Quis te subripuit cladibus his Deus;
Ut pestis pecudum quae populata est

in Illyrico exules patriæ Gothorum exsilia fecerunt, et nondum est finis. Quæ omnium fames, lucis pariter boum atque hominum, cæterique pecoris; ut etiam qui bellum non pertulimus, debellatis tamen nos pares fecerit pestilentia! Ergo quia in occasu sæculi sumus, præcedunt quædam ægritudines mundi. *Ægritudo mundi est fames, ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mundi est persecutio.*

11. Sunt autem et alia bella quæ vir sustinet christianus, diversarum quoque prælia cupiditatum, studiorumque conflictus, multoque graviores domestici hostes, quam extranei. Nunc avaritia stimulat, nunc accendit libido, nunc metus terret, nunc iracundia exagitat, nunc ambitio movet, nunc terrere tentant spiritalia nequitiae, quæ sunt in cœlestibus (*Ephes. vi, 12*). Itaque quasi quibusdam urgetur præliis, et quibusdam terræ motibus quatitur mobilis animi nutantis affectus.

12. Sed fortior dicit: *Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum; si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo* (*Ps. xxvi, 3*). Stat in acie ferens hosti obvium pectus, etiam si quis Goliath exsurgat **1507** immitis atque præcelsus (*I Reg. xvii, 4*); timentibus tamen cæteris, exsurgit humilis quasi David, regis abiciens arma terreni, sumens fidei tela leviora, et a triplici sparto jaculum puræ confessionis intorquens, persecutoris vulnerat impudentiam, contemptor minarum, negligens potestatum, etiam idoneus in quo Christus loquatur. Alibi Christus, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Patris. Non discordant ista, sed congruunt. Quod unus loquitur, tres loquuntur; quia vox una est Trinitatis. Huic victori, qui suo Goliath gladio peremerit, dum mortem pro Christo excipit, fugatis Allophylis, occurrunt juvenulæ, illæ scilicet sicut aquilæ, dicentes: *Percussit Saul in millibus, David in decem millibus* (*I Reg. xviii, 7*). Quod indicio est, victores sæculi principibus anteferri. Denique mortuis regibus, in perpetuum martyres regnum cœlestis gratiæ honore succedunt; et illi sunt supplices, hi patroni.

13. Est et alius Goliath gladius (*I Reg. xxi, 9*), aliud diaboli telum, sermo scilicet hæreticorum, quem vir psallere sciens arripit, ut adversarium vincat, audiens hic bella, non patiens, nec alicujus vento doctrinæ mobilis inquietus (*Ephes. iv, 14*), nesciens famem verbi (*Amos viii, 11*), et Scripturæ cœlestis ubertate satiatus, qui vanis hæreticum vocibus personantem lacerare non reformidet. Tunc qui est infirmus, exspectet; ne præjudicium cæteris faciat congressu impari. Veniat David, cui Christus os aperiat ad eloquenda mysteria: veniat ille Nazareus (*Judic. xvi, 17*), cujus capillus non cadat, vel

Vicinos, tibi nulla sit.

Tyrannus. Signum quod perhibent esse crucis Dei,

Hoc signum medius frontibus additum,
Cunctarum pecudum certa salus fuit.

Cæterum quæ Ambrosius de dissensionum sine atque animo relaxando superiore libro memorabat, ea non obscure probant illum de rebus jam præteritis hic disserere.

nihil habens superfluum quod cadere possit, vel nihil de superioribus virtutibus amissurus, integer sobrietate, fortis in pace, qui sensus omnes usque in finem, et verba custodiat.

14. Prædicetur Evangelium, ut sæculum destruat. Sicut enim præcessit in orbem terræ Evangelii prædicatio (*Matth. xxiv, 14*), cui jam et Gothi et Armenii crediderunt, et ideo mundi finem videmus: ita et a viro spiritali Evangelium prædicatur, quando omnes sapientiæ progressus^b et omnes virtutes exsequitur, psallenti mente et spiritu, novissimam destruens mortem; tunc enim finis, cum tradiderit in eo Christus regnum Deo et Patri, fueritque iste subjectus ei qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia, in omnibus (*I Cor. xv, 25*). Et prædicabitur Evangelium per omnes civitates, id est, civitates Judææ: *Notus enim in Judæa Deus* (*Ps. lxxv, 1*). Tunc enim civitates ædificantur Judææ, quando virtutum fundamenta ponuntur.

(Vers. 20.) *Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem.*

15. Vere Hierusalem ab exercitu obsessa est, et expugnata a Romano duce. Unde Judæi putaverunt tunc factam abominationem desolationis, eo quod caput porci in templum jecerint illudentes Romani Judaicæ ritum observantiae. Quod ego nec furans dixerim. Abominatio enim desolationis, execrabilis adventus Antichristi est; eo quod sacrilegis infautis mentium interiora **1508** contaminet: sedens juxta historiam in templo, ut sibi divinæ vindicet solium potestatis. Juxta interpretationem autem spiritalem pulchre inducitur stare, eo quod in affectibus singulorum vestigium perfidiæ suæ confirmare desideret, ex Scripturis disputans esse se Christum.

16. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam a vera religione plerique lapsi errore desciscant. Tunc erit Domini dies, quod etiam Apostolus evidenter exposuit dicens (*II Thess. ii et seq.*), non timendum esse nobis quasi instet dies Domini; ne quis nos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, alius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.

17. Ergo sedebit in templo, et in templo interiore Judæorum, qui Christum negabunt: in templo non inviolabili, sed corruptelæ obnoxio, quod aut perfidiæ involvat ruina, aut iracundiæ vis subruat, aut cupiditatum ignis exurat. Et bene tunc veniet dies Domini, et breviabuntur dies propter electos (*Matth. xxiv, 22*): quoniam sicut primus adventus Domini propter redimenda peccata, ita et secundus pro-

^a Allegoricæ Trinitatis confessio describitur. Porro voces illæ, *triplici sparto jaculum intorquens*, non hastam designant amentatam, sed lapidem funda excussum; quidquid enim jacimus, non improprie jaculum nominamus: *spartum* vero ponitur pro ipsa funda; eo quod funda textatur et funiculis, quos ex illo frutice veteres contorquebant.

^b Edit.. *et omnes formas virtutis; mss., et omnes virtutes.*

pter * reprimenda delicta, ne plures perfidia errore A que Dominus est locutus, et ideo nec illi errare poterunt. * Qui igitur quadrare poterit discordia litterarum?

18. Tunc pseudoprophetae, tunc fames. Repete mihi Eliae tempora, et invenies tunc prophetas confusionis, tunc Jezabel, tunc famem, tunc ariditatem terrae. Qua ratione? Quia abundaverat iniquitas, refrixerat caritas (Matt. xxiv, 12). Denique justus in deserto, iniquus in regno est.

19. Est alius Antichristus auctor hujus, diabolus scilicet, qui meam Hierusalem, meam animam, certe animam Dei, animam pacificam obsidere nitatur b suae legionis exercitu. Non est enim colluctatio nobis adversus carnem et sanguinem: sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, tenebrarum harum (Ephes. vi, 12). Tunc est discessio cum anima a se ipsa desciscit: et rursus cum Dominum cogitat, tremit atque turbatur. c Tunc cum interiora Antichristus tenet: donec de medio fiat, injustitia exsultat, iniquitas regnat. Tunc fides rara, ut ipse quasi addubitans Dominus dixerit: Tunc veniens filius hominis, numquid d inveniet fidem super terram (Luc. xviii, 8), vel in nostra utique terra, vel in orbe terrarum? Sic et alibi: Dominus respexit super filios hominum, si est intelligens aut requirens Deum (Psal. xiii, 2): Non quia dubitet Deus, sed quia ita rara erit in hominibus fides, ut secundum opinionem hominum videretur esse dubitandum.

20. Ergo quando in medio templi est diabolus, desolatio abominationis est, secundum Daniele prophetam (Dan. ix, 27): cum autem unicuique laboranti Christi praesentia spiritualis illuxerit, tollitur C iniquus e medio, et incipit regnare justitia quae omnem fidelium mentibus evacuat principatum.

21. Est etiam tertius Antichristus, aut Arius, 1509 aut Sabellius; immo omnes sunt Antichristi qui prava nos interpretatione seducunt. Et ideo qui legit intelligat (Matth. xxiv, 15): qui intelligit, non seducatur, ut credat falsa pro veris, more utique Judaeorum, qui verum Christum negaverunt; unde consequens erit ut credant verum esse qui falsus est: sic et Ariani, quod negant Christo, Antichristo non negabant.

(Vers. 25.) Vae illis quae in utero habent, et ubera dant in illis diebus!

22. Ergo conceptio criminosa est? Atqui liberi praemia nuptiarum sunt. Et quomodo Saram Dominus benedixit, et peperit? Quomodo Anna oravit, et genuit? Quomodo Rachel filios benedicta suscepit? Numquid erraverunt prophetae, quoniam Dominus errare non potuit? Sed in prophetis quo-

a Edit. Amerb. et Rom. cum paucis mss. propter redimenda delicta. Minus commode.

b Mss. fere ad unum, suae legis exercitu. Mellus tamen cunctae edit., suae legionis exercitu. Facilis quippe scriptorum lapsus trium elementorum ommissio.

c Vet. edit. ac pauci mss., Tunc cum iste Antichristus tenet: donec de medio fiat, justitia exultat. Rom. Tunc Antichristus tenet: dum justitia exultat. Reliqui mss. magno consensu nobiscum faciunt; nisi quod pro interiora, in quibusdam tantum legitur in te, non pravo sensu.

23. Sed quia ibi bellum est, convertamur ad spiritum pacis; Pax enim dixit: Mulier cum parturit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: cum autem pepererit, jam t non meminit tristitiae. Habetis iterum quod subjecit: Et vos modo quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum (Joan. xvi, 21 et 22); ut ostenderet perfectorum esse laetari, nutare infirmorum, quasi adhuc incerta metuentium. Sed et hic in superioribus dixit: Edebant et bibebant: nubebant, et uxores ducebant (Luc. xvii, 27), ligantes scilicet se in hanc vitam, et sollicitudinibus saecularibus vincientes. Hae sunt itaque praegnantibus quibus vae dicitur, quae arvinam suae carnis extendant, et quibus intorum gressus pigrescat animorum, effetae virtutum, fetaeque vitiorum.

24. Sed nec illae praegnantibus condemnationis exsortes sunt, quae in honorum actuum molimine constitutae, necdum aliquos suscepti operis dedere processus. Sunt enim et quae de Dei timore concipiunt, quae dicunt: De timore tuo conceptimus et parturivimus (Esai. xxvi, 18). Sed non omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt dicere: Peperimus spiritum salutis in terra: non omnes Mariae, quae de Spiritu sancto Christum concipiunt, Verbum pariunt. Sunt enim quae abortivum excludant Verbum, antequam pariant: sunt quae in utero Christum habeant, sed eum nondum formaverunt, quibus dicitur: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Galat. iv, 19). Ergo qui adhuc in utero sunt, parturiuntur quasi imperfecti: jam illi perfectiores, quibus dicitur: Ego vos per Evangelium genui (1 Cor. iv, 15).

25. Multi patres per Evangelium, et multae matres quae Christum pariunt. Quis mihi igitur Christi monstret parentes? Ipse monstravit, dicens: Quae mihi est mater, aut qui fratres?... Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse mihi et frater, et soror, et mater est (Matth. xii, 48 et 50). Fac voluntatem Patris, ut Christi mater sis. Multae conceperunt Christum, et non genuerunt. Ergo 1510 quae parit justitiam, Christum parit: quae parit sapientiam, Christum parit: quae parit verbum, Christum parit.

26. Est etiam quae parit in justitiam, et peperit iniquitatem. Istis vae praegnantibus, quae corpore graves, ad evadendum periculum pigiores

d Mss. nonnulli, inveniet pacem super terram.

e Edit. Era. et Gill. in margine ac Rom. in textu cum mss. nonnullis, Quid ergo? Errare poterit discordia litterarum? Eadem edit. Era. et Gill. in textu cum Amerb. maximeque parte mss. Quid (mss. aliquot, quis) quadrare poterit discordiam litterarum? Elegantius vero Corb. et alii quidam, quos secuti sumus.

f Edit. et pauci mss., non meminit pressurae. Es subject; alii magno consensu ut nos in textu.

sunt ! Istis vae, quibus futuri partus, quo corpus omne concutitur, a dolor ingeritur. His futuri signa iudicii initia sunt dolorum (*Math. xxiv, 8*).

27. Docuit etiam Moyses esse pręnantem, quam si duo conculeaverint litigantes, abortivum cito incidat (*Exod. xxi, 22*). Et ideo bona femina litem fugiat, pacem sequatur; ut partum possit absolvere: nec novem mensium tempus exspectet, verbi partus non in tempore, sed diligentię plenitudine est. Consummatus autem in brevi justus explevit tempora multa (*Sap. iv, 13*). At contra cito anima imperfecta calcatur, et verbum quod concepit, amittit. Sed vae illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis (*Marc. ix, 41*)! Vae illi qui pręnantem calcaverit! Nam si informe adhuc pignus excluserit, pecunię factura est: si vero formatum, reddet animam pro anima, B oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu.

28. Sed cur oculum aut manum, cum abortivus et manum habeat, et oculum habeat, qui jam formatus excussus est? Unde apparet pro eo modo quo nocuit, unumquemque damnandum. Si enim catechumenum quis vel hæreticus vel schismaticos tamquam de utero vel animę vel Ecclesię parturientis excuserit, levius punitur: si fidelem, gravius. Et ideo cavendum ne cum talibus litigando Ecclesiam calces; stultas enim pugnas, et sine disciplina quęstiones devita, sciens quia generant lites, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculatione vexatur (*II Tim. ii, 16*).

29. Ergo cito reple ventrem tuum, ut citius possis partum edere. Audi quomodo repleas, et quibus repleas: *Ex fructu*, inquit, *oris sui vir implevit ventrem suum: fructibus autem laborum suorum satiabitur* (*Prov. xviii, 20*).

30. De nutrientibus quoque docuit me illud Salomonis sublime iudicium, et illa duarum contentio feminarum, quod etiamsi jam partus dolore sint absolutę, adhuc tamen b confidendorum pignorum metu nutent; quia per temulentiam nutrientis somnus obrepat, parvulum mater opprimat, neget suum, quęrat alienum: sed et illa quę filium non peremit, periclitatur suo; quia iudicii hæret incerto (*III Reg. iii, 25*).

31. Ergo et nos, ne quasi imperfectorum parentes operum aut iudicii dies, aut mortis inveniat, D parvulos nostros ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit somno matris obnoxius; et ideo epulum magnum exhibuit Abraham, quando ablactavit filium (*Gen. xxi, 8*). Ablactatus David retributionem animę suę sperat (*Psal. cxxx, 2*); non epim ut Corinthius in paupordia fidei, esęę adhuc invalidus fortiori, lacte potatur: sed jam pane solida firma-

a Cuncta edit et plerique mss. *dolor integer*. Alii mss. partim *dolor ingreditur*; partim, *dolor ingeritur*. Et hoc ultimum elegantius. Iterum ubi omnes edit, *abortivum cito inducant*, mss. contra prope ad unum habent, *abortivum cito incidat*, subintellige corpus, vel parvum pignus, quę vox infra non semel adhibetur.

tus in plenitudinem perfectę ætatis adoleverat (*I Cor. iii, 2*). 1511 Ergo non satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi.

32. Itaque et tibi tamquam Marię verbum Dei crescat, sapientia et ætate proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta justitię in corde custodias, nec senectutis tempus exspectes: sed in prima ætate desponsata alii viro justo sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias, cito parias, cito nutrias. Vide mihi Paulum hesternum persequentem, hodie credentem, die crastina predicantem (*Act. ix, 24*).

33. *Urare ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato* (*Math. xxiv, 20*). Cum iudicii die venturus sit Dominus, ante quem ignis ardebit; ignis autem vis aut semper eadem, aut citius adurat ætate: quomodo orandum dicit ne fuga nostra hyeme fiat; nisi forte quia is qui in montes fugit, frigus et glaciem, procellas et grandinem delictorum c timere debet, et optare æstivę lucis serenitatem, ne lubrico corporis vestigia infirma labantur?

34. Unde et illa jam secuta processu, jam firmis radicibus nixa lætatur, dicens: *Hyems abii, tempus secandi advent* (*Cant. ii, 11 et 12*); hyeme enim arbores ventus suo honore despoliat, et asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit: vere autem resurgunt semina, et tamquam nova ætas naturę viridantis adolescit. Vere Pascha est, quando servatus som: ætate est Pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri.

35. Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus otiantem veniens Dominus deprehendat. Et ideo juxta Legem operare diem in die, et esse spiritu serenti, et labore pervigili. Nec otiosum illud, quia scriptum est: *Sabbato humiliabis animam tuam* (*Lev. xiii*): et quia septuaginta annis populus in captivitate duravit, tunc violata religio, obtrita libertas, pudicitia vulperata. Ergo tunc tibi emigrandum ex hac vita, quando virtutes vigent, vita captiva sunt: non quando captiva est anima, vigor et virtus vacat corporis, et peccata dominantur.

(Vers. 25.) *Et erunt signa in solę et luna et stellis.*

36. Et prophetię vera series, et integra causa mysterii, quod et captivi Judęi secundo in Babylo-niam, Assyriamque ducentur, captivi in toto erunt orbe, quia negaverunt Christum: et Hierusalem que videtur, ab hostili exercitu calcabitur, cadentibus Judęis in ore gladii: et Judęa omnis a nationibus credituris subjicietur in ore gladii spiritualis, qui est

b Pleros mss. atque omnes edit. exceptis ultimis Paris. præferunt, *confirmandorum pignorum*. Potior tamen alia lectio.

c Vet. edit. cum plerisque mss., *timere non debet, sed optare*; Rom. cum aliis, *timere debet, et optare*.

sermo bis acutus: et sicut signa diversa in sole et luna et stellis.

37. Quæ signa secundum Matthæum evidentius exprimentur: *Tunc, inquit, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent* (Matth. xxiv, 29). Plurimis enim a religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ; quia mihi sol ille cælestis mea fide vel minuitur, vel augetur. Quemadmodum si plurimi radios mundi solis aspiciant, pro captu videntis aut pallidior sol videtur, aut clarior: ita pro devotione credentis unicuique spiritale lumen infunditur. Et quemadmodum menstruis cursibus luna vel terræ oppositu cum fuerit e regione solis, vanescit; sic et sancta Ecclesia, cum lumini cælesti vitia carnis obsistunt, fulgores divini luminis de Christi radiis **1512** non potest mutuari. **B**

38. *Stellæ cadent*, illi utique resurrectionis gloria jam micantes, illi viri sicut luminaria in sæculo verbum vitæ continentés, illi viri de quibus Abrahæ dictum est, quia sicut cælum fulget et stellæ, sic et semen ejus (Gen. xiii, 16). Excident ergo hominibus patriarchæ, excident prophetæ, si persecutionis acerbitas convalescat: quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omnibus virtutum, in singulis plenitudo cumuletur; sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergo varii animorum æstus ita graves erunt, ut delictorum multitudine male conscis, futuri iudicii metu, sacri in nobis ros fontis areseat; aëser enim perfidia, fides rorat.

(Vers. 26, 27.) *Nam virtutes in cælo commovebuntur: et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus.*

39. Fortasse quemadmodum Domini expectatur adventus; ut ejus præsentia in toto fiat vel hominis orbe vel mundi, quæ sit utique in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christum: sic etiam virtutes cælorum adventu domini Salutaris ac reditu (Psal. xlii, 10), est enim virtutum Dominus, augmentum gratiæ consequantur necesse est, et plenitudine divinitatis propius se infundente moveantur.

40. Sunt etiam virtutes cælorum quæ enarrant gloriam Dei (Psal. XVIII, 1), quæ pleniore Christi infusione moveantur, virtutes spirituales, quæ vident Christum. Docuit nos David quemadmodum hæc moveantur virtutes, dicens: *Accedite ad eum, et illuminamini* (Psal. xxxiii, 6). Docuit etiam Paulus (II Cor. iii, 16) quemadmodum Christum videas; cum enim conversus fueris ad Dominum, auferetur velamen, et vides Christum.

41. Vides illum in nubibus. Non equidem puto quod in caligine tenebrosa et horrore pluviali Christus adveniat; nubes enim quando videntur, cælum utique caliganti horrore subtexunt. Et quomodo in sole posuit tabernaculum suum (Psal. xviii, 6), si pluvialis erit ejus adventus?

42. Sed sunt nubes quæ, quia sic oportet, cælestis obtexunt mysterii claritatem: sunt nubes quæ rore gratiæ spiritualis humescant. Aspice nubem in

• Mss. nonnulli, *ad pascha* (unus in pascha) veniat.

veteri Testamento: *In columna, inquit, nubis loquebatur ad eos* (Psal. xcvi, 7). Per Moysen utique loquebatur, per Jesum Nave, qui solem statuit (Josue x, 12); ut plenioris luminis acciperet claritatem. Ergo Moyses et Jesus nubes sunt. Aspice quia viri sancti nubes sunt, qui sicut nubes volant, et quasi columbæ cum pullis. Super me nubes sunt Esaias, Ezechiel, qui mihi per Cherubim et Seraphim sanctitatem divinæ Trinitatis ostendunt (Esai. lx, 8). Nubes sunt omnes prophetæ: in his nubibus venit Christus. Venit in nube in Canticis canticorum, serena nube, et Sponsi refalgens lætitia (Cant. iii, 11). Venit et in nube levi incarnatus ex Virgine; vidit enim propheta sicut nubem venire ab Oriente (Esai. xix, 1). Et bene levem nubem dixit, quam terrena vitia non gravent. Vide nubem, in quam Spiritus sanctus supervenit, et virtus Altissimi obumbravit (Luc. i, 35).

43. Cum ergo apparuerit Christus in nubibus (Matth. xxiv, 30), **1513** concident se Tribus terræ; est enim quidam ordo criminum, et series peccatorum, quæ Christi dirimatur adventu.

(Vers. 29, 30.) *Videte ficulneam et omnes arbores, cum producant jam ex se fructum, scitis quia prope est æstas.*

44. Diverso quidem modo, in unum tamen concurrere videtur Evangelistarum sententia; Matthæus enim de sola dixit ficulnea, cum ramus ejus tener fuerit (Matth. xxiv, 32): hic de arboribus omnibus. Verum sive cum fructus in omnibus virescit arboribus, et ficulnea secunda jam floret, ut omnis lingua confiteatur Deo, confitente etiam populo Judæorum; sperare Domini debemus adventum, quo tamquam temporibus æstivis resurrectionis fructus metentur: sive cum levem fragilemque jactantiam homo iniquitatis tanquam folia Synagogæ ramus, induerit, conjicere debemus appropinquare iudicium: nam remunerare fidem Dominus, et delinquendi finem afferre festinat.

45. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea, vel cum dura mitescunt, vel cum peccata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant ante, florebunt: et per gratiam delictorum peccatores gloriantur: ibi fructus est fidei, hic perfidiæ lascivia. Fructum mihi ficulneæ agricolæ Evangelicæ (Luc. xiii, 9) cultura promittit, desperare non debemus, si foliis ficulneæ peccatores se tanquam fraudis veste texerunt, ut conscientiam velarent: ergo folia suspecta sine fructu. Tales vestes paradisi exsules habent (Gen. iii, 7).

(Cap. XXII.—Vers. 10.) *Eccæ introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans.*

46. Bonum est considerare ubi Dominus a pascha faciat. Secundum Matthæum habes: *Ita in civitatem ad quemdam* (Matth. xxvi, 18). Primum majestatem divinitatis adverte. Cum discipulis loquitur, et jam novit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem

ejus intuere; quia non persona divitis aut potentis A
 eligitur: sed pauper ambitur, et angustum hospiti-
 um pauperis amplis nobilium ædibus antefertur.
Ite, inquit, *ad quemdam*. Sciebas, Domine, nomen
 ejus, ^a cujus sciebas ministerium, sciebas ministe-
 rium cujus sciebas occursum: sed ideo sine no-
 mine designatur, ut ignobilis aestimetur. Nihil hic
 compositum, ubi non exprimitur persona, sed
 causa. Secundum Marcum autem, *Lagenam aquæ*
portans (*Marc. xiv, 13*). Hic ergo apostolis mandatur
 sequendus.

47. (Vers. 11, 12.) Et quomodo paterfamilias?
 Ut agnoscas sanctitatis definitionem esse, non cen-
 sus. Quomodo ^b In superioribus habens stratum mag-
 num? Ut magnum meritum ejus advertas, in quo
 Dominus cum discipulis sublimium virtutum ejus B
 delectatione requiesceret. Utinam ergo mihi con-
 tingat amphoram aquæ portare, contingat **1514**
 lagenam aquæ portare, quam portat paterfamilias,
 habens in superioribus stratum magnum. Quid est
 enim amphora, nisi ^c mensura perfectior? Non medi-
 ocre qui mensuram habent. Denique Dominus:
Mensuram, inquit, *bonam commotam, superfluentem*
dabunt vobis (*Luc. vi, 38*).

48. Nam de aqua quid loquar? Super aquam ante
 ipsos mundi natales sanctus, ut legitur, Spiritus fe-
 rebatur (*Gen. i, 2*). O aqua, quæ humano aspersum
 sanguine, ut præsentium lavacrorum figura præ-
 cederet, orbem terrarum lavasti! O aqua, quæ sacra-
 mentum Christi esse meruisti, quæ lavas omnia, C
 nec lavaristi! Tu incipis prima, tu complēs perfecta
 mysteria. A te principium, in te finis: vel potius
 tu facis ut finem nesciamus. Per te fetor tabidæ
 carnis aboletur, et pereuntia situ viscera ^d asperso
 sale, in multam servantur ætatem. Per te arentibus
 æstu corporibus dulcis ad gratiam, salutaris ad vi-
 tam, suavis ad voluptatem potus infunditur. Tu
 nomen prophetis et apostolis, tu nomen Salvatori
 dedisti: illi nubes cœli (*Esai. lx, 8*), ^e illi sal mundi
 (*Matth. v, 13*), iste fons vitæ est (*Joan. vii, 38*).
 Quæ montibus pressa non clauderis, quæ scopulis
 illisa non frangeris, quæ terris infusa non defleis:
 sed intimis scaturiens venis, aut spiritum inclusa
 vitalem inbalas, aut succum infusa fertilem præstas,
^f aut rigatu superfusa ad commodum subministras;
 ne siccatis exinanita vitalibus, solemnes neget terra D

^a Ita decem mss. melloris notæ. Alii, et edit.,
cujus sciebas ministerium, cujus sciebas occursum.

^b Innui Ambrosius veterem consuetudinem cœ-
 nandi in ædium parte superiori; unde cœnaculum
 Marco xiv, 15, dicitur *ἀνώγειον*: qua de re consule Criticos
 sacros in eum locum, nec non Struchium *Antiq.*
conviv. lib. ii, cap. 14.

^c Omnes propemodum mss., *mensura perfectior*,
non mediocre mensuram habens? Potiores tamen
 hoc loco videntur edit.

^d Quum ex hoc loco, tum ex Origenis, Augustini,
 et aliorum testimonio antiquitatem ritus illius, quo
 sal catechumenis in os inseritur, ostendit Jos. Vice-
 comes *de Antiq. Bap. rit. ac cœrem. lib. ii, cap. 42*.

^e Plerique mss., *ille sal* (nonnulli *ille salvator*)

proventus. Omnium elementorum substantia, cœ-
 lum, aer, mare, et terra te reddunt. Te prophetico
 percussa tactu, ut sitientium rigares corda populo-
 rum, vomuit petra (*Exod. xvii, 6*): te, cum de la-
 tere Salvatoris crumperes, percussores viderunt,
 et crediderunt (*Joan. xix, 34*): et ideo regenera-
 tionis nostræ de tribus una es testibus; tres enim
 testes sunt, aqua, sanguis, et spiritus (*1 Joan. v, 8*).
 Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium, spiritus ad
 resurrectionem.

(Vers. 29.) *Et ego quidem dispono vobis, sicut dis-
 posuit mihi Pater meus regnum*.

49. Regnum Dei non est de hoc mundo. Non
 ergo æqualitatis homini ad Deum, sed similitudinis
 æmulatio est; solus enim Christus est plena imago
 Dei, propter expressam in se paternæ claritudinis
 unitatem: justus autem homo ad imaginem Dei est,
 si propter imitandam divinæ conversationis simili-
 tudinem mundum hunc Dei cognitione contemnat,
 voluptatesque terrenas verbi Dei perceptione de-
 spiciat, quo alimur in vitam; unde et corpus Christi
 edimus (*De conseq. dist. 2, cap. In quibus, § Corpus*),
 ut vitæ æternæ possimus esse participes. Non enim
 victus et potus nobis præmii loco spondetur et ho-
 noris, sed communicatio gratiæ cœlestis et vitæ:
 neque duodecim throni tamquam aliqua corporalis
 sunt receptacula sessionis (Vers. 30); sed quia sicut
 secundum divinam similitudinem judicat Christus
 cognitione cordium, non interrogatione factorum,
1515 virtutem remunerans, impietatemque con-
 demnans: ita et apostoli in iudicium spirituale for-
 mantur remuneratione fidei, et exsecratione perfid-
 iæ, virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio
 persequentes.

50. Convertamur igitur, et caveamus ne in per-
 ditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse
 contentio; si enim contendebant apostoli, non ex-
 cusationi obtenditur, sed cautioni proponitur. Si
 Petrus aliquando convertitur, qui ad primam Do-
 mini secutus est vocem (*Matth. iv, 20*), quis potest
 dicere cito se esse conversum? Cave ergo jactan-
 tiam, cave sæculum; ille enim confirmare jubetur
 fratres suos qui dixit: *Omnia dimisimus, et secuti
 sumus te* (*Luc. xviii, 28*).

31. Deinde contuendum est quia ^g non omnis ho-
 norificentiæ studio humilitas definitur; potes enim

mundi: tu fons vitæ es, quæ, etc.

^f Mss. non pauci, et ant. edit., *aut rigatum super-
 fusa ad commodum subministras, ne siccatis examinata*,
etc. Edit. Rom. hinc tantum expunxit præpositionem,
 quam forte melius cum adjectivo conjunxisset, ut
 esset *adcommodum*, pro *accommodum*, ut nunc scri-
 bimus. Mss. vero plures ac potiores nobiscum faci-
 unt. Ita porro locum interpretare ac si legeres, *aut
 rigatu superfusa ad utilitatem illud subministras, ne
 videlicet, etc.*

^g Omnes edit., *non omnis honorificentæ studio
 humilitatis* (Rom., *humilitas*) *definitur*. Scripti cod.
 magno numero, ut nos in textu. Post voces autem
 non omnis honorificentæ, subintelligendum est, *aliis
 exhibendæ; quemadmodum sequentia planum faciunt*:

deferre alicui propter sæculi gratiam, potentiā me-
tum, utilitatisque contuitum. Tua ædificatio quaerit-
tur, non alterius honor : et ideo una datur omnibus
forma sententiæ, ut non de prælatione jactantia sit,
sed de humilitate contentio; eoque se Dominus pro-
ponit imitandum. Egebamus omnium, ipse nullorum;
et tamen præbuit se humilitatis auctorem, cum disci-
pulis ministraret. Quod utique non faciebat studio
utilitatis, sed exercitatione virtutis.

52. (Vers. 31.) Petrus autem etsi spiritu promp-
tus, corporis tamen adhuc infirmus affectu denun-
tiatur Dominum negaturus; neque enim poterat divi-
næ constantiam intentionis æquare. Passio Domini
æmulos habet, pares non habet. Ita non reprehendo
quod negavit, laudo quod flevit. Aliud commune
conditionis est, aliud speciale virtutis. Et ideo in-
struitur ad cavendum, non cogitur ad negandum.

(Vers. 36.) *Qui nunc habet, inquit, sacculum tollat
similiter et peram : et qui non habet, vendat tunicam
suam, et emat sibi gladium.*

53. O Domine, cur emere me jubes gladium, qui
ferire me prohibes? Cur habere præcipis, quem vet-
tas promi? Nisi forte ut sit parata defensio, non
ultio necessaria; et videar potuisse vindicari, sed
noluisse. Lex tamen referre non vetat, et ideo for-
tasse Petro duos gladios offerenti : *Satis est* (Vers.
38), dicis, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut
sit in Lege æquitatis eruditio, in Evangelio bonita-
tis perfectio.

54. (Vers. 37.) Multis hoc iniquum videtur : sed
non iniquus Dominus, qui cum se posset ulcisci, ma-
luit immolari. Est enim gladius spiritualis, ut vendas
patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis pene-
tralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut
exuas corpus, et immolatæ carnis exuviis ematur
tibi sacri corona martyrii : quod ex benedictionibus
Dominicis colligere potes, qui summam omnium cor-
onam, si quis persecutionem patiatur pro justitia,
prædicavit. Denique ut scias quia de passione locu-
tus est, ne turbaret discipulorum **1516** animos,
de se exemplum protulit, dicens : *Quoniam hoc quod
scriptum est, oportet impleri in me, quod et cum in-
iustis deputatus est.*

55. Movet tamen adhuc quod duos gladios dis-
cipuli protulerunt; ne forte unum novi, alterum
veteris Testamenti, quibus adversus diaboli arma-
mur insidias? Denique dicit Dominus : *Satis est*, quasi
nihil desit ei, quem utriusque Testamenti doctrina
munierit.

(Vers. 42, 43.) *Pater, si possibile est, transfer a
me calicem istum.*

56. Hærent perique hoc loco, * qui tristitiam Sa-
lutaris ad argumentum inolitæ potius a principio,

* His verbis castigantur Apollinaristæ, qui teste
Epiphonio Hær. 77, num. 33, pervicaciter contende-
bant etiam divinitatem Christi passam esse : aut
forte, ut ait B. Th. in Matthæum, a quibus affirma-
batur in Christo Verbum esse loco animæ... ut omnia
quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur. Et
hoc tota serie orationis confirmatur. Falsus est ergo

quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, et
naturalis sensum cupiunt detorquere sententiæ. Ego
autem non solum excusandum non puto, sed etiam
nusquam magis pietatem ejus majestatemque demir-
ror; minus enim contulerat mihi; nisi meum suscep-
pisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil
habuit quod doleret : et sequestrata delectatione
divinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur.
Suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam læti-
tiam largiretur : et vestigiis nostris descendit usque
ad mortis ærumnam, ut nos suis vestigiis revocaret
ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia
crucem prædico; neque enim speciem Incarnationis
suscepit, sed veritatem. Debuit ergo et dolorem sus-
cipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. Neque
enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem mag-
is vulnerum tulerint quam dolorem : *Homo enim in
plaga, et sciens, inquit, ferre infirmitates* (Esai. LIII, 5).

57. Nos vult erudire, ut quia in Joseph didicera-
mus carcerem non timere, mortem vincere discere-
mus in Christo : et quod est amplius, quemadmo-
dum futuræ mortis mœstittiam vinceremus. Quomodo
enim te imitemur, Domine Jesu, nisi sequeremur
ut hominem, nisi mortuum crederemus, nisi vulne-
ra vidissemus? Quemadmodum discipuli crederent
fuisse moriturum, nisi moriturum tristitiam comperis-
sent? Sed adhuc dormiunt, et nesciunt dolere, pro
quibus Christus dolebat; ita enim legimus : *Quia
peccata nostra portat, et pro nobis dolet* (Ibid. 4).
Doles ergo, Domine, non tua, sed mea vulnera :
non tuam mortem, sed nostram infirmitatem : et nos
æstimavimus te esse in doloribus, cum tu non pro
te, sed pro me doleres; infirmatus enim es, sed
propter peccata nostra (Ibid. 5) : non quia illa
tibi infirmitas erat ex Patre assumpta, sed pro me
suscepta; quia mihi proderat ut eruditio pacis nos-
træ esset in te, et livore tuo vulnera nostra sanares.

58. Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui
pro uno flevit? Et quid mirum si moriturus pro omni-
bus tædeat, qui Lazarum resuscitaturus illacrymat
(Joan. xi, 35)? Sed et ibi piæ sororis lacrymis com-
movetur; quia mentem humanam tangebant : et hic
alto operatur affectu; ut quia in carne sua peccata nostra
perimebat, mœrorem quoque **1517** animæ nostræ,
sue animæ mœror aboleret. Et fortasse ideo tristis
est, quia post Adæ lapsum tali transitu nobis erat
ex hoc sæculo recedendum, ut mori esset necesse :
*Deus enim mortem non fecit, nec lætatur in perditio-
ne vivorum* (Sap. i, 13); et ideo fastidit quod ipse
non fecit.

59. Denique ait : *Transfer a me calicem istum*,
quasi homo mortem recusans, quasi Deus senten-
tiam suam servans; oportet enim mori nos sæculo,
Maldonatus si ad hunc locum respexit, cum in
cap. xxvi Matthæi scripsit Ambrosii auctoritate olim
existitisse qui negarent veram in Christo fuisse tristi-
tiam. Verum quidem est infra reperiri nonnulla qui-
bus Manichæi Christum vere passum esse negantes
perstringantur, sed hoc obiter, ac levi manu.

* ut resurgamus Deo; ut juxta divinam sententiam lex maledictionis; resoluta in terræ firmum naturæ sine, solvatur (*Gen. iii, 19*). Quod autem ait:

(*Vers. 42.*) *Non mea voluntas, sed tua fiat.*

60. Suam ad hominem retulit: Patris, ad divinitatem; voluntas enim hominis temporalis, voluntas divinitatis æterna. Non alia voluntas Patris, alia Filii; una enim voluntas, ubi una divinitas. Disce tamen Deo esse subjectus; ut non quod ipse vis eligas, sed quod Deo scias esse placitum.

61. Deinde verborum ipsorum proprietatem consideremus: *Tristis est, inquit, anima mea* (*Matth. xxvi, 38*). Et alibi: *Nunc anima mea turbata est valde* (*Psal. vi, 4*). Non ergo suscipiens, sed suscepta turbatur; anima enim obnoxia passionibus, divinitas libera. Denique, *Spiritus promptus, caro autem infirma* (*Matth. xxvi, 41*). Tristis autem est non ipse, sed anima. Non est tristis sapientia, non divina substantia, sed anima. Suscepit corpus meum; non me sefellit, ut aliud esset, aliud videretur. Tristis videbatur, et tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione. Denique ait: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis* (*Matth. xxvi, 31*). Tristis erat, quia nos parvulos relinquebat. Cæterum quam constanter se morti obtulerit, et Scriptura declarat (*Joan. xviii, 4*); quandoquidem quærentibus occurrit, turbatos confirmavit, trepidos provocavit, proditorem osculi dignatione suscepit.

62. Nec illud distat a verò, si tristis erat pro persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacrilegii pœnas duros. Et ideo dixit: *Transfer hunc calicem a me* (*Luc. xxii, 42*); non quia Dei Filius mortem timebat, sed quia vel malos perire nolebat. Denique ait: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (*Luc. xxiii, 34*), ut passio sua esset omnibus salutaris.

(*Vers. 48.*) *Juda, osculo Filium hominis tradis?*

63. Magna divinæ significatio potestatis, magna disciplina virtutis. Et consilium proditiōis aperitur, et adhuc patientia non negatur. Ostendisti, Domine, quem proderet, dum occulta manifesta, Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis: *Filium hominis*; quia caro, non divinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum, quod eum tradiderit, qui cum esset Dei Filius, propter nos tamen Filius hominis esse voluisset. Quasi dicat: Propter te

A suscepti, ingrati, et quod tradis. En hypocrisis. Ergo per interrogationem pronuntiandum puto, quasi amantis affectu corripiat proditorem: *Juda, osculo Filium hominis tradis?* Hoc est, amoris pignore vulnus infligit, et charitatis officio sanguinem fundis, et instrumente pacis mortem irrogas? Servus dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud: *Utitor avulnera amici, quam voluntaria oscula inimici* (*Prov. xxvii, 6*). Proditori hoc: pacifico vero quid dicitur? *Osculetur me ab osculis oris sui* (*Cant. i, 1*).

64. *Et osculatus est, inquit, eum* (*Matth. xxvi, 49*). Non quo simulare nos doceat, sed ut neque proditiōnem refugere videretur, et plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret; scriptum est enim: *Cum odientibus pacem eram pacificus* (*Psal. cxix, 7*).

65. Et signo dato, inquit, ab iis qui cum fustibus venerant, comprehenditur (*Matth. xxvi, 50*): sed Dominum omnium mysteria, non arma tenuerunt. Denique locutus est, et ceciderunt retrorsum (*Joan. xviii, 6*). Quo mihi legiones angelorum, quo cælestis exercitus? Vox Domini sola plus terret. Hanc ille ad demonstrandum divinæ majestatis iudicium, qui in pectore Christi recumbebat, eligit. Volenti ergo injicit manus turba, nectuntur vincula. O amentes! O perfidi! non sic comprehenditur sapientia, non sic tenetur justitia.

66. (*Vers. 49-51.*) Nec discipularum studia defuerunt. Denique Petrus eruditus in Lege, promptus affectu, qui sciret Phineæ reputatum ad justitiam quod sacrilegos peremisset, percussit principis servum (*Psal. cv, 31*). Sed Dominus vulnera crucis detersit, mysteria divina subiecit; ut servus principis mundi, hoc est, non naturæ conditione, sed culpæ, sæcularium famulus potestatum, auris sua vulnus exciperet; quia non audisset verba sapientie: *Omnis denique qui facit peccatum, servus est peccati* (*Joan. viii, 34*). *Peccatis, inquit, vestris vendidistis* (*Esai. l, 1*). Venditio propter peccata nostra: propter bonitatem autem Dei redemptio peccatorum. Aut si Petrus volens (*24, quæst. 1, c. Si Petrus*) percussit aurem, docuit quod aurem habere in specie non deberent, quam in mysterio non habebant. Sed bonus Dominus et ipsi refundit auditum, secundum

* Ita cuncti mss. ac vet. edit. nisi quod hæc illorumque nonnulli legunt . . . lex maledictionis resoluta. Et alii duo, *resoluta terræ* (unus, in *terram*) limo. Minus commode. Rom. vero locum immutavit in hunc modum, ut corpore juxta divinam sententiam, in terræ firmum naturæ sine resoluta, spiritu resurgamus Deo.

† Omnes edit. cum uno aut altero mss., *sed anima; suscepit enim animam meam, suscepit corpus meum*. Mss. vero ceteri et synodus Hispal. ii, ubi hic locus allegatur, in nostram lectionem consentiunt; excepto quod in mss. aliquamultis, ac margine memorata: synodi legitur, *sed anima, quam suscepit*, etc. Minus apposite.

‡ Vet. edit., *consequentia declarant*; Rom., *consequenzia declarant*; mss., *Scriptura declarat*.

§ Rom. edit. sola, unde ait: *Pater, dimitte illis hoc*

peccatum. Vet. autem ac mss. hoc tantum inter se dissentiant, quod plurimi mss. nobiscum legunt *Domine*, alii aliquot et edit. præferunt *Pater*. At vera ubi omnes edit. habent, *ne exitialis esset populo passio sua, futura omnibus salutaris*; mss. omnes omnino nostram astruunt lectionem.

¶ Edit. Gill. et Rom. cum paucis mss., *quod tradis in hypocrisi. Ergo etc.*, nimirum ut in hypocrisi ad execrandam perfidiam illius discipuli simulationem referatur. Amerl., Era. cum aliquot mss., *quod tradis. In hypocrisi* (Eva., in hypocrisi) ergo, etc., ubi per hypocrisim nihil aliud significatur quam imitatio seu modus exprimens affectum quo pronuntiata sunt verba Servatoris; *ἰμῖται* enim proprie imitandi actionem sonat. Et hoc etiam sensu accipienda videtur lectio Corb. et aliorum quorundam mss. quam sequimur.

prophetica dicta demonstrans (*Esai. xxxv, 10*) et **A** ipsos, si convertantur, posse sanari, qui in passione Domini vulnerati sunt; eo quod omnē peccatum fidei mysteriis abluatur.

67. Tollit ergo Petrus aurem. Quare Petrus? Quia ipse est qui accepit claves regni cœlorum (*Math. xvi, 19*): ille enim condemnat, qui et absolvit; quoniam idem et ligandi et solvendi adeptus est potestatem (*Ibid.*). Tollit autem aurem male audientis: tollit autem gladio spiritali aurem interiorē male intelligentis.

1519 68. Caveamus ne cui tollatur auricula. Legitur passio Domini: si ad divinitatem ejus referimus infirmitatem corporeæ passionis, exciditur auricula, et exciditur a Petro, qui non passus est Christum prophetam æstinari: sed Dei Filium docuit **B** fidei confessione signari. Ergo cum legimus teneri Jesum, caveamus ne ab aliquo audiamus, et putemus eum secundum divinitatem teneri, teneri invitum, teneri quasi infirmum. Tenetur quidem, et ut dixit Joannes (*Joan. xviii, 12*), ligatur secundum corporis veritatem: sed vix illis qui ligant Verbum! Ligant enim qui tantummodo Christum hominem putant: ligant ^a qui præscium non putant, qui omnipotentem non constentur. Mala vincula Judæorum quibus non Christum ligant, sed seipsos alligant. Ligatur autem in domo non pii alicujus et justī, sed in domo Caiphæ (*Joan. xi, 50*), hoc est, in impia domo; ubi etiam moriturus pro omnibus propheta- **C** tur. Quam amentes igitur qui beneficia divina constentur, et beneficiorum auctorem persequuntur!

69. Ideo aurem perdunt, quia perdidērunt auditus profectum. Auditum multi non habent, qui habere se credunt. In Ecclesia omnes habent, extra Ecclesiam non habent. Aut fortasse ideo aurem tulit; ne amplius delinquerent audientes, qui audita servare non possent. Sic et aliquando confudit Deus linguas exstruentium turrem, ne se audirent, et opus suæ impietatis auferent (*Gen. xi, 7*).

70. Comprehende, si potes, quomodo ad dexteræ salutaris attactum fugiat dolor, et vulnera non medicamento ^b aspersa, sed tactu obducta sanentur. Operatorem suam Ilmas agnoscit, et operatricem suam Domini manum sequitur caro; quomodo enim vult, opus suum creator instauret. Sic et **D** alibi cæco illi visus, luto supra oculos illito, quasi in naturam redierit, reformatur (*Joan. ix, 6*). Juberet potuit, sed operari maluit; ut cognoscamus ipsum esse qui e limo terræ corporis membra nostri variis apta formavit officiis, et infuso vigore mentis animavit.

71. Venerunt ergo et comprehēderunt eum, gravis perituri studii sui fructu: nec intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectum, quod etiam hostes suos non passus

est vulnerari. Illi justo mortem inferebant; persecutorum vulnera iste sanabat.

(Vers. 54, 55.) *Petrus vero sequebatur a longe.*

72. Et bene a longe sequebatur, jam proxime negaturus; neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. Sed fortasse et in hoc nobis maxima sit admiratione reverendus, quod Dominum non reliquit, etiam cum timeret. Metus naturæ est, cura pietatis. Alienum, quod timet; suum, quod non fugit. Quod sequitur, devotionis: quod negat, obreptionis. Commune, quod labitur: fidei, quod pœnitet. Jam in domo principis sacerdotum ignis ardebat: accessit Petrus, ut calefaceret se; quia clauso Domino, calor mentis etiam in ipso refrigerat.

73. (Vers. 56.) Quid sibi vult quod prima eum prodit ancilla, **1520** cum viri utique magis eum potuerint recognoscere; nisi ut et iste sexus ^c peccasse in necem Domini videretur, ut et iste sexus redimeretur per Domini passionem? Et ideo mulier resurrectionis accipit primam mysterium (*Joan. xx, 17*), et mandata custodit; ut veterem prævaricationis aboleret errorem.

74. (Vers. 57.) Petrus ergo proditus negat; ponamus enim negasse Petrum, quia dixit Dominus: *Ter me negabis* (*Math. xxvi, 34*)? Et malo negasse Petrum, quam Dominum fefellisse. Quid negavit? Quod promisit incaute. Devotionem consideravit, non respexit conditionem. Mulctatus, quia dixit se animam ponere (*Joan. xiii, 37*): quod non humanæ infirmitatis, sed divinæ est potestatis. Cum tam gravem imprudentiæ sermonis mulctam luerit, quanta est pœna perfidiæ!

75. Ubi tamen negat Petrus? Non in monte, non in templo, non in sua domo: sed in prætorio Judæorum, in domo principis sacerdotum. Ibi negat, ubi veritas non est: ibi negat, ubi Christus captus, ubi Jesus ligatus est. Quid, nisi erraret, quem intremisit ostiaria, interrogavit ostiaria (*Joan. xviii, 17*), et ostiaria Judæorum? Male Eva induxit Adam, male Petrum introduxit femina. Sed ille in paradiso labitur, ubi non veniabilis culpa: hic in prætorio Judæorum, ubi difficilis innocentia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error. Ille commissus huic præjudicavit, hic illum resolvit.

76. Consideremus etiam quo in statu negat, *Frigus*, inquit, *erat* (*Ibid. 18*). Si tempus consideremus, frigus esse non poterat: sed frigus erat ubi Jesus non agnoscebatur, ubi non erat qui lucem videret, ubi negabatur ignis consumens. Frigus ergo erat mentis, non corporis. Denique ad carbonem stabat Petrus, quia algebat affectu (*Marc. xiv, 54*). Mala flamma Judaica: urit, non calefacit. Malus locus, qui quamdam etiam sanctorum mentibus fuliginem erroris aspergit, juxta quem etiam Petri interiores oculi caligarunt. Illi oculi non carnis et sanguinis,

^a Paris. quædam edd., qui præsentem non putant. Taur. cod., qui perfectum non putant.

^b Sic vet. edit. et mss. paucis exceptis, ubi pro as-

persa, legitur conspersa: unde Rom. edit. videtur fessice vocem compressa.

^c Mss. aliquot, præcessisse in nece, etc.

sed oculi mentis, quibus Christum videbat.

77. Dicit aliquis: Tu Judæorum etiam elementa condemnas? Non condemno elementa, quia non sunt Judæorum, ^a sed Christi: sed alia est quam condemno, flamma perfidiæ. Hanc flammam condemno Judæorum, divina secutus oracula; dicit enim Dominus: *Argentum vestrum reprobum est* (Jerem. vi, 30). Si argentum Judæorum reprobum est, et focus reprobus Judæorum est. Denique foco et auro Judæorum caput vituli figuratum est (Exod. xxxii, 24), hoc est, sacrilegii principatus.

78. Sed videamus refugandi tenorem, quem inter evangelistas video esse diversum. Ita novum fuit Petrum potuisse peccare, ut peccatum ejus nec ab evangelistis potuerit comprehendere. Itaque Petrum proderunt ancillæ quod ex illis esset qui cum Jesu Galilæo erant, prima voce Matthæus posuit respondisse: *Nescio quid dicas* (Matth. xxvi, 70). Hoc etiam Marcus (Marc. xiv, 68), qui secutus est Petrum, et ex ipso potuit ^b verius cognoscere. Prima vox negantis est Petri; qua tamen non negare Dominum, sed a prodicione se separasse mulieris videtur.

1521 79. Quid tamen negaverit, considera. Ex illis utique se esse, qui cum Jesu Galilæo erant, vel, ut Marcus posuit (*Ibid.*, 67), cum Jesu Nazareno. ^c Numquid negavit cum Dei fuisse se Filio? Hoc est dicere: Nescio Galilæum, nescio Nazarenum, quem Dei Filium novi. Habeant homines locorum vocabula, Dei Filii patria non potest nuncupari, cujus majestatem locus nullus includit. Et ut scias hoc verum esse, etiam exemplo probatur; nam alibi cum interrogaret Dominus discipulos: *Quem dicunt esse homines Filium hominis? Atti Eliam, alii Hieremiam dixerunt, aut unum de prophetis* (Matth. xvi, 15): Petrus autem ait: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (*Ibid.*, 16). Numquid et ibi negavit, quia Christum non hominis Filium, sed Dei maluit confiteri? Certe quid hic putamus ambiguum, quod etiam Christus probavit?

80. Et aliud accipe. Interrogatus enim Petrus: *Et tu ex illis es, qui cum Jesu Galilæo erant* (Matth. xxvi, 69)? Verbum æternitatis refugit; non enim erant, qui esse cœperunt, hoc est dicere: Ille solus erat, qui in principio erat (Joan. i, 1). Denique ait: *Non sum ego; illius est enim esse, qui semper est.* Unde et Moyses ait: *Qui est, misit me* (Exod. iii, 14).

81. Rursus cum argeretur quod ex illis esset, secundum Marcum negavit (Marc. xiv, 70); ut scias evangelistam veritati quam gratiæ plus dedisse: sed tamen negavit ex illis se esse, non Christum negavit. Negavit hominum consortia, non Dei gratiam. Negaverit ex illis se esse, qui cum Galilæo erant, non negavit cum Dei Filio.

82. Denique secundum Matthæum proditus quod

^a In mss. non paucis, nec inferioris notæ, deest *sed Christi*.

^b Verius, secundum hominum judicandi consuetudinem; alioqui enim æque vera sunt omnia quæ scripserunt evangelistæ.

^c Mss. nonnulli, *numquid negavit dum Dei fuisse*

A cum Jesu Nazareno fuisset, ait: *Nescio hominem* (Matth. xxvi, 72). Hoc idem et in tertia voce utique, de quibus proposuimus, evangelista; cum jramento enim respondisse posuerunt, quia nesciret hominem. Et bene negavit hominem, quem sciebat Deum. Denique ubi jusjurandum est, *cauta responsio* est. Nam etsi negavit Petrus, non tamen pejeravit; quia nec Dominus pejeraturum esse memoraverat. Quod si in Petro dubium est, quam periculosum est jusjurandum!

83. Joannes autem sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, utrum ex discipulis esse illius hominis, prima voce responderit: *Non sum* (Joan. xviii, 17). Non enim erat hominis apostolus, qui erat Christi. Denique et Paulus hominis apostolum se esse negavit, dicens: *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem* (Galat. i, 1). Sed ne videretur ambiguum aliquod incarnationis afferre, subjicit: *Qui suscitavit eum a mortuis* (*Ibid.*); ut et hominem credas, cum Deum ante credideris. Quod alibi quoque eodem tenore custodit, ubi dicit: *Unus enim Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (I Tim. ii, 5). Prius utique mediatorem Dei quam hominum **1522** nuncupavit; non enim sat est utrumque credere, nisi fidei ordo servetur.

84. Concordat igitur ubique responsio; nam qui dixit: *Nescio hominem*, æquum erat ut interrogatus utrum esset ex discipulis hominis, diceret: *Non sum*. Itaque non Christi discipulum se negavit, sed hominis negavit esse discipulum. Itaque et Petrus et Paulus hominem negaverunt, quem Dei Filium fatebatur. Quod sensit Petrus, et Paulus expressit; hinc et ille profecit. Error Petri, doctrina justorum est: et titubatio Petri, omnium petra est. Denique super undas titubat, sed dexteram porrigit Christo: in monte cadit, sed levatur a Christo. Titubavit quidem Petrus in mari, ^d sed ambulavit (Matth. xiv, 30). Firmior titubatio Petri, quam nostra est firmitudo. Ibi cadit, quo nullus ascendit: ibi nutat, ubi nemo ambulat. Et tamen inter undas licet titubet, non labitur: nutat, non cadit: fluitat, non præcipitatur. Et si cecidit, in monte tamen cecidit: sed felicius ille cecidit quam alii steterunt: felicius cecidit, quem Christus levavit.

85. Iterum autem interrogatum quod ex discipulis ejus esset, Joannes scripsit negasse (Joan. xviii, 25). Et bene negavit, quia ex ejus dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus esse locuti. ^e Nam et tertio quod cum illo visus esset, negavit, et hoc de superioribus derivatur: Cum illo quem hominem nuncupatis, non fui: sed a Dei Filio non recessi.

86. Lucas quoque scripsit Petrum interrogatum utrum ex illis esset, respondisse prima voce: *Non novi illum*. Et bene dixit. Temerarium quippe erat, ut *Filium?*

^d Omnes edit., *sed ambulavit firmior. Titubatio Petri nostra est firmitudo*. Mss. autem ut in textu.

^e Rom. edit. cum tribus mss., *Nam quod tertio cum illo se fuisse negavit*.

diceret quia noverat eum, quem mens humana non potest comprehendere. *Nemo enim novit Filium, nisi Pater* (Matth. xi, 27). Rursus secunda voce, secundum Lucam idem Petrus ait: *Non sum ego*. Maluit videlicet se negare, quam Christum. Aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. Certe cum de homine negat, in Filium peccavit hominis, ut remitteretur ei, non in Spiritum sanctum. Tertio quoque interrogatus, ait: *Nescio quid dicas, hoc est, sacrilegia vestra nescio*.

87. Sed nos excusamus, ^a ipse non excusavit; non enim satis est involuta responsio contentis Jesum, sed aperta confessio. Quid prodest verba involvere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respondiisse inducitur; quia postea recordatus est, et tamen flevit. Maluit enim ipse suum accusare peccatum, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando: *Justus enim in principio accusator est sui* (Prov. xviii, 17); et ideo flevit.

88. Quare flevit? Quia culpa obrepsit ei: ego soleo flere, si culpa mihi desit, hoc est, si non me vindicem, si non obtineam quod improbe cupio. **1523** Petrus doluit et flevit; quia erravit ut homo. ^b Non invenio quid dixerit, invenio quod fleverit: lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego: sed quod defendi non potest, abluí potest. Lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ (Cf. Aug. lib. 1 de Gratia Christi, cap. 45) sletus consulunt, et verecundiæ. Lacrymæ sine horrore culpam loquuntur: lacrymæ crimen sine offensione

^a Omnes edit. *Dominus ipse non excusavit*. At in mss. omititur *Dominus*, ut ipse ad Petrum referatur: quod magis scite congruit cum sequentibus. Caterum sunt qui Ambrosio nostro, quod Petri peccatum nimis elevare conatus sit, vitio vertant; in quibus reperitur Guill. Estius vir pietate juxta ac doctrina clarus. Sic autem ille: *De negatione*, inquit, *multo commendatur Ambrosius... et ita loquitur quasi Petrus negando Christum non peccaverit saltem mortaliter. Sed videtur Ambrosius revera peccare in hoc, quod peccatum Petri pro quo ille flevit amare, nimium extenuet*. Fatemur quidem cavendum esse ne dum in excusando eodem peccato operam plus justo anxiam ponimus, Christum mendacem qui illud prædixit: Petrum vero ineptum qui ob illud ipsum amarissime flevit, ostendamus. Verum, pace docti viri dixerimus, qui totam hanc Ambrosii commentationem attentius legerit, nihil ipsi occurrit, unde jure queat colligi, Petri peccatum sancto Doctore non nisi veniale visum fuisse. Etenim inter mortalia crimina aliud alio levius est; unde putavit Ambrosius sibi licere, ut honoris causa quidquid ad minuendum tanti apostoli peccatum facere posset, id oratorio modo in medium afferret. Et certe ex aliis Patribus non defuerunt qui Petri defensionem adhuc urgerent ardentius, eum non semel justum etiam post negationem vocare perseverantes. Vide eundem Estium Annot. in præcipua ac difficil. S. Script. loca, in cap. xxvi Matth. vers. 70.

^b Nihil agunt, qui hoc abutuntur loco, ut pœnitentiæ sacramentalis, de qua hic nullo modo agitur, necessitatem conentur elevare. Etenim per *satisfactionem* nequaquam significari confessionem nostram, aut partem ejus extremam, aperte demonstrant quæ sequuntur. Nam quemadmodum verba, *abluí potest*, referuntur ad *lacrymas ejus lego*; sic ista, *sed quod defendi non potest*, pertinent ad *satisfactionem non*

verecundiæ contentur: lacrymæ veniam non postulant, et merentur. Inveni cur lacuerit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum est, sic precandum.

89. Bonæ lacrymæ, quæ lavant culpam. Denique quos Jesus respicit, plorant. Negavit primo Petrus, et non flevit; quia non respexerat Dominus. Negavit secundo, non flevit; quia adhuc non respexerat Dominus. Negavit et tertio, respexit Jesus, et ille amarissime flevit. Respice, Domine Jesu, ut sciamus nostrum deflere peccatum, lavare delictum. Unde etiam lapsus sanctorum utilis: nihil mihi nocuit quod negavit Petrus, profuit quod emendavit. Didici cavere alloquia perfidorum. Petrus inter Judæos negavit, Salomon contubernio gentili deceptus erravit (III Reg. xi, 4).

90. Flevit ergo et amarissime Petrus, ^c flevit ut lacrymis suum posset lavare delictum: et tu si veniam vis mereri, dilue lacrymis culpam tuam: eodem momento, eodem tempore respicit te Christus. Si in aliquo ^d fortasse labaris; quia secretorum tuorum assistit testis, respicit ut recorderis et fatearis errorem. Imitare Petrum dicentem alibi tertio (6, q. 1, cap. Imitare Petrum): *Domine, tu scis quia diligo te* (Joan. xxi, 15). Etenim quia tertio negaverat, tertio confitetur: sed negavit in nocte, confitetur in die (Cf. Aug. lib. 1 de Gratia Christi, cap. 45).

91. Hæc autem ideo scripta sunt, ut sciamus neminem jactare se debere; nam si Petrus ^e lapsus est, quia dixit: *Etsi alii scandalizati fuerint in te, ego non*

^c lego: unde manifestum est *satisfactionem* hic aliud non esse, nisi defensionem: quo pacto satisfacere objectis criminibus, idem est atque objecta crimina diluere, seu refellere. Sed nec etiam sequentia, nempe *Lavent* (vel, ut edit. Gill. ac Rom. et ms. Reg., *lavant*) *lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri*, vocalem confessionem saltem secretam excludunt; nihil enim aliud hic ostenditur, nisi eum qui grave crimen perpetraverit a lacrymis ordiri debere conversionem; sic namque tacuisse Petrum, *ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum*, etc. Ita quoque ad ecclesiasticam temporis suid disciplinam, qua pœnitentes delicta privatim prius deflere jubeantur, quam ad petendam reconciliationem accederent alludit. Oris autem confessionem in Petro disertis verbis non semel agnoscit S. Doctor, cum supra, num. super. inquit: *Maluit enim ipse suum accusare peccatum, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando; et infra, num. 90: Si in aliquo fortasse labaris respicit.... ut recorderis et fatearis errorem. Imitare Petrum, etc.* Afferri possunt et aliæ hujusce loci solutiones quas videre est apud Magist. Sentent. lib. iv, dist. 17, § *Jam secundum*; Rob. Pullum in vi Sentent.; Hug. Vict. lib. ii de Sacram., pag. 14, cap. de Confessione, etc.; card. Bellarm. de Pœnit. lib. iii; et, ut alios omittamus, apud D. Dionysium Sammaritanum tractatu Gallice scripto, de Confess., pag. 351, 357 et 367.

^e Flevit ut lacrymis, usque ad eodem momento, in mss. bene multis desiderantur; sed cum habeantur in nonnullis, et cunctis edit. nec non pleniorum sensum efficiant, ea non putavimus loco movenda.

^d Ms. octo non infimæ notæ, *fortasse laboras*. Non male; *laboro* enim non raro sumitur pro eo quod est *de salute periclitor*, ut apud Horat. lib. 1, ode 27: *Quanta laboras in Charybdi!*

^e Edit. Rom., *lapsus est, qui dixit*. Aliæ ac mss.

scandalizabor (Marc. xiv, 29), quis alius jure de se præsumat? Denique et David quia dixerat: *Ego dixi in mea abundantia, non movebor in æternum*, eam sibi jactantiam obfuisse profiteretur, dicens: *Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus* (Psal. xxix, 7 et 8).

92. Unde te evocem, Petre; ut doceas me quid flens cogitaveris? Unde, inquam, te evocem? De cælo, ubi jam choro insertus es angelorum: an etiam de tumulo; quia non putas injuriam et ibi esse, unde Dominus resurrexit? Doce nos quid tibi profuerit lacrymæ tuæ. Sed docuisti illico: nam qui lapsus es, antequam fieres, postquam **1524** flevisisti, a electus es, ut alios regeres, qui te ipse ante non rexeras.

93. Habebat ergo lacrymas Petrus, pio quas funderet affectu: non habebat proditor flatus quibus culpam ablueret, sed tormenta conscientie quibus sacrilegium ^b fateretur; ut dum suo reus judicio damnatur, et spontaneo supplicio facinus expiatur, pietas Domini, qui se ipse nollet ulcisci, et divinitas probaretur, qui conscientiam mentis invisibili potestate interrogaret.

94. *Peccavi, inquit, quod tradiderim sanguinem justum* (Matth. xxvii, 5). Etsi cassa est poenitentia proditoris, quia peccavit in Spiritum sanctum; est tamen nonnullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamvis ille non absolviatur, Judæorum tamen impudentia confutatur: quos cum professio redarguat venditoris, scelerati tamen sibi vindicant jura contractus, et exsortes reatus esse se credunt, dum dicunt: *Quid ad nos? Tu videris* (Ibid.). Amantes ^c **plano**, qui potent solvi se magis auctoris scelere, quam teneri. In pecuniariis causis refuso pretio jus solvitur: hi pretium recipiunt, et sacrilegium persequuntur, ac pertinacibus studiis funestam sibi vindicant sanguinis auctionem, cum refunderet venditor sacrilegii mercedem.

95. Evidenter itaque dum pretium sanguinis a Judæorum gazophylaciis separatur, et ager siguli ea qua venditur Christus, comparatur pecunia (Ibid., 7); dum is locus humandis peregrinorum reliquiis dicitur, et prophetie impletur oraculum (Jerem. xxxii, 44), et surgentis Ecclesie mysterium revolatur. Ager enim secundum divina præcepta mandas hic omnis est (Matth. xiii, 38): sigulus autem, ille qui nos formavit ex limo, de quo habes in veteri Testamento: *Quia fecit Deus hominem de limo terræ* (Gen. ii, 7), formandi per naturam, reformandi per gra-

omnes... quia dixit. Melius; jactantiam enim S. Petri omnino fuisse tur in peccatum laberetur, multum ex antiquis scriptoribus agnoscunt.

^a Eadem Rom. edit. cum uno Vat. cod. et Reg., *erectus es ut alios origeres, qui... non rexeras*. Aliæ, ac mss. nostrates hoc tantum inter se differant, quod ubi plures potioresque mss. habent *electus es*, alii cum edit. scribunt, *erectus es*: duo vero pro *ut alios regeres*, exhibent, *alios regere*.

^b Verbo *fateretur*, addit Rom. edit. sola quando *propositis argenteis fauceo se suspendit*.

^c Hæc edit. Rom. intrusis, ut solet, compluribus Evangelii versiculis subjungit: *Secundum Mathematicum*

tiam habens pro suo arbitrio potestatem. Nam etsi propriis vitiis corruamus; per illius tamen misericordiam resumpto mentis spiritali, secundum Hieremie oracula reformamur.

96. Pretium quoque sanguinis est pretium Domine passionis. Ergo pretio sanguinis emittitur mundus a Christo; venit enim ut salvetur mundus per ipsum (Joan. iii, 17): in quo juxta ut opus auctoris, et jus est. Venit ergo ut conceptos per baptismum, et commortuos Christo ad perpetuitatis gratiam reservaret. Sed non passim omnibus ad sepeliendum est locus; nam etsi omnes mundus includat, **1525** non omnes reservat: et si communis habitatio; tamen legitima sepultura est eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt isti nisi de quibus dicitur: *Memores estis quod aliquando vos gentes, qui eratis in carne alieni a conversatione Israel, et peregrini promissionis Testamentorum* (Ephes. ii, 11 et 12)? Sed hi nunc jam non sunt adventæ atque peregrini; quoniam cives sanctorum esse fidei jure meruerunt ^c.

97. Sequitur admirabilis locus, quo subeunda æquanimiter injuriæ morali infunderet patientia pectoribus humanis. Accusatur Dominus, et tacet (Matth. xxvii, 11): et bene tacet, qui defensione non indiget. Ambient defendi, qui timeant vinci. Non ergo accusationem ^d timendo confirmat, sed despici non refellendo. Quid enim timeret, qui non ambiret salutem? Salus omnium suam prodidit, ut acquirat omnium. Sed quid de Deo loquar? Susanna tacuit, et vicit; mellior enim causa, quæ non defenditur, et probatur. Et hic Pilatus absolvit: sed absolvit iudicio, crucifixit mysterio. Verum hoc speciale Christi: illud humanum, ut apud iniquos iudices magis videretur noluisse, quam non potuisse defendi.

98. Cur autem Dominus tacuerit, ipse præmisit, dicens: *Si vobis dixerò, non credetis mihi: si vos interrogavero, non respondebitis mihi* (Luc. xiii, 67 et 68). Illud tamen præstantissimum, quod malum regem se probare, quam dicere; ut condemnandi causam habere non possent, qui quod objiciunt, hoc latebant.

99. (Vers. 8.) Herode autem cupiente aliqua mirabilia ejus videre, ipse tacuit et nihil fecit; quæ nec illius credulitas increbatur videre divina, et Dominus jactantiam declinabat. Et fortasse typice in Herode omnes impii significantur: qui si Legi non

cum accusaretur a principibus sacerdotum, et interrogaretur a Pilato, non respondit ad ullum verbum. Admirabilis, etc. In sequentibus autem, a numero 99 usque ad 129, occurrunt perpetuæ mutationes, additiones, ac transpositiones. Compose eandem edit. cum alia vel ms. aliquo et fatebore; nos enim præcipuas tantum subjiciemus.

^d Omnes edit. et plerique mss., *tacendo confirmat*. Corb. tamen cum aliis aliquot, *timendo confirmat*. Magis concinne, ut intelligas ex sequentibus illis, *Quid enim timeret, qui non ambiret salutem*. Post quas voces Rom. edit. sola, *Salus ipsa se prodidit, pro Salus omnium, etc.*

crediderat et prophetis, mirabilia Christi opera in A terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, et Evangelio quoque videre non possint.

100. (Vers. 11.) Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur. Et si uterque reus non pronuntiant; aliena tamen crudelitatis studiis obsequuntur. ^a Lavit quidem manus Pilatus (Matth. xxvii, 24), sed facta non dimittit; iudex enim nec invidiæ cadere debuit, nec timori; ut sanguinem innocentis addiceret. Monebat uxor (Ibid., 10): lucebat in nocte gratia: divinitas eminebat; nec sic a sacrilega sententiâ temperavit.

101. Similiter in hoc typem omnium iudicem arbitror esse præmissum, qui damnaturi essent eos quos innoxios æstimarent. Tolerabiliores tamen gentiles esse quam Judæos ^b conjuncta Pilato persona demonstrat: et magis eos divinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi qui Dominum majestatis crucifixerunt?

1526 102. (Vers. 18.) Nec immerito homicidæ absolutiorem potant, qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges iniquitas habet, ^c ut oderit innocentiam, scelus diligit. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figure; Barrabas enim patris filius Latine dicitur: illi ergo quibus dicitur: Vos es pater diabolo cæcis (Joan. viii, 44), vero Dei Filio filium patris sui Antichristum prælatari esse produntur.

(Vers. 11.) Et indutum illum veste alba remisit.

103. Non otiosum quod veste alba induitur ad Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis; quod agnus Dei sine macula, cum gloria peccata mundi C susciperet. In typo etiam Herodis, atque Pilati, qui amici ex inimicis facti sunt per Jesum Christum plebis Israel populique gentilis figura servatur, quod per Domini passionem utriusque sit futura concordia: ita tamen ut pius populus nationum capiat verbum Dei, et ad populum Judæorum fidei sæ devotio transmittat; ut illi quoque gloria majestatis suæ corpus vestiant Christi, quem ante despexerant.

104. ^d Chlamidem autem coccineam induitur a militibus, et purpuream tunicam (Matth. xxvii, 27): in altera designans martyrum palmas, in altera regis potestatis insignia: ^e quod caro ejus fuscum toto orbe

terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, et passio regnum paritura de nobis.

105. ^f Corona quoque de spinis capiti ejus annexa (Ibid., 29), quid aliud quam divini operis manus ostendit, quod de peccatoribus mundi tenuam sæculi spinis triumphalis gloria Deo quareretur. ^g Nec flagella vacant, quia flagellatus est ipse, nos nos flagellaremur: Homo enim in plaga, et ætens ferre infirmitates, pro nobis dolet (Ezai. lxi, 3 et 4), a nobis qui Deum antea lugiebamus flagella detorqueus: jam patiens Dominus, ut fugitivorum viscibus proprias manus, fugitivorum flagellis suum corpus offerret. ^h Detestabili itaque mentis affectu, honoratum tamen Judæi exitum produnt; nam etsi compungentes coronant, illudentes adorant: etsi corde non credunt, quem periment, constantur. Illis deservunt boni operis affectus; Deo tamen eum non defuit honor: qui saluatur ut rex, coronatur ut victor, quasi Deus, et Dominus adoratur.

106. Arundo quoque vel secundum Matthæum comprehenditur manu ejus (Matth. xxvii, 29); et fragilitas humana jam non sicut arundo moveatur a vento, sed operibus Christi ⁱ corroborata fundetur, et affixo cruci chirographo quod erat contrariam nobis, sententiâ vetusta cessaret: vel secundum Marcum caput ejus percussit (Marc. xv, 19), in solidata divinitatis auctoritate nostra conditio mutare non possit.

1527 107. (Vers. 28.) ^j Sed jam tropæum suum victor attollat. Crux super humeros imponitur ut tropæum, quod sive Simon, sive ipse portaverit; et Christus in homine, et homo portavit in Christo. Nec discordant evangelistarum sententiæ, quando concordat mysterium: et bonus ordo nostri profectus est; ut prius crucis suæ tropæum ipse erigeret, deinde martyribus traderet erigendum. Non Judæus est qui crucem portat, sed alienigena, etque peregrinus: nec præcedit, sed sequitur, juxta quod scriptum est: Tolle crucem tuam, et sequere me. Non enim suam, sed nostram crucem Christus ascendit. Nec mors illa divinitatis fuit, sed quasi hominæ; unde et ipse ait: Deus, Deus meus, respice me: quare me dereliquisti (Matth. xxvii, 46)?

108. ^k Pulchre ascensusus crucem regalia vesti-

^a Eadem edit. Rom., Tunc secundum Matthæum, lavit Pilatus coram populo manus, dicens: Innocens ego sum a sanguine fusti hæjus.

^b Conjuncta Pilato persona, nimirum illius uxor.

^c Vict. cod., ut quod oderit innocentiam, scelus diligit.

^d Rom. edit., Inde secundum Matthæum chlamide coccinea induitur a militibus: et secundum Joannem veste purpurea circumdatur.

^e Codd. mss., et Reg., quod caro ejus toto orbe terrarum sanguinem esset fuscum. Clarom., quod caro ejus passionem esset susceptura.

^f Rom. edit., Denique secundum Matthæum corona de spinis capiti ejus imponitur. Hoc quia aliud, etc. Post pauca vero ubi omnes edit. et plerique mss., tamquam sæculi panis, sex mss. habent tamquam sæculi spinis: quæ lectio videtur præferenda.

^g Eadem edit. Rom., Tunc secundum Joannem

D Pilatus flagellavit Jesum. Nec flagella mysterio vacant.

^h Rom. edit., Secundum Marcum autem inde milites plectentes coronam spineam, imponunt ejus capiti, et salutant eum dicentes: Ave, rex Judæorum. Et parentes genua adorabant eum. Quod detestabili licet mentis operentur affectu, etc.

ⁱ Rom. edit., corroborata firmetur: vel secundum Marcum: reliquis omissis.

^j Rom. edit., Secundum Joannem Christus bajulat sibi crucem: secundum Lucam imponitur Simoni. Sed sive Simon, sive ipse portaverit, crux tamen super humeros imponitur; ut tropæum et Christus in homine, et homo portaret in Christo.

^k Edit. Rom., Denique secundum Marcum, milites eum exarunt purpura, quod nec mysterio præcat. Christus enim ascensusus, etc.

menta deposuit; ut scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum regem: etsi utrumque Christus, quasi hominem tamen, non quasi Deum cruci esse suffixum. Sed milites non Judæi sciunt quo tempore, qualia vestimenta Christo conveniant. ^a Judicio quasi victor assistit: ad passionem tamquam reus, humilis venit.

109. Nunc quoniam tropæum jam vidimus, currum suum triumphator ascendat: nec arborum truncis, aut quadrijugis plaustris manubias de mortali hoste quæsitas, sed patibulo triumphali suspendat captiva de sæculo spolia. Non hic revinctis post tergum brachiis gentes, nec excisarum urbium imagines cernimus, oppidorumque captorum simulacra, aut submissa captorum regum colla miramur, quales humanorum solent species esse triumphorum; nec victoriæ terminos regionis sine distinctos: sed ovantes populos nationum, quæsitos non ad supplicium, sed ad præmium, reges liberis affectibus adorantes, voluntariis urbes studiis deditas, et in melius reformatas imagines oppidorum, quas non ^b fucus expresserit, sed devotio coloraverit fidei: arma, victoriaeque jura toto orbe currentia, captivum principem mundi, et spiritualia nequitiae quæ sunt in cœlestibus, obedientia vocis humanæ imperio, subditas dominationes variarumque virtutum species, non sericis, sed moribus emicantes. Fulget castitas, fides splendet, et induta mortis exuviis devotio fortitudinis jam resurgit. Unus Dei triumphus fecit omnes prope jam ^c homines triumphare, crux Domini.

110. ^d Refert ergo considerare qualis ascendit. Nudum video: talis ergo ascendat qui sæculum vincere parat; ut sæculi adjumenta non quærat. Victus est Adam qui vestimenta quæsit: vicit ille qui tegumenta deposuit. Et talis ascendit quales nos auctore Deo, natura formavit: talis in **1528** paradiso primus homo habitavit, talis ad paradisum homo secundus intravit. Et ut non sibi soli, sed omnibus vinceret, manus extendit, quo omnia traheret ad se; ut nodo mortis exuta, jugo fidei suspensa, cœlestibus ea quæ prius erant terrena sociaret.

111. (Vers. 38.) Scribitur etiam titulus: solet præcedere pompa victores; at vero currum Domini **D**

^a Eadem edit. Rom., *Judicio enim in purpura quasi victor assistit, ad passionem vero in suis vestimentis quasi reus, humilis venit.*

^b Fucus, proprie quoddam rubei coloris genus est; sed hic laxè sumitur pro colore omni quo pictores utuntur, ut apud Horat. lib. III, ode 5, pro qualibet tinctura qua inficiuntur panni. Cæterum non indiligenter hoc et sequentibus numeris ea percurrunt, quæ olim in triumphis Romani observabant. De quibus multa Sigonius, Rosinus, Laurentius et alii.

^c Edit., *homines triumphatores*; mss., *homines triumphare*; sed in quibusdam omittuntur sequentes duæ voces, *crux Domini*.

^d Rom. edit., *Refert vero considerare (quia secundum Marcum, crucifigentes eum dividerunt vestimenta ejus) qualis crucem ascendat.*

^e Eadem edit. Rom., *Titulus etiam secundum Joannem, et supra crucem ponitur; ut affixo cruci chiro-*

A triumphalem præibat bona pompa resurgentium defunctorum. Solet etiam titulus subjugatarum gentium numerum designare. Sit in illis triumphis ordine quodam digesta miserabilis devictarum, pereuntium contumeliosa captivitas nationum: hic redemptarum gentium vernal gratia: digni tanto triumpho jugales, ut cœlum, terra, maria, inferna a corruptela multentur ad gratiam.

112. Scribitur autem ^e titulus, et super crucem ponitur, non infra crucem; quia principium super humeros ejus. Principium autem quid est, nisi sempiterna virtus ejus, atque divinitas? Unde et ipse interrogatus quis esset, respondit: *Principium, qui et loquor vobis*. Legamus hunc titulum:

Jesus, inquit, Nazarenus rex Judæorum.

B 113. Merito supra crucem titulus; quia non humani corporis, sed divinæ potestatis est regnum quod habet Christus. Merito supra crucem titulus; quia licet in cruce erat Dominus Jesus, super crucem tamen regis majestate radiabat. Vermis in cruce, scarabæus in cruce: et bonus vermis qui hæsit in ligno, bonus scarabæus qui clamavit e ligno. ^f Quid clamavit? *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Clamavit latroni: *Hodie necum eris in paradiso*. Clamavit quasi scarabæus: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti*? Et bonus scarabæus, qui lutum corporis nostri ante informe ac pigrum virtutum versabat vestigiis: bonus scarabæus, qui de stercore erigit pauperem. Erexit Paulum, qui æstinatus est ut stercora: erexit et Job qui sedebat in stercore. Non mediocris ergo titulus.

114. Ipse autem crucis locus, ^g vel in medio, ut conspicuus omnibus: vel supra Adæ, ut Hebræi disputant, sepulturam. Congruerat quippe ut ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fuerant mortis exordia.

115. ^h Dividuntur vestimenta, aliis aliud sorte defertur; Dei enim spiritus non humana opinione comprehenditur, sed quasi quodam eventu inopinatus illabitur. Et fortasse milites isti quatuor Evangelistarum habebant typum, qui scripserunt titulum, quem omnes legamus. Lego titulum regis Judæorum, cum lego: *Regnum meum* **1529** non est de hoc

grapho, quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret. Et infra: Titulus autem erat secundum Joannem: Jesus Nazarenus Rex Judæorum; quem multi Judæorum legerunt. Legamus igitur et nos. Lego titulum regis, etc.

^f Edit. Rom., *Pater, dimitte illis; hoc est, ne statuas illis hoc peccatum.*

^g Ambrosius, quæ sua modestia est, nihil hoc loco definit. Harum autem opinionum posteriore Maldonatus in cap. xxvii Matthæi, citatis, qui ab illa stabant, antiquis Patribus, opinionem vocat *multorum veterum scriptorum auctoritate nobilem*. Verum ea minus placuit sancto Hieronymo, qui priorem amplectus est in cap. v Ezechielis: et item in cap. v ad Ephesios.

^h Rom. edit. sola, *Dividentes vero vestimenta ejus miserunt sortes. Quod nec mysteriq vacat. Alii enim aliud, etc.* Infra vero post **4** versus, qui scripserunt Evangelium.

mundo (Joan. xviii, 36). Lego causam Christi super A caput ejus scriptam, cum Lego : *Et Deus erat Verbum* (Joan. 1, 1) ; caput enim Christi Deus est.

116. ^a Isti ergo servabant Jesum et hodie servant ; ne cui forte labatur, ne cui ^b de passione descendat, quod petebat populus Judæorum. Mihi plane Christus in passione moriatur, ut post passionem resurgat. ^c Noluit descendere sibi, ut moreretur mihi. Nobis ergo jam Christus servatur : propter nos dividuntur vestimenta ejus. Non possunt singuli habere omnia, et ideo super tunicam sors agitur ; quia non pro hominis voluntate divisio sit Spiritus sancti. Divisiones enim gratiarum sunt, sed operatus est Spiritus, dividens singulis prout vult.

117. Intuere nunc Christi vestimenta divisa. Ubi illa quæram ? Quære in Matthæo, invenies penes ipsum solum chlamidem coccineam (Matth. xxvii, 28) ; penes Joannem vestem purpuream (Joan. xix, 2) ; penes Marcum purpuram tantum (Marc. xv, 17) ; penes Lucam vestem albam (Luc. xxiii, 11) ; hac enim sola pro sua fuit portione contentus. Quantos itaque Christus sua veste vestivit ? Puto autem quod non quatuor tantum, sed omnes vestivit milites, et omnibus abundavit. ^d Sed revertamur ad evangelistas.

118. Mystice itaque istæ quatuor partes, non partes vestium, sed qualitates mihi videntur esse virtutum. Alius enim de regno sublimius scripsit : alius de hominis institutione diffusius : Lucas nitorem sibi sacerdotalis vestis elegit : Marcus vero verborum textum non desideravit : denique Joannes quasi quasdam intexit sententias, quibus vestiat fidem nostram. Nonne tibi videtur intextum illud : C *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum, et omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1, 1-3) ? At vero Marcus tamquam purpuræ fulgore contentus, sine ulla intextione verborum : *Initium*, inquit *Evangelii Jesu Christi Filii Dei* (Marc. 1, 1).

119. Ergo vestimenta divisa sunt Christi, vel gesta, vel gratia ; quia tunica non potuit dividi, ^e fides scilicet, quoniam non pro portione singulorum, sed pro jure communis est omnium ; quod enim non dividitur, singulis manet integrum.

120. Et bene *Desuper texta* ; sic enim textitur fides Christi, ut de divinis ad humana descendat ; ex eo quod ante sæcula ^f ex Deo natus, posteriori tempore susceptionem carnis assumpserit. Significatur

^a Eadem edit. Rom., *Et secundum Matthæum, sedentes servabant eum, et dicebant : Si rex Israel est, descendat nunc de cruce. Isti ergo, etc.*

^b Mss. non pauci, *de passione discedat.*

^c Ita mss. fere omnes : contra vero cunctæ edit. et ms. Reg., *Noluit descendere, ne descenderet sibi, sed* (Amerb., *sed ut*) *moreretur mihi.* Non satis apposite ad contextum.

^d Rom. edit., *Accipe et aliud. Istæ quatuor partes, etc.*

^e Eadem edit., *et ideo secundum Joannem, super illa sors agitur, quia fides non pro portione, etc.* Infra vero post voces, *desuper texta*, subdit, in

igitur nobis eo quod non debeat fides scindi, sed solida permanere.

(Vers. 43.) *Amen, amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso.*

121. Pulcherrimum ^g affectandæ conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur, **1530** et uberius est gratia quam precatio ; semper enim Dominus plus tribuit, quam rogatur. Ille enim rogabat ut memor esset sui Dominus, cum venisset in regnum suum : Dominus autem ait illi : *Amen, amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso* (Matth. xxvii, 44). Vita est enim esse cum Christo ; ideo ubi Christus, ibi vita, ibi regnum. Cito igitur ignoscit Dominus (Marc. xv, 32), quia cito ille convertitur.

122. (Vers. 39.) Unde et illud solvi videtur, quia alii duos conviciantes inducunt latrones, iste unum conviciantem, et unum rogantem. Fortasse et iste prius conviciatus est, sed repente conversus est. Nec mirum si converso culpam ignoscebat, qui insultantibus veniam relaxabat. Potuit etiam de uno pluraliter dicere, sicut illud est : *Assiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum* (Psal. ii, 2) ; solus enim Herodes rex, et princeps Pilatus in apostolorum Actibus conspirasse adversus Christum Petri voce produntur (Act. iv, 27). Sic et ad Hebræos habes, in caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, et leonum molas obstruxerunt (Hebr. xi, 37) ; cum solus Elias melotidem habuisse, Esaias sectus esse (IV Reg. i, 8), Daniel a leonibus intactus mansisse doceatur (Dan. vi, 22).

123. (Vers. 40.) Quam execrabilis in facto iniquitas Judæorum, ut quasi latronem crucifigerent omnium redemptorem ! Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, ut vasa ejus auferret. Mystice autem latrones duo duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo : quorum dissensio diversitatem pariter credentium signat. Denique unus a sinistris, alter a dextris erat (Joan. xix, 30). Increpatio quoque futurum crucis scandalum etiam circa credentes revelat.

124. ^h Et acetum offerebant Judæi (Matth. xxvii, 48). Bene ad consummanda omnia et corruptio sinceritatis hauritur ; ut omnia cruci quæ vitiata fuerant, figerentur. Acetum itaque bibitur, vinum cum felle non bibitur (Ibid., 34) ; non quia fel, sed quia admixtæ viuo amaritudines recusantur. Nam amari-

Joanne legitur.

ⁱ Sic omnes mss. atque edit., excepta Rom., ubi reponitur, *ex Deo genitus.*

^g Tres mss., *affectandæ conversationis.* Unus, *affectandæ confessionis.*

^h Rom. edit., *Inde secundum Matthæum, currens unus spongiam implevit aceto, et dabat ei bibere : quod et bibit. Sic enim habet secundum Joannem : Cum ergo accepisset Jesus acetum. Vinum vero cum felle mixtum non bibit. Sic enim habetur in Matthæo : Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum : et cum gustasset, noluit bibere.*

tudines vitæ nostræ pro corporis utique conditione suscepit. Denique ipse ait : *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto (Psal. lxxviii, 22)*. Sed sinceritati non debuit amaritudo misceri; ut ostenderetur sine amaritudine immortalitas resurgentium futura : quæ quoniam immortalitas in vase coacuerat humano, ^a separatur in Christo. Ergo acetum bibitur, hoc est, vitium corruptæ per Adam immortalitatis aboletur in calamo; ut de corpore absorberetur humano. Nos quoque vitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christum : transfundamus per baptismum, ut crucifigamur in Christo : transfundamus per penitentiam, ut ab illo nobis vini sanguinisque cœlestis incorrupta sinceritas refundatur.

125. Denique ubi acetum bibit : Consummata **1531** sunt, inquit, omnia (*Joan. xix, 30*); eo quod assumptæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, et exhaustis omnibus vitis, immortalitatis sola lætitia remansisset. Et ideo ait :

(Vers. 46.) *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum.*

126. Et bene commendatur spiritus, qui reservatur; quod enim commendatur, utique non amittitur. Bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum. Unde et illic ait : *O Timothee, bonum depositum custodi (II Tim. i, 14)*. Commendatur enim Patri spiritus; et ideo ait : *Quoniam non derelinques in inferno animam meam (Psal. xv, 10)*. Vide autem magnum mysterium. Nunc commendat in manibus Patris spiritum suum, nunc in Patris gremio sedet; quia totum alius non capit Christum. Denique : *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me (Joan. xiv, 10)*. Commendatur ergo Patri spiritus. Sed cum sit in superioribus, illuminat et inferna, ut universa redimantur; etenim Christus omnia, et in Christo omnia, licet in singulis Christum operetur (*Coloss. iii, 11*). Caro moritur, ut resurgat : spiritus Patri commendatur, ut cœlestia quoque ab iniquitatis vinculo solverentur, et pax fieret in cœlo, quam terrena sequerentur.

(Ibid.) ^b *Et hoc dicto, tradidit spiritum.*

127. Et bene tradidit, qui non invitus spiritum emisit. Denique Matthæus ait : *Emisit spiritum (Matth. xxvii, 50)*; quod enim emittitur, voluntarium est : quod amittitur, necessarium. ^c Propterea addidit : *Magna voce*. In quo vel professio gloriosa usque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis (ergo

A nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit voce magna profiteri), vel evidens manifestatio cœlestantis Dei ^d secessionem divinitatis et corporis. Sic enim habes : *Clamavit Jesus voce magna dicens : Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti (Matth. xxvii, 46)*? Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet; quia vita divinitas est.

128. (Vers. 44-47.) Jam quæ sequuntur, ostendunt quia propter impietatem hominum finis sæculi sit futurus. Itaque significatur per Domini passionem occasura præsentia, ut oriantur futura. Tenebræ igitur offusæ sunt oculis perfidorum, ut fidei ^e lumen resurgeret. Sol occidit sacrilegis, vel refugit; ut festi spectaculum sceleris obumbraret. Petræ scissæ sunt (*Matth. xxvii, 51*), ut per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam verbi vis peccatorum dura penetraret; quo facilius ex cavis petrarum illi venatores quos Hieremias prædixit (*Jerem. xv, 16*), Domino venarentur. Monumentorum autem reseratio (*Matth. xxvii, 52*) quid aliud, nisi claustris mortis effractis, resurrectionem significat mortuorum, quorum in aspectu fides, in processu typus, quod in sanctam prodeundo civitatem, præsentiarum specie declarabant in illa Hierusalem quæ in cœlo est, futurum perenne diversorium resurgentium?

1532 Etiam velum scinditur, quo vel dñorum populorum divisio, vel mysteriorum Synagoga profanatio declaratur. Scinditur ergo velum vetus; ut Ecclesia nova fidei suæ vela suspendat. Synagoga velamen aufertur; ut religionis interna mysteria, revelato mentis cernamus obtutu. Denique jam etiam centurio Dei Filium quem crucifixerat, confitetur. O duriora saxa pectora Judæorum! Finduntur petrae, sed horum corda obdurantur. Iudex arguit, credit minister, proditor scelus suum morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur, monumenta reserantur : Judæorum tamen immobilis duritia manet orbe concusso.

129. (Vers. 49.) Stabant autem et mulieres hæc videntes : stabat et mater, cum studio pietatis sua pericula posthaberet. Sed et Dominus pendens in cruce, qui sua pericula contemneret, pio matrem commendabat affectu. Quod non otiose Joannes pluribus prosecutus est (*Joan. xix, 25*); alii enim mundum describere concussum, cœlum tenebris obductum, refugisse solem. Addiderunt Matthæus et

^a Ita mss. plures ac probatiores. Alii vero nonnulli, et ant. edit., *reparatur in Christo... aboletur in calamo* (duo mss., *aboletur et calamo*, quod non displicet) *ut de corpore absolveretur* (Era. et Gill. in marg. *absorberetur humano*). Denique edit. Rom. totum locum præfert i-tis verbis : *Edulcatur in Christo. Ergo acetum bibitur quod erat arundini impositum, hoc est... absorberetur in calamo, ut de corpore abolere-tur humano.*

^b Rom. edit., *Et hæc dicens exspiravit. Et bens exspiravit.*

^c Ita mss. At Rom. edit. sola, *propterea præmisit*. Eadem et Gill., *in quo Dei professio*. Utraque demum

cum Amerb. et Era. post vocem *peccatis* addunt, *annuntiat* : sed eo hic nihil est opus, cum substantivum est facile cogitatione suppleatur.

^d Itane opinatus est Ambrosius divinitatem contra manifestum Pauli testimonium secessisse a Christi corpore vel anima semel assumptis? Respondent Petrus Lomb. lib. iii Sentent., dist. 21, § 1, et S. Th. iii p., q. 50, a. 2, ad 1, recessisse divinitatem quod ad effectum, id est, protectionem suam subtraxisse; etenim si non cohibuisset potentiam, inquit ille, *sed exercuisset, non moreretur Christus.*

^e Omnes edit., *lumen resurgetet*. Omnes mss., *lumen resurgetet.*

Marcus, qui humana * atque moralia uberius prosecuti sunt: *Deus, Deus meus, respice in me* (*Matth. xxvii, 46*): *quare me dereliquisti* (*Marc. xv, 34*)? ut ad crucem Christi susceptionem pervenisse crederemus conditionis humanæ. Lucas autem competere evidenter asseruit latroni veniam sacerdotali intercessione donatam, et Judæis persecutibus eodem munere indulgentiam postulatam (*Luc. xxiii, 45*).

130. Joannes ergo, qui plenus divina penetravit mysteria, non immerito laboravit, ut quæ Deum genueraverat, manserit eam virginem declaret. Solum ergo me docet, quod alii non docuerunt, quem admodum in cruce positus appellaverit matrem (*Joan. xix, 26*), plura putans quod victor suppliciorum atque pœnarum, victor diaboli, pietatis officia dividere, quam quod regnum cœlestis donabat. Nam si religiosum est quod latroni venia donatur a Domino, multo religiosius quod mater honoratur a Filio.

131. Nec præposterum judicatur, quod prius latronis absolutionem quam matris appellationem scripsi; qui enim venerat salvos facere peccatores, non absurdum si prius in meis scriptis susceptum munus in redimenda salute peccatoris implevit. Denique ipse ait: *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei* (*Matth. xii, 48*)? Quia non venerat vocare justos, sed peccatores. Sed ibi pro loco; hic et in cruce non inmemor matris, appellat eam dicens: *Eccæ filius tuus*; et Joanni: *Eccæ mater tua* (*Joan. xix, 26 et 27*). Testabatur de cruce Christus, et testamentum ejus signabat Joannes, dignus tanto testatore testis. Bonum testamentum non pecuniæ, sed vitæ: quod non atramento scribitur, sed Spiritu Dei vivi: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* (*Psal. xlii, 3*).

132. Sed nec Maria minor quam matrem Christi decebat, fugientibus apostolis ante crucem **1533** stabat, et piis spectabat oculis Filii vulnera; quia expectabat non pignoris mortem, sed mundi salutem. Aut fortasse quia cognoverat per Filii mortem mundi redemptionem, aula regalis putabat se et sua morte publico muneri aliquid addituram. Sed Jesus non egebat adjutore ad omnium redemptionem, qui dixit: *Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber* (*Psal. lxxxvii, 5*). Suscepit quidem matris affectum, sed non quæsitv hominis auxilium. Habemus igitur ^b pietatis magistrum: docet lectio **D**

quid maternus debeat affectus imitari, quid sequi reverentia filiorum; ut illæ se offerant in filiorum periculis, illis amplius sollicitudo materna quam suæ mortis mœstitia sit dolori.

133. Quo loco uberrimum testimonium Mariæ virginittatis adhibetur. Neque enim abrogatur uxor marito, cum scriptum sit: *Quod Deus conjunxit, homo non separet* (*Matth. xix, 6*); sed quæ propter mysterium conjugium prætexuit, completis mysteriis jam conjugio non egebat. Aut ei moralia sequimur, * in mœrore castitas imperatur.

134. Mysticum tamen est quod commendatur Joanni inter cæteros juniore: quod non otiosis auribus debemus accipere. Periculosa est enim mulieribus copula adolescentis, et species juventutis; ne qua fortasse curiosa exempti, incuriosa mysterii, quæ luxuriari in Christo cupiens, Mariæ speciem prætendat, non imitetur affectum, sicut vulgus nunc male audit mulierum, relicto seniore marito, ut juniorem sequantur. Discat ergo Ecclesiæ hic esse mysterium, quæ populo seniori specie ante copulata, non usu, posteaquam peperit Verbum, et in corporibus ac mentibus hominum per fidem crucis et sepulcrum Dominici corporis seminavit, ex præcepto Dei societatem populi junioris elegit.

135. ^d Quæro etiam cur ante mortem non invenimus esse percussum, post mortem invenimus (*Joan. xix, 34*)? Nisi forte ut voluntarius exitus ejus magis quam necessarius fuisse doceatur, et ordinem mysticum novimus; quia non ante alteris sacramenta, quam baptismum: sed baptismum ante, sic poculum. Delude ut advertamus quia licet corporis ejus fuerit natura mortalis, licet qualitas similis; dissimilis tamen gratia. Nam utique post mortem sanguis in nostris corporibus congelascit: * ex illo autem in corrupto licet corpore, sed defuncto, omnium vita manabat. Aqua enim et sanguis exivit (*Ibid.*): Illa quæ diluat, iste qui redimat. Bibamus ergo pretium nostrum, ut bibendo redimamur.

136. (Vers. 50.) Quid sibi etiam vult, quod non apostoli, sed Joseph et Nicodemus ^f Christum sepeliant? Unus justus et constans, alter in quo dolus non erat (*Joan. xix, 38 et 39*); talis enim Christi est sepultura, quæ fraudem iniquitatemque non habeat. Obstruitur **1534** igitur tergiversandi locus, et domestico Judæi testimonio revincuntur; nam si apostoli

* Edit. omnes, et plures mss., atque mortalia: tamen alii aliquot, qui et melioris notæ, atque moralia. Rursus post pauca ubi Amerb. omniumque prope modum mss. auctoritate reposuimus, *competere evidenter asseruit*, Era., Gill. ac Rom. præferunt, *competenter asseruit*: quæ lectio cur priori anteponatur, nihil videmus.

^b Edit. Rom. sola, *pietatis magisterium*; cum aliis edit., *Doceat lectio*. Mss. vero sere ad unum, ut in textu. At infra ubi omnes edit. et maximus mss. numerus habent, *sollicitudo materna*, nequaquam displicet lectio duorum Colb., in quibus *solitudo materna*; *solitudo* enim frequenter bonis auctoribus idem est, atque *orbitas*. Ceterum quidquid de Maria et Joanne hoc loco dicitur, prope ad verbum in Ep. ad Eocl. Verc. sub finem reperitur.

* *In mœrore*; hinc est quod viduis feminis tempore luctus maritalis quem Theodosius cod. sui tom. iii, tit. 8, *de secund. nupt.* duodecim mensium esse voluit, ad secunda vota, ut loquuntur jurisperiti, convolantibus eadem lege pœna irrogatur: quo respexisse Ambrosium probabile est.

^d Rom. edit., *Denique secundum Joannem: Ad Jesum autem cum venissent.... latus ejus aperuit. Quæro ergo cur*, etc.

* Eadem edit. Rom., *de illo vero inquit Joannes: Et continuo exivit sanguis et aqua Ex illo enim in corrupto*, etc.

^f Rursus eadem Rom. edit., *ut Joannes dicit: Christum sepeliant? Unus justus et constans, alter qui erat magister in Israel. Talis enim Christi est sepultura, quæ justitiam magisteriumque habeat.*

sepelissent, dicerent utique non sepultum, quem A
sepultum raptum esse dixerunt.

137. Justus autem Christi corpus operit sindone, innocens ungit unguento (Joan. xix, 40); namque hæc non otiose distincta reperimus; quia justitia vestit Ecclesiam, innocentia gratiam subministrat. Vesti ergo et tu Domini corpus gloria sua, ut et ipse sis justus: etsi mortuum credis, operi tamen divinitatis plenitudine suæ. Unge illud myrrha et aloë, ut bonus odor Christi sis. Bonum linteum misit Joseph ille vir justus, et fortasse illud quod Petrus vidit e cælo ad se esse demissum, in quo erant genera quadrupedum et ferarum et volucrum, ad similitudinem gentium figurata (Act. x, 11). Mystico igitur unguento illo pistico consepeliatur Ecclesia, quæ diversitatem populorum fidei suæ communione sociavit.

138. De hoc Joseph in Joanne solo invenio quod occultus venerit ad Pilatum propter metum Judæorum (Joan. xix, 38). Quomodo justus latebram periculi timore quæsiuit? Ego autem puto quod ideo occulte petierit ut corpus impetraret, non ut periculum caveret. Et tamen quid mirum si occultabatur justus, quando occultabantur et apostoli justorum magistri? Veni et tu: vel sero, vel nocte, vel quacumque hora veneris, invenies Jesum ad suscipiendum paratum, nec minorem serius venientibus mercedem pia largitate solventem; nam et qui sexta hora venit, non est mercede fraudatus: et qui undecima, plenitudinem mercedis accepit (Matth. xx, 4 et seq.). Sed etiam Nicodemus nocte venit (Joan. iii, 2). Nox erat, quia adhuc non erat resurrectio. Denique resurrexit Christus, et justus ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. xiii, 12).

139. Hunc Joseph justum Lucas dixit (Luc. xxiii, 50), Matthæus divitem (Matth. xxvii, 57). Et merito dives hoc loco dicitur, ubi corpus suscepit Christi; suscipiendo enim divitem, nescivit fidei paupertatem. Dives est ergo qui justus est. Justus igitur sindone involvit (Joan. xix, 39): Israelita vero et diversos miscet virtutum odores, et aloës mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. Et ligaverunt corpus Jesu juxta ^a consuetudinem spiritalium Judæorum, non utique nodis perfidiae, sed fidei ligaturis. Et posuerunt in horto (Ibid., 41), cui frequenter Ecclesia comparatur, quæ diversorum habeat poma meritorum, floresque virtutum.

140. Nec otiose alius monumentum novum dixit, alius monumentum Joseph (Ibid. et Matth. xxvii, 60). Non habebat igitur Christus tumulum suum; etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mor-

tis: victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communio tumulo et Deo? [Denique] Ecclesiastes ait de eo ^b qui meditatur in bonis: *Et sepultura non est illi* (Eccles. vi, 3). Specialis igitur præter communem **1535** omnium mortem mors Christi est: et ideo non cum aliis sepelitur, sed solus tumulo includitur; omnia enim in similitudinem hominum habuit incarnatio Domini, ^c sed similitudo erat cum differentia. Natus est ex Virgine, similitudine generationis, dissimilitudine conceptionis. Curabat ægros, sed imperabat. Aqua Joannes baptizabat, hic spiritu (Luc. iii, 16). Et mors ergo Christi communis secundum naturam corporis, specialis secundum virtutem.

141. (Vers. 53.) Quis autem est Joseph, in tumulo ponitur? Utiq; ille justus. Bene ergo Christus ^d monumento creditur justus; ut habeat filius hominis ubi caput suum reclinet, et justitiæ habitatione requiescat. Bene autem novo, secundum litteram quidem, ne alius suscitatus a perfidis diceretur: mystice vere quid possumus intelligere, nisi forte quia legimus: *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. v, 11)? Ergo sepulcrum patens est guttur hominis, in quo perfidia lethalis et mortua verba conduntur, quod per vetustatem et incursionem aliquam bestiarum fatiscit et solvitur. Est ergo e contrario monumentum in secretis hominum, quod sibi in pectoribus duritiæ gentilis penetrabili verbo justus excidit, fidei atque doctrinæ operibus perpolitum, ut prætenderet in nationibus virtus Christi.

142. Cui pulcherrime lapis admotus est (Matth. xxvii, 60), ne pateret; quicumque enim in se bene humaverit Christum, diligenter custodiat; ne cum perdat, neve perfidiae sit ingressus. Vides enim quia Petrus et Joannes priores intrare meruerunt. Denique Joannes ipse non antequam crederet, in-

143. Et bene in petra excisum dicitur (Matth. xxvii, 60), hoc est in fidei firmamento, de qua veri Israelitæ dulcedinem mellis et oleum spirituale suserunt. Sepelierunt autem Christum justus, et qui Deum vidit; non enim sepeliunt Christum, nisi qui ^e Deum credunt.

144. (Vers. 55.) Denique non omnes possunt sepelire Christum: quamvis religiosæ mulieres a longe stant: sed quia religiosæ, locum diligenter observant; ut unguenta afferant, et superfundant. Sollicitæ tamen et a monumento posteriores recedunt, et ad monumentum priores revertuntur: etsi deest constantia, non deest diligentia. Sexus nutat, devotio calet.

^a Ita vet. edit. cum mss. omnibus. Rom. vero, *consuetudinem specialem Judæorum.*

^b LXX interp., *καὶ ψυχὴ αὐτοῦ οὐ πληθίσεται ἀπὸ τῆς ἀγαθωσύνης, Et anima ejus non replebitur a bonitate.* Vulgata, *Et anima ejus non utatur bonis substantiæ suæ.*

^c Mss. complures nec inferioris notæ, *sed similitudo erat cum differentia naturæ. Ex virgine similitudo generationis, dissimilitudo conceptionis;* nonnulli tamen legunt cum edit., *similitudine.... dissimilitudine.* Alii mss. licet pauci, et edit. habent ut in textu.

^d Omnes edit. et pauci mss., *monumento* (Rom., *in monumento*) *ponitur justus.* Reliqui mss. magno numero, *monumento creditur* (quidam corrupte, *ingreditur*) *justi.*

^e Rom. edit. post voces, *Deum credunt*, inserit aliquot Evangelii versibus, et resecat et textu Ambrosii non paucis verbis ita mutavit, *Quamvis mulieres a longe starent.* Sed in lectione omnium et mss. et vet. edit. mutato nihil opus esse per se intelliget quisquis non omnino perfunctorie locum dispiciet.

145. Denique resurrectionis tempore præsto sunt, **A** et ^a cum viri fugarentur, solæ tamen ab angelo non timeant admonentur (*Joan. II, 1 et 2*). Petrum evocant studio priores, sed posteriores fiducia. Denique ille sine metu advenit, et constanter qui posterior venerat, primus ingreditur, quasi qui claves regni ut aliis aperiret, acceperat.

146. Terræ motus autem (*Matth. xxviii, 2*) fidelibus resurrectio est, impiis metus: his, quia pigrum corpus **1536** mortis sopore se commovet: illis, quia tremore corporis et terrena mobilitate turbati, a resurrectionis fide et credulitate desciscunt.

(CAP. XXIV. — Vers. 1-4.) *Mane autem sabbati venerunt valde tempore ad monumentum.*

147. Magna oritur hoc loco plerisque dubitatio; nam etsi non videntur evangelistæ dixisse contraria, **B** tamen diversa dixerunt. Siquidem hic: *Mane valde tempore*; Marcus, *Valde mane* (*Marc. xvi, 1*); Matthæus, *Vespere sabbati* (*Matth. xxviii, 1*); Joannes, *Prima sabbati cum adhuc tenebræ essent* (*Joan. xx, 1*), mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Deinde hic duos viros, Marcus unum juvenem in albis sedentem (*Marc. xvi, 5*), Matthæus unum angelum (*Matth. xxviii, 2*), Joannes duos angelos in albis sedentes (*Joan. xx, 12*) visos esse memoraverunt. Postremo quod vix enodabile videatur, Joannes scripsit dictum Mariæ Magdalene: *Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem meum* (*Joan. xx, 17*): Matthæus occurrisse Dominum scripsit Mariæ Magdalene, et alteri Mariæ, et illas accessisse, et tenuisse pedes ejus, et adorasse evidentissima descriptione digessit (*Matth. xxviii, 9*).

148. Quomodo ergo solvendum, nisi quatuor evangelistas de diversis quatuor putes dixisse temporibus; ut et personas alias mulierum, et alias conjicias visiones? Denique aliæ cum unguento prima sabbati veniunt: aliæ sine unguento, vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur, illæ de Galilæa secutæ Dominum designantur.

149. Quo loco ne quem spinosæ interpretationis in fine offendat asperitas, ubi sua via forte præsumpta sunt; æstimate jam nos complendi sermonis vela submittere, quoniam ad portum venimus: et navis quæ cursu concito maria transmearit, ubi littori cœperit appropinquare, latentia cautium cursu perstringit infracto. Ergo ne tamquam inerti gubernatori in arenis littoris mihi hæreat sermo, **D** tamquam in vada cæca lentandum iter quam præcipitandum arbitror; quo minus rimosa nobis pateat oratio.

^a Eadem edit. sola, cum viri fugerent.

^b Ita mss. aliquot melioris notæ. Alii, et edit. *tamquam vada cæca legam, lentandum* (Gill. et Rom., *tentandum*, cui Rom. edit. addit, *prius*, forte præstaret, *potius*, quod in lectione nostra subintelligitur) *iter... pateat oratio*. Era. et seq. edit., *fatiacat oratio*; nimirum eo fortasse quia vir doctus putavit allusum esse ad illud Virgil. ex I Æneid.:

Rimisque fatiscunt.

Sed *pateat* non absurdum est, et in mss. omnibus invenitur. Porro *lentandum*, hic nihil est aliud quam

150. Primum igitur illud spectandum est, quod scriptum est: *Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati* (*Matth. xxviii, 1*), resurrexisse Dominum. Sic enim habes: quia *Vespere sabbati venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus*. Non enim die sabbati (nam ^c *siluerunt sabbato secundum mandatum*) (*Luc. xxiii, 56*); sed post sabbati diem, nocte utique resurrexit. Denique quæ mane venerunt, licet valde tempore, tamen jam Dominum resurrexisse cognoverunt.

151. Sic igitur temperandum est, ut neque mane Dominica, quæ est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum compleretur? non ergo vesperscente die, sed noctis vespere resurrexit. **1537** Denique Græcus sero dixit, hoc est, *ὀψέ*. Sero autem et horam signat in occasu diei, et cuiusque rei significat tarditatem; quomodo si dicas: Sero mihi suggestum est, id est, tarde. Sero venit, id est, post præstitutum tempus advenit: et licet mane ^d sequenti die venerit, sero est tamen, ubi agendi tempus emensum est. Est et sero tempus noctis profundum, ut si dicas: Sero ad lucubrandum surrexit, id est, non vespertino tempore, sed profunda nocte surrexit.

152. Unde et mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, jam utique custodibus quiescentibus: et ipsi custodes terrentur amplius, quod usu venit somno excitis. Postremo etiam principes sacerdotum congregati cum senioribus nocte id factum esse confirmant, dicentes custodibus: *Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus* (*Matth. xxviii, 13*). Ex tempore enim quod a custodibus compererunt, argumentum fraudis arripiunt. Nam Joannes mane, cum adhuc tenebræ essent, Mariam Magdalenam ad se et ad Petrum venisse significat, et tamen ignaræ factæ resurrectionis inducit (*Joan. xx, 2*); nam utique si ad vesperscente die, facta esset, statim potuit innotescere.

153. Mane est, et adhuc Petrus nescit, nescit Joannes. Numquid patiebatur Dominus diutius torqueri discipulos ^e suæ mortis incerto, ad quos statim angelus, statim Dominus gestæ rei nuntias mulieres destinavit? Et ut scias nocte factum, mulieres aliæ nesciunt, aliæ sciunt: sciunt quæ observaverant noctibus et diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit una Maria Magdalene, secundum Joannem (*Joan. xx, 15*): scit altera Maria Magdalene, secundum Matthæum (*Matth. xxviii, 9*); nam eadem et ante

lente moderandum: nam apud Virg. idem est atque *inflectendum*.

^c *Siluerunt*, Scripturæ usu ac more ponitur pro *quieverunt*.

^d Confixerat edit. Rom. voces *sequenti die*: qua autem causa id fecerit, non satis patet.

^e Rom. edit., *suæ resurrectionis incertos*. Vet. et plerique mss., *suæ mortis incertos*; mss. aliquot melioris notæ, *incerto*. Elegantius. Infra vero ubi omnes edit., *statim angelus Domini*: mss. contra fere ad unum, *statim angelus, statim Dominus*, etc. Quod etiam cum evangelica historia belle congruit.

scire, et postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures fortasse etiam Magdalenæ, cum illud personæ nomen sit, hoc locorum.

151. Denique alteram esse cognosce. Illa admittitur pedes Domini tenere : tangere Dominum ista prohibetur. Illa angelum videre meruit, hæc primo quando venit, neminem vidit. Illa discipulis Dominum resurrexisse nuntiavit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloria sua jam Christus occurrit, hæc adhuc mortuum quærit. Illa Dominum vidit et credit, hæc non potuit agnoscere cum videret. Illa fidei adorabat in spiritu, hæc dubio mœstificabatur affectu.

155. Merito nimirum prohibetur tangere Dominum; non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus : *Nondum enim, inquit, ascendi ad Patrem meum* (Joan. xx, 17); hoc est, nondum tibi ascendi, quæ viventem cum mortuis quæris : et ideo ad fortiores mittitur, quorum credere a discat exemplo, ut illi resurrectionem prædicent.

156. Sicut in principio mulier auctor culpæ fuit, vir executor erroris : ita nunc quæ mortem viro prior gustaverat, resurrectionem prior vidit, culpæ ordine, et remedio prior. Et ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret : quæ **1538** culpam viro transfuderat, transfudit et gratiam, veterisque lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors ante processerat, per os mulieris vita reparatur.

157. Sed quia constantia ad prædicandum necessaria, inferior sexus ad exsequendum infirmior, viris evangelizandi mandatur officium. Nam sicut mulierum per Jesum non solum culpa solvitur, sed etiam multiplicatur gratia; ut pluribus suadeat, quæ unum ante deceperat : ita et vir, qui temere ante crediderat, feneratum munus recuperare debuit; ut qui sibi ipse fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicandum idoneus.

158. Sed advertamus verba mandati : *Noti me tangere ; nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : Deum meum, et Deum vestrum* (Joan. xx, 17). Quomodo non ascenderas, Domine Jesu? Quemadmodum aberas, qui in manus Patris commendaveras spiritum? Aut quando abesse potes, qui semper in Patre es, cum Patre semper? Denique ipse dixisti : *Si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, et habitem in extremo maris, etenim illo manus tua deducet me* (Psal. cxxxviii, 8 et seq.). Aut quomodo ascendis, qui ubique semper es?

159. Descendisti quidem Filius hominis, nec Patri, cum descenderes, abfuisi : sed descendisti nobis; ut te oculis ac mentibus videremus, ut in te crederemus. Ergo et ascendisti nobis; ut et te sequeremur mentibus, quem oculis videre non possumus.

^a Corb. et alii quatuor, *cogatur exemplo*. Sed hic verbum *cogatur*, lata significatione accipiendum esset pro *inducatur*.

A Ascendisti apostolis, quibus dixisti : *Qui me videt, videt et Patrem* (Joan. xiv, 9). Denique Johannes ubi te quæreret, scivit. Apud Patrem quæsit, et reperit, et ideo ait : *Et Verbum erat apud Deum* (Joan. 1, 1). Ascendisti et Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit quemadmodum te sequamur, et ubi tereperire possimus, dicens : *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, quærite ubi Christus est ad dexteram Dei sedens* (Col. iii, 1). Et ne oculorum magis hoc quam animorum putarem officium, addidit : *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram* (Ib., 2).

160. Ergo non supra terram, nec in terra, nec secundum carnem te quærere debemus, si volumus invenire; nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum. Denique Stephanus non supra terram quæsit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit: Maria autem quia quærebat in terra, tangere non potuit (Joan. xxix, 17). Stephanus tetigit, quia quæsit in cælo; Stephanus inter Judæos vidit absentem: Maria inter angelos non vidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tangere, evangelista ipse nos docuit dicens, quia cum te videret, nesciebat quia tu es; sic enim habes : *Conversa est retrorsum, et ridit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est* (Ibid., 1). Merito tangere non potuit, quæ videre non potuerat; nam qui videt tangit.

161. Itaque quid intersit inter illam et hanc Mariam Scriptura distinguit. Illa occurrit, ut **1539** Jesum videat, hæc retrorsum convertitur : illa salutatur, hæc redarguitur. Denique sic habes : *Dicit ei Jesus : Mulier* (Joan. xx, 14). Quæ non credit, mulier est, et adhuc corporei sexus appellatione signatur : nam quæ credit, occurrit in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, carens jam nomine sæculi, corporis sexu, lubrico juventutis, multiloquio senectutis. Dicit ergo Jesus : *Mulier, quid ploras* (Ibid., 25)? Quasi dicat : Non lacrymas nundas Deus, sed fidem exigit. Bonæ lacrymæ, si Christum agnoscas. *Quem quæris* (Ibid.)? inquit. Mollina enim Dominus sera condemnat. Sed bene addidit : *Quem quæris?* Non quod iste dubitet quem requirit, sed quia illa quem quærat, ignorat; non enim Christum quærit, quem putat raptum. Adest Christus, quemadmodum quæritur? Nescitur ergo qui quæritur, quando non cognoscitur, cum videtur.

D 162. Denique Christum videbat, et hortulanum putabat; sic enim habes : *Ille existimans quia hortulanus esset, dixit ei : Domine, si tu sustulisti eum, dicit mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam* (Ibid.). Etsi fide incerta, tamen sermone non lubrica : etsi hortulanum putavit, tamen Dei Filium designavit : etsi adhuc non credit, tamen affectat ut credat; ipse enim corpus tulit, ^b qui suscitavit. Ergo veniabilis error mulieris, quæ licet dubitare non debuit Christi corpus per gloriam resurrectionis assumptum; doceri tamen gestit a Christo, si fidem suam devota promittit; ut et

^b Mss. aliquot melloris ævi, *qui susceperit*; eo nempe significato, quo infra dicitur, *corpus per gloriam resurrectionis assumptum*.

ipsa illud jam tollat e terris, et ad dexteram Dei quærat. **A**

163. Denique post hæc verba non mulier, sed jam Maria vocatur (*Joan. xx, 16*); aliud est enim commune vulgi nomen, aliud speciale personæ Christum sequentis. Et ad discipulos, licet ^a nondum arbitra plenæ fidei, tamen nuntia destinatur. Prohibetur autem tangere, quia nondum inhabitare in Christo corporaliter plenitudinem divinitatis, sicut Paulus (*Coloss. ii, 9*), acceperat; nondum evacuaverat lubricum sæculi, carnis ambiguum: nondum vitam vixerat Christi. ^b Denique stat, non adorat Dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria: in qua utique non tam obsequium corporale, quam plenæ fidei designatur affectus; quod Christum et hominem et Deum credat: Deus est enim qui adoratur, homo est qui tenetur (*Matth. xxviii, 9*).

164. Non igitur tangi Dominus fastidit a femina, cujus et Maria pedes unxit unguento (*Luc. vii, 38*): nec tactum dedignatur, sed profectum docet; quia non omnes Christum possunt tangere resurgentem, quem tetigerunt in hac vita et corpore commorantem. qui vult Christum tangere, sua membra mortificet, et resurrecturo similis induat viscera misericordiæ, et non ambigat renuntiare terrenis.

165. Quid est igitur: *Noli me tangere* (*Joan. xx, 17*)? Noli ^c manum adhibere majoribus: sed vade ad fratres meos, hoc est, ad perfectiores. *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse* **1540** *meus et frater, et soror, et mater est* (*Matth. xii, 50*). Quia resurrectio non facile nisi a perfectioribus capi potest, fundationibus hujus fidei prærogativa servatur: *Mulieribus autem docere in Ecclesia non permittitur, domi viros suos interrogent* (*I Cor. xiv, 35*). Ad eos ergo mittitur, qui domestici sunt: et accepit præscripta mandata (*I Tim. ii, 12*).

166. Nec fugit hoc loco sensisse quosdam ideo Christum noluisse tangi, quia nondum ^d receperat typum quem commendaverat Patri, quasi adhuc eum tangere non deberet.

167. *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum* (*Joan. xx, 17*). Bene distinxit, quia mulieri loquebatur; non enim communis nobis natura cum Christo, nisi conditionis humanæ. Illi Pater generatione propria, nobis adoptione voluntaria: illi per naturam, nobis per gratiam: illi Deus unitate mysterii, nobis potestate cælesti. **D**

168. Dicit aliquis: Quomodo ergo Thomas cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum (*Ibid., 27*)? Sed ille non de resurrectione Domini, sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse; et tactu suo

debut me docere, sicut docuit et Paulus: *Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, et hoc mortale induere immortalitatem* (*I Cor. xv, 53*); ut incredulus credat, et cunctator dubitare non possit: facilius enim credimus quod videmus. Habuit autem admirandi causam Thomas, cum videret clausis omnibus per inuia septa corporibus, inoffensa compage, corpus insertum; et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu, visibili conspectu: tangi facilis, difficilis æstimari.

169. (*Vers. 37, 39.*) Denique conturbati discipuli æstimabant se spiritum videre; et ideo Dominus, ^e ut speciem nobis resurrectionis ostenderet: *Palpate, inquit, et videte, quia spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere*. Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatem impervia usu, clausa penetravit. Nam quod tangitur, corpus est: quod palpatur, corpus est: in corpore autem resurgemus: *Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spiritale* (*I Cor. xv, 44*); sed illud subtilius, hoc crassius utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretum.

170. Nam quomodo non corpus, in quo manebant insignia vulnerum, vestigia cicatricum, quæ Dominus palpanda obtulit? In quo non solum fidem firmat, sed etiam devotionem acuit; quod vulnera suscepta pro nobis cælo inferre maluit, abolere noluit; ut Deo Patri nostræ pretia libertatis ostenderet. Talem sibi Pater ad dexteram locat, tropæa nostræ salutis amplectens: tales illic martyres nobis cicatricis suæ corona monstrabit.

171. Et quoniam sermo huc usque noster evasit, consideremus qua gratia secundum Joannem crediderint apostoli, qui gavisi sunt (*Joan. xx, 20*): secundum **1541** *Lucam quasi increduli redarguantur* (*Vers. 25*): ibi Spiritum sanctum acceperint, hic sedere in civitate jubeantur, quoadusque induantur virtute ex alto (*Vers. 49*). Et videtur mihi ille quasi apostolus inajora et altiora tetigisse, hic sequentia, et humanis proxima: hic historico usus circuitu, illo compendio, quia et de illo dubitari non potest, qui testimonium perhibet de his quibus ipse interfuit (*Joan. xix, 35*), et verum est testimonium ejus. Ab hoc quoque, qui evangelista esse meruit, vel negligentæ, vel mendacii suspicionem æquum est propulsari. Et ideo verum utrumque patamus, non sententiarum varietate, nec personarum diversitate distinctum. Nam etsi in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: et si prima consideremus, contraria sunt: si sequentia,

Rom. in corpore, *recepit spiritum*. Alii mss. ac vet. edit., *recepit typum*: quod etsi paulo obscurius videatur, potest tamen non incommode explicari, si dicamus per *typum*, seu formam, intelligi perfectam humanitatis glorificationem, quam Christus tum deum recepit, cum ad Patris dexteram ascendit: priusquam vero illam reciperet, eum tangere nequam potuit Magdalena; hoc est, Ecclesia gentium, quæ in ea muliere designabatur, in ipsum non credidit. Vide August. Tract. 124 in Joan. num. 3.

^e Mss. aliquot, *ut speciem bonis, etc.*

^a Era. et seq. edit. cum mss. quibusdam, *nondum arbitra, plenæ tamen nuntia fidei*. Mellus Amerb. cum aliis mss. ut in textu, nisi quod Amerb. vocem, *arbitra*, commate distinxit a sequenti.

^b Omnes edit. ac mss. non pauci, *Denique ista nec adorat*. Alii etiam multi bonæque manus, *Denique stat, non adorat*.

^c Corb. solus, *manum adhibere minoribus*: cui lectioni maxime favent sequentia, *sed vade... ad perfectiores*.

^d Mss. duo, et edit. Era. ac Gill. in marg. nec non

certum est convenire. Ipsa igitur Scripturæ verba **A** Videt eum solus, videt cum undecim, videt cum septuaginta, videt et quando Thomas credidit, videt cum piscaretur: sed non vidisse contentus, impatientis desiderii, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reverentiæ; ubi Dominum vidit in littore, veste se textit, serum æstimans si cum cæteris navigio perveniret. Sic cum in undis Dominus ambularet, super undas maris naturæ suæ oblitus occurrit (*Math. xiv, 28*): sic cum a Judæis Dominus teneretur, adversum turbas gladium solus exeruit (*Math. xxvi, 51*): sic et nunc cum Dominus stetit in littore periculoso, compendio religiosum maturavit obsequium (*Joan. xxi, 4*).

172. (Vers. 35-37.) Sic ait Joannes: *Et gavisissimi sunt discipuli, viso Domino.* Dicit ergo his iterum: *Pax vobis, sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Et cum hoc dixisset, insufflavit his et dixit: Accipite Spiritum sanctum; quorum remisistis peccata, remittuntur his; et quorum retinueritis, retenta sunt* (*Joan. xx, 20, et seq.*). Lucas autem dicit: *Et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, ipse stetit in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati vero et conterriti æstimabant se spiritum videre.* Et possent videri hic plures fuisse: sed quia et hic sero resurrectionis die (nam advesperascente jam die ^a qui fuerant Ingressi manere cum Domino, ubi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos hi duo remeasse produntur, quando Dominus palpandum se obtulit) et secundum Joannem sero die illa, una sabbatorum inducitur apparuisse discipulis, et vulnera obtulisse palpanda (*Joan. xx, 19*); ne quid ambiguitatis afferret, putavimus diligentius requirendum.

173. Videtur enim separatim se istis undecim demonstrasse, sicut se ^b Ammaoni et Cleophæ seorsum jam vespere demonstraverat: et quemadmodum isti duo, ita etiam videntur illi undecim ad confirmandos reliquos convenire potuisse. Denique et conturbati sunt, ut habes secundum Lucam; et ideo aperuit eis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta sunt. Hunc autem latius, illum succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephæ visum dicerent, si ab omnibus erat visus? Sed sicut ex mulieribus Mariæ, et alii Mariæ Magdalenæ; ita ex viris Petro visus est primo mane. Et Paulus sic ait: *Tradidi enim vobis imprimis, quia Christus mortuus est secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, et visus est Cephæ* (*1 Cor. xv, 3 et seq.*). Et ideo Marcus specialiter inducit juvenem mandantem ut Petro et discipulis dicerent mulieres, quia surrexit Dominus (*Marc. xvi, 5 et 7*).

1542 174. Petrus ergo vidit solus Dominum; devotio enim parata semper et prompta credebat, et ideo studebat frequentiora fidei signa colligere. Alibi cum Joanne, alibi solus, ubique tamen impiger currit, ubique aut solus, aut primus: non contentus vidisse quæ viderat, repetit intuenda, et quærendi Domini amore succensus, non satiatur videndo.

^a Rom. edit., qui fuerant ingressi in castellum cum Domino.

^b Petavius in notis ad Epiph. Hæc. 23 hæc, observat: *Ambrosius Ammaonem hunc vocat ad Lucæ cap. xxiv. Sed deesse apud Ambrosium aliquid suspirior. Num videtur Ammaoni loci vocabulum fuisse levi depravatione pro Emmaunti. Porro alterius discipuli nomen substituendum. Verum, pace tanti viri, ea conjectura stare non potest. Non enim hic solum, sed multis aliis locis, ut puta in hac ipsa Expositione ad cap. xvii, in Apol. 2 David, cap. 8, trac. in Symb., serm. in Domin. 6 post Epiph., et alibi, alter ex illis discipulis Ammaon vocitatur. Neque tamen hinc Insultandum Ambrosio, quasi pro Christi discipulo*

B et contristatur quia et tertio interrogatur: *Amas me* (*Ibid., 17*)? Is enim interrogatur, de quo dubitatur: sed Dominus non dubitat, qui interrogat, non ut disceret, sed ut doceret quem elevandus in cælum, amoris sui nobis velut vicarium relinquebat. Sic enim habes: *Simon Joannis, diligis me? Utique tacis, Domine, quia amo te. Dicit ei Jesus: Pasce agnos meos* (*Ibid., 16*). Bene conscius sui non ad tempus assumptum, sed jamdudum Deo cognitum Petrus testificatur affectum. Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo quia solus profertur ex omnibus, omnibus antefertur: major enim omnibus charitas.

176. Illud quoque diligentius intuendum, cur cum Dominus dixerit: *Diligis me?* ille responderit: *Tacis, Domine, quia amo te.* In quo videtur mihi dilectio habere animi charitatem, amor quemdam æstum conceptum corporis ac mentis ardore, et Petrum opinor non solum animi, sed etiam corporis sui circa Dei cultum signare flagrantiam. Denique tertio Dominus non jam, *Diligis me?* sed, *Amas me?* interrogavit (*Joan. xxi, 17*): et jam non agnos, ut primo, quodam lacte vescendos, nec oviculas ut secundo, sed oves pascere jubetur, perfectiores ut perfectior gubernaret.

177. Et ideo quasi perfecto in omnibus, quem caro jam revocare non posset a gloria passionis, corona decernitur: *Cum esses, inquit, junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te præcinget, et ducet quo tu non vis* (*Ibid., 18*). Bona senectus, non vitæ longævitate imbecilla ad usum, sed maturitate vir-castellum accepit. Etenim cum eundem illum Orig. Præfat in Evang. Joan. nomen Simeonem, quid veteret quin ibi Ammaonem codicis vitio, ut non nemo existimavit, legerit Ambrosius? Sed potest etiam dici Doctoris nostri (immo forte ipsiusmet Origenis) hanc sententiam fuisse, Ammaonem sive Emmaonem a loco nuncupatum fuisse, non secus ac supra num. 153, Magdalena locorum vocabulum esse dicitur. Et videtur sane hinc firmari posse isthæc opinio, quod Evangelista eorundem Christi discipulorum in castellum ingressum atque accubitum ita describat, ut putes eos potius repetere proprios lares, quam ad alienos divertere.

tutis ad martyrium præparata : quæ lasciviam **1543** A ut credas Spiritum Christi , et credas de Deo Spiritum ; Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam describit effusam. Denique ibi habes : *Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata , remissa erunt (Joan. loco cit.)*. At vero in Actibus apostolorum sic habes : *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto , et cæperunt loqui variis linguis , quomodo Spiritus sanctus dabat eloqui illis (Act. II, 4)*.

178. Ergo et Petrus etsi paratus erat animo subire martyrium (*Luc. xxii, 33*) , tamen ubi periculum advenit , constantiam mentis inflexit ; capit enim nos suavitate sui , cœlestis usus muneris. Nam quis martyrium e nobis non eligeret , si libenter mori posset ? Ergo et Petrus videtur nolle , sed parat vincere. Et B quid mirum si Petrus nolit , cum Dominus dicat : *Pater , si fieri potest , transfer a me calicem hunc ; veruntamen non mea voluntas , sed tua fiat (Matth. xxvi, 39)* ? Denique post tentationem præsumptionis suæ Petrus jam non audet voluntatis perseverantiam polliceri : sed quasi ad solatium sui , consortium quærit alterius.

179. (Vers. 37, 45.) Tot igitur adducti virtutis exemplis Petrum credimus non potuisse dubitare. Joannem quoque credidisse manifestum est (*Joan. xx, 8*) , cum Salvatorem videret : qui jam tunc credidit , posteaquam vacuum corporis vidit sepulcrum. Cur ergo Lucas inducit plures fuisse turbatos ? Primo omnium , quia paucorum opinionem sententia majoris partis includit : deinde quia etsi Petrus de resurrectione crediderat , turbari tamen potuit , cum videret quod se Dominus cum corpore in ea quæ vestibulis obseratis ,^b et constructis erant septa parietibus , improvisis infunderet. Lucas ergo historice singula prosecutus est : ille finem spectavit , hic seriem. Nam utique dicendo : *Tunc aperuit illis sensum , ut intelligerent ea quæ scripta sunt* , etiam ipse discipulos credidisse profitetur.

180. (Vers. 49.) Spiritum autem sanctum vel illis undecim quasi perfectioribus insufflavit , et reliquis postea tribuendum esse promittit (*Joan. xx, 22*) : vel iisdem ibi insufflavit , hic spondit. Nec videtur esse contrarium , cum divisiones sint gratiarum : *Alii enim datur sermo sapientiæ , alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum , alii fides in eodem Spiritu , alii gratia curationum in uno Spiritu , alii operatio virtutum , alii prophetia , alii discretio spirituum , alii genera linguarum , alii interpretatio sermonum (I Cor. xii, 8 et seq.)*. Ergo aliam insufflavit ibi operationem , hic aliam pollicetur ; ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum , quod esse videtur augustius : et ideo insufflatur a Christo , **1544**

181. Diversitas autem visionum , frequentiam famulantium significat angelorum (*Matth. xxviii, 2*) , juxta quod Dominus ipse promiserat dicens : *Et videbitis angelos descendentes et ascendentes ad Filium hominis (Joan. I, 51)*. Atque utinam cum Evangelii fine noster quoque sermo claudatur !

182. Cur secundum Matthæum et Marcum mandat discipulis : *Præcedam vos in Galilæam (Matth. xxvi, 32)* , *ibi me videbitis (Marc. xvi, 7)* : secundum Lucam vero et Joannem etiam intra conclave obtulit se videndum (*Vers. 36*) ? Et quidem quod se videndum frequenter obtulerit (*Joan. xx, 19*) , et plusquam quingentis fratribus , et Petro , et Jacobo , etiam Apostolico probavimus testimonio (*I Cor. xv, 6*). Et Lucas in Actibus apostolorum docuit quod discipulis *manifestaverit se vivere post passionem suam , in multis argumentis apprensus his , et disputans de regno Dei (Act. I, 3)*. Ergo quia sæpius et diversis apparuit , cum in Galilæa quando sit visus , nequaquam præscriptum ac definitum tempus Scriptura designaverit : in Hierusalem quando se obtulerit , et diem et horam expresserit ; timidiores intra conclavia revisuntur ,^c fortiores ad montem conveniunt.

183. Denique intra conclave , ostiis clausis , inducit Joannes discipulos congregatos propter metum Judæorum (*Joan. xx, 19*) : quos non undecim Lucas , sed plures scripsit fuisse (*Vers. 33*) : istos autem Matthæus undecim solos in Galilæa convenisse non siluit. Denique sic habes : *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam , in montem ubi constituerat illis Jesus , et videntes eum adoraverunt : quidam autem dubitaverunt (Matth. xxviii, 16 et 17)*. Quibus docendi et baptizandi tribuit potestatem. Undecim quoque discumbentibus discipulis et Marcus in fine apparuisse scribit (*Marc. xvi, 7*) , quando similiter prædicandi his per totum orbem mandat officium.

184. Unde hoc convenientius arbitrator , quod Dominus quidem mandaverit discipulis ut in Galilæa se viderent : sed illis metu^c intra conclave residentibus , primo se obtulisse , postea vero confirmatis animis , undecim illos Galilæam petisse. Vel certe (hoc quoque diligentibus scriptoribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus pauciores intra conclave , in monte complures fuisse.

^a Non pauci mss. , *capitur appetitu , sed repugnanti* , etc.

^b Edit. , *et obstructis erant septa parietibus* ; mss. , *et constructis erant* , etc.

^c Edit. *intra conclave visitantur* *convenerunt* ; Amerb. , *convenerint* ; mss. magno consensu nobiscum faciunt , nisi quod legitur in nonnullis , *revisantur* , *ut fortiores* *convenirent*.